OPERE ALESE

Scanned with OKEN Scanner

Visarion Grigorievici Belinski s'a născut în anul 1811 şi a murit în anul 1848. Activitatea lui s'a desfăşurat în perioada celei mai crunte şi sălbatice reacţiuni, în urma înnăbuşirii revoltei decembriştilor din anul 1825. El a trăit în Rusia lui Nicolae I, în Rusia analfabetă, înapoiată, care gemea sub jugul moşierilor, asupritorii iobagilor. Dar Rusia aceasta era totodată ţara care ieşise învingătoare din marele război patriotic din 1812, Rusia, în care, sub o aparentă imobilitate, multe lucruri se schimbaseră.

Belinski, democrat revoluţionar şi mare patriot rus, este unul din corifeii filosofiei materialiste ruse, întrecând cu mult pe gânditorii contemporani lui. El este creatorul esteticii materialiste, care a depăşit literalmente tot ce s'a creat în acest domeniu înainte de teoria estetică a lui Marx-Engels-Lenin-Stalin. El a lăsat amprenta ideilor lui în întreaga desvoltare a literaturii ruse şi se poate spune pe drept cuvânt, că literatura rusă îi datorează în mare parte însemnătatea ei istoric-universală, despre care a pomenit cu mândrie Lenin.

Aceasta este importanţa istorică a lui Belinski.

Scanned with OKEN Scanner

VISARION GRIGORIEVICI BELINSKI

Scanned with OKEN Scanner

V. G. BELINSKI

OPERE ALESE

CU O PREZENTARE DE
A. FADEEV

TRADUCERE DIN LIMBA RUSA DE
V. NICOLAU

EDITURA „CARTEA RUSĂ"

Scanned with OKEN Scanner

OPERE ALESE

DE

V. G. BELINSKI

S'A EDITAT DE CĂTRE ASOCIAȚIA ROMÂNĂ
PENTRU STRÂNGEREA LEGĂTURILOR CU U.R.S.S.

ARLUS
EDITURA „CARTEA RUSĂ"

1949

FRAGMENTELE DIN POEMA

„EVGHENII ONEGHIN"

SUNT TRADUSE DE

M. BENIUC

Coperta: STUDIO - „CARTEA RUSĂ"

Scanned with OKEN Scanner

V. G. BELINSKI ȘI ACTUALITATEA

Visarion Grigorievici Belinski s'a născut în anul 1811 și a murit în anul 1848. Activitatea lui s'a desfășurat în perioada celei mai crunte și sălbatice reacțiuni, în urma înnăbușirii revoltei decemvriștilor în anul 1825. El a trăit în Rusia lui Nicolae întâi, în Rusia analfabetă, înapoiată, care gemea sub jugul moșierilor, asupritorii iobagilor. Dar Rusia aceasta era totodată țara care ieșise învingătoare din marele război patriotic din 1812, Rusia, în care, sub o aparentă imobilitate, multe lucruri se schimbaseră.

Țăranul iobag nu mai era același.

„Cărui fapt se datorește apariția pe scena istorică a țăranului în jurul anului 1840 și promovarea lui pe primul plan în literatură, în jurul anului 1850? Istoricii explică faptul acesta prin influența socialismului occidental și mai cu seamă prin influența romanelor lui George Sand..." — scria nu fără ironie Gorki în „Istoria literaturii ruse". — „Dar explicația nu este justă, sau este numai parțial... Țăranul, el însuși a atras atenția și interesul asupra lui, și a făcut-o în felul cel mai violent, pe calea revoltelor și a mișcărilor. El a acționat, cu multă vigoare, cu o energie crescândă".

Războiul victorios dela 1812, în care Napoleon fusese înfrânt iar țările cotropite de el fură eliberate, ridicase conștiința și mândria națională a poporului rus și aceasta s'a reflectat în activitatea oamenilor celor mai

progresişti şi cultivaţi. Mişcarea decembristă fusese înnăbuşită ; în schimb au apărut Herzen, Belinski. Epoca aceasta era epoca vijelioasei desvoltări a marii literaturi ruse.

Oamenii înaintaţi ai Rusiei nu puteau să nu vadă contrazicerea strigătoare la cer între măreţia naţiunii ruse, învingătoarea lui Napoleon, între cultura ei spirituală, care se crea literalmente sub ochii lor şi între structura socială şi economică a întregii vieţi a ţării, bazată pe iobăgie, înapoierea ei din punct de vedere tehnic, rolul abject şi reacţionar pe care-l juca ţarismul înăuntrul şi înafara ţării.

Prin această contrazicere din viaţa Rusiei se explică faptul, că în concepţiile oamenilor înaintaţi, şi înainte de toate ale lui Belinski, sentimentul de mândrie patriotică era strâns legat de dorinţa schimbării situaţiei din Rusia.

Belinski a fost reprezentantul cel mai progresist şi cel mai conştient al acestei perioade a desvoltării Rusiei.

Lenin l-a definit pe Belinski ca pe un pionier în procesul de înlăturare a nobililor de către oamenii claselor de jos, în mişcarea de eliberare rusă. Ideile lui Belinski au reflectat starea de spirit a ţăranilor de pe moşiile boierilor, ele au oglindit interesele largilor masse populare ale Rusiei în lupta lor pentru drepturile lor elementare, luptă dusă în condiţiile grele ale jugului iobăgiei.

Belinski este părintele mişcării revoluţionar-democrate, care s'a desfăşurat mai cu seamă după moartea lui, în preajma şi după anul 1860.

O trăsătură caracteristică a acestei mişcări a fost faptul că socialismul şi democraţia se contopeau într'un tot. Socialismul era utopic, dat fiind că pe baza unei mişcări ţărăneşti fără intervenţia îndrumătoare a clasei muncitoreşti nu poate fi înfăptuit regimul socialist. Dar avem deaface nu cu un socialism utopic european-occidental, ci cu unul de factură rusă: el era întărit de programul revoluţiei ţărăneşti, ce prevedea desfiinţarea autocraţiei, lichidarea latifundiilor moşiereşti, împărţirea pământurilor ţăranilor; cu alte cuvinte era susţinut de un program de netezire a căii spre regimul burghez de-

mocrat în Rusia, program ce urma a se înfăptui pornind de jos.

Belinski a fost primul în această mişcare, dar el n'a făcut decât să se apropie de programul revoluţiei ţărăneşti, neapucând să-l desvolte. Mai târziu, urmând o cale proprie, a început să-l desvolte Herzen. In modul cel mai complet şi consecvent, însă, l-a desvoltat Cernâşevski, bazat pe mişcarea ţărănească pentru pământ, existentă după reforma ţaristă din anul 1861.

Programul acesta, cu toate aspectele lui utopice, era cel mai revoluţionar şi cel mai ştiinţific program al revoluţiei burghezo-democrate dintre toate programele democratice. Pe plan teoretic aceasta însemna, că democraţii revoluţionari se ridicaseră la treapta cea mai înaltă, la care se putea ajunge înainte de apariţia teoriei materialismului istoric al lui Marx şi Engels. Belinski, fiind primul democrat revoluţionar, urma un drum semănat de chinuitoare căutări, rătăciri şi erori. Dar a înfăptuit o operă de cercetare atât de uriaşă, confruntând desvoltarea Rusiei cu aceea a ţărilor europene, revizuind teoretic întreaga moştenire rusă şi occidentală în domeniile filosofiei, istoriei, literaturii şi aplicând experienţa aceasta particularităţilor specifice ruse, — încât şi astăzi multe aspecte ale studiilor sale îşi mai păstrează o valoare activă.

Tocmai faptul acesta a permis lui Lenin să-i numească pe Herzen, Belinski şi Cernâşevski predecesorii social-democraţiei ruse şi aceasta în legătură cu sarcina luptei partidului nostru pentru teoria progresistă, cu adevărat revoluţionară, teoria marxistă.

Şi nu odată a revenit Lenin la ideia marelui rol al predecesorilor partidului bolşevic. „Marxismul, ca unică teorie revoluţionară justă, — scria el — a fost cu adevărat germinat de Rusia, în cursul unei jumătăţi de veac de ne mai auzite chinuri şi jertfe, de ne mai văzut eroism revoluţionar, de ne mai pomenită energie şi abnegaţie în căutări, de instruire, de încercări practice, de desamăgiri, de verificări, de confruntări cu experienţa Europei".

Aceasta nu însemnează, evident, că ideile democraţilor revoluţionari pot fi confundate cu ideile bolşevicilor sau că aceste idei pot fi identificate, mergându-se atât

de departe (şi lucrul se întâmplă adesea), încât să se şteargă cu totul diferenţa principială dintre doctrina socială a lui Marx-Engels-Lenin-Stalin, adică materialismul istoric, şi ideile sociale ale democraţilor revoluţionari, al căror materialism nu putea fi până la sfârşit ştiinţific-consecvent şi revoluţionar.

Dar aprecierile lui Lenin despre democraţii revoluţionari — precursori ai bolşevicilor în Rusia — sunt cu atât mai importante cu cât aceste aprecieri se leagă de expresiunea unui sentiment de mare mândrie naţională, pentru faptul că Rusia a devenit patria mişcării revoluţionare celei mai progresiste, deschizătoare de drum pentru lumea întreagă, a mişcării conduse de bolşevici, a mişcării, care cea dintâi a răsturnat capitalismul.

Ce mult suntem noi datori să preţuim activitatea predecesorilor noştri, în lumina marelui rol, pe care Patria noastră sovietică îl joacă astăzi în lumea întreagă!

In aceasta constă adânca semnificaţie patriotică a cuvintelor tovarăşului Stalin în zilele Marelui Război pentru Apărarea Patriei; el a numit pe Belinski şi pe Cernâşevski printre oamenii, ale căror nume exprimă cel mai elocvent măreţia naţiunii ruse.

Belinski, democrat revoluţionar şi mare patriot rus, este unul din corifeii filosofiei materialiste ruse, întrecând cu mult pe gânditorii contemporani lui. El este creatorul esteticii materialiste, care a depăşit literalmente tot ce s'a creat în acest domeniu înainte de teoria estetică a lui Marx-Engels-Lenin-Stalin. El a lăsat amprenta ideilor lui în întreaga desvoltare a literaturii ruse şi se poate spune pe drept cuvânt, că literatura rusă îi datorează în mare parte însemnătatea ei istoric-universală, despre care a pomenit cu mândrie Lenin.
Aceasta este importanţa istorică a lui Belinski.

Disputele provocate de ideile lui Belinski, încă din timpul vieţii sale, au devenit mai înverşunate după moartea lui. Printre duşmanii lui aprigi erau retrograzii feudali, având în fruntea lor pe ţar, cu toată suita lui, înaltele feţe bisericeşti, cinovnicii în genul celor descrişi

de Gogol, printre care şi cinovnici ai condeiului, recrutaţi printre denunţătorii stipendiaţi de ţar; apoi feudalii „luminaţi", făcând parte din aşa zisa tabără a „slavofililor", pe care Belinski, după expresia lui Herzen „i-a întărâtat până au făcut spume la gură" demascând în falsul lor „poporanism" pe nişte apărători ipocriţi ai aceluiaşi regim iobăgist.

După eliberarea iobagilor aceste două varietăţi de duşmani ai lui Belinski au fuzionat de fapt într'o singură tabără, păzitoare a proprietăţilor moşiereşti, a autocraţiei, a obscurantismului bisericii; reprezentanţii spirituali ai acestei tabere, — unii dintre ei exprimându-se făţiş, ca prinţul Viazemski, alţii pe ocolite, în genul lui Dostoievski (fără a mai vorbi de cei de mâna a doua) — au împroşcat cu noroi numele lui Belinski până la sfârşitul vieţii lor.

Duşmanii ascunşi ai lui Belinski, liberalii burghezi, au încercat un timp să deformeze moştenirea lui în spiritul ideilor lor, pe care şi le adoptau treptat la dominaţia moşierească; alţii făceau pe Belinski, să treacă drept un fel de partizan al dominaţiei capitaliştilor în Rusia.

In această privinţă, un rol nu dintre cele mai neînsemnate l-au jucat foştii lui prieteni, care în tinereţe fuseseră chiar colegi de cenaclu, cei din tabăra aşa zisă a „occidentaliştilor", cu care Belinski îşi încrucişase spada.

Tocmai foştii prieteni ai lui Belinski, tovarăşi de drum la un moment dat, au scornit falsa legendă, după care el ar fi fost „occidentalist", adică un fel de elev, care toată viaţa a trecut dintr'o clasă în alta la şcoala filosofiei idealiste germane. Conform acestei legende Belinski ar fi primit ştiinţa germană dela ei, dela prietenii săi bogaţi şi „învăţaţi", ce i-au fost „profesori", dar că elevul a fost inconsecvent, ceea ce explică în fond „extremismele" lui.

Astfel liberalii burghezi şi aliaţii lor dela sfârşitul veacului trecut, liberalii narodnici, căutau să extirpe din moştenirea spirituală a lui Belinski ceea ce constituia esenţa ei — conţinutul ei revoluţionar; să despoaie această moştenire a lui de însemnătatea ei creatoare inde-

pendentă, să lipsească poporul rus de această minunată creaţie a gândirii sale progresiste patriotice.

Speriaţi de revoluţia dela 1905, aliindu-se în mod făţiş cu moşierii împotriva poporului, burghezii liberali au început până la sfârşit să scrie pe faţă împotriva lui Belinski, adăpostindu-se sub steagul religiei.

Emulii lor pseudo-esteticieni, cântând în struna lor, decadenţii burghezi, care şi în trecut încercaseră aproape să-l transforme pe Belinski într'un partizan al „artei pure" şi căutaseră chiar să-l împace cu Christos, s'au năpustit şi ei să latre la Belinski, tocmai pentru propagarea înflăcărată a rolului social-politic al artei şi pentru ateismul militant la care ajunsese Belinski.

Lenin a stigmatizat pe vecie pe aceşti domni în articole ca „Despre jaloane", „Încă o campanie împotriva democraţiei" şi altele.

Steagul lui Belinski a trecut apoi din mâna lui în aceea a fruntaşilor revoluţionari din preajma anului 1860, oameni porniţi din straturile de jos ca şi el. „Maestrul" îl numeau ei pe Belinski. „Da, Belinski a întruchipat într'adevăr idealurile noastre cele mai înalte, Belinski reprezintă însăşi istoria desvoltării noastre social-politice" — scrie Dobroliubov.

Cel mai de seamă dintre primii marxişti ruşi, Plehanov, al cărui nume se înscrie de asemenea alături de cei mai mari oameni ai naţiunii ruse, a început o luptă teoretică pentru Belinski împotriva duşmanilor lui. Plehanov l-a numit un „sociolog genial" şi „unul dintre cele mai înalte „spirite filosofice" care s'au ivit vreodată în arena noastră literară".

Dar numai bolşevicii au fost capabili să înţeleagă până la capăt însemnătatea istorică a lui Belinski, să explice elementul nou, adus de el patrimoniului teoretic social — atât naţional cât şi universal, — să apere moştenirea lui spirituală faţă de toţi duşmanii şi să facă din opera lui apanajul masselor largi ale poporului sovietic.

★

Aceasta nu înseamnă, că lupta ce se duce în jurul moştenirii lui Belinski s'a terminat. Ea continuă şi nu se poate spune, că ştiinţa sovietică închinată lui Belinski a

ştiut întotdeauna să combată aşa cum trebue pe adversari.

Motivul lacunei noastre în acest domeniu este influenţa unor idei eronate despre Belinski, influenţă pe care n'am reuşit s'o neutralizăm. Aceste păreri eronate s'au reflectat şi în opera lui G. V. Plehanov, care nu se desbărase de infiltrările unor idei burgheze-liberale despre Belinski.

Astfel, de pildă, după Plehanov, Belinski a parcurs în domeniul filosofiei următoarele etape evolutive. Prima, cea „fichteiană", adică aceea, când Belinski s'ar fi găsit sub influenţa idealistului german Fichte, luptând cu „realitatea" în numele unui „ideal abstract". A doua etapă, cea „hegeliană", de asemenea idealistă, când Belinski se împacă cu „realitatea", găsindu-se sub influenţa deducţiilor „absolute" reacţionare din filosofia lui Hegel. A treia etapă, de asemenea „hegeliană", când Belinski, aflându-se ca şi înainte pe poziţia idealistă, s'a ridicat împotriva „realităţii", trecând la dialectica lui Hegel. Şi în sfârşit a patra, „feuerbachiană", pe care Plehanov o numeşte „al patrulea act al dramei", când Belinski a rupt, în mod definitiv, legăturile cu idealismul şi a trecut la punctul de vedere materialist al lui Feuerbach, abandonând într'o mare măsură dialectica sa anterioară.

Din toate acestea un singur lucru este adevărat, anume că Belinski, în evoluţia sa filosofică a parcurs într'adevăr drumul dela idealism la materialism.

Dar principalul este greşit. Rezultă în primul rând, că Belinski ar fi urmat un fel de „şcoală de autodidact", abstractă, având pe deasupra profesori străini, iar nu marea şcoală a luptei sociale din Rusia timpului său. In al doilea rând s'ar putea crede că Belinski, pe care chiar Plehanov l-a numit un „sociolog genial" şi unul din cele mai înalte „spirite filosofice", s'ar fi ocupat nu cu elaborarea unei teorii în interesul poporului rus şi al evoluţiei progresiste a naţiunii sale, a unei teorii care să contribue în mod real la rezolvarea unor nevoi autentice (pentru care Belinski a realambicat toată experienţa teoretică seculară a Rusiei şi a Occidentului) — ci ca şi cum pur şi simplu omul ar fi trecut orbeşte dela un filosof german la altul şi ar fi aplicat teoriile lor abstracte realităţilor ruse, schimbând mereu măsura, în raport cu filosoful în şcoala căruia se găsea în acel moment. In al

treilea rând reiese, că omul, care niciodată nu s'a ocupat cu filosofia în înţelesul ei abstract germanic, şi care în schimb şi-a închinat toată viaţa literaturii ruse (iar în domeniul literaturii — problemelor concrete ale luptei sociale din Rusia şi chestiunilor de istorie rusă, exprimându-şi pe baza acestora şi prin acestea ideile filosofice) — reiese, zic, că omul acesta a trecut, nu se ştie de ce, în cursul formării concepţiilor sale de viaţă, fără a-i băga în seamă, pe lângă toţi filosofii, istoricii şi scriitorii ruşi.

In această concepţie a lui Plehanov despre Belinski s'a reflectat concepţia sa oportunistă, după care Rusia va călca în toate domeniile — în cel economic şi politic, ca şi în formarea concepţiilor sale revoluţionare — pe urmele Europei, la coada ei.

Plehanov considera că în cercul „occidentaliştilor", în care a intrat tânărul Belinski după exmatricularea sa dela universitate, el, Belinski, a reprezentat „extrema stângă".

Este o eroare. Belinski reprezenta în acest cerc de nobili un fenomen cu totul nou, deosebit de celelalte. Alăturându-se acestui cerc, în lipsa altuia mai progresist, el era primul plebeu-revoltat, un viitor democrat revoluţionar şi viitor fondator al propriului său „partid". Iar în jurul lui erau actualii şi viitorii liberali şi unii din viitorii apărători ai autocraţiei.

Este timpul să înlăturăm legenda liberală, pe care a combătut-o şi Dobroliubov, după care Belinski devenise „discipolul" acestui cerc.

Belinski a venit în mijlocul acestui cerc, având la activul său drama îndreptată împotriva iobăgiei „Dmitri Calinin", scrisă în primul rând sub influenţa filosofică şi literară a cărţii lui Radişcev şi a comediei „Prea multă minte strică" [1]), care circula din mână în mână în copii necensurate.

Bagajul ideologic al genialului fiu al medicului de plasă din Ceambar cuprindea operele lui Lomonosov, Radişcev, Puşkin, ale decemvriştilor, ale filosofilor enciclopedişti francezi şi în genere toată literatura rusă.

Belinski urma o cale proprie de desvoltare filosofică, o cale iniţiată de condiţiunile specifice reale ale Rusiei, şi

---

1) Comedie în versuri de poetul Griboiedov. (N. trad.)

deci neasemănătoare cu nicio altă cale, fie ea germană, fie franceză.

Era calea căutării unei teorii progresiste, capabile să explice şi să contribue la rezolvarea blestemateloг contraziceri ale vieţii ruse. Era calea dela idealism la materialism şi dela concepţia metafizică la cea dialectică.

In activitatea literară a lui Belinski, premergătoare anului 1840, baza concepţiilor sale filosofice rămânea idealistă, iar în ultimii cinci ani, cei mai fructuoşi ani ai săi, baza aceasta a devenit materialistă. Transiţia nu s'a înfăptuit brusc. La începutul acestui proces, aşa zis „rusinosul" sau „elementarul" materialist Belinski, iar începând cu anul 1840 tot mai conştientul materialist Belinski se revolta împotriva idealistului Belinski, se revolta tot mai violent, învingându-l până la urmă pe idealist.

Dacă acest proces n'ar fi existat în desvoltarea lui Belinski, cum ar fi fost cu putinţă, ca majoritatea operelor lui, scrise înainte de a fi devenit materialist consecvent să-şi fi păstrat profunda lor viabilitate, să nu-şi fi pierdut nici până azi mare parte din forţa lor?

In articolele sale despre Puşkin (1843—1846) şi anume nu în primele, ci în ultimele, se înfăptueşte trecerea conştientă a lui Belinski pe poziţia materialistă.

Până la sfârşitul vieţii sale aceasta a fost perioada cea mai bogată din activitatea literară a lui Belinski. Perioada aceasta a fost totodată cea mai pregnantă şi cea mai consecventă din activitatea revoluţionar-democrată a lui Belinski.

Astfel Belinski a parcurs calea dela idealism la materialism, o cale ce nu ocolea chestiunile cele mai vitale şi mai spinoase ale luptei social-politice, calea care dovedeşte inteligenţa originală şi într'adevăr genială a lui Belinski.

In ce priveşte „dialectica", în ciuda afirmaţiei lui Plehanov, ea nu numai că n'a fost înlăturată de Belinski, în ultima perioadă a sa, dar dimpotrivă: ea l-a ajutat să formuleze cele mai strălucite concluzii ale sale în domeniul literaturii şi luptei social-politice, după cum se poate vedea în „Scrisoarea lui Belinski către Gogol" şi în articolul „Privire generală asupra literaturii ruse din anul 1847".

In materialismul său, mai ales al ultimilor ani, Be-

linski a lăsat departe în urma lui nu numai pe pozitiviştii burghezi de tipul lui Comte, dar el se găsea chiar pe poziţii mai înaintate decât Feuerbach. Belinski a fost un ateu militant, iar elementul său era politica.

In ştiinţa filosofică universală personalitatea lui Belinski reprezintă un fenomen de prima mărime, el este corifeul filosofiei materialiste ruse, care a urcat piscurile cele mai înalte ale filosofiei dinainte de Marx.

☆

Ştiinţa sovietică actuală împarte de obicei activitatea social-politica şi literară a lui Belinski în două perioade — cea democrată iluministă care ar dura cam până la anul 1839 şi cea revoluţionar-democrata, dela anul 1840 până la sfarşitul vieţii lui.

Prima perioadă a fost aceea, în care Belinski n'ar fi fost partizan al intervenirii cu forţa pentru a schimba regimul iobăgiei, căutând doar să acţioneze asupra tuturor, inclusiv asupra susţinătorilor iobăgiei, prin propagarea ideilor sale democratice, până ce a ajuns la „împăcarea cu josnica realitate". Cea de a doua a fost aceea, când Belinski a rupt în modul cel mai hotărît cu această împăcare şi a adăogat la propagarea ideilor sale democratice, (devenite între timp socialiste) recunoaşterea necesităţii unei lupte populare revoluţionare pentru suprimarea iobăgiei, a autocraţiei şi pentru înfăptuirea socialismului.

Lucrurile nu stau chiar aşa.

Cel mai important este faptul că Belinski a fost totdeauna *împotriva iobăgiei.*

El a recunoscut posibilitatea intervenirii prin forţă în „josnica realitate" nu numai începând cu a doua jumătate a vieţii sale, ci încă din tinereţe, din epoca în care scrie drama „Dmitri Calinin", îndreptată împotriva iobăgiei.

Din confruntarea experienţei Rusiei cu experienţa ţărilor Europei occidentale, Belinski ajunsese la presupunerea că Rusia trebue să parcurgă şi ea calea desvoltării capitalismului.

Dar din experinţa aceloraşi ţări europene-occidentale ca şi din aceea a Statelor Unite ale Americii, el ajunsese la concluzia că există o mare deosebire între — expresiile sunt ale lui Belinski — „burghezia în luptă" şi „burghe-

zia triumfătoare". In articolele şi în scrisorile sale Belinski a desvăluit într'un chip strălucit nu numai caracterul de împilare a masselor, propriu regimului burghez, dar şi caracterul capitaliştilor, capabili de a-şi vinde patria în scopuri legate de interesele clasei lor. „Dominaţia capitaliştilor s'a extins asupra întregii Franţe, — scria el în anul 1847, — amintind de timpul Regenţei, de guvernul lui Dubois, care a vândut Franţa Angliei... Totul... este mărunt, meschin, contradictoriu, nu există sentimentul onoarei naţionale, al mândriei naţionale..." S'ar putea crede că Belinski a privit Franţa zilelor noastre.

Dat fiind că Belinski nu se putea ridica la înţelegerea luptei de clasă ca forţă motrice a desvoltării societăţii, şi la înţelegerea rolului proletariatului, concepţia sa despre evoluţia socială nu putea fi consecventă până la urmă.

Dar atunci când la sfârşitul primei jumătăţi a veacului trecut, sub influenţa revoltelor ţărăneşti, a început o oarecare mişcare în guvern, Belinski a înţeles esenţa chestiunii: „Guvernul nu vrea să acorde libertatea ţăranilor fără pământ, temându-se de proletariat şi totodată nu vrea ca nobilii să rămână fără pământ, chiar dacă au rămas cu bani".

Democratismul revoluţionar al lui Belinski nu poate fi disociat de patriotismul lui, ele fiind contopite, alimentându-se unul pe altul.

Se poate spune că Belinski face parte din acei excepţionali oameni ai trecutului, al căror patriotism are caracterul cel mai apropiat de al nostru, de concepţiile noastre, de inima noastră.

După părerea lui Belinski, un popor nu-şi poate aduce contribuţia la desvoltarea omenirii decât într'o formă naţională.

Câte trăsături remarcabile ale caracterului naţional rus a găsit Belinski, graţie iubirii sale „pentru grăuntele fecund al vieţii ruse"!

Poporaneitatea, cum o concepea Belinski, era în înţelesul pe care i-l dădea el, cea mai înaltă apreciere a unui om de stat, a unui scriitor, a unui artist. Poporan însemna pentru Belinski totodată şi naţional. Belinski vedea în popor pe purtătorul celor mai frumoase calităţi ale naţiunii. Trăsăturile de servilism faţă de străinătate, tră-

sături atât de biciuite de Belinski, erau caracteristice oamenilor care împilau poporul.

Acestor domni — mândru de cele mai bune creaţii ale literaturii ruse, ce înflorea sub ochii lui, — le aruncă Belinski invectivele sale : „A fost un timp în Rusia, când nimeni nu voia să creadă, că mintea rusă, limba rusă pot fi bune la ceva; orice porcărie străină trecea uşor drept genială în sfânta Rusie, iar ceea ce era rusesc, fie chiar şi remarcabil prin înaltu-i talent, era dispreţuit pentru unicul fapt de a fi rusesc". Dar caracterul progresist al modului în care Belinski înţelegea elementul popular şi naţional, consta în faptul că înţelegerea aceasta includea instrucţiunea progresistă (cu experienţa ei universală), iar faptul acesta constituia o adâncă deosebire de principiu între convingerile lui şi ipocrizia „slavofililor".

Belinski a înţeles înaintea tuturor şi mai bine decât toţi în trecut caracterul progresist al faptului că naţiunea rusă a creat atât de timpuriu un stat naţional, fapt care dovedea forţa ei.

Tot el a fost primul care a explicat multe trăsături ale stării de înapoiere reacţionară a germanilor prin dăinuirea statelor lor feudale. Tocmai concepţia aceasta despre rolul statului îl îndemna mereu să recunoască necesitatea de a rupe lanţul contradicţiilor dintre grandoarea naţiunii ruse şi guvernul ei antipopular şi inert.

Belinski a înţeles mai profund decât oricine înaintea lui momentele progresiste din istoria Rusiei : însemnătatea victoriei asupra cavalerilor teutoni, eliberarea de sub jugul tătar şi scăparea de intervenţioniştii polonezi, dar mai cu seamă însemnătatea războiului patriotic dela 1812; de aceea el a preamărit oameni din trecutul Rusiei ca Alexandru Nevski, Dmitri Donscoi, Minin şi Pojarski, Cutuzov.

El a înţeles rolul progresist al lui Ivan cel Groaznic în crearea statului rus şi mai ales rolul lui Petru cel Mare. Dar democratismul său uimitor i-a îngăduit să observe şi latura negativă a reformelor lui Petru : după părerea lui Belinski reformele acestuia au dat naştere unei imitaţii maimuţăreşti a străinătăţii, datorită faptului că ele au fost înfăptuite numai „de sus".

Se cunosc prea bine cuvintele lui Belinski, prin care a afirmat că Rusia va şti să rezolve problemele sociale

şi va dicta legile ştiinţei şi ale artei, primind „omagiul de gratitudine din partea întregii omeniri luminate". Aceste cuvinte n'au fost numai o profeţie, ele au avut pentru Belinski o justificare istorică proprie.

In condiţiile iobăgiei, ce dăinuia în acele timpuri în Rusia, moartea lui Belinski a însemnat dispariţia celui mai mare om de stat de tip nou democrat.

Abia în patriotismul nostru sovietic au dispărut cu totul contrazicerile care-l chinuiau pe Belinski. Aceasta deoarece s'au contopit într'un tot poporul şi statul său socialist. Şi toată activitatea poporului, condus de marele partid bolşevic, activitate îndreptată spre întărirea statului socialist, a devenit expresia sarcinii universale-istorice de eliberare a omenirii.

★

Belinski poate fi numit pe drept cuvânt fondatorul esteticii realismului clasic, ale cărei principii esenţiale se găsesc înglobate în ştiinţa literară marxist-leninistă, unde ele sunt desvoltate pe baze noi.

Dela începutul şi până la sfârşitul activităţii sale literare, Belinski a apărat tot mai conştient punctul de vedere după care literatura, ca produs al societăţii, oglindeşte şi exprimă desvoltarea societăţii. Aceasta este prima teză a esteticii lui.

In tot cursul activităţii sale literare, Belinski a apărat punctul de vedere al însemnătăţii social-politice a literaturii, al influenţei ei asupra societăţii, al rolului ei educativ, iar în a doua epocă, cea mai fecundă, a activităţii sale, el a considerat deadreptul literatura ca o armă în lupta social-politică. Aceasta este a doua teză a esteticii lui.

„Incepând cu Belinski, — a spus tovarăşul Jdanov, — toţi reprezentanţii cei mai buni ai intelectualităţii revoluţionar-democrate ruse n'au recunoscut aşa numita „arta pură", „arta pentru artă", ei fiind toţi crainicii artei pentru popor, ai artei ideilor, ai artei cu semnificaţie social-politică".

Această concepţie despre artă i-a permis lui Belinski să-şi dea seama, ce rol anume îl joacă în viaţă cutare scriitor sau cutare operă — un rol progresist sau reac-

Scanned with OKEN Scanner

ţionar, în slujba cui şi împotriva cui este îndreptată acea operă.

El l-a preamărit pe Gogol realistul critic şi tot el a condamnat anumite povestiri ale lui (scrise după „Serile în sat la Dicanca") în care apărea Gogol fantastul bolnăvicios şi mistic.

Chiar în primele opere ale lui Dostoievski, scrise după „Oameni săraci", el a simţit o oarecare falsitate în idei şi a supus aceste opere unei critici necruţătoare.

Caracteristica principală a acestei critici consta în faptul că Belinski verifica operele lui Gogol şi Dostoievski, confruntându-le cu viaţa şi desvăluia înainte de toate desacordul dintre aceste opere şi viaţă, deformarea vieţii.

Acordul între cele înfăţişate şi viaţă, veridicitatea reprezentării vieţii, era al treilea principiu al esteticii realiste a lui Belinski.

Belinski vedea realismul nu în copierea a orişice, a primului lucru perceput, ci în reflectarea trăsăturilor esenţiale tipice şi anume în lumina ideii, pe care aceste trăsături tipice trebue s'o exprime.

Belinski mai trage o a patra concluzie : că fondul este elementul principal în artă. „Conţinutul este oferit poetului de viaţa poporului". „Numai conţinutul, — iar nu limba, nu stilul, — poate scăpa pe scriitor de uitarea posterităţii".

Considerând viaţa sub forma unei continue evoluţii, el acorda conţinutului artei o deosebită semnificaţie de actualitate. Nu există aproape nicio scriere critică a sa, în care să nu fie vorba despre actualitate. „Voltaire are dreptate când spune că toate genurile de poezie sunt bune afară de cel plicticos... şi inactual, vom adăuga noi". Inactualitatea era pentru Belinski expresia înapoierii, manifestarea nu numai absenţei sentimentului de nou, dar şi refuzul de a lupta cu ceea ce este vechi.

El şi-a bătut joc de scriitorii, a căror „gândire este călăuzită de cuvinte, iar nu cuvintele de gândire". „...In scrisul lor este o anumită originalitate, o strălucire în exprimare. Dar această originalitate este artificială, este o strălucire de staniol... Totul este atât de cârlionţat, în toate e o abundenţă atât de mare de epitete, de figuri de stil, încât cititorul neexperimentat este uluit... de acest

joc multicolor şi strălucitor al cuvintelor, — şi vraja dispare abia atunci, când, spre marea lui mirare, observă că totul nu este decât vanitate exacerbată, cuvinte şi fraze umflate. Fenomenul acesta îl întâlnim cel mai des în apus, mai ales de când apusul a început să putrezească".

S'ar putea gândi, într'adevăr, că Belinski a privit lucrurile astăzi!

Acordul dintre fond şi formă a fost a cincea teză a esteticii realiste a lui Belinski. In măsura în care, după el, fondul determina forma, Belinski preţuia varietatea formelor, care erau obiectul aportului personal al artistului şi totodată analiza lui era adâncită până la o disecare concretă şi minuţioasă a formei — a acelui element individual şi nou, care caracterizează pe artistul în chestiune.

Inafara preocupărilor lui Belinski n'a rămas niciuna din marile figuri literare — Derjavin, Crâlov, Griboiedov, Puşkin, Lermontov, Gogol, Turgheniev, Goncearov, Necrasov — dar nici figurile mijlocii şi mărunte ale literaturii. El nu alegea după gustul său sau după gustul momentului, ce anume să scrie (aşa cum se întâmplă în majoritatea cazurilor la criticii noştri sibariţi), ci scria despre tot, ca un stăpân, care cu ajutorul literaturii şi prin ea netezeşte calea pentru viitorul propriului său popor.

Dintre toţi criticii literari ai trecutului Belinski se apropie cel mai mult de noi prin felul în care înţelege rolul criticului literar, putând să ne servească şi astăzi drept exemplu.

Dintre toate figurile trecutului — înainte de revoluţionarii marxişti — Belinski, alături de Cernâşevski, corespunde cel mai bine, prin principiile şi prin caracterul lui, cu spiritul timpului nostru, al timpului lui Lenin şi Stalin.

Atâta iubire pentru Rusia noastră şi pentru popor, atâta forţă sufletească şi atâta spirit de abnegaţie a pus el în marile sale creaţii, încât se poate spune fără îndoială, că acestea vor trăi şi în comunismul pe care-l construim şi pe care-l vom desăvârşi sub conducerea lui Stalin — conducătorul şi dascălul nostru.

A. FADEEV

Scanned with OKEN Scanner

RECENZII DIN ANII 1840—1841

Scanned with OKEN Scanner

FAPTELE LUI PETRU CEL MARE,
ÎNȚELEPTUL REFORMATOR AL RUSIEI
culese din izvoare demne de crezare și orânduită cronologic

de *I. I. Golicov*. Ediția a II-a, Moscova 1837—1840. Volumele I - XIII.

ISTORIA LUI PETRU CEL MARE

de *Weniamin Bergmann*. Traducere din nemțește de *Egor Aladin*. Ediția a II-a, îndreptată și completată. Sanct--Petersburg, 1840. Trei volume.[1]

Mult a'ndurat Rusia a beznei grea povară
Să fie Petru! grăi Domnul. Şi s'a făcut lumină'n ţară!

(Cântec din bătrâni)

Barba este o rămăşiţă a stării de sălbăticie a omului: netăind-o, e ca şi cum nu ţi-ai tăia unghiile. Ea nu fereşte de frig decât o mică parte a feţei, şi cât de neplăcută este ea vara pe timp de arşiţă! Şi cât de neplăcută este şi iarna, când îţi acopere faţa de brumă, zăpadă şi ţurţuri! N'ar fi preferabil un manşon, care să încălzească nu numai bărbia, ci şi întreaga faţă? Numai o minte luminată poate să aleagă ce este mai potrivit în toate, şi tocmai Petru cel Mare a dorit să lumineze mintea în toate privinţele. Acest monarh a declarat război tuturor obiceiurilor noastre vechi, mai întâi, pentrucă ele erau grosolane, nedemne de veacul său; în al doilea rând, pentrucă ele împiedecau introducerea altor inovaţiuni străine mai importante şi mai folositoare. A fost nevoie, pentru a deveni mlădioşi şi în stare de a învăţa şi a lua pilde

dela alţii, să fie înlăturată înrădăcinata încăpăţânare a rusului...

. . . . . .

Toate jalnicele ieremiade *în privinţa schimbării caracterului rus, a pierderii fizionomiei morale ruse, nu sunt decât glume sau rodul unei gândiri prea puţin temeinice. Nu mai suntem ceea ce au fost strămoşii noştri bărboşi: cu atât mai bine! Grosolănia exterioară şi lăuntrică, ignoranţa, trândăvia, plictiseala, iată soarta lor chiar şi în cele mai înalte sfere: nouă ne sunt însă deschise toate drumurile pentru a ne şlefui mintea şi a avea parte de nobile desfătări spirituale.*

(*Caramzin.* Scrisorile unui călător, vol. III, pag. 165—167).

ARTICOLUL 2

Incep pentru Rusia vremuri de deşteptare a conştiinţei. Cu toată răceala şi indiferenţa noastră, din care noi, ruşii, ne facem motiv de imputare, cu oarecare îndreptăţire de altfel, lumea dela noi nu se mai mulţumeşte totuşi cu locuri comune şi cu noţiuni depăşite, ci dorim mai curând să facem aprecieri false sau greşite, decât să repetăm păreri deagata, luate pe cuvânt sau din lene dela alţii. Mulţi, de pildă, neauzind părerile noi asupra lui Puşkin şi punând la îndoială justeţea celor exprimate demult şi care apar învechite, încep să se îndoiască chiar şi în ceea ce priveşte valoarea poeziei lui Puşkin. Şi e îmbucurător acest fenomen: el exprimă necesitatea de a avea o gândire de sine stătătoare, necesitatea de a afla adevărul, mai scump şi mai presus de toate, chiar decât însuşi Puşkin. *Amicus Plato sed magis amica veritas* — prea înţelepte cuvinte! Operele măreţe într'adevăr rezistă întotdeauna în faţa oricăror îndoieli nesdruncinându-se, nemicşorându-se şi neîntunecându-se; dimpotrivă, ele capătă şi mai multă vigoare, se înalţă, devin şi mai strălucitoare în urma îndoielilor şi a negărilor, acestea constituind primii paşi ai oricărui adevăr, punctul de plecare al oricărei înţelepciuni. Numai minciuna se teme de îndoieli şi negaţiuni, precum se tem de apă florile artificiale şi metalele care nu sunt nobile. Am mai repetat de câteva ori acest adevăr, referindu-ne la cei ce neagă valoarea lui Puşkin, ca poet. Avem o părere diametral opusă, dar dacă părerea acestor persoane nu izvorăşte din cauze exterioare şi păgubitoare, suntem gata să discutăm cu ele în interesul adevărului, convinşi fiind că numai din asemenea discuţii se va ivi adevărul şi va intra în conştiinţa generală, devenind o convingere unanimă. Şi cu atât mai departe de noi e gândul de a vedea

în asemenea persoane niște schismatici, niște mistificatori, ce și-au propus să ofenseze memoria marelui poet și simțământul mândriei noastre naționale. Vom spune chiar mai mult: înțelegem că pot fi și persoane, care contestând geniul lui Pușkin, să fie totuși de o mie de ori mai demne de stimă decât mulți admiratori ai marelui poet, care repetă cuvinte spuse de alții. Apariția unor atari împotriviri nu vădește o răceală a societății față de adevăr, ci mai curând dragoste încolțind de adevăr; căci recunoașterea necondiționată a unui lucru, fără reflecții și fără verificările rațiunii, este mai sigur un simptom al apatiei și indiferenței societății față de adevăr, decât ar fi îndoielile și negările. Nu, apariția unor atari împotriviri într'o societate tânără este o dovadă că în ea încolțește o viață a gândirii. Respectul necondiționat față de autoritățile în materie și marile nume constitue câteodată într'adevăr o expresie a dragostei și vieții, dragoste însă și viață, inconștiente amândouă, simple, copilărești. Ar fi deci caraghios să cerem sau să dorim ca societatea să rămână neclintită în starea ei infantilă, atunci când nimeni nu poate cere și nu-i poate dori așa ceva niciunui om; iar dacă în pofida legilor desvoltării, vreun om ar rămâne pe vecie copil, ar fi disprețuit ca un idiot. Se afirmă că îndoiala subminează adevărul. Ce idee *absurdă* [și *eretică!*] Dacă adevărul este atât de slab și neputincios, încât nu se poate apăra singur, având nevoie de cordoane de apărare și de carantine împotriva îndoielilor, ce fel de adevăr mai e atunci acesta, prin ce este el mai bun și mai presus decât minciuna, și cine ar mai crede într'un asemenea adevăr? Se spune că negarea ucide credința. Nu, nu o ucide, ci o purifică. Indoiala și negațiunea sunt, ce-i drept, câteodată simptome evidente ale morții morale a unor întregi popoare; dar a căror popoare? A unor popoare îmbătrânite, care și-au irosit toată viața, care trăiesc numai în mod mecanic, ca niște cadavre vii, aidoma bizantinilor sau chinezilor. Dar s'ar putea referi toate acestea la poporul rus, atât de tânăr, proaspăt și virgin, atât de viguros prin forțele sale naturale generice și primordiale, popor, care în răstimpul a vreo sută și ceva de ani ai noii lui vieți, la care a fost trezit prin cuvântul creator al unui țar gigant, s'a manifestat și prin mari ocârmuitori, și prin mari comandanți de oști, și prin mari oameni de stat, și prin mari oameni de știință, și prin mari poeți; popor, care a reușit în decurs de o sută de ani de viață nouă să-și făurească un mare trecut, „tihnă plină de mândră încredere" în timpurile de față, după expresia unui poet, și pe care-l așteaptă în viitor o soartă și mai mare și mai glorioasă? Nu, ne-am înjosi demnitatea noastră națională, dacă am începe să ne temem de o gimnastică spirituală, ce nu poate

fi vătămătoare decât membrilor slăbănogi ai unei societăţi îmbătrânite, dar care sporeşte forţa şi vigoarea unei societăţi tinere, plină de sănătate şi râvnă ! Viaţa se manifestă în conştiinţă, şi fără îndoieli nu există conştiinţă, tot aşa după cum un corp nu-şi poate îndeplini, fără mişcare, procesele organice şi desvoltarea vitală. Ca şi corpul, sufletul îşi are gimnastica lui, fără de care se veştejeşte, căzând în apatia proprie inactivităţii.

Am spus în articolul trecut că *s'a făcut* la noi foarte puţin pentru o istorie a lui *Petru cel Mare*, dar *de vorbit* s'a vorbit foarte mult despre el. Intr'adevăr, s'au scris în onoarea lui cuvinte de laudă, a fost preamărit în poezie şi proză. Lomonosov l-a făcut chiar eroul unui poem epic în genul „Eneidei". Imitând opera lui Lomonosov, merituoasă şi onorabilă prin ţelul ei, alţi [doi] poeţi, [Gruzinţev şi prinţul Şirinski-Şihmatov], l-au preamărit pe Petru cu tot atâta succes în poeme lirico-epice. Toate aceste lucruri însă, şi bune şi mediocre, n'au prea sguduit sufletele. Toată lumea a fost de sigur de acord cu aceşti onorabili autori în privinţa preamăririi lui Petru cel Mare, operele lor însă erau citite puţin sau chiar de loc. Şi anume datorită faptului că toţi aceşti domni autori au scris şi au cântat în aceeaşi manieră şi într'un singur glas, observându-se în frazele lor un soi de monotonie obositoare, care vădea lipsă de conţinut, adică lipsă de idei. Cele mai înfocate preamăriri, cele mai entuziaste mărturisiri de admiraţie pentru Petru cel Mare au avut oarecum un caracter oficial. Astfel s'au desfăşurat lucrurile până în clipa ivirii lui Puşkin, acest mare poet şi exponent al conştiinţei naţionale, singurul care a ştiut să-l proslăvească pe Petru într'o limbă demnă de acesta. In operele cu caracter ştiinţific continua însă modul de expunere din trecut, cu singura deosebire însă că ea nu mai stârnea aprobări reci, ci mai curând necaz. In sfârşit, cu câţiva ani în urmă au început să se ivească unele îndoieli vagi în privinţa infailibilităţii absolute a marii opere a lui Petru, transformarea Rusiei. Se afirma că edificiul acestei transformări a fost zidit fără temelie, fiind început de sus, şi nu de jos, că a constat numai în forme exterioare, încât, nesădind în noi un adevărat europenism, n'a făcut decât să denatureze caracterul nostru de popor şi să reteze aripile geniului nostru naţional. Vom reveni ulterior, în decursul acestui articol, asupra acestor obiecţiuni, oricât de superficiale şi deşarte ar fi ele în esenţă; acum însă vom spune doar că în clipa apariţiei lor în presă, ele au plăcut multora şi au atras asupra lor atenţiunea generală. Unii au văzut în ele parcă păreri de-ale lor, păreri ce nu reuşiseră încă până atunci să şi le limpezească; alţii, fără a se declara de acord cu ele, n'au văzut totuşi

în ele fraze comune şi exclamaţii bombastice, ci păreri de sine stătătoare şi totodată *noi*, iar unii le-au făcut chiar onoarea unor contra argumentări energice, deşi indirecte. Indoielile, deci, în loc de a fi răcit afecţiunea pentru Petru, au sporit şi mai mult interesul general pentru figura lui, ca mare fenomen istoric, făcând ca toată lumea să gândească; să vorbească şi să scrie mai mult despre el. Vremea însă a soluţionat foarte repede problemele, spulberând toate îndoielile neîntemeiate: în prezent, numai persoanele care trăiesc cu trecutul pot să-i facă în mod serios imputări lui Petru cel Mare, pentru faptul că a început prefacerea Rusiei,[2] de sus şi nu de jos, cu aristocraţii, şi nu cu ţăranii, că a atribuit mare importanţă formelor, îmbrăcămintei, răderii bărbii, etc., că a iniţiat construirea Petersburgului ş. a. m. d. Indoielile n'au adus astfel nicio pagubă, ci doar folos, căci făcându-şi apariţia ele s'au nimicit singure, prin ele însele, dând loc altor îndoieli, care vor trece de asemenea în rândul lor, cedând şi ele locul dacă nu adevărului, cel puţin altor îndoieli, care vor duce de sigur la adevăr. Problema interpretării operei lui Petru a luat acum forme evident contradictorii : mulţi, considerând reformele lui pe cât de necesare, pe atât de măreţe, sau plini de veneraţie pentru memoria marelui reformator dar [spulberă în acelaşi timp, nedându-şi singuri seama, întreaga măreţie a celor săvârşite de acesta, tăgăduind europenismul] şi străduindu-se nu numai să ia apărarea şi să justifice aşa numitele de unii desvoltare istorică şi poporanitate, care ar fi fost nimicite de Petru, dar chiar să le opună pe acestea şi să le preamărească în comparaţie cu europenismul. Ori cât de bizară ar fi această contrazicere, ea constitue totuşi un pas înainte, preferabil îndoielilor anterioare, deşi a rezultat direct din acestea : e mai bine să contrazici în mod evident, recunoscând astfel oarecum involuntar puterea adevărului, decât să ignorezi de dragul convingerilor tale preferate şi unilaterale şi să închizi pur şi simplu ochii asupra faptelor autentice conţinute în dovezile contrarii.

Contrazicerea despre care vorbim este extraordinar de importantă : rezolvarea ei ne poate oferi o idee justă asupra lui Petru cel Mare. Acest singur lucru ne vădeşte suficient utilitatea contrazicerii. Se impune sarcina de a arăta şi dovedi : 1) că deşi poporanitatea este strâns legată de desvoltarea istorică şi de formele sociale ale poporului, acestea nu sunt însă de loc identice; 2) că reformele lui Petru cel Mare şi europenismul introdus de el n'au schimbat întru nimic şi n'ar fi putut să schimbe poporanitatea noastră, care a fost doar înviorată în spiritul unei vieţi noi foarte bogate, căpătând o sferă nemărginită de manifestare şi activitate.

[In limba rusă circulă două cuvinte cu aceeaşi semnificaţie : unul rusesc autohton, „narodnost", adică *poporanitate*, altul latin, luat din limba franceză : *naţionalitate*. Suntem însă ferm convinşi că nu pot exista în nicio limbă două cuvinte cu o semnificaţie atât de identică, încât fiecare dintre acestea să poată fi înlocuit pe deplin de celălalt, făcându-se deci în chip reciproc cu desăvârşire de prisos. Cu atât mai puţin ar fi posibil să se menţină în limbă un cuvânt străin alături de un cuvânt băştinaş exprimând pe deplin aceeaşi noţiune : trebue să fie deci neapărat vreo nuanţă între ele, dacă nu chiar o mare deosebire. Tot astfel şi cuvintele *poporanitate* şi *naţionalitate* : în afară de o asemănătoare semnificaţie, ele nu sunt însă de loc identice, între ele existând şi o mare deosebire chiar. „Poporanitatea" e tot atât de deosebită de „naţionalitate" ca şi noţiunea „specie inferioară" faţă de noţiunea „specie superioară", adică o deosebire de gen. Prin *popor* se înţelege mai mult pătura de jos a statului, pe când *naţiunea* exprimă totalitatea stărilor sociale ale statului. In *popor* n'avem încă naţiunea, pe când în naţiune avem şi poporul. Cântecele lui Kirşa Danilov constitue o operă populară ; poeziile lui Puşkin sunt o operă naţională : primele sunt accesibile şi claselor de sus (culte) ale societăţii, celelalte însă *numai* claselor de sus (culte) ale societăţii, neputând fi înţelese de popor în accepţiunea strâmtă şi strictă a acestui cuvânt. Un aristocrat cult din vremurile noastre înţelege şi modul de a vorbi, şi modul de a se comporta, şi felul de viaţă al strămoşului său bărbos din timpurile dinaintea lui Petru ; dacă s'ar scula însă strămoşul său din mormânt, el n'ar înţelege nimic din viaţa urmaşului cu obrazul bărbierit. Orice persoană cultă din vremurile noastre, cât de îndepărtată ar fi de popor prin formele şi chiar prin fondul vieţii ei, îl înţelege bine pe ţăran, fără a se coborî până la el, ţăranul însă nu poate s'o înţeleagă decât fie ridicându-se până la ea, fie făcând-o să se coboare până la nivelul lui de înţelegere, pe când un străin, care nu s'a născut şi nu şi-a făcut educaţie în Rusia, nu-l va putea înţelege pe ţăranul rus, chiar dacă va cunoaşte limba rusă până într'atât, încât să fie în stare să-şi facă nu nume în literatura rusă. Deci, între trecutul şi prezentul nostru, între aristocratul, în caftanul de modă veche şi cu barba mare, şi aristocratul în frac şi cu barba rasă, între ţăran, micul burghez şi negustorul bărbos şi aşa zisul *boier* (în înţelesul unui om cu cultură europeană) există un ce *comun*. Acest ce comun însă nu e nicidecum *poporanitatea*, ci *naţionalitatea*. Ultima poate înţelege uşor pe cea dintâi (căci superioară fiind, o include), pentru a vorbi însă o limbă înţeleasă de poporanitate, naţionalitatea trebue să se aplece până la cea

dintâi. Deplina domnie a poporanității presupune în mod necesar într'un stat o stare nemijlocit naturală, o stare patriarhală, atunci când diferențele dintre stările sociale nu se exprimă nici măcar prin forme, ci doar prin nuanțe ale formei, și nicidecum în esență. Într'o asemenea situație a fost Rusia înainte de Petru cel Mare. Citiți-l pe Coșihin [1]) și veți vedea că tot așa precum se căsătorea ultimul țăran rus, se căsătorea pe atunci și cel mai înalt boier, deosebiri fiind doar în belșugul mâncărurilor, în bogăția îmbrăcămintei, într'un cuvânt, în importanța și suma cheltuelilor făcute. Același cnut îl amenința și pe țăran și pe boier, reprezentând pentru amândoi o nenorocire, și nu o desonoare. Iobagul îl înțelegea foarte ușor pe boierul său, fără să se silească să se ridice fie și cu un fir de păr peste noțiunile pe care le poseda, iar boierul îl înțelegea pe iobagul său, fără să simtă necesitatea de a se adapta felului de înțelegere al acestuia din urmă. Același rachiu semăna veselie în inimile amândorura, cu deosebirea numai că unul bea rachiu brut, iar celălalt rachiu curat și tare. Același mied era un deliciu pentru amândoi, cu deosebirea doar că unul îl sorbea dintr'o cupă de lemn sau dintr'o cană de fier, pe când celălalt dintr'o cupă de argint sau de aur. Și din voința lui Petru totul s'a schimbat deodată atât de repede și atât de brusc încât pe cât de puțin înțelegea poporul de jos din Rusia cuvintele *victorie, rang, armată, general, en-chef, admiral, hoffmarschal*, etc., tot atât de puțin înțelegea el nu numai limba și treburile țarului și ale marilor boieri, dar și pe cele ale oricărui ofițer din armată cu *onorurile sale, menuetele, pantalonii strâmți* și alte lucruri de același fel. Cei de sus continuau să-i înțeleagă pe cei de jos, cei de jos însă încetară să-i înțeleagă pe cei de sus. Se separase poporul de boieri și de militari. Astfel că, de acum încolo, poporul încetă să dețină — în stat — rolul principal, cedând locul său națiunii. Cuvântul acesta străin a devenit necesar și pe nesimțite uzual, căpătând drept de cetățenie în vocabularul limbii ruse.

Esența fiecărei naționalități constă în *substanța* ei. Substanța este elementul nepieritor și veșnic al spiritului unui popor, care neschimbându-se (el însuși) rezistă tuturor schimbărilor, trecând teafăr și nealterat prin toate fazele desvoltării istorice. E sâmburele ce conține în el toate posibilitățile desvoltării viitoare. Uitându-ne la o ghindă nu știm dacă va crește neapărat din ea un stejar secular, uriaș, știm însă că va putea crește din ea un stejar mare și nu

---

1) Coșihin (sau Cotoșihin), emigrat din Rusia în Suedia, a făcut o amănunțită descriere a vieții și moravurilor ruseșt din sec. XVII. *(N. red.)*.

un măr, dacă va fi sădit şi nu va fi tăiat prea de timpuriu vlăstarul sau dacă nu va pieri din cauza altor împrejurări întâmplătoare, care i-ar putea împiedeca normala lui desvoltare. Ştim acest lucru tocmai pentrucă ghinda conţine substanţa stejarului, adică potenţialul trunchiului său gros, al frunzelor sale late şi al altor atribute ale formelor sale. Uitându-ne la un sugaci, ştim că va putea deveni cu timpul nu numai un tânăr plin de energie clocotitoare, fizică şi spirituală, ci şi un bătrân slab şi cu părul alb, nu numai un om cu judecata matură, dar chiar şi un om genial. Căci, în cele mai tainice părticele ale organismului său, pruncul are în sine substanţa lui, adică potenţialul a tot ce-ar putea să devină în viitor, a ceea ce îi e hărăzit de natură, să devină cu vremea. Bun soldat sau bun ofiţer poate deveni aproape oricine; mare căpetenie militară, poate, însă, deveni numai acela, în a cărui substanţă a existat încă din născare posibilitatea de a deveni mare căpetenie militară. Substanţa include factorii datorită cărora unul poate deveni mare poet şi nu poate deveni fie chiar şi un mediocru matematician, iar un altul e în stare să inventeze o maşină cu aburi, nefiind totodată în stare să-şi fiarbă o ciorbă sau să-şi cârpească o haină ruptă. Fiecare popor îşi are substanţa lui, întocmai ca şi orice om. Substanţa poporului înglobează istoria lui şi trăsăturile lui deosebite de cele ale tuturor celorlalte popoare. Substanţa romanilor a fost cu totul alta decât aceea a grecilor antici. Romanii au fost un popor al dreptului civil şi de loc contemplativi, un popor pur practic, pe când grecii au fost un popor în care un vioi spirit practic se împletea foarte armonios cu o nu mai puţin firească înclinare spre contemplativitate, înclinare care a dat omenirii nenumărate opere artistice. Precum diferite persoane sunt înzestrate cu substanţa geniului tot aşa unele popoare se ivesc cu substanţa măreţiei, fiind faţă de alte popoare ceea ce sunt geniile faţă de oamenii obişnuiţi.

Precum am arătat mai sus, poporanitatea presupune ceva imobil, statornicit odată pentru totdeauna, văzând doar cele prezente în popor într'o situaţie a lui dată. Naţionalitatea, dimpotrivă, nu cuprinde în ea numai cele ce au fost sau sunt, dar şi cele ce vor fi sau vor putea să fie. In desvoltarea ei, naţionalitatea apropie fenomenele cele mai contradictorii, ce n'ar putea fi nici prevăzute şi nici prezise. Poporanitatea este primul moment al naţionalităţii, prima ei manifestare. Nu rezultă însă de loc că existând poporanitatea, nu există şi naţionalitatea: dimpotrivă, societatea este întotdeauna *naţiune* chiar şi atunci când ea nu e încă decât *popor*, o naţiune însă potenţială şi nu reală, tot aşa precum un prunc e un om matur potenţial, şi nu real : căci naţionalitatea şi substanţa poporului sunt

unul şi acelaşi lucru, încât orice substanţă, chiar dacă nu şi-a căpătat încă formele ei precise, poartă în sine potenţialitatea lor.

Aşa dar; până la Petru cel Mare Rusia n'a fost decât un popor, devenind naţiune numai în urma reformelor aduse de el].

Din nimic nu poate rezulta nimic, încât geniul nu creează, ci dă doar existenţă reală celor ce exitau înaintea lui ca elemente potenţiale. Este clar ca lumina zilei că toate sforţările lui Petru au fost îndreptate împotriva a tot ce era vechi în Rusia; ideia însă că el ar fi tins la nimicirea spiritului nostru substanţial, a naţionalităţii noastre, nu numai că e lipsită de orice temei, dar e pur şi simplu absurdă! E adevărat că dacă există popoare cu o substanţă superioară, există şi popoare cu o substanţă neînsemnată, şi că dacă cele dintâi nu pot fi schimbate şi stăpânite de voinţa unui singur om, oricât ar fi acesta de puternic, celelalte ar putea fi nimicite chiar şi prin jocul unor întâmplări, chiar prin sine, şi nu numai în virtutea voinţei unui geniu. In schimb însă din acestea din urmă niciun geniu n'ar putea face nimic; dintr'o sfeclă nu se poate face în cel mai bun caz decât o căpăţână de zahăr, pe când numai din granit, marmoră şi bronz, poate fi cioplit un monument veşnic. Dacă poporul rus n'ar fi avut în spiritul său sămânţa unei vieţi bogate, reforma lui Petru l-ar fi dus la moarte şi i-ar fi sleit puterile, în loc să-l fi înviorat şi întărit printr'o nouă viaţă şi să-i fi insuflat noi forţe. Nu mai vorbim despre faptul că din sânul unui popor cu spirit mărunt nu s'ar fi putut ivi un gigant ca Petru: numai din sânul unui popor ca al nostru s'a putut ivi un asemenea ţar, şi numai un asemenea ţar a putut reforma un asemenea popor. Chiar dacă n'am mai fi avut niciun alt om mare, înafară de Petru, am fi avut dreptul să ne privim cu stimă şi mândrie ca popor, fără să ne fie ruşine de trecutul nostru, să ne privim viitorul cu îndrăsneală şi speranţe...

Cum de are un popor un soi de substanţă, iar un altul o substanţă diferită, iată o problemă tot atât de greu de deslegat, ca şi în cazul fiecărui individ. Dacă e să admitem ipoteza că popoarele s'au constituit din familii, cauza primordială a substanţei lor ar urma să fie căutată în sânge şi specie (rasă). Imprejurările exterioare, desvoltarea istorică exercită de asemenea o influenţă asupra substanţei poporului, deşi ele înseşi, la rândul lor, depind de această substanţă. Nu există însă cauză, care să poată fi indicată cu atâta siguranţă, cum e clima şi situaţia geografică a ţării pe care o ocupă un anumit popor. Toate popoarele sudice se deosebesc în mod izbitor de popoarele nordice. Cele dintâi au minte mai vie, mai

uşoară, mai clară, mare sensibilitate, pasiuni mai înflăcărate; popoarele nordice au minte mai greoaie, dar mai temeinică, sensibilitate mai potolită, dar mai adâncă, pasiunile lor se înfierbântă mai cu greu, au însă o acţiune mai efectivă. La popoarele sudice predomină intuiţia, pe când la popoarele nordice gândirea şi reflexiunea; cele dintâi sunt mai sprintene, celelalte mai energice. In ultimul timp, Nordul a întrecut cu mult Sudul în domeniul artei, ştiinţei şi civilizaţiei. Este o mare deosebire între popoarele ce trăiesc în munţi şi cele ce trăiesc în văi, între cele ce trăiesc la marginea mării sau pe insule şi cele aşezate departe de mări. Şi nu e de suprafaţă această deosebire, ci lăuntrică; ea se observă în însuşi spiritul popoarelor, nu numai în forme. Să aruncăm o privire în această privinţă asupra Rusiei. Leagănul acesteia n'a fost Kievul, ci Novgorodul, trecând prin Vladimir la Moscova. Cer aspru au văzut ochii copilăriei ei, viscole straşnice au intonat cântecele ei de leagăn, iar gerurile aspre i-au oţelit trupul, dându-i sănătate şi vigoare. Călătorind iarna într'o troică repede ca vântul, în scârţâitul de zăpadă sub tălpile saniei, sub un cer semănat cu miriade de stele, privirea nostalgică pierzându-se în întinderile nemărginite ale zăpezii argintii, în lumina lunei ce rătăceşte singuratică, şi întrerupte pe alocuri de copaci plini de ţurţuri de ghiaţă, ajungi să înţelegi cântecul prelung şi melancolic al surugiului şi armonia clinchetului monoton al clopoţeilor, care *îţi sfâşie inima*, după expresia lui Puşkin! Tristeţe, iată motivul general al poeziei noastre, şi populare şi literare. Incă din vremurile cele mai vechi rusul nu ştia să glumească cu haz şi veselie: glumele lui erau sau plate sau sarcastice, şi cele mai bune din cântecele noastre populare au conţinut trist şi melodie prelungă şi melancolică. Niciodată nu impresionează Puşkin atât de irezistibil sufletul rusesc, ca în poeziile sale pătrunse de tristeţe şi niciodată nu e atât de naţional, ca în acordurile triste ale poeziei sale. Iată ce spune el însuşi despre această tristeţe, ca element principal al poeziei ruse:

Figurat sau textual: neamu'ntreg,
Dela surugiu până la poet,
Cântăm cu toţii a jale. Eterna poveste:
Ni-e cântecul un straniu amestec,
Incepe vesel şi cu vaiet se sfârşeşte
Şi o melancolie caldă mereu îl însoţeşte.
E a muzelor şi fetelor frumoase armonie
Ce face să ne fie dragă ruseasca rapsodie.

Tristeţea aceasta nu e însă boala unui suflet slab, ofilirea unui spirit neputincios ; nu, e o tristeţe viguroasă şi nemărginită, tristeţea unei naturi mari şi nobile. Rusul se îmbată cu tristeţe, el nu se încovoaie însă sub greutatea ei, şi nimeni nu se caracterizează prin treceri atât de repezi dela cea mai apăsătoare tristeţe, de-ţi rupe inima, până la o nestăvilită veselie, până la delir !

In această privinţă poezia lui Puşkin e de asemenea un mare exemplu : ne uimesc mereu în „Oneghin" trecerile repezi dela o tristeţe adâncă, al cărei izvor [e] o nesfârşită melancolie, la viguroasa şi sglobia veselie, care ţâşneşte din forţa şi sănătatea spiritului.

Iată că am găsit deci elementul comun care face puntea de legătură între poezia noastră populară şi poezia noastră cultă, naţională. Temelia generică, substanţială din noi n'a fost aşadar înnăbuşită de reformele lui Petru, ci, dimpotrivă, ea a căpătat deplină desvoltare şi forme superioare. Intr'adevăr, s'a micşorat oare după moartea lui Petru întinderea Rusiei, sau mai de grabă s'a lărgit ? Nu sunt oare stepele noastre tot atât de vaste şi de nemărginite, nu este oare tot atât de albă zăpada lor, şi nu continuă ele să fie argintate de lumina tristă a lunei ?... Ce însuşiri îl deosebesc pe rus nu numai de străini, dar şi de alte neamuri slave, şi chiar şi de acelea, care se găsesc sub acelaşi sceptru cu el ? Vioiciunea, curajul, ingeniozitatea, priceperea, capacitatea de a învăţa dela altul : macină secara pe o muchie de topor, nu pierde un bob, nevoia e doar mama învăţăturii, — dibăcie, veselie, bravură, — şi la necaz şi la bucurie capul nu şi-l pierde ! Ar putea oare europenismul să niveleze aceste însuşiri fundamentale, *substanţiale* ale poporului rus ? Nu e oare rusul cult şi acum tot atât de *larg la suflet* atât la necaz cât şi la bucurie, şi nu e frate bun cu acela, care punând palma la ureche cânta cândva cu glas puternic, pe tot întinsul lumii :

Înălţimi, înălţimi pân'în cer
Adâncimi, adâncimi, fund de mări
Intinderi mari cât lumea Domnului
Şi vâltori adânci de-ale Niprului...

Ar fi caraghios să se creadă că europenismul e nivelul la care ajungându-se, totul se egalează, se netezeşte, se reduce la o singură coloare ! Englezul, francezul, germanul, olandezul, elveţianul, toţi sunt deopotrivă de europeni; ei au multe elemente comune, deci deosebirile lor naţionale sunt ireductibil reliefate şi nu se vor nivela niciodată: pentru asta, ar trebui să fie nimicită întâi istoria lor, să fie schimbată natura ţărilor lor, să fie regenerat însuşi sângele lor.

Naţionalitatea n'ar putea fi caracterizată nici chiar într'o carte întreagă, cu atât mai puţin într'un articol de revistă, mai ales naţionalitatea unui popor, care şi-a început recent viaţa, adâncit fiind, încă pe deplin, în propriul lui prezent. [3]

[Naţionalitatea este totalitatea forţelor spirituale ale poporului: istoria unui popor e rodul naţionalităţii lui. Tocmai de aceea nu ne luăm însărcinarea de a expune complet şi satisfăcător conţinutul exact al naţionalităţii ruse, mulţumindu-ne cu indicaţiile pe care le-am dat în această privinţă. Putem însă spune cu certitudine că naţionalitatea nu constă în opinci, în suman, în sarafan, în rachiu, în barbă, în cocioabe fără coş şi murdare, în analfabetism şi ignoranţă, în corupţia judecătorilor, în lenea minţii. Acestea nu sunt nici măcar trăsături ale poporanităţii, ci mai curând excrescenţe pe trupul ei, provenite din cauza unei alterări a sângelui, a unor acidităţi în sucuri. Toate aceste rele au fost în Rusia înainte de Petru cel Mare, şi împotriva lor, ca şi împotriva unei hidre cu douăsprezece capete, a dus lupta dumnezeiescul nostru Hercule, biruind-o cu ghioaga teribilă a puternicului său geniu.

A spune adevărul (mai ales acela pe care-l înţelege şi-l simte bine toată lumea) şi a ofensa, nu este întotdeauna unul şi acelaşi lucru. Poate să se teamă de adevăr un prost sau un beţiv, un om inteligent, însă, nu vede nicio nenorocire în a recunoaşte că a făcut şi el greşeli în viaţa sa, iar un om treaz în faptul de a recunoaşte că şi el a fost uneori cu chef din cauza vinului. Mândria naţională este un simţământ înalt şi nobil, chezăşia unei adevărate demnităţi; fanfaronada şi susceptibilitatea naţională nu sunt însă decât simţăminte pur chinezeşti. Negarea sau înjosirea substanţei poporului, adică a naţionalităţii în adevăratul înţeles al acestui cuvânt, e o ofensă adusă poporului *(lèse nation)*; atacurile însă (chiar şi exagerate) în contra neajunsurilor şi viciilor poporanităţii, nu sunt o crimă, ci un merit, adevărat patriotism. Faţă de fiinţa pe care o iubesc din toată inima, din tot sufletul, din toate fibrele făpturii mele, nu pot fi indiferent, fiindu-mi drag deci mai mult decât orice tot ce are bun în ea şi (în virtutea aceleeaşi legi) mai nesuferit decât orice tot ce are rău în ea].

Au obiceiul unii să-i dea ca pildă pe englezi, cu preferinţele lor pentru unele farse naţionale, barbare şi absurde, şi tolerând, până acum, unele obiceiuri sălbatice şi inculte din vremurile vechi, începând dela sacul cu lână, pe care stau membrii parlamentului, până la dreptul de a-ţi vinde soţia în târg. Le place acestor domni (adică patrioţilor de paradă) să ne facă astfel de imputări nouă ruşilor, pentru indiferenţa cu care ne lepădăm de vechile noastre

tradiţii şi predispoziţia cu care acceptăm şi ne însuşim tot ce e nou. [Intru cât mă priveşte, recunosc acest păcat al meu de a vedea] în acest fapt o bună trăsătură a naţionalităţii noastre, o garanţie a măreţiei noastre viitoare şi bineînţeles, nu inferioritate, ci superioritate faţă de englezi, care de altfel sunt în toate celelalte privinţe o mare naţiune; dar, tocmai în acest sens, ei nu pot şi nu trebue să ne servească de pildă, făcând chiar mai bine dacă ne-ar imita ei pe noi. Da, iată o trăsătură măreaţă a poporului rus : ea vădeşte că suntem în stare şi avem dorinţa să ne lepădăm cu hotărîre de tot ce e rău în noi, iar cât priveşte părţile bune, care alcătuesc temelia şi esenţa spiritului nostru naţional, ele sunt veşnice, nepieritoare, încât nici n'am putea să ne scăpăm de ele, chiar dacă am vrea. Noi avem mai mult ca oricine altul posibilitatea şi dreptul de a nu ne ruşina cu neajunsurile şi viciile noastre naţionale şi de a vorbi cu glas tare despre ele. Viciile naţionale pot fi de două feluri : unele rezultă din spiritul substanţial, ca de pildă interesul şi egoismul politic al englezilor; fanatismul religios şi intoleranţa spaniolilor; caracterul răzbunător şi înclinarea spre şiretenie şi perfidie a italienilor; altele au rezultat dintr'o nenorocită desvoltare istorică şi diferite împrejurări exterioare şi întâmplătoare, ca de pildă, nulitatea politică a popoarelor italiene. Din această cauză, unele vicii naţionale pot fi denumite *substanţiale*, iar altele *altoite*. Nu credem câtuşi de puţin că naţionalitatea noastră ar fi culmea perfecţiunii : nu este nimic perfect sub soare ; orice calitate condiţionează şi un oarecare neajuns. Orice individualitate este mărginită prin însuşi faptul că e individualitate; orice popor e însă, de asemenea, o individualitate ca şi orice om. Ni-e suficient faptul că neajunsurile noastre naţionale nu pot să ne înjosească în faţa celor mai nobile naţiuni ale omenirii. Intru cât priveşte neajunsurile altoite, cu cât vom vorbi cu glas mai tare despre ele, cu atât mai multă stimă vom manifesta pentru propria noastră demnitate, cu cât le vom urmări cu mai multă energie, cu atât mai mult vom contribui la propăşirea noastră în bine şi adevăr. Viciul organic e o boală cu care se naşte o naţie, boală a cărui stârpire poate să aducă uneori moartea ; viciul altoit este un abces care odată tăiat, chiar şi în mod dureros, de către o mână îndemânatică de chirurg, nu ia nimic trupului, eliberându-l doar de urâciune şi suferinţă. Neajunsurile poporanităţii noastre n'au rezultat din spiritul şi sângele naţiunii, ci dintr'o desvoltare istorică defavorabilă. Năvălind în Europa în furtunos şuvoi, seminţiile barbare teutone au avut fericirea să se ciocnească cu geniul clasic al Greciei şi al Romei, terenuri nobile, pe care a crescut pomul majestuos cu o coroană bogată, a europe-

nismului. Transmiţându-le adevărata credinţă, putreda şi slăbita Roma le-a transmis cu timpul şi dreptul ei civil ; făcându-le cunoştinţă cu Virgiliu, Horaţiu şi Tacit, ea le-a făcut cunoştinţă şi cu Homer, cu tragicii, cu Plutarch, şi cu Aristotel. Impărţiţi într'o mulţime de seminţii, teutonii s'au îngrămădit parcă într'un spaţiu neîndestulător pentru densitatea lor, ciocnindu-se fără încetare, unii de alţii, ca oţelul de cremene, pentru a scăpăra scânteile unei vieţi superioare. Viaţa Rusiei, dimpotrivă, a început în mod izolat, într'un pustiu străin de desvoltarea generală a omenirii. Primele seminţii din care s'a constituit pe urmă massa populaţiei ruseşti, ocupând ţări de şes asemănătoare, stepe uniforme, n'au căpătat niciun soi de deosebiri pronunţate, neputând astfel să acţioneze reciproc în direcţia desvoltării vieţii civile. Boemia şi Polonia ar fi putut pune Rusia în contact cu Europa, prin aceasta aducându-şi totodată şi lor înşele un mare folos, ca seminţii cu caracter specific ; ele au fost însă despărţite pentru totdeauna de Rusia de adversitatea deosebirilor de credinţă religioasă. Rusia a fost deci chiar dela începutul existenţei ei izolată de Apus (iar Bizanţul n'a putut să-i dăruiască din viaţa civilă decât doar obiceiul de a-şi înnegri dinţii, a-şi înălbi faţa şi a scoate ochii duşmanilor şi criminalilor). Cnezatele se duşmăneau între ele, dar vrajba lor n'avea o temelie raţională, neducând astfel la niciun rezultat important. De ce să ne mire oare, după toate acestea, că istoria discordiilor domeniale între cneji este atât de absurdă şi plictisitoare, încât nici elocventa expunere a lui Caramzin nu i-a putut insufla interes?

Năvălirea tătarilor a închegat cu însuşi sângele desmembratei Rusii părţile răsleţite ale ţării. Acesta a şi fost marele folos al jugului tătăresc de două veacuri; cât rău însă n'a adus acest jug Rusiei, câte vicii nu i-a inoculat. Obiceiul de a ţine încuiate femeile şi bătaia cu cnutul, obiceiul de a ascunde banii în pământ şi a purta sdrenţe de frică de a nu fi considerat om bogat, [4] de a da mită (în chestiuni de judecată), modul de viaţă asiatic, lenevia minţii, ignoranţa, dispreţul faţă de sine însuşi, într'un cuvânt, toate relele ce-au fost desrădăcinate de Petru cel Mare, tot ce se împotrivea europenismului, toate acestea n'au fost însuşirile noastre proprii, ci obiceiuri luate dela tătari. Chiar şi intoleranţa ruşilor faţă de străini a fost în general un rezultat al jugului tătăresc (şi în niciun caz o expresie a fanatismului religios): tătarul a făcut să devină odios în ochii ruşilor oricine nu era rus şi cuvântul *basurman* [1]) cu care erau porecliţi tătarii a trecut şi asupra nemţilor. [5] Cea mai bună do-

1) Mai exact, *besermen*, adică păgân, necredincios *(N. red.)*.

vadă că marile neajunsuri nu sunt ale noastre propriu zis, nu le-am avut în sânge, ci le-am luat dela alţii, e faptul că avem deplina posibilitate de a ne desbăra de ele [şi începem chiar să ne desbărăm] [6].

Luaţi în considerare această [plagă a poporanităţii noastre, mita] [7]... (Este de sigur o priveliştе tristă această sferă socială rău formată, ce ofensează întreaga societate, care nimiceşte şi înnăbuşeşte chiar şi în membrii ei cei mai nobili virtutea lor personală, omenească, prin faptul că le impune să devină parveniţi, sau să precumpănească cântarul justiţiei în propriul lor folos, fără să-şi calce pe conştiinţă, aproape în mod legitim, numai că nu formal, făcând hoţii în avutul statului, ce le-a fost încredinţat spre păstrare şi supraveghere. In China acest lucru înseamnă a avea „o funcţie bănoasă", şi orice mandarin povesteşte în societate, fără nicio ruşine că „are o slujbă bănoasă". El îşi învaţă fiul — ca o dogmă principală a moralităţii — să fie înainte de toate, un soţ şi tată bun, să nu-şi lase familia la voia întâmplării, să nu-şi înjosească rangul şi titlul, iar pe toţi cei tineri îi sfătueşte

La părinţi să'nveţe a lucra
Pilda dela bătrâni să ia! [8]

Intru cât ne priveşte pe noi însă, n'avem niciun motiv să fim desnădăjduiţi din pricina acestui viciu. Intr'o societate putredă nu există răzvrătiţi, nu există rezistenţă împotriva depravării generale şi nici nevoia de a o combate: în China toată lumea ia mită, şi acela căruia i-ar trece prin minte să se revolte împotriva mitei şi să consfinţească acest protest contra ei printr'o purtare ireproşabilă, ar fi considerat neghiob ; spre fericirea mandarinilor, a moraliştilor, nu prea există acolo asemenea neghiobi, toţi locuitorii fiind *deştepţi* şi bine *intenţionaţi*. La noi însă, dimpotrivă: mulţumită reformelor lui Petru [opoziţia în contra răului general şi-a făcut repede drum] [9].

Spre marea onoare a literaturii noastre, în ea s'a ivit în primul rând această nobilă şi binefăcătoare opoziţie. Muza lui Sumarocov a declarat război neînduplecat slujbaşilor corupţi, înfierând mita şi delapidarea cu pecetea infamiei şi ostracismului. Să notăm în treacăt că în această privinţă tendinţa literară a lui Sumarocov a fost, ca să zicem aşa, mai *aproape de viaţă* decât tendinţa pur retorică a lui Lomonosov. Datorită acestei împrejurări, un om fără talent ca Sumarocov a fost mai iubit, iar talentatul Lomonosov doar mai respectat de publicul din acele timpuri. „Clevetirea" lui Kapnist a fost o lovitură puternică dată *calomniei*. Nahimov şi-a făcut un

nume mare în literatura timpului prin manifestările sale continui împotriva justiţiei nedrepte. Cu toate că ironia lui Fonvizin a avut drept ţintă mai ales ignoranţa, ea a lovit în treacăt şi în spiritul de şicană. In timpurile noastre „Revizorul" lui Gogol a devenit un adevărat bici pentru acest viciu, care mulţumită realizărilor culturii şi sforţărilor binefăcătoare ale guvernului începe să se ascundă în vizuina sa (arătându-şi doar pe furiş din când în când faţa sa urâcioasă şi necuviincioasă). Vorbind despre meritele literaturii în lupta sfântă purtată cu biciul satirei împotriva mitei, trebue să-l amintim pe Griboedov. Cu toate că nemuritoarea lui comedie nu este îndreptată direct împotriva acestei hidre cu o sută de capete, el i-a înfierat fruntea neruşinată cu pecetea fierbinte a unor versuri, cum sunt — de pildă — următoarele :

De e să dai vreun post mai gras, sau vreo distincţie —
Se poate de un fin să nu-ţi aduci aminte ? ! [10]

Nobilele sforţări ale literaturii n'au rămas zadarnice : ele au trezit ecou în societate. Remarcabil este faptul că până şi lucrările mediocre scrise în acest spirit, cu această tendinţă, au fost totdeauna primite de publicul nostru cu deosebit entuziasm, în loc ca acesta să se fi simţit lezat de ele. Au început, în sfârşit, să se ivească oameni, care fără să se sinchisească că ar putea fi consideraţi neghiobi, mândri, ţâfnoşi sau visători, declară în auzul tuturora, că sunt gata să moară mai curând de foame, decât să se îmbogăţească prin furt. Dar ei nu mor de foame, iar dacă se îmbogăţesc, o fac doar prin mijloace cinstite. Deşi asemenea (liberi cugetători) nu pot fi găsiţi cu miile, numărul lor sporeşte totuşi din zi în zi. Inainte de Petru cel Mare însă [nu existau asemenea oameni, nici în concepţia celei mai înflăcărate fantezii] [11]. Aşa dar, societatea noastră păşeşte înainte fără a-şi pierde naţionalitatea şi debarasându-se doar de [părţile rele ale poporanităţii] [12]. Şi nu va trece mult timp, până nu va rămâne nici urma unui [*asemenea* fel de poporanitate] [13]. Relele de care te poţi lepăda, pe care le poţi respinge, nu-ţi sunt în sânge, în spirit, ci reprezintă pur şi simplu un obicei prost, căpătat într'o societate rea, printr'o educaţie proastră. Numai viciile ce nu pot fi nimicite, ce nu pot fi îndreptate, desonorează o naţiune.

Toate neajunsurile şi viciile societăţii noastre rezultă în general din lipsa noastră de cultură : tocmai de aceea lumina ştiinţei şi a învăţăturii are darul de a le risipi, precum risipeşte răsăritul soarelui negura nopţii. Viciile chinezilor şi ale perşilor sunt legate de

spiritul lor: cultura nu i-ar putea face decât mai fini, mai perfizi şi mai desfrânaţi, dar nu şi mai nobili. Cultura are o acţiune binefăcătoare numai asupra poporului în care există o sămânţă a vieţii. Am indicat mai sus dovada incontestabilă că există în societatea rusă o sămânţă sănătoasă şi fertilă de viaţă. Vom mai adăuga că se poate pune multă nădejde într'un popor, care după lupta dela Narva, a dat luptele dela Poltava şi Borodino, care a sguduit imperiul turcesc şi, precum a spus marele lui poet, „a svârlit în abis idolul care gravita peste imperii, răscumpărând cu sângele său libertatea, onoarea şi liniştea Europei..." Abia deşteptat la viaţă, el a anunţat Europei trezirea sa prin tunetele victoriilor sale; intrat abia în familia Europei, el a şi deslegat o problemă mare, a dat răspuns la o complicată întrebare.

[Ne-am expus părerea noastră asupra unei chestiuni delicate, cu toată sinceritatea şi francheţa unei convingeri libere şi suntem gata să răspundem la orice obiecţiuni ni s'ar face cu aceeaşi sinceritate şi francheţă. Nu numai că nu ne eschivăm dela discuţii, dar le căutăm, chiar, de dragul clarificării cât mai desăvârşite a unui adevăr atât de scump inimii fiecărui rus. Convingerea noastră e tot atât de depărtată de internaţionalismul mort, ca şi de patriotismul de paradă, şi o asemenea convingere poate să fie expusă cu îndrăsneală în ţara în care nu e urmărită libertatea, ci arbitrarul gândirii. După cele zise, putem să trecem direct la cauzele care au făcut necesare reformele radicale ale lui Petru, fără a ne fi teamă că vom fi rău înţeleşi.

Am vorbit într'un articol precedent despre deosebirile dintre Europa şi Asia. Să arătăm acum relaţiile dintre Rusia dinaintea lui Petru cel Mare şi Europa şi Asia. Prin situaţia ei geografică, Rusia ocupă un loc de mijloc între aceste două părţi ale lumii. Mulţi trag din acest fapt concluzia că ea ocupă acest loc de mijloc şi din punct de vedere moral. O atare idee nu ne apare tocmai justă: o situaţie geografică de mijloc nu înseamnă întotdeauna şi o situaţie morală de mijloc, şi aceasta din urmă nu reprezintă întotdeauna un avantaj. Oricum ai dori, e greu să-ţi imaginezi o situaţie de mijloc între lumină şi întunerec, între cultură şi ignoranţă, între umanitate şi barbarie; şi e şi mai greu să consideri avantajoasă o asemenea situaţie de mijloc, să manifeşti entuziasm pentru ea. Coloarea cenuşie poate fi bună în creaţiunile naturii, artei şi meşteşugurilor în spiritul omului, însă, coloarea cenuşie e coloarea mişeliei, a înjosirii morale. „Cine nu e cu mine, e contra mea", stare de mijloc nu există.

Din cauza jugului tătăresc, înafară de religie, Rusia n'avea

nimic comun cu Europa, se deosebea însă mult şi de Asia. Sub un cer noros, într'o climă aspră, ea nu înfăţişa somptuozitatea, poezia unei vieţii sensuale, trândave şi voluptoase, atât de fascinante şi seducătoare în Asia chiar şi pentru un european. Pasiunile erau în ea mai greoaie, dar puţin arzătoare, ameţeau, dar nu excitau, dormitau mai mult şi se trezeau rar. Nu exista diversitate de pasiuni, temeliile societăţii fiind monotone, interesele restrânse. Asiaticul se desfată ; el adoră în felul său frumuseţea, adoră în felul său luxul şi confortul vieţii. Nimic din acestea nu se poate vedea la ruşii de pe vremurile dinaintea lui Petru cel Mare. Frumuseţea era reprezentată la ei de forme dolofane: trupul plin, faţa albă ca laptele şi rumenă, *sânge cu lapte,* cum spuneau strămunii noştri şi cum spun şi acum oamenii noştri din popor. Intr'adevăr, privind acum ceea ce negustorii bărboşi din zilele noastre numesc frumuseţe, privind feţele sulemenite şi dinţii negri ai adoratelor lor, nu-ţi poţi face o părerea prea bună despre gustul estetic al strămoşilor noştri. Ce mare deosebire între un satrap sau paşă asiatic, care abuzând de puterea ce i se dădea asupra un paşalâc, se desfăta în trândăvie şi lux, gustând din toate voluptăţile sensualităţii în haremul său, acest rai pământesc, făgăduit de Mahomed în cer, înconjurat de seducătoarele sale odalisce, — ce mare deosebire, spunem noi, între acest asiatic şi vechiul boier rus, care era, de asemenea, trimis să domnească peste o provincie, care mânca mult şi fără gust la masă, bea şi mai mult chiar decât mânca, iar după masă dormea buştean ; care se desfăta în fiecare Sâmbătă în baie, bătându-şi corpul cu mătura într'o căldură sufocantă, iar în caz de boală bea pe banca de sus a băiei de aburi, rachiu tare piperat, şi după aceea se arunca gol într'un morman de zăpadă; pentru care cea mai mare desfătare, înafara mâncării, băuturii şi băii, era vânătoarea de şoimi, trânta cu ursul sau răfuiala cu iobagii !...

Orientul are inspiraţie şi creaţiunea poetică este mult apreciată acolo: de aici şi uşurinţa în arta „de a înşira mărgăritare pe firul povestei" sau „de a împrăştia mărgăritare pe catifea", cu alte cuvinte, de a scrie poezie şi proză. Sfânta şi vechea Rusie nici nu auzise măcar de asemenea bizară îndeletnicire şi chiar dacă ar fi auzit, ar fi denumit asemenea îndeletnicire „a bate apa în piuă". Ce concepţie prozaică despre poezie ! Altă deosebire importantă dintre lumea Rusiei şi cea asiatică consta în lipsa misticismului şi a contemplării religioase. Păgânismul nostru slav a fost atât de slab şi nul, încât n'a lăsat în urma lui nicio amintire. Marele cneaz Vladimir a putut să-l nimicească printr'un singur cuvânt, poporul trecând la creştinism fără cea mai mică împotrivire. Câteva glasuri,

Scanned with OKEN Scanner

ce-i drept, au strigat, pare-se: „Ieşi, zeule!“ [1]), aceasta nu însă dintr'un simţământ religios păgân, ci din respect faţă de barba de argint şi mustăţile de aur ale lui Perun.

In general, Rusia fusese o Asie cu alt caracter, datorită şi creştinismului declarat în mod formal religie de stat de Vladimir cel Sfânt. Chiar dacă cnezii noştri îşi scoteau unul altuia ochii, ei o făceau mai mult în virtutea influenţei obiceiurilor bizantine, decât a celor asiatice.

Ţăranul rus este încă şi acum un semi-asiatic, dar numai în felul său. Îi plac desfătările, care constă în a bea rachiu tare, a mânca şi a se odihni pe cuptor. Atunci când strânge o recoltă bună şi are grâne îndeajuns, e fericit şi liniştit: gândurile despre trecut şi viitor nu-l neliniştesc: căci în starea lor primitivă, oamenii nu se gândesc la nimic altceva, decât doar să-şi potolească foamea şi alte nevoi fizice. De vine vreun negustor să-l angajeze să care mărfuri la iarmaroc, ţăranul nostru nu numai că cere un preţ peste măsură, dar nici măcar nu prea vrea să stea de vorbă, rămânând mândru acasă pe cuptor. Dacă bântue însă foametea, se angajează pentru nimica toată, numai şi numai să nu mănânce acasă şi să nu dea hrană calului din paiele sale. Problema existenţei sale şi a mijloacelor cu care şi-ar putea îmbunătăţi şi asigura situaţia pe viitor, folosind împrejurările favorabile, o bună recoltă, ş. a. m. d., nu-i trece niciodată prin cap, prin capul său cu părul tăiat în cerc la ceafă şi ras în creştet. El ară pământul, aşa cum l-au arat părinţii şi bunici săi, neaducând nicio îmbunătăţire plugului de lemn [2]). Casa lui seamănă a grajd, iar iarna o împarte bucuros cu viţeii, mieluşeii, purceii şi găinile. Nu face asta numai din lipsă de mijloace (un german, cu mijloacele unui ţăran rus liber ar trăi ca boierul), ci din cauza stării sale primitive, în sânul naturii-mume şi dintr'un motiv profund şi anume: „aşa au trăit părinţii şi bunicii noştri, şi ei n'au fost mai proşti ca noi, tot atât de bine au ştiut să mănânce ca şi noi”. Crede din tot sufletul său acest sucit, că-i mare scofală dacă ştii să mănânci pâine! El are şi în privinţa justiţiei o concepţie proprie, cu totul asiatică: „*scârţie* doar pe hârtie, ca să ia mită”, spune ţăranul nostru despre grefier, deslegându-şi cu plă-

---

1) Conform tradiţiei istorice, idolul zeului principal Perun fusese aruncat în Nipru; adoratorii lui care nu voiseră să se creştineze îi strigau de pe mal: „Ieşi la mal, zeul nostru! Ieşi, Perune!” *(N. red.)*

2) Ucrainienii merg chiar şi mai departe în respectul lor pentru obiceiurile vechi. Ei nu vor în ruptul capului să spurce cu bălegar pământul pe care cresc grâne, *darul lui Dumnezeu*. Iată, într'adevăr, asiatism!

cere chimirul, numai treabă să-i facă. Nu-i place de loc ţăranului să plătească amenzi şi îi e teamă de dânsele ca de moarte; iar „pentru fălcile tale, dinţii tăi şi pielea spinării nu face să plăteşti, se vor vindeca şi aşa, banii însă nu-i întorci". „Învăţătura e lumină, iar neînvăţătura întunerec", spune ţăranul nostru, dar de învăţat carte îl lasă să înveţe pe *diac sau sub-diac* şi pentru el. Dar nu numai din partea ţăranilor puteţi auzi vorbe ca, de pildă: „părinţii noştri n'au trăit mai rău decât noi, cu toate că n'au avut învăţătură"; asta o spune şi un vechi conţopist dela judecătorie din timpurile noastre, revoltat de faptul că registrele de popriri în privinţa moşiilor i-au luat posibilitatea să câştige o bucată de pâine dând diferite informaţii, iar „Condicele de legi" dau posibilitate fiecărui om, chiar fără niciun titlu, dar cu ştiinţă de carte, să cunoască legile ţării; acelaşi lucru îl spune şi moşierul de modă veche, pe care vremurile noi l-au surprins cu harapnicul în mână pe câmpiile sale, şi care grozav nu doreşte să-şi facă arătura pământului după noile teorii şi să-şi ducă copiii la învăţătură în Capitală.

Intorcându-ne la trecutul Rusiei, sfărâmat de voinţa de fier a unui ţar gigant, vedem un tablou trist de ţi se rupe inima. Traiul de atunci descris de Coşihin, te face să te cutremuri, şi simţi multă bucurie şi înălţare gândindu-te la trimisul lui Dumnezeu, care a ispăşit prin sudoarea de sânge a frunţii sale împărăteşti povara şi umilinţele vremurilor întunecoase ale Rusiei. Neputinţă şi forţă, sărăcie şi bogăţii enorme, absurditate şi inteligenţă firească, stupiditate şi pricepere naturală, umilire şi desonoare a demnităţii omeneşti şi în obiceiuri, şi în condiţiunile de viaţă, şi în justiţie, şi în execuţii, şi încă umilire a demnităţii omeneşti cu toată existenţa religiei creştine, — iată ce sare în primul rând în ochi, privind viaţa obştească şi familială a Rusiei de dinaintea lui Petru cel Mare.

Poporul a dat dovadă întotdeauna de o mare sprinteneală a minţii: dovadă centralizarea rapidă a statului moscovit, lupta cu Mamaii, doborîrea jugului tătăresc, cucerirea întunecatei împărăţii a Cazanului şi renaşterea Rusiei, întocmai ca pasărea Phönix din propria sa cenuşă, după perioada de interegn, când, ca şi răsăritul soarelui gonind fantomele nopţii şi ceaţa dinaintea dimineţii, s'a suit pe tron, în urma alegerii unanime a poporului, binecuvântata casă împărătească a Romanovilor, care a dăruit Rusiei pe Petru cel Mare, şi o serie întreagă de vestiţi şi glorioşi domnitori. Aceştia au înălţat şi au făcut atâta bine poporului, încredinţat ocrotirii lor de domnul Dumnezeu. Este dovedit acest lucru şi de mulţimea unor bărbaţi de stat şi conducători militari cu caracter şi inteligenţă, ca Alexandru Nevski, Ioan Calita, Simeon cel Mândru,

Scanned with OKEN Scanner

Dmitrie Donscoi, Ioan al III-lea, Ioan cel Groaznic, Andrei Curbski, Vorotînski, Şein, Godunov, Basmanov, Scopin-Şuiski, cneazul Dimitri Pojarski, negustorul Minin, prea sfinţii părinţi Alexei, Filip, Hermogen, chelarul Avraam Paliţin. O dovadă găsim şi în poezia populară, plină de o bogată fantezie, de o puternică expresivitate, de un nemărginit simţământ, care e când plin de bucurie turbată, de avânt, când trist, melancolic, dar întotdeauna puternic, viguros, simţindu-se strâmtorat pe stradă şi în piaţă, năzuind a-şi da frâu liber, să pătrundă în codrul des, să răzbată până la apele largi ale Volgăi-mume, să colinde câmpul nemărginit...

Dar un popor mare poate avea o asemenea soartă, dacă condiţiunile adverse sau desvoltarea istorică nefericită îl lipsesc de atmosfera necesară şi nu oferă conţinutul trebuincios forţei nemărginite a spiritului său : în clipe grele de încercare, însă, când popoare cu spiritul slab se încovoaie, el se deşteaptă, şi ca leul încolţit de vânători, îşi scutură groaznic coama, îngheţând, prin răcnetul său îngrozitor inima duşmanilor săi... A trecut vijelia, şi el se cufundă din nou în starea sa de aţipire, neobţinând din sguduirile, prin care a trecut, rezultate binefăcătoare pentru civilizaţia sa. Intr'adevăr, toate marile revirimente şi încercări ale soartei n'au făcut decât să dea la iveală marele caracter al poporului rus, [fără să-i desvolte însă întru nimic forţele politice şi să dea impuls civilizaţiei sale]. Anul fatal 1812, a trecut deasupra Rusiei ca un nor îngrozitor, silind-o să-şi încordeze toate forţele şi nu numai că n'a slăbit-o, dar chiar a întărit-o fiind cauză directă a noii şi superioarei ei propăşiri, deschizând noi izvoare ale bogăţiei ei naţionale, intensificându-i industria, comerţul şi cultura.

Iată ce deosebire la unul şi acelaşi popor, atunci când el se găseşte în starea sa primitiv patriarhală şi atunci când el a început mişcarea raţională a desvoltării sale istorice ! In prima stare, chiar evenimentele mari din viaţa poporului iau naştere, parcă, fără nicio pricină şi se termină fără rezultate, încât istoria acestui popor e lipsită de orice interes general [raţional]. In starea sa ulterioară însă, orice eveniment are o cauză raţională şi o consecinţă raţională, iar istoria lui e plină de interes dramatic, de mişcare şi varietate, e interesantă din punct de vedere poetic, plină de învăţăminte din punct de vedere filosofic şi importantă din punct de vedere politic. Poporul este însă unul şi acelaşi, căci Petru nu l-a creat din nou (numai Dumnezeu poate face asemenea lucru şi nimeni altul), călăuzindu-l de pe cărările strâmbe şi bătute pe calea largă a vieţii sale istorice mondiale. Şeremetev, Menşicov, Repnin,

Scanned with OKEN Scanner

Dolgoruki, Apracsin, Şafirov, Goliţin (Mihail), Golovin, Golovkin, toţi aceşti oameni înzestraţi cu strălucit talent, toate „aceste păsărele din cuibul lui Petru", după expresia lui Puşkin, au fost ruşi sadea şi s'au născut în timpul domniei lui Alexei Mihailovici, în vremurile Rusiei descrise de Coşihin. Aşa dar, Petru n'a negat şi n'a nimicit în sânul poporului elementele substanţiale, din sânge, ci excrescenţele şi altoirile sale, deschizând astfel noi căi în spiritul poporului, ferecate până atunci şi dându-i posibilitatea să primească noi idei şi să săvârşească noi fapte. Petru ar fi avut tot dreptul să răspundă celor ce-l învinuiau că a călcat în picioare şi a nimicit spiritul poporului: „să nu credeţi că am venit să calc legea sau cuvântul proorocilor. Nu, am venit să înfăptuesc şi nu să distrug..."

Cititorii noştri au putut avea un tablou exact al vieţii obşteşti şi de familie a Rusiei din pasajele pe care le-am citat din cartea lui Coşihin în articolul precedent, carte editată de luminatul nostru guvern. Ei au putut vedea că'n Rusia dinaintea lui Petru cel Mare n'a existat nici comerţ, nici industrie, nici poliţie, nici siguranţă cetăţenească, nici varietate în necesităţi şi trebuinţe, nici organizaţie militară, toate acestea fiind slabe şi fără însemnătate, nebizuindu-se pe legi, ci doar pe obiceiuri. Dar moravurile? [Ce tablou trist!] Câtă [barbarie] tătărească în toate acestea! [Câte ceremonii înjositoare pentru demnitatea omenească, de pildă, cu prilejul căsătoriei, şi nu numai la poporul de jos, ci şi printre persoanele cele mai sus puse în ierarhia de stat!] Câtă vulgaritate şi grosolănie în timpul ospăţurilor! Comparaţi mâncărurile grele, ne mai pomenitul obicei de a bea cu vedrele, sărutările grosolane, baterea frunţii de podea, [tăvălirea pe pământ], aceste ceremonii chinezeşti, comparaţi-le cu luptele de întrecere cavalereşti din evul mediu, cu ospăţurile europeneşti din veacul al XVII-lea... Aduceţi-vă aminte cum erau cavalerii noştri bărboşi! Cum se prezentau sprintenele noastre doamne, sorbind rachiu!... Se căsătoreau fără a şti cu cine! Înşelaţi în aşteptări, îşi băteau şi tiranizau soţiile, pentru a le înălţa cu deasila în împărăţia îngerilor şi dacă nu reuşeau prin aceste mijloace, le otrăveau. Mâncau cât patru, beau cu vedrele, îşi ascundeau soţiile, şi aprinzându-se, după vreo cincizeci de mâncăruri piperate şi câteva vedre de rachiu şi med, le chemau să le sărute... Toate acestea erau tot atât de *morale*, pe cât erau de estetice... Toate acestea însă iarăşi nu sunt o înjosire a poporului nici din punct de vedere moral şi nici din punct de vedere filosofic, fiindcă au fost un rezultat al desvoltării noastre istorice izolate de Europa şi al influenţelor tătăreşti. Imediat ce Petru a deschis poporului său porţile spre lumină, întunerecul ignoranţei a început, încetul cu încetul, să se

risipească, poporul n'a degenerat, n'a cedat din terenul său strămoşesc unui alt popor, devenind însă totodată altul şi diferit de ceea ce a fost înainte... Da, onoraţi domni, apărători ai vieţii vechi, orice aţi spune, pentru Petru cel Mare, însă, statuia călare din piaţa Issac este prea puţin : trebue să i se înalţe altare în toate pieţele şi străzile marii împărăţii ruseşti !...

[Aruncând o privire asupra boierimii, din punctul de vedere al importanţei ei politice şi de stat, ni se înfăţişează aceeaşi privelişte, care poate să ne înşele pentru o clipă prin exteriorul ei, prin numele pe care le întâlnim, dar care nu e de fapt de loc ceea ce credem. Citiţi-l pe Coşihin, şi veţi exclama fără vrere : „Iată imaginara aristocraţie, pe care veneratorii absoluţi ai vremurilor noastre vechi o visau în boierimea asiatică a vechii Rusii !..." Intr'adevăr, unii dintre aceşti domni, care sunt în general nemulţumiţi cu reformele lui Petru cel Mare, aduc drept principal cap de acuzaţie împotriva acestuia, faptul că el ar fi umilit şi nimicit aristocraţia, înlăturând echilibrul legalităţii prin domnia bunului plac. Ei îşi bizue această prea înţeleaptă învinuire pe expresiunea deşartă, formală, lipsită de orice temei de drept, forţă, gândire sau vreun sens special, şi anume că „ţarul poruncea, iar *boierii hotărau*".

Dimpotrivă, Petru cel Mare a fondat la noi o nouă aristocraţie (mai cuviincios ar fi să spunem *mari demnitari),* silind-o cu forţa să se împotrivească chiar şi voinţei lui, în care scop, se purta nedrept câteodată în mod intenţionat. El ceru, astfel, odată şefilor amiralităţii să fie numit vice-amiral, într'un loc ce devenise vacant: această numire i-a fost refuzată, cu observaţia că există cineva mai vechi în slujbă decât el, şi cu mai mult drept de a ocupa acest post. Ce a făcut atunci Petru? „Dacă ar fi fost atât de servili — a spus el — încât să mă fi ales, din linguşire, pe mine, în locul demnului meu înaintaş, i-aş fi făcut să se căiască amar de acest lucru". Dar ce înseamnă această formulă neputincioasă, *„boierii hotărau"*, nesprijinită pe drept şi lege, ci pe obicei, ce înseamnă ea în comparaţie cu controversele dintre prinţul Iacob Feodorovici Dolgorucov şi Petru cel Mare ?

Da, Petru cel Mare a fondat şi creat tipul nostru de demnitari, care a căpătat în timpul Ecaterinei cea Mare o desvoltare atât de splendidă prin formarea unei nobilimi puternice, bogate, culte, învăţate, şi adăugăm, pline de talent şi demnitate lăuntrică. Numai sufletele asiatice îi pot imputa lui Petru faptul că a dat tipului de demnitar un caracter birocratic, făcând acest rang accesibil persoanelor de obârşie umilă, dar remarcabile prin spiritul lor înalt, persoanelor talentate şi capabile. Dacă marii noştri demnitari aveau să

constitue cândva o pură birocraţie, Petru nu va fi avut nicio vină în această privinţă : va însemna că aşa a trebuit să se întâmple, că altfel n'ar fi putut să fie; va însemna că marii demnitari n'au dispus de forţa substanţială necesară pentru a rămâne neschimbaţi, trecând prin toate schimbările existenţei şi organizării civile a Rusiei. Ce este aristocraţia ? O pătură socială privilegiată, desvoltată istoriceşte care, aflându-se în fruntea statului, mediază între popor şi puterea superioară şi desvoltă prin felul ei de viaţă şi activitatea ei, noţiunile ideale de onoare personală, caracter nobil şi inviolabil al drepturilor ei; transmite din generaţie în generaţie o cultură înaltă şi o eleganţă ideală în formele vieţii.

Aşa s'a prezentat aristocraţia în Europa până la sfârşitul veacului trecut, aşa se prezintă şi acum aristocraţia în Anglia. Dacă, în evul mediu, regii puteau să abuzeze de puterea pe care o aveau asupra puternicilor lor vasali, ei puteau să le răpească doar viaţa, nu şi onoarea; puteau să le taie capetele, nu să-i bată cu bâta, vergile sau cnutul. Şi putea regele să ia viaţa unui vasal al său, numai aducându-l în faţa judecăţii şi obţinând condamnarea lui (uneori fie şi pe nedrept). Noţiunea onoarei, — sufletul şi sângele adevăratei aristocraţii, — a apărut în Europa prin faptul că toţi aristocraţii au fost ei înşişi la început feţe domnitoare, ordinele cavalereşti făcând ca noţiunea pe care o aveau despre onoare să capete un caracter mai nobil şi mai uman. Şi boierii noştri au fost la început feţe domnitoare ; dar când au încetat de a mai fi, ei au devenit îndată slugi onorifice: nimicind sistemul feudal, jugul tătăresc a devenit pentru feudalii noştri imaginari ceea ce au fost ordinele cavalereşti pentru feudalii din Apus. Desavantajoasă identitate!

Boierul nostru nu vedea nimic desonorant în faptul că el nu ştia carte, că nu avea cunoştinţe, că era lipsit de cultură : după concepţiile din vechime, toate acestea i se potriveau mai mult servului decât boierului. Tot aşa el nu considera ca o desonoare pentru el vergile, bâta, cnutul, torturile din închisoare, întemniţarea, ci „rândul" ce-l ocupa la masa ţarului, „rând" mai prejos decât al boierului egal cu el după neam, dar inegal prin onorurile strămoşilor săi, sau al unui boier mai presus prin meritele sale, dar mai prejos după neam. Din această cauză, tocmai boierii noştri, după o expresie a lui Coşihin, *lătrau* unii la alţii, în loc de a-şi cere satisfacţie, cu armele, după obiceiul cavaleresc.

Apărătorii moravurilor patriarhale împotriva celor civilizate invoacă, cu aere solemne fidelitatea neclintită şi supunerea necondiţionată a poporului în faţa ocârmuirii înalte din vechea Rusie. Faptele istorice sunt, însă, în flagrantă contrazicere cu această con-

vingere, vădind, extrem de limpede, vechiul adevăr că „extremele se ating". Rebeliunile, răscoalele streliţilor încă din timpul minorităţii lui Petru Cel Mare, neîncetatele atentate la viaţa acestuia chiar şi în timpul domniei lui absolute, dovedesc cât de puţin temeinice sunt relaţiunile fireşti dintre poporul de jos, incult, şi ocârmuirea binefăcătoare, şi că mult mai temeinice sunt relaţiunile, pătrunse de conştiinţa raţională a datoriilor şi drepturilor lor. In timpul rebeliunii populare provocate de căderea cursului banilor, în legătură cu ivirea monedei de aramă, mulţi oameni, după spusele lui Coşihin, l-au apucat pe ţarul Alexei Mihailovici de nasturi, iar „unul din ei a bătut palma cu ţarul": iată mai mult decât o obrăznicie de sans-culotte — iată o bestialitate murdară şi desgustătoare în cuget şi simţire].

Apărătorii vechilor noastre stări patriarhale afirmă de obicei că şi în Europa, în timpul barbarilor, lucrurile nu s'au prezentat mai bine ca la noi. La noi, însă, a fost în veacul al XVIII-lea (înainte de domnia Ecaterinei cea Mare) ceea ce a existat în Europa în veacul al IV-lea şi al V-lea, adică torturi, fanatism, superstiţie [cu excepţia cnutului, care ne-a fost dăruit de tătari]. Mai important, însă, ca orice e faptul că în Europa a existat o desvoltare a vieţii, o mişcare de idei ; alături de otravă, creştea acolo şi antidotul : după o statornicire falsă sau neîndestulătoare a societăţii, urma imediat o negare a acestei statorniciri, printr'una nouă, ce corespundea mai bine cerinţelor timpului. [De aceea te împaci involuntar cu toate grozăviile petrecute în Europa de atunci, te împaci cu ele de dragul izvorului lor nobil şi de dragul rezultatelor lor binefăcătoare. Rusia, însă, a fost ferecată în lanţurile înţepenirii, spiritul ei a fost zăvorit sub un sloi gros de ghiaţă, negăsindu-şi cale de ieşire].

Unii cred că Rusia s'ar fi putut apropia de Europa şi fără reforme violente, fără a se fi despărţit chiar şi vremelnic [de poporanitatea ei] [14], printr'o desvoltare proprie, prin geniul ei propriu. Această părere are toate semnele exterioare ale adevărului; ea străluceşte şi seduce, e însă deşartă pe dinăuntru [ca o nucă mare şi frumoasă, dar putredă] : e desminţită de experienţă, de faptele istorice.

Rusia nu s'a găsit niciodată mai aproape de Europa, faţă în faţă cu ea, ca în timpul interegnului. [Dmitrii Uzurpatorul cu seducătoarea sa Marina Mnişec, cu polonezii săi n'a fost decât o năvală a obiceiurilor *germane* în locul celor ruseşti. Cauza principală a pieirii sale, înafară de impertinenţa sa, a fost faptul că nu dormea după amiază pe laiţă, ci se îndeletnicea cu inspectarea lucrărilor publice, mânca mereu carne de viţel şi nu se ducea Sâmbătă la baie.

Suedezul De la Gardi, prieten al tânărului erou rus Scopin-Şiuski, a devenit după moartea acestuia un *duşman* al ruşilor]. Un fapt şi mai remarcabil: Novgorod. E minunată expresia rusă „cetatea liberă Novgorod", şi totodată bizară părerea multor învăţaţi, care cu entuziasm foarte serios, au văzut în Novgorod [o republică şi] un mădular plin de viaţă al uniunii hanseatice. E adevărat că novgorodenii au fost în relaţii de prietenie cu „nemţii", cu care erau tot timpul în contact; ideile germane n'au încolţit însă printre ei. Novgorodul [n'a] fost [republică, ci] „o cetate liberă" [n'au existat în el libertăţi cetăţeneşti, ci libertatea insolentă a servilor, scăpaţi într'un mod oarecare de stăpânii lor].

Subjugarea Novgorodului de către Ioan al III-lea şi de Ioan cel Groaznic a fost un act justificat nu numai din punct de vedere politic, ci şi moral. N'a existat de când lumea o republică mai absurdă şi mai caricaturală. Ea a apărut, cum apare insolenţa robului, care vede că stăpânul său este sleit de friguri, ne mai fiind în stare să-l ţină în frâu; ea a dispărut tot aşa cum dispare şi insolenţa acestui rob, atunci când stăpânul se însănătoşeşte. Amândoi Ioanii au înţeles acest lucru: ei n'au cucerit, ci au reprimat Novgorodul ca un domeniu al lor răsculat. Pentru această reprimare ei n'au trebuit să facă sforţări deosebite: cucerirea Cazanului de către Ioan cel Groaznic, a fost de o mie de ori mai grea.

Nu, un adevărat zid despărţea Rusia de Europa şi n'ar fi putut să fie distrus decât de un Samson, care s'a şi ivit, în Rusia, în persoana lui Petru. Istoria noastră s'a desfăşurat, altfel, decât istoria Europei, astfel că şi umanizarea noastră a trebuit să aibă loc într'un cu totul alt mod. Popoarele necivilizate se civilizează, fără îndoială, imitând ţările civilizate. Chiar Europa dovedeşte acest lucru: Italia nu vedea în restul Europei decât barbari, şi aceşti barbari o imitau absolut în toate, chiar în vicii. Ar fi putut oare Rusia să înceapă dela început, atunci când avea sfârşitul în faţa ochilor ei? Nu cumva ar fi trebuit ea să înceapă, de plidă, în domeniul militar, cu punctul iniţial al Europei în vremea feudalismului, într'o vreme când se trăgea în contra ei cu tunuri şi mortiere, iar mulţimea ei desordonată ar fi putut să fie bătută de rânduri regulate de soldaţi, înarmaţi cu baionete şi mişcându-se la comanda unui singur om? Caraghioasă idee! Trebuind să-şi însuşească arta militară în starea în care se găsea ea în Europa în veacul al XVII-lea, Rusia a fost nevoită să înveţe şi matematicile, meşteşugul fortificaţiilor, artileria, ingineria, navigaţia. Ar fi putut ea oare să se apuce să înveţe geometria înainte de a fi deprins aritmetica şi algebra făcându-le să pătrundă în toate straturile po-

porului ? Imbrăcămintea uniformă pentru soldaţi nu e capriciu, ci o necesitate. Imbrăcămintea rusească nu putea servi ca uniformă soldăţească, trebuia deci fără discuţie, să fie imitată după cea europeană; cum s'ar fi putut însă, face acest lucru numai în cazul soldaţilor, fără a fi biruită antipatia unui întreg popor împotriva îmbrăcăminţii străine ? N'ar fi constituit soldaţii o naţiune aparte în sânul poporului, dacă toţi ceilalţi locuitori ar fi continuat să poarte bărbi şi să îmbrace caftane lungi şi urâcioase ciubote? Pentru a îmbrăca soldaţii trebuiau înfiinţate fabrici (iar fabrici [datorită, moravurilor patriarhale sălbatice] nu existau); trebuia oare aşteptată desvoltarea liberă şi firească a industriei ? Pe lângă soldaţi trebuiesc şi ofiţeri (pare-se că acest lucru este clar, stimaţi domni antieuropeni, adepţi ai obiceiurilor vechi), [iar ofiţerii trebuiau aleşi din straturi sociale superioare acelora] [15] dintre care erau recrutaţi soldaţii, încât pentru uniformele lor era necesară o stofă mai fină, decât acea destinată soldaţilor : trebuia oare, cumpărată această stofă de la străini, plătind pentru ea bănuţii grei ai Rusiei, sau să se aştepte până ce (cam după vreo 50 de ani) fabricile de stofe soldăţeşti se vor fi perfecţionat pentru a deveni fabrici de stofe fine ? Ce absurditate ! Nu, în Rusia trebuiau începute toate dintr'odată, şi cele superioare preferate celor inferioare : fabricile de stofă soldăţească preferate fabricilor de suman grosolan ţărănesc, academiile preferate şcolilor judeţene, corăbiile preferate bărcilor.

Nu era suficientă crearea de şcoli judeţene, acestea trebuiau să fie înzestrate şi cu învăţători, pe care-i putea pregăti mai bine ca oricine academia ; trebuiau manuale didactice, care, de asemenea, puteau fi întocmite numai de o academie. Orice aţi spune în privinţa sărăciei literaturii noastre şi a proporţiilor infime ale comerţului nostru de cărţi, unele cărţi de ale noastre sunt totuşi cumpărate ca pâinea caldă şi există editori cu dever anual de 250.000 de ruble, numai din editarea unor publicaţii periodice ! Cum de s'a ajuns la acest lucru? S'a ajuns în urma faptului că marea noastră împărătească, [mama noastră] Ecaterina a II-a, a avut grijă de formarea unei literaturi a noastre şi a unui public cititor, a impus curţii să citească, iar dela aceasta, gustul de a citi a trecut, încetul cu încetul, prin mijlocirea nobilimii înalte, la cea de mijloc, iar dela aceasta din urmă la slujbaşii de stat, iar, acum, începe să treacă şi la negustorime.

Da, la noi au trebuit să fie începute toate de sus în jos, şi nu de jos în sus, căci, atunci când am început să simţim necesitatea de a ne mişca din locul în care dormitasem atâtea veacuri, neam pomenit la o înălţime, pe care alţii o luaseră cu asalt. Se înte-

lege că la această înălţime nu s'a pomenit poporul (el n'ar fi simţit, în acest caz, necesitatea de a se ridica), ci ocârmuirea, şi doar în persoana unui singur om, ţarul. Petru n'a avut timpul să tărăgăneze lucrurile, căci era în joc nu numai marele viitor al Rusiei, ci însăşi salvarea ei în acele clipe. Petru s'a ivit tocmai la timp. Dacă ar fi întârziat cu un sfert de veac, s'ar fi pus chestiunea *să salveze* sau *să se salveze cine poate!*... Providenţa ştie când să trimeată pe pământ omul potrivit. Aduceţi-vă aminte în se situaţie se găseau atunci statele europene din punctul de vedere al forţei lor sociale, industriale, administrative şi militare, şi în ce situaţie se găsea, atunci, Rusia pe toate aceste tărâmuri! Ne răsfăţăm cu ideia forţei noastre, suntem asurziţi de tunetele izbânzilor noastre, suntem obişnuiţi să vedem enormele şiruri regulate ale armatei noastre, uitând, totodată, că toate acestea n'au o vechime decât de 132 de ani (socotind dela victoria dela Lesnaia, prima mare victorie obţinută de armata regulată rusă împotriva suedezilor). Ne închipuim că dăinuesc toate acestea de veacuri, şi nu începând dela Petru cel Mare. Am şi uitat că în timpul lui Petru cel Mare se ivise la graniţa Rusiei un vecin periculos în persoana lui Carol al XII-lea, care avea nevoie şi de oameni şi de bani, şi care ar fi putut să dispună de toate acestea, urmând zicătoarea rusească: „calul de dar nu se caută la dinţi". [Dragostea de patrie, forţa spiritului poporului şi bogăţia mijloacelor materiale sunt, într'adevăr, arme puternice. Inviaţi-i însă pe eroii dela Termopile, Marathon, Platea, pe ostaşii Lacedemoniei, falangele macedoniene, cohortele romane, formaţi din ele o singură armată, faceţi pe Miltiade, Temistocle, Kimon, Aristide, Pericle, Fabius, Camillus, Scipion, Marius, comandanţi de detaşamente şi puneţi-i în calitate de comandanţi supremi pe Alexandru Macedon şi Iuliu Cesar, şi această teribilă armată de giganţi, nu se va putea măsura nici măcar cu cinci regimente din timpurile noastre comandate nu de Napoleon, ci doar de un oarecare general al său. Forţa frânge paiul, spune un proverb rus, dar mintea, înarmată cu ştiinţa, arta şi desvoltarea de veacuri a vieţii, frânge şi forţa, am adăuga noi. Nu, fără Petru cel Mare Rusia n'ar fi avut nici cea mai mică posibilitate de a se apropia, în mod firesc, de Europa, [căci nu exista în ea sămânţa vie a desvoltării; încât, fără Petru, ar fi rămas mult timp modelul original al tablourilor zugrăvite de Coşihin şi Jeleabujski. Ce-i drept, ea s'ar fi apropiat poate de Europa şi fără de reformele lui Petru, adoptându-şi civilizaţia sa, exact însă în modul în care s'a apropiat India de Anglia]. Repetăm! Petru n'a avut timp să tărăgăneze şi să aştepte. Cârmaci pătrunzător, el a prevăzut, pe când era încă vre-

me liniştită, furtuna straşnică ce se apropia, poruncind echipajului său să nu-şi cruţe nici munca, nici sănătatea, nici viaţa, pentru a se pregăti să înfrunte năvala valurilor şi furia vânturilor, — şi toată lumea vrând, nevrând, s'a pregătit — iar, atunci când a început să bântuie, într'adevăr, furtuna şi corabia bine pregătită a înfruntat cu uşurinţă vijelia turbată, s'au găsit oameni miopi, care au început să murmure în contra cârmaciului, pe motiv că i-a alarmat, în zadar, prea tare. El n'a putut să semene şi să aştepte liniştit până ce va fi încolţit sămânţa aruncată, până ce va fi răsărit şi se va fi copt rodul: aruncând cu o mână sămânţa, dorea, cu cealaltă, să secere imediat rodul ei, violând, astfel, legile obişnuite ale naturii şi posibilităţilor, şi natura s'a abătut în ţara lui dela legile ei veşnice, posibilitatea devenind vrajă în mâinile lui. Ca un nou Iisus, el a oprit soarele în drumul său, i-a smuls mării domnia ei de veacuri, ridicând, din mlaştini, un minunat oraş. El a înţeles că jumătăţile de măsuri nu sunt bune la nimic, că ele nu fac decât să strice treaba; el a înţeles că răsturnarea radicală a celor făurite de veacuri nu poate fi făcută pe jumătate, ci trebue făcut mai mult decât posibilul, sau nu trebue făcut nimic; şi a înţeles că-şi poate măsura puterile pentru a face mai mult decât posibilul. Inaintea bătăliei dela Lesnaia a orânduit cazaci [şi calmuci] în spatele armatelor, dând poruncă cumplită să fie omorît fără milă oricine va fugi înapoi, chiar şi el însuşi, dacă o va face [1]). Tot aşa a procedat şi în războiul pe care l-a început în contra ignoranţei: orânduind, în front, împotriva ei, întreg poporul, i-a tăiat orice cale de retragere şi fugă. „Fii folositor statului, învaţă sau mori", iată cuvintele înscrise cu sânge pe steagul luptei ce a dus-o în contra barbariei. Toate cele vechi au trebuit, astfel, să cedeze necondiţionat în faţa celor noi, [totul, şi hainele, şi frizura, şi barba] şi obiceiurile, şi moravurile, şi clădirile, şi străzile, şi slujbele. Se spune: importă treaba şi nu barba. Dar ce era de făcut, dacă barba împiedeca treburile? Jos atunci cu ea, să fie smulsă (din rădăcină), dacă nu vrea singură să cadă!

[Nu se poate înţelege nimic privind, doar, particularul; toate trebue să fie analizate în legătură cu întregul. Felul de viaţă, îmbrăcămintea şi însăşi nestatornicia în modă a europenilor este în strânsă legătură cu ştiinţa, cultura, administraţia, puterea militară şi legislaţia lor. Există oameni, acum, la noi, care deşi purtând barbă, citesc cărţi şi au căpătat şi o oarecare cultură; păşiţi însă pragul caselor lor şi cercetaţi cu deamănuntul relaţiunile lor de

1) *Golicov*, vol. III, pag. 20, vechea ediţie.

familie, modul în care se comportă ei cu fiinţele din lumea lor, şi vi se va umple inima de tristeţe, dacă sunteţi om cumsecade şi dacă apreciaţi frumuseţea interioară şi exterioară a formelor de viaţă. Acum, însă, barba nu e decât o manifestare de respect pentru obiceiurile vechi, obiceiurile unui anumit strat social. Sunt unii, care nu se hotărăsc să-şi tundă barba, tot aşa cum nu se hotărăsc mulţi, pentru prima oară să mănânce stridii: râd ei singuri de frica lor, dar nu se hotărăsc. Este, însă cel puţin tolerabilă o asemenea atitudine, şi mai mult caraghioasă, decât dăunătoare. Pe timpul lui Petru însă, ignoranţa poporului acorda bărbii o anumită semnificaţie religioasă. Ea atârna între carte şi ochi, făcând imposibil citirea. Briciul era considerat ca un instrument al desfrâului de peste graniţă, al păgânismului „basurman". După o expresie fericită a lui Marlinski, rusul se agăţa cu amândouă mâinile de barba lui, ca şi cum aceasta i-ar fi venit dela inimă. Steagul unui regiment nu e nici de cum, însuşi regimentul, dar dacă steagul este pierdut în luptă, regimentul este considerat inexistent şi e o mare onoare să cucereşti un steag din mâinile inamicului. Barba fusese steagul ignoranţei, şi Petru a înţeles că trebuia să înceapă, înainte de toate, cu ea.

Unii atribue reformelor lui Petru cel Mare urmarea, dăunătoare, de a fi adus poporul într'o situaţie stranie; fără a-i altoi un adevărat europenism, l-a rupt, doar, din sfera lui de baştină, abătându-l dela vigurosul lui bun simţ natural. Cu toată falsitatea acestei păreri, ea are oarecare bază şi, în orice caz, merită să fie combătută. Intr'adevăr, dacă reformele lui Petru au deslănţuit, ca să spunem aşa, forţele spirituale ale unor oameni de talent ca de pildă Şeremetev, Menşicov şi alţii, din majoritate au făcut, în schimb, un fel de afectaţi şi filfisoni. Se înţelege că vechii boieri, înzestraţi cu inteligenţă naturală, caracter dur şi nedorind să renunţe la îmbrăcămintea lor impozantă şi la obiceiurile severe din vechime, ca de pildă un Romodanovski, se uitau cu adânc dispreţ la aceşti europeni dospiţi de curând şi primitivi, cari îşi încurcau picioarele în spadă din neobişnuinţă, îşi scăpau dela subsuoară micile lor caschete în formă de corăbii, călcau pe picioare doamnele, apropiindu-se să le sărute mâna; întrebuinţau, fără niciun rost, cuvinte străine ca nişte papagali, în loc de a fi curtenitori; erau de o galanterie grosolană şi impertinentă şi îmbrăcau poate şi vreo haină deandoaselea. Chiar şi acum, deşi în alt chip, se mai observă la noi acest pseudo-europenism fals, aceste forme fără idei, această politeţe, fără respect faţă de sine, şi faţă de alţii, această amabilitate fără simţ estetic, această ferchezuială şi atitudine *leonină*, fără distincţie; faimosul Ivan Alexandrovici Hlestacov, pictat

cu atâta efect de Gogol, iată un reprezentant tipic al acestui gen de *europeni* din vremurile noastre! Galomanii, anglomanii, leii, onagrele, petit-maître, agronomii, confortiştii noştri dau, parcă, buzna în comedia lui Gogol, unii pentru a discuta cu Ana Andreevna despre viaţa din capitală şi eticheta din cercurile diplomaţilor şi miniştrilor, alţii pentru a conversa cu şeful de poştă Spekin şi cu judecătorul Leapkin-Teapkin despre relaţiunile politice dintre Franţa, Turcia, şi Rusia. Tot ca urmare a reformelor lui Petru, mintea genială a lui Lomonosov n'a putut aduce, în poezie decât sterilitate şi retorică, încât cu excepţia lui Crâlov, literatura noastră până la ivirea lui Puşkin, n'a făcut decât să imite orbeşte străinătatea, neprezentând, din această cauză, niciun interes pentru străini. Da, sunt adevărate toate acestea, să-i faci însă lui Petru un cap de învinuire din toate acestea, ar fi tot atât de absurd, ca şi cum ai învinui un medic, care pentru a vindeca un bolnav de friguri, îl slăbeşte întâi şi-l istoveşte până la extrem, luându-i sânge, iar când se vindecă, îl chinueşte cu o dietă severă. Chestiunea nu constă în faptul de a şti dacă Petru ne-a făcut semi-europeni şi semi-ruşi, deci nici europeni şi nici ruşi, ci în faptul : trebue oare să rămânem pentru totdeauna în această situaţie, fără caracter? Dacă nu trebue să rămânem pentru totdeauna în această situaţie, dacă ne e hărăzit să devenim ruşi europeni şi europeni ruşi, nu trebue, atunci, să-i aducem reproşuri lui Petru, ci să ne mirăm de faptul că a putut să săvârşească o asemenea operă ne mai pomenită, dela începutul lumii, o asemenea gigantică operă! Aşa dar chestiunea e : „vom fi oare", şi cu îndrăsneală şi siguranţă putem răspunde nu numai că *vom fi*, dar chiar că *devenim*, de pe acum, ruşi europeni şi europeni ruşi, şi devenim, ca atari, încă de pe vremurile domniei Ecaterinei a II-a, progresând, din zi în zi, în această direcţie. Suntem elevii, nu însă seizii europenismului, deoarece nu mai vrem să fim nici francezi, nici englezi şi nici germani, ci vrem să fim ruşi cu spirit european. Această conştiinţă pătrunde în toate sferele activităţii noastre manifestându-se izbitor în literatură, dela ivirea lui Puşkin, talent mare, de sine stătător, deplin naţional. Iar faptul că nici până acum nu s'a desăvârşit şi încă mult timp nu se va desăvârşi definitiv marele act al deplinei pătrunderi a europenismului în poporanitatea noastră, nu indică decât că Petru a săvârşit în timp de treizeci de ani, o operă care dă de lucru unor veacuri întregi. Tocmai de aceea e el gigant între giganţi, geniu între genii, ţar între ţari. Chiar şi Napoleon are un rival în antichitate, şi anume Iuliu Cesar; Petru cel Mare, însă, n'a avut dela

începutul lumii şi până astăzi nici rival şi nici n'a existat un al doilea ca el; el îşi seamănă şi e egal numai cu sine. Marea lui operă a fost săvârşită, printr'o acceptare necondiţionată a formelor şi cuvintelor : forma nu e întotdeauna idee, ea antrenează însă, de multe ori, după sine ideia; cuvântul nu e totdeauna faptă, de multe ori, însă, antrenează după sine fapta. Literatura noastră a început prin forme fără idei, ea n'a izvorît din spiritul poporului, ci din imitare; şi totuşi nu trebue să avem dispreţ pentru literatura noastră de imitare : fără ea nu l-am fi avut pe Puşkin.

După această pildă a literaturii ne putem referi şi la toate celelalte tărâmuri. Soldaţii lui Petru cel Mare nu înţelegeau pentru ce sunt învăţaţi să mărşăluiască şi să facă diferite exerciţii cu arma; ei se supuneau, pur şi simplu, prosteşte, comandanţilor lor şi totuşi, din aceste supuneri prosteşti şi a maimuţăririi slodaţilor de peste graniţă a rezultat cucerirea Azovului, victoriile dela Lesnaia şi Poltava, cucerirea provinciilor baltice suedeze. Primii reprezentanţi ai societăţii noastre înalte îngrozeau societatea europeană prin tătărismul lor, s'au ivit, însă, în curând, la noi, persoane, care puteau fi o podoabă a acestei societăţi, stârnind uimire, chiar şi printre parizieni prin amabilitatea şi manierele lor].

Intemeierea Petersburgului este, de asemenea, imputată marelui fondator al acestui oraş, care, vedeţi d-voastră, a fost ridicat la marginea unui stat enorm, pe mlaştini, într'un loc cu climă mizerabilă, [ne mai vorbind că, în timpul construirii lui, au pierit multe braţe de lucru şi că mulţi au fost siliţi, cu forţa, să-şi clădească în el case,] etc. Se pune, însă, întrebarea : a fost sau nu necesară zidirea acestui oraş, s'ar fi putut oare proceda altfel ? Petru a trebuit să părăsească Moscova, unde vociferau în contra lui bărboşii; simţise necesitatea să pregătească un adăpost sigur al europenismului, să facă din acest oaspete un om al casei, de familie, pentru ca, pe neobservate, şi încetişor să poată să-şi desfăşoare acţiunea sa asupra Rusiei, devenind un paratrăsnet în contra ignoranţei şi fanatismului. Avea nevoie, pentru un asemenea adăpost, de un teren cu totul nou, fără tradiţie, în care ruşii lui să se trezească într'o sferă cu totul nouă şi să fie nevoiţi să-şi transforme dela sine, obiceiurile şi deprinderile vieţii. El a simţit necesitate de a-i aduce în contact permanent cu străinii şi pe tărâmul slujbelor, şi în comerţ, şi prn aceeaşi cetăţenie. A avut nevoie, în acest scop, de un pământ cucerit, pentru ca acest pământ să poată deveni patrie şi pentru străini, pe care i-ar fi fost imposibil să-i ademenească în mare număr la Moscova, şi pentru ruşi, cari se mutau la început

fără poftă, dar care văzând că s'a mutat şi centrul guvernului, au început să tindă spre Petersburg, precum e atras fierul de un magnet. Unde ar fi putut fi găsit un loc mai bun, dacă nu în „ţinutul cucerit dela suedezi"? Dar marea idee de a crea o flotă şi a pune bazele unui comerţ cu străinătatea, nu prin mijlocirea străinilor, ca la Arhanghelsc, ci direct prin mijloace proprii, şi nu numai cu englezii, ci cu întreg globul pământesc? Unde ar fi putut fi găsit un loc mai bun dacă nu la cele patru guri ale Nevei? Va fi destul să luăm în consideraţie importanţa pe care o are Kronstadtul pentru Petersburg, pentru a ne da seama cât de geniale şi impecabile au fost consideraţiunile de care s'a lăsat condus Petru cel Mare. Dar de ce să nu fi mutat capitala la ţărmul Mării Negre sau al Mării de Azov? Pentrucă înafară de flotă şi comerţul cu străinătatea, marea îi era necesară şi pentru ulterioarele succese ale europenismului ca urmare a vecinătăţii cu popoarele europene. Marea de Azov şi Marea Neagră ne-ar fi apropiat de tătari, calmuci, cerchezi şi turci, nu de europeni. Pentru Odessa are importanţă vecinătatea Turciei, căreia ea îi vinde enorme cantităţi de grâu, dar n'ar fi fost importantă această vecinătate în cazul Petersburgului, deoarece Odessa nu este decât un oraş-port şi de comerţ, pe când Petersburgul mai e şi capitală. Ideia lui Petru a fost confirmată de realitatea faptelor. Moscova are, fără îndoială, importanţa ei pentru Rusia, Petersburgul însă este adevărata capitală europeană a Rusiei, [şi Moscova nu se va putea compara cu el, decât devenind ca el]. Petersburgul este, pentru Rusia, bursa europeană, de unde se împrăştie europenismul în toată Rusia. Orice confort, orice pas spre civilizaţie este înfăptuit, la noi, prin sfera Petersburgului. El este fereastra şi uşa noastră spre Europa. [Pe străzile lui, barba nu supără ochii, neputând fi văzută decât la birjari].

Cât priveşte jertfele impuse de construirea Petersburgului, ele au fost răscumpărate de necesitatea şi rezultatele acestei opere. Petru a scris prin faptele sale, istorie şi nu un roman, a acţionat ca ţar, nu ca tată de familie. Reforma [lui] a fost o încercare grea pentru popor, vremuri grele şi grozave. Dar când şi unde au avut loc mari transformări, în tihnă şi fără mari greutăţi, pentru contemporanii acestor transformări?... I-a fost oare uşor Rusiei anul de glorie *1812*? Trebue oare să-l [blestemăm] [16] din acest motiv, în loc de a ne mândri cu el?... Există numai două state liniştite în lumea aceasta: China şi Japonia: dar cel mai bun produs al celei dintâi este ceaiul, iar al celeilalte, pare-se, lacul: nu s'ar putea spune mai mult despre ele. Plopul este frânt şi sdrobit de furtună, stejarul, însă, creşte şi se întăreşte în vijelie.

...Rusia tânără'n zare
Creştea în lupte-amare
Geniul lui Petru o înălţa.
Un dascăl aspru i-a fost dat
In şcoala slavei : Multe lecţii
a căpătat
De amar şi sânge, şi calvar şi chin
Dela suedezul paladin.
Primind lovituri, peste lovituri
In drumul lung al ispăşirii,
Rusia îşi întărea destinul.
Aşa ciocanul ciocănind
Sdrobeşte sticla, spadă făurind.

Da, i-a fost greu poporului rus să se dea jos de pe vetrele şi laiţele sale, să pornească la această muncă şi luptă. Nu fusese vinovat că se ridicase fără carte, şi credea că în vârstă fiind, îi va fi greu să se apuce de învăţătură. Mai rău însă decât orice, în situaţia sa, era faptul că nu înţelegea nici rostul, nici scopul, nici avantajul schimbărilor, ce-i fusescră impuse de voinţa fermă, de fier, a unui ţar gigant. Credem de cuviinţă să citäm, sau mai bine zis să ne înfrumuseţäm articolul cu următoarele rânduri elocvente despre Petru cel Mare ale unui învăţat rus.

„Ce-i lipsea aşa dar poporului rus ? *Reforma.* O reformă a veacului al XVII-lea ! Şi a apărut un ţar cu gând înflăcărat, cu ochi strălucitori, cu cugetări îndrăsneţe şi cu un cuvânt al puterii ocârmuitoare ca tunetul! Invăluind într'o privire teribilă oraşul împărătesc, scrutând, cu asprime, trecutul îndepărtat, a împins împărăţia departe de acest trecut. Ce nu i-a plăcut aşa dar din moştenirea lăsată de strămoşi ? Ce l-a revoltat în făuririle părinţilor lui ? Iată o taină pentru noi, taina unui suflet mare, adânc, taina omului genial ! N'am văzut decât exteriorul acestui spirit care a trecut ca un nor născător de furtună peste pământul Rusiei. L-am văzut admirându-l pe Ioan cel Groaznic, venerând pe cardinalul Richelieu, neputând suferi curtea bizantină, luxul şi lenevia ei, bigoţii şi fătarnicii ei. Ce teribilă îmbinare de stihii năvalnice, în sufletul unui muritor născut să poruncească şi să domnească ! Şi acest principiu clocotitor al vieţii sale morale a fost însoţit de o conştiinţă adâncă a propriilor lui forţe. Trimis al cerului, muritor autocrat, s'a născut — hotărît lucru — pentru a înfăptui reforme ! Indiferent de veacul în care s'ar fi născut, indiferent de poporul în mijlocul căruia ar fi crescut, ar fi fost reformator oricând şi oriunde. Era porunca firii

lui. Dacă ar fi trăit în vremurile anticului Iason, ar fi avut soarta divinului Hercules. Ar fi fost prea greu pentru uşoara armată greacă. Providenţa a ştiut însă unde să dăruiască viaţă acestui extraordinar muritor. Numai corabia rusă a putut suporta un călător atât de straşnic! Numai marea rusă a putut menţine pe valurile ei un navigator atât de îndrăsneţ! Numai Rusia a putut să nu explodeze sub presiunea unui asemenea spirit, care a încordat-o până a-i egala forţele cu gigantica lui putere! Minunată apariţie! Dela zidirea lumii n'a existat asemenea cârmuitor! Se afirmă că a avut o minte şi voinţă atât de dârză, pentrucă nu primise educaţia ce se cuvenea; dar, Doamne, ce ştiinţă ar fi putut să şlefuiască acest suflet dur ca diamantul, ce educaţie ar fi putut moleşi această indestructibilă inteligenţă, aceşti muşchi de fier ai voinţei? Dacă însăşi natura a fost nevoită să-i cedeze, ce ar fi fost în stare să facă ştiinţa? Ce neamţ ar fi putut să-i fie pedagog, ce francez ar fi putut să-i fie dascăl? Natura şi ştiinţa au dat înapoi, atunci când acest mare spirit a îndrumat cu viteza vertiginoasă viaţa Rusiei, în largul mărilor, în largul istoriei universale! Petru cel Mare nu credea în slăbiciunile naturii umane; numai pe patul de moarte a recunoscut că e şi el om muritor. *„După pilda mea, aflaţi acum ce slabă creaţiune este omul"* — a exclamat el în chinurile morţii! Astfel a fost Petru cel Mare! El a trebuit să săvârşească reforme. Şi ce reforme! Din cap până în picioare şi până la cel din urmă ascunziş al gândurilor omului! Rade bărbile cu briciul şi taie ignoranţa cu toporul. Mii de capete ale streliţilor cad pe câmpul Preobrajenski. Nici măcar procesiunea cu cruci a oraşului împărătesc n'a putut să-i înmoaie dreapta osândă!... Acest reformator a nutrit, în decursul întregii sale vieţi, convingerea tainică că nu numai originea l-a ridicat pe tron, ci şi că o putere supremă i-a conferit vocaţia domnească peste popoare! El a simţit că nu sângele, ci spiritul trebue să-i arate drumul. S'a lepădat de fiul său, dorind să lase ca urmaş *figura cea mai vrednică*. Acest mare om nu şi-a dat însă seama de slăbiciunile noastre! N'a ştiut că suntem oameni făcuţi din carne şi oase. El a fost mare şi puternic, pe când noi ne-am născut *mici* şi *nevolnici*, având nevoie de orânduieli comune, omeneşti! Nu i-a plăcut lui Petru cel Mare vechea noastră aşezare de stat. Duma boierească ţaristă a trebuit să facă loc Senatului; pricazurile provinciale au trebuit să facă loc Landratelor şi Landgerichtelor. Nu i-au plăcut nici ţelovalnicii, diecii şi subdiecii [1]) noştri. Ar fi dispus să numească în locul

1) Denumirile micilor slujbaşi din sec. al XVII, înainte de reformele lui Petru I. *(N. red.)*.

lor prizonieri de război suedezi, în calitate de secretari şi copişti ai administraţiei împărăteşti. Nu i-a plăcut trecutul Rusiei. Dar toate aceste schimbări nu înseamnă nimic în comparaţie cu reformele făcute în administraţia de stat. Începând, personal, prin a fi simplu soldat de gardă, a urcat, încet, scara ierarhică, testând acest lucru supuşilor săi. Unde sunt vechile slujbe de „foloase", pâinea şi sarea dăruite de ţar ? In sudoarea frunţii lor mâncau slugile lui Petru cel Mare. Nu era faţă de nimeni atât de teribil ca faţă de trândavi, sinecurişti şi hoţii de vistierie. Nerespectând proprietatea privată atunci când erau în joc interesele patriei, era neînduplecat faţă de cei vinovaţi, atunci când era vorba de o copeică în plus luată de perceptori, sau de una dată, în plus, negustorului de către comisionari.

Da, în faţa tuturor acestora poporul avea motiv să cadă pe gânduri, să-şi aducă aminte cu duioşie de simplicitatea vechilor vremuri, poetizându-le în elegii adresate vremurilor vechi şi celor noi, ca de pildă următoarea elegie, ce a fost compusă, probabil, în acea epocă : „Ascultaţi, rogu-vă, oameni buni, cuvânt adevărat, primiţi din toată inima cuvinte drepte din grai de lebădă, cum au trăit bătrânii noştri în vremurile vechi ! Şi erau acele veacuri, dragii mei, veacuri pline de înţelepciune. Şi era tot norodul nostru pravoslavnic, şi au trăit bătrânii noştri nu ca pe vremurile noastre, cu traiul dus de peste mări, ci cu traiul lor pravoslavnic! Şi ce viaţă slobodă, şi ce viaţă slobodă! Se scula omul desdedimineaţă, în zori de zi, se spăla cu apă de izvor, cu roua albă, [se închina tuturor sfinţilor] făcea plecăciuni tuturor neamurilor dela răsărit până la apus, şi ieşea omul în cerdacul roşu cu zaplaz, şi-şi chema slugile credincioase, şi punea la cale treburi bune. Bătrânii stăteau la judecată, iar tinerii ascultau cu smerenie: bătrânii ţineau sfat, sfat adânc, iar tinerii erau trimişi ba cu o poruncă, ba cu alta; jupânesele tinere aveau grijă de-ale casei, fetele rumene, împleteau cununi pentru pomenirea morţilor, iar bătrânele, ba stăteau de vorbă, ba povesteau poveşti. Erau pe atunci şi bucurii mari în zile mari, şi nenorociri grele în zilele de restrişte. *Dar ce-au fost nu se va mai întoarce, şi ce-o fi, n'o mai fi ca pe vremuri, ci după rânduieli noi şi iar noi!*"

Şi ce bine e că nu se va mai întoarce! Oricât de frumoase ar fi poveştile voastre, oricât de dulci ar fi cântecele voastre, nu ne veţi ademeni totuşi cu viaţa slobodă de altădată. Vom prefera promenadele, teatrele, balurile şi mascaradele, mai curând decât cununile împletite pentru pomenirea morţilor. Cât priveşte să te scoli de dimineaţă, nu e mare treabă să te scoli devreme, dar să nu te scoli degeaba, iată chestia: cel ce n'are nimic de făcut, va face bine să

doarmă şi mai târziu. Nu numai că nu facem plecăciuni neamurilor noastre absente, în toate cele patru puncte cardinale, dar nu facem nici chiar atunci, când ne întâlnim cu ele, dacă ne simţim înrudiţi numai prin legături de sânge, şi nu prin simpatii şi legături de spirit. Şi la noi sunt trimişi tinerii să execute „porunca" bătrânilor, dar se întâmplă şi invers, căci dreptul de şefie nu revine la noi celor mai bătrâni, ci celor mai destoinici, iar dovadă de destoinicie nu e părul înălbit al capului, ci inteligenţa, talentul, meritele. De poruncile lui Suvorov n'au ascultat numai ofiţerii tineri, ci şi generali mult mai bătrâni decât el ca vârstă şi de neam mai bun. Da, n'am putea să ascultăm fără un zâmbet de compătimire aceste jalnice laude aduse bunelor vremuri din vechime; înţelegem, însă, că poporul simplu de atunci a avut, *în felul său*, dreptate. Să-i spunem, deci, din toată inima: „Veşnică pomenire şi a lui fie împărăţia cerurilor!" Prin chinuri şi grea răbdare a ispăşit el fericirea şi măreţia actuală. In faţa mormintelor cimitirului istoric nu trebue să fie nici blesteme, şi nici râs necuviincios, nici ură şi nici sacrilegiu, ci dragoste, reculegere tristă şi veneraţie...

Dar, tocmai acesta este glasul adevărului, influenţa nemijlocită a geniului: chiar şi în toiul reformelor lui Petru, în momentele cele mai grele, Petru n'a avut admiratori numai printre aderenţii săi, ci şi printre cei ce se uitau chiondârâş la prefacerile pe care le punea la cale. Toţi contemporanii, pare-se, în pofida propriei lor conştiinţe, recunoşteau necesitatea unor reforme radicale. Şi nici n'ar fi putut fi altfel. Petru s'a ivit tocmai la timp. Necesitatea reformelor se făcuse viguros simţită încă în timpul domniei lui Alexei Mihailovici, şi desfiinţarea slujbelor, după neam, în timpul domniei ţarului Feodor Alexeevici, a fost de asemenea, o urmare a acestei necesităţi. Totul, însă, se mărginise la jumătăţi de măsuri, fără consecinţe importante. Erau necesare reforme radicale, depline „din cap până'n picioare şi până la cel din urmă adăpost al gândurilor omului", şi întru îndeplinirea unor asemenea reforme a fost necesar un geniu gigantic, cum a fost Petru.

Bătălia dela Poltava a trebuit să aibă o puternică influenţă morală asupra poporului: mulţi îndârjiţi, adepţi ai vremurilor vechi au fost nevoiţi să vadă în această bătălie o justificare a reformelor. Spiritul de echitate şi dreptate al ţarului, posibilitatea pe care o avea fiecare de a se vedea cu dânsul, înclinarea de a-şi ierta duşmanii personali, şi de a ierta şi pe răufăcători când vedea pocăirea lor, fiind gata oricând de a-i ridica, chiar, dacă odată cu căinţa, aceştia făceau şi dovada aptitudinilor lor. Această divină renunţare la propria sa persoană în folosul veşnicei dreptăţi, această înaltă auto-

Scanned with OKEN Scanner

nimicire în numele ideii poporului şi a patriei sale, — toate acestea au cucerit inima şi sufletul supuşilor lui Petru, pe când era încă în viaţă. După ce a murit, însă, nelăsând în urma sa un urmaş demn de el, Rusia a încremenit, lovită parcă de trăsnet. Partea cea mai bună a poporului, care adusese mari şi grele jertfe pe altarul reformelor, începu să se cutremure, gândindu-se la soarta ulterioară a reformelor şi la o eventuală întoarcere la barbaria dinainte. Rusia presimţea parcă, zilele negre, în decursul cărora avea să vegeteze pe calea bătătorită de Petru cel Mare, fără a păşi înainte ; presimţea parcă, apusul pentru mult timp al soarelui ei sclipitor, soare răsărit din nou pe cerul ei odată cu Ecaterina cea Mare, pentru a nu-l mai părăsi niciodată.

[Ce lovitură a fost moartea lui Petru pentru cei ce i-au fost dragi, pentru caracterele create şi educate de către spiritul său înflăcărat, de către geniul său creator! Iată ce a scris *Nepliuev* despre impresia pe care i-a făcut-o ştirea morţii lui Petru: „In Februarie 1725 am primit vestea tristă că părintele patriei noastre, Petru cel Mare, primul împărat, a părăsit lumea celor vii. Am umplut hârtia ce mi-a adus această veste cu lacrimi amare, plângându-l pe domnitorul meu, care a fost un adevărat părinte al supuşilor săi, şi care mi-a acordat personal multe favoruri, şi zău nu mint, am fost mai mult de o zi întreagă fără cunoştinţă, altfel, ar fi fost păcat din parte-mi. Acest monarh a înălţat ţara noastră pe o treaptă egală cu cele mai înaintate puteri, ne-a învăţat să ne cunoaştem talentele şi capacităţile, şi într'un cuvânt, ori ce-ai vedea în Rusia, toate au fost întemeiate de el, şi orice s'ar face de azi înainte, va porni dela acest izvor, iar mie, personal, mi-a fost domnitor şi părinte milostiv. Rânduieşte, Doamne, alături de cei drepţi sufletul acestui monarh, care s'a trudit atât de mult spre folosul patriei sale". [1])

Un soldat bătrân cu numele de Kirilov, având la el un chip în email al lui Petru, l-a pus alături de icoane, aprinzând în faţa lui o lumânare şi începând să i se închine, ca în faţa unui sfânt. Acest lucru îi este adus la cunoştinţa arhiereului din Nijni Novgorod, în casa cărui se afla Kirilov. Intrând în cămăruţa soldatului şi arătând cu mâna chipul lui Petru cel Mare, arhiereul spune: „Moşule, ce văd între icoane, chipul lui Petru cel Mare ?" „Da, prea sfinţia ta, icoana părintelui nostru". „Da, mare împărat a fost şi credincios, şi merită toată cinstirea noastră, dar n'a fost canonizat întru sfinţi de sfânta noastră biserică, şi de aceea nu trebue să-l pui între icoanele sfinţilor, să aprinzi în faţa lui o lumânare şi cu atât mai puţin

1) Anecdote despre Petru cel Mare, de *Golicov*, pag. 508.

să i te închini". „Nu trebue? (îl întrerupe soldatul cu mare indignare), nu trebue? Sfinţia ta nu l-ai cunoscut, eu însă l-am cunoscut. A fost îngerul nostru păzitor. Ne-a apărat şi ne-a păzit pe noi şi patria noastră de duşmani, a îndurat, alături de noi, toate greutăţile campaniilor, mânca cu noi din acelaşi cazan, se purta cu noi ca şi cu semenii săi, ca un părinte; însuşi Dumnezeu l-a proslăvit prin victorii, ferindu-l şi de moarte şi de răni; şi mai spui, încă, că nu trebue să mă închin chipului lui!" termină soldatul cu ochii plini de lacrimi. Cu toate încercările arhiereului de a-l convinge, soldatul consimţi numai să nu aprindă lumânări în faţa portretului lui Petru, lăsându-l însă printre icoane [1]).

Cât de firesc este, după toate acestea, cântecul următor, pe care tradiţia îl pune în gura soldaţilor care stăteau de gardă la mormântul lui Petru cel Mare:

Mândru crai de lună
Tu lumina nu-ţi mai verşi
N'o mai versi ca'n trecut.
După nori ai dispărut
După zidul lor de beznă...

. . . . . .

Deschide-te, pământule,
Deschide-te, mormântule,
Şi din mantia aurie
Ţarul să ne'nvie.

Trebue să trecem acum la descrierea caracterului lui Petru în calitate de monarh, reformator şi om. Va trebui să-i urmărim tot firul vieţii, pentru a-i prinde trăsăturile cele mai caracteristice. Cu teamă şi veneraţie vom începe această trudă în articolul viitor. Ne vom sili să-i facem pe cititorii noştri să simtă înălţătoarea plăcere pe care o dă contemplarea unei personalităţi atât de uriaşe, precum a fost cea a lui Petru cel Mare. Contemplarea oricărui om mare ne trezeşte din aţipirea vieţii de toate zilele, din indiferenţa apatică a prozei grijilor şi nevoilor traiului, insuflă inimii sentimente înalte şi gânduri nobile, sporeşte dorinţa de a face fapte bune şi de a privi cu mândru dispreţ deşertăciunea şi nulitatea unei existenţe moarte,

---

1) Anecdote despre Petru cel Mare, de Golicov, pag. 532-535.

înălţând spiritul nostru spre obârşia oricărei vieţi, spre izvorul veşnicului adevăr şi veşnicului bine... Şi cine ar putea merita mai mult decât Petru să i se spună mare şi divin ? [De cine ne-am putea simţi în istoria noastră mai aproape cu inima şi sufletul nostru ?] [17]

Scanned with OKEN Scanner

ARTICOLE ALESE, RECENZII ȘI SCRISORI DIN ANII 1841-1845

Scanned with OKEN Scanner

SCRISORI DIN 1841

Către V. P. Botkin. 1 Martie 1841

(Fragment)

St. Petersburg 1841, 1 Martie [1].

Am primit chiar acum scrisoarea ta, scumpe Vasile Petrovici, şi mi-am impus să-ţi răspund imediat. Am un obicei păcătos, acela de a scrie mult, detailat, precis, etc., etc., din care cauză nu-ţi pot procura plăcerea să primeşti des scrisorile mele şi mie, aceea de a sta de vorbă cu tine, căci pentru a scrie mult, trebue să ai vreme şi bună dispoziţie. Fragmentul din „*Hallische Jahrbücher*" m'a bucurat foarte mult şi chiar m'a înviorat, parcă, şi mi-a dat atâtea noi puteri într'o clipă, încât îţi transmit mulţumiri, mii de mulţumiri[2]. Bănuisem, demult, că filosofia lui Hegel nu e decât un moment, d şi unul foarte mare, dar că rezultatele ei absolute nu sunt bune nici pe..., şi că ar fi mai bine moartea, decât să te împaci cu ele. Mă pregătisem să-ţi scriu toate acestea încă înainte de a fi primit ultima ta scrisoare. Proştii mint, afirmând că Hegel a prefăcut viaţa în scheme moarte; e adevărat însă, că a făcut umbre din fenomenele vieţii, umbre care încârligându-se cu mâinile lor osoase, dansează în aer deasupra cimitirului. Subiectul nu e pentru el un scop în sine, ci un mijloc al exprimării de o clipă a generalului, iar acest general e pentru el un adevărat Moloh faţă de subiect, căci, petrecând câtva vreme într'însul (în subiect), îl aruncă, ca pe nişte pantaloni vechi. Am în plus motivele mele deosebit de importante să fiu furios pe Hegel, căci simt că i-am fost fidel (în simţiri), împăcându-mă cu realitatea rusă, lăudându-l pe Zagoskin şi alte asemenea ticăloşii şi urându-l pe Schiller. In privinţa acestuia din urmă, am fost şi mai consecvent decât însuşi Hegel, deşi şi mai dobitoc decât Menzel. Toate consideraţiile lui Hegel asupra moralităţii sunt pur şi simplu absurde, căci în împărăţia obiectivă a gândirii nu există moralitate,

după cum nu există ea nici în religia obiectivă (ca de pildă, în panteismul indian, unde Brahma şi Şiva sunt zei egali, binele şi răul având adică egală autonomie). Ştiu că ai să râzi de mine, chelule, dar n'ai decât să râzi cât pofteşti, eu, însă, voi continua să insist: soarta subiectului, individului, personalităţii este mai importantă decât soarta întregii lumi şi decât sănătatea împăratului chinez (adică decât această *Allgemeinheit* a lui Hegel). Mi se spune: desvoltă-ţi întreaga bogăţie a spiritului pentru a te desfăta în voie cu acest spirit, plânge pentru a te mângâia, întristează-te pentru ca apoi să te bucuri, tinde spre desăvârşire, ridică-te pe treapta de sus a scării evoluţiei, iar dacă te poticneşti, n'ai decât să cazi, dracu să te ia, altă soartă nici nu meriţi, porc de câine. Mulţumesc, cu plecăciune, Egor Fedorovici [3], salut scufia d-voastră de filosof, dar cu tot respectul ce merită filistenismul d-voastră filosofic, am onoarea a vă raporta că dacă aş reuşi să mă caţăr până la treapta de sus a scării evoluţiei, v'aş cere şi de acolo să-mi daţi socoteală de toate jertfele condiţiunilor de viaţă şi ale istoriei, de toate jertfele întâmplării, superstiţiilor, inchiziţiei, ale lui Filip al II-lea, etc., etc., căci, în caz contrar, mă arunc cu capul în jos de pe treptele de sus. Nu doresc fericire chiar şi degeaba, — dacă nu voi fi liniştit în privinţa fiecăruia din fraţii mei de sânge, carne din carnea mea şi sânge din sângele meu. Se spune că disarmonia este o condiţiune a armoniei: e un avantaj poate şi un izvor de plăceri pentru melomani, în orice caz, nu însă pentru cei osândiţi să exprime prin soarta lor ideia disarmoniei. De altfel, s'ar putea scrie în această privinţă la nesfârşit. Extrasul din Echtermeyer m'a bucurat ca o palmă energică aplicată peste scufia filosofică a lui Hegel, ca un fapt care dovedeşte că şi germanii au perspectiva de a deveni oameni şi de a înceta de a mai fi germani. Pe mine, însă, toate acestea nu mă consolează pe deplin. Fac parte dintre oamenii care văd, în orice, coada diavolului, este pare-se ultima mea concepţiune asupra lumii, cu care voi şi muri. De altfel, sufăr din această cauză, deşi nu mi-e de loc ruşine. Omul nu ştie nimic el singur, totul depinde de ochelarii pe care şi-i pune pe nas în virtutea dispoziţiei sale de spirit, independente de voinţa lui, în virtutea capriciilor naturii sale. Cu un an în urmă, aveam idei diametral opuse celor pe care le am astăzi, şi zău nu ştiu, e o fericire sau o nenorocire pentru mine faptul că a gândi şi a simţi, a înţelege şi a suferi e acelaşi lucru pentru mine. Iată în ce privinţă trebue să aibă oamenii teamă de fanatism. Ştii tu, că eul meu de astăzi îl urăşte amarnic pe cel din trecut, şi că dacă aş avea forţa şi puterea necesară ar fi vai şi amar de aceia care sunt azi cum am fost eu cu un an în urmă. Ai să vezi în toate

coada diavolului, pomenindu-te de viu în giulgiu şi sicriu cu mâinile legate la spate. Ce importanţă ar putea să aibă pentru mine convingerea că raţiunea va triumfa, că va fi totul bine în viitor, din moment ce soarta m'a făcut să fiu martorul triumfului întâmplării, iraţionalului şi forţei animalice? Ce importanţă poate avea pentru mine faptul că le va fi bine în viitor copiilor noştri, din moment ce mie mi-e rău şi n'am nicio vină în faptul că mi-e rău? Nu-mi vei recomanda cumva să mă retrag în mine însumi? Nu, mai bine moartea, mai bine să fiu un cadavru viu! Insănătoşire! In ce constă ea însă? Vorbe! Vorbe! Vorbe! Imi scrii că ţi-ai irosit dragostea şi că ai pierdut capacitatea de a iubi; Crasov îmi scrie acelaşi lucru; eu simt în mine acelaşi lucru; filistinii, oamenii realităţii triviale directe, îşi bat joc de noi, îşi serbează triumful... Vai, vai, vai de noi! Dar, despre toate acestea pe urmă. Tare mi-e teamă că n'ai să mă consolezi, şi că nu fac decât să te întristez.

Nimic de zis, bun e guvernul prusac, în a cărui persoană voiam să vedem idealul unui guvern raţional! Ce mai încoace-încolo — nişte mârşavi, tirani ai omenirii! Membru al triplei alianţe a călăilor libertăţii şi raţiunii! Na-ţi-o bună, Hegel! In acesată privinţă Menzel este mai inteligent decât Hegel, iar Heine, nici vorbă! (A propos, Annencov scrie că cele opt volume ale lui Heine costă la Hamburg 7 galbeni). Guvernul cel mai înţelept este cel al Statelor Unite ale Americii, iar după el, cele din Anglia şi Franţa.

Cât priveşte istoria lui Catcov [4], cred că văd pentru ce nu putem cădea de acord: ştiu chiar şi dela el foarte puţin despre această istorie, n'am prin urmare faptele necesare pentru a-mi putea spune părerea. In privinţa lui Polevoi, sunt de acord cu tine; de unde a luat, însă, odinioară o asemenea energie de caracter şi o asemenea putere de voinţă? Il apreciasem mult, în trecut, pe acest om. A făcut un lucru mare, e o personalitate istorică. Şi, acum, despre articolul meu. N'ai înţeles ce cred prin „stilul lui Catcov". Preciziune redată prin imagini. Aş putea dovedi acest lucru prin citate, dar mi-e lene. Cât priveşte cele spuse de tine despre Cudriavţev, sunt de un milion de ori de acord cu tine în ce priveşte stilul acestuia; totuşi nu pot fi liniştit. Am nevoie de acea stare a spiritului omului, care se înneacă în valurile unui entuziasm palpitant, îl revarsă asupra cititorului, fără a-i da posibilitatea să-şi vie în fire. Mă înţelegi? Dar tocmai acest lucru îmi lipseşte, şi datorită acestui fapt, articolele mele au multă retorică (lucru pe care, pe drept cuvânt, l-ai observat şi de care mi-am dat şi eu, demult, seama). Atunci când dai în articolele mele de pasaje retorice, ia creionul şi subliniază: că în locul acesta ar fi trebuit patos, deoarece, însă, îi lipseşte autorului, fii mulţumit,

o, cititorule, şi cu apă chioară retorică. Lipsa unităţii şi amploarei în articolele mele se datoreşte *exclusiv* faptului că foaia a doua este scrisă atunci când prima e, de acum, la corectură. Judecă singur, Botkin, cine dracu ar putea face faţă? Câteodată şi o scrisoare, pentru ca să iasă cum trebue, trebue să fie revăzută, făcute unele ştersături şi retranscrisă. In numărul trei al revistei „Otecestvennîie Zapiski", vei găsi un articol al meu, o adevărată monstruozitate! Te rog, nu mă certa, ştiu şi singur că nu face două parale. Simt că nu sunt un cap logic, sistematic şi că m'am apucat de lucruri care cer extremă consecvenţă, metodă şi gândire puternică. Catcov mi-a lăsat caietele sale şi am luat de acolo pasaje întregi şi le-am inclus în articolul meu. Partea în care se vorbeşte despre poezia lirică e luată aproape toată dela dânsul, cuvânt cu cuvânt. A ieşit ceva stângaci şi pestriţ. Totuşi, nu e nimic !... Chiar dacă nu voi da o teorie a poeziei, o voi ucide totuşi măcar pe cea veche, îi voi ucide dintr'o lovitură pe retoricii, poeticii şi esteticii noştri. Şi asta, doar, nu e şagă! Las, de aceea, cu bucurie, ca onoratul meu nume, să fie blamat. Ceea ce m'a necăjit, însă, până într'atâta, încât am dormit rău o noapte întreagă, este faptul că porcul, lacheul, seminaristul de Nikitenco (alias Măgarenco) mi-a scos două din cele mai bune pasaje: unul asupra tragediei, ţi-l redau mai jos. După ce torn vrute şi nevrute despre „Romeo şi Julieta", încheind cu cuvintele: „Vai, vai, vai!", iată ce ai fi citit în articol, dacă n'ar fi fost pe lume acest Mârşăvenco, pe care-l blestem de nenumărate ori: „Ne revoltă crima lui Macbeth şi natura demonică a soţiei sale, dar dacă ar fi fost întrebat primul, cum de şi-a săvârşit fapta lui criminală, ar fi răspuns cu siguranţă: „nu ştiu nici eu"; iar dacă ar fi fost întrebată soţia sa, de ce a fost creată cu trăsături atât de groaznice, neomeneşti, ea ar fi răspuns probabil că ştie tot atâta cât şi cei ce-i pun întrebarea, şi că dacă s'a lăsat călăuzită de natura ei, a făcut-o pentrucă n'avea alta... Iată chestiuni care pot fi deslegate numai dincolo de mormânt, iată împărăţia fatalităţii, iată sfera tragediei!... Simţiţi ură împotriva lui Richard al II-lea, în urma faptelor sale înjositoare pentru un rege. Iată însă că Bolingbroke îi răpeşte coroana, şi că cel care a fost un rege nedemn atunci când domnea, devine un mare rege, atunci când îşi pierde regatul. El devine conştient de măreţia demnităţii sale, de sfinţenia ungerii sale ca rege, de legitimitatea drepturilor sale, şi cuvinte pline de înţelepciune şi gânduri înalte curg, în şuvoaie furtunoase, din gura lui, acţiunile sale descoperind prezenţa unui suflet mare, plin de adevărată demnitate regală. Nu numai că-l stimaţi, că deadreptul îl veneraţi; nu numai că-i deplângeţi soarta şi îl compătimiţi. Mic în clipe de fericire şi

măreţ în clipe de nenorocire, el devine un erou, în ochii noştri. Pentru a-şi fi dat însă la iveală toată forţa spiritului său, pentru a deveni erou, el trebuia să bea până la fund cupa amărăciunilor şi să piară... Ce contrazicere şi ce bogat subiect de tragedie, şi ce izvor nesecat, prin urmare de înaltă desfătare pentru d-voastră !..."

Al doilea pasaj se referă la comedia „Prea multă minte strică"; arătam în el cât de ticăloasă e realitatea vieţii ruseşti, iar comedia lui Griboedov e o adevărată palmă cu care a fost pocnită drept în mutră.

Şi iată că-ţi răspund şi la scrisoarea din Harcov, datată 22 Ianuarie (sunt om punctual). Vezi tu, dragă, citesc în sufletul tău la o depărtare de 700 şi de 1500 de verste: ştiam cu ce fel de fantezii ai plecat la Harcov şi cu ce nas te-ai întors de acolo; scrisoarea ta nu mi-a adus, deci, nimic nou în această privinţă. Dracu ştie, poate că suntem oameni stricaţi sau poate că poezia spune minciuni asupra vieţii, calomniază realitatea... dar, st! tăcere!... Ştii ce? Sunt şi mai caraghios decât tine prin părerea pe care o am în privinţa acestui oraş aşezat între râul Harcov şi Lopati, care se varsă în râul Uda, iar acesta din urmă în Doneţ. (Vezi *Scurtă descriere geografică a Imperiului Rus*, pag. 109), şi deşi nu l-am văzut vreodată, pot spune, totuşi, la ce latitudine nordică se găseşte şi că *deosebit de remarcabil în el este*... dar st! tăcere! tăcere! [5]... De altfel, poame bune suntem amândoi, şi când ne vom vedea o să ne batem joc unul de altul. Toate acestea, ca şi multe altele sunt de înţeles: e foarte plictisitor să trăieşti în singurătate. Pentru a face şi eu ceva şi pentru a nu mă chinui, trebue să rămân zile întregi acasă, căci altfel, întorcându-mă acasă seara, şi uitându-mă la ferestrele întunecoase ale apartamentului meu, simt în mine plâns şi scrâşnet de dinţi... Straşnică mârşăvie e această viaţă omenească!...

Către V. P. BOTKIN. 27-28 Iunie 1841
(Fragment)

St. Petersburg 1841, Iunie 27 [1]

Demult nu ţi-am mai scris, iubite Vasile, şi nici n'am primit nimic dela tine. Dela 700 verste depărtare, ne înţelegem unul pe altul, parcă am fi la doi paşi, şi de aceea n'avem de ce să tăcem. Îmi aduc aminte, că mi-ai scris odată între altele, că prietenia noastră ne dă ceva ce nu ne-ar putea da niciodată societatea: e profund nedrept, e un neadevăr strigător la cer! Vai, dragul meu, nu poate exista fără societate nici prietenie, nici iubire, şi nici interese spiri-

tuale, ci doar năzuinţe în acest sens, năzuinţe neliniştite, neputincioase, neizbutite, bolnăvicioase, ineficace. Toată viaţa noastră, toate relaţiunile noastre constitue cea mai bună dovadă a acestui adevăr amar. O societate trăieşte printr'o anumită totalitate de principii, care reprezintă terenul, aerul, hrana, bogăţia fiecăruia dintre membrii ei, care singure reprezintă cunoştinţele concrete şi viaţa concretă a fiecăruia din membrii ei. Omenirea este un teren abstract de desvoltare a sufletului individului, şi noi toţi am crescut pe acest teren abstract, noi nenorociţii de anarhişti ai unei noi Sciţii [2]. De aceea căscăm, ne îmbrâncim, ne agităm, ne interesează orice, nu ne ataşăm de nimic, devorăm totul, fără a ne sătura cu nimic. Puternică comparaţie, dar din nenorocire adevărată: hrana spirituală, pe care o devorăm fără nicio alegere, nu se preface în carnea şi sângele nostru, ci în pure excremente. Ne suntem dragi unul altuia, ne suntem dragi cu multă căldură şi profund, sunt convins de acest lucru din toate fibrele sufletului meu. Cum s'a manifestat, însă, şi cum se manifestă această prietenie a noastră? Eram cuprinşi de admiraţie şi extaz unul faţă de altul şi ne uram unul pe altul, ne minunam unul pe altul, şi ne dispreţuiam unul pe altul, ne trădam unul pe altul, ne uitam cu dispreţ şi ură turbată la oricine nu recunoştea dreptatea unuia *dintre noi* şi noi înşine, ne ponegream şi ne bârfeam unul pe altul faţă de alţii în lipsa celuilalt, ne certam şi ne împăcam, ne împăcăm şi ne certam, suspinam în timpul despărţirilor lungi, imploram revederea noastră, ne topeam şi slăbeam din cauza dragostei pe care ne-o purtam unul altuia, iar când ne revedeam şi ne regăseam împreună eram reci unul faţă de altul, simţeam fiecare o greutate în prezenţa celuilalt şi ne despărţeam fără părere de rău. Orice ai spune, lucrurile însă stau astfel. A venit timpul să încetăm a ne înşela unul pe altul, a venit timpul să privim realitatea drept în faţă, fără clipire şi fără prefăcătorii. Simt că am dreptate, căci în această descriere a prieteniei noastre n'am ascuns şi latura ei bună şi frumoasă [3]. Să privim acum această simpatie dintre noi: ce reprezintă ea? Pentru toată lumea prietenia e o bucurie, o fericire, o luxuriantă floare a vieţii, pentru noi, însă, ea este trudă, muncă, tristeţe apăsătoare. Pretutindeni bogăţie şi lux al fanteziei, şi în toate sărăcie, şi mizerie a realităţii. Profesorii noştri eruditi nu sunt decât nişte pedanţi, putreziciune a societăţii; târgoveţul semidoct Polevoi dă impuls societăţii, face epocă în literatură şi viaţă. Şi apoi nitamnisam putrezeşte în omd ruşinos şi se împute [4]. Nu ştiu dacă am dreptul să pomenesc aici şi despre mine, dar şi doar despre mine se vorbeşte, mă ştie multă lume, pe care n'o ştiu eu, sunt, după cum tu singur mi-ai spus la ultima noastră întâlnire, *un fapt al vieţii ru-*

seşti. Uite, însă, ce fapt urât, monstruos! Ii înţeleg pe Goethe şi Schiller, mai bine decât cei ce-i ştiu pe dinafară, şi nu ştiu totuşi nemţeşte, scriu (şi câteodată destul de bine) despre omenire, şi nu ştiu nici măcar cele ce ştie Caidanov. Să mă învinuesc deci şi pe mine însumi ? Nu, de o mie de ori nu ! Cred că dacă mi s'ar da libertate să activez pentru societate măcar timp de zece ani, aş consimţi, pe urmă, să fiu şi spânzurat ; în trei ani de zile, poate, mi-aş recâştiga tinereţea pierdută — n'aş învăţa numai limba germană, dar şi greaca şi latina, aş căpăta cunoştinţe solide, aş îndrăgi munca, aş găsi putere de voinţă. Da, simt profund în unele clipe că vorbeşte în mine conştiinţa clară a vocaţiei mele, nu vocea unui amor propriu mărunt, ce se străduieşte să-şi îndreptăţească lenea, apatia, lipsa de voinţă, neputinţa şi nimicnicia naturii sale. Mă refer, acum, la tine. Spuneai deseori că nu poţi scrie, pentrucă nu simţi vocaţia de a scrie. De ce scrii atunci, şi încă aşa cum scriu foarte puţini ? Nu, ai toate calităţile în această direcţie, absolut toate, înafară de forţă şi perseverenţă, pe care nu le ai, pentrucă nu există acei pentru care trebue să scrii : tu nu te simţi în societate, pentrucă aceasta nu există. Mă vei întreba, de ce scriu eu totuşi, deşi nici eu nu mă simt în mijlocul ei ? Vezi, dragă, am mult amor propriu în mine, care-şi caută o cale de manifestare ; am înţeles instinctiv că nu sunt bun pentru o slujbă de stat, nici pentru a deveni savant, şi că nu-mi rămâne decât un singur drum. Dacă aş fi fost un om cu stare, ca tine, şi încă legat de oarecare ocupaţie exterioară, cum eşti legat tu, aş fi făcut şi eu incursiuni în reviste ca şi tine şi numai din când în când ; sărăcia a desvoltat însă, în mine, energia de sgârie-hârtie, şi m'a făcut să mă bag şi să mă afund până la urechi în mlaştina puturoasă a literaturii ruse. Dă-mi un venit de 5.000 ruble pe an fără muncă, şi în viaţa rusă va fi un fapt mai puţin. Aşa dar, după cum vezi, *ghicitoarea e foarte simplă.* Toate acestea se reduc la un singur lucru : suntem orfani, rău educaţi, oameni fără patrie, şi de aceea, deşi oameni cumsecade, totuşi nici lui Dumnezeu lumânare, nici dracului vătrar, scriindu-ne, în consecinţă, atât de rar unul altuia.

De altfel despre ce să ne scrim ? Despre alegeri ? La noi există numai alegeri ale nobilimii, şi subiectul acesta e mai mult indecent, decât interesant. Despre minister ? Dar n'avem nici în clin şi nici în mânecă cu el, şi nici el cu noi, şi înafară de aceasta şade Uvarov în el cu pravoslavismul, autocraţia şi poporanitatea lui [adică colivă, cnut şi înjurături de stradă] [5] ; despre mişcarea industrială, administrativă, socială, literatură, ştiinţă ? Nu avem aşa ceva la noi. Despre noi înşine ? Ne cunoaştem, de acum, pe de rost frământările şi ne-am plictisit straşnic cu ele unul pe altul. Nu ne rămâne deci decât

un singur lucru : să ne dorim cât mai repede moartea. E cel mai bun lucru. Rămâi cu bine, deocamdată. Ochii mi se închid, vreau să dorm.

Iunie 28

Din nou sănătate, dragă Botkin. Fratele tău s'a schimbat până într'atât, încât nu e de recunoscut. Unde-i expresia apatică, de biliard a feţei sale, unde-s ochii lui turburi şi somnoroşi ? Ştii că m'a încântat deadreptul faţa lui : câtă nobleţe, câtă omenie, mai ales în ochii lui, pe care ţi i-a furat, parcă, ţie. Are în voce şi în maniere o oarecare umbră de gingăşie şi de duioşie, ca în momentele tale de bună dispoziţie. Da, e o renaştere, o minune a spiritului, pe care am putut-o vedea cu proprii mei ochi [6].

L-am cumpărat, după sfatul tău, pe Plutarh în traducerea lui Destunis şi l-am citit. Cartea aceasta m'a înnebunit. Doamne, câtă viaţă se mai ascunde în forul meu interior, sortită fiind să piară degeaba ! Dintre toţi eroii antichităţii, trei mi-s dragi în cel mai înalt grad, îi ador, sunt plin de entuziasm pentru ei. Timoleon şi Grachii. Biografia lui Cato (din Utica, nu a dobitocului de Censor) mi-a produs impresia unei tragedii lugubre şi măreţe. Ce personalitate nobilă ! Pericle şi Alcibiade mi-au luat mare tribut de admiraţie şi entuziasm. Ce spui însă de Cesar ? mă vei întreba. Vai, dragul meu, mi-a intrat acum în cap o idee, care m'a înghiţit şi mistuit cu totul. Ştii că nu-mi este dat să nimeresc în centrul adevărului, de unde să se vadă dela egală depărtare toate punctele extreme ale cercului ; nu ştiu cum se face, dar mă trezesc întotdeauna la o margine extremă. Aşa şi acum : sunt cuprins cu totul de ideia bărbăţiei cetăţeneşti, sunt plin de patosul dreptăţii şi cinstei, neputând observa, înafară de ele, nicio altă grandoare. Cred că ai să înţelegi acum de ce Timoleon, Grachii şi Cato (din Utica, nu dobitocul roşcovan de Censor) au făcut să-mi dispară din faţa ochilor Cesar şi Alexandru Macedon. S'a desvoltat în mine un fel de dragoste sălbatică, turbată, fanatică pentru libertatea şi independenţa personalităţii umane, posibile numai într'o societate sprijinită pe dreptate şi bărbăţie. Incepând să-l citesc pe Plutarh, credeam că grecii îi vor eclipsa, în ochii mei, pe romani. S'a întâmplat, însă, cu totul altfel. Eram nebun după Pericle şi Alcibiade, dar Timoleon şi Phokon (aceşti greco-romani) au estompat pentru mine prin grandoarea lor severă, splendidele şi graţioasele chipuri ale reprezentanţilor Atenei. Citind biografiile romane, sufletul meu a început să înnoate în ocean. Prin intermediul lui Plutarh, am înţeles multe lucruri, pe

care nu le înţelegeam înainte. Pe terenul Greciei şi Romei s'a desvoltat omenirea modernă. Fără dânsele, veacurile de mijloc n'ar fi făcut nimic. Am înţeles şi revoluţia franceză, şi pompa ei romană de care mi-am bătut joc înainte, am înţeles şi dragostea sângeroasă a lui Marat pentru libertate, ura lui sângeroasă împotriva tuturor celor ce voiau să se despartă de frăţia lor cu omenirea, fie şi printr'o caretă cu blazon. Ce fermecătoare este lumea antică ! Găsim în viaţa ei sâmburele a tot ce e mare, nobil şi vitejesc, pentrucă viaţa ei a avut ca temelie mândria personalităţii, inviolabilitatea demnităţii omeneşti. Da, limba greacă şi latină trebue să devină piatra fundamentală a oricărui învăţământ, temelia şcolii.

Lucru curios : viaţa mea e numai apatie, căscat, lene, mlaştină stătută. La fundul acestei mlaştini arde însă o mare de foc. Mă temeam că, odată cu anii, mă voi stinge, şi se întâmplă tocmai invers. Am avut numai desamăgiri, nu cred în nimic, şi nu mi-e nimic şi nimeni drag, şi totuşi interesele vieţii prozaice mă preocupă din ce în ce mai puţin, devenind din ce în ce mai mult cetăţean al universului. Setea nebună de a iubi îmi mistue din ce în ce mai mult mărunţaiele, nostalgia devine tot mai apăsătoare şi perseverentă. Iată forul meu, şi numai acesta e forul meu. Mă interesează însă mult şi cele ce nu sunt forul meu. Personalitatea omului a devenit pentru mine punctul în jurul căruia mi-e teamă că-mi voi ieşi din minţi. Începe să-mi fie dragă omenirea ca şi lui Marat : pentru a face fericită cea mai mică parte din ea sunt gata pare-se să nimicesc prin foc şi sabie cealaltă parte a ei. Ce drept are un om ca mine să se ridice mai presus de omenire, să se despartă de ea printr'o coroană de fier şi printr'o mantie de purpură [pe care se vede, după cum a spus acest Tiberiu Grachus al veacului nostru, Schiller, sângele primului omucid ?] [7] Ce drept are să-mi inspire o groază umilitoare ? De ce trebue să-mi scot pălăria în faţa lui ? [Simt că dacă m'aş face ţar, aş deveni fără îndoială tiran. Ţar ar putea fi numai Dumnezeu cel nepărtinitor şi atotştiutor]. Uite-te chiar şi la cei mai buni dintre ei [ce păcătoşi sunt, chiar şi Alexandru Filipovici [1]) [8], atunci când egoismul îl sgândără], viaţa şi fericirea omului nu reprezintă nimic pentru dânşii. Hegel visa o monarhie constituţională ca un stat ideal. Ce concepţiune mărginită ! [Nu, n'avem nevoie de monarhi, pentrucă monarhul nu ne poate fi frate, se va despărţi întotdeauna fie şi printr'o etichetă deşartă, va fi întotdeauna salutat, fie şi de formă]. Oamenii trebue să fie fraţi, şi ei nu trebue să se ofenseze unii pe alţii, nici măcar prin umbra unei superiorităţi exte-

1) Alexandru Macedon. *(N. red.)*

rioare şi formale. Ce mari sunt aceste două popoare antice, care s'au născut cu asemenea concepţiuni ! Ce mari sunt francezii, care au înţeles fără filosofia germană ceea ce nu înţelege încă până acum filosofia germană ! Dracu s'o ştie, trebue să fac cunoştinţă cu saint-simoniştii. Văd femeia cu ochii lor. Femeia este jertfa, roaba societăţii moderne...

Către V. P. BOTKIN, 8 Septemvrie 1841
St. Petersburg, 8 Septemvrie 1841 [1]

Demult nu ţi-am mai scris şi demult n'am mai primit scrisori dela tine, dragul meu Vasile. Din ce cauză ? Ba sunt indispus, ba sunt ocupat, ba voi scrie mâine, ba săptămâna viitoare, astăzi mi-e lene, ieri am simţit o indispoziţie, ş. a. m. d. După cum vezi, toate acestea nu sunt decât scuze de ordin comun, care nici nu fac să fie repetate. Iată însă o noutate de loc comună : de unde ţi-ai băgat în capul tău cel chel, că aş fi devenit indiferent faţă de tine ? Botkin, fă-ţi cruce, ce-i cu tine pentru numele lui Hristos ! Eşti bolnav, dragul meu ! Şi visezi visuri urâte. Nu da crezare acestor fantome false ale unei închipuiri neliniştite, goneşte-le, căci, altfel, vor pune stăpânire pe tine. Ştiind să citesc scrisorile tale şi printre rânduri, am bănuit ceva în acest sens în scrisoarea ta din 18 Iulie, în care, mulţumindu-mi pentru scrisoarea mea, îmi afirmi : mi-a fost numai neplăcut că ai amintit de vechile noastre certuri dintr'o perioadă întunecoasă a vieţii noastre. N'ai înţeles, cum trebue, de ce am amintit de certurile noastre vechi, ai considerat-o ca un fel de dojană pentru trecut. Botkin, fără îndoială că în acest trecut al nostru sunt multe lucruri rele, nu contest, să ne uităm însă trecutul împreună cu ele ar fi imposibil, căci de el este strâns legat şi tot ce a fost mai bun în viaţa noastră, tot ce va rămâne întotdeauna lucru sfânt pentru noi. Cred că e de prisos să spun că niciunul dintre noi nu s'ar putea nici lăuda, şi nici nu şi-ar putea imputa o parte mai mare din aceste lucruri rele. E o canitate egală de ambele părţi, încât n'am putea să ne invidiem sau să ne ruşinăm unul de altul. Nu la asta, însă, m'am referit eu şi nu asta am vrut să-ţi spun : nu m'ai înţeles cum trebue. Voi încerca totuşi să-ţi explic odată pentru totdeauna aceste împrejurări, pentru ca să nu te mai turbure în viitor. Imi cunoşti firea : se abate întotdeauna la extreme şi nu nimereşte niciodată în centrul ideii. Mă despart cu greu şi dureros de o idee veche, o neg apoi la extrem, iar pe cea nouă o adopt cu tot fanatismul unui prozelit. Aşa dar, sunt la o nouă extremă, ideia *socialismului*, care a devenit pentru mine ideia ideilor, existenţa existenţelor, che-

stiunea chestiunilor, alfa şi omega credinţei şi ştinţei. Toate decurg din ea, prin ea şi către ea. E problema şi soluţia problemei. A absorbit (pentru mine) şi istoria, şi religia şi filosofia. Imi explic, deci, prin ea, acum, şi viaţa mea, şi a ta, şi a tuturor acelora, cu care m'am întâlnit în drumul vieţii mele. Vezi tu, dragă, ne-am împrietenit, ne-am certat, ne-am împăcat, iar ne-am certat şi din nou ne-am împăcat, ne-am duşmănit, ne-am fost nemărginit de dragi unul altuia, am trăit, ne-am îndrăgostit — după cărţi şi teorie, din inimă şi conştient. Iată, după mine, latura greşită a vieţii noastre şi a relaţiunilor noastre. Trebuia însă să ne învinovăţim din această cauză ? Ne-am învinuit, am jurat, am blestemat şi totuşi mai bine n'a fost, nu este şi nu va fi. Cel mai bun (şi mai raţional) vis, pe care l-am avut tot timpul a fost acela de a înălţa până la realitate toată viaţa noastră, şi deci şi relaţiunile dintre noi. Şi totuşi ! Visul a fost un vis şi va rămâne atare ; am fost nişte fantome, şi vom muri fantome, nu este însă vina noastră, şi n'avem motiv să ne învinuim. Realitatea ia naştere pe un teren oarecare, iar terenul oricărei realităţi este societatea. Generalul fără particular şi individual nu există decât în gândirea pură, pe când într'o realitate vie, vizibilă, el nu e decât un vis obscen, mort. Omul este un cuvânt măreţ, un fapt măreţ, numai atunci însă când e francez, german, englez sau rus. Suntem însă ruşi ?... Nu, societatea se uită la noi ca la nişte excrescenţe bolnăvicioase pe corpul ei ; iar noi ne uităm la această societate ca la un morman de baligă puturoasă. Societatea are dreptate, iar noi şi mai mult. Societatea trăieşte cu o anumită totalitate de anumite convingeri, convingeri în care toţi membrii ei se contopesc laolaltă, ca şi razele soarelui în focarul unei lentile concave, înţelegându-se reciproc, fără a pronunţa vreun cuvânt. Iată de ce în Franţa, Anglia, Germania, oameni care nu s'au văzut niciodată, străini unul de altul, îşi pot da seama de înrudirea lor, se pot îmbrăţişa şi pot plânge împreună, unii în pieţe, revoltându-se în contra despotismului, pentru drepturile omului, alţii fie şi în chestiunea pâinii sau cu ocazia inaugurării unui monument al lui Schiller. Fără scop, nu există activitate, fără interese nu există scop, şi [fără] activitate, nu există viaţă. Izvorul intereselor, scopurilor şi activităţii noastre, iată substanţa vieţii sociale. Nu e oare clar, logic, adevărat ? Suntem oameni fără patrie, nu, mai rău decât fără patrie, oameni cu o patrie-fantomă, şi e de mirare, oare, că suntem noi înşine fantome, că prietenia noastră, dragostea noastră, năzuinţele noastre, activitatea noastră sunt nişte fantome ? Botkin, ai iubit şi iubirea ta nu s'a terminat prin nimic [2]. Şi aşa a fost şi istoria iubirii mele [3]). Stankevici a fost mai presus, prin natura sa, decât noi amân-

doi, şi totuşi, aceeaşi istorie[4]. Nu, noi nu putem iubi, şi nu vom fi soţi şi capi de familie. Există oameni, a căror viaţă nu se poate manifesta în nicio formă, pentrucă ea e lipsită de orice conţinut : noi însă suntem oameni cu un conţinut nemărginit al vieţii, pentru care nici societatea şi nici timpurile n'au acum forme pregătite. Am întâlnit şi înafara cercului nostru oameni splendizi şi mai reali ca noi ; nicăieri însă n'am întâlnit oameni cu atâta sete nepotolită, cu atât de mari cerinţe dela viaţă, cu atâta capacitate de sacrificiu în favoarea unei idei, precum suntem noi. Iată, de ce, toată lumea tinde spre noi, se schimbă alături de noi. Forma fără conţinut este o trivialitate, ce pare de multe ori plauzibilă ; conţinutul fără formă este o monstruozitate care te uimeşte de multe ori prin măreţia lui tragică, întocmai ca şi mitologia lumii antico-germane. Această monstruozitate, însă, oricât ar fi ea de măreaţă este, totuşi, un conţinut fără formă, deci ireală, iluzorie.

Revin iar la chestiunea relaţiunilor noastre de prietenie. Iţi aduci aminte că te-am plictisit, într'o vreme, cu tot felul de vorbării pe tema iubirii mele, n'a fost însă şagă această iubire şi nici prefăcătorie (căci şi acum mi se strânge încă inima, amintindu-mi de ea), a fost multă frumuseţe în ea, şi multă simţire umană : aş putea, însă, să mă învinuesc pe mine sau să te învinuesc pe tine, pentru faptul, că-ţi venea câteodată rău, ascultând întruna unul şi acelaşi lucru ? N'aş spune, că aş fi ascultat vreodată vorbele tale cu plictiseală, recunosc însă că le ascultam *câteodată* fără compătimire : şi totuşi îţi respectam simţămintele. De ce toate acestea ? Vezi tu cum stă chestiunea, dragul meu : am înţeles instinctiv că nu este viaţă, pentru noi, în viaţă, şi deoarece prin felul nostru de a fi nu putem trăi fără viaţă, ne-am băgat nasul în cărţi şi am început să trăim şi să iubim ca în cărţi, din viaţa şi iubirea noastră ne-am făcut o îndeletnicire, o muncă, o trudă şi o grijă. Naturile noastre au fost, însă, totodată, mereu, mai presus decât conştiinţa noastră, încât a devenit pentru noi monoton şi banal să ascultăm unul dela altul mereu acelaşi lucru, plictisindu-ne straşnic, de moarte. Plictiseala a devenit necaz, necazul s'a prefăcut în duşmănie, duşmănia în ceartă. Cearta a fost întotdeauna pentru glia uscată a relaţiunilor noastre o ploaie ce rodea între noi o nouă iubire şi mai puternică. Intr'adevăr, după ceartă, deveneam parcă reînnoiţi, mai proaspeţi, ca şi cum ne-am fi procurat un nou conţinut, deveneam mai deştepţi, încât cearta în loc să ne despartă, ne unea şi mai mult. Rezervele, însă, începeau în scurt timp să se epuizeze, iar noi reveneam din nou la cele vechi, la interesele noastre personale, dorind din suflet, ca o mană cerească, să ne îndeletnicim cu *interese obiective* ; — asemenea

interese nu existau însă, noi continuam să fim nişte fantome, iar viaţa noastră, un conţinut excelent fără niciun fel de atribut. Iată ce am vrut să-ţi spun şi ce nu m'ai înţeles. N'am amintit de cele vechi din necaz şi nici pentru a mă plânge, ci gândindu-mă la acest subiect *vechi* printr'o conştiinţă *nouă*. N'am vrut să arunc fie chiar o umbră de nemulţumire asupra relaţiunilor noastre din trecut, ci am vrut să asvârl asupra lor lumina împăciuitoare a conştiinţei ; n'am vrut să aduc nimănui învinuiri, nici mie şi nici ţie, ci să mă justific. Căutând o cale de ieşire, ne-am aruncat cu însetare în sfera fermecătoare a contemplării germane, crezând că ne vom crea, înafara realităţii ce ne înconjura, o viaţă lăuntrică fermecătoare, plină de căldură şi lumină. N'am înţeles că acest subiectivism lăuntric, contemplativ, alcătueşte interesul obiectiv al naţionalităţii germane, înseamnă pentru germani ceea ce e sociabilitatea pentru francezi. Realitatea ne-a trezit şi ne-a deschis ochii, la ce bun, însă ?... Mai bine ni i-ar fi închis pentru totdeauna, pentru ca prin somnul neantului să ne potolească năzuinţa neliniştită a inimilor noastre doritoare de viaţă...

Mai este ultimul izvor, acel al adormirii,
Şi mai duios îţi potoleşte focul firii... [5]

Noi, dragă Botkin, ne suntem dragi unul altuia, dragostea noastră însă e ca un foc, ce trebue să se alimenteze singur, fără a fi întreţinut dinafară. O, dacă s'ar turna pe el uleiul unor interese sociale exterioare ! Da, devin de multe ori rece faţă de tine, uit de multe ori şi pentru mult timp până şi de existenţa ta, dar se întâmplă acest lucru pentrucă şi de existenţa mea îmi aduc aminte din apatie, când mi-e foame şi frig, din necaz şi când scrâşnesc din dinţi. Vei conveni, cred, că oricât am ţine unul la altul, ţinem totuşi mai mult la noi înşine : i s'ar putea, dar, cere omului ce nu se iubeşte pe sine, să iubească pe altul ?... In prima clipă de dragoste şi nostalgie, eşti, însă, primul lângă mine, — văd atunci zâmbetul tău fermecător, aud glasul tău înduioşător, gesturile tale delicate, moi, aproape feminine — şi-mi redai conţinutul „Pionerilor", îmi explici miturile greceşti sau îmi povesteşti despre procesul lui Bancalle, iar eu te ascult nesăţios, sunt cu tot sufletul la tine, îmi tremură lacrimi în ochi de extaz...[6] Indată ce-mi străluceşte în minte vreo nouă idee, îndată ce îngână coardele inimii noi simţăminte, mă gândesc să ţi le retransmit cât mai repede ţie, şi dacă ai şti tu câte idei şi simţăminte rămân neîmpărtăşite, numai şi numai pentrucă nu eşti lângă mine, pentru a ţi le putea reda imediat cât sunt încă proaspete... E drept că nu sunt singur ; am un cerc alcătuit din

oameni cât se poate de nobili, şi pe care îi iubesc şi-i respect din suflet şi care, poate, că mă iubesc şi mă respectă pe mine şi mai mult, eu însă sunt singur, deoarece nu te am lângă mine...[7] Şi chiar chinuit de deşertăciunea vieţii, culcat sau păşind cu apatie, e destul să văd prin fereastră factorul poştal ca inima să înceapă să-mi bată — dau fuga — şi dacă ai şti cât de mare mi-e desamăgirea, dacă nu e ceva pentru mine sau dacă nu e dela tine!...

Rămânând singur cu mine, Kiriuşa[8] mi-a întins cu un aer bizar portretul tău — am sărit în sus, m'am înviorat şi — dar destul: Kiriuşa a început să ia în zeflemea bănuielile tale fără de temei, iar tu, suflet moscovit, ai putut crede că nici nu-mi trebue poate portretul tău!... Eu, însă, nu mă supăr pe tine, dimpotrivă: îmi recunosc păcatul (o oameni, neam de crocodil!), mi-e plăcut faptul că tu... mi-e ruşine însă să-mi termin fraza, mi-e teamă să nu devin prea tandru... Câte scrisori nu ţi-am scris în minte, şi dacă ţi le-aşi fi putut transmite fără a lua în mână condeiul, de care mă dor mâinile, dacă aş şti să scriu pe scurt, ai fi primit la Nijni multe scrisori calde dela mine. Portretul e reuşit, eşti ca în realitate, expresia sufletului, ochii tăi şi buzele tale strânse într'o expresie tristă, drăgăstoasă — aş fi vrut să-ţi sărut portretul, dar sunt atât de sălbatic (sau am devenit sălbatic) faţă de o prea mare manifestare a simţămintelor, că nu ştiu de ce, dar m'am ruşinat să fac acest lucru în prezenţa lui Kiriuşa.

Sociabilitatea, sociabilitate sau moarte! Iată deviza mea. Ce importanţă poate avea pentru mine că trăieşte universalul, din moment ce suferă indivizii? Ce importanţă poate avea pentru mine faptul că geniul de pe pământ trăieşte în ceruri, din moment ce mulţimea se tăvăleşte în noroi? Ce importanţă poate avea pentru mine faptul că *eu* înţeleg o idee, că îmi este deschisă lumea ideilor în artă, în religie, în istorie, din moment ce nu pot împărtăşi aceste idei cu toţi aceia, care trebuiesc să-mi fie fraţii mei întru omenire, aproapele meu întru Hristos, dar care îmi sunt străini şi duşmani prin ignoranţa lor? Ce importanţă poate avea pentru mine faptul că există pentru câţiva aleşi — fericire pe pământ, — din moment ce partea cea mai mare a omenirii nici nu bănueşte că există aşa ceva? Nu-mi trebue deci această fericire, dacă n'am parte de ea decât ca unul dintre mii şi mii! N'o vreau dacă n'o pot avea în comun cu fraţii mei mai mici! Imi sângerează inima, mă cutremur privind mulţimea şi reprezentanţii ei. Durere, grozavă durere îmi apasă sufletul, uitându-mă la băieţaşii desculţi jucându-se pe stradă cu arşice, la cerşetorii sdrenţuroşi, la birjarul beat şi la soldatul venit dela schimbul de santinelă, şi la funcţionarul care se

grăbeşte cu geanta subsuoară, la ofiţerul mulţumit de sine, şi la mândrul aristocrat. Dând un ban soldatului, abia îmi reţin lacrimile, şi dând de pomană unei cerşetoare, fug de ea ca şi cum aş fi făcut o faptă rea, ca şi cum n'aş dori să-mi aud nici măcar proprii mei paşi. Ce viaţă mai e şi asta? Să stai toată ziua pe stradă în zdrenţe, cu expresie de idiot pe faţă şi să strângi ziua câţiva bănuţi pentru ca seara să-i bei la cârciumă. Văd oamenii toate acestea şi nu-i pasă nimănui de nimic. Nu ştiu ce-i cu mine, dar mă uit uneori îndelung cu adâncă tristeţe la câte o femeie de stradă... şi zâmbetul ei stupid, pecete a desfrâului în toată goliciunea lui, îmi sfâşie inima, mai ales, dacă se întâmplă să fie şi frumuşică. Trăieşte alături de mine un funcţionar destul de înstărit, care a devenit atât de european, încât tocmeşte o caretă când se duce soţia sa la baie. Am auzit, de curând, că acest funcţionar a spart dinţii şi buzele soţiei sale, a tras-o de păr pe podea şi a bătut-o cu vergi de tei pentrucă nu i-a pregătit cafeaua cu cremă bună. I-a născut şase copii şi-mi era mereu penibil s'o întâlnesc, să-i văd faţa palidă şi istovită, purtând pecetea suferinţelor îndurate din cauza tiraniei bărbatului. Auzind această istorie, am scrâşnit din dinţi, am simţit că, să-l fi ars încet pe rug pe un asemenea scelerat, ar fi fost o pedeapsă prea mică pentru el, şi mi-am blestemat neputinţa, m'am blestemat că nu pot să mă duc şi să-l omor ca pe un câine. Şi această societate e sprijinită chipurile pe baze raţionale, ca fenomen al realităţii! Câţi soţi dintr'aceştia, câte familii dintr'acestea pe lume! Câte splendide făpturi feminine nu sunt aruncate de însăşi mâna prea iubiţilor lor părinţi pradă depravării unor bestii, din socoteli băneşti, sau din inconştienţă! ¡După toate acestea, ce drept mai are un om să-şi găsească uitare în artă şi ştiinţă! Sunt în contra tuturor principiilor substanţiale, care încătuşează, în calitatea lor de credinţe, voinţa omului! Negarea — iată Dumnezeul meu.

In istorie, eroii mei sunt năruitorii vechilor orânduiri. Luther, Voltaire, enciclopediştii, teroriştii, Byron („Cain"), etc. Judecata e acum, pentru mine, mai presus decât raţiunea (bineînţeles, imediată), încât mă bucură mai mult ereticul Voltaire, decât recunoaşterea autorităţii religiei, societăţii sau a oricui ar fi! Ştiu că evul mediu a fost o epocă mare; înţeleg sfinţenia, poezia, grandoarea religioasă a evului mediu, prefer însă veacul al XVIII-lea — epocă a declinului religiei: în evul mediu erau arşi pe ruguri ereticii, liberii cugetători şi vrăjitorii. In veacul al XVIII-lea erau ghilotinaţi aristocraţii, popii şi alţi duşmani ai lui Dumnezeu, ai raţiunii şi ai umanităţii. Va veni, însă, vremea, sunt adânc convins, când nu va mai fi nimeni ars pe ruguri, când nu i se va mai tăia nimănui capul,

când criminalul, va implora să fie executat, văzând în acest lucru o favoare şi salvare pentru el şi nu va fi executat pentrucă toată viaţa îi va fi o execuţie chinuitoare, tot aşa, precum, e moartea acum ; când nu vor mai exista forme şi ceremonii absurde, nu vor mai exista contracte şi condiţiuni pentru sentiment, nu vor mai exista obligaţiuni şi datorii, iar voinţa nu se va mai supune voinţei, ci numai iubirii ; când nu vor mai fi soţi şi soţii, şi vor fi numai iubiţi şi iubite şi când iubita va veni şi-i va spune iubitului : „mi-e drag un altul", iar iubitul îi va răspunde : „nu pot fi fericit fără tine, voi suferi toată viaţa mea, du-te însă la acela ce ţi-a devenit drag", şi nu-i va primi jertfa, dacă ea va dori din mărinimie să rămână cu dânsul, ci va glăsui ca şi Domnul: „vreau milă, şi nu jertfă"... Femeia nu va mai fi roaba societăţii şi a bărbatului, ci se va deda în libertate, ca şi bărbatul, înclinărilor ei, fără a-şi pierde bunul renume, această monstruozitate a unor noţiuni convenţionale. Nu vor mai fi bogaţi şi săraci, nici ţari şi nici supuşi, ci vor fi fraţi, vor fi oameni, şi după cuvântul Apostolului Pavel, Hristos va preda puterea sa tatălui, iar tatăl-raţiune se va sui din nou pe tron, peste un nou cer, însă, şi peste un nou pământ. Să nu crezi că gândesc în scheme raţionale. Nu, nu resping trecutul, nu resping istoria, văd în ea desvoltarea necesară şi raţională a ideii; vreau un veac de aur, dar nu cel din trecut, inconştient, veacul de aur animalic, ci cel ce va fi fost pregătit de societate, de legi, de căsătorie, într'un cuvânt, de tot ce a fost înainte necesar, şi a devenit acum prostie şi trivialitate. Ştii bine, Botkin, că oricât de rău te-ai purta cu mine, n'aş fi în stare să te pălmuesc, precum s'a comportat Catcov cu Bacunin [9] (s'a împăcat iar cu el), şi cred că nici tu n'ai fii în stare, în niciun caz, să ai altă comportare faţă de mine : care e dar pavăza noastră în această privinţă ? Nu cumva poliţia şi legile ? Nu, în relaţiunile noastre n'au ce căuta. Pavăza noastră e conştiinţa raţională, e educaţia sociabilităţii. Vei spune, firea noastră ? Nu, întru cât mă priveşte pe mine cel puţin, cu firea mea, ştiu bine că acum 50 de ani, dacă m'aş fi crezut ofensat, aş fi fost în stare să te tai în timpul somnului, tocmai pentrucă mi-ai fi fost mult mai drag decât alţii. In vremurile noastre, însă, nici Otello n'ar mai gâtui-o pe Desdemona, chiar dacă aceasta i-ar mărturisi că l-a înşelat. Cum de ne-am umanizat, însă, până într'atâta, în timp ce în jurul nostru milioane şi milioane de oameni se târăsc în animalitate ?

Aşa dar, iar natura omului ? Ar rezulta atunci că naturile inferioare nu sunt în stare să se umanizeze ? Absurditate, calomniere a spiritului ! O persoană deşartă, din lumea bună, îşi jertfeşte viaţa

pentru a-şi apăra cinstea; din fricoasă ce era, devine curajoasă, la duel ; neplătindu-i meseriaşului bani, pe care acesta i-a câştigat prin sudoarea frunţii sale, sărăceşte, plătindu-şi o datorie făcută la cărţi ; ce o îndeamnă oare la toate acestea ? Opinia publică ? Ce ar face dar din această persoană opinia publică, dacă ea ar fi pe deplin raţională ? Pe lângă aceasta, educaţia ne face întotdeauna să ne ridicăm mai presus, sau să ne coborîm mai prejos decât natura noastră, şi pe deasupra, odată cu îmbunătăţirea morală a omului trebue să-şi facă drum şi îmbunătăţirea lui fizică. Toate acestea vor putea fi făcute prin intermediul *sociabilităţii*. Şi tocmai de aceea nu e nimic mai înălţător şi mai nobil, decât să contribui la desvoltarea şi progresul sociabilităţii. Ar fi însă caraghios să crezi că ar putea fi realizat acest lucru dela sine, cu timpul, fără răsturnări violente, fără sânge. Oamenii sunt atât de proşti, încât trebue să fie mânaţi cu forţa pe calea fericirii. Ce importanţă ar putea avea sângele a mii de oameni în comparaţie cu umilinţele şi suferinţele a milioane. Inafară de aceasta : *fiat justitia — pereat mundus !* Il citesc pe Thiers, precum vei afla dela Hanenco. Mi se deschide o nouă lume în faţa ochilor. Crezusem înainte că am înţeles revoluţia, da de unde, de abia acum încep s'o înţeleg [10]. Oamenii nici n'ar putea face lucru mai bun. Francezii sunt o mare naţiune. Piere Polonia, este arsă pe rug şi trasă pe roată, şi nici nu-i pasă Europei, toată lumea păstrează tăcere, şi numai mulţimile plebei franceze îl înconjoară pe Ludovic-Filippe, această mârşavă creatură a iadului, cu strigăte : la Pologne, la Pologne ! Minunat popor! *Ce e pentru el Hecuba?* [11] Dragă Botkin, l-am citit după sfatul tău pe Plutarh. Te rog fă-mi şi mie o bucurie. Rezervă-ţi trei zile şi citeşte-l pe Béranger, acest poet mare, universal, acest Schiller francez, care nu e mai prejos decât germanul, cel mai creştin dintre poeţii creştini, cel mai iubit dintre ucenicii lui Hristos ! Raţiune şi conştiinţă, iată în ce constă demnitatea şi fericirea omului ; văzând o persoană într'o ruşinoasă stare de fericire nemijlocită, mă simt ca şi diavolul, ce vede inocenţa, în persoană, rugându-se lui Dumnezeu: nimicesc mediul fără a reflecta şi fără părere de rău, cât pot şi unde pot, şi nu-mi pasă dacă această persoană va trebui să piară în noua sferă de reflexii ce i-au fost străine ; lasă să piară... Am fost supărat pe tine pentru faptul că l-ai lăsat pe Culciţki cu credinţa lui caldă, călduţă în moşneagul cu barbă, care [plutind pe un nouraş moale, b..., sub el şi înconjurat de o puzderie de serafimi şi heruvimi] [12] crede că puterea lui înseamnă dreptate, iar tunetele şi fulgerele sale dovezi raţionale. Am simţit o adevărată plăcere să-i scuip barba mârşavă, în faţa lui Culciţki.

A propos, de Culciţki. Greu mi-a fost sau uşor să-l văd în casă la mine, aş fi considerat ticăloşie să nu-l fi invitat să stea la mine, fie şi din simplul motiv că ştiam că acest lucru îţi va face plăcere şi că va avea importanţă pentru el, încât îmi apare curios că faci din acest lucru o întreagă chestiune. La dracu, Botkine, după toate acestea îmi va fi greu să-ţi cer o rublă, iar eu ţi-am luat de acum mii de ruble. La urma urmei, ce fel de prietenie mai e şi aceea, ce nu voieşte să facă niciun sacrificiu ? Nu numai dacă ar fi fost vorba de Culciţki, dar dacă mi-ai fi impus să primesc în casă chiar o persoană, pe care tu singur n'o poţi vedea cu o deosebită plăcere, tot aş fi făcut-o ; în cazul acesta, nu mi-ar fi fost plăcut, dar ce să-i faci ; în privinţa lui Culciţki, însă, nici nu poate fi vorba de aşa ceva. Nu l-am invitat din prima clipă, deoarece găzduiam chiar atunci alte două persoane, prinţul Cozlovski şi Hanenco ; şi dacă n'ar fi tras la gazda lui Kiriuşa, l-aş fi invitat neapărat şi încă într'aşa chip, încât să nu poată să refuze. E un om minunat şi mi-a devenit foarte drag. Nu s'a putut de sigur şi fără câteva grosolănii, dar cine dracu îl pune să se bălăcească în acest nesuferit mediu. Nu e un om adânc şi nu vede prea departe, dar dă Doamne, cât mai mulţi oameni ca el. E uman şi e îndeajuns acest lucru pentru ca să-ţi devină drag. Ţine mult la tine, te adoră şi sunt gata, oricând, să-i strâng mâna. Cât de plăcut te imită, aşa de bine, încât ţi-a luat şi manierele.

Cât de minunată e nuvela lui Cudreavţev, ce măestrie, ce artă, şi, cu toate acestea, nu mi-a plăcut această nuvelă. Incepe să-mi fie frică de mine. Se naşte în mine un fel de vrăjmăşie în contra creaţiunilor de artă obiective. Voi vorbi altădată mai amănunţit despre acest lucru. Acuma n'am timp. Salutări scumpului Petru Nicolaievici [13] — iată încă un om, pentru care am un sentiment de dragoste, aproape o adevărată pasiune. In Decemvrie vă voi vedea pe amândoi. Când îl voi putea vedea pe scumpul meu Colţov? Are o situaţie rea. Venirea lui Clucinicov m'a bucurat mai mult decât m'am aşteptat.

Ţi-l recomand pe aducătorul acestei scrisori, Ivan Ivanovici Hanenco. Un om excelent, nobil, fermecător, născut pentru idei, dar care piere zadarnic. Acest lucru e cu atât mai supărător, cu cât ştie, păcătosul, perfect nemţeşte. Primeşte-l ca pe fratele inimii mele, şi fă-l să citească înainte de toate cărţile germane, care l-ar putea familiariza cu spiritul lui Hegel. E om cu stare şi poate să le cumpere. Ia-l în primire şi deşteaptă-l, deşteaptă-l până s'o trezi. Imediat după această scrisoare, vei primi una prin poştă. La revedere, scrie-mi, pentru Dumnezeu. Rjevski a fost la Preamuhino. Spune că

Alexandra Alexandrovna se simte foarte bine, e grasă şi sănătoasă, dar că Tatiana Alexandrovna se simte rău, se vorbeşte chiar de tuberculoză [14]. M'a întristat această veste. La revedere.

Al tău V. BELINSKI

PRIVIRE ASUPRA CELOR MAI IMPORTANTE APARIŢII ALE LITERATURII RUSE IN 1843

(Primul articol) [1]

Spunem „privire asupra literaturii ruse", „situaţia literaturii ruse", şi alte fraze de acelaşi fel, în care, cuvintele „literatură rusă" figurează tot timpul la singular. Iată un obicei, asupra căruia a sosit timpul să atragem cuvenita atenţie şi cu care ar trebui să ne desobişnuim. Există, la noi, *câteva* literaturi : confundându-le pe toate prin cuvântul „literatură rusă" şi alăturând acestui cuvânt diferite epitete, greşim de multe ori, trecând trăsăturile unei literaturi pe seama alteia, care la rândul ei ar fi foarte bucuroasă să se izbăvească de ele, neconsiderându-le de loc ca o distincţie... Vom încerca să fim mai expliciţi.

Există la noi o literatură murdară, de „două parale" care se ascunde printre şerpuirile de netrecut ale pieţelor, respiră aerul putrezit al subsolurilor umede şi întunecoase şi se hrăneşte din tributul modest al ignoranţei învestmântate în sdrenţe. Prezintă dela începutul existenţei ei şi până în ziua de azi, aceleaşi idei, aceleaşi concepţiuni, aceleaşi păreri, n'are adică nici idei, nici concepţiuni, şi nici păreri. Are ca reprezentanţi persoane întunecate la minte, semi-analfabete, dar care îşi cunosc extraordinar de bine publicul cititor, fiind de aceea uimitor de îndrăsneţe : furnizează minţii însetate de cunoştinţe, minţii publicului lor, cea mai variată hrană şi discută, de multe ori, cu dânsul lucruri care nu le trece înţelepţilor noştri prin minte, nici măcar în vis. Printre însuşirile remarcabile ale literaturii de două parale, e de observat şi uimitoarea fermitate cu care păşeşte ea pe calea pe care şi-a trasat-o cândva şi francheţa patriarhală ce respiră un fel de sinceritate cordială, cu care se comportă faţă de publicul ei cititor. In zadar, îşi îndreaptă revistele împotriva acestei literaturi tot spiritul satiric de care dispun, în zadar, i se adresează cu ameninţări, dojene şi invective ; ea nu citeşte recenziile revistelor sau le citeşte cu mândru şi tăcut dispreţ, care vrea să spună, în mod foarte clar, că e târziu să fie întoarsă din drumul ei, *cu biciul criticii*, ea, această literatură de două parale, ce s'a înrădăcinat în coaja groasă a ignoranţei... Pierzându-şi demu-

chiar şi acel rest de conştiinţă, care îi face pe „unii" să-şi ascundă operaţiunile nu tocmai lăudabile sub masca năzuinţei pentru binele comun, pentru dragostea de cultură, şi pentru aşa zisele bune intenţiuni, această literatură păşeşte spre ţelul ei direct, se apropie cu indolentă impertinenţă de persoana a cărei „slăbiciune pentru literatură" e cunoscută, îi scoate din buzunar câteva copeici, îi bagă în mână, în schimbul lor, produsul ei murdar, şi o ia apoi la fugă în hohote, neîncercând măcar să facă o taină, faţă de cumpărător, din faptul că l-a înşelat aşa cum trebue. Se duce, pe urmă, în vreun „local", unde se scutură de banii căpătaţi şi începe, să caute material pentru noi fabricate.

Mai avem şi o altă literatură, soră bună a celei dintâi, mai pieptănată, însă, mai pricepută şi mai precaută. Nici ei nu-i pasă de soarta artei, a ştiinţei, nici nu le înţelege bine şi nu le va înţelege până nu va căpăta plată bună dela cineva. Urmăreşte acelaşi scop ca şi cea dintâi, să facă bani, în proporţii însă mult mai mari: în timp ce literatura de două parale se mulţumeşte cu copeici şi zeci de copeici, aceasta din urmă are năravul să ia mii de ruble. Ea nu se poate mulţumi cu modestul tribut pe care-l depune cu atâta râvnă „pe altarul culturii" publicul îmbrăcat în sumane şi cojoace; ea cunoaşte confortul rafinat al vieţii, dorind numaidecât să-şi aibă caleaşca ei, să se lăfăie în fotolii tapiţate de Gambs, să bea şampanie şi să joace *preference* în stil mare. Ea se agaţă de un public mai bogat, mai înstărit, public straniu, variat prin caracterul său, foarte inteligent, câteodată. iar uneori cam naiv, dar întotdeauna extraordinar de încrezător, bun la inimă şi indulgent. Şi vai de dânsul, bietul public încrezător! Literatura *de comerţ* îl prinde în mrejele ei şi trebue să recunoaştem, că de foarte multe ori, în mod foarte iscusit. Cu o iscusinţă, fără seamăn, ştie această literatură de comerţ să simuleze la timp desinteresare, simpatie pentru succesele literaturii ţării sau adâncă suferinţă din cauza lipsurilor ei! Ce bine ştie ea să afişeze, în văzul tuturor, dovezi neîndoelnice ale bunelor ei intenţiuni, ale conştiinciozităţii ei! Cât de dibaci îmbracă ea, grosolană de multe ori până la cinism, în cazuri extraordinare, masca unei bunecuviinţe severe până la afecţiune!... Inepuizabilă este, însă, ea, în special, prin servilismul pe care-l manifestă faţă de public, prin modul în care încurajează gustul nedesvoltat şi nestatornic al publicului care nu dispune de suficiente convingeri, prin graba cu care tinde să amuze publicul cu ce o fi, numai să se amuze şi să plătească corect! Astăzi un roman, mâine o nuvelă, poimâine o dramă exaltată, peste o săptămână un volum întreg de critică, peste o lună o istorie în vreo zece volume! Nu importă faptul că e prost romanul,

că drama exaltată îi face să adoarmă chiar şi pe cei mai înverşunaţi spectatori, că critica te face să râzi din cauza părerilor ei mărginite, a lipsei ei de miez şi a trivialităţii aprecierilor ei ; nu importă faptul că istoria, compilată din frânturi luate dela alţii şi din speculaţiuni lipsite de orice valoare, va face să se cutremure în mormânt oasele eroilor deranjaţi, fără niciun drept, de ea. Nu importă toate acestea, bani să iasă ! Pentru bani literatura de comerţ e gata la orice. Ea va cădea în genunchi în faţa unui autor lipsit de talent şi va împroşca cu noroi un talent de prim rang, care periclitează desfacerea produselor ei jalnice ; ea va inventa lucruri ne mai pomenite ; ea va linge, prin presă, mâna omului, care îşi va lua rolul ruinător de a o credita, şi-l va denumi foarte serios, în auzul tuturor, promotor al literaturii, deşi n'a scris toată viaţa lui, niciun rând şi a avut dorinţa de a promova literatura, precum doreşte musca să tragă o căruţă ; această literatură de comerţ va atenta, în setea ei oarbă de câştiguri, la inviolabilitatea unor mari şi glorioase nume, mândrie a omenirii, numai şi numai pentru a fi pe placul mulţimii ignorante, care se bucură văzând umilirea acelora, care până ieri îi erau ca sarea în ochi ; ea îşi va pune o scufie de paiaţă şi scoţând limba, cu faţa fardată, de imbecil, va face tumbe înaintea publicului, va dansa lăsându-se pe vine şi va sbiera cu glas de nebun — numai să-i daţi bani !... Dar ce nu întreprinde şi nu va întreprinde această literatură pentru a-şi atinge scopul, care-i guvernează permanent activitatea?... Şi cât de amuzante, cât de ridicole şi caraghioase şi totodată cât de revoltătoare nu sunt ciorăvăielile ei, fără sfârşit, izvorând dintr'o invidie meschină, ruşinoasă, care nu poate vedea că o rublă, în plus, a trecut în buzunarul concurentului, fără a striga „tâlharii, hoţii", şi aşa mai departe. Ciorăvăielile repetate, neîncetat, între reprezentanţii literaturii de comerţ, n'ar putea fi denumite certuri literare şi nici măcar, considerate că ar avea oarecare legătură cu literatura. Şi, iată, într'o oarecare măsură, rezultatele ciorăvăielilor imprudente ale literaturii de comerţ : nimeni nu i-a făcut atâta rău, ca ea însăşi : reprezentanţii ei şi-au spus prin presă, unii altora, în toiul ciorăvăielilor lor neîncetate, de scurtă durată, dar foarte aprinse, atâtea adevăruri amare, încât, au apărut involuntar în faţa publicului cu mult mai puţin puri şi desinteresaţi, de cum se prefăceau în operele lor. Câtă dreptate are proverbul „şi deşteptul face prostii", şi este o mare binefacere pentru literatură, pentrucă, în caz contrar, cine ştie când ar fi slăbit influenţa scriitorilor de comerţ asupra publicului rus, a cărui încredere poate fi atât de mănos exploatată ! Acum, însă, această înrâurire, în urma lipsei de prevedere a însăşi literaturii de comerţ, scade dela sine...

Mai există la noi încă o literatură, mai puţin de condamnat pentru ţelurile ei, dar extraordinar de jalnică, literatură care vede lucrurile din punctul de vedere al bunelor vremuri vechi, care predică idei vechi, în legătură cu fapte noi, anatemizând tot ce este mai nou şi mai bun, cu o îndârjire cu atât mai respectabilă, cu cât ea e de multe ori sinceră. Ea are ca reprezentanţi moşnegi ai literaturii, care au fost atinşi de moarte morală înainte de a fi suferit-o pe cea fizică, nu însă de acei

Fii ai unei alte generaţii,

care merită respect şi compătimire, „fii", care, recunoscând în mod generos, că e legitimă şi inevitabilă biruinţa pe care o repurtează vremea împotriva lor, şi-au părăsit smeriţi arena lor de activitate,

Aidoma unor lespezi sepulcrale,
Ce printre urbii celor vii
Se'nalţă trist în depărtare...

neamestecându-se în treburi ce nu sunt ale lor, neimpunând generaţiei noi convingeri şi credinţe, care fuseseră bune la timpul lor, rămânând, atari, pentru oamenii vremurilor lor, ca impresiile vii ale celei mai bune perioade a vieţii, dar care nu mai pot satisface generaţia nouă, împinsă înainte de legea inevitabilă a perfecţionării treptate. Reprezentanţi şi militanţi ai literaturii *senile*, sunt tocmai naturile înguste, care au încremenit într'un loc, incapabile să se înalţe, măcar, până la o conştiinţă nobilă şi generoasă, sau acei dintre militanţii literaturii de comerţ care au considerat că e avantajos, din diferite motive, să treacă în rândurile apărătorilor bunelor vremuri din trecut. Literatura senilă vede în fiecare inovaţiune folositoare, în fiecare pas înainte al ştiinţei moderne, o ofensă adusă ei personal, un eveniment care ameninţă să ducă la pierzanie sigură „literatura ţării". Fiecare idee îndrăsneaţă spusă direct sau indirect, fiecare părere nouă, în contrazicere cu concepţiunile ei înguste, este întâmpinată de literatura senilă cu îndârjită împotrivire şi, de multe ori, răuvoitor interpretată. Să nu dea Dumnezeu să spui că după Jucovski, Puşkin şi Lermontov, ar putea fi vorba să ai *absolută* admiraţie pentru poeziile lui Derjavin ; că deşi Caramzin a adus mari servicii limbii ruse, istoriei ruse şi societăţii ruse, în virtutea cărora are dreptul la unul dintre locurile de onoare, în

istoria literaturii ruse, nu face parte, totuşi, din geniile de prim rang, ale căror creaţiuni vor fi citite, întotdeauna, cu tot atâta nesaţ şi cu tot atâta delectare. Să nu dea Dumnezeu ! Literatura senilă va face imediat gălăgie ; va înfiera părerea d-voastră ca pe o crimă, şi va dovedi acest lucru pe puncte, fie prin versuri antedeluviene, fie într'o proză de scrib, predate, apoi, tipografiei cu nădejdea că... din fericire însă asemenea speranţe nu se îndeplinesc !... De altfel, n'am înşirat nici a zecea parte dintre îndeletnicirile cu care îşi petrece literatura senilă răgazul ei de aur; ea are ocupaţiuni destul de variate : o fracţiune a ei doarme somn adânc pe mormane de vechituri inutile, silindu-se să se convingă pe sine şi să convingă şi pe alţii că se îndeletniceşte cu prelucrarea unor materiale ; se trezeşte, din când în când, pentru a aduce la cunoştinţă publicului că n'a reuşit să spună încă tot „ce are de spus" şi adoarme iar; o a doua fracţiune a ei, mai activă, scrie cărţi întregi întru apărarea aşa zisei vieţi patriarhale, aceasta din urmă constând după părerea literaturii senile, în a dormi numaidecât după prânz, în a merge în fiecare sâmbătă la baie şi în a te îndopa în vremea lăsării postului ; o a treia fracţiune a ei, cea mai sălbatică şi cea mai nemoderată, mai predică înafară de ideile comune, aparţinând întregii literaturi senile asupra putreziciunii şi desfrâului Occidentului, şi ideia că literatura rusă nu numai că n'a rămas în urma celorlalte literaturi, dar că a depăşit, chiar, limitele desăvârşirii posibile, aşa încât nu i-ar strica dacă s'ar întoarce puţin înapoi, însuşindu-şi felul de a vorbi al ţăranului, declarându-l pe Puşkin scriitor fără talent, iar pe un oarecare alcătuitor de abecedare cu ilustraţii, romancier, filosof şi poet de prima mână... E îngrozitor să te gândeşti că se găsesc, în zilele noastre, capete ce cugetă în asemenea chip. Că ele există însă, nu încape, din nenorocire, nicio îndoială : faptul este prea proaspăt şi cunoscut de toţi aceia care citesc revistele şi cărţile ruseşti !... In general, literatura senilă excelează prin sălbăticia aprecierilor ei şi printr'o activitate sterilă în plină contrazicere cu spiritul şi cerinţele veacului, activitate pe care nimeni nu i-o cere. Ea nu face decât să pună piedeci desvoltării normale a literaturii, mişcării ei înainte, incontestabilă în perioada actuală a literaturii ruse. In timp ce persoanele cu convingeri şi credinţe, în concordanţă cu actuala stare a culturii , muncesc în sudoarea frunţii lor în numele viitorului, adepţii concepţiilor vechi continuă să nu vadă în literatură decât *un mijloc bun de a scurta plictiseala în serile lungi de toamnă*, încercând naiv în virtutea unei atari concepţiuni, să ne amuze cu ne mai pomenitele aventuri ale unor ne mai pomeniţi eroi...

Şi mai trist decât orice, e faptul că nu numai adepţii vechilor credinţe literare, care nu vor să recunoască biruinţa legitimă şi de neînlăturat, pe care a repurtat-o timpul împotriva lor, se uită la literatură cu asemenea ochi. Şi o bună parte dintre scriitorii, care şi-au început de curând activitatea lor pe tărâmul literar şi au fost recunoscuţi ca oameni mai mult sau mai puţin talentaţi, nu înţeleg şi nu-şi dau silinţa, nici până în ziua de azi, să înţeleagă obligaţiunile, impuse în vremurile actuale de titlul de adevărat scriitor, încât în loc să contribue la opera comună, în conformitate cu forţele şi mijloacele de care dispun, bat apa în piuă, slăvind luna, fecioara, şampania şi povestind cu naivă mulţumire de sine, fără pic de ironie, năsbâtii uneori foarte amuzante, dar neconţinând nicio idee.

In sfârşit, mai există la noi o literatură, o literatură care abia s'a ivit şi care poate număra de abia vreo zece reprezentanţi adevăraţi ai ei, dar care e mult mai fericită şi mai plină de viaţă, decât toate celelalte ce au fost pomenite mai sus. Cu generoasă abnegaţie, în numele unui nobil scop, străin de orice calcule interesate, însufleţită de marile idei ale Marelui Reformator al Rusiei, ea şi-a ales o cale spinoasă şi grea, calea unor adevăruri veşnice şi sfinte, a înfăptuirii pe pământ a idealurilor, păşind încet, dar vârtos şi în mod de sine stătător pe drumul ei, promovând invizibil cultura socială... Răspunzând la apelul ştiinţei generale şi acelei cu adevărat ruseşti, manifestând nobile simpatii pentru tot ce este înălţător, ea e preocupată de cele mai însemnate probleme ale vieţii, nimiceşte prejudecăţile vechi şi înrădăcinate şi-şi ridică, cu indignare, glasul în contra fenomenelor triste ce se observă în moravurile contemporane, scoţând la lumina zilei, în toată grozava goliciune a realităţii „tot ce văd ochii în fiece clipă şi tot ce nu văd ochii indiferenţi, tot nămolul groaznic şi sguduitor al meschinăriilor, în care ne-a fost încinsă viaţa, toată adâncimea caracterelor reci şi fărămiţate care abundă pe pământul nostru“ [1]). Această literatură nu ne atribue calităţi pe care nu le avem, nu ne ascunde neajunsurile noastre, ea se străduieşte, pe cât îi e posibil, să le descopere şi să le dea la iveală ; căci patriotismul adevărat nu constă, după părerea ei, în a-i atribui patriei care înaintează cu paşi repezi spre desăvârşire, calităţi pe care n'a reuşit încă să şi le însuşească, ci în a-i apropia prin silinţe nobile şi desinteresate clipa în care ea

---

1) „Suflete moarte", de N. Gogol, pag. 257 (Ed. rusă).

va ajunge într'adevăr la desăvârşirea posibilă. Câte condamnări, câte imputări că ar fi lipsită de patriotism nu înfruntă, în schimb, această literatură desinteresată din partea pedanţilor cu mintea îngustă, care nu vor, intenţionat sau neintenţionat, s'o înţeleagă şi care, pentru a-şi justifica inactivitatea printr'un motiv plauzibil, afirmă că toate au fost înfăptuite la noi, că nu mai avem în ce să ne perfecţionăm, că nu ne rămâne decât să ne încrucişăm braţele şi să ne delectăm cu roadele muncii noastre !...

Iată elementele din care este compusă, în timpul de faţă, literatura rusă. Ea n'are o situaţie excelentă, totodată însă nu manifestă de loc simptome, care ne-ar putea face să-i privim cu desnădejde viitorul. Anul expirat, ca şi cei câţiva ani precedenţi, deşi n'a cunoscut belşug de opere remarcabile, prezintă totuşi câteva fapte, care confirmă, fără pic de îndoială, că perioada de copilărie a literaturii ruse, perioadă sterilă a romantismului, a trecut pentru totdeauna şi că se apropie perioada maturităţii şi virilităţii ei. Şi oricât ar fi de active, oricât de viclene ar fi silinţele adepţilor vechilor credinţe literare, ale scriitorilor de comerţ şi în general ale întregii „putreziciuni" literare, de a abate literatura rusă de pe drumul drept, pe care a început să păşească de curând, de a-i impune vechile păcate din tinereţe, care ar întoarce-o iarăşi înapoi, literatura rusă va păşi înainte. Vocea adevăraţilor ei reprezentanţi, deşi puţini la număr, dar tari prin dreptatea şi unitatea lor, înnăbuşă vocile stridente ale mulţimii numeroase, dar pestriţe, îmboldite de interese personale. Nu mai poate căpăta nimeni, acum, faimă literară prin câteva poezii mai mult sau mai puţin reuşite, strălucite prin forma lor, dar lipsite de conţinut; nu mai vărsăm lacrimi şi nu mai cumpărăm, smulgând din mâini, „Abadona", „Ema" şi „Fericirea nebuniei", [3]) nu mai vedem opere capitale în lucrări, în care nu există tactul realităţii, şi nici idei puternice şi mature, ci doar o fecioară nepământească, un vis planând în eter, o iubire hrănindu-se cu suspine şi fraze sentimentale şi avânturi copilăreşti către un ideal, înţeles pe deandoaselea ; nu-l vom mai declara acum pe moralistul trivial din trecut, care ne calomniază moravurile, fără a le cunoaşte, care denaturează realitatea noastră, care ne învaţă în sentinţe luate cu chirie dintr'un abecedar, nu-l vom mai declara scriitor satirico-moral, demn de atenţiune şi laudă; nu-l vom mai denumi „filosof" care ajunge la mari profunzimi de spirit pe un alt moralist, care n'a exprimat, în tot timpul vieţii sale, niciun gând de seamă, care să-i aparţină, şi dacă un oarecare critic va cădea în genunchi, în ardoarea entuziasmului său fals sau real, în faţa creatorului unei oarecari opere mediocre în gen fantastic, vom

crede că nu e tocmai sănătos, şi vom rămâne reci spectatori ai fierbinţelii sale nechibzuite. Chiar şi în domeniul criticii, nu ne mai mulţumim cu perorări bombastice şi cuvinte goale, căutând dimpotrivă, idei şi sentinţe, bazate pe legile ştiinţei frumosului, ale filosofiei artei... Da, devenim mai maturi, mai virili — şi slavă Domnului !...

Scanned with OKEN Scanner

OPERELE LUI ALEXANDRU PUȘKIN

Scanned with OKEN Scanner

OPERELE LUI ALEXANDRU PUȘKIN

ST. PETERSBURG. UNSPREZECE VOLUME

MDCCCXXXVIII — MDCCCXLI

ARTICOLUL AL OPTULEA [1])

„EVGHENII ONEGHIN"

Trebue să mărturisim că începem cu oarecare sfială examinarea critică a unui poem cum e *Evghenii Oneghin*. Sunt multe pricinile care îndreptăţesc această sfială. In *Oneghin*, Puşkin şi-a pus tot sufletul lui. Oneghin este pruncul favorit al fanteziei sale, astfel încât prea puţine creaţiuni ar putea fi indicate, în care personalitatea poetului să se răsfrângă cu atâta deplinătate, atât de luminos şi clar precum s'a oglindit în *Oneghin* personalitatea lui Puşkin. Găsim, în această operă, toată viaţa, tot sufletul, toată puterea lui de a iubi, toate simţămintele, concepţiunile şi idealurile sale. Apreciind o asemenea operă, înseamnă să apreciem însuşi poetul, în toată amploarea activităţii sale creatoare. Fără a mai vorbi despre valoarea estetică a acestui poem, *Oneghin* are pentru noi, ruşii, o enormă importanţă istorică şi socială. Au adâncă semnificaţie, din acest punct de vedere, şi prezintă mare interes chiar şi părţile din *Oneghin* ce-ar putea fi considerate în prezent de critică pe drept cuvânt slabe şi învechite. Şi ne aflăm într'o situaţie delicată nu numai pentrucă ne dăm seama de forţele slabe de care dispunem pentru a putea face o apreciere justă unei opere de asemenea valoare,

---

1) Versurile citate în cuprinsul acestui articol sunt traduse de M. Beniuc.

Scanned with OKEN Scanner

dar şi din cauza necesităţii de a constata, totodată, în multe pasaje din *Oneghin*, pe de o parte neajunsuri, iar pe de alta, merite. Majoritatea publicului nostru nu s'a ridicat, încă, deasupra criticii abstracte şi unilaterale, care nu vede în operele de artă decât absolute neajunsuri sau absolute merite, şi care nu înţelege că condiţionalul şi relativul constitue forma absolutului. Iată de ce unii dintre criticii noştri au fost sincer convinşi, că Derjavin nu se bucură de stima noastră, întrucât, apreciindu-l pe de o parte ca pe un mare talent, nu găsim, pe de altă parte, printre operele sale, vreuna, care să poată fi considerată pe deplin artistică şi care să poată satisface, pe deplin, gustul estetic al timpurilor noastre. Părerile noastre, însă, asupra lui *Oneghin* vor putea să fie considerate de multă lume şi mai contradictorii, căci *Oneghin* este, în ceea ce priveşte forma, o operă artistică în cel mai înalt grad, iar în ceea ce priveşte conţinutul, însăşi neajunsurile acestei opere alcătuesc cel mai mare merit al ei. Intreg articolul nostru despre *Oneghin* va fi dedicat desvoltării acestei idei, oricât de curioasă ar apărea ea cititorilor noştri, la prima vedere.

Vedem în *Oneghin*, înainte de toate, un tablou poetic al vieţii societăţii ruseşti, într'unul dintre cele mai interesante momente ale desvoltării sale. *Evghenii Oneghin* este, din acest punct de vedere, un poem *istoric* în deplinul înţeles al cuvântului, deşi nu găsim nicio figură istorică printre eroii acestei opere. Meritul istoric al acestui poem ne apare cu atât mai mare, cu cât el a fost în Rusia şi prima încercare, şi o încercare strălucită în această direcţiune. In această operă, Puşkin nu ni se prezintă pur şi simplu ca poet, ci şi ca reprezentant al conştiinţei sociale trezite pentru prima oară. Uriaş merit ! Până la Puşkin, poezia rusă n'a fost decât o elevă inteligentă a muzei europene, dispusă să imite, — încât toate operele poeziei ruseşti până la Puşkin aduceau mai mult a studii şi copii, decât a opere de sine stătătoare, rod al unei inspiraţii originale. Chiar şi Crâlov, acest talent pe atât de original, ca poet naţional rus, pe cât de puternic şi strălucit, n'a avut mult timp îndrăsneala să renunţe la onoarea de neinvidiat de a fi ba traducătorul, ba imitatorul lui La Fontaine. In poezia lui Derjavin străluceşc, câteodată, raze sclipitoare şi de limbă şi de gândire rusă, dar numai raze răzleţe înnecate în apa unor forme şi noţiuni străine, înţelese în mod retoric. Ozerov a scris o tragedie rusă şi chiar istorică, *Dmitrie Donscoi*, în care, totuşi, „ruseşti" şi „istorice" nu sunt decât denumirile, toate celelalte elemente fiind tot atât de ruseşti şi istorice, pe cât sunt de franţuzeşti sau tătăreşti. Jucovski a scris două balade „ruseşti", *Ludmila* şi *Svetlana* ; dar prima nu

este decât o prelucrare a unei balade germane (şi însă destul de mediocre), iar a doua, deşi se distinge printr'o zugrăvire cu adevărat poetică a obiceiurilor ruseşti de sărbătorile Crăciunului şi a iernii ruseşti, mai este însă străbătută, toată, de sentimentalism şi fantastic german. Muza lui Batiuşcov, rătăcind mereu sub ceruri străine, n'a rupt nicio floare de pe pământul rusesc. Toate aceste fapte erau îndestulătoare pentru a se trage concluzia că nu există şi nu poate exista, în viaţa rusească, niciun soi de poezie proprie, şi că poeţii ruşi trebue să galopeze pe Pegas în ţări străine, pentru a se inspira, şi nu numai în Apus, ci chiar şi în Răsărit. Odată cu apariţia lui Puşkin, poezia rusă s'a prefăcut, însă, dintr'o elevă sfioasă, într'un maestru talentat şi experimentat. Bineînţeles, această prefacere nu s'a săvârşit dintrodată, căci nimic nu se face dintrodată. In poemele sale *Ruslan şi Ludmila* şi *Fraţii tâlhari*, Puşkin n'a fost decât un elev, întocmai ca şi predecesorii săi, şi nu numai în poezie, ca şi ei, ci şi în încercările sale de a reda, în formă poetică, realitatea rusă. Această ucenicie ne explică, tocmai, de ce găsim aşa de puţin rusesc şi atât de mult italienesc în *Ruslan* şi *Ludmila* şi de ce seamănă *Tâlharii* atât de mult cu o melodramă plină de zarvă. Se găseşte printre poeziile lui Puşkin balada *Mirele*, scrisă în 1825, adică în anul în care a apărut şi primul capitol al lui *Oneghin*. Această baladă este cu totul însufleţită de spirit rus, şi ca formă şi ca conţinut, încât se poate spune despre ea, de o mie de ori mai mult, decât despre *Ruslan şi Ludmila* că :

E duhul Rusiei, mireasma Rusiei.

Intru cât această baladă n'a prea atras atenţiunea publicului nici în clipa apariţiei ei, şi acum fiind aproape uitată, transcriem scena cererii în căsătorie :

Din zori, în curte se ivi
Deodată peţitoarea
Şi tatei astfel îi grăi :
„Nataşa-i fată mare

La voi e marfa, negustor
Aduc, şi n'am cuvinte
O frumuseţe de fecior
Inalt, vioi, cuminte.

„Bogat, în faţa nimănui
In brâu nu se îndoaie,
Şi ca boier ce-i, drept să-ţi spun
Trăieşte 'n plină voie;
Miresei îi va da în dar
Şi blănuri şi mărgăritar
Rochiţe de aur, inele
Cu pietre scumpe în ele.

Din prima clipă i-a plăcut
Cum o zări în curte,
Să batem palma! S'a făcut
La hram şi-apoi la nuntă!"
Ea şade la plăcintă
In doi peri vorba 'ntinde.
Mireasa stă, roşeşte,
Nici loc nu-şi mai găseşte

„Ei du-te, zice tata, na,
Cu Dumnezeu ne lasă:
Natasa se va cununa,
Destul de stat acasă.
Nu'n veci să şadă fată ea
Nu'n veci să cânte rândunea,
Să-şi facă cuibul timp e
Copiii să-i alinte".

Toată balada, dela primul până la ultimul ei cuvânt, e scrisă în acelaşi spirit! In toate cântecele populare ruseşti, luate la un loc, nu veţi găsi mai multă poporanitate, ca în această baladă. Dar nu în asemenea opere trebue să fie căutate modele de creaţiuni poetice, pătrunse de spirit naţional, încât pe drept cuvânt, publicul n'a dat o prea deosebită atenţiune acestei balade minunate. Lumea, atât de fidel şi viu zugrăvită în ea, prin însăşi particularităţile ei foarte pronunţate, este cât se poate de accesibilă oricărui talent. Pe lângă aceasta, ea este atât de strâmtă, mică şi puţin complicată, încât un adevărat talent n'o va reda mult timp, dacă nu doreşte ca operele sale să devină unilaterale, monotone şi, în cele din urmă, banale, cu toate meritele lor. Iată de ce, un om de talent face de obicei o încercare, în această direcţie, sau cel mult două: pentru un asemenea talent, o lucrare de acest gen e făcută doar printre altele, mai mult din dorinţa de a-şi încerca forţele şi pe acest tărâm, decât dintr'un

respect deosebit, pentru acest gen de poezie. Poemul lui Lermontov „Cântec despre ţarul Ivan Vasilievici, tânărul opricinic şi bravul negustor Calaşnikov", fără a fi superioară *Mirelui* lui Puşkin, ca formă, o întrece extrem de mult ca cuprins. Toate poemele populare ruse despre eroi epici, culese de Kirşa Danilov, n'au nicio valoare în comparaţie cu acest poem. Şi, totuşi, „Cântecul" lui Lermontov n'a fost decât o simplă încercare a unui talent, o probă a condeiului şi e clar că, dacă ar fi trăit poetul, n'ar mai fi scris nimic în acest gen. In acest cântec, Lermontov a luat tot ce i-a putut da culegerea lui Kirşa Danilov, încât o nouă încercare în acest gen, n'ar fi fost necesarmente decât o repeţire, un nou refren al unui vechi cântec. Simţământele şi pasiunile oamenilor acestei lumi sunt atât de monotone în manifestările lor ; relaţiunile sociale ale acestor oameni sunt atât de simple şi necomplicate, încât tot acest conţinut poate fi lesne epuizat, până la ultima picătură, într'o singură operă a unui talent puternic. Pasiuni variate, simţământe fine, cu nesfârşite nuanţe, relaţiuni sociale şi particulare infinite şi extrem de complicate între oameni, iată o glie rodnică pentru florile poeziei, iar această glie nu poate să fie pregătită decât de o civilizaţie foarte desvoltată, sau în plină desvoltare. O operă ca „Jeanne" a lui Georges Sand e posibilă numai în Franţa, unde civilizaţia, în marea complexitate a elementelor ei, a electrizat toate straturile sociale prin relaţiuni strânse de o înrâurire reciprocă. Poezia noastră, dimpotrivă, trebue să-şi caute materialul ei aproape exclusiv în clasa, care, prin felul ei de viaţă şi prin obiceiurile ei, reprezintă o mişcare intelectuală desvoltată. Şi dacă spiritul naţional constitue unul din cele mai înalte merite al unei opere poetice, o operă într'adevăr naţională va trebui să fie căutată la noi, fără îndoială, numai pentru creaţiunile poetice cu cuprins luat din viaţa stării sociale create, prin reforma lui Petru cel Mare, stare, ce şi-a însuşit formele unei vieţi civilizate. Majoritatea publicului înţelege, însă, altfel acest lucru. Caracterizaţi opera *Ruslan şi Ludmila* ca o operă poporană şi naţională, şi va fi toată lumea de acord cu dvs., că această operă este, într'adevăr, poporană şi naţională. Şi mai mult, va fi toată lumea de acord cu dvs., dacă veţi caracteriza ca poporană orice piesă în care figurează ţărani şi ţărance, negustori bărboşi şi mici burghezi sau în care diferitele personaje îşi vor presăra conversaţia lor, nu prea profundă, cu proverbe şi zicătoare ruseşti, intercalând, în plus, fraze retorice seminariste pe tema poporanităţii, etc. Oamenii mai inteligenţi şi mai culţi sunt dispuşi să vadă (şi pe bun temei) poezie populară rusă în fabulele lui Crâlov şi sunt gata s'o vadă chiar de astă dată (cu mai puţin temei)

nu numai în basmele lui Puşkin *(Despre ţarul Saltan, Despre domniţa moartă şi cei şapte viteji)*, dar chiar şi (de astă dată fără nici un temei) în basmele lui Jucovski *(Despre ţarul Berindei cu barba până la genunchi şi Despre domniţa adormită)*. Puţini vor fi, însă, de acord cu dvs. şi multora li se va părea bizară afirmaţiunea dvs., în sensul că prima poemă rusă, în versuri, într'adevăr naţională, a fost şi este poema lui Puşkin, *Evghenii Oneghin*, şi că găsim în ea mai mult spirit poporan decât în oricare altă operă populară rusă. Şi totuşi, este tot atât de adevărat ca şi faptul că două ori două fac patru. Ea nu e considerată poem naţional de către toată lumea, din cauză că s'a înrădăcinat la noi părerea foarte bizară, că din moment ce un rus s'a îmbrăcat în frac sau o rusoaică în corset, ei au încetat de a mai fi ruşi şi că spiritul rus apare numai atunci când avem de face cu suman, opinci, rachiu şi varză acră. Multe persoane dela noi, chiar şi aşa zise culte, imită, astfel, în mod inconştient poporul de jos, pentru care orice străin din Europa e un *neamţ*. Şi aceasta este tocmai originea fricii absurde a unora, ca nu cumva să ne germanizăm cu toţii! Deşi toate popoarele din Europa s'au desvoltat ca un singur popor, la început, sub egida unităţii catolice, spirituale (în persoana papei) şi laice (în persoana alesului sfântului Imperiu roman), iar, ulterior, sub înrâurirea aceloraşi tendinţe, până la ultimele trepte ale civilizaţiei, între un francez, german, englez, italian, suedez şi spaniol există, totuşi, aceleaşi deosebiri esenţiale ca şi între un rus şi un indian. Iată coardele unuia şi aceluiaşi instrument, ce se numeşte spiritul omenirii, coarde, însă, de diferită grosime fiecare, cu sunetele lor specifice, scoţând, ocmai de aceea, acorduri cu desăvârşire armonice. Dacă, însă, popoarele Europei apusene, se deosebesc profund între ele cu toată obârşia lor comună din marea seminţie teutonă, amestecată în bună parte cu seminţiile romane, cu toată desvoltarea lor pe tărâmul aceleiaşi religii, stând sub influenţa aceloraşi obiceiuri, a aceleiaşi structuri sociale, şi în sfârşit, cu toată bogata moştenire comună a lumii clasice antice de care au profitat toate popoarele Europei din Apus, care formează o singură familie, este oare firesc ca poporul rus, care şi-a făcut apariţia pe un alt teren, sub un alt cer, cu o istorie a lui, proprie, prin nimic asemănătoare istoriei vreunui popor din Europa apuseană, este oare firesc, întrebăm noi, ca însuşindu-şi portul şi obiceiurile europene, poporul rus să-şi piardă originalitatea sa naţională şi să semene ca două picături de apă cu fiecare dintre popoarele europene, ce se deosebesc adânc între ele printr'o structură fizică şi morală aparte?... Iată culmea absurdităţii! Cu greu ar putea spune cineva o mai mare prostie! Prima cauză a parti-

cularităţilor unei seminţii sau ale unui popor trebue căutată în solul şi clima ţării ; există oare pe globul pământesc multe ţări identice din punct de vedere geologic şi climateric ? Pentru ca presiunea obiceiurilor şi ideilor europene să-i poată desmoşteni pe ruşi de naţionalitatea lor, este, deci, necesar înainte de toate, să fie prefăcut continentul de stepă al Rusiei într'un continent muntos şi să fie micşorate cel puţin de zece ori întinderile ei nemărginite (cu excepţia Siberiei). Pe lângă aceasta, ar mai trebui să fie făcute multe din cele ce nu pot fi făcute, ce nu pot fi visate în clipe de răgaz decât de fantezia unor domni Manilovi. Mai departe : Vai de bietul neam care tremură de teamă că-şi va pierde caracterul său de sine stătător, venind în atingere cu oricare alt neam. Patrioţii noştri nepoftiţi nu văd, în simplicitatea minţii şi inimii lor, că având mereu teamă de soarta naţionalităţii ruse, îi aduc astfel cea mai teribilă ofensă. N'a devenit, oare, deapururea invincibilă armata rusă, tocmai atunci când Petru cel Mare a îmbrăcat-o în haine europene, învăţând-o disciplina militară corespunzătoare acestor haine ? E oarecum natural să vezi o droaie de ţărani rău înarmaţi şi, şi mai rău disciplinaţi, smulşi de curând dela vetrele şi plugurile lor, pe timp de război, e oarecum natural să vezi această droaie fugind, în desordine, de pe câmpul de luptă, după cum tot atât de natural e să vezi regimente de soldaţi, chiar şi în timpul unor insuccese militare, murind vitejeşte pe câmpul de luptă sau retrăgându-se în perfectă ordine. Unii slavofili înfocaţi exclamă : „Uitaţi-vă la german, e pretutindeni german, şi în Rusia, şi în Franţa şi în India ; francezul aşişderea, e francez oriunde l-ar arunca soarta ; rusul însă este englez în Anglia, francez în Franţa şi german în Germania". Există în această afirmaţiune, fără îndoială, un sâmbure de adevăr, incontestabil, un adevăr, însă, ce nu poate fi motiv de înjosire, ci o onoare a ruşilor. Această înjosire a rusului de a se adapta perfect oricărui popor, oricărei ţări, nu este, în niciun caz, o însuşire exclusivă a păturilor culte din Rusia, ci o însuşire a întregii seminţii ruseşti, a întregii Rusii nordice. Rusul se deosebeşte, prin această însuşire, şi de toate celelalte seminţii slave, fiindu-le superior, poate, tocmai din această pricină. Este ştiut că soldaţii noştri ruşi, ca admirabili filosofi şi oameni politici înnăscuţi nu se miră nicăieri de nimic, considerând totul natural, oricât acest *tot* ar fi contrar noţiunilor şi obiceiurilor lor. Pentru a nu extinde prea mult acest subiect şi a ne exprima pe scurt, ne referim la observaţia pe care a făcut-o Lermontov în legătură cu minunata capacitate a rusului de a se adapta la obiceiurile popoarelor, în mijlocul cărora i se întâmplă să trăiască. „Nu ştiu (spune autorul „Eroului

timpului nostru") dacă trebue să blamăm sau să lăudăm această însuşire a minţii rusului, ea dovedeşte, însă, pe lângă o mare flexibilitate, şi prezenţa bunului simţ, al acelui bun simţ ce iartă răul ori unde vede necesitatea lui sau imposibilitatea de a-l distruge". E vorba de Caucaz în acest pasaj şi nu de Europa; rusul este, însă, peste tot, acelaşi. Germanul stângaci sau John Bull, greoi şi fudul, nu pot, prin înseşi apucăturile şi manierele lor să-şi ascundă, vreodată sau undeva, originea lor; imediat, însă, după francez, numai rusul poate să treacă prin exteriorul său pur şi simplu drept om, fără a purta pe fruntea sa pecetea sa naţională sau a paşaportului său. Nu rezultă nicidecum, însă, că rusul, care seamănă în Anglia cu un englez, iar în Franţa cu un francez, a încetat, fie chiar şi pentru o clipă, de a mai fi rus, că ar putea într'adevăr să devină englez sau francez. Forma şi fondul nu sunt întotdeauna unul şi acelaşi lucru. De ce să nu-ţi însuşeşti o formă, din moment ce e bună? Să renunţi însă la fondul tău, nu e chiar atât de uşor, ca şi îmbrăcarea unui frac în locul caftanului. Există mulţi galomani, anglomani, germanomani şi diferiţi alţi „mani", printre ruşi. De te uiţi la ei, oricum i-ai privi, vezi un englez, un francez sau un german aidoma şi pace. Dacă e angloman şi e şi bogat, are şi cai englezeşti şi jokei, şi groomi, aduşi parcă acum din Londra, are şi un parc în stil englez, bea regulat porter, nu se poate lipsi de rostbeef şi pudding, înnebuneşte după confort şi chiar boxează ca un adevărat birjar englez. Dacă e galoman, se îmbracă după ultima modă, vorbeşte franţuzeşte ca un adevărat parisian, priveşte lumea cu un egal dispreţ, consideră de a sa datorie să fie amabil şi spiritual, în diferite ocazii. Dacă e germanoman, îi place, mai mult decât orice, arta pentru artă, ştiinţa pentru ştiinţă, e romantic, disprețuește mulţimea, nu dorește fericirea exterioară, punând mai presus ca orice fericirea contemplativă a lumii sale interne. Trimiteţi-i însă pe toţi aceşti domni anglomani, galomani şi germanomani să trăiască în ţările respective, şi uitaţi-vă, de vor fi dispuşi englezii, francezii şi germanii să-i recunoască cu tot atâta grabă drept compatrioţi de ai lor... Nu, nu vor deveni ei compatrioţi ai acestor popoare, ci vor căpăta o tristă faimă, devenind obiectul reprobării şi uimirii generale. Toate acestea, repetăm, pentrucă faptul de a-ţi însuşi o formă nouă nu înseamnă de loc să renunţi la propriul tău fond. Un rus va putea fi uşor considerat, în străinătate, locuitor băştinaş al ţării în care trăieşte în mod temporar, pentru faptul că pe stradă, la bodegă, la bal, în diligenţă, omul este judecat după înfăţişarea lui; în cadrul relaţiunilor cetăţeneşti, familiare, în situaţiile excepţionale ale vieţii, însă, lucrurile

se prezintă cu totul altfel : iese la iveală involuntar, în asemenea împrejurări, fiecare naţionalitate, fiecare ins apare, fără să vrea, un fiu al ţării sale, şi fiu vitreg al celei străine. Din acest punct de vedere rusul poate trece drept englez mult mai uşor în Rusia, decât în Anglia. Dacă în privinţa unor diferiţi indivizi mai pot exista excepţiuni bizare, în privinţa unor popoare întregi, nu pot exista niciodată asemenea excepţiuni. Dovadă în acest sens, pot fi seminţiile slave strâns legate, prin destinele lor istorice, de soarta Europei apusene. Cehia este înconjurată peste tot de seminţii teutone ; timp de veacuri a stat sub stăpânire germană, s'a desvoltat împreună cu germanii pe tărâmul catolicismului, luându-le chiar înainte acestora pe drumul reformei religioase, prin cuvânt şi faptă, şi totuşi ? Nu numai cehii n'au devenit germani până acum, dar nici măcar europeni, ei au rămas slavi...

Cele spuse, până acum, constitue o digresiune de care am avut nevoie pentru a desminţi părerea neîntemeiată, în sensul că poporanitatea curat rusească ar trebui, cică, să fie căutată în domeniul literar numai în operele cu conţinut din viaţa claselor noastre inculte. In baza acestei păreri bizare, ce proclamă „nerusesc", tot ce e mai bun şi mai cult în Rusia, în baza acestei păreri opincaro-sumanofile, cutare farsă grosolană cu ţărani şi ţărance este considerată o operă naţională rusă, iar „Prea multă minte strică" operă rusă, deşi fără caracter naţional; cutare roman de bulevard, ca de pildă „Cheful feciorilor de negustori în Marinaia Roşcea", este o operă naţională rusă, deşi proastă, pe când „Eroul timpului nostru", deşi minunată operă rusă, e totuşi departe de a fi o operă naţională... Nu, de o mie de ori nu ! E timpul să ne ridicăm, cu toată forţa bunului simţ, cu toată energia logicii neînduplecate, împotriva acestei păreri ! Suntem departe de prea fericitele vremuri, în care curentul pseudo-clasic al literaturii noastre nu îngăduia să fie înfăţişate, în creaţiunile artistice decât personaje din cercurile înalte şi straturile culte, iar dacă consimţea câteodată să prezinte în poeme, drame sau egloge, personaje din păturile de jos, acestea trebuiau să apară numai decât spălate, pieptănate, împopoţonate şi să vorbească o limbă care nu era a lor. Da, suntem departe de acele vremuri pseudo-clasice. A sosit însă, timpul să ne debarasăm şi de curentul pseudo-romantic, care, bucurându-se de cuvântul „poporanitate" şi de dreptul de a prezenta în poeme şi drame nu numai oameni cinstiţi din păturile de jos, ci şi hoţi şi şarlatani, şi-a închipuit că adevăratul spirit naţional sălăşlueşte numai sub suman, numai în izba fără hogeac şi că nasul spart al vreunui lacheu beat, după o încăerare cu pumnii, constitue adevărate trăsături shakespeariene şi

mai ales că nu pot fi găsite nici aparenţe de poporanitate printre oamenii culţi. A sosit, în sfârşit, timpul să înţelegem că, dimpotrivă, poetul rus nu poate să se prezinte ca un poet cu adevărat naţional, decât zugrăvind, în operele sale, viaţa păturilor culte, căci, pentru a descoperi elementele naţionale într'o viaţă acoperită pe jumătate cu forme ce i-au fost înainte străine, acest poet trebue să fie dotat cu un mare talent şi cu un suflet profund naţional. „Adevăratul caracter naţional (spune Gogol) nu constă într'o descriere a sarafanului, ci în însuşi spiritul poporului ; poetul poate fi naţional, zugrăvind chiar şi o lume cu totul străină, cu condiţiunea, numai, de a privi această lume cu ochii stihiei sale naţionale, cu ochii întregului său popor, de a simţi şi vorbi astfel, încât compatrioţii săi să creadă că simt şi vorbesc chiar ei". A ghici taina psihicului naţional, însemnează pentru poet să ştie să rămână deopotrivă de fidel realităţii, zugrăvind atât păturile de jos, cât şi cele mijlocii şi de sus ale societăţii. Cel ce nu ştie să prindă decât nuanţele caracteristice ale vieţii grosolane a poporului de jos, fără a fi în stare să prindă totodată şi nuanţele mai fine şi mai complicate ale vieţii culte, nu va fi niciodată un mare poet, putând, şi mai puţin, să aibă dreptul la titlul răsunător de poet naţional. Un mare poet naţional ştie, deopotrivă, să-l facă şi pe boier şi pe ţăran să vorbească, fiecare, în limba lui. Şi dacă o operă cu conţinut luat din viaţa păturilor culte nu merită titlul de operă naţională, nu însemnează altceva decât că nu reprezintă nicio valoare şi din punct de vedere artistic, căci în acest caz, nu este în concordanţă cu spiritul realităţii pe care o zugrăveşte. Aşa dar, nu numai operele ca *Prea multă minte strică* şi *Suflete moarte*, dar şi acelea ca *Eroul timpului nostru*, sunt creaţiuni poetice pe atât de naţionale, pe cât de admirabile.

Ca atare, prima operă naţională, artistică, a fost *Evgheni Oneghin*. In cutezanţa aceasta a tânărului poet, de a ne prezenta fizionomia morală a celei mai europenizate stări sociale ruse, nu putem vedea decât o dovadă că a fost şi s'a considerat cu profunzime poet naţional. El a înţeles că a trecut demult timpul poemelor epice şi că zugrăvirea societăţii contemporane, în care poezia vieţii este atât de profund pătrunsă de însăşi proza vieţii necesită un roman, şi nu un poem epic. Poetul a luat această viaţă aşa cum este ea, nemulţumindu-se să desprindă numai clipele ei poetice ; a luat-o cu toată răceala ei, cu toată proza şi trivialitatea ei. O asemenea îndrăsneală ar fi fost mai puţin uimitoare, dacă romanul ar fi fost plăsmuit în proză ; să scrii însă un asemenea roman în versuri, într'o vreme, în care nu exista în limba rusă nici măcar

în proză un roman cum se cade, o asemenea îndrăsneală, încununată de un succes colosal, a constituit, fără îndoială, o mărturie a genialităţii poetului. A mai existat, ce-i drept, în limba rusă o operă minunată (pentru timpul ei) în genul unei nuvele în versuri. E vorba de *Soţia la modă* a lui Dmitriev ; nu există, însă, nimic comun între această nuvelă şi *Oneghin*, chiar şi numai pentru faptul că *Soţia la modă* poate fi considerată, tot atât de lesne, o traducere liberă ori o adaptare din franţuzeşte, precum şi operă originală rusească. Dacă ar putea vreo operă a lui Puşkin să aibă, câtuşi de puţin, ceva comun cu minunata şi spirituala poveste a lui Dmitriev, nu poate fi, după cum am arătat în ultimul nostru articol, decât *Contele Nulin*, dar şi în acest caz [1], această asemănare nu se referă de loc la meritele poetice ale ambelor opere. Forma romanelor gen *Oneghin* a fost creată de Byron ; cel puţin modul naraţiunii, adică un amestec de proză şi poezie în descrierea realităţii, digresiuni, conversaţii de ale poetului cu sine însuşi şi mai ales, această extrem de pregnantă prezenţă a poetului în opera creată de el ; toate acestea constituesc elemente byroniene. Una e, de sigur, să-ţi însuşeşti o formă străină pentru fondul tău propriu, şi alta e să născoceşti, singur, această formă ; totuşi, comparând această operă a lui Puşkin, *Oneghin*, cu operele lui Byron, *Don Juan*, *Childe Harold* şi *Beppo*, nu poate fi găsit nimic comun între ele, înafară, doar, de forma şi de maniera de a scrie. Nu numai conţinutul, dar chiar şi spiritul poemelor lui Byron exclude orice posibilitate de asemănare substanţială între ele şi poemul lui Puşkin, *Oneghin*. Byron a scris despre Europa şi pentru Europa ; acest spirit subiectiv, atât de puternic şi adânc, această personalitate atât de colosală, mândră şi neînduplecată, nu tindea să zugrăvească omenirea contemporană, cât să facă procesul istoriei ei trecute şi prezente. Repetăm, nu poate fi găsită nici măcar umbra vreunei asemănări. Puşkin a scris despre Rusia şi pentru Rusia, şi noi vedem steaua talentului său original şi genial tocmai în faptul că, scriind un roman rusesc, rămânând fidel naturii sale, — cu totul contrare naturii lui Byron, — şi instinctului său artistic, nu s'a lăsat nici pe departe ademenit de ispita de a crea ceva în genul lui Byron. Dacă ar fi făcut acest lucru, l-ar fi ridicat mulţimea în al şaptelea cer ; o uriaşă glorie, de o clipă, i-ar fi fost răsplata pentru un asemenea greşit *tour de force*. Repetăm însă, Puşkin a fost prea mare, ca poet, pentru o asemenea vitejie de paiaţă, atât de plină de farmec pentru talentele obişnuite. El n'a dorit să semene cu Byron, ci să şi fie credincios sie-şi şi realităţii, care nu fusese încă atinsă şi încercată de nimeni până la el şi care se cerea

să fie zugrăvită. Şi din acest motiv, tocmai *Oneghin* este, în cel mai înalt grad, o operă originală şi naţională rusă. Impreună cu o altă creaţiune genială din acelaşi timp, comedia lui Griboedov *Prea multă minte strică* [1]) şi romanul în versuri al lui Puşkin au pus baze solide noii poezii ruse, noii literaturi ruse. Precum am arătat mai sus, până la apariţia acestor două opere, poeţii ruşi mai ştiau încă, să fie poeţi abordând subiecte străine de realitatea rusă şi aproape nu ştiau să fie poeţi, atunci când se apucau să zugrăvească viaţa rusească. Excepţii sunt doar Derjavin, în poezia căruia, după cum am spus-o de atâtea ori, sclipesc elemente din viaţa rusă, Crîlov, şi în sfârşit, Fonvizin, care apare, de altfel, în comediile sale mai mult un talentat copist al realităţii ruse, decât un creator al oglindirilor ei. Cu toate neajunsurile ei, destul de importante de altfel, comedia lui Griboedov, operă a unui puternic talent, a unei minţi adânci şi de sine stătătoare, a fost prima comedie rusă, scutită de orice element de imitare, de motive false şi de colori nenaturale, şi în care şi ansamblul, şi amănuntele, şi tema, şi caracterele, şi pasiunile, şi acţiunile, şi ideile, şi limba, într'un cuvânt, tot conţinutul ei e pătruns dela un capăt la altul de profundul adevăr al realităţii ruse. Cât priveşte calitatea versurilor comediei *Prea multă minte strică*, Griboedov a făcut imposibilă, pentru mult timp, apariţia altor comedii ruseşti, în versuri. Numai un talent extraordinar ar putea să continue, cu succes, firul început de Griboedov. Spada lui Achille poate fi mânuită numai de Aiax şi de Odiseu. Acelaşi lucru se poate spune şi despre *Oneghin*, deşi, de altfel, datorită acestui poem s'au ivit câteva încercări admirabile, bineînţeles, departe de a fi egale cu el.; iar *Prea multă minte strică*, se înalţă, până acum, în literatura noastră ca nişte stâlpi herculeeni, pe care încă nu i-a putut, trece nimeni cu privirea. Ne mai pomenită pildă: iată o piesă, pe care întreaga Rusie cultă a învăţat-o, pe de rost, în manuscris, cu mai bine de zece ani înainte de a fi fost publicată! Versurile lui Griboedov s'au transformat în proverbe şi zicători; comedia lui a devenit o sursă nesecată, din care se adaptă întâmplările vieţii de toate zilele, o mină inepuizabilă de epigrafe! Deşi n'ar putea fi dovedită, în niciun caz, vreo influenţă

---

1) Comedia *Prea multă minte strică* a fost scrisă de Griboedov în timpul şederii sale la Tiflis, până în 1823, deşi *nu încă în formă definitivă*. La întoarcerea sa în Rusia, în 1823, Griboedov aduce importante modificări comediei sale. Primul mare fragment al comediei a fost publicat în 1825 în almanahul *Talia*. Primul capitol al poemei *Oneghin* a fost publicat în 1825, când după toate probabilităţile, Puşkin isprăvise de acum câteva capitole. *(N. aut.)*

directă a limbii sau chiar a versului fabulelor lui Crîlov asupra limbii şi versului comediei lui Griboedov, n'ar putea totuşi să fie tăgăduită, pe deplin, o asemenea înrâurire : în desvoltarea organică-istorică a literaturii totul se înlănţue, în legătură reciprocă directă ! Fabulele lui Hemniţer şi Dmitriev se prezintă, în comparaţie cu fabulele lui Crîlov, ca nişte simple opere de talent faţă de operele geniale, şi totuşi, Crîlov datoreşte mult lui Hemniţer şi lui Dmitriev. Acelaşi lucru se poate spune şi despre Griboedov. N'a învăţat dela Crîlov, nu l-a imitat, s'a servit doar de cele cucerite de acesta din urmă, pentru a păşi singur înainte, pe propriul său drum. Dacă nu l-am fi avut pe Crîlov în literatura rusă, versul lui Griboedov n'ar fi fost atât de liber, atât de lin, atât de nestingherit de original ; într'un cuvânt, n'ar fi păşit atât de teribil înainte. Dar nu se mărgineşte numai la atât marele merit a lui Griboedov : împreună cu poemul lui Puşkin, *Oneghin*, comedia lui Griboedov, *Prea multă minte strică*, a fost primul model de zugrăvire poetică a realităţii ruse, în înţelesul vast al acestui cuvânt. Din acest punct de vedere, aceste două opere au pus bazele literaturii ce a urmat, au constituit şcoala, din care au apărut Lermontov şi Gogol. Fără *Oneghin* n'ar fi fost posibil *Eroul timpului nostru*, după cum fără *Oneghin* şi fără *Prea multă minte strică*, Gogol nu s'ar fi simţit pregătit, pentru a putea zugrăvi cu atâta adâncime şi adevăr, realitatea rusă. Maniera falsă de a zugrăvi realitatea rusă, precum a existat înainte de *Oneghin* şi *Prea multă minte strică*, n'a dispărut, încă, nici până acum, din literatura rusă. Pentru a ne convinge de acest lucru, e destul să primim osânda de a privi sau a citi noile piese dramatice, care se joacă pe scenele teatrelor celor două capitale ale Rusiei. Denaturare a vieţii franţuzeşti, numită în mod arbitrar viaţă rusească; caractere franceze denaturate, etichetate cu nume ruseşti. Gogol a avut o mare influenţă asupra nuvelei ruse, comediile lui au rămas, însă, singuratice, ca şi *Prea multă minte strică*. Ceea ce înseamnă că, a zugrăvi fidel cele ce-ţi sunt aproape, în faţa ochilor, în jurul tău, e chiar mai greu decât a zugrăvi crâmpeie străine. Această dificultate se datoreşte faptului că forma este luată la noi, întotdeauna, drept fond, un costum la modă drept europenism ; cu alte cuvinte din faptul că *poporanitatea* este confundată cu *felul de a fi al poporului de jos*, dăinuieşte părerea că, cei ce nu aparţin sferei poporului de jos, şi beau şampanie şi nu rachiu, se îmbracă în frac şi nu în caftane cenuşii, trebue să fie înfăţişaţi ba ca francezi, ba ca spanioli, ba ca englezi. Unii dintre literaţii noştri, care sunt în stare să copieze, într'un mod mai mult sau mai puţin fidel portrete, nu sunt în stare să vadă în adevărata lor lumină chipurile redate,

Scanned with OKEN Scanner

în copiile lor. Nu e deci de mirare, că portretele lor nu seamănă, cătuşi de puţin, cu originalul, şi că, citind romanele, nuvelele şi dramele lor, te întrebi involuntar :

De unde au luat aşa portrete ?
Şi unde-au auzit aşa cuvinte ?
Şi de li s'a întâmplat cumva,
Nu vrem să ştim de aşa ceva [1]).

Gânditori slabi, talente de asemenea natură au fantezia desvoltată în detrimentul minţii. Nu înţeleg că *taina naţionalităţii* unui popor nu trebue să fie căutată în portul şi bucătăria lui, ci, mai bine zis, în modul lui de a privi lucrurile. Pentru a zugrăvi o societate oarecare, trebue să-i înţelegi întâi esenţa, specificul, şi nu poţi face acest lucru, dacă nu cercetezi şi nu apreciezi prin prisma filosofică, totalitatea normelor de comportare ale acestei societăţi. Fiecare popor are două filosofii : una savantă, livrescă, solemnă şi festivă, cealaltă zilnică, casnică, uzuală. Deseori, aceste două filosofii se găsesc într'o corelaţie mai mult sau mai puţin apropiată ; cel ce voieşte să zugrăvească societatea, trebue să facă cunoştinţă cu ambele aceste filosofii, ultima trebuind, îndeosebi, să fie studiată. Cel ce voieşte să cunoască un popor trebue, tot aşa, să-l studieze, înainte de toate, în viaţa lui de familie, casnică. S'ar părea că nu prea pot avea importanţă cuvinte, ca de pildă, „cale-vale" şi „trăieşte omul" ; şi totuşi aceste cuvinte au foarte mare importanţă, iar cei ce nu le înţelege nu pot, câteodată, nici măcar să înţeleagă un bun roman, cu atât mai puţin să-l scrie. Tocmai adânca cunoaştere a acestei filosofii uzuale a făcut din *Oneghin* şi *Prea multă minte strică* opere originale şi curat ruseşti.

Subiectul romanului *Oneghin* e atât de bine cunoscut de toată lumea, încât ar fi inutil să fie expus în mod amănunţit. Pentru a ajunge la ideia lui fundamentală, îl vom reda în câteva cuvinte. O fată tânără şi visătoare, educată într'un colţ pierdut de ţară, s'a îndrăgostit de un tânăr — ca să întrebuinţăm cuvinte la modă — leu petersburghez, care plictisit de viaţa mondenă, a venit să se plictisească în satul său. Fata se hotărăşte să-i scrie o scrisoare, scrisoare ce respiră o pasiune naivă ; într'o convorbire, el îi răspunde că nu poate s'o iubească şi că nu se crede făcut „pentru viaţa fericită de familie". După aceea, provocat la duel, pentru un fleac, de

---

1) Din poezia „Publicistul, cititorul şi scriitorul" de M. Lermontov. *(N. red.)*

mirele surorii eroinei noastre îndrăgostite, Oneghin îl omoară. După moartea lui Lenski, Tatiana și Oneghin nu se mai văd mult timp. Biata fată, desamăgită în visurile ei de tinerețe, se lasă înduplecată de lacrimile și rugămințile mamei sale bătrâne, și se căsătorește cu un *general*, fiindu-i absolut indiferent cu cine se va căsători, din moment ce nu se putea să nu se căsătorească cu nimeni. Intâlnind-o pe Tatiana la Petersburg, Oneghin de abia o recunoaște, într'atât de mult se schimbase, atât de puțin mai semăna simpluța fată dela țară cu superba doamnă dela Petersburg. Oneghin se simte cuprins de o mare pasiune pentru Tatiana; îi scrie o scrisoare și de astă dată ea îi răspunde într'o convorbire: deși îl iubește, nu-i poate totuși aparține căci are mândria virtuții. Iată tot conținutul romanului *Oneghin*. Multă lume afirma înainte și afirmă și acum, că romanul n'are nici conținut, nici desnodământ. Intr'adevăr, eroul nu moare în roman (nici de oftică, și nici lovit de pumnal), nu se încheie cu vreo nuntă, acest sfârșit preferat al tuturor romanelor, nuvelelor și dramelor, mai ales al celor rusești. Mai mult, încă, avem de a face cu adevărate absurdități! Cât timp e fată, Tatiana, Oneghin răspunde cu răceală la mărturisirile ei pasionate de dragoste; când însă devine femeie, se îndrăgostește nebunește de ea, fără să fie măcar încredințat, că mai este, la rândul lui, iubit. Nefiresc, cu totul nefiresc! Și ce caracter imoral are acest om: în loc să se îndrăgostească și el imediat și să ceară, după toate formele cuvenite, binecuvântarea scumpilor părinți ai Tatianei, pe vecii vecilor, să se căsătorească cu ea și să devină cel mai fericit om de pe lume, el îi ține fetei îndrăgostite o lecție de morală, plină de răceală. Inafară de aceasta, Oneghin îl omoară pentru un fleac pe bietul Lenski, acest poet tânăr, însuflețit de speranțe de aur și visuri atât de surâzătoare; și măcar să-l fi deplâns o singură dată sau să fi pronunțat măcar vreo cuvântare patetică, în care să fi amintit de umbra lui însângerată, etc. In felul acesta, sau aproape în felul acesta, s'au exprimat și se exprimă și acum, mulți din „prea onorabilii cititori" ai lui *Oneghin*, în orice caz, am avut prilejul să auzim multe considerații de acest gen, care înainte ne făceau să turbăm de necaz, iar acum nu fac decât să ne amuze. Un mare critic a scris chiar că *Oneghin* n'ar fi o operă integrală, că n'ar fi decât o adunare de palavre poetice, despre orice doriți și despre nimic. Marele critic își bizue concluziile, în primul rând, pe faptul că poemul nu se termină printr'o nuntă sau înmormântare, și în al doilea rând, pe însăși mărturia poetului care spune:

Multe-au trecut zile la rând
De când Tatiana noastră, fată,
Şi cu Oneghin s'au ivit
In visul meu abea mijit —
Iar povestirea lor ciudată,
Văzută'n magicul cleştar,
Mi se-arăta încă neclar.

Marele critic n'a putut înţelege că datorită instinctului său creator, poetul a putut scrie o operă completă şi bine terminată fără a chibzui dinainte asupra planului ei, şi că a ştiut să se oprească tocmai în clipa în care romanul se termină şi se desleagă dela sine în mod admirabil, cu scena în care Oneghin se simte pierdut, după explicaţia sa cu Tatiana. Vom mai reveni însă la timp asupra acestui lucru, ca şi asupra faptului că nimic nu poate fi mai natural decât relaţiunile dintre Oneghin şi Tatiana în decursul întregului roman, şi că Oneghin nu este de loc un monstru, un desfrânat, deşi nu e totuşi un erou al virtuţii. Unul din marile merite ale lui Puşkin este, de altfel, şi acela de a fi scos din modă şi monştrii viciilor şi eroii virtuţilor, zugrăvind, în locul lor, pur şi simplu oameni, aşa cum sunt ei în realitate.

Am început articolul nostru prin afirmaţiunea că *Oneghin* constitue un veritabil tablou poetic al societăţii ruseşti dintr'o epocă dată. Acest tablou a apărut la timpul oportun, adică tocmai atunci când s'a ivit ceea ce putea să fie zugrăvit în societate. In urma reformei lui Petru cel Mare, a trebuit să se formeze, în Rusia, o societate cu totul aparte de massa poporului, prin felul ei de viaţă. O situaţie aparte, însă, nu creează totuşi o societate: pentru ca aceasta să se fi format, a fost necesar un anumit fundament, menit să-i asigure existenţa, ca şi o anumită cultură, menită să-i dea nu numai o unitate exterioară, ci şi una lăuntrică. Ecaterina a II-a stabilise în 1775, printr'un *ucaz special*, drepturile şi îndatoririle nobilimii. Această împrejurare a dat un caracter, cu totul nou, demnitarilor, adică unicei stări sociale, care şi-a atins apogeul desvoltării sale în timpul Ecaterinei a II-a, constituind o stare socială luminată, cultă. In urma revirimentului moral, ivit după hrisovul din 1785, alături de demnitari a început să-şi facă apariţia şi clasa nobilimii mijlocii. Prin cuvântul *să-şi facă apariţia*, înţelegem *să se cultive*. In timpul domniei ţarului Alexandru cel Binecuvântat, importanţa acestei stări sociale, cea mai bună din toate punctele de vedere, a tot crescut, prin faptul că cultura pătrundea, din ce în ce mai mult, în toate colţurile uriaşei provincii, presărate peste tot de

moșii boierești. S'a format astfel o societate, pentru care delectările nobile, în viața de toate zilele, deveniseră o necesitate, ca simptom al nașterii unei vieți spirituale. Această societate nu se mai mulțumea numai cu vânat, lux și chefuri, și nici chiar numai cu dansuri și joc de cărți. Ea vorbea și citea de acum franțuzește, iar muzica și desenul erau incluse în planul de educație a copiilor, în mod absolut necesar. Derjavin, Fonvizin și Bogdanovici, poeți cunoscuți înainte numai la curtea imperială, încep să devină, mai mult sau mai puțin cunoscuți de această societate în proces de formare. Mai important decât orice, era însă faptul că această societate a început să-și aibă o literatură a ei, mai ușoară și mai vie, mai socială și mai *laică*, decât cea greoaie școlară și livrescă. Dacă pe de o parte, prin editarea cărților și revistelor de tot felul, Novicov desvoltă gustul cititului și comerțul de cărți, formând astfel o massă a cititorilor, pe de altă parte Caramzin, prin reforma limbii, prin orientarea, spiritul și forma operelor sale a trezit gustul literar și a creat o opinie publică. In asemenea împrejurări, și poezia și-a găsit locul ei, ca element necesar, în această viață a noii societăți. Zeci de fete frumoase și de tineri se grăbeau spre *Lacul Lizei* pentru a onora cu o *lacrimă sensibilă* memoria jertfei nenorocite a pasiunii și a seducțiunii. Versurile lui Dmitriev, pline de inteligență, gust, ascuțime și grație, aveau același succes și aceeași influență, ca și proza lui Caramzin. Inclinarea spre sentimentalism și visare, creată de poezia lui Dmitriev, cu toată latura lui caraghioasă, a constituit un mare pas înainte pentru tânăra societate. Tragediile lui Ozerov au dat acestei tendințe o și mai mare forță și strălucire. Fabulele lui Crîlov, nu numai că erau demult citite de publicul matur, dar, erau și învățate pe dinafară de copii. Curând își face apariția și un tânăr poet, care introduce în această literatură sentimentală, elemente romantice: sentimente adânci, visări fantastice și năzuințe excentrice în lumea minunăților și necunoscutului, și care, aproape și înrudește muza rusă cu cea germană și engleză. Influența pe care a avut-o literatura asupra societății a fost mult mai importantă, decât se crede de obicei la noi: apropiind și împrietenind oamenii din diferitele stări sociale, prin aceleași gusturi și prin năzuința unor delectări nobile în viață, literatura a prefăcut *stările sociale* în *societate*. Cu toate acestea însă, nu încape nicio îndoială că nobilimea rămânea, prin excelență, reprezentanta societății, ca și izvorul direct al cultivării întregii societăți. In urma sporirii mijloacelor destinate instrucției publice, întemeierii unor universități, gimnazii, școli, societatea creștea din ce în ce mai mult. Răstimpul dintre 1812 și 1815 a însemnat o mare epocă pentru Rusia.

Nu avem în vedere numai măreţia şi strălucirea exterioară, pe care a dobândit-o Rusia în această mare epocă a ei, ci şi propăşirea ei pe tărâmul cetăţenesc şi cel al învăţământului, rod al acestei epoci. Se poate spune, fără exagerare, că Rusia a retrăit mai mult şi a păşit, mai departe, din 1812 până în clipa de faţă, decât dela domnia lui Petru până în 1812. Pe de o parte, anul 1812, sguduind întreaga Rusie dela un capăt la altul, trezind forţele ei adormite şi deschizând izvoare noi de forţe, necunoscute până atunci, a reunit prin simţul primejdiei generale într'o singură enormă massă voinţele particulare, ce lâncezeau în simţământul intereselor desbinate, a stimulat conştiinţa şi mândria naţională, contribuind, prin toate acestea, la zămislirea simţului public, ca început al formării opiniei publice ; înafară de aceasta, anul 1812 a dat o lovitură puternică vechilor stări de lucruri împietrite : au dispărut nobilii fără slujbe, care se năşteau şi mureau în tihnă în satele lor, fără a depăşi linia sacramentală a domeniilor lor ; dispăreau repede provincialismul şi sălbăticia, împreună cu resturile vechilor moravuri. Pe de altă parte, întreaga Rusie, în persoana armatei ei glorioase, s'a găsit faţă în faţă cu Europa, parcurgând-o în lung şi'n lat, în trâmbiţele victoriilor şi triumfurilor ei. Toate acestea au contribuit mult la progresarea şi întărirea societăţii ce apăruse. In anii douăzeci ai veacului nostru, literatura rusă s'a avântat dela imitaţiune spre calea originalităţii : şi-a făcut apariţia Puşkin. Ii era dragă starea socială, ce întruchipa aproape exclusiv progresul societăţii ruseşti şi căreia îi aparţinea şi el, încât Puşkin s'a hotărît să reprezinte, prin *Oneghin*, viaţa lăuntrică a acestei pături, şi odată cu aceasta şi societatea rusească, astfel cum se prezinta ea în epoca aleasă de el, în anii douăzeci ai veacului nostru. Şi trebue să fim uimiţi, în legătură cu acest fapt, de repeziciunea cu care înaintează societatea rusă. Intr'adevăr, ne uităm acum la *Oneghin* ca la un roman dintr'un timp îndepărtat de noi. Idealurile şi motivele acelui timp ne apar acum atât de străine, atât de depărtate de idealurile şi motivele vremurilor noastre... *Eroul timpului nostru* a apărut ca un nou *Oneghin* ; şi au trecut de abia patru ani, şi Peciorin nu mai e idealul nostru contemporan. Iată, în ce sens, am şi afirmat noi, că înseşi neajunsurile lui *Oneghin* alcătuesc meritele sale cele mai mari. Pot fi exprimate aceste neajunsuri, într'un singur cuvânt : „învechit", e oare vina poetului însă că în Rusia toate se mişcă atât de repede ? Şi nu e oare un mare merit al poetului faptul de a fi ştiut să prindă atât de just realitatea unei anumite clipe din viaţa societăţii ? Dacă n'ar fi acum în *Oneghin* nimic învechit şi rămas în urmă faţă de timpurile noastre, ar însemna, în mod vădit, că acest poem nu con-

ţine niciun grăunte de adevăr, că nu e zugrăvită societatea ce a existat într'adevăr, ci o societate închipuită. Ce fel de poem însă ar fi fost el în acest caz, şi ar mai fi meritat oare să vorbim de el ?...

Ne-am referit la conţinutul romanului *Oneghin ;* să trecem la analiza caracterelor personajelor acestui roman. Cu toate că romanul poartă denumirea unui erou al său, el are, totuşi, doi eroi : Oneghin şi Tatiana, ca reprezentanţi ai ambelor sexe ale societăţii ruse din acea epocă. Să-l analizăm întâi pe Oneghin. Poetul a făcut foarte bine că şi-a ales eroul din cercul societăţii înalte. Oneghin nu este, în niciun caz, un mare demnitar (chiar şi numai pentru faptul că răstimpul acestei stări coincide numai cu veacul Ecaterinei a II-a) ; Oneghin este un reprezentant al societăţii înalte. Ştim că nu le place literaţilor noştri societatea înaltă şi oamenii din cercurile acestei societăţi, deşi manifestă o pasiune nebună de a-i zugrăvi. Personal, nu facem de loc parte din societatea înaltă şi nu frecventăm cercurile ei ; nu avem însă faţă de această societate, înaltă, niciun fel de prejudecăţi filistine. Atunci când societatea înaltă rusă este zugrăvită de scriitori ca Puşkin, Griboedov, Lermontov, prinţul Odoevski sau contele Sologub, ne place zugrăvirea literară a stratului de sus, întocmai ca şi zugrăvirea oricărei alte societăţi înalte şi neînalte, dacă este făcută, numai cu talent şi pricepere. Nu suferim, într'un singur caz, această societate înaltă : anume, atunci când este zugrăvită de compilatori, cărora trebue să le fie mai bine cunoscute probabil moravurile cofetăriilor şi saloanelor slujbaşilor, decât saloanele aristocraţilor. Daţi-ne voie să mai facem o rezervă. Nu facem de loc confuzie între societatea înaltă şi aristocratism, deşi aceste noţiuni se îmbină de cele mai multe ori împreună. Puteţi fi de orice origină, puteţi avea orice fel de convingeri, manierele societăţii înalte nu vă vor strica, ci numai îmbunătăţi persoana d-voastră. Se afirmă că în societatea înaltă viaţa este irosită de lucruri de nimic şi că cele mai sfinte simţăminte sunt aduse jertfă calculului şi bunei cuviinţe. Afirmaţiune fără îndoială justă, dar oare în cercurile mijlocii ale societăţii, viaţa este consacrată numai faptelor mari, şi nu sunt aduse oare jertfă simţământul şi raţiunea pe altarul calculului şi bunei cuviinţe ? Nu, de o mie de ori nu ! Toată deosebirea dintre societatea mijlocie şi cea înaltă constă, în faptul, că în prima, găsim mult mai multă meschinărie, pretenţiuni, fudulie, fasoane, ambiţii mărunte, stângăcie şi făţărnicie. Se afirmă că societatea înaltă are multe defecte. Just, dar oare, găsim în restul societăţii numai părţi bune ? Se spune că lumea înaltă înnăbuşă inspiraţia, şi că Shakespeare şi Schiller n'au făcut parte din cercurile înalte. Exact, dar ei n'au fost nici

negustori, nici mici burghezi, au fost pur şi simplu oameni, întocmai ca Byron, care deşi aristocrat şi om din lumea înaltă, şi-a datorat, totuşi, inspiraţia faptului că a fost pur şi simplu om. Incât nu voim să-i imităm pe unii din literaţii noştri, în prejudecăţile lor faţă de societatea înaltă, straşnic necunoscută pentru ei, fiind foarte bucuroşi că Puşkin şi-a ales ca erou al romanului său o persoană din societatea înaltă. Şi de ce ar trebui să vedem un rău, în acest lucru? Cercurile societăţii înalte se găseau pe atunci la apogeul desvoltării lor; iar manierele mondene nu-l împiedecă pe Oneghin să se împrietenească cu Lenski, acest tip extrem de bizar şi de caraghios, în ochii societăţii înalte. Fără îndoială, Oneghin nu se simţea, de loc, bine în societatea familiei Larinilor, lucrul acesta se datora mai mult culturii sale, decât manierelor sale mondene. Suntem de acord că societatea Larinilor e foarte drăgălaşă, mai ales în versurile lui Puşkin, deşi, nefăcând parte din societatea înaltă, ne-am simţi foarte stânjeniţi, cu atât mai mult cu cât ne simţim absolut incapabili de a susţine o conversaţie cuviincioasă despre câini de vânătoare, vinuri, cosit şi neamuri. Societatea înaltă din acele vremuri se ţinea atât de departe de toate celelalte cercuri, încât persoanele ce nu-i aparţineau, vorbeau involuntar despre ea, aşa cum se vorbea în Europa de dinaintea lui Columb despre antipozi şi Atlantidă. De aceea Oneghin a fost considerat imoral chiar dela primele rânduri ale romanului. Această părere despre el n'a dispărut, încă, cu totul, nici până astăzi. Ne amintim, cu câtă înflăcărare şi-au exprimat indignarea mulţi cititori, în legătură cu faptul că Oneghin se bucura de boala unchiului său, şi se îngrozea la ideia că va trebui să joace rolul unei rude înstristate.

Să zici oftând în sinea ta:
„Când oare dracul te-o lua?"

Mulţi îşi exprimă şi acum nemulţumirea lor, în această privinţă. Se vede din toate acestea, cât de importantă operă, din toate punctele de vedere, a fost Oneghin pentru publicul rus şi cât de bine a făcut Puşkin, alegându-şi o persoană din lumea înaltă drept erou al romanului său. Una din caracteristicele persoanelor din lumea înaltă, e lipsa făţărniciei, grosolane şi proaste, blajine şi conştiincioase. Dacă un slujbaş sărac se va vedea deodată moştenitorul unui bogat unchi bătrân, pe patul de moarte, cu câte lacrimi, cu câtă amabilitate umilitoare nu-l va îngriji el pe unchiul său, deşi acest unchi n'a vrut, poate, toată viaţa lui să ştie şi nici să-l vadă pe nepotul său, nefiind între dânşii absolut nimic comun. Să

nu credeţi, totuşi, că din partea nepotului e o manifestare de făţărnicie calculată (asemenea făţărnicie constitue un viciu al tuturor cercurilor societăţii, şi celei înalte, şi celei neînalte); nicidecum, nepotul nostru, sub impresia binefăcătoarei sguduiri a întregului sistem nervos, pricinuite de perspectiva apropiatei moşteniri, a fost apucat, în mod serios, de un acces de înduioşare, simţind subit dragoste fierbinte pentru unchiul său, deşi legea i-a dat dreptul de moştenire şi nu dorinţa unchiului. Se poate spune, aşa dar, că făţărnicia aceasta izvorăşte din bunătatea inimii, că este sinceră şi de bună credinţă. Să nu dea însă, Domnul, să-i vină în gând acestui unchi să se facă sănătos. Dragostea de rubedenie a nepotului nostru va pieri, deodată, falsa lui mâhnire schimbându-se brusc, într'o mâhnire adevărată şi actorul devenind, imediat, om ! Să ne întoarcem la *Oneghin*. Ii e străin unchiul, în toate privinţele. Ce-ar putea fi comun între Oneghin, care a ajuns

...să caşte alene
In vechi saloane şi mondene

şi moşierul onorabil, care în satul său îndepărtat

Patruzeci de ani sfădise sluga,
Prinzând muşte, privind prin geam.

Ni se va putea riposta, însă, că acest unchi era binefăcătorul lui. Dar ce fel de binefăcător i-a fost, din moment ce Oneghin era moştenitorul legal al averii acestuia ? Binefăcător este, în acest caz, legea, dreptul de moştenire şi nu unchiul. Este, oare, plăcută situaţia unui om, care se simte obligat să facă pe ruda îndurerată, compătimitoare şi înduioşată la căpătâiul unui muribund, care îi este cu totul străin ? Ni se va spune, însă : Cine l-a obligat să-şi asume un rol atât de înjositor ? Cum, cine ? Un simţământ de delicateţă, un simţ de omenie. Dacă nu puteţi primi, în casa d-voastră, din vreo cauză oarecare, o persoană a cărei cunoştinţă vă jeneză şi vă plictiseşte, nu sunteţi oare obligaţi să fiţi politicoşi şi chiar amabili cu ea, deşi, în sinea d-voastră, o trimiteţi la toţi dracii? Dacă se simte o oarecare zeflemea în cuvintele lui Oneghin, nu arată oare lucrul acesta, că avem deaface cu un om inteligent, cu apucături fireşti ? Căci simplicitatea şi lipsa oricărei solemnităţi greoaie în relaţiunile obişnuite de toate zilele, este, fără îndoială, un indiciu de inteligenţă. La persoanele din lumea înaltă, acest lucru nici nu implică totdeauna inteligenţa, ci, mult mai des, o manieră, şi tre-

bue să recunoaştem, o manieră foarte inteligentă. Persoanele din cercurile mijlocii, dimpotrivă, au obiceiul de a revărsa un torent de simţăminte profunde cu orice prilej important *după părerea lor.* Ştie toată lumea că cutare cucoană a trăit cu soţul ei ca pisica cu câinele, şi că e foarte mulţumită că el şi-a dat sufletul; îşi dă foarte bine seama că toată lumea ştie acest lucru şi că nu poate înşela ochii lumii ; oftează, însă, tocmai din această cauză, plânge şi geme şi mai tare şi chinueşte fără încetare, toată lumea, arătând virtuţile răposatului, fericirea pierdută şi nenorocirea care a căzut pe capul ei din cauza morţii bărbatului. Mai mult, încă. E gata această cucoană să repete toate acestea şi în prezenţa domnului cu înfăţişarea binevoitoare, ştiut de toată lumea ca amantul ei. Şi ce credeţi, totuşi ? Atât acest domn cu înfăţişarea binevoitoare, cât şi toate rudele, prietenii şi cunoscuţii nenorocitei şi inconsolabilei văduve, o ascultă cu o mină întristată şi amărîtă, iar dacă unii râd pe sub mustaţă, alţii se *mâhnesc* din suflet. Şi, repetăm, nu este nici prostie, şi nici făţărnicie, din calcul. E pur şi simplu un principiu filistin, principiul moralei vulgare. Niciunuia din aceşti oameni nu-i trece prin cap să se întrebe pe sine şi pe alţii :

De ce vă turburaţi atâta, oameni buni ?

Mai mult, încă. Ei ar vedea un păcat într'o asemenea întrebare ; şi dacă s'ar hotărî totuşi să-şi pună această întrebare, ar râde cu hohote chiar de ei. Nu pot să înţeleagă, că motiv de mâhnire nu poate fi, aşa dar comedia trivială a acestei făţărnicii blajine, pe care o manifestă cu toţii, cu atâta asiduitate şi sinceritate.

Am făcut o mică digresiune pentru a nu mai reveni asupra uneia şi aceleiaşi chestiuni. Spre a dovedi ce mare eveniment a fost pentru publicul nostru, nu numai din punct de vedere estetic, apariţia poemului lui Puşkin, *Oneghin,* şi cât de noi şi îndrăsneţe păreau atunci ideile expuse în poem, idei ce ne apar, acum, nu numai cu totul învechite, dar chiar semi-idei cu totul timide, — reproducem din această poemă următorul cuplet :

Hm ! Hm ! lectorule stimate,
Cum stai cu rudele mata ?
Dă-mi voie : se cuvine, poate,
Să-ţi spun acum părerea mea,
Ce'nseamnă rudele *acestea.*
Cu ele asta e povestea :

Se cade să le desmierdăm
Să le iubim şi respectăm ;
Şi, după obicei şi ţară,
De ziua naşterii îi vezi,
Ori prin scrisoare le urezi,
Ani mulţi ; şi-un an ei bunăoară
La tine nici se mai gândesc...
Şi, ţină-i tatăl cel ceresc !

Vă amintiţi de sigur că acest vers inocent a avut darul să stârnească imputări de imoralitate din partea majorităţii publicului, de astă dată, nu numai la adresa lui Oneghin, dar chiar şi la adresa poetului. S'au datorat aceste reproşuri tocmai făţărniciei blajine şi de bună credinţă, despre care am vorbit mai sus. Fraţii se judecă cu fraţii pentru o moşie, purtându-şi de multe ori o ură peste măsură de înverşunată, cu totul imposibilă între oameni străini şi posibilă numai între rude. Dreptul de înrudire seamănă de multe ori cu dreptul săracului de a-l linguşi pe bogat pentru a căpăta o pomană ; cu dreptul bogatului de a-l dispreţui pe săracul ce vine să-i plictisească şi de a-l expedia cu nimic ; cu dreptul bogaţilor de a se pizmui unii pe alţii, pentru succesele obţinute în viaţă; în general, cu dreptul de a te amesteca în afacerile altuia şi de a da sfaturi de prisos şi inutile. Oridecâte ori vă veţi manifesta ca om de caracter şi cu simţământul demnităţii omeneşti, veţi ofensa principiile legăturilor de înrudire. Dacă aveţi de gând să vă căsătoriţi, cereţi sfaturi; dacă nu veţi cere, deveniţi un visător periculos, liber-cugetător; dacă cereţi, vi se va recomanda o partidă; căsătorindu-vă şi devenind nenorocit, tot vouă vi se va spune : „vezi, frate, nu se poate face un asemenea pas, fără multă cumpănire; ţi-am spus-o doar..." Dacă v'aţi căsătorit din proprie alegere, nenorocirea va fi şi mai mare. Ce alte drepturi de înrudire mai există ? Câte vreţi! Iată de pildă, acest domn ce seamănă atât de mult cu Nozdriov; dacă v'ar fi fost străin, nu i-aţi da drumul nici măcar în grajd, de teamă să nu strice moralitatea cailor voştri; vi-e rudă, însă, şi-l primiţi şi în salon, şi în cabinet, şi el vă desonorează peste tot, cu titlul lui de rudă a d-voastră. Inrudirea oferă căi splendide de a găsi ocupaţie şi distracţii: dacă vi se întâmplă vreo nenorocire, rudele capătă un prilej minunat de a vă vizita, de a ofta, de a da din cap, de a judeca, de a da sfaturi şi poveţe, de a vă face reproşuri, căpătând după aceea şi prilejul de a răspândi, peste tot, această noutate, blamându-vă şi invectivându-vă în lipsă, căci se ştie doar, că omul este totdeauna vinovat în nenorocire, mai ales în ochii rube-

deniilor sale. Nu sunt pentru nimeni o noutate toate acestea, din nenorocire, însă, deşi toată lumea simte acest lucru, foarte puţini îl recunosc : deprinderea făţărniciei blajine, de bună credinţă, învinge raţiunea. Există oameni în stare să-şi facă foarte mult sânge rău, dacă o familie cu multe rude, sosind în capitală, nu va trage la dânşii; încearcă însă să te opreşti în casa lor, se vor simţi cu totul nefericiţi. Jeluindu-se şi învectivându-şi, în şoaptă, rudele faţă de toată lumea, se vor arăta foarte amabili faţă de familia înrudită şi vor obţine făgăduiala de a trage şi cu un alt prilej. Ce înseamnă toate acestea? Legăturile de înrudire nu sunt, câtuşi de puţin un *principiu* pentru aceşti oameni, ci doar *un fapt :* nimeni nu recunoaşte, în sine, din convingere, acest principiu; din deprindere însă, inconştient şi din făţărnicie, el este recunoscut de toată lumea.

Puşkin a caracterizat aceste legături de înrudire aşa cum există la mulţi, cum există de fapt, exact şi just aşa dar, şi oamenii s'au supărat pe el denumindu-l un om imoral; dacă ar fi zugrăvit însă legăturile de înrudire dintre diferitele persoane într'un fel în care nu există, adică în mod inexact şi fals de sigur că ar fi fost lăudat. Toate acestea ar însemna, deci, nici mai mult nici mai puţin, decât că numai falsitatea şi minciuna sunt morale... Iată unde duce făţărnicia blajină şi de bună credinţă ! Nu, Puşkin a procedat ca un om de înaltă moralitate afirmând, primul, acel adevăr, că pentru a putea spune primul un adevăr trebue să ai o nobilă îndrăsneală. Şi cât de multe din asemenea adevăruri nu sunt spuse în *Oneghin !* Multe din ele nu sunt acum nici noi şi nici prea adânci, dar dacă Puşkin nu le-ar fi spus cu *douăzeci de ani* în urmă, ele ar fi fost şi acum noi şi adânci. Marele merit al lui Puşkin constă tocmai în faptul de a fi exprimat primul aceste adevăruri, care au devenit, în timpul de faţă şi învechite şi neadânci. Puşkin ar fi putut să ne înşire şi o sumedenie de adevăruri mai neclintite şi mai adânci, opera lui ar fi fost, însă, în acest caz, lipsită de adevăr, căci zugrăvind viaţa rusească, nu ne-ar fi înfăţişat-o aşa cum era de fapt. Un om genial nu-şi depăşeşte niciodată vremurile, el ghiceşte, însă, întotdeauna conţinutul şi sensul lor, ce nu sunt văzute de toată lumea.

O mare parte a publicului tăgăduia, cu totul, că Oneghin ar fi un om cu suflet şi inimă, considerându-l, dimpotrivă, un om rece, uscat şi egoist din fire. Ar putea cu greu să fie înţeles mai greşit şi mai strâmb un om. Dar, mai mult: mulţi credeau şi cred încă, în mod naiv, că poetul ar fi avut chiar intenţia să-l zugrăvească pe Oneghin, un tip egoist şi rece. Asta înseamnă să ai ochi

Scanned with OKEN Scanner

şi să nu vezi nimic. Viaţa în lumea înaltă n'a nimicit în Oneghin simţămintele omeneşti, i-a răcit doar năzuinţa spre pasiuni deşarte şi distracţiuni mărunte. Amintiţi-vă strofele în care arată poetul cum a făcut cunoştinţă cu Oneghin :

Certat cu a mediului robie,
Ca el, rămas de vălmăşag,
M'a prins de el, prietenie.
La înfăţişare mi-era drag,
Cu înclinarea-i spre visare,
Cu acea nespusă înstrăinare,
La minte rece şi tăios
Scârbit eram eu, el noros,
La patimi ne'ncercasem jocul :
Pe ambii viaţa ne-a învins ;
Aveam în inimi focul stins ;
Amândorura nenorocul
Şi oamenii pismuitori
Ni se arătară, chiar din zori.
Cine a trăit gândind, nu poate
Să n'aibă pentru om dispreţ ;
Cine a simţit trăind, se sbate
De chinul depănatei vieţi :
Nu-i rob acela amăgirii,
Pe acela şarpele amintirii
Părerile de rău îl rod.
Iar când vorbeşte, toate scot
Ades un farmec la iveală.
Intâi mi s'a părut bizar
Limbajul lui Oneghin, dar
Cu tonu-i de zeflemiseală
Usturător, înveninat,
Cu glumele-i, m'am învăţat.
De câte ori în nopţi de vară
Când limpede şi luminos
Stă cerul peste Neva clară
Iar jocul apelor sticlos
Oglindă nu-i albei Diane, —
Trăind, din anii scurşi, romane,
Trăind apusele iubiri,
Lipsiţi de griji, plini de simţiri,
In liniştea stăpânitoare

De boarea nopţii ne'mbătam!
Ca'n al pădurii verde hram
Ocnaşul scos dela'nchisoare,
Noi ne pierdeam aşa în vis
Cu-al vieţii drum abia deschis.

Cel puţin, putem vedea, din aceste versuri, că Oneghin nu era un om rece, uscat, dur, că trăia în sufletul său poezia, şi că nu era, în general, un om obişnuit, de duzină. Faptul că devenea fără să vrea visător, sensibil şi uşuratic, contemplând frumuseţile naturii şi amintindu-şi de romanele şi iubirile din trecut, pledează, mai curând pentru sensibilitate şi poezie, decât pentru răceală şi uscăciune. Nu-i plăcea, însă, lui Oneghin să se dedea, prea mult, visurilor sale, simţea mai mult, decât vorbea, şi nu-şi deschidea oricui sufletul. O minte tăioasă mai este şi indiciul unei naturi superioare, pentrucă persoana cu o minte tăioasă nu e nemulţumită numai de ceilalţi oameni, ci şi de propriul său eu. Oamenii de duzină sunt, întotdeauna mulţumiţi de ei înşişi, şi dacă le merge bine sunt mulţumiţi şi de toată lumea. Viaţa nu-i înşeală pe proşti; din contra, le oferă totul, căci ei nu-i cer decât foarte puţin: hrană, băutură, căldură şi în afară de aceasta şi ceva jucării, care să poată măguli un amor propriu trivial şi meschin. Desamăgirea pricnuită de viaţă, de oameni, de propria ta persoană (dacă izvorăşte cu adevărat din suflet şi e simplă, fără fraze şi fără afişarea unei *tristeţi distinse)* este inerentă numai oamenilor, care dorind „multe", nu sunt mulţumiţi de „nimic" pe această lume. Cititorii îşi amintesc scena din cabinetul lui Oneghin (cap. VII): toată făptura lui Oneghin e înfăţişată în aceste versuri. Te uimeşte mai ales excepţia pe care o face doar cu două sau trei romane: spre deosebire de toate celelalte romane, căzute în disgraţie;

In care veacul s'a răsfrânt
Şi omul de-astăzi pe pământ
E zugrăvit destul de bine,
Cu sufletu-i nu prea curat,
De sine iubitor, uscat,
Dedat la visuri fără fine,
In cugetul său înăcrit,
Cu zel în treburi risipit.

Ni se va obiecta: ăsta este portretul lui Oneghin! Poate că aşa şi este. Acest fapt pledează, însă, şi mai mult în favoarea superiorităţii morale a lui Oneghin, care se recunoaşte într'un portret

ce seamănă ca două picături de apă cu mulți alții și în care se recunosc foarte puțini, cei mai mulți arătând cu degetul pe alții! Oneghin nu se uita cu plăcere, cu încântare la acest portret, suferind în tăcere din pricina uimitoarei lui asemănări cu odraslele veacului său. Nu natura sa, nu pasiunile sale, nu propriile sale rătăciri, ci veacul l-a făcut pe Oneghin să semene cu acest portret.

Legătura lui de prietenie cu Lenski, acest tânăr visător, atât de preferat de publicul nostru, vorbește, în cea mai mare măsură, în contra lipsei de suflet aparente a lui Oneghin. Oneghin disprețuia oamenii:

. . . . . .

Dar nu sunt legi fără excepții:
Pe unii, chiar de nu simțea
Ca dânșii, totuși îi stima.

Zâmbea, pe Lenski ascultându-l:
Vorbea poetu'nvăpăiat,
Șovăitor îi era gândul,
Și pururi chipu'nduioșat.
Oneghin se mira de toate
Și-și stăpânea, pe cât se poate,
Orice cuvânt răcoritor,
Gândindu-se: de ce s'omor
Clipita lui de fericire;
Și fără mine va vedea;
Mai creadă, cât îi dat așa,
Că lumea e desăvârșire;
Să fim se cade iertători
Cu anii tineri în fiori.

De toate discutau sub soare:
Tratatele ce trec mereu
A neamurilor pieritoare,
Progres, știință, bine, rău,
Prejudecăți dealungul soartei,
Și tainele fatale — moarte,
Destin și viață, rând pe rând
Le-au cântărit și'ntors în gând.

Lucrurile vorbesc dela sine: răceala mândră, uscăciunea de caracter, lipsa de simț, ca și aroganța lui Oneghin, constituesc ideia

grosolană a multor cititori în înţelegerea acestui caracter zugrăvit în linii atât de juste de către poet. Nu ne vom opri, însă, aici şi epuizăm întreaga chestiune.

Un om ciudat, cuprins de jale,
Şi, poate, cu urmări fatale,
Scornit de iad, poate de cer,
Un înger ori un Lucifer,
Cine-o fi el? o imitare,
Fantomă ştearsă, ori tablou
Al unui Harold rus şi nou,
O 'mprumutată 'ntruchipare,
Un lexicon al modei noi?.
O parodie pentru noi?
E cum a fost, mai blând e oare?
Ori umblă tot ca un strigoi?
Că s'a întors, ce rost mai are?
Ce mai e dânsul pentru noi?
Va face-acuma pe Melmothul,
Cosmopolitul, patriotul,
Pe Haroldul, ori pe-un hagiu,
Ori altă mască — nu mai ştiu! –
Sau va fi doar un om de treabă
Ca dumneata şi eu, ca toţi?
Dar eu i-aş spune: „Dacă poţi,
Mai las'a modei fire slabă!"
Căci prea mult capul ne bătu...
— Ţi-i cunoscut! — „Şi da şi nu".
— De ce vorbeşti de dânsul oare.
Aşa? E poate, că ne-om fi dedat,
De tot ce ne izbim mai tare,
Să nu scape nejudecat,
Tot ce, ţâşnit fără prihană,
Loveşte în trufia vană
Şi-o ia 'nderâdere? E că
Un cap mai larg ne'mpiedecă?
Ori că suntem dispuşi adese
Să luăm drept fapte vorbe seci,
C'aşa-i prostia; rea pe veci,
Că fac figuri neînţelese
Mari ne'nţeleşi, şi noi oricând
Primim uşor doar ce-i de rând?

Ferice cine'n tinereţe
A fost om tânăr, şi treptat,
Cu anii, a ştiut să'nveţe
Ce are'n viaţă de urmat,
Şi nu l-au prins visuri deşarte,
Ciudat stând singur la o parte ;
Cine, la douăzeci, fu crai,
Cu soaţă la treizeci de ai ;
Iar la cincizeci de orice gujbe
S'a liberat ; şi, aşteptând
A stat să-i vină rând pe rând
Şi glorie, şi bani, şi slujbe,
De cine se va spune-aşa :
N. N. de treabă om era !
Ce trist e, însă, când zadarnic
S'a dus toată juneţea ta,
Tu înşelându-o amarnic
Şi înşelându-te şi ea ;
Când doruri ce ardeau fierbinte
Şi visurile noastre sfinte
Au putrezit treptat-treptat
Ca toamna frunzele ce cad.
E greu ca ochiul să nu vadă
Decât petreceri, val cu val ;
Să vezi viaţă ca un bal
Şi să te ţii după cireadă,
Fără să'mparţi cu ea nici gând
Şi niciun fel de simţământ.

Aceste versuri ne oferă o cheie pentru a înţelege caracterul lui Oneghin. Oneghin nu este nici Melmot, nici Childe-Harold, nici demon, nici parodie, nici capriciu al modei, nici geniu, nici om mare, ci pur şi simplu „un băiat bun, ca d-ta, ca mine, ca toată lumea". Poetul denumeşte cu dreptate „modă învechită", tendinţa de a găsi sau a căuta, peste tot, oameni geniali sau extraordinari. Repetăm: Oneghin este un băiat bun, nu însă om de duzină. N'are stofă de geniu, nu tinde să devină în ruptul capului un om mare, dar inactivitatea şi trivialitatea vieţii îl sufocă; nu ştie ce vrea, ce doreşte; ştie însă, foarte bine, de ce anume n'are nevoie, ştie că nu doreşte ceea ce place atât de mult amorului propriu al mediocrităţii, făcând-o atât de fericită. Şi tocmai din acest motiv, amorul propriu al mediocrităţii nu l-a declarat numai „om imoral", dar i-a

contestat, chiar şi puterea de pasiune a inimii, căldura sufletului, simţul frumosului şi al binelui. Amintiţi-vă cum a fost educat Oneghin, şi veţi fi de acord că a avut o natură foarte bună, dacă o asemenea educaţie n'a fost în stare s'o ucidă cu totul. Tânăr strălucit, a fost atras de cercurile societăţii înalte ca şi mulţi alţii; s'a plictisit însă curând, şi le-a părăsit, precum foarte puţini o fac. Mocnea în sufletul său speranţa că va reînvia şi se va împrospăta, în tăcerea singurătăţii, în sânul naturii; şi-a dat însă, repede seama, că schimbându-şi reşedinţa nu se vor schimba anumite împrejurări irezistibile şi independente de voinţa noastră :

Noi îi părur'o zi sau două
In singuratele câmpii,
Dumbrava jilavă de rouă,
A gârlei unde guralii;
A treia zi, câmpie, codru
Să-l mai ocupe nu fu mândru;
Apoi cu somn l-au toropit,
Şi'n fine, îi păru vădit
Că'n sat e-aceeaşi plictiseală,
Deşi nu-s promenăzi, palate,
Jocuri de cărţi, versuri, serate.
Ieşi aleanul la iveală,
Şi după dânsul se ţinea
Ca umbra ori nevasta sa.

Am dovedit că Oneghin nu e rece, uscat, lipsit de simţire, am evitat însă până acum cuvântul *egoist*, şi întru cât abundenţa simţămintelor, dorinţa frumosului nu exclude egoismul, putem afirma acum, că Oneghin e un *egoist ce suferă*. Există două categorii de egoişti. Egoiştii primei categorii n'au pretenţii, nu sunt orgolioşi şi nu visează ; nu-şi închipue cum poate cineva să nu se iubească numai pe sine, nestrăduindu-se deci, de loc, să facă o taină din dragostea înfocată pe care o au pentru propria lor persoană; dacă fac afaceri proaste, arată slabi, palizi, răi, josnici, mârşavi, trădători, calomniatori; dacă fac afaceri bune, arată graşi, rumeni, veseli, buni, nu vor împărţi avantajele lor cu nimeni, fiind, totuşi, dispuşi să cinstească pe oricine, nu numai pe cei de pe urma cărora pot trage folos, dar şi pe cei ce nu le pot fi nicidecum de folos. Aceştia sunt egoişti din naştere sau în virtutea educaţiei proaste pe care au primit-o. Egoiştii celei de a doua categorii nu sunt aproape, niciodată graşi şi rumeni la faţă; bolnăvicioşi de cele mai

multe ori, simt mereu povara plictiselei. Aruncându-se în toate direcţiile, căutând mereu, ba fericire, ba distracţii, nu găsesc nicăieri niciuna, nici alta, din clipa în care îşi pierd iluziile tinereţii. Aceşti oameni ajung, de multe ori, până la o dorinţă pasionată de a face bine, până la jertfire de sine de dragul aproapelui; din nenorocire însă, caută fericire şi distracţie şi în această facere de bine, deşi nu trebue să fie căutat în facerea binelui, decât doar binele. Dacă oamenii de acest soi trăiesc într'o societate care oferă fiecăruia dintre membrii ei deplina posibilitate de a tinde, prin activitatea lor, să înfăptuiască idealul adevărului şi binelui, se poate spune despre ei, fără şovăire, că vanitatea şi meschinul lor amor propriu au înnăbuşit în ei elementele bune, făcându-i egoişti. Oneghin nu aparţine, însă, nici uneia din aceste două categorii de egoişti. El poate fi caracterizat ca un *egoist fără voie*; trebue văzut în egoismul lui ceea ce numeau anticii „fatum". De ce nu s'a apucat Oneghin de o activitate de bine, binefăcătoare, folositoare? De ce nu şi-a căutat satisfacţia într'o asemenea activitate? De ce? De ce? — Pentrucă, stimaţii mei domni, le e mai uşor unor oameni cu cap de bostan să întrebe, decât unor oameni inteligenţi să răspundă...

Ca vremii să-i mai prinză rostul,
Pierdut printre moşii, visând
Crezu, întâi, Evghenie-al nostru
Să facă nou aşezământ.
Un înţelept într'o pustie
El moştenita iobăgie
Cu bir uşor o înlocui;
Şi robul soarta-şi preamări.
Dar se îmbufnă'n ungher la sine,
Văzând în toate numai rău,
Om socotit, vecinul său.
Viclean zâmbi un altul: „Bine..."
Dar toţi acelaşi svon l-au scos:
Că e un ins primejdios.

La început veneau să-l vază;
Dar cum, prin porţile din dos,
De obicei pleca de acasă
Pe armăsarul său focos,
Cât ce pe drum gonind în fugă
Pe droşti, îi auzea vreo slugă:
Jignindu-i greu purtarea sa,

Au contenit de-al mai căuta.
„Vecinu-i necioplit, cu toane,
E farmazon; şi singur cuc
Bea vinul roşu din cauc;
Nu pupă mâna la cucoane;
Mă rog *nu spune după* da
Nici după nu" — *se povestea.*

Se poate face ceva numai în societate, numai în baza unor necesităţi sociale, indicate de realitatea lucrurilor, şi nu de teorie; ce-ar fi putut, însă, să facă Oneghin înconjurat de vecini atât de excelenţi, într'un cerc atât de drăgălaş? Să uşureze soarta ţăranului, însemna, fără îndoială, mare lucru pentru ţăran; şi Oneghin n'a făcut decât foarte puţin, în această direcţie. Există oameni, care izbutind să facă un lucru folositor, povestesc întregii lumi, cu mare mulţumire de sine, cele întâmplate, găsindu-şi astfel plăcută ocupaţie pentru întreaga viaţă. Oneghin nu făcea parte din această categorie de oameni: cele ce păreau multora lucru important şi mare nu însemnau cine ştie ce pentru el.

Datorită unei întâmplări Oneghin se apropie de Lenski; prin Lenski, Oneghin face cunoştinţă cu familia Larinilor. Intorcându-se dela prima vizită pe care o face acestei familii, îi vine să caşte. Din convorbirea pe care o are cu Lenski, aflăm că Oneghin crezuse că Tatiana era logodnica prietenului său, şi că aflând că s'a înşelat, se mira de alegerea pe care o făcuse Lenski, afirmând că dacă ar fi fost poet, şi-ar fi ales-o pe Tatiana. I-a fost deajuns acestui om indiferent şi cu totul rece să arunce două priviri, în treacăt, pentru a înţelege deosebirea dintre cele două surori, în timp ce inflăcăratului şi exaltatului Lenski nici prin cap nu-i trecea că iubita lui nu e de loc o fiinţă ideală şi poetică, ci pur şi simplu o fată frumuşică şi simplă, care nu merită de loc riscul de a-ţi omorî prietenul sau de a fi tu omorît pentru ea. In timp ce Oneghin căsca *din obişnuinţă*, după cum se exprimă el, fără a se gândi măcar la familia Larinilor, sosirea lui provoacă în această familie o straşnică dramă lăuntrică. Majoritatea publicului cititor a fost extrem de mirată de faptul că, primind scrisoarea Tatianei, Oneghin nu s'a îndrăgostit imediat de ea, şi încă şi mai mult de faptul, că acelaşi Oneghin, care a refuzat cu atâta răceală iubirea atât de curată şi naivă a minunatei fete, a putut totuşi să se îndrăgostească după aceea, cu pasiune, de superba doamnă din societatea înaltă. Intr'adevăr, pot exista motive de mirare. Fără să încercăm să lămurim această problemă, ne vom opri totuşi asupra ei. Recunoscând,

de altfel, în acest fapt posibilitatea unei probleme psihologice, nu considerăm, totuşi, uimitor faptul în sine. Credem, în primul rând, cam prea dictatorială întrebarea : de ce s'a îndrăgostit, sau de ce nu s'a îndrăgostit, sau de ce nu s'a îndrăgostit în cutare timp ? Inima îşi are, ce-i drept, legile ei, din care nu s'ar putea de sigur constitui uşor un codice complet şi sistematic. Afinitatea naturilor, simpatiile morale, convingerile comune pot şi chiar şi trebue să joace un mare rol în dragostea ce se poate înfiripa între fiinţe cugetătoare; cel ce neagă, însă, în iubire elementul pur nemijlocit, pasiunea instinctivă, involuntară, capriciul inimii, justificat de proverbul rus puţin cam trivial, dar foarte expresiv şi anume : „Dacă te îndrăgosteşti de diavol, îţi pare mai frumos decât mândrul şoim", cel ce neagă acest lucru, nu înţelege ce este iubirea. Dacă numai voinţa şi raţiunea ar hotărî zarul dragostei, iubirea n'ar mai fi simţământ, pasiune. Elementul nemijlocit este implicat de iubirea cea mai raţională, dat fiind că dintre câteva fiinţe deopotrivă de demne, nu este aleasă decât una, şi această alegere se bizue pe înclinaţiunea involuntară a inimii. Se întâmplă, însă, şi cazuri în care oamenii ce par creaţi unul pentru altul, rămân indiferenţi unul faţă de altul, fiecare îndreptându-şi simţămintele către o fiinţă cu totul nepotrivită. Incât, Oneghin a avut tot dreptul să n'o iubească pe Tatiana, ca fată, fără teamă că va trebui să înfrunte judecata de drept comun a criticii, şi să se îndrăgostească de Tatiana, ca femeie. In ambele cazuri el a avut o purtare, ce n'ar putea fi numită nici morală şi nici imorală. Toate acestea ajung pentru a-l îndreptăţi; mai trebue însă să adăugăm ceva. Oneghin era atât de inteligent, fin şi experimentat, înţelegea atât de bine oamenii şi inima lor, încât el n'ar fi putut să nu înţeleagă din scrisoarea Tatianei, ce inimă pasionată, dornică de hrană fatală svâcneşte în pieptul acestei sărmane fete, că ea are un suflet curat ca acel al pruncului, că pasiunea ei e naivă şi copilărească, şi că nu seamănă de loc cu cochetele, care l-au plictisit atât de mult cu simţămintele lor ba uşoare, ba false. Oneghin este viu mişcat de scrisoarea Tatianei :

Limbajul visului de fată
Un roi de gânduri i-a trezit.
Şi'n gând îşi aminti de dânsa,
De Tania, palida şi stinsa;
Şi într'un vis fără păcat
Tot sufletul îi fu'ngropat.

Simţirea lui de altădată
Pe-o clipă, poate, s'a aprins;
Dar n'ar fi vrut ca dinadins
Să'nşele încrederea-i curată.

In scrisoarea pe care i-o trimite Tatianei (cap. VIII), Oneghin arată, că observând în ea licăriri de gingăşie, n'a voit să le dea crezare (s'a silit, adică, să nu le dea crezare), nu s'a lăsat sedus de obiceiuri dragi, nevrând să se despartă de searbăda lui libertate. Dacă a apreciat, însă, cum trebue o latură a iubirii Tatianei, n'a putut, să nu vadă în acelaşi timp şi cealaltă latură a ei. In primul rând, dacă s'ar fi lăsat ademenit de o asemenea iubire minunată şi copilărească şi dacă s'ar fi lăsat cuprins de pasiunea ei până la dorinţa de a răspunde cu aceeaşi iubire, ar fi însemnat pentru Oneghin să se hotărască să se căsătorească. Dacă însă l-ar mai fi putut interesa poezia pasiunii, poezia căsătoriei nu numai că nu putea să-l intereseze, dar îi era chiar desgustătoare. Poetul care şi-a exprimat în Oneghin multe din propriile sale gânduri, face următoarele reflecţii, în această privinţă, vorbind despre Lenski :

Ale lui Hymen griji, tristeţe,
Plictisitor şi lung căscat
El nicicând nu le-a apucat.
In timp ce noi, duşmanii nunţii,
Vedem, în conjugalul trai,
De plictiseli un lung alai,
De parcă urci în silă munţii...

Din moment ce nu putea fi vorba de căsătorie, rămânea dar o iubire platonică, dacă nu chiar ceva şi mai rău; a înţeles-o însă atât de bine pe Tatiana, încât nici prin gând nu i-ar fi putut trece o asemenea posibilitate, fără a se fi înjosit în proprii săi ochi. In ambele cazuri, însă, nu-i apărea prea ademenitoare această iubire. Cum! El, cu inima mistuită de pasiuni, cu posibilităţile pe care le-a avut de a cunoaşte viaţa şi oamenii, cu aspiraţiuni care mai fierbeau în pieptul lui, deşi nu-şi putea singur da seama în mod clar de ele — el, în stare să manifeste interes şi să se lase preocupat doar de ceva, ce ar fi fost în stare să suporte propria lui ironie, — ar fi putut el oare să se lase captivat de iubirea copilărească a unei fete visătoare, care privea viaţa în felul în care el n'o mai putea privi... Şi ce-i putea făgădui această iubire în viitor ? Ce-ar fi putut găsi ulterior în Tatiana? Un copil capricios, care ar fi plâns din cauza că el nu poate să conceapă viaţa precum o vede ea, şi să se joace

copilăreşte de-a dragostea, lucru, trebue să recunoaşteţi, foarte plictisitor; or, o fiinţă, care, captivată de superioritatea lui, i s'ar fi supus fără a-l înţelege, n'ar mai fi avut nici simţămintele, nici gândurile, nici voinţa, nici caracterul ei propriu. Ultima variantă e mai liniştitoare, în schimb, însă, şi mai plictisitoare. Aceasta să fie oare poezia şi fericirea iubirii ?...

Despărţit de Tatiana prin moartea lui Lenski, Oneghin pierde orice l-ar mai fi putut lega întru câtva de oameni.

Pe prietenul său omorându-l,
Trăind deşarte zile seci,
Ani şase peste douăzeci
El împlinind, şi nefăcându-l
Să mişte slujbă sau femei,
Tânjea, tânjea fără temei.
Şi-l prinse dorul de-a se duce,
Neliniştea de-a sta pe loc
(Aceasta e aleasa cruce
De cei mâncaţi de-un tainic foc).

Oneghin călătoreşte şi în Caucaz, unde priveşte roiul palid al umbrelor, ce se înghesue în jurul izvoarelor curative ale Maşucului :

Nutrind mâhnite, grele gânduri,
Oneghin caută-amărît,
Prin înoptatele lor rânduri,
La văi de fum posomorît
Tot cugetând: de ce n'am încă
In pieptul meu o rană-adâncă ?
De ce nu sunt un biet moşneag,
Ca moşierul ăst sărac ?
De ce nu-s ca judecătorul
Din Tula eu paralizat ?
De ce nu simt în omoplat
Reumatism ? O ! Creatorul
Mă ţine viu; şi ce aştept
Dureri şi noi dureri în piept !...

Ce viaţă ! Iată suferinţa, zugrăvită atât de mult şi în versuri şi în proză, de care se tângue atât de multă lume, ca şi cum ar cunoaşte-o într'adevăr; iată suferinţa adevărată, fără coturne de actor, fără catalige, fără draperie, fără fraze, suferinţa ce nu-ţi ră-

peşte de multe ori somnul, nu-ţi ia pofta de mâncare, nici sănătatea, dar care e cu atât mai teribilă !... Să dormi noaptea, iar ziua să caşti şi să vezi toată lumea îndeletnicindu-se cu ceva, toată lumea preocupată de ceva; unul să câştige bani, un al doilea să se căsătorească, un al treilea să se lecuiască, un al patrulea să lupte cu nevoia, muncind în sudoarea frunţii, să vezi în jurul tău şi veselie şi tristeţe, şi râs şi plâns, să vezi toate acestea şi să te simţi străin de ele, întocmai ca şi Jidovul rătăcitor, ce se simte străin în mijlocul vieţii clocotitoare din jurul său, visând ceasul morţii, ca pe-o supremă fericire ; această suferinţă, deşi neînţeleasă de multă lume, nu este totuşi mai puţin teribilă... Tinereţe, sănătate, bogăţie, şi în plus, şi minte şi inimă : ce mai trebue oare pentru a trăi şi a fi fericit ? Iată părerea gloatei stupide, care vede în suferinţele de acest soi o ciudăţenie la modă. Şi cu cât era mai naturală, mai simplă suferinţa lui Oneghin, cu cât era mai departe de orice poză, cu atât mai puţin putea fi ea înţeleasă şi apreciată de majoritatea publicului. Să retrăieşti atât de multe la o etate numai de douăzeci şi şase de ani, fără să fi gustat viaţa, să fii sleit, obosit, fără să fi făcut nimic, să ajungi la negaţiunea absolută fără să fi împărtăşit niciun soi de convingeri, dar asta înseamnă a fi îngropat de viu ! Lui Oneghin nu i-a fost dat, totuşi, să moară fără a gusta din cupa vieţii : o pasiune puternică şi adâncă n'a întârziat să trezească forţele spiritului său, adormit în melancolie. Tatiana, pe care Oneghin o întâlneşte la un bal, la Petersburg, se schimbase într'atât de mult, încât Oneghin abia o recunoaşte !

Ea nu era nici impulsivă,
Nici rece şi nici guralivă,
La toţi priviri nu împărţea,
După succese nu umbla,
Şi nu făcea figuri o mie,
Pe nimeni nu maimuţărea,
Şi calmă, simplă apărea.
Ea 'ntruchipa icoana vie
Aceea ce e comme il faut...

. . . . . .

Nu s'ar fi spus că-i prea frumoasă;
Insă de jos şi până sus
Nimeni pe lume n'ar fi spus
Că află'n ea, ce'n lumea-aleasă
Din Londra, sub puterea modei,
Se cheamă vulgar.

Soțul Tatianei, excelent caracterizat din cap până în picioare de poet, prin următoarele două versuri :

...Mai sus ca toți,
Și nas și umeri ridica
Generalul ce intră cu ea,

soțul Tatianei îl prezintă pe Oneghin, rudă și prieten. Mulți cititori, citind pentru prima oară acest capitol, se vor fi așteptat ca Tatiana să izbucnească într'un *cursiv* adânc, să leșine, iar venindu-și în fire să se arunce imediat de gâtul lui Oneghin. Ce mare desiluzie însă pentru acești cititori !

Prințesa se uită la el...
Dar oricât chin, câtă uimire,
Câtă mirare de nespus
In inimă i s'a produs,
Pe fața-i nicio tresărire:
Cu-același aer degajat,
Din cap ușor a înclinat.

Nu că n'a prins-o un cutremur,
Că n'a pălit, că n'a roșit...
Nici în sprânceana ei un tremur;
Nici buza nu i-a tresărit.
Chiar de-o privea mai de aproape,
El n'ar fi putut să desgroape
Pe Tatiana din trecut.
Ceva să-i spună ar fi vrut,
Și — nu putea. Doar ea-l întreabă
De unde s'a întors și când,
Pe-acasă fost-a de curând ?
Și către soț privirea slabă
O'ndreaptă; apoi au eșit...
El a rămas înmărmurit...

E-aceeași Tatiană oare,
Pe care el, în doi, cândva,
In satul șters din depărtare,
O învăța și-o dăscălea,

Ţinându-i lecţii de morală
(Când am pornit cântu'n urzeală), —
Aceeaşi dela care el
Are-o scrisoare'n portofel,
Deschisă, plină de simţire,
Aceeaşi fată?... Ori e vis?...
Acea pe care, cum am zis,
A părăsit-o 'n grea mâhnire,
Acum chiar ea cu el a stat
Şi-aşa de rece s'a purtat?
. . . . . .
Ce e cu el? ce-o fi păţit
Ce oare s'o fi răscolit
In fundul sufletului leneş?
Deşertăciune e? ori iar
Iubirea — al juneţii dar?
. . . . . .
In Tatiana ce schimbare!
Ce bine rolul şi-a deprins!
Ce iute-a rangului strânsoare
A dobândit-o, ce distins!
Cine-ar putea să bănuiască
Pe fata gingaşă, cerească
In doamna mare de acum.
Şi inima-i fusese scrum
Pentru Oneghin! - Nopţi de-arândul
Pân'somnul o prindea, visa
La dânsul numai şi'nălţa
La lună ochii trişti, iar gândul
Se strecura în viitor
Pe un drum al ei şi-al lui: al lor.

Iubirea 'n orice vârstă pradă;
Dar peste inimi fecioreşti
Ea roditoare o să cadă,
Ca ploi pe brazde câmpeneşti:
In patimi, ele se desvoltă,
Se înnoiesc, se coc, subt boltă, —
Şi viaţa dărue bogat
Şi mândre flori şi rod curat.

Dar mai târziu, când la răscruce
Sunt anii noștri, pe imaș
Ea lasă doar ai morții pași:
Cum toamna ploaie rece-aduce
Și schimbă câmpul în noroi
Și lasă codrul fără foi.

Nenumărându-ne printre ultra-idealiști, suntem gata să admitem amestecul unor sentimente meschine chiar și în pasiunile cele mai înalte, întru cât credem că *întărâtarea* și *vanitatea* și-au avut și ele partea lor în pasiunea lui Oneghin. Nu suntem însă în niciun chip de acord cu părerea de mai jos a poetului, proclamată de acesta atât de solemn și care a găsit un atât de mare ecou în mulțime, fiind tocmai pe gustul acesteia :

O, oamenilor! toți sunteți
La fel cu Eva cea străbună:
Nu vi-i pe plac ce vă e dat;
Știutul șarpe blestemat
Spre pom vă cheamă și v'adună:
„Opritul fruct tu să mi-l dai!"
Căci altfel raiul nu e rai.

Noi avem o părere mai bună despre firea omului, fiind convinși că omul nu se naște pentru rău, ci pentru bine, pentru a se desfăta cu toate bunătățile vieții în mod rațional și legitim, și nu pentru crimă; că năzuește spre dreptate și are instincte nobile. Răul nu zace în om, ci în societate, dat fiind că societatea, pe care o înțelegem în sensul unei forme a evoluției omenirii, e încă departe de a-și fi atins idealul, și nu e de mirare că mai există în ea atât de multe crime. Tot astfel se explică de ce cele considerate criminale în lumea antică, sunt considerate legitime în lumea modernă, și de ce fiecare popor și fiecare veac își au noțiunile lor de moralitate, legalitate și penalitate. Omenirea e departe de a fi atins treapta desăvârșirii, în care toți oamenii, ca ființe omogen înzestrate cu o rațiune unitară, se vor înțelege între ei asupra noțiunilor de adevăr și minciună, de dreptate și nedreptate, de legiuit și de nelegiuit, așa după cum s'au și înțeles asupra ideii că soarele nu se învârtește în jurul pământului, ci pământul în jurul soarelui, și tot așa după cum s'au înțeles asupra multor axiome matematice. Până atunci însă crima va fi crimă numai în aparență, iar în interior, în fond, nu va fi decât contestare a justeței și rostului rațional al cutărei sau

cutărie legi. Au fost vremuri în care părinţii nu vedeau în copiii lor decât nişte sclavi, considerând că au dreptul să violenteze simţămintele şi inclinaţiunile lor cele mai sfinte. Acum însă, dacă o fată, simţind repulsiune faţă de domnul cu înfăţişare binevoitoare, cu care urmează să fie căsătorită cu deasila, şi dragoste fierbinte pentru fiinţa de care urmează să fie despărţită cu deasila, va asculta de inclinaţiunile ei, dăruindu-şi dragostea alesului inimii ei, şi nu persoanei de al cărei buzunar sau rang s'au îndrăgostit scumpii ei părinţi, nu cumva va fi această fată o criminală? Nimic nu are de înfruntat atât de mult duritatea condiţiunilor exterioare, ca inima, şi nimic nu năzueşte mai mult la absolută libertate, ca aceeaşi inimă. Şi chiar şi fericirea dragostei, ce este ea din moment ce trebue să se adapteze unor condiţiuni exterioare? Doar cântecul privighetoarei sau al ciocârliei într'o colivie de aur. Ce este însă fericirea dragostei, ce nu recunoaşte decât porunca şi dorinţa inimii? Cântecul triumfal al privighetorii la apusul soarelui, în umbra tainică a salciei aplecate asupra râului; cântecul liber al ciocârliei, care, în îmbătarea nebună a simţământului vieţii, ba se ridică în sus ca o săgeată, ba cade din cer, ba bate din aripi nemişcată, scăldându-se parcă şi înnecându-se în eterul albăstrui... Păsărica iubeşte libertatea; pasiunea este poezia şi floarea vieţii; ce-ar mai rămâne însă din svâcnirile pasiunii, dacă inima nu e liberă?...

In scrisoarea lui Oneghin către Tatiana pâlpâie flacăra pasiunii; nu mai e nici ironie, nici cumpătare mondenă, nici mască mondenă. Oneghin ştie că poate stârni zâmbete răutăcioase, pasiunea însă înnăbuşeşte în el teama de a deveni caraghios, de a-i furniza duşmanului arme ce ar putea fi îndreptate în contra lui. Şi are destule motive să-şi iasă din minţi. După exteriorul ei, s'ar putea crede că Tatiana s'a împăcat cu această viaţă de nimic, că s'a închinat din suflet idolului vanităţii, şi în acest caz, se înţelege, rolul lui Oneghin ar fi fost foarte caraghios şi jalnic. In lumea înaltă însă, exteriorul nu-i spune nimănui nimic: toată lumea posedă în aceste cercuri arta de a fi veselă şi cu demnitate, în timp ce ţi se rupe inima, răvăşită de convulsiuni. Oneghin putea deci să presupună pe bun temei, că Tatiana a rămas aceeaşi în forul ei, şi că cercurile societăţii înalte n'au învăţat-o decât arta de a se stăpâni şi de a privi serios viaţa. O natură nobilă nu piere în cercurile lumii înalte, orice ar crede filosofii filistini: lumea de jos are tot atâtea mijloace pentru a mortifica sufletul şi inima ca şi cercurile înalte. Nu există decât diferenţe de forme, şi nu de fond. Şi acum, în ce lumină trebuia să-i apară lui Oneghin, Tatiana, care nu mai era o fată visătoare, ce-şi încredinţa lunei şi stelelor gândurile ei

cele mai intime și care ghicea sensul visurilor după cartea lui Martin Zadeca, — ci o femeie care cunoaște valoarea celor ce i-au fost date, care va cere mult, dar va și da mult. Aureola mondenă nu putea să n'o înalțe în ochii lui Oneghin : există în lumea înaltă, ca și pretutindeni, două categorii de oameni: unii care se ataşează de forme, văzând în îndeplinirea lor țelul vieții; e gloata; alții care își însușesc în societatea înaltă arta de a cunoaște oamenii și viața, tactul realității și facultatea de a dispune pe deplin de toate darurile pe care le-au căpătat dela natură. Tatiana aparținea ultimei categorii, și ca o doamnă în societatea înaltă ea apărea și mai înălțată ca femeie. Pe lângă aceasta, iubirea fără luptă nu putea avea pentru Oneghin niciun farmec, iar Tatiana nu-i făgăduia un succes ușor. Și el se aruncă în această luptă fără a nădăjdui că va avea succes, fără vreun calcul, cu toată nesocotința unei pasiuni sincere, pasiune ce respiră în fiecare cuvânt al scrisorii sale :

Da, să te văd o clipă doar,
Să-ți urmăresc oriunde pasul,
Surâsul gurii, ochiul clar
Cu ochii-mi să le sorb, și glasul
Să ți-l pândesc, și să ating
In gând a ta desăvârșire,
Apoi în chinuri să mă sting
In fața ta... o, fericire !

. . . . . .

De-ai ști ce 'ngrozitor de tristu-i
De dor să arzi în flăcări vii
Și să te nărui, să te mistui,
Iar inima în frâu s'o ții;
Să vrei iubitei la picioare
Să-i cazi, genunchii să i-i strângi,
Să-i spui cu grai de'ndurerare
Tot, tot, și hohotind să plângi,
Iar între timp să pari de ghiață,
In gest și'n vorbă degajat,
Nepăsător și măsurat,
Și vesel s'o privești în față!...

Această pasiune înflăcărată nu-i face însă impresie Tatianei. Oneghin care se întâlnește cu ea, după ce i-a trimis câteva epistole, nu observă nici turburare, nici suferință, nici urme de lacrimi pe fața ei, pe această față ce reflectă numai urme de mânie... Incuindu-se pentru toată iarna în casă, Oneghin se dedă cititului :

Ci ochii doar erau pe carte;
Căci mintea lui, cu dor, cu vis
Şi cu tristeţi, sbura departe,
Iar sufletu-i gemea închis.
Şi printre rânduri tipărite,
De ochii minţii doar zărite,
El alte rânduri *slovenea*
Şi adânc în ele se pierdea.
Erau, din vremuri de departe,
Poveşti şi tâlcuri ce au fost,
Ori visuri fără niciun rost,
Ceţoase prevestiri de soarte,
Vr'un basm ciudat, şi în sfârşit
Răvaşul fetei răscitit.

Şi'ncet încet, în amorţeală,
I se 'nfăşoară simţ şi gând,
Iar cunoscuta amăgeală
Ii trece chipuri vechi pe rând
Prin faţă: luncă'nzepezită;
Pe ea fiinţă adormită;
Un tânăr'e, încremenit,
Şi-un glas şoptind: cum? omorît!
Apoi, duşmani ce nu-i mai ştie
De ticăloşi, clevetitori,
Un roi de proaspeţi trădători,
Un cerc de-amici doar la beţie,
Apoi, o casă cu cerdac
Şi la fereastră chipul drag!...

Nu ne vom opri acum, pe îndelete, asupra scenei întâlnirii şi explicării ce are loc între Oneghin şi Tatiana, dat fiind că rol principal îl deţine în această scenă Tatiana, despre care vom mai avea multe de spus. Romanul se termină prin refuzul sever al Tatianei, iar cititorul se desparte pentru totdeauna de Oneghin în cea mai amară clipă din viaţa acestuia... Ce înseamnă toate acestea? Unde e romanul? Care e ideia lui? Şi ce fel de roman fără sfârşit o fi şi acesta? După părerea noastră, există romane a căror idee constă tocmai în faptul că ele n'au sfârşit, dat fiind că în însăşi realitatea vieţii există evenimente fără desnodământ, existenţe fără scop, fiinţe nehotărîte, pe care nu le poate nimeni înţelege, şi care nu se înţeleg ele însele, într'un cuvânt, fiinţele cărora

li se spune pe franţuzeşte les *êtres manqués, les existences avortées* [1]). Şi, deseori, aceste fiinţe sunt înzestrate cu mari calităţi morale, cu mari forţe spirituale, făgăduesc mult şi îndeplinesc puţin sau nu îndeplinesc nimic. Nu depinde acest lucru de ele, avem în acest caz un *fatum*, realitatea de care sunt ele înconjurate şi de care omul nu este în stare, nu are forţa să se elibereze. Un alt poet ne-a înfăţişat pe un alt Oneghin, căruia îi spune Peciorin: eroul lui Puşkin, Oneghin, se consacră căscatului cu un soi de jertfire de sine ; eroul lui Lermontov, Peciorin, se bate până la ultima picătură de sânge cu viaţa, vrând să-i smulgă, cu forţa, partea ce i se cuvine; căi diferite cu acelaşi rezultat: ambele romane n'au sfârşit, ca şi viaţa şi activitatea ambilor poeţi...

Care a fost însă soarta ulterioară a lui Oneghin ? A reînviat oare pasiunea lui pentru o nouă suferinţă, mai în concordanţă cu demnitatea omenească ? Sau i-au spulberat această pasiune toate forţele sufletului, prefăcându-i melancolia şi dezolarea într'o apatie rece ca moartea ? Nu ştim, şi de ce ne-ar putea interesa acest lucru, din moment ce ştim că forţele acestei naturi bogate au rămas fără utilizare, viaţa lui fără sens şi romanul fără sfârşit ? E destul să ştim şi acest lucru, pentru a nu mai dori să ştim altceva...

Oneghin este un caracter real, în sensul că n'are nimic visător, fantastic în el, în sensul că ar putea fi fericit sau nefericit numai în realitate şi prin realitate. In persoana lui Lenski, Puşkin ne-a zugrăvit un caracter cu totul opus caracterului lui Oneghin, un caracter cu totul abstract, cu totul străin de realitate. Pe atunci, un asemenea tip se înfăţişa ca un fenomen cu totul nou, oamenii de acest fel începând, într'adevăr, atunci, să-şi facă apariţia în societatea rusească.

. . . . . .

Pe nume Lenski, iar ca şcoală
Din Göttingen, fără'ndoială.
Poet, frumos, înfloritor,
Şi al lui Kant admirator.
El din Germania ceţoasă
Invăţătură a cules :
Al libertăţii vis ales,
O'nflăcărare volburoasă
Un verb entuziast mereu
Şi părul negru, lung şi greu

. . . . . .

1) Fiinţe ratate, existenţe neizbutite. *(N. red.)*

Iubind, cânta el de iubire,
Iar cântu-i era clar nespus,
Ca fata gingaşă'n simţire,
Ca fătu'n vis, ca luna sus,
Pe bolta zărilor senine,
Crăiasă dulcilor suspine.
Cânta de ducă şi de dor,
De-un nu ştiu ce chinuitor,
Cânta de-acele roze stranii
Din romantism; cânta de ţări
Pe unde'n tainice visări
Şi-a scurs arzând în lacrimi anii.
Cânta de-ai vieţii foi gălbui
Cu optsprezece ani ai lui.

Lenski e un romantic şi prin firea lui şi prin spiritul timpului. Va fi de prisos să mai amintim că acest suflet curat şi nobil era gata să îmbrăţişeze tot ce e frumos şi înalt. Totodată, însă, „inima-i de drăgălaşă ignoranţă" vorbea tot timpul despre viaţă, fără a o fi înţeles vreodată. Realitatea nu-l atingea: bucuriile şi mâhnirile sale nu erau decât un rod al fanteziei sale. Indrăgostindu-se de Olga, nu-şi dădea seama că aceasta nu-l înţelege de loc, că măritându-se, această fată drăgălaşă, va deveni o nouă ediţie, mai reuşită, a mamei sale, că-i era indiferent cine o va lua de soţie, poetul, tovarăş al jocurilor ei de copil, sau ulanul mulţumit de sine şi de calul său. Lenski a împodobit-o cu multe calităţi şi desăvârşiri, i-a atribuit multe simţăminte şi gânduri, pe care nu le avea şi de care nu se preocupa. Fiinţă bună la inimă, drăgălaşă şi veselă, Olga era fermecătoare ca toate „duduiţele", cât timp n'au devenit încă „cucoane"; Lenski vede însă, în persoana ei o zână, o silfidă, un vis romantic, fără a bănui măcar viitoarea „cucoană". El scrie un „madrigal sepulcral" pentru bătrânul Larin, în care, credincios firii sale, a ştiut să găsească fără ironie, accente poetice. In simpla dorinţă a lui Oneghin de a glumi cu el, nu vede decât trădare, ademenire şi ofensă mortală. Urmează moartea lui, pe care o preamăreşte anticipat în versuri nebuloase, romantice. Nu vrem de loc să-l îndreptăţim pe Oneghin care, precum spune poetul:

Să se arate, se cădea,
Nu sclav prejudecăţii oarbe,
Nu un copil, un revoltat,
Ci înţelept, cinstit bărbat.

Dar tirania și despotismul prejudecăților lumii înalte și ale vieții sunt atât de înrădăcinate, încât trebue să fii erou pentru a le putea combate. Din punct de vedere artistic, amănuntele duelului dintre Oneghin și Lenski, sunt culmi ale perfecțiunii. Poetul iubea idealul întruchipat de el în chipul lui Lenski, plângându-i căderea în minunate strofe:

Voi, prieteni, regretați poetul:
In florea marilor nădejdi,
Făr'să le vază roada, bietul,
Cu anii-i tot copilărești,
S'a stins! Ah, unde-i frământarea
Din piept, și unde-i înălțarea
In simț uman și gând semeț,
Gingaș, puternic, îndrăsneț?
A dragostei furtuni de doruri
Unde-s? Și setea de a ști,
Și teama de a nu greși,
Și voi viziuni cu vii fioruri,
Nălucă-a vieții pe pământ,
Al poeziei vis prea sfânt!

Spre fericirea omenirii
Se poate că era născut;
Că sunetul vestit al lirii
Prin veacuri i-ar fi străbătut
Fără 'ntrerupere. Se poate
Că treptele vieții toate
Le-ar fi urcat el, până sus.
Și, poate, umbra lui a dus
Cu sine'n groap'o taină sfântă
Și pentru noi s'a stins cu ea
Un glas ce'n veci nu mai murea,
Și-acum dincolo nu s'avântă
Spre ea al Timpului mulțam —
Proslăvitor, din neam în neam.
Dar poate și că, el, poetul
Cu alții ajungea la fel.
Trecea junia lui cu încetul,
Și focul s'ar fi stins în el.
In multe se schimba de-a bine,
De muze se lăsa și'n fine

Se însura, la sat, bogat,
Purtând frumos cusut halat;
Ar fi 'nvăţat viaţa cum e,
Bea, se hrănea şi se îngrăşa,
La patruzeci, podagra-avea,
Apoi, la sine'n pat anume,
Se prăpădea 'ntre fiii săi
Şi 'ntre suspine de femei.

Suntem convinşi că Lenski ar fi avut neapărat soarta arătată de ultimele strofe. Deşi cu multe calităţi, calitatea lui cea mai mare e aceea de a fi murit tânăr, adică la timp, pentru a-i rămâne neîntinată figura. Nu era o natură, pentru care a trăit înseamnă a te desvolta, a păşi înainte. Repetăm, era un *romantic* şi nimic mai mult.

Dacă Lenski ar fi rămas în viaţă, Puşkin n'ar fi avut ce să facă cu el, decât să desvolte doar într'un întreg capitol, cele spuse atât de cuprinzător într'o singură strofă. Oamenii de felul lui Lenski, cu toate calităţile lor incontestabile, nu sunt decât tipuri negative, devenind filistini totali sau, păstrându-şi pentru totdeauna tipul lor primordial, mistici şi visători îmbătrâniţi, tot atât de neplăcuţi ca şi fetele bătrâne ideale, duşmani ai oricărui progres, mai mult chiar decât trivialii puri şi fără pretenţii. Scormonind mereu în sinea lor şi situându-se în centrul lumii, se uită cu linişte la tot ce se petrece în această lume, afirmând că fericirea trebue să fie căutată în sinea noastră, că trebue să năzuim a ne înălţa cu visurile noastre sufleteşti, dincolo de stele, fără a ne gândi la vanităţile acestui pământ, bântuit şi de foame, şi de nevoi, şi... Tipuri ca Lenski mai există şi acum, numai că au degenerat. Nimic din ceea ce a fost fermecător şi minunat în cazul lui Lenski, n'a rămas în cazul lor. Nu veţi mai găsi la ei puritatea virginală a inimii, ci doar grandomanie şi pasiune de a mâzgăli hârtia. Sunt cu toţii poeţi, şi noianul de versuri, din reviste, este opera lor exclusivă. Într'un cuvânt, iată, oameni cu totul nesuferiţi, deşerţi, triviali.

Tatiana... dar despre ea în articolul viitor.

Scanned with OKEN Scanner

OPERELE LUI ALEXANDRU PUȘKIN

ST. PETERSBURG. UNSPREZECE VOLUME

MDCCCXXXVIII — MDCCCXLI

ARTICOLUL AL NOUĂLEA

„EVGHENII ONEGHIN"

(Sfârșit)

Pușkin are marele merit de a fi înfățișat primul, în romanul său, prin mijloace poetice, societatea rusă de pe acele vremuri, zugrăvindu-ne în persoana lui Oneghin și Lenski latura principală, adică bărbații acestei societăți; aproape însă că poetul are un și mai mare merit, prezentând, pentru prima oară, prin mijloace poetice femeia rusă, în persoana Tatianei. In toate stările și păturile sociale ale societății ruseşti, bărbatul joacă primul rol ; și nu vom afirma că femeia joacă la noi fie și un rol secundar, sau chiar inferior, pentru simplul motiv că nu joacă în general niciun rol. Excepție e, cel puțin într'o anumită măsură, doar femeia din societatea înaltă. Ar fi demult timpul să recunoaștem că cu toată pasiunea noastră de a copia în totul obiceiurile europene, cu toate balurile noastre, în ciuda disperării slavofililor, în sensul că am devenit cu totul *nemți*, cu toate acestea, ar fi timpul, în sfârșit, să recunoaștem că am rămas încă până acum niște cavaleri puțin galanți, că atențiunea pe care i-o acordăm femeii, ca și dorința noastră de a trăi și muri pentru ea, n'a rămas până acum decât aproape o poză teatrală, ce seamănă mai mult cu o frază la modă a lumii înalte,

şi încă cu una de fabricaţie străină, imitată. Mă rog, acum şi *onorabilul* negustor cu barba de un cot, dela care se *cam* simte miros de varză şi ceapă, chiar şi această negustorime, mergând cu *jupâneasa* pe stradă, o duce la braţ, fără a o mai împinge dela spate cu genunchiul, arătându-i drumul şi interzicându-i să se uite pe lături; dar acasă... Ce rost are însă să vorbim de cele ce se întâmplă acasă? Rufele murdare se spală doar în familie... Indopându-ne cu o mulţime de fraze străine, strigăm şi în versuri şi în proză: „femeia este regina societăţii; prezenţa ei fermecătoare înfrumuseţează societatea", ş. a. m. d. Priviţi însă societatea noastră (cu excepţia cercurilor înalte); peste tot bărbaţii într'un cerc, femeile în altul. Şi chiar cel mai asiduu galant, rămânând în societatea femeilor are aerul de a se fi jertfit din politeţă; pe urmă, ridicându-se cu o faţă obosită, ca după o muncă grea, se duce în camera bărbaţilor, pentru a răsufla liber şi a se reculege. In Europa femeia este într'adevăr regina societăţii: bărbatul căreia o femeie îi dă mai multă atenţie decât altuia e vesel şi mândru. La noi dimpotrivă: la noi femeia aşteaptă ca o graţie să vorbească cu ea un bărbat; e fericită şi mândră de atenţiunea ce i se acordă. Şi cum ar putea fi altfel, din moment ce la noi fasoanele ţin loc de *bon ton* şi politeţă, din moment ce poezia este iubită de toată lumea numai în cărţi, în viaţă toată lumea fugind de ea, ca dracul de tămâie. Cum aţi putea oferi braţul unei fete, dacă ea nu îndrăsneşte să se sprijine de el, înainte de a cere permisiunea mamei? Cum v'aţi putea hotărî să vorbiţi cu această fată mai mult şi mai des, ştiind că veţi fi considerat astfel îndrăgostit şi declarat chiar logodnicul ei? Aţi putea astfel s'o compromiteţi şi să cadeţi şi personal în belea. Dacă veţi fi considerat îndrăgostit de ea, nu veţi putea scăpa de aluziile şirete, spirituale şi de zeflemelile prietenilor dvs., precum şi de chestionări naive şi blajine ale unor persoane care vă sunt cu totul străine. Dar o veţi păţi şi mai rău, dacă se va crede că vreţi să vă căsătoriţi cu ea. Dacă părinţii ei nu vă vor considera o partidă bună pentru fiica lor, nu veţi mai fi primit în casa lor, şi-i va fi interzis, cu asprime, fiicei să fie amabilă cu dvs. în alte case; dacă vă vor considera o partidă avantajoasă, veţi cădea în altă belea, mai straşnică decât cea precedentă; vi se vor întinde mreje, capcane şi vă veţi pomeni, mă rog, cu o soţie, înainte de a fi reuşit să vă veniţi în fire şi să vă întrebaţi: dar cum şi când dracu s'au întâmplat toate acestea? Dacă sunteţi însă un om cu caracter şi nu vă veţi lăsa ademenit, veţi cădea într'o „istorie", pe care o veţi ţine minte multă vreme. De ce se întâmplă toate acestea? Pentru simplul motiv că nu se înţelege la noi şi nu vrea nimeni să înţe-

leagă ce este femeia, că nu simte nimeni necesitatea, nu dorește și nu caută să înțeleagă acest lucru, într'un cuvânt, pentrucă, la noi, nu există femei. „Sexul frumos" există, la noi, numai în romane, nuvele, drame și elegii; în realitate, însă, acest „sex frumos" se împarte în patru categorii și anume: fetițe, fete de măritat, femei căsătorite și, în sfârșit, fete bătrâne și femei îmbătrânite. De primele, niște copii, nu se interesează nimeni; ultimele inspiră teamă și ură (de multe ori pe drept cuvânt); prin urmare, sexul nostru frumos este alcătuit din două categorii: din domnișoare care așteaptă să se căsătorească, și din femei căsătorite. Fata rusă, nu este o femeie în sensul european al cuvântului, nu e un om, nu e decât o *fată de măritat*. Copil încă, ea zice mire oricărui bărbat pe care-l vede în casă, promițând de multe ori să-l ia de bărbat pe *papa* al ei, sau pe *frățiorul* ei; în leagăn încă, și mama și tatăl ei, și surorile și frații, și doicele și bonele, și toți cei ce o înconjurau îi spuneau că e mireasă și că trebue să-și aleagă un mire. Abia ajunsă la vârsta de doisprezece ani, mama ei, reproșându-i că e leneșă, că nu știe să se poarte și încă multe alte neajunsuri, îi spune: „nu vi-e rușine domnișoară: sunteți doar de acum bună de *măritat*?" E de mirare, oare, după toate acestea, că ea nu știe, și nu se poate uita la propria ei persoană, ca la o ființă femenină, ca la un om, deoarece se simte doar fată de *măritat*? E de mirare, oare, că începând din anii cei mai fragezi și până la tinerețea cea mai coaptă, și câteodată și până la adâncă bătrânețe, toate gândurile, toate visurile, toate năzuințele, toate rugăciunile ei sunt concentrate într'o singură idee fixă, aceea de a se căsători, că n'are decât o singură dorință pasionată, un singur rost și țel în viață, acela de a-și găsi un soț, că nu înțelege nimic înafară de acest lucru, că nu se gândește la nimic, că nu dorește nimic, și că nu se uită la fiecare bărbat necăsătorit ca la un om, ci numai ca la un mire? Și are ea vreo vină? Dela etatea de optsprezece ani, începe să simtă că nu mai este fiica părinților ei, un copil iubit al inimii lor, bucuria și fericirea familiei, o podoabă a casei, ci o povară grea, o marfă ce începe să se strice, o mobilă de prisos, care poate să scadă din preț și care nu va putea fi vândută. Ce-ar putea, dar, să facă biata fată, decât doar să-și concentreze toate facultățile în domeniul artei pentru a-și atrage un mire în capcană? Cu atât mai mult, cu cât numai în această direcție s'au și desvoltat facultățile ei, datorită lecțiilor căpătate dela „scumpii ei părinți" și dela drăguțele ei mătușe și verișoare, etc. Pentru ce, anume, capătă ea cele mai multe mustrări și dojeni din partea mamei care-i face educație? Pentru faptul că nu știe să se poarte cu abilitate cu

tinerii buni de însurat, pentrucă nu ştie să facă ochi dulci, sau pentru faptul că e prea amabilă cu bărbaţii, care nu reprezintă pentru dânsa o partidă avantajoasă. Ce-o învaţă mai mult ca orice mama sa? Să cocheteze, din calcul, să se prefacă că e un îngeraş, să-şi ascundă sub blana moale şi lucioasă ghiarele de pisică. Şi orice fire ar avea biata fată, ea va trebui, vrând-nevrând, să-şi joace rolul ce i-a oferit viaţa şi în a cărei taine ea este, cu atâta zel, şi atât de temeinic iniţiată. Acasă e neglijentă; umblă cu părul nepieptănat, se îmbracă cu o rochiţă murdară, strâmtă şi scurtă din cit decolorat, în pantofi cârpiţi şi în ciorapi murdari care îi cad pe pulpe: suntem doar la ţară şi cine ne vede înafară de slugi, şi face oare să ne gătim pentru ele? Va fi destul însă, să se ivească în depărtare, o trăsură, care promite musafiri neaşteptaţi, şi fata de măritat îşi ridică mâinile spre cer, şi ţinându-le astfel mult timp, strigă în grabă: *vin musafiri! vin musafiri!* Mâinile devin din roşii, albe: *şiretlic dela ţară!* Incepe, după aceea, mare fierbere în casă: mama şi fiica se spală, se piaptănă, se încalţă, îmbracă pe rufăria murdară rochii de lână sau mătase, cusute acum cinci ani de zile. E caraghios să ai grijă de curăţenia rufăriei: rufele le porţi sub rochie, nu le vede nimeni, şi e ştiut, doar, că oamenii nu se îmbracă pentru dânşii, ci pentru alţii. Iată însă că, mai devreme sau mai târziu, năzuinţele tainice şi rugăminţile fierbinţi ajung pe punctul de a se îndeplini. Fata candidată la măritiş, e de acum mireasă deabinelea, îmbrăcându-se doar pentru logodnic. Il cunoştea demult, s'a îndrăgostit însă de el numai în clipa în care a înţeles că are intenţiuni serioase în ceea ce o priveşte. Şi crede, într'adevăr, că e îndrăgostită de el. Năzuinţa bolnăvicioasă de a se vedea căsătorită şi bucuria de a-şi fi atins scopul, sunt în stare să stârnească subit dragoste în inima ei, atâta timp excitată de visuri de căsătorie, visuri tainice şi mărturisite. Inafară de aceasta, când nu mai poţi zăbovi şi eşti zorită, te vei îndrăgosti fără să vrei, deodată, neavând timpul să te întrebi dacă te-ai îndrăgostit, într'adevăr, sau crezi, doar că iubeşti... Fiica a învăţat însă, dela prea „scumpii ei părinţi" numai arta de a se căsători cu orice preţ, părinţii ei nu s'au gândit că trebue s'o pregătească pentru rolul ei, în viitor, nu i-au explicat îndatoririle unei soţii şi mame, n'au făcut-o în stare să-şi îndeplinească obligaţiunile. Şi bine au făcut: oricât de bune ar fi ele, nu există nimic mai inutil şi chiar mai vătămător decât îndrumările, ce nu sunt întărite de puterea pildei, ce nu sunt îndreptăţite în ochii elevului de totalitatea realităţii ce-l înconjoară. „Ia exemplu dela mine, domnişoară!" repetă necontenit mama cu ton dictatorial. Şi fiica o copiază în linişte pe

mamă-sa, pregătind în persoana ei, atât lumii, cât şi viitorului bărbat, un al doilea exemplar al mamei ei. Dacă bărbatul este un om bogat, va fi mulţumit de soţia sa. Casa lor va fi plină de toate bunătăţile, îmbelşugată, deşi toate obiectele vor fi lipsite de gust, inutile, murdare, pline de praf, în desordine şi dereticate numai înaintea marilor sărbători (şi atunci începe, în casă, mare tapaj, adevărată babilonie); curtea e plină de slugi, n'ai cui să ceri un pahar cu apă, n'are cine să-ţi aducă o ceaşcă cu ceai... Aşa dar ce face fata, bună de măritat mai ieri, iar acum tânără doamnă? O, ea trăieşte „în tot largul ei". Şi-a atins, în sfârşit, ţelul în viaţă; nu mai e o orfană, nu mai este un copil adoptiv, nu mai este o povară, în casa părintească, e acum stăpâna casei, dispune de persoana ei cum vrea; pleacă unde vrea şi când vrea; primeşte în casă pe cine doreşte; nu trebue să se mai prefacă ba într'o mieluşea nevinovată, ba într'un înger blând; poate să facă pe capricioasa, să leşine, să comande, să-şi chinuiască soţul, copiii, slugile. Şi îi vin în cap o sumedenie de idei ciudate: ba nu-i mai place trăsura, ba trebue să-şi schimbe şalul, are jucării scumpe câte vrei; trăieşte ca o aristocrată, nu cedează nimănui întâietatea, întrece pe toată lumea, iar bietul soţ abia reuşeşte a-şi ipoteca şi reipoteca moşia. Copil al noii generaţii, îşi mobilează cât mai luxos, dar fără gust şi sala şi salonul, duce grija să domnească în ele măcar o aparenţă de curăţenie, căci aceste odăi sunt doar predestinate mosafirilor, sunt camere de paradă, pentru văzul lumii; murdăria îşi serbează deplinul ei triumf în dormitor, în camera copiilor, în cabinetul soţului, într'un cuvânt, în odăile din interiorul locuinţei, în care oaspeţii nu-şi aruncă privirile. Doamna primeşte mosafiri, fără încetare, e neîntrerupt înconjurată de un cerc de oaspeţi, pe care nu-i subjugă însă prin inteligenţa şi tactul ei de femeie de lume mare, nici prin graţia manierelor sau prin farmecul unei conversaţii captivante; nicidecum, se străduieşte, doar, să arate că dispune de multe şi de toate, că e bogată, că toate ale casei sunt de prim ordin, şi podoabele odăilor, şi masa, şi mosafirii, şi caii, că nu e o oarecare, şi că puţini pot duce viaţa pe care o duce ea... Conversaţiile au ca subiect cancanurile şi moda, moda şi cancanurile. Domnul i-a binecuvântat căsătoria, naşte câte un copil aproape în fiece an. Ce educaţie va da însă copiilor? Aidoma celeia pe care a primit-o dela mama ei; cât sunt încă mici, copiii vegetează în camera lor înconjuraţi de dădace şi bone, de slugi de tot felul, care trebue să insufle acestor copii primele noţiuni de morală, să desvolte în ei instincte nobile, să le explice diferenţa dintre necurat şi păunaşul codrilor, dintre vrăjitoare şi nimfă, să le tâlmăcească

diferite semne, să le povestească diferite poveşti despre morţi şi vârcolaci, să-i înveţe să înjure şi să se bată, să spună minciuni fără să roşească, să-i obişnuiască să mânânce, fără încetare, fără a fi sătui vreodată. Şi drăgălaşii de copii se simt perfect de bine în sfera în care trăiesc ; printre slugi, au favoriţi şi nesuferiţi, sunt prietenoşi cu cei dintâi, iar pe cei din urmă îi înjură şi-i bat. Iată însă că au crescut : tu, tată, fă ce vrei cu băieţii, fetele sunt însă învăţate să sară şi să se strângă în corset, să sdrăngănească puţin la pian, să fiecărească puţin pe franţuzeşte, şi s'a terminat educaţia ; au nevoie, după aceea, de o singură ştiinţă, au o singură grijă, să atragă în capcană logodnici.

Dacă însă fata noastră de măritat se căsătoreşte cu un om nici prea bogat, nici prea sărac, trăind însă puţin mai larg decât îi permite buzunarul, abia făcând faţă cheltuielilor, vai de soţul ei. In satul ei n'a făcut niciodată nimic (deoarece e *duduie*, şi nu o *iobagă* oarecare, ca să facă treabă), nu s'a îndeletnicit niciodată cu nimic, nu ştie să ducă gospodăria, iar întru cât priveşte ordinea, curăţenia şi orânduiala în casă, n'a văzut şi n'a auzit nimic nicăieri şi dela nimeni despre aşa ceva. A se căsători însemnează pentru ea a deveni o cucoană, a deveni gospodina casei, însemnează a comanda tuturor şi a face absolut tot ce vrea. Nu e treaba ei să facă totul cu socoteală, să câştige, ci să cumpere şi să cheltuiască, să se îmbrace după ultima modă, cât mai elegant.

Puteţi s'o învinuiţi oare ? Ce drept aveţi să-i cereţi să nu fie ceea ce aţi făcut singuri din ea ? Puteţi oare să-i învinuiţi chiar şi pe părinţii ei ? N'aţi făcut oare voi singuri din femeie numai o fată de măritat şi o soţie, şi nimic mai mult ? V'aţi apropiat oare vreodată de ea simplu, desinteresat, fără niciun soi de intenţiuni, pentru a vă delecta doar cu aroma, armonia unei fiinţe feminine, cu farmecul poetic al prezenţei şi tovărăşiei unei femei, care are o influenţă atât de blândă, liniştitoare şi fascinantă asupra naturii aspre a bărbatului ? Aţi dorit, oare, vreodată să vedeţi un prieten într'o femeie, de care nu sunteţi de loc îndrăgostiţi, o soră într'o femeie cu care v'aţi împrietenit? Nu! Nu vă prezentaţi în vreun cerc feminin, pentru altceva decât pentru a vă face o datorie de bunăcuviinţă, o ceremonie ; nu dansaţi cu o femeie, decât numai pentrucă dansul între bărbaţi nu se obişnueşte. Nu vă îndreptaţi atenţiunea dvs. exclusiv asupra unei femei, decât cu intenţiuni precise, fie pentru a o lua în căsătorie, fie pentru a-i face curte. Priviţi femeia dintr'un punct de vedere pur utilitarist, aproape comercial: ea nu e pentru dvs. decât un capital ce trebue să dea dobândă, o moşie, o casă de raport; sau nu vedeţi în ea decât o

bucătărească, o spălătoreasă, o jupâneasă, o dădacă sau cel mult, cel mult o odaliscă.

Există de sigur şi excepţiuni. Societatea însă este alcătuită din reguli generale, şi nu din excepţiuni, care nu reprezintă, de cele mai multe ori, decât excrescenţe bolnăvicioase pe corpul societăţii. Acest adevăr amar este confirmat cât se poate de bine de aşa zisele „fete idealiste". De obicei pasionate, amatoare de lectură, ele citesc mult şi repede, devorează cărţile. Dar doamne, cum citesc şi ce citesc ele!... Cel mai curios lucru este credinţa adâncă a acestor fete idealiste că înţeleg tot ce citesc şi că lectura le e de mare folos. Toate îl admiră pe Puşkin, ceea ce nu le împiedecă, însă, să se încline şi în faţa talentului d-lui Benedictov; unele din ele îl citesc cu plăcere chiar şi pe Gogol, ceea ce nu le împiedecă, totuşi, de loc, să fie entuziasmate de nuvelele d-lor Marlinski şi Polevoi. Işi pierd minţile după tot ce este la modă, tot ce se scrie şi se vorbeşte în prezent. Găsesc, însă, în toate acestea, o confirmare a ideii lor favorite, o îndreptăţire a dispoziţiei lor sufleteşti, văd adică lucruri ideale, şi văd idealismul acesta chiar şi acolo unde nici nu se pomeneşte despre el, ba chiar şi acolo unde este luat în bătaie de joc. Au toate caiete dragi, în care transcriu versurile lor favorite, gândurile care le interesează în cărţile citite. Simt plăcerea să se plimbe la lumina lunei, să contemple cerul cu stele, să asculte murmurul apei. Au mare înclinaţiune pentru prietenie şi fiecare din ele duce corespondenţă intensă cu prietena ei, care trăieşte cu dânsa în acelaşi sat, ba uneori chiar în aceeaşi casă, numai că în odăi diferite. Prin această corespondenţă (care reprezintă caiete enorme), ele îşi comunică simţămintele, gândurile şi impresiile. Pe lângă aceasta, fiecare din ele îşi duce un jurnal plin de „simţăminte copiate", în care (ca şi în toate jurnalele făpturilor idealiste şi cu viaţă lăuntrică de ambele sexe) nu găseşti nimic viu, nimic adevărat, ci numai pretenţii de idealism. Ele dispreţuesc mulţimea şi pământul, nutrind o ură înverşunată faţă de tot ce este material. Această ură ajunge, deseori, până la dorinţa de a se desprinde, în general, de materie. Indură, în acest scop, chinurile foamei, nu mănâncă, uneori, câte o săptămână întreagă, îşi ard degetele la lumânare, îşi pun zăpadă pe piept sub rochie, beau oţet şi cerneală, se desvaţă să doarmă şi, în urma acestor năzuinţe către o existenţă ideală, sublimă, reuşesc până într'atât să-şi distrugă nervii, încât devin în scurtă vreme întruchiparea unei boli dintre cele mai reale şi mai materiale... Extremele se ating! Toate simţămintele simple omeneşti, şi mai ales cele ale femeilor, ca de pildă, pasiunea, forţa de captivare a simţurilor,

iubirea maternă, înclinaţia pentru un bărbat, simţăminte care nu posedă în ele nimic neobişnuit sau genial, care nu sunt urmărite de vreo nenorocire, care nu suferă, nici nu sunt bolnăvicioase şi nici sărace, par în ochii lor triviale, mărunte, caraghioase şi vrednice de dispreţ. Concepţiile „fetelor idealiste", în materie de dragoste, sunt deosebit de interesante. Toate sunt vestale ale iubirii, gândesc, visează, vorbesc şi scriu numai despre iubire. Ele nu recunosc, însă, decât iubirea curată, nepământească, ideală, platonică. Căsătoria constituie în ochii lor o profanare a iubirii, iar fericirea, o trivializare a ei. Ele trebue să iubească neapărat de departe, cea mai mare fericire a lor fiind să-şi viseze adoratul la lumina lunei şi să se gândească : „poate că şi *el* priveşte luna în această clipă şi se gândeşte visător la mine ; iubirea nu ştie, deci, ce e despărţirea !" Jalnice fiinţe acvatice cu sânge rece, aceste fete idealiste se cred păsările ; înnotând în apa turbure a unei exaltări nervoase artificiale, îşi închipue că planează în norii unor simţăminte şi idei înalte. Nu înţeleg câtuşi de puţin tot ce e simplu, adevărat, sincer, pasionat ; crezând că nutresc dragoste pentru tot ce e „înalt şi frumos", nu sunt îndrăgostite decât de ele însele, şi nici nu-şi dau seama că, prin fanteziile lor caraghioase de a fi vestale ale iubirii şi jertfirii de sine, nu fac decât să-şi măgulească mărunţul lor amor propriu. Multe din ele sunt gata să se căsătorească, trădându-şi deodată convingerile lor la cel dintâi prilej şi devenind repede, din fete idealiste, cele mai obişnuite femei ; unele dintre ele sunt însă în stare să se înşele atât de mult cu nălucirile lor fantastice, încât rămân pentru toată viaţa nişte virgine extaziate, menţinându-şi astfel până la etatea de şaptezeci de ani exaltarea lor sentimentală, idealismul lor nervos. Cele mai tefere femei de acest gen îşi vin în fire mai devreme sau mai târziu, falsa lor orientare de dinainte rămâne, însă, pentru totdeauna un demon negru al vieţii lor, otravă pentru liniştea şi fericirea lor ca şi rămăşiţele unei boli rău lecuite. Cele mai grozave fete idealiste, sunt însă acelea, care nu numai că nu dispreţuesc căsătoria, dar văd într'o căsătorie cu alesul inimii lor cea mai mare fericire pământească: ele îşi creează un ideal al lor, al căsniciei fericite în conformitate cu inteligenţa lor redusă, absenţa oricărei desvoltări morale şi fantezia lor stricată, iar atunci când îşi dau seama că acest ideal al lor absurd nu se poate realiza, răzbună tot amarul desiluziei lor pe bieţii lor bărbaţi.

Fetele idealiste, de toate genurile, se recrutează în cea mai mare parte din categoria fetelor lăsate să se desvolte în voia lor. Ar putea oare să li se facă o vină din faptul că nu devin decât nişte mon-

ştri morali, în loc de a deveni fiinţe vii ? Realitatea pozitivă ce le înconjoară e într'adevăr foarte trivială, încât capătă involuntar convingerea adâncă, că binele nu poate semăna cu această realitate, trebuind să fie, numaidecât, diametral opus ei. Iar o desvoltare de sine stătătoare, ce părăseşte terenul realităţii, sfera societăţii, duce întotdeauna la monstruozităţi. Incât ele se găsesc în faţa a două extreme : să devină triviale ca toată lumea sau triviale, în mod original. Ele aleg ultima cale, închipuindu-şi că au sărit de pe pământ, în nori şi trecând de fapt dela trivialitatea existenţei la o trivialitate a visării. Şi cel mai trist lucru e faptul că, printre aceste fiinţe nenorocite, se găsesc naturi, care simt cu adevărat necesitatea unei existenţe omeneşti mai mult sau mai puţin raţionale, meritând o soartă mai bună.

In mijlocul acestei mulţimi de fiinţe schilodite, din punct de vedere moral, îşi face, însă, câteodată, apariţia o natură excepţională, într'adevăr colosală, care plăteşte scump pentru caracterul ei excepţional, devenind jertfa propriei ei superiorităţi. Naturile geniale, inconştiente de genialitatea lor, sunt nimicite, fără milă, de societatea inconştientă, ca o jertfă de ispăşire a propriilor ei greşeli... Asemenea natură este Tatiana lui Puşkin. Cunoaşteţi în deaproape familia Larinilor. Tatăl, nici prea prost, dar nici prea inteligent; nici prea om, dar nici animal, ci ceva în genul polipului, care aparţine în acelaşi timp, ambelor regnuri, şi celui animal şi celui vegetal.

Era un om de treabă dânsul.
Iar unde doarme sub pământ,
Stă scris pe crucea de mormânt:
„Aicea zace veşnic plânsul
Dimitrii Larin, rob smerit
Sub piatra-aceasta, liniştit".

Această pace pe care o gustă sub piatră este prelungirea aceleeaşi păci pe care *bunul boier* a gustat-o şi în viaţă, în halatul lui tătăresc. Există, în lumea aceasta oameni, în a căror viaţă şi fericire, moartea n'aduce niciun soi de schimbări. Tatăl Tatianei făcea parte din această categorie de fericiţi. Mama sa, însă, se găsea în comparaţie cu soţul ei, pe o treaptă mai înaltă a vieţii. Până la căsătorie, l-a adorat pe Richardson, nu pentrucă l-ar fi citit, ci pentrucă a auzit de Grandison dela verişoara ei din Moscova. Cununată cu Larin, a oftat în taină după un altul. A fost, însă, căsătorită fără să fie întrebată. S'a chinuit la început, în satul soţului, s'a obişnuit,

însă, pe urmă cu situaţia ei, fiind chiar mulţumită, mai ales, după ce a învăţat secretul de a-şi dirija în chip despotic soţul.

Şi a'nceput de trebi să-şi vază,
Şi, făr'a întreba pe soţ,
Mura bureţi, ţinea socoţi,
Iar Sâmbetele dup'amiază
Mergea la baie; şi dădea
In slujnici când se mânia.
Pe vremuri, în album, la fete
Şi ea cu sânge a semnat.
Paraşele erau Paulette
Şi glăsuia şi ea cântat;
Sta strânsă în corest ca'n cleşte
Şi pronunţa pe franţuzeşte
Pe N rusesc, trecut prin nas;
Dar toate'n urmă au rămas:
Corset, Pauletta şi albume,
Caiet cu versuri, le-a uitat,
Ce-atunci Céline s'a chemat
Azi Aculina e pe nume,
Şi a'mbrăcat, încet,încet,
Halat cu vată şi bonet.

Intr'un cuvânt, soţii Larin trăiau minunat, precum trăiesc pe lumea asta, milioane de oameni. Monotonia vieţii familiale era turburată doar de sosirea unor oaspeţi :

Veneau la ei să steie, seara,
Din când în când, vecinii lor,
Prieteni fără cin şi zor,
Să mai se plângă, să cârtească
Şi să mai râdă câte-un pic
Ce discutau cu'nţelepciune
De vin, rudenii, coasă, porci,
Ori cum ai încerca s'o 'ntorci,
Nu strălucea nici prin simţire,
Nici prin al poeziei foc, —
Cât despre minte — chiar de loc,
La fel şi arta mai subţire;
Iar soaţele, s'o spunem clar,
Erau cu mult mai fără har.

Iată aşa dar ambianţa, în care s'a născut şi a crescut Tatiana ! E drept că se aflau alături de ea două fiinţe, deosebite cu totul de această ambianţă şi anume : sora Tatianei, Olga, şi logodnicul ei, Lenski. Dar nici aceste fiinţe nu erau în stare s'o înţeleagă pe Tatiana. Tatiana avea pentru ele o iubire simplă, fără să ştie singură de ce, în parte din obişnuinţă, în parte pentrucă aceste fiinţe nu izbutiseră, încă, să devină triviale ; Tatiana nu-şi desvăluia, însă, înaintea lor lumea lăuntrică a sufletului ei; un oarecare simţământ obscur, instinctiv, îi spunea că are în faţa ei fiinţe dintr'o altă lume, că nu va fi înţeleasă. Şi într'adevăr, Lenski, cu firea lui de poet, era departe de a bănui puternica natură a Tatianei : o asemenea femeie nu i se potrivea naturii lui exaltate, putând să-i pară mai de grabă o fiinţă bizară şi rece, decât o fire poetică. Olga ar fi putut s'o înţeleagă şi mai puţin decât Lenski. Olga era o fire simplă, spontană, care nu reflecta niciodată, care nu punea întrebări, căreia îi era totul clar şi de înţeles din obişnuinţă, toate fiind în funcţie de obişnuinţă, în viaţa ei. Ea a deplâns mult moartea lui Lenski, s'a consolat însă repede, căsătorindu-se cu un ulan şi devenind dintr'o fată graţioasă şi drăgălaşă, o cucoană de duzină, o copie a mamei sale, cu oarecare schimbări impuse de vremuri. Caracterul Tatianei, însă, nu poate fi definit atât de uşor. Tatiana avea o fire adâncă şi puternică, deşi nu prea complicată. Nu găsim în cazul Tatianei, contrazicerile bolnăvicioase, de pe urma cărora suferă naturile prea complicate ; Tatiana este făurită, parcă, dintr'o singură bucată, fără niciun soi de refaceri şi adăugiri. Intreaga ei viaţă este însufleţită de acea integritate şi unitate, ce alcătuesc în lumea artelor cel mai mare merit al unei opere artistice. In toate împrejurările vieţii, Tatiana se înfăţişează aceeaşi, şi ca simplă fată dela ţară, îndrăgostită cu pasiune, şi ca doamna din societatea înaltă; portretul ei din copilărie, zugrăvit de poet cu atâta măestrie, nu se schimbă ulterior, desvoltându-se doar în continuare.

Retrasă, tristă şi tăcută,
Şi sperioasă ca o ciută,
Ea, printre-ai ei, fără alin,
Părea ca un copil străin.
Ea nu ştia să linguşească
Pe tata, nici pe mama sa ;
Copil, printre copii nu vrea
Să sară, să se hârjonească,
Şi-adesea stând la geam visa,
Intreaga zi, în sinea sa.

Scanned with OKEN Scanner

Reveria ce-i îndulcea monotonia zilelor, o însoţea încă din leagăn ; degetele Tatianei n'au cunoscut niciodată acul, şi chiar copilă fiind, nu-i plăceau păpuşile şi strengăriile, şi se ferea şi de sgomotul şi râsul sonor al jocului copiilor. Ii plăcea mai mult să asculte poveşti groaznice, în seri de iarnă. Capătă, astfel, de timpuriu, pasiune pentru cititul romanelor, care încep să-i absoarbă toată viaţa.

Ei îi plăcea'n balcon să vadă
Cum zorii zilei se ivesc,
Când în a cerului livadă
Duium de stele veştejesc,
Şi dunga cerului se-aprinde
Şi vântul dimineţii joacă,
Iar ziua se desvoltă lin.
Ori iarna, când pământu-i plin
De negură la noi în ţară,
Pândea'n tăcerile pustii,
Când luna moare prin stihii,
Ca, leneş, soarele s'apară.
Demult îndătinată aşa,
Ea până'n zori se deştepta.

Precum vedeţi, Tatiana îşi consacra nopţile de vară visărilor, iar nopţile de iarnă lecturii romanelor, şi aceasta în mijlocul unei lumi, care avea obiceiul înţelept de a sforăi în voie la un asemenea ceas târziu ! Ce contrast între Tatiana şi lumea ce-o înconjura ! Tatiana, minunată floare rară, crescută cu totul întâmplător, în crăpătura unei stânci sălbatice :

Nebănuită'n iarba plină
De fluture, nici de albină.

Aceste două versuri dedicate de Puşkin Olgăi, i se potrivesc mult mai mult Tatianei. Ce fluturi şi ce albine ar fi putut să-şi dea seama de această minunată floare şi să se lase încântate de ea ? Nu cumva urâcioşii de tăuni, bondari sau strechii, de alde domnii Pâhtin, Buianov, Petuşcov şi toţi cei de o teapă cu ei? Nu, de o femeie ca Tatiana pot să fie captivaţi numai bărbaţii ce se găsesc pe cele două trepte extreme ale lumii morale : cei ce se află la acelaşi nivel cu natura ei, atât de puţini pe lumea aceasta, ori bărbaţii cu totul triviali, atât de mulţi din păcate. Tatiana putea să placă acestora din urmă prin frumuseţea ei, prin frăgezimea şi sănătatea ei rustică,

chiar prin sălbăticia caracterului ei, în care ei ar fi putut vedea blândeţe, ascultare şi supunere faţă de viitorul soţ, calităţi preţioase pentru animalitatea lor grosolană, fără a mai vorbi de calculele referitoare la dotă, rubedenii, etc. Bărbaţii, însă, situaţi la mijloc, între aceste două extreme, erau în cea mai mică măsură în stare s'o aprecieze pe Tatiana. Trebue să constatăm că toate aceste fiinţe mijlocii, care ocupă un loc între naturile înalte şi gloata omenirii, aceste *talente* care servesc de legătură între *genialitate* şi *mulţime*, sunt în cea mai mare parte „idealişti" de aceeaşi marcă ca şi fetele idealiste, despre care am vorbit în rândurile de mai sus. Se cred aceşti idealişti însufleţiţi de pasiuni, simţăminte, năzuinţe înalte, nereducându-se, însă, totul decât la faptul că fantezia le e desvoltată pe seama tuturor celorlalte facultăţi, şi în primul rând pe seama raţiunii. Ei au simţire, dar mai mult sentimentalism, şi încă şi mai mult dispoziţia şi facultatea de a-şi analiza neîntrerupt simţămintele şi de a vorbi mereu despre ele. Ei au şi inteligenţă, nu a lor însă, ci citită, livrească, făcând dovadă, în consecinţă, de multe ori de sclipiri de inteligenţă, niciodată, însă, de scaun la cap. Cusurul lor principal însă, latura lor cea mai slabă, călcâiul lui Achille, în cazul lor, e tocmai faptul că ei n'au niciun soi de pasiuni, înafară doar de aceea a meschinului lor amor propriu, ce se mărgineşte doar la aceea că întreaga lor fiinţă este cufundată într'o inactivă şi stearpă contemplare a calităţilor lor lăuntrice. Firi calde, nici prea reci şi nici prea fierbinţi, au într'adevăr jalnica facultate de a se inflama o clipită pentru orice şi pentru nimic. Şi ei vorbesc numai de simţămintele lor fierbinţi, de focul ce le mistuie sufletul, de pasiunile vijelioase din inima lor, fără a bănui, măcar că toate acestea nu sunt decât o furtună într'un pahar cu apă. Şi cu greu pot fi găsiţi, pe lumea aceasta, oameni, mai puţin în stare să aprecieze un sentiment veritabil, să înţeleagă o adevărată pasiune, să discearnă o fiinţă cu adâncă simţire, cu pasiuni veritabile. Oameni, de acest soi, n'ar fi putut s'o înţeleagă pe Tatiana : ei ar fi hotărît într'un glas, că dacă Tatiana nu este o prostuţă trivială, e cel puţin o fiinţă foarte *bizară* şi în orice caz, o femeie rece ca ghiaţa, lipsită de simţăminte şi incapabilă de pasiuni. Şi s'ar putea oare altfel ? Fiinţă tăcută, sperioasă, Tatiana nu se lasă atrasă de nimic, n'o bucură nimic, nu se lasă exaltată de nimic, e indiferentă faţă de toate, nu caută alintările nimănui, nu se împrieteneşte cu nimeni, nu iubeşte pe nimeni, nu simte necesitatea de a-şi desvălui altora tainele sufletului şi inimii, şi mai ales, nu vorbeşte despre simţăminte, în general şi despre ale ei, în special... Dacă vă concentraţi în sinea d-voastră, pentru ca să nu vi

se poată citi pe faţă focul ce vă mistue în forul d-voastră interior, oamenii mici, atât de bogaţi în simţăminte mărunte, vă declară imediat o fiinţă rece, un egoist, vă contestă inima şi vă lasă numai mintea, mai ales, dacă aveţi înclinaţiunea de a vă ironiza propriile d-voastră sentimente, chiar dacă faceţi acest lucru din dorinţa pudică de a arunca un văl asupra lor, nefiindu-vă plăcut nici să vă jucaţi şi nici să faceţi paradă cu ele...

Repetăm : Tatiana este o fiinţă excepţională, o fire adâncă, iubitoare, pasionată. Iubirea putea fi pentru ea sau cea mai mare fericire, sau cea mai mare nenorocire a vieţii, fără niciun fel de intermitenţe. In cazul unei iubiri reciproce, dragostea unei asemenea femei este o flacără liniştită, luminoasă; în caz contrar, o flacără îndârjită, căreia puterea voinţei nu-i va îngădui, poate, să se exteriorizeze, dar care e cu atât mai nimicitoare, mai mistuitoare, cu cât e mai comprimată în forul ei interior. Ca soţie fericită, Tatiana şi-ar fi iubit soţul cu linişte şi totuşi cu pasiune, profund, s'ar fi jertfit pentru copiii ei, s'ar fi dedat cu totul îndatoririlor ei materne, nu însă din raţiune, ci tot din pasiune, şi în această jertfă, în stricta îndeplinire a îndatoririlor ei, şi-ar fi găsit cea mai mare bucurie, suprema fericire. Şi toate acestea, fără fraze, fără raţionamente, cu acea linişte, impasibilitate şi răceală exterioară, care formează meritul şi grandoarea unor fiinţe adânci şi puternice. Iată portretul Tatianei, portret în care sunt zugrăvite, însă, numai trăsăturile generale ale individualităţii ei. Să privim, însă, şi formele în care s'a întruchipat această individualitate, să vedem particularităţile caracterului ei.

Omul este creat de natură, societatea însă îl desvoltă şi-l formează. Niciun fel de împrejurări ale vieţii nu pot feri, nici apăra pe om de influenţa societăţii, nicăieri nu se poate el ascunde, nicăieri nu poate el fugi de această influenţă. Insăşi încercarea pe care o face omul de a se desvolta independent, înafară de influenţa societăţii, îi imprimă acestui om o alură bizară, monstruoasă, care poartă la rândul ei pecetea aceleeaşi societăţi. Din această cauză, oamenii talentaţi şi cu bune inclinaţiuni înnăscute, devin foarte des la noi oamenii cei mai nesuferiţi, şi tot din această cauză, numai genialitatea îl salvează, la noi, pe om din ghiarele trivialităţii. Tot din această cauză, găsim la noi atât de puţine simţăminte, pasiuni şi năzuinţe veritabile, şi atât de multe luate din *cărţi, citite;* într'un cuvânt atât de puţin adevăr şi viaţă, şi atât de multă fraze ologie în simţăminte, în pasiuni şi năzuinţe. Lectura ce se răspândeşte peste tot ne aduce cel mai mare folos, ea constituind salvarea noastră şi viitorul nostru ; pe de altă parte, însă, această lec-

tură ne aduce în prezent şi mult rău şi mult folos. Să ne explicăm. Societatea noastră, alcătuită din straturile culte, este un rod al reformelor. Ea îşi aminteşte ziua naşterii, pentrucă a existat oficial înainte de a fi existat în realitate, pentrucă în sfârşit, această societate nu era constituită de spiritul ei, ci de haina ei, nu de cultura ei, ci de privilegiile ei. Ea şi-a început existenţa ca şi literatura noastră, anume, prin copierea unor forme străine, fără a avea un fond propriu sau străin, pentrucă ne lepădasem de fondul nostru, fără a fi în stare nu numai să adoptăm, dar chiar să şi înţelegem un fond străin. Francezii aveau tragedii, şi ne-am apucat şi noi să scriem tragedii, d-l Sumarocov reunindu-i în persoana sa şi pe Corneille, şi pe Racine, şi pe Voltaire. Francezii aveau un fabulist renumit, La Fontaine, şi acelaşi d. Sumarocov l-a depăşit, prin parabolele sale cu mult pe La Fontaine, după spusele contemporanilor lui. Tot aşa ne-am îmbogăţit, în cel mai scurt timp, cu Pindarii, Horaţii, Anacreonii, Homerii şi Virgilii noştri autohtoni. Operele străine erau pline cu simţăminte de iubire, aventuri amoroase, şi ne-am apucat şi noi să dăm operelor noastre acelaşi conţinut. Acolo însă, poezia cărţii era o răsfrângere a poeziei vieţii, iubirea din versuri era o expresie a iubirii, care alcătuia viaţa şi poezia societăţii, pe când la noi iubirea n'a intrat decât în cărţi, şi acolo a şi rămas. Ceea ce continuă într'o măsură mai mică sau mai mare până în ziua de astăzi. Ne place să citim versuri, romane şi nuvele pline de pasiune, şi nu este considerată acum prejudiciabilă o asemenea citire nici pentru fete. Unele dintre fetele noastre mâzgălesc chiar versuri, şi uneori, destul de bune. Le place, aşa dar, la noi, multora să vorbească, să citească şi să scrie pe tema iubirii; să iubească însă... Iată cu totul altceva! De sigur, dacă poate fi căpătată binecuvântarea părinţilor, dacă pasiunea poate fi încununată printr'o căsătorie legitimă, de ce să nu iubeşti în asemenea caz! Mulţi consideră că acest lucru nu numai că nu poate strica, dar poate fi chiar de folos, încât căsătorindu-se pentru dotă, ei vorbesc de dragoste... Să iubeşti, însă, numai pentrucă inima ţi-e avidă de iubire, să iubeşti fără speranţa unei căsătorii, să jertfeşti totul unei pasiuni ce te captivează, Doamne, cum s'ar putea aşa ceva! Ar însemna, doar să intri într'o „istorie", să stârneşti un scandal, să intri în gura lumii, să devii obiectul unei atenţiuni jignitoare, să fii condamnat şi dispreţuit de toată lumea; înafară de aceasta, nu trebue să uiţi bunacuviinţă, normele morale, etica obştească... Incât sunteţi pe atât de morali pe cât de prudenţi şi de prevăzători! Foarte bine; de ce vă contraziceţi, însă, singuri, avântându-vă după versuri şi romane, pasionându-vă pentru drame patetice? „Cum de ce?

Una e poezia şi alta e viaţa". De ce faceţi confuzie, lăsaţi să-şi urmeze fiecare calea, lăsaţi viaţa să dormiteze în apatie, iar poezia să-i furnizeze visuri plăcute. „Ei bine, dacă aşa stau lucrurile, atunci e cu totul altceva !..."

Mai rău, însă, e că din acest cu totul altceva, ia naştere, în mod inevitabil, un al treilea fapt destul de monstruos. In cazul în care nu există între viaţă şi poezie o legătură naturală şi vie, ia naştere din existenţa lor aparte şi vrăjmaşă o realitate poetică contrafăcută, bolnăvicioasă şi monstruoasă în cel mai înalt grad. O parte a societăţii, fidelă apatiei ei înnăscute, doarme liniştită în murdăria unei existenţe materiale grosolane; cealaltă parte, în schimb, puţin numeroasă, deocamdată, dar destul de însemnată, se străduieşte din răsputeri să-şi creeze o existenţă poetică, să reunească poezia şi viaţa. Procedează aceste fiinţe într'un mod foarte simplu şi cu totul inocent. Negăsind niciun pic de poezie în societate, o sorb din cărţi, închipuindu-şi viaţa după conţinutul cărţilor. Poezia afirmă că iubirea este sufletul vieţii, să iubim deci! E un silogism just, inima şi mintea se declară de acord cu el! Şi iată, tânărul nostru idealist, sau fata noastră idealistă, caută să vadă de cine s'ar putea îndrăgosti. După multe chibzuiri, în funcţie de doza de poezie din ochii negri sau albaştri, obiectul iubirii este în sfârşit ales, începând comedia, caraghioslâcul ! Găsiţi de toate în această comedie: şi oftări şi lacrimi, şi visuri, şi plimbări la lumina lunei, şi disperare, şi gelozie, şi fericire, şi explicări, de toate, înafară de un simţământ veritabil... Ne poate mira, oare, ultimul act al acestei comedii caraghioase, care se termină întotdeauna printr'o desiluzie, şi desiluzie, în ce privinţă ? In privinţa propriului tău simţământ, a propriei tale iubiri?... Şi, totuşi, o asemenea orientare livrescă e pe deplin firească. Nu l-a făcut, oare, o carte pe bunul moşier nobil şi inteligent din La Mancha, să devie cavalerul Don Quichotte, să-şi îmbrace o armură făcută din cârpe, să încalece pe mârţoaga sa Rosinanta şi s'o ia raita, în lume, pentru a o căuta pe frumoasa Dulcineea, bătându-se între timp cu berbecii şi morile de vânt ? Câţi Don Quichotte n'am avut printre generaţiile ce s'au perindat din anii douăzeci şi până în ziua de astăzi ? Am avut şi avem de-alde Don Quichotte ai noştri în dragoste, ştiinţă, literatură, convingeri, slavofilism şi Dumnezeu mai ştie pe ce tărâmuri; e greu să le enumeri pe toate ! Am vorbit mai sus despre fecioarele idealiste; şi ce lucruri interesante s'ar mai putea spune şi despre tinerii idealişti! Subiectul este însă atât de bogat şi inepuizabil, încât credem că ar fi mai bine să-l părăsim pentru a nu o pierde cu totul din vedere pe Tatiana lui Puşkin.

Tatiana n'a putut evita soarta amară de a cădea în categoria fetelor idealiste, despre care am vorbit. Am arătat, însă, că ea constitue o excepțiune colosală în lumea acestor fenomene, și nu ne dezicem nici acum de cele spuse mai înainte. Tatiana nu stârnește râs, ci o vie compătimire, nu, însă, pentrucă n'ar semăna de loc cu „fetele idealiste", ci pentrucă firea ei adâncă, pasionată, a acoperit tot ce este caraghios și trivial în acest idealism, Tatiana rămânând naturală și simplă chiar și în forma artificială și monstruoasă, ce i-a fost atribuită de realitatea de care era înconjurată. Pe de o parte:

Credea Tatiana în tradiții
Vechi, moștenite de popor,
In datu'n'cărți și'n superstiții
Cu stea sau vis prevestitor.
Iar semnele-o trudeau, și ele,
Și bănuia în toate cele
Ceva ascuns, și presimțea
Când are-a se 'ntâmpla ceva.

Iar pe de altă parte, Tatiana simțea plăcerea să hoinărească pe câmp:

Cu jale 'n ochii ei senini,
Cu-o carte franțuzească'n mâni.

Numai în cazul femeii ruse poate fi întâlnită această uimitoare îmbinare a unor prejudecăți grosolane, vulgare, și a pasiunii pentru cărțile franțuzești, ca și a respectului pentru adânca creațiune a lui *Martin Zadeca*. Toată viața interioară a Tatianei constă în setea de a iubi; nu vibra nimic altceva în sufletul ei; intelectul ei dormea, și numai o mare amărăciune a vieții a putut să-l deștepte mai târziu, și doar numai pentru ca să-și înfrâneze pasiunea și s'o supună calculului unei morale prevăzătoare... Ca fecioară își petrecea zilele fără niciun rost; nu se succeda munca și odihna, n'avea ocupațiuni și distracții regulate, comune oamenilor culți, și care mențin în cumpănă forțele morale ale omului. Plantă sălbatică, lăsată în voia soartei, Tatiana și-a creat o viață a ei proprie, în vidul căreia ardea, cu atât mai mult sbucium, focul lăuntric ce o devora, cu cât mintea ei nu era preocupată de nimic.

Demult a minții amăgeală
Cu vis, cu jale și cu dor
O ispitea istovitor,
Demult a inimii sfârșeală

Greu pieptul tânăr i-l strângea;
Ea aştepta... pe cineva.
Şi-a adăstat. Şi ochi deschise;
Şi-şi zise de odată: El !
Şi vai ! de-atuncea nopţi şi vise,
Şi zile de năduf, la fel,
De dânsu-s pline; dragii fete
De el vor toate să-i repete
Neîncetat...
Acum citeşte cu pasiune
De foc, romanul voluptuos ;
Şi cu nesaţ ce nu-l poţi spune
Ii bea paharul mincinos !
Puterea visului încheagă
O minunată lume întreagă ;
Al Iuliei iubit Volmar,
Malek-Adel şi de Linar,
Şi Werther, plin de 'nvolburare,
Şi îndrăsneţul Grandison,
Ce nouă ne provoacă somn,
In capul dragii visătoare
Intr'o icoană s'au unit
Visându-se drept eroină
In lumea scumpelor făpturi,
Clarisă, Iulie, Delfină,
Tatiana umblă prin păduri
Cu-o carte rătăcind, şi cată
In ea iubirea-i svăpăiată
Şi tainică, — atâta chin
Rodit în sufletu-i prea plin ;
Oftând, ea simte'n piept că are
Aceleaşi patimi vechi ce-au fost...
Şi'n gând ea spune pe de rost
Pentru iubitul ei scrisoare...

In cazul de faţă, cartea n'a dat naştere pasiunii, deşi pasiunea n'a putut, totuşi, să n'aibă puţintel aparenţă livrescă. De ce simţea nevoia să şi-l închipuie pe Oneghin ca pe un Wolmar, Malek-Adel, de Linar sau Werther (Malek-Adel şi Werther: nu e oare tot una ca şi Eruslan Lazarevici şi Corsarul lui Byron) ? Tocmai pentrucă nu exista pentru Tatiana veritabilul Oneghin, pe care ea nu putea nici să-l înţeleagă, nici să-l cunoască ; ea este deci nevoită să-i atribue o

oarecare semnificaţie, luată, cu împrumut, din cărţi şi nu din viaţă, pentrucă Tatiana nu cunoştea viaţa. De ce trebuia oare să se creadă Clarisă, Iulie, Delfină ? Tocmai pentrucă ea însăşi se înţelegea tot atât de puţin, pe cât de puţin îl cunoştea pe Oneghin. Repetăm: fiinţă pasionată, cu simţăminte adânci şi totodată fiinţă nedesvoltată, închisă ermetic în vidul întunecos al existenţei ei intelectuale, Tatiana nu ne apare ca o statue greacă plină de graţie, al cărei interior se răsfrânge atât de străveziu şi plastic în frumuseţea ei exterioară, ci aidoma unei statui egiptene imobile, greoaie şi legate. Fără cărţi, ea ar fi fost o fiinţă cu totul mută, limba ei arzătoare şi uscată n'ar fi putut pronunţa niciun cuvânt viu şi pasionat, prin care să-şi fi putut uşura povara simţămintelor ce o copleşeau. Şi cu toate că pasiunea ei pentru Oneghin avea ca izvor direct firea ei pasionată, setea ei arzătoare de dragoste, aceasta îşi face totuşi apariţia la început într'o formă cam prea ideală. Tatiana n'ar fi putut să se îndrăgostească de Lenski, şi cu atât mai puţin de vreunul din bărbaţii pe care îi cunoştea. Ii cunoştea atât de bine, şi ei îi ofereau atât de puţină hrană imaginaţiei ei exaltate şi ascetice... Şi deodată, îşi face apariţia Oneghin. Toată personalitatea sa e învăluită de taine: aristocratismul lui, faima lui de om din lumea înaltă, superioritatea lui incontestabilă în comparaţie cu toată această lume liniştită şi trivială, în mijlocul căreia apare ca un meteor, indiferenţa lui faţă de toate, viaţa lui bizară, toate acestea stârneau svonuri tainice, care n'ar fi putut să nu exercite o înrâurire asupra fanteziei Tatianei, n'ar fi putut să n'o pregătească sufleteşte, în aşa fel încât prima ei întrevedere cu Oneghin să n'aibă un desnodământ decisiv. Şi ea îl vede, iar el i se prezintă tânăr, frumos, abil, splendid, indiferent, plictisit, bizar, de neînţeles, o taină de nedeslegat pentru mintea ei nedesvoltată, totală seducţie pentru fantezia ei sălbatică. Există fiinţe, a căror fantezie are o influenţă mult mai mare asupra inimii, decât se crede de obicei. Tatiana era una dintre aceste fiinţe. Există femei, cărora e destul să le faceţi impresia unui om exaltat, pasionat şi ele vor fi ale voastre ; există însă femei, a căror atenţiune poate fi stârnită numai de indiferenţă, răceală şi scepticismul bărbaţilor, ca indiciu al unor mari pretenţii faţă de viaţă sau ca rezultat ai unei vieţi sbuciumate şi trăite din plin. Biata Tatiana aparţinea femeilor din această din urmă categorie...

Tatiana nu-şi găseşte locul,
Fuge'n grădină, şade jos,
Şi inima i-o roade focul;
Apleacă ochii lenevos,

Obrazu-i arde de-o văpaie
Ascunsă; suflul i se taie
In piept ; şi n'aude ce-i spui
Şi'n ochii ei lumină nu-i...
E noapte; luna călătoare
Străbate cerul curmeziş,
Iar filomela în desiş
Inalţă cânturi sunătoare.
Ci Tatiana, de pe pat,
Cu neanea stă, încet, la sfat.

Convorbirea Tatianei cu dădaca ei este o minune de desăvârşire poetică! E o dramă întreagă, pătrunsă de adânc adevăr. Este zugrăvită în ea admirabil de fidel o *domnişoară rusă* în toiul pasiunii ce o chinueşte. Simţământul înnăbuşit înăuntru, răzbate totdeauna înafară, mai ales, în primele timpuri ale unei pasiuni noi, neîncercate încă. Cui să-şi deschidă inima ? Surorii sale ? N'ar fi înţeles-o cum trebue. Dădaca n'o să înţeleagă, în general, nimic; tocmai de aceea Tatiana îi desvăluie ei taina, sau mai bine zis, tocmai de accea nu-i ascunde această taină.

Povesteşte-mi neanea,
Din vremea voastră,
aşa cum fu:
Pe atuncea ai iubit şi tu?
— Ajunge, Tanea! Pe atunce
De acestea nu ni se vorbea;
Era în stare să m'arunce
Din lume-afară soacră-mea
„A: fost căsătorită, neanea?"
— A vrut-o Domnul. *Bietul Vanea*
Mai mic era ca mine, zău,
Şi treispre'ce *ani aveam eu.*
A tot venit pe-ai mei să-i vază
O cuscră, până ce'n sfârşit
Tătânea m'a blagoslovit.
Ia· eu am plâns amar de groază;
M'au despletit la păr plângând,
Şi la altar m'au dus cântând.
Aşa-am ajuns eu printre străini...

Iată cum scrie un poet cu adevărat poporan, cu adevărat național ! Cuvintele dădacei, simple şi populare, fără trivialitate şi

banalitate, redau un tablou complet și viu al vieții de familie a poporului, concepțiile lui asupra relațiunilor dintre sexe, asupra iubirii, căsătoriei... Și face lucrul acesta marele poet printr'o singură trăsătură, asvârlită în treacăt!... Cât de frumoase sunt aceste versuri blânde și simple :

— Ajunge, Tanea! Pe atunci
De acestea nu ni se vorbea;
Era în stare să m'arunce
Din lume-afară soacră-mea

Ce păcat că tocmai o asemenea poporanitate nu le reușește multora dintre poeții noștri, care deși se străduesc atât de mult în direcția poporanității, nu obțin, totuși, decât trivialitate de mahala...

Tatiana se hotărăște, deodată, să-i scrie lui Oneghin. Elan naiv și nobil. Elanul acesta nu izvora, însă, dintr'o stare de conștiință, ci din inconștiență : biata fată nu știa ce face. Numai după aceea, devenind o doamnă distinsă, pierde cu totul posibilitatea unor manifestări naive și generoase ale inimii... Când a apărut capitolul al treilea al romanului „Oneghin", scrisoarea Tatianei i-a uluit pe toți cititorii ruși. Credeam împreună cu toată lumea că această scrisoare constitue o supremă pildă a francheței unei inimi de femeie. Insuși poetul, pare-se, a scris și a citit această scrisoare, fără ironie, fără niciun fel de gând ascuns. Multă apă s'a scurs, însă, de atunci... Scrisoarea Tatianei e și acum plină de frumusețe, ne apare însă într'o lumină puțin cam copilărească, „romantică". Nici n'ar putea fi altfel. Limbajul pasiunilor era atât de nou și atât de inaccesibil Tatianei care nu era formată moralmente, încât ea n'ar fi putut nici să înțeleagă, nici să-și exprime propriile ei sentimente fără să recurgă la ajutorul impresiilor căpătate din romanele bune și rele pe care le citise, fără rost și alegere... Inceputul scrisorii e superb. E pătruns de simțăminte simple și sincere; Tatiana se prezintă așa cum este în realitate.

„Vă scriu — mai mult e cu putință ?
Ce să mai spun? Acum puteți
Naiva mea nesocotință
S'o pedepsiți — știu — cu dispreț.
Dar pentru trista-mi suferință
Un pic de milă de nutriți,
Atuncea nu mă părăsiți.

La început mi-am zis : tăcere !
Şi credeţi : de ruşinea mea
Nici când n'aţi fi putut afla,
Dacă speram într'o plăcere
De-a vă vedea la noi în sat,
Chiar rar, la săptămân'odat;
Să vă fi ascultat cuvântul,
O vorbă să vă spun, apoi
Să umblu singură'n zăvoi,
Visând mereu, zile dearândul.
Că lumea n'o iubiţi — o ştim,
Nici viaţa dela sat pustie, —
Căci noi... de loc nu strălucim;
Dar vă primim cu bucurie.
„De ce la noi aţi mai căzut ?
Pierdută'n pacea dela ţară,
Nicicând eu nu v'aş fi ştiut,
Nici suferinţa grea, amară.
A sufletului nouă pară
Cu timpul se stingea (ce ştii);
Dat mi-ar fi fost un soţ şi mie;
Eram de treabă ca soţie
Şi bună mamă de copii.

Versurile dela sfârşitul scrisorii sunt de asemenea excelente:

...Eu soarta mea
In mâini ţi-o 'ncredinţez umilă,
Vărs lacrimi în faţa ta,
Şi-ţi cer, neputincioasă, milă...
Inchipue-ţi : aici trăind
Sunt singură, neînţeleasă,
Şi inimă şi gând m'apasă,
Şi trebue să pier tăcând.

Intreaga scrisoare a Tatianei e pătrunsă de adevăr, deşi nu toate sunt simple în ea. N'am citat decât pasaje caracterizate atât prin adevăr cât şi prin simplitate. Imbinarea simplităţii şi a adevărului alcătueşte cea mai înaltă treaptă a frumuseţii simţămintelor, faptelor şi expresiilor...

E remarcabilă stăruinţa pe care o depune poetul pentru a îndreptăţi gestul Tatianei de a scrie şi trimite această scrisoare; e evident că poetul cunoştea prea bine societatea pentru care scria...

Scanned with OKEN Scanner

Am cunoscut femei frumoase
Candide și, ca iarna reci,
De ne-atins, evlavioase,
Și ne înțelese pentru veci ;
Le-am admirat cum trec trufașe,
Și pline de virtuți, din jașe;
Și ce să spun, o am și șters,
Căci fruntea lor purta un vers,
Același ce-i la iad, anume :
Lăsați nădejdea, muritori.
Nu ar iubi, să le omori,
Și mor să bage spaima'n lume.
Poate-ai văzut așa ceva
Pe țărmul Nevei și mata.

Cu crai supuși înconjurate
De alte frumuseți am dat,
Ce reci, de sine'namorate,
Refuză patimi și oftat.
Și ce-am aflat plin de uimire ?
Că, sperîind biata iubire
Cu felul lor, ne 'ndurător,
Iar o chemau încetișor,
Cu 'nduioșare câte-o leacă,
Cu vorbe dulci câte puțin ;
Și de 'ncrezare oarbă plin,
Îndrăgostitul nostru, iacă,
Iar se 'nscria în vălmășag
Urmându-și idealul drag.
Mai rea e oare decât ele
Tatiana, care din adins
Nu vrea pe nimenea să 'nșele
Și crede'n visul ei distins ?
Că, stăpânită de simțire,
Nu pune artă în iubire,
Că e credulă și — ce vrei ? —
Că cerul i-a dat zestre ei
O 'nchipuire pătimașă,
O minte și-o voință vie,
Și-un cap ce știe să și-l ție,
Și-o inimă de foc, aprigă ?
Au nu veți fi 'nțelegători

Iertând al patimii fior?
Cocheta judecă la rece,
Tatiana, fără condiţiuni,
In dragoste deplină trece
Ca un copil beat de minuni.
Ea nu-şi zice : mai stăm o leacă —
Ca nada şi mai mult să-i placă,
Îi facem drumul greu la ea;
Intâi şi'ntâi vom picura
Nădejde'n vanitoasa-i fire
Apoi pui îndoială'n loc,
Şi'n fine-al geloziei foc ;
Iar el, sătul de fericire,
Atunci e robul care'n danţ
Se svârcoleşte prins în lanţ.

Iată încă un fragment din poemul „Oneghin", eliminat de autor şi publicat aparte în volumul al IX-lea al operelor sale complete (pag. 460):

Iar voi, care aţi iubit vr'odată
Fără ca rudele s'o vrea
Şi inima o-aveţi curată
Să intre voi trăiri în ea,
Nădejdi sau clipe 'ndurerate,
Şi dacă, poate, pe furate
Vi s'a 'ntâmplat de aţi primit
Un mic răvaş dela iubit,
Ori poate'n mâna temerară
O buclă să fi strecurat
Ori poate doar să fi luat
In clipa despărţirii-amară
Un tremurat sărut de-amor,
Cu lacrimi, într'un cald fior —
Nu judecaţi la întâmplare
Ai Tatianei mele paşi,
Nu repetaţi cu nepăsare
Ce spun doar înţelepţi trufaşi.
Iar voi, Fecioare fără pată
Cărora dacă vi s'arată
In vis păcatul, — v'aţi speriat,
Vă dau şi vouă-acelaşi sfat.

Căci poate și voi, nu se știe,
Veți arde de-al iubirii foc
Și gura lumii nu stă'n loc :
Eroului la modă-i scrie
In catastif victorii noi:
Vă calcă Amor și pe voi.

Ar fi imposibil să nu deplângi poetul ce se simte nevoit să-și apere în asemenea mod eroina în fața societății, — și pentru ce anume ? Pentru ceea ce formează esența femeii, drepturile ei cele mai sfinte la existență, pentru faptul că are inimă și nu un vid ascuns sub corset !... Ar fi imposibil, însă, să nu deplângi și mai mult societatea în fața căreia poetul s'a simțit nevoit să-și apere eroina romanului său, pentru faptul că ea este o femeie, și nu o bucată de lemn cizelată în formă de femeie. Și mai trist ca orice e, însă, faptul că poetul se străduește s'o apere pe Tatiana lui, mai ales în fața femeilor... Cu ce amărăciune ne vorbește el în schimb, despre femeile noastre, ori de câte ori se referă la prostia obștească, la răceală, la îngâmfare și la uscăciune. Cât de mult se evidențiază versurile de mai jos, din primul capitol al lui „Oneghin" :

Frumoaselor din lumea mare !
Intâi pe voi v'a părăsit.
Ce-i drept, nu are azi cercar
Destulă tonul fandosit.
Deși câte-o cucoană spune
Din Say și Bentham de minune;
Dar, chiar de-ar fi nevinovat
Ce zic, e greu de suportat.
Apoi, mai sunt fără defecte,
Și așa mărețe, așa cuminți,
Și cuvioase, pure minți,
Așa prudente și corecte,
Pentru bărbați de neînvins,
De cum le vezi, spleenul te-a prins !

Aceste versuri ne amintesc involuntar următoarele strofe, ce n'au fost incluse în poem, fiind tipărite aparte (vol. IX, pag. 190):

E ger și soare ! ce mai zi —
Dar pentru lume n'ar ieși
Cucoanele pe țărmul Nevei,
Să vezi sclipind frumusețea Evei

Cernut granitul cu nisip
Să le momească nu e chip.
In răsărit e bun sistemul
Şi bună-i vorba din bătráni:
Li-e hărăzit numai haremul
Sau sclavia...

Dar şi în Orient există o poezie a vieţii, şi în haremuri se furişează pasiunea... La noi domneşte, în schimb, o morală severă, cel puţin exterioară. Găsim, însă, de multe ori, în dosul acestei morale o poezie a vieţii atât de nepoetică, încât chiar dacă e utilizată de poeţi, aceştia o fac de sigur nu în poeme...

Dacă ne-am fi asumat sarcina de a analiza toate splendorile poemului lui Puşkin, de a arăta toate trăsăturile minunatei măestrii artistice, fragmentele citate ale poemului, articolul nostru n'ar mai fi avut sfârşit. Considerăm de prisos, însă să mai insistăm, poemul fiind de mult apreciat cum se cuvine de către cititor, care are întipărite în minte pasajele lui cele mai bune. Articolul nostru are un alt scop. Ne-am propus să desvăluim, pe cât posibil, relaţiunea dintre acest poem şi societatea pe care o zugrăveşte. De data aceasta, articolul nostru are ca subiect caracterul Tatianei, ca tip reprezentativ al femeii ruse. Trecem, în consecinţă, peste tot capitolul patru, care are ca element principal, după părerea noastră explicaţia dintre Oneghin şi Tatiana, în legătură cu scrisoarea ei. Ce simte Tatiana după această explicaţie se poate înţelege dela sine: biata fată îşi vede toate nădejdile spulberate într'o clipită şi ea se zăvoreşte şi mai mult din pricina lumei ce o înconjoară. Focul ei interior continuă, însă, să o mistue, deşi îşi vede nădejdile spulberate; mai mult, focul acesta se înteţeşte, devine cu atât mai îndârjit şi mai intens, cu cât pâlpâie mai adânc, mai înfundat. In clipe de nenorocire, firile cu o închipuire exaltată simt sbuciumul pasiunii lor cu o energie sporită. Găsesc plăcere, chiar, în situaţia lor excepţională; găsesc plăcere în nenorocirea, suferinţa lor; ţin la această nenorocire poate chiar mai mult, decât ar fi ţinut la fericirea lor, dacă soarta le-ar fi hărăzit-o. Inafară de aceasta, unde şi cât de curând ar mai fi putut întâlni Tatiana pe întinsul pustiului nostru social o fiinţă ca Oneghin, să-i fi putut frapa imaginaţia şi îndrepta flacăra sufletului în altă parte? In general, o iubire nenorocită, neîmpărtăşită, ce supravieţuieşte cu îndârjire în pofida unor nădejdi spulberate, constitue un fenomen destul de bolnăvicios, ale cărui pricini, datorită unor factori foarte rari şi probabil pur fiziologici trebuesc căutate în exaltarea unei fantezii desvoltate prea mult în

detrimentul altor facultăţi ale sufletului. Oricum ar fi însă, suferinţa stârnită de sbuciumul fanteziei, suferinţa aceasta apasă greu asupra inimii, muncind-o uneori mai mult chiar decât suferinţa ce izvorăşte deadreptul din inimă. Tabloul suferinţelor ascunse, neîmpărtăşite ale Tatianei este zugrăvit în capitolul al cincilea cu uimitoare veracitate şi simplitate. Vizita pe care o face Tatiana în casa pustie a lui Oneghin (ce este descrisă în capitolul al şaptelea) şi simţământul pe care-l trezeşte în ea această casă părăsită, pe ale cărei obiecte a rămas pecetea vie a spiritului şi caracterului stăpânului ei absent, constitue unul din cele mai bune fragmente ale poemului şi totodată una din comorile neîntrecute ale poeziei ruse. Tatiana repetă aceste vizite :

Şi'n cabinetul plin de pace,
Uitând de tot pe lume, tace
Tatiana, singură; şi-a stat
Plângând acolo 'ndelungat.
Apoi, încet, spre cărţi se dete ;
Ei nu-i era de ele, dar
I se păru c'au fost bizar
Alese. *Şi'ncepu cu sete*
Să le citească : alt tărâm
I s'a deschis în faţă-acum
. . . . . .
Şi astfel se deprinse, dragă,
A mea Tatiana să 'nţeleagă
Iubitul după care tot ofta —
Căci crunta-i soartă aşa vroia:
. . . . . .
E deslegată ghicitoarea ?
Cuvântul *oare-a fost găsit ?*

Se săvârşeşte aşa dar în Tatiana, în sfârşit, un act de conştiinţă, i se trezeşte mintea. Ea înţelege, în sfârşit, că pot exista pentru un om şi alte interese, suferinţe şi mâhniri, înafară de cele ale dragostei. A înţeles, însă, ea sensul acestor interese şi suferinţe şi dacă da, soarbe ea alinare din acest fapt pentru propriile ei suferinţe ? De înţeles, a înţeles ea fără îndoială, dar numai cu mintea, cu capul, căci există idei, pe care trebue să le retrăieşti cu sufletul şi corpul, pentru a le înţelege pe deplin şi care nu pot fi învăţate din cărţi. Incât, familiarizându-se cu această nouă lume a mâhnirilor prin intermediul cărţilor, deşi se afla în faţa unei revelări, Ta-

tiana are o impresie apăsătoare, dezolantă şi lipsită de perspective; ea se sperie, se îngrozeşte, începând să vadă în pasiunea ei o cale fatală a vieţii, se convinge că trebue să se supună realităţii, aşa cum se prezintă aceasta, şi că trebue să-şi trăiască o viaţă a inimii, numai în sinea ei. în adâncul sufletului ei, în tăcerea singurătăţii, în întunerecul nopţii, prada chinului şi plânsului. Vizitând casa lui Oneghin şi citindu-i cărţile, Tatiana capătă pregătirea sufletească necesară pentru a se transforma, dintr'o fată dela ţară, într'o doamnă din înalta societate, transformare care îl uimeşte şi surprinde atât de mult pe Oneghin. Am vorbit în articolul precedent de scrisoarea, pe care i-o adresează Oneghin Tatianei, şi am văzut ce rezultat au toate epistolele pasionate ce urmează.

Se duce la o adunare;
Cum intră, deodată: ea!
Ce aspră! Nici nu-l vede, trece,
Nu-i spune un cuvânt, e rece,
De-ai crede că în jurul ei,
E numai ger, numai polei!
Cum strânge buzele cu ciudă!
Oneghin caută pe furiş
La ea cu-un ochi ca un tăiş:
De milă niciun semn ea nu dă!...
Nici turburare! Nici n'a plâns!
Doar chipul de mânie strâns...
Sau poate de-o ascunsă teamă
Ca lumea să nu-şi dee seamă,
Ghicind iubirea ei trecută
Doar de Oneghin cunoscută.

Trecem acum direct la explicaţia, care are loc între Tatiana şi Oneghin. In această explicaţie se manifestă întreaga fiinţă a Tatianei. Apare, în această explicaţie, întreaga esenţă a unei femei ruse cu o fire adâncă, desvoltată de societate, se manifestă şi pasiunea înflăcărată, şi duioşia unor simţăminte simple şi sincere, şi curăţenia şi sfinţenia manifestărilor naive ale unei naturi nobile, şi-o frazeologie rezonabilă, şi un amor propriu ofensat, şi vanitatea virtuţii, mască a unei frici oarbe de opinia publică, şi silogisme şirete ale minţii, şi morala mondenă care paralizează manifestarea generoasă a inimii... Tatiana începe printr'un reproş, care exprimă dorinţă de răzbunare pentru amorul ei propriu rănit:

Oneghin, știi atunci demult,
A trebuit să te ascult
In parc, când mi-ai ținut morală?
Te-am ascultat atuncea eu,
Acuma este rândul meu.
Oneghin, eu eram mai junǎ
Pe-atunci și, da, eu te iubeam,
Și poate că eram mai bună;
Dar ce-am putut în schimb să am?
Asprime doar. Adevărat e?
Căci nu-ți era o noutate
Iubirea fetei. Nu e drept?
Și-acum îmi stă suflarea'n piept,
Când mă gândesc cu ce răceală,
Cu ce morală m'ai primit.

Intr'adevăr Oneghin se făcuse vinovat în fața Tatianei, neiubind-o *atunci*, când fusese *mai tânără* și *mai frumoasă* și când se îndrăgostise de el! Dragostea presupune doar atât: tinerețe, frumusețe și reciprocitate! Iată noțiuni împrumutate din romane sentimentale de prost gust! Ce diferență între o fată dela țară cu limbaj mut și cu visuri copilărești și o femeie din lumea bună, încercată de viață și de suferințe, ce a învățat să-și exprime simțămintele și gândurile! Și totuși, Tatiana, crede că ea putea să insufle dragostea mai curând atunci decât acum, pentrucă era mai tânără și mai frumoasă!... Cât de bine apare femeia rusă în acest mod de a privi lucrurile! Și reproșul că n'a fost întâmpinată atunci de Oneghin, decât doar cu asprime.

Da, e o adevărată crimă să nu fii încântat de dragostea ce ți-o poate oferi o ființă embrionară moralmente!... După acest reproș urmează și o justificare:

Dar nu ești de învinuit,
Căci bun ai fost, fără 'ndoială,
Cu mine, — gata să greșesc:
Din suflet azi îți mulțumesc...

Reproșurile Tatianei au ca motiv principial convingerea ei, că Oneghin nu se îndrăgostise, atunci, pentrucă nu văzuse în această dragoste farmecul unei seducțiuni, iar că acum l-a adus la picioarele ei doar setea de a deveni faimos printr'un scandal... Răzbate clar, astfel, teama ei de a nu se compromite...

Scanned with OKEN Scanner

Când, neintrată încă'n lume,
Trăiam în satul părăsit,
Nu ţi-am plăcut... De ce anume
Acum de preţ am devenit?
Prin ce-ţi par mai distinsă oare?
Nu pentrucă în lumea mare
Acum cu pompă mă arat,
Că am un soţ vestit, bogat,
Că la Palat ades ne cheamă?
Nu pentrucă ruşinea mea,
Acum dacă s'ar întâmpla,
De toţi ar fi băgată'n seamă,
Şi ţi-ar aduce-un mare spor
La titlul de cuceritor?

Eu plâng... De n'ai uitat-o încă
Pe Tania cea de-atunci, să ştii
Că'n loc de patima-ţi adâncă,
De lungi scrisori, de lacrimi vii,
Aş prefera s'apari şi acuma
Tăios la vorbă, calm, şi numa'
Dârzenie. Da, pe atunci
N'ai fi putut noroi s'arunci
Pe visul meu; din milă, poate,
Din stimă pentru anii mei...
Acuma — ce te mână, ce-ţi?
Ah! ce scăzută demnitate!
Cu inima şi mintea ta,
Cum poţi să fii robit aşa?

Se simte în aceste versuri tocmai grija de bunul ei renume în societatea înaltă, pe când în cele ce urmează avem dovada incontestabilă a adâncului ei dispreţ faţă de această lume... Ce contrazicere! Şi cu atât mai trist e faptul, că Tatiana e sinceră şi într'un caz şi în celălalt...

Să ştii, Oneghin, mie toate,
Această viaţă, zarvă, svon,
Succese, străluciri, serate
Şi casa mea cu 'naltu-ţi ton,
Nimic nu-mi spun. Aş da voioasă
Această lume sgomotoasă,
Fără regret, numai să pot,

Cu mascarada ei cu tot,
Pe poliță, de-atunci, cu șirul
De cărți, pe locul cunoscut
Unde întâi eu te-am văzut,
Oneghin; da, pe cimitirul
In care biata neanea mea
Sub cruce doarme'n umbră grea.

Repetăm: aceste cuvinte sunt tot atât de neprefăcute și sincere, ca și cele precedente. Nu-i place Tatianei acea lume bună și s'ar considera fericită s'o poată părăsi pentru totdeauna, plecând la țară; deocamdată însă, se găsește în mijlocul acestei lumi, iar părerea acestei lumi va fi mereu idolul ei, groaza insuflată de judecata ei va fi mereu virtutea ei...

„Și fericirea ce aproape,
Ce cu putință fu!... Dar, vezi,
Am alt destin. A fost să-mi scape
Prea lesne vorba c'o să ies
Din lumea-mi tristă: rugăminte
Din partea mamei, plâns fierbinte...
De Tania cui și ce-i păsa?
M'au măritat. Dar te-aș ruga,
Căci trebue, ca să-mi îngădui
Să fiu cu sufletul curat.
Eu știu: ești mândru, ești bărbat.
Eu te iubesc, *la ce s'o tăinui?)*
Dar am fost dată altuia;
Și'n veci credință-i voi păstra".

Ultimile versuri sunt uimitoare; într'adevăr, precum spune proverbul rus, *sfârșitul încoronează opera!* Acest răspuns ar putea fi o pildă de sublim, în felul răspunsului Medeei: *mori!* și al bătrânului Horațiu: *qu'il mourût!* Iată adevărata mândrie a virtuții feminine! Sunt *dată* altuia, subliniem *dată*, și nu m'am *dat!* Fidelitate veșnică — *față de cine* și de *ce* anume? Fidelitate față de relațiuni, care constitue o profanare a simțămintelor și a purității feminine, dat fiind că anumite relațiuni, nesfințite de iubire, sunt în cel mai înalt grad imorale... La noi, însă, toate acestea se cam împletesc: poezia și viața, iubirea și căsătoria din calcul, viața îndeplinind porunca inimii și îndeplinirea strictă a unor obligațiuni exterioare, violate, fără încetare, în adâncul sufletului... Viața femeii este concentrată, mai ales, în viața inimii; a iubi înseamnă pentru

ea a trăi, iar a se jertfi înseamnă a iubi. Tatiana, fusese creată de natură pentru acest rol; societatea i-a schimbat, însă, fiinţa... Involuntar Tatiana ne aminteşte de Vera din *Eroul timpului nostru*, femeie slabă faţă de simţămintele ei, gata totdeauna să cedeze acestor simţăminte, admirabilă, sublimă făptură tocmai prin această slăbiciune a ei. Fără îndoială, femeia are o purtare imorală, din moment ce trăieşte în acelaşi timp, cu doi bărbaţi, unul pe care îl iubeşte, şi altul pe care îl înşeală; acest adevăr nu poate fi contestat de nimeni. Vera îşi ispăşeşte, însă, acest păcat, prin suferinţa pe care i-o provoacă conştiinţa rolului ei nenorocit. Şi cum ar fi putut ea să procedeze energic faţă de soţul ei, văzând limpede că acela pentru care jertfise totul, nu-i aparţinea cu totul, şi iubind-o nu voia totuşi să-şi contopească existenţa cu ea? Femeie slabă, ea s'a simţit sub influenţa forţei fatale a acestui om cu natură demonică, neputând să i se împotrivească. Tatiana îi e superioară prin firea şi carcaterul ei, fără a mai vorbi de deosebirea enormă dintre zugrăvirea artistică a acestor două figuri feminine. Tatiana este un portret în toată puterea cuvântului, pe când Vera nu e decât o siluetă. Şi cu toate acestea, Vera e mai mult femeie... şi în schimb şi o mai mare excepţie, pe când Tatiana este tipul femeii ruse... Idealiştii exaltaţi, care au studiat viaţa şi femeia după nuvelele lui Marlinski, îi cer unei femei, care iese din comun, dispreţ faţă de opinia publică. Nu-i adevărat: femeia nu poate dispreţui opinia publică, ea nu poate decât s'o nesocotească, cu modestie, fără fraze, fără lăudăroşenie, înţelegând toată grandoarea jertfei; tot blestemul ce-şi ia asupra ei, supunându-se unei legi superioare, legea naturii sale, şi natura ei este iubire şi abnegaţie...

Aşa dar, în persoanele lui Oneghin, Lenski şi Tatiana, Puşkin ne-a zugrăvit societatea rusă într'una din fazele formării şi desvoltării ei, şi cât de adevărat, cât de fidel, cât de amplu şi cât de artistic ne-a zugrăvit-o! Nu ne oprim asupra multor portrete şi siluete secundare din poemul lui şi care desăvârşesc tabloul societăţii ruse înalte şi mijlocii; nu ne oprim asupra scenelor balurilor din provincie şi capitală. Toate aceste pasagii sunt cunoscute de publicul nostru şi apreciate de mulţi după merit... Notăm un singur lucru: personalitatea poetului, care se răsfrânge atât de complet şi viu în acest poem, apare tot timpul atât de admirabilă, atât de umană, şi totodată prin excelenţă, artistică. In persoana lui, vedeţi mereu un om aparţinând cu trup şi suflet principiului de bază, principiu ce alcătueşte esenţa clasei pe care o zugrăveşte; pe scurt, în el vedeţi mereu, pe moşierul rus... El atacă, în această clasă, tot ce contrazice umanitatea; principiul clasei este, însă, pentru el, un ade-

văr veşnic... Tocmai din motivul acesta găsiţi în toată satira lui, atât de multă dragoste, încât însăşi atitudinea lui de negare seamănă atât de mult cu aprobare şi admiraţie... Amintiţi-vă cum este zugrăvită familia Larinilor în capitolul al doilea şi, mai ales, portretul lui Larin... Şi tocmai, din această pricină, găsim, acum, în „Oneghin" multe lucruri învechite. Fără de aceasta, însă, nu s'ar fi prezentat poate „Oneghin" ca un poem atât de complet şi amănunţit al vieţii ruseşti, ca un fapt atât de concret întru negarea ideii, ce se desvoltă atât de repede în însăşi această societate...

„Oneghin" a fost scris în decurs de câţiva ani, poetul desvoltându-se paralel, încât fiecare capitol nou devenea mai interesant şi mai copt. Iar ultimele două capitole se deosebesc, în chip pregnant, de primele şase. Ele aparţin, fără îndoială, fazei superioare a desvoltării artistice a poetului, răstimpului maturităţii. S'ar putea vorbi, fără sfârşit, despre frumuseţile cutăror, sau cutăror părţi ale poemului; şi acestea sunt atât de multe la număr! Printre cele mai bune, sunt scena dintre Tatiana şi dădaca, în timpul nopţii, duelul dintre Oneghin şi Lenski şi întreg sfârşitul capitolului al şaselea. In ultimele două capitole, nu ştii ce să lauzi mai mult, totul fiind admirabil în ele; iar prima jumătate a capitolului şapte (descrierea primăverii, evocarea lui Lenski, vizita pe care o face Tatiana în casa lui Oneghin) se reliefează, parcă, în deosebi, prin adâncimea simţământului de mâhnire şi prin versurile ei fermecătoare... Digresiunile pe care le face poetul, adresându-se sie-şi sunt pline de graţie, duioşie, simţământ, inteligenţă şi neobişnuită ascuţime; personalitatea poetului se prezintă, în ele, atât de plină de dragoste, atât de umană! El reuşeşte să atingă în poemul lui atât de multe laturi, aparţinând exclusiv firii ruseşti, cercului societăţii ruseşti! „Oneghin" poate fi cu drept cuvânt numit o enciclopedie a vieţii ruseşti, operă poporană în cel mai înalt grad. E de mirare oare că acest poem a fost primit cu atâta entuziasm de publicul nostru şi că el a avut o influenţă atât de covârşitoare asupra literaturii ruseşti contemporane, cât şi asupra celei ce a urmat? Dar influenţa lui asupra moravurilor societăţii? Acest poem a fost un act de conştiinţă pentru societatea rusă, aproape primul ei pas înainte, şi ce pas gigantic!... Acest pas a însemnat un avânt herculean, după care rămânerea în loc nu mai era posibilă... Să se scurgă anii şi să stârnească noi necesităţi, noi idei, să progreseze societatea rusă şi să-l depăşească pe „Oneghin". Oricât de departe va păşi, însă această societate, îi va fi drag întotdeauna acest poem, ea îşi va opri întotdeauna asupra lui privirile-i pline de dragoste şi de recunoştinţă... Strofele ce urmează şi care se impun, parcă, singure, drept conclu-

zie, la articolul nostru, îi vor exprima mai bine cititorului, prin impresia directă, ce i-o vor face, cele ce am fi dorit noi să exprimăm:

Vaĭl pe ogoarele vieţii,
Supuse cupei generaţii,
A unei tainici vreri creaţii,
Răsar, se coc, şi toate mor;
Vin altele pe urma lor...
Aşa e neamul nostru, creşte
Bătut de vifor şi de vânt,
Apoi se îndoaie spre mormânt.
Şi nouă vremea ne sosește:
Nepoţii într'o bună zi
Din lume ne vor izgoni!

Sorbiţi-i însă veselia,
Prieteni, vieţii ăsteia!
Eu îi cunosc nimicnicia
Şi nu mult sunt legat de ea;
Inspre iluzii tras-am storuri:
Ci totuşi depărtate doruri
Mă'ncearcă aşa din când în când:
De-o fi să plec de aici curând,
M'ar întrista, urma să-mi piară.
Nu pentru slavă dreg şi scriu:
Dar cred că aş putea să fiu
De-acord cu soarta mea amară,
De-aş şti că sunt de-acei ce spun
C'am fost, cândva, prieten bun.
Şi poate, ocrotit de soarte,
Nu se prăvale cântul meu
Pe unda letheiană'n moarte:
Şi-mi place atunci să cred şi eu
Că poate — mana mea cerească! —
Se va opri un gură-cască
Sub renumitul meu portret
Şi va grăi: A fost Poet!
De-acum primeşte-mi mulţumirea,
Tu, ce te 'nchini la geniul sfânt,
Tu care-aicea pe pământ
Imi ţii în minte zămislirea,
Tu, care laurii bătrâni
Pe frunte-mi îi mai dregi din mâni.

RECENZII DIN ANII 1842—1845

Scanned with OKEN Scanner

MISTERELE PARISULUI

Roman de Eugène Sue, traducere de V. Stroev. Sanct-Petersburg. 1844 Două volume, opt părţi. [1]

Mai ales în ultimul timp istoria literaturilor europene, ne oferă multe exemple de succese strălucite, dobândite de unii scriitori sau de anumite opere. Cine nu-şi aduce aminte de pildă, de timpurile în care toată Anglia lua cu asalt poemele lui Byron şi romanele lui Walter Scott, încât, fiecare nouă operă a acestor scriitori se desfăcea în câteva zile într'o ediţie de mii şi mii de exemplare? Acest succes era foarte lămurit: înafară de marele lor talent poetic, Byron şi Walter Scott au trasat şi căi cu totul noi în artă, au creat noi genuri literare, au dat artei un nou conţinut ; fiecare dintre ei a fost un Columb în sfera artei, aşa încât Europa, fascinată, se avânta, cu pânzele întinse, către noile continente ale creaţiunii literare, descoperite de ei, continente tot atât de bogate şi de minunate ca şi cel al Americii. N'a fost aşa dar nimic uimitor în toate acestea. Şi n'a fost de mirare nici faptul că de un asemenea succes, deşi doar momentan, s'au bucurat şi talente obişnuite: mulţimea îşi are oamenii ei de geniu, precum într'adevăr, şi omenirea şi-i are pe ai ei. In Franţa, de pildă, în ultimile timpuri ale restauraţiei, s'au ivit pe scena literaturii, sub steagul romantismului, o întreagă falangă de scriitori de mâna a doua, în care mulţimea a văzut geniile ei. Toată Franţa citea şi-i admira pe aceşti scriitori, iar după ea, ca de-obicei, întreaga Europă. Romanul lui Hugo „Notre Dame de Paris" a avut un succes meritat doar de cele mai mari opere ale celor mai mari genii, care vestesc lumii cuvântul viu al înnoirii şi renaşterii. Iată, însă, că n'au trecut decât abia patrusprezece ani, şi lumea

vede în acest roman *un tour de force* al unui talent remarcabil, pur exterior însă şi de efect, rodul unei fantezii puternice şi înflăcărate, dar nu prea în armonie cu raţiunea creatoare, — operă sclipitoare, strălucită, dar cam forţată, fiind alcătuită în întregime din exagerări, plină de scene excepţionale şi nu luate din viaţa reală, monstruoasă fără a fi măreaţă, colosală fără a avea însă proporţii şi armonie, bolnăvicioasă şi absurdă. Ea este acum, uitată aproape cu totul de multă lume şi nimeni nu se gândeşte s'o extragă din adâncurile Lethei, unde doarme un somn dulce şi adânc. Iată soarta pe care a avut-o cea mai bună operă a lui Victor Hugo, *ci-devant* geniu mondial, încât ar fi de prisos să mai vorbim despre toate celelalte opere ale lui, mai ales despre cele din urmă. Toată faima acestui scriitor, colosală şi universală încă, poate încăpea acum uşor şi într'o coajă de nucă. Cât e oare, de când nuvelele lui Balzac, scene ale vieţii de saloane, cu femeile lor de treizeci de ani, au fost obiectul unui entuziasm general, obiectul tuturor conversaţiilor? Cât e oare, de când revistele noastre ruseşti făceau paradă cu ele? Toată lumea cititoare a recitit cu însetare, sau mai bine zis a devorat istoria „Unuia dintre cei treizeci" închipuindu-şi să găsească în ea „Iliada" societăţii moderne. Cine mai are însă azi curajul şi răbdarea să recitească aceste trei poveşti lungi? Nu vrem să spunem astfel că n'ar fi nimic bun în operele lui Balzac, sau că acesta n'ar avea talent: dimpotrivă, şi acum pot fi găsite multe frumuseţi în operele lui, dar numai vremelnice şi relative; talentul lui, chiar remarcabil, a corespuns unui anumit timp. Acest timp a trecut, şi a fost uitat şi talentul lui, deasemenea; iar aceeaşi mulţime, înnebunită odinioară de el, e azi cu totul indiferentă, neinteresându-se dacă mai trăieşte romancierul sau dacă într'adevăr a trăit vreodată.

Şi cu toate acestea, cu greu am putea găsi în vreo epocă literară un succes care să semene câtuşi de puţin cu acela pe care l-au avut în zilele noastre faimoasele „*Les Mystères de Paris*". Nu vom vorbi despre faptul că acest roman, sau mai bine zis această *şeherezadă europeană*, care a apărut în frânturi ca foileton de ziar, a amuzat publicul parisian, deci şi publicul întregii lumi, oriunde sunt citite ziarele franceze (şi unde nu sunt ele citite!); şi nici de faptul, că la apariţia acestui roman în ediţii alese, a fost, în scurt timp, luat cu asalt din librării, citit, recitit, citit cu nesaţ, rupt şi uzat de atâta citit în toate colţurile lumii, unde se vorbeşte franţuzeşte (şi unde nu e vorbită această limbă!); că a fost tradus în toate limbile europene; că a provocat o mulţime de tâlcuiri mai mult neliterare, decât literare; că a stârnit mari dorinţe de imitare şi nici de faptul că se pregăteşte la Paris o nouă şi splendidă ediţie a acestui roman

cu ilustraţii semnate de cei mai buni desenatori. Toate acestea nu constitue, însă, în zilele noastre, măsura unui adevărat şi real succes. In vremea noastră proporţiile genialităţii, talentului, erudiţiei, frumosului şi virtuţii, şi deci şi ale succesului, considerat în veacul nostru mai presus decât geniul, talentul, erudiţia, frumosul şi virtutea, capătă lesne o singură măsură, care le condiţionează şi le conţine în sine pe toate celelalte, şi anume — BANII. In vremurile noastre nu e nimeni genial, erudit, nimeni n'are însuşirea frumosului şi a virtuţii, dacă nu şi-a făcut avere, dacă nu s'a îmbogăţit. In vremurile simple şi de incultură dinainte, omul de geniu îşi termina marea sa menire pe rug sau într'un azil pentru săraci, dacă nu într'o casă de nebuni; oamenii eruditi mureau de foame, virtutea avea aceeaşi soartă ca şi genialitatea, iar frumosul era considerat ca un dar periculos al naturii. Acum, lucrurile stau altfel. Acum, toate aceste calităţi deşi îşi încep câteodată cu greu destinul, şi-l sfârşesc în schimb, cu bine: uscate, subţirele şi palide în tinereţe, devin, odată cu experienţa anilor, pline, grase, cu obrajii rumeni, tronând mândre şi nepăsătoare pe saci plini cu aur. Mizantroape şi byroniste la început, ele devin apoi filistine, mulţumite de sine şi de întreaga lume. Jules Janin şi-a început cariera prin „Măgarul mort şi femeia ghilotinată" şi şi-a treminat-o prin foiletoanele sale venale din „*Journal des Débats*", în care şi-a deschis o dugheană cu venit bun, de laude şi înjurături, şi care se vând ca la licitaţie. La începutul carierei sale, Eugène Sue vedea viaţa şi omenirea prin ochelari negri, străduindu-se a dovedi că face parte din şcoala literară sataniçă: pe atunci, n'avea avere. Acum s'a apucat de morală, fiindcă s'a îmbogăţit... Inafară de suma respectabilă, pe care a căpătat-o pentru „Misterele Parisului", un nou proprietar de revistă, care doreşte să ridice prestigiul revistei sale, îi oferă autorului „Misterelor Parisului" *o sută de mii de franci* pentru noul său roman, ce nu e încă scris... Da, iată ce înseamnă să ai succes. Şi cine doreşte să-l depăşească pe Eugène Sue în genialitate, trebue să scrie un roman pentru care un proprietar de jurnal să-i dea *două sute mii de franci*. In acest caz, oricine, chiar şi o persoană care nu ştie să citească, ştiind totuşi să socotească, va înţelege că noul romancier este exact *de două ori* mai genial decât Eugène Sue... Critica estetică, după cum vedeţi, e foarte simplă. Orice antreprenor rus, cu barbă şi cu o tablă de socotit în mână, poate fi un neîntrecut critic al vremurilor noastre...

Chestiunea aprecierii „Misterelor Parisului" e, pare-se, soluţionată scurt şi mulţumitor prin cele spuse mai sus; fideli totuşi convingerilor noastre, în care toate persoanele care dispun de un în-

semnat capital moral n'ar putea vedea decât doar prejudecăţi, dorim să aruncăm o privire asupra „Misterelor Parisului" dintr'un punct de vedere nou, spre a le măsura cu alt stânjen, decât acel al succesului, adică independent de banii plătiţi autorului lor. Şi considerăm, chiar, că e de datoria noastră acest lucru, dat fiind că „Misterele Parisului" au avut în Rusia ca şi în toate părţile, un succes colosal. Mulţumită traducerii bune, deşi necomplete, a domnului Stroev, acest roman poate fi cunoscut şi de acea fracţiune a publicului rus, care nu poate citi, în original, operele străine. Se vorbeşte, la noi şi în provincie, despre „Misterele Parisului", iar unele reviste, din capitală, împrăştie fraze răsunătoare pe tema genialităţii lui Eugène Sue şi a operei sale nemuritoare „Misterele Parisului", dar fără a explica publicului cititor cauzele acestei genialităţi şi ale acestei glorii. Părerea în această privinţă, ne-am expus'o la timpul cuvenit, iar în rubrica, „Literatura străină", am publicat asupra „Misterelor Parisului" şi părerea unuia dintre cei mai buni critici francezi contemporani. Se făcuse destul. Nu ne-am fi putut închipui, atunci, că „Misterele Parisului" vor interesa în aşa mare măsură publicul rus. Şi întru cât o revistă are datoria să se oprească asupra temelor ce atrag interesul general, trebue să ne referim, din nou, la aceste „Mistere ale Parisului".

Ideia principală a romanului ne apare sinceră şi nobilă. Autorul a avut dorinţa de a evoca în faţa unei societăţi desfrânate şi egoiste, ce divinizează viţelul de aur, un tablou al suferinţelor celor nenorociţi, osândiţi la ignoranţă şi sărăcie, iar din cauza ignoranţei şi sărăciei, la vicii şi crime. Nu ştim dacă acest tablou, pe care autorul lui ni l-a zugrăvit aşa cum a putut, a făcut să se cutremure această societate, aflată în plină frenezie a afacerilor ei comerciale şi industriale ; ştim, doar, că această societate s'a iritat, aducându-i autorului învinuiri *de imoralitate !* In vremurile noastre cuvintele „moralitate" şi „imoralitate" au devenit foarte flexibile, ele putând fi aplicate în toate cazurile, în mod cu totul arbitrar. Uitaţi-vă, de pildă, la acest domn care-şi poartă cu atâta demnitate osânza, care a înghiţit atâtea lacrimi şi sânge ale inocenţei fără apărare, la acest domn, pe a cărui faţă este exprimată atâta mulţumire de sine ; vă veţi putea convinge dela prima ochire, că lăzile sale de fier, în care sunt îngropate şi munca neplătită a săracului, şi moştenirea legitimă a orfanului, sunt pline de aur. Da, acest domn, cu capul de asin pe un trunchi de bou, vorbeşte de preferinţă şi cu deosebită plăcere de tema *moralităţii*, dojenind cu deosebită severitate tineretul, care e *imoral* pentrucă nu respectă oamenii merituoşi (adică îmbogăţiţi) şi pentrucă e liber cugetător, ne-

dorind să dea crezare cuvintelor nejustificate de fapte. Asemenea exemple, pot fi găsite cu miile, încât nu este de loc de mirare să vezi în vremea noastră oameni tratându-l pe Socrate drept şarlatan, escroc şi drept un nebun, primejdios pentru moralitatea tineretului. E o trăsătură caracteristică a vremurilor noastre ca oamenii să fie declaraţi imediat imorali pentru orice adevăr, pentru orice tentativă nobilă, pentru orice faptă cinstită, ce vădeşte direct şi de fapt sensul moralităţii, demascându-i totodată, dar fără intenţie, pe moraliştii desfrânaţi. Cu acest cuvânt straşnic a fost întâmpinat la Paris şi romanul lui Eugène Sue: autorul şi-a atins deci ţinta, iar scrisul lui a nimerit la destinaţie... Succesul a fost atât de mare, încât „Misterele Parisului" au oferit chiar pretextul unor desbateri în Camera deputaţilor.

Pentru a face majorităţii publicului rusesc mai pe înţeles succesul extraordinar al „Misterelor Parisului", va fi necesar să dăm câteva explicaţii referitoare la cauzele lui locale şi istorice. Aceste cauze sunt, deja de domeniul istoriei ; politica a încetat să vorbească despre ele, aşa încât ele au şi devenit obiect al *criticii istorice*. In 1830 a fost schimbată prin decrete regale *charta* Franţei ; partidul stării de mijloc *(bourgeoisie)* a împins cu iscusinţă la revoltă clasa muncitoare din Paris. S'a încins lupta între popor şi armata regală. Insufleţit de oarbă şi nebună jertfire de sine, fără a-şi cruţa viaţa, poporul lupta în contra încălcării unor drepturi, care nu-l făcuseră de loc mai fericit, care îl priveau deci tot atât de puţin ca şi chestiunea sănătăţii împăratului chinez. Luptând pe baricade în grupe izolate, fără un plan general, fără steag, fără conducători, de abia ştiind în contra cui şi neştiind de loc pentru *cine* şi pentru *ce*, poporul trimitea zadarnic delegaţi reprezentanţilor naţiunii, care ţinuseră, cu puţin timp înainte, şedinţe în Cameră : aceşti reprezentanţi aveau însă alte griji acum ; ei se ascundeau în beciuri, galbeni şi tremurând de frică. Atunci, însă, când zelul poporului a obţinut câştig de cauză, numiţii reprezentanţi ieşind din ascunzişurile lor şi călcând cu abilitate peste cadavre, au pus mâna cu iscusinţă pe frânele puterii, înlăturându-i pe toţi oamenii cinstiţi; iar după ce au strâns astfel jăratecul cu mâinile altora, au început să se încălzească bine lângă el, perorând pe tema moralei. Poporul însă, care în râvna lui nebună îşi vărsase sângele pentru un cuvânt, pentru un sunet vag, a cărui semnificaţie îi rămânea neînţeleasă, cu ce s'a ales acest popor ? Vai ! Imediat după evenimentele din Iulie, acest nenorocit popor a putut vedea cu groază că nu i s'a îmbunătăţit de loc situaţia, ba chiar i s'a înrăutăţit cu mult faţă de ceea ce fusese înainte. Şi toată acea-

stă comedie istorică a fost totuşi jucată în numele poporului şi pentru binele poporului! Aristocraţia a decăzut definitiv; burghezia i-a luat, cu pas ferm, locul, moştenindu-i privilegiile, dar nu şi cultura, eleganţa felului de viaţă, dispreţul ei intrat în sânge, îngâmfata ei generozitate şi vanitoasa ei dărnicie faţă de popor. Proletarul francez este egal în faţa legii cu cel mai bogat proprietar şi capitalist. Ambii sunt judecaţi de aceiaşi judecători, primind în caz de vinovăţie aceeaşi pedeapsă; din nenorocire, însă, viaţa proletarului n'a devenit întru nimic mai uşoară datorită acestei egalităţi. Veşnic lucrător al proprietarului şi capitalistului, proletarul se găseşte cu totul în mâinile acestuia, este totalmente robul lui, capitalistul dându-i de lucru şi fixându-i, după bunul lui plac, plata muncii. Deseori sărmanului muncitor nu-i ajunge această plată pentru a avea de-ale gurii şi sdrenţe pentru el şi familia lui; proprietarul bogat dobândeşte, însă, la această plată, 99 la sută... Frumoasă egalitate, nimic de zis! Şi nu e oare mai uşor să mori iarna într'un subsol sau într'o mansardă rece, cu soţia şi copiii, tremurând de frig, de trei zile fără mâncare? Nu este oare mai uşor, întreb, să mori astfel în mână cu charta, pentru care s'a vărsat atâta sânge, decât fără ea, dar şi fără jertfele pe care ea le cere?... Proprietarul, ca orice parvenit, se uită la lucrătorul în bluză şi în încălţăminte de lemn ca şi plantatorul la un negru. E adevărat că nu-i poate impune cu forţa să lucreze, dar poate să nu-i dea de lucru şi să-l lase muritor de foame. Burghezii, proprietarii, sunt oameni prozaici, pozitivi. Ei au ca lozincă favorită: *fiecare cu sine şi pentru sine*. Ei vor să facă dreptate în conformitate cu codul civil, nevrând măcar să audă de legi umane şi morale. Ii plătesc lucrătorului în mod cinstit plata pe care tot ei i-au fixat-o, şi dacă această plată nu ajunge pentru a-l salva pe lucrător şi familia lui dela moarte prin foame, desnădăjduit, lucrătorul devine hoţ sau tâlhar; burghezii au conştiinţa pe deplin împăcată, căci ei doar au dreptate, în virtutea legii! Aristocraţia judecă altfel. Ea este generoasă chiar şi din îngâmfare, din deprindere. Din aceeaşi cauză îi şi plăcea inteligenţa, talentul, ştiinţa şi arta, pe care le ocrotea, mândrindu-se cu ele. Burghezia Franţei contemporane imită aristocraţia numai în lux şi vanitate, acestea căpătând forme grosolane şi triviale, în genul *burghezului gentilom* al lui Molière. Iată pentru cine s'a jertfit poporul! In conformitate cu charta Franţei, numai proprietarii, care plătesc pe averea lor imobilă un impozit de cel puţin patru sute de franci pe an, au drept de vot şi de a candida. Deci, întreaga putere, întreaga influenţă asupra afacerilor statului este concentrată în mâinile proprietarilor, care nu şi-au

vărsat nicio picătură de sânge pentru această chartă, în timp ce poporul s'a pomenit lipsit cu totul de drepturile chartei, pentru care a suferit atâta. La noi, în Rusia, unde expresia „a muri de foame" este întrebuinţată numai ca hiperbolă, pentrucă în Rusia nu este de loc cu putinţă nu numai pentru săracul, cu dor de muncă, dar chiar şi pentru cel mai nărăvit şi leneş cerşetor ca să moară de foame, — la noi în Rusia, lumea va crede cu greu că în Anglia şi Franţa moartea prin foame a săracilor este un lucru foarte posibil şi de loc excepţional. Câteva săptămâni, două, trei luni de boală sau lipsă de lucru, şi proletarul sărac trebue să moară împreună cu familia sa, dacă nu făptueşte vreo crimă, care îl va duce la ghilotină. Tocmai, de aceea, am şi vorbit pe larg despre aceste lucruri, în strânsă legătură cu subiectul „Misterelor Parisului". Mizeria poporului depăşeşte la Paris cele mai îndrăsneţe născociri ale fanteziei.

Dar, scânteia binelui nu s'a stins în Franţa, ea mocneşte numai sub cenuşă, aşteptând doar un vânt favorabil pentru a izbucni într'o flacără luminoasă şi pură. Poporul e un copil ; acest copil însă creşte şi făgăduieşte să devină bărbat în toată firea, plin de vigoare şi de raţiune. Nenorocirea l-a învăţat minte, arătându-i podoaba constituţională în adevărata ei lumină. El nu mai dă crezare palavragiilor şi fabricanţilor de legi, şi nu-şi va mai vărsa sângele pentru cuvinte, al căror înţeles îi rămâne nelămurit, şi pentru oameni, care îi manifestă dragoste numai atunci când simt nevoia de a strânge jăratecul cu mâini străine, pentru a se încălzi apoi la o căldură pe care n'au dobândit-o ei înşişi. Cultura se desvoltă repede în popor, acesta îşi are deja poeţii săi, care îi arată viitorul, împărtăşind cu el suferinţele sale şi nedeosebindu-se de el nici prin haine, şi nici prin felul lui de viaţă. E încă slab, dar numai el păstrează în sine focul vieţii naţionale şi entuziasmul proaspăt al convingerilor, care s'au stins în păturile „culte" ale societăţii. Şi îşi are prietenii săi sinceri chiar de pe acum : oameni care şi-au contopit soarta, idealurile şi nădejdiile lor cu acelea ale poporului şi care refuză din proprie dorinţă să participe câtuşi de puţin la târgul puterii şi al banului. Mulţi dintre aceştia, bucurându-se de un renume european, ca oameni de ştiinţă şi litere, şi având toate posibilităţile de a figura pe primul plan al arenei constituţionale, trăiesc şi muncesc într'o sărăcie voită şi cinstită. Glasul lor consecvent şi energic stârneşte groază în vânzătorii, cumpărătorii şi acţionarii administraţiilor, şi acest glas, ridicându-se în favoarea poporului sărac şi înşelat, răsună în urechile antreprenorilor administrativi, ca sunetul fanfarei din ziua judecăţii de apoi. Vaietele

poporului, redate de acest glas în auzul întregii lumi, deşteaptă opinia publică, stârnind, astfel, nelinişte în rândurile speculanţilor puterii. Paralel cu aceste glasuri cinstite, se aud şi alte glasuri mult mai numeroase, care văd în apărarea poporului un mijloc nimerit de a ajunge la putere, un mijloc de a răsturna ministerele pentru a le stăpâni. In Franţa poporul a devenit astfel o problemă socială, politică şi administrativă. Se înţelege că, în asemenea vremuri, o operă literară al cărei erou este poporul, trebue să aibă succes. Şi de mirare e doar faptul, că nu i-a venit în minte până acum spiritului de speculaţiune ce a pus stăpânire pe literatura franceză, să se arunce asupra acestui izvor nesecat de câştiguri sigure !...

Eugène Sue a avut fericirea ca pentru prima oară lui să-i fi venit ideia de a întreprinde această avantajoasă speculaţie literară, pe tema poporului. Eugène Sue nu e unul dintre puţinii literaţi francezi, care plini de dispreţ pentru mârşava decădere a moralităţii sociale, au renunţat din proprie iniţiativă la prezent şi s'au pus în mod desinteresat în slujba viitorului, viitor pe care după toate probabilităţile nu-l vor vedea, dar la apropierea căruia contribue. Nu, Eugène Sue este un om pozitiv, pe deplin de acord cu spiritul materialist al Franţei contemporane. E adevărat că a vrut să joace cândva un rol à la Byron, strâmbându-se în romane satanice, ca de pildă „Atar Hulle„ „Hitano", „Crao", dar aceasta tocmai pentrucă editorii nu alergau pe atunci după el, cu sacii de aur în mână. Pe lângă aceasta, moda de imitaţie a byronismului trecuse, şi chiar şi vârsta la care ajunsese Eugène Sue ar fi trebuit să-l cuminţească demult, să-l îndemne să se dea jos de pe catalige. Fusese de fapt întotdeauna un băiat cum se cade, se prefăcuse numai că e un demon, de mâna a doua, iar acum a devenit pe deplin om cum se cade, fără niciun fel de pretenţiuni, un stimat burghez, în toată puterea cuvântului, un filistin al constituţionalităţii civile burgheze, şi dacă ar putea deveni şi deputat, ar fi acum, tocmai unul dintre cei necesari Chartei. Infăţişând poporul francez, în romanul său, Eugène Sue îl consideră cu ochi de adevărat burghez, îl priveşte foarte simplu, ca pe o gloată flămândă, în sdrenţe, osândită la criminalitate din pricina ignoranţei şi a mizeriei. Nu cunoaşte adevăratele vicii şi nici adevăratele virtuţi ale poporului, şi nici nu bănueşte că acesta are de partea sa viitorul, spre deosebire de partidul victorios şi predominant, care nu mai are niciun viitor, dat fiind că poporul are credinţă, are entuziasm, are forţă morală. Eugène Sue e plin de compătimire pentru mizeria poporului : de ce să-i contestăm această nobilă însuşire de a compătimi, cu atât mai mult, cu cât îi aduce câştiguri atât de sigure ? Dar felul *cum* compăti-

meşte, iată o altă chestiune. El ar dori ca poporul să nu sufere, pentru ca încetând să mai fie o gloată flămândă, în sdrenţe şi într'o privinţă, fără să vrea, criminală, să devină o gloată sătulă, curăţică şi cu o purtare cuviincioasă, în timp ce burghezia, actualii fabricanţi de legi ai Franţei ar urma să rămână mai departe stăpânii Franţei, pătură cultă de speculanţi. Eugène Sue arată, în romanul său, că înseşi legile franceze ocrotesc câteodată în mod inconştient desfrâul şi crimele. Şi trebue să recunoaştem că el dovedeşte acest lucru în mod foarte iscusit şi convingător ; el nu-şi dă, însă, seama, că acest rău n'are la origină unele legi, ci întregul sistem al legiferării franceze, întregul sistem de organizare a societăţii...

Scanned with OKEN Scanner

ARTICOLE ALESE, RECENZII ȘI SCRISORI DIN ANII 1846 — 1848

Scanned with OKEN Scanner

GANDURI ŞI INSEMNARI DESPRE LITERATURA RUSA[1]

Oricum ar fi literatura noastră, ea are, în orice caz, o mai mare însemnătate pentru noi, decât ne-am putea închipui: ea şi numai ea conţine toată viaţa noastră intelectuală şi toată poezia vieţii noastre. Numai în sfera ei încetăm de a fi Ivani sau Petri, devenind pur şi simplu oameni, ce ne adresăm unor oameni printre care ne găsim.

In societatea noastră, predomină spiritul particularist, fiecare dintre stările noastre îşi are specificul şi înfăţişarea ei deosebită: şi îmbrăcămintea, şi manierele, şi felul de viaţă, obiceiurile şi chiar şi limba. Pentru a ne convinge de acest lucru, ar fi destul să petrecem o seară, în care să se adune, întâmplător, un slujbaş de stat, un militar, un moşier, un negustor, un mic burghez, un însărcinat cu afaceri sau un administrator de moşie, un preot, un student, un seminarist, un profesor şi un artist; văzându-vă într'o asemenea societate, aţi putea crede că asistaţi la un amestec de limbi străine... atât de mare este desunirea ce domneşte între aceşti reprezentanţi ai diferitelor clase ale aceleiaşi societăţi! Spiritul de desunire nu prieşte societăţii: societatea uneşte oamenii, casta îi desuneşte. Mulţi cred că orgoliul, rămăşiţă a trecutului nostru de slavi, nimiceşte, la noi, sociabilitatea *(sociabilité)*. Chiar dacă e adevărată această afirmaţiune, e în orice caz numai în parte. Să admitem că nobilii noştri nu prea ard de dorinţa de a se întâlni cu oamenii din păturile de jos; oamenii din păturile de jos sunt, însă, gata la orice jertfe pentru a se apropia de nobili. E o pasiune a lor! Din nenorocire, însă, această apropiere are întotdeauna un caracter exterior,

formal, semănând cu o cunoştinţă de bună ziua şi atât. Un negustor bogat e măgulit, în amorul său propriu, dacă are cunoştinţe chiar şi printre nobilii fără avere ; legând însă prietenie cu nobilii bogaţi, el rămâne, totuşi, fidel obiceiurilor, noţiunilor, limbii şi felului lui de trai, adică fidel vieţii păturii sale negustoreşti. Acest spirit de particularism este atât de puternic la noi, încât chiar şi noile pături sociale, apărute în urma noilor orânduiri create de Petru cel Mare, s'au grăbit să-şi însuşească nuanţe particulare. Ar putea oare să ne mire faptul că nobilul nu seamănă de loc cu negustorul, şi negustorul cu nobilul, de vreme ce există o deosebire aproape tot atât de mare între un învăţat şi un artist ? La noi, mai există încă oameni de ştiinţă, care au rămas credincioşi hotărîrii lor nobile de a nu dori să înţeleagă însemnătatea artei şi necesitatea ei. Mai sunt încă mulţi artişti la noi, care nici nu bănuesc legătura vie ce există între arta lor şi ştiinţă, între literatură şi viaţă. Dacă veţi invita să se întrunească un *asemenea* învăţat cu un *asemenea* artist, veţi vedea că vor tăcea amândoi, sau va avea loc între ei un schimb de fraze convenţionale, departe de a semăna cu o conversaţie, ci mai mult cu o muncă silită. Există la noi învăţaţi, mai ales dintre cei ce se ocupă cu ştiinţele exacte, care privesc cu un zâmbet ironic filosofia şi istoria, ca şi pe cei ce se ocupă cu asemenea lucruri, iar poezia, literatura şi revistele sunt pentru ei pur şi simplu nişte aberaţii. Aşa zisul „om de litere" dela noi, priveşte cu dispreţ matematica, pe care a învăţat-o cu greu la şcoală. Ni se va obiecta : toate acestea nu dovedesc existenţa unui spirit de desunire, ci a unui spirit de semicultură şi semiînvăţătură. Poate ! Dar aceşti oameni au căpătat totuşi o instrucţiune iniţială, dacă nu destul de adâncă, totuşi destul de multilaterală : literatul a învăţat încă în şcoală matematică, iar matematicianul literatură. Mulţi dintre ei raţionează chiar perfect de bine, cu diferite prilejuri, în sensul că nu există decât o despărţire artificială între ştiinţe, în realitate neexistând şi neputând exista o asemenea despărţire, căci toate ştiinţele formează un tot şi se îndeletnicesc cu un singur obiect : existenţa ; şi că arta, întocmai ca şi ştiinţa, este aceeaşi conştiinţă a existenţei, numai că în altă formă, şi că literatura trebue să fie, deci, o desfătare şi o îmbogăţire a minţii deopotrivă pentru toţi oamenii culţi. Imediat, însă, ce aceşti domni trebue să aplice în viaţă aceste excelente raţionamente, ei se împart în corporaţii, ce se uită unele la altele cu un oarecare zâmbet, ironic, cu simţul propriei lor demnităţi sau cu oarecare neîncredere... Cum li s'ar putea, deci, cere sociabilitate unor oameni din diferte pături

sociale, care gândesc, vorbesc, se îmbracă, mănâncă şi beau fiecare în felul lor?...

Şi totuşi, cu toate cele spuse, afirmaţiunea că la noi n'ar exista de loc o societate ar fi neadevărată. Simţim fără îndoială o mare necesitate de a avea o societate, şi o mare năzuinţă către societate, ceea ce e important de aci înainte! Reformele lui Petru cel Mare n'au nimicit, n'au distrus zidurile care despărţeau în vechea societate o clasă de alta; ele au subminat însă temelia acestor ziduri, şi dacă nu le-au dărâmat, le-au înclinat totuşi mult într'o parte, şi ele se înclină, acum, din zi în zi şi din ce în ce mai mult, surpându-se şi acoperindu-se cu propriile lor stărâmături, sub propriul lor pietriş şi moloz, încât, reparându-le, n'ar însemna decât să le adăugăm o greutate în plus, care, date fiind temeliile lor subminate, n'ar grăbi decât căderea lor şi aşa de neînlăturat. Şi dacă actualmente stările sociale, despărţite de aceste ziduri, nu pot trece peste ele, ca pe o stradă dreaptă, ele pot totuşi sări uşor peste ele, mai ales în locurile unde s'au surpat şi s'au dărâmat mai mult. Toate acestea se petreceau, până acum, încet şi pe nesimţite; acum însă, lucrurile merg şi mai repede, şi mai evident, şi se apropie vremea în care ele se vor petrece cu mare repeziciune şi în mod cu totul evident. Căile ferate vor trece sub ziduri şi peste ziduri, prin tunele şi peste poduri, şi intensificând industria şi comerţul, ele vor împleti interesele oamenilor din toate stările şi clasele sociale, făcându-le să intre în legături vii şi strânse, care nivelează involuntar toate deosebirile pronunţate şi inutile.

Inceputul acestei apropieri între păturile sociale, ce înseamnă şi începutul formării societăţii, nu aparţine însă exclusiv timpului nostru: el se contopeşte cu începutul literaturii noastre[2]. O societate eterogenă, unită într'o singură massă numai prin interese materiale, ar fi o societate jalnică, neomenească. Oricât de prosperă şi de puternică ar fi la suprafaţă o societate oarecare, dacă însă comerţul, industria, navigaţia, căile ferate şi în general, toate forţele motrice materiale, ar constitui mijloacele primordiale, principale, directe, şi nu numai ajutătoare ale desvoltării instrucţiei şi culturii, o asemenea societate ar putea fi cu greu invidiată... In această privinţă, nu avem de ce să ne plângem: la noi instrucţia şi cultura obştească au început să curgă, la început, ca un pârâiaş abia vizibil; în schimb însă din cel mai înalt şi nobil izvor, cel al ştiinţei şi literaturii. De abia acum începe ştiinţa să capete la noi rădăcini, fără a se putea spune că e de acum înrădăcinată, în timp ce cultura, deşi n'a propăşit încă prea mult, e totuşi, pe deplin înrădăcinată. Cu frunzele încă mici şi rare, cu o tulpină încă scundă şi cam subţire, ea a

prins însă rădăcini atât de adânci, încât niciun soi de furtună, niciun soi de şuvoaie, nici o forţă n'ar mai putea-o smulge: tăiaţi această mică dumbravă într'un loc, şi rădăcinile vor da lăstare în altă parte, încât tăindu-le, dvs. veţi fi cei care veţi obosi mai degrabă, decât vor obosi rădăcinile de a da noi lăstare şi dumbrava de a tot creşte mereu...

Vorbind de succesele culturii societăţii noastre, avem în vedere succesele literaturii noastre, pentrucă cultura noastră este rezultatul acţiunii directe exercitate de literatura noastră asupra concepţiunilor şi moravurilor societăţii. Literatura noastră a creat moravurile societăţii noastre, a educat câteva generaţii, care se deosebesc pronunţat între ele, a pus bazele apropierii lăuntrice a stărilor sociale, a format o anumită opinie publică, şi a creat un soi de clasă deosebită în societate, care se deosebeşte de obişnuita *stare de mijloc* prin faptul că nu e alcătuită numai din negustori şi mici burghezi, ci din oameni aparţinând tuturor stărilor sociale, care s'au apropiat, unii de alţii prin cultura lor, cultură ce se concentrează, la noi, exclusiv în dragostea manifestată pentru literatură.

Dacă vreţi să înţelegeţi şi să apreciaţi influenţa exercitată de literatura noastră asupra societăţii, uitaţi-vă la reprezentanţii ei, din diferite epoci, vorbiţi cu ei, sau faceţi-i să vorbească, între ei. Literatura noastră este atât de tânără, are un început atât de recent, încât îi puteţi întâlni, în societate, pe toţi reprezentanţii ei. Prima poezie rusă remarcabilă, scrisă în măsuri regulate, este „*Oda în onoarea cuceririi Hotinului*" de Lomonosov. Ea a apărut în 1739, exact cu 107 ani în urmă, iar Lomonosov a murit în 1765, adică abia acum vreo 80 de ani. De sigur, în zilele noastre nu mai există persoane care să-l fi văzut, fie şi în copilărie pe Lomonosov sau care să-l fi văzut şi să-şi poată aduce aminte de el; se mai găsesc totuşi, încă şi acum în Rusia, multe persoane, care au prins dragoste de poezie şi literatură, citind operele lui Lomonosov şi care îl consideră şi acum tot atât de mare poet, precum fusese considerat de toată lumea în vremea lui. Se mai găsesc, încă şi mai mulţi oameni în zilele noastre, care îşi amintesc prea bine de chipul şi glasul lui Derjavin, considerând răstimpul, în care acesta a fost la apogeul gloriei, drept cea mai fericită perioadă a vieţii lor. Mulţi bătrâni sunt şi acum încă convinşi, din tot sufletul, de marile calităţi ale poemelor lui Herascov şi mult timp a trecut oare de când venerabilul poet Dmitriev s'a plâns prin presă împotriva lipsei de respect manifestate de generaţiile tinere faţă de talentul creatorului *Rosiadei* şi *Vladimirului*? Mai sunt încă mulţi bătrâni, care îşi aduc aminte cu înduioşare de tragediile lui Sumarocov, fiind gata,

în focul discuţiei, să declame pe din afară, din Dmitri Impostorul cele mai bune tirade, după părerea lor. Alţii, dispuşi, să recunoască, de acum, că limba lui Sumarocov e într'adevăr mult învechită, vă vor atrage totuşi, cu deosebit respect atenţiunea asupra tragediilor şi comediilor lui Cneajnin, ca model de patos dramatic şi de puritate a limbii ruse. Şi se pot întâlni acum şi mai mulţi oameni, care nu vă vor spune nimic despre Sumarocov şi Cneajnin, numindu-vi-l în schimb cu şi mai mare înfocare şi cu şi mai mare încredere pe Ozerov. Iar în ceea ce-l priveşte pe Caramzin, nu numai generaţiile bătrâne, dar şi cele trecute de floarea vârstei, îi sunt devotate cu trup şi suflet, simt, cugetă şi trăiesc în spiritul acestuia, cu toate că şi Jucovski, Batiuşcov, Puşkin, Griboedov, Gogol şi Lermontov n'au fost numai citiţi, dar chiar admiraţi mai mult sau mai puţin de ele... Mai există oameni, care zâmbesc ironic la auzul numelui lui Puşkin, vorbind totodată, cu veneraţie şi entuziasm despre Jucovski, ca şi cum admirându-l pe acesta din urmă, n'ai putea să-l admiri şi pe cel dintâi. Şi multe persoane care nu-l înţeleg pe Gogol, îşi justifică prejudecata prin faptul că-l înţeleg pe Puşkin!... Să nu credeţi, însă, că toate acestea sunt numai fapte pur literare; nu, privindu-i şi ascultându-i mai atent pe aceşti reprezentanţi ai diferitelor epoci ale literaturii noastre şi ai diferitelor epoci ale societăţii noastre, veţi putea observa o legătură mai mult sau mai puţin vie între noţiunile şi convingerile lor literare şi între cele ale vieţii lor de toate zilele. Iar, în ceea ce priveşte cultura lor literară propriu zisă, oamenii aceştia apar despărţiţi, parcă, unii de alţii prin sute de ani, deoarece literatura noastră a parcurs în timp de o sută şi ceva de ani distanţa mai multor veacuri. Tocmai de aceea a şi existat o mare deosebire între societatea entuziasmată de frazele greoaie ale unor ode bombastice şi poeme epice greu de mistuit şi societatea care se ducea să plângă la *Lacul Lizei*; între societatea care a citit cu aviditate *Ludmila* şi *Svetlana*, s'a îmbătat cu grozăviile fantastice ale celor *Douăsprezece fecioare adormite* sau s'a răsfăţat cu reveria romantică stârnită de sunetele tainice ale *Harfei Eoliene*, şi între societatea, care a uitat de dragul lui *Evghenii Oneghin*, — de *Prizonierul din Caucaz* şi de *Fântâna din Baccisarai*, de dragul comediei *Prea multă minte strică* — de comediile lui Fonvizin, de dragul dramei *Boris Godunov* — de *Dmitri Donscoi* al lui Ozerov (întocmai precum ultima operă făcuse cândva să fie uitat *Dmitrii Impostorul* de Sumarocov), iar pe urmă, de dragul lui Puşkin şi Lermontov a simţit, parcă, răceală faţă de toţi poeţii precedenţi; de dragul lui Gogol, a uitat de toţi romancierii şi nuveliştii admiraţi atât de mult încă de curând... Gândiţi-vă numai,

ce incomensurabil interval de timp s'a aşternut între *Ivan Vâjighin*, ce a apărut în 1829, şi *Suflete moarte*, care au apărut în 1842... Aceste deosebiri de cultură literară, în sânul societăţii, au trecut în viaţă, despărţind oamenii în generaţii, care acţionează şi gândesc, într'un mod diferit şi au convingeri deosebite, ale căror dispute vii şi polemici, izvorând din principii, şi nu din interese materiale, constitue simptomele ivirii şi desvoltării, în societate, a unei vieţi spirituale. Şi această mare faptă este opera literaturii noastre !...

Literatura a fost pentru societatea noastră, izvorul viu chiar şi al unor idei morale practice. Ea a început prin satiră, şi în persoana lui Cantemir a declarat război nemilos ignoranţei, prejudecăţilor, şicanelor, clevetirilor, formalismului, corupţiei şi delapidării de bani publici, fapte pe care ea le-a găsit, în vechea societate, ca reguli de viaţă şi de convingeri morale, şi nu ca forme de viciu. Oricare ar fi fost talentul lui Sumarocov, atacurile lui satirice împotriva slujbaşilor şperţari, vor merita întotdeauna să fie pomenite aşa cum trebue de către istoricul literaturii ruse. Comediile lui Fonvizin au binemeritat şi mai mult din partea societăţii, decât din partea literaturii. Acelaşi lucru se poate spune în parte şi despre *Clevetirea* lui Capnist. Fabula a prins rădăcini atât de adânci la noi, tocmai pentrucă face parte din genul satiric al poeziei. Insuşi Derjavin, poet mai ales liric, a fost în acelaşi timp şi satiric, ca de pildă în „*Felicia*", „*Aristocratul*" şi în alte bucăţi ale sale. In sfârşit, a venit şi timpul, când satira s'a prefăcut în literatura noastră în humor, redare artistică a vieţii reale. Ar fi ridicol, de sigur, să ne închipuim că satira, comedia, nuvela sau romanul l-ar putea îndrepta pe un om vicios ; ele ţintuiesc viciul la stâlpul infamiei şi nu încape îndoială, că deschizând ochii societăţii asupra ei însăşi, se contribue astfel la deşteptarea conştiinţei ei de sine. Din aceste motive, multe persoane nu pot să audă la noi fără ură numele lui Gogol, *Revizorul* lui fiind calificat drept o operă „imorală", care ar trebui interzisă. Şi iarăşi nimeni nu mai poate fi atât de naiv în timpurile noastre, încât să creadă că o comedie sau o nuvelă ar putea face dintr'un om ce primeşte mită, un om cinstit ; nu, un copac care a crescut strâmb şi a căpătat trunchi gros, nu mai poate fi îndreptat ; copii însă au şi cei ce iau mită, ca şi cei ce nu iau ; şi toţi aceşti copii, neavând încă motive de a considera imorală o usturătoare zugrăvire a mitei, rămân entuziasmaţi de o asemenea zugrăvire, căpătând, pe nesimţite, impresii, care dau roade de multe ori în viaţa lor ulterioară, când devin membri efectivi ai societăţii. Impresiile căpătate în tinereţe se întipăresc adânc, iar înainte de toate tinereţea acceptă ca adevăruri incontestabile tocmai

acele lucruri ce fac apel la simţămintele, imaginaţia şi mintea ei. Iată deci, în ce mod acţionează literatura nu numai asupra culturii, ci şi în direcţia îndreptării morale a societăţii ! Oricum ar fi, este însă un fapt incontestabil, că, numai în timpurile din urmă, a început să se facă observat la noi numărul celor ce se străduesc să-şi aducă de fapt la îndeplinire convingerile lor morale în dauna intereselor lor personale şi situaţiei lor sociale...

Tot atât de incontestabil este şi faptul că literatura constitue la noi un tărâm de unire pentru persoane *lăuntric* desunite în toate celelalte privinţe. Deşi din pătura de jos a societăţii, Lomonosov ajunge la ranguri înalte datorită talentului şi erudiţiei sale şi e primit de aristocraţie, în cercurile ei. Pe de altă parte, tot pe tărâmul literar, el se apropie de persoane sărace şi fără nicio poziţie socială. Boiernaşul sărac Derjavin devine mare boier datorită talentului său şi nu găseşte printre oamenii de care l-a apropiat literatura, numai mecenaţi, ci şi mulţi prieteni. Negustorul din Cazan, Camenev, care a scris balada *Gromval*, sosind la Moscova pentru afaceri, se duce să facă cunoştinţă cu Caramzin, şi prin acesta face cunoştinţă cu întreg cercul literar din Moscova. Se întâmpla acest lucru acum *patruzeci de ani*, când negustorii n'aveau acces decât în antecamerele nobililor şi doar pentru afaceri, sau pentru vreo datorie de bani, pe care o cereau smeriţi. Primele reviste ruseşti, ale căror titluri au şi fost uitate, au fost editate de cercuri de oameni tineri, care s'au apropiat unii de alţii datorită pasiunii lor comune pentru literatură. Cultura egalizează oamenii. Un grup amical — mai constitue o raritate în vremurile noastre, cerc în care să poţi întâlni şi un boier de elită, şi un om din clasa de mijloc, şi un negustor, un mic burghez şi care persoane au uitat cu totul de deosebirile exterioare ce le despart, respectându-se reciproc, pur şi simplu, ca oameni. Iată adevărata temelie a opiniei publice culte, care a fost creată la noi de literatură ! Care om, meritând acest nume, ar putea să nu dorească, din toată inima, ca această opinie publică să crească şi să se întărească cât mai repede posibil, precum au crescut şi s'au întărit vitejii noştri din poveşti. Ca şi orice entitate vie, şi societatea trebue să constitue un organism, adică o totalitate de oameni legaţi *lăuntric* între ei. Interesele băneşti, negustoria, titlurile, balurile, adunările, dansurile, sunt şi acestea legături, legături însă exterioare, lipsite deci de viaţă, neorganice, deşi necesare şi folositoare. Lăuntric, oamenii sunt legaţi prin interese morale comune, prin concepţiuni asemănătoare, prin egalitatea lor în domeniul culturii şi pe lângă toate acestea, prin stima reciprocă pe care o au pentru demnitatea umană. Toate interesele noastre morale, şi toată viaţa noa-

stră spirituală s'au concentrat până acum şi se vor concentra încă, mult timp, exclusiv în literatură : iată izvorul viu care alimentează, în societatea noastră, toate simţămintele şi noţiunile ei umane...

Nimic nu e mai uşor *în aparenţă*, şi nimic nu e mai greu *în realitate*, decât să fi nevoit să scrii despre literatura rusă. Şi aceasta, pentru motivul că literatura rusă este încă un prunc, fie şi un prunc ca Alcid, dar totuşi un prunc. In general, e mult mai greu să spui ceva concret, ceva precis despre copii, decât despre persoane mature. Inafară de aceasta, literatura noastră reprezintă, întocmai ca şi societatea noastră, priveliştea a tot felul de contraziceri, contraste, extreme, ciudăţenii. Şi aceasta datorită faptului, că ea nu şi-a luat avânt prin sine însăşi, ci la început a fost transplantată, pe pământul nostru, de pe un pământ străin. De aceea cel mai uşor lucru e să vorbeşti în extreme despre literatura noastră. Dovediţi că nu e inferioară ca bogăţie şi maturitate niciunei literaturi europene şi că putem număra geniile noastre cu duzinile, iar talentele noastre cu sutele, sau dovediţi că n'avem în general o literatură, că scriitorii noştri cei mai buni nu sunt decât apariţii întâmplătoare sau nu fac două parale şi veţi fi în ambele cazuri cel puţin înţeleşi, iar părerea d-voastră va găsi aderenţi înfocaţi. Dragostea pentru extreme în domeniul aprecierilor este una dintre însuşirile naturii necristalizate încă a rusului. Ii place rusului sau să se laude peste măsură, sau să facă, din cale afară, pe modestul. Iată de ce se mai găsesc printre noi atât de multe capete goale „europene", care vorbesc cu admiraţie despre ultimul foileton fantezist scris de un oarecare beletrist francez blazat, sau care cântă cu emfază un nou cuplet de vodevil, uitat demult de parizieni, considerând totodată cu dispreţuitoare indiferenţă, sau cu ofensătoare neîncredere, operele geniale ale unui mare poet rus ; pentru aceştia Rusia n'are viitor, ea neavând decât lucruri rele şi nimic bun ; pe de altă parte, sunt o mulţime de *patrioţi ai cvasului*, care se căsnesc din răsputeri să urască tot ce e europenesc, chiar şi cultura, şi să îndrăgească tot ce e rusesc, chiar şi rachiul şi luptele cu pumnii. Alăturaţi-vă unuia dintre aceste partide, şi veţi fi proclamat imediat om mare, geniu, în timp ce celălalt partid vă va dispreţui şi vă va declara lipsit de talent. Având însă duşmani, veţi avea, în orice caz şi amici. Menţinându-vă, însă, imparţial, judecând *cu chibzuială* în această materie, veţi ridica ambele tabere împotriva d-voastră. Prima categorie vă va acoperi cu dispreţul ei la modă, dispreţ de papagal ; cealaltă vă va proclama om al desordinei, periculos, suspect, renegat, şi va scrie în contra d-voastră denunţuri literare, adresate bineînţeles publicului... Şi ceea ce e şi mai neplăcut, nu veţi fi înţeleşi, şi cuvintele d-voastră vor

fi considerate ba laude, ba invective nemăsurate, şi în niciun caz expresia unei caracterizări juste a realităţii, aşa cum se înfăţişează aceasta cu tot binele şi răul ei, cu toate calităţile şi neajunsurile, cu toate contrazicerile, pe care le poartă în sine. E adevărat acest lucru, mai ales, în privinţa literaturii noastre, care reprezintă atâtea extreme şi contraziceri, încât făcând o afirmaţie pozitivă, trebue să faci imediat o rezervă, dar care va putea uşor apărea majorităţii publicului, ce preferă mai mult să citească decât să judece, ca o negare sau ca o contrazicere. Referindu-ne, de pildă, la puternica şi binefăcătoarea influenţă, pe care o exercită literatura noastră asupra societăţii, şi deci, la marea ei importanţă pentru noi, trebue să facem imediat o rezervă, pentru a nu-i fi atribuite acestei influenţe şi acestei importanţe proporţii mai mari, decât acelea pe care le-am avut în vedere, şi pentru a nu fi trasă astfel din cuvintele noastre concluzia, că avem nu numai o literatură, dar şi una atât de bogată, încât ar putea fi situată, fără teamă, pe picior de egalitate cu orice literatură europeană. O atare concluzie ar fi cu totul greşită. Avem o literatură, şi o literatură bogată în talente şi opere literare, dacă sunt luate în consideraţie mijloacele şi tinereţea ei. Literatura noastră, însă, nu există decât pentru noi : pentru străini ea nu e încă nicidecum o literatură, şi străinii au tot dreptul să nu-i recunoască încă existenţa, dat fiind că ei nu pot să ne studieze prin intermediul ei şi să ne cunoască nici ca popor şi nici ca societate. Literatura noastră este încă prea tânără, imprecisă şi incoloră, pentru ca străinii să poată vedea în ea un fapt al vieţii noastre intelectuale. Cu puţin timp în urmă, literatura noastră a fost încă o ucenică sfioasă, deşi talentată, care se mândrea că copiază modelele europene, care prezenta copii ale vieţii europene drept tablouri din viaţa rusească. Această tendinţă a format caracterul unei întregi epoci a literaturii noastre, dela Cantemir şi Lomonosov până la Puşkin. Pe urmă, apreciindu-şi forţele, ea a devenit meşteriţă, şi în loc să copieze deagata tablourile vieţii europene, pe care le prezenta, cu naivitate, drept scene originale din viaţa rusească, a început să zugrăvească cu îndrăsneală tablouri şi din viaţa europeană şi din cea rusă. Deocamdată ea era însă meşteriţă bună numai în cele dintâi, iar în celelalte nu făcea decât să tindă să devină maestră, de multe ori chiar cu succes. Iată caracterul perioadei literaturii noastre dela Puşkin până la Gogol. Odată cu ivirea lui Gogol, literatura noastră se întoarce cu faţa exclusiv către viaţa rusă, către realitatea rusă. Din cauza aceasta a devenit poate mai unilaterală şi mai monotonă, dar în orice caz mai originală, mai de sine stătătoare, şi deci mai în concordanţă cu adevărul. Să aruncăm, acum, o privire asupra acestor

perioade ale literaturii ruse, în legătură cu importanţa ce o pot avea pentru străini şi nu pentru noi. Inutil să mai dovedim că Lomonosov şi Caramzin au pentru *noi* o mare importanţă. Incercaţi însă să traduceţi operele lor în vreo limbă europeană şi veţi vedea dacă străinii se vor apuca să le citească, şi dacă da, de vor găsi ei multe lucruri interesante pentru dânşii. Ii veţi auzi spunând: „Toate acestea le-am citit demult, aici la noi. Daţi-ne scriitori *ruşi*". Acelaşi lucru îl vor spune şi despre operele lui Dmitriev, Ozerov, Batiuşcov, Jucovski. Din toată această perioadă, un singur scriitor ar fi putut fi interesant pentru ei, şi anume fabulistul Crîlov ; el e însă cu desăvârşire intraductibil, neputând fi apreciat decât de străinii care cunosc limba rusă şi au trăit mult timp în Rusia. O întreagă perioadă a literaturii ruse este, deci, cu totul inexistentă pentru Europa. Cât priveşte a doua perioadă, ea ar putea exista pentru ei, dar numai într'o anumită măsură. Dacă operele lui Puşkin, ca de pildă *Mozart şi Salieri, Cavalerul sgârcit, Oaspetele de piatră* ar fi fost bine traduse în vreo limbă europeană, străinii n'ar fi putut să nu vadă în ele creaţiuni poetice excelente, deşi aceste bucăţi n'ar fi prezentat vreun interes special pentru ei, ca nişte creaţiuni ale poeziei ruse. Se poate spune acelaşi lucru şi despre cele mai bune opere ale lui Lermontov. Nici Puşkin, şi nici Lermontov n'ar putea să nu sufere scăderi în urma traducerii operelor lor, oricât de bine ar fi traduse acestea. Cauza e evidentă: deşi se vede în creaţiunile lui Puşkin şi Lermontov sufletul rusului, mintea clară, pozitivă a rusului, puterea şi adâncimea simţămintelor lui, totuşi noi ruşii putem vedea mai bine aceste însuşiri, decât străinii, deoarece naţionalitatea rusă nu s'a format şi nu s'a desvoltat încă îndeajuns, pentru ca poetul rus să fi putut imprima deja o pecete a ei, clară, operelor sale prin care exprimă idei generale omeneşti. Iar europenii au exigenţe mari în această privinţă. Şi nu e de mirare acest lucru, căci originalitatea e purtată de însuşi spiritul naţional al europenilor şi se reflectează atât de izbitor în literatura lor, încât oricât de mare ar fi o operă din punct de vedere artistic, ea ar rămâne totuşi o operă oarecare, dacă nu are întipărită într'însa o puternică pecete a naţionalităţii ; ea pierde astfel în ochii europenilor principala ei calitate. In operele unui oarecare Marryat, Bulwer, sau a unui beletrist englez de o importanţă şi mai mică, veţi găsi tipul englezului în aceeaşi măsură ca şi în operele lui Shakespeare, Byron, Walter Scott. George Sand şi Paul de Kock, reprezintă două extreme ale spiritului francez, şi deşi primul, exprimă tot ce e splendid, uman şi măreţ, iar celălalt tot ce e mărginit şi trivial în naţionalitatea franceză, se simte totuşi imediat, că amândoi aceşti autori nu s'ar fi putut ivi decât în Franţa-

Un oarecare Klauren sau Auguste Lafontaine sunt tot atât de germani ca şi Goethe sau Schiller. In toate aceste literaturi, scriitorul exprimă, prin operele sale, o latură bună sau slabă a propriei sale naţionalităţi, încât spiritul naţional este întipărit ca şi un sigiliu de vamă, atât în operele geniului cât şi în operele unui scrib fără talent. Francezii au rămas naţionali în cel mai înalt grad, deşi imitându-i din răsputeri pe greci şi pe romani. Wieland a rămas german, deşi i-a imitat pe francezi. Europenii nu pot trece peste barierele naţionale. Poate că meritul nostru cel mai mare constă tocmai în faptul că ne sunt accesibile, deopotrivă, toate naţionalităţile, aşa încât poeţii noştri pot uşor deveni în operele lor şi greci, şi romani, şi francezi, şi germani, şi englezi, şi italieni, şi spanioli: e însă un merit ce angajează viitorul, şi care indică faptul că naţionalitatea noastră va trebui să se cizeleze larg şi multilateral. In prezent, însă, avem deaface mai curând cu un neajuns, decât cu o calitate, nu atât în ceea ce priveşte extinderea şi multilateralitatea, cât lipsa de cizelare şi definire a principiului propriei noastre personalităţi.

Iată de ce, ar prezenta mult mai mare interes pentru străini, traduceri bune din operele lui Puşkin şi Lermontov, din operele acestor doi poeţi cu subiecte din viaţa rusească. *Evghenii Oneghin* va fi, de pildă, mai interesant pentru străini decât *Mozart şi Salieri*, *Cavalerul sgârcit* şi *Oaspetele de piatră*! Şi iată de ce pentru străini Gogol e cel mai interesant scriitor rus. Lucrul acesta nu e o presupunere, ci un fapt dovedit prin succesul remarcabil pe care l-a avut în Franţa traducerea a cinci nuvele ale acestui scriitor, editate anul trecut la Paris de d-nul Louis Viardot. Şi e de înţeles acest succes. înafară de enormul său talent literar, Gogol se menţine strict, în operele sale, în sfera *vieţii* ruseşti *de toate zilele*. Or, tocmai acest lucru prezintă cel mai mare interes pentru străini: aceştia doresc să cunoască ţara prin intermediul poetului, căruia ea i-a dat naştere. In această privinţă Gogol este cel mai naţional dintre toţi poeţii ruşi, şi el n'are motiv să se teamă de traduceri, deşi tocmai din cauza caracterului naţional al operelor sale, coloritul lor n'ar putea să nu fie slăbit chiar şi în cele mai bune traduceri.

Dar şi acest succes nu trebue să fie un motiv de îngâmfare. Pentru un poet care doreşte ca geniul său să fie recunoscut pretutindeni şi de toată lumea, şi nu numai de compatrioţii săi, caracterul naţional al operelor sale este o condiţiune primordială, dar nu unică. E necesar ca el să nu fie numai *naţional*, ci totodată şi *universal*, caracterul naţional al creaţiunilor sale să fie adică forma, corpul, carnea, fizionomia, personalitatea lumii spirituale şi imateriale a ideilor omeneşti universale. Cu alte cuvinte, pentru ca poetul naţio-

nal să aibă o mare importanţă *istorică* nu numai pentru patria sa, mai e necesar ca apariţia lui să aibă şi o *importanţă istorică universală*. Se pot ivi asemenea poeţi numai în sânul popoarelor menite să joace un rol istoric mondial în destinele omenirii, să aibă adică influenţă prin viaţa lor naţională asupra mersului şi desvoltării întregii omeniri. Şi dacă pe de o parte, nu poate deveni nimeni poet de importanţă istorică universală, dacă nu e înzestrat de natură cu genialitate, pe de altă parte, chiar având genialitate, cineva se poate întâmpla să nu devină poet de importanţă istorică universală, adică să n'aibă însemnătate decât pentru propriul său popor. In această privinţă, importanţa poetului nu mai depinde de el însuşi, de activitatea, tendinţa, geniul său, ci de importanţa ţării, care i-a dat naştere. Din acest punct de vedere n'avem niciun poet, pe care l-am putea situa pe picior de egalitate cu primii poeţi ai Europei, chiar dacă am vedea clar că, din punctul de vedere al talentului său, nu rămâne mai prejos decât cutare sau cutare mare poet european. Operele lui Puşkin *Mozart şi Salieri*, *Cavalerul sgârcit* şi *Oaspetele de piatră* sunt atât de bune, încât s'ar putea afirma fără nicio exagerare că ele sunt demne chiar de geniul lui Shakespeare ; nu s'ar putea însă nicidecum trage concluzia că Puşkin l-ar egala pe Shakespeare. Nu mai vorbesc de faptul că există o mare deosebire de vigoare şi volum între geniul lui Shakespeare şi acel al lui Puşkin ; dar chiar dacă Puşkin ar fi scris tot atât de multe şi de perfecte opere ca şi Shakespeare, chiar şi în acest caz, situarea lui pe o treaptă egală cu Shakespeare, ar fi o ipoteză prea îndrăsneaţă. Cu atât mai mult, cu cât ştim că numărul şi volumul celor mai bune opere ale lui Puşkin sunt atât de reduse în comparaţie cu numărul şi volumul celor mai bune opere ale lui Shakespeare. In general, am putea mai curând afirma că avem în literatura noastră câteva opere pe care le-am putea compara, luând în consideraţie *calităţile lor literare*, cu unele opere geniale ale literaturii europene ; n'am putea spune, însă, că am avea poeţi pe care să-i putem compara cu poeţii europeni de prima clasă. Există un sens adânc în faptul că simţim necesitatea de a face cunoştinţă cu marii poeţi ai literaturii străine, pe când străinii nu simt necesitatea de a face cunoştinţă cu ai noştri. Relaţia dintre marii noştri poeţi şi marii poeţi ai Europei ar putea fi exprimată astfel : s'ar putea afirma despre unele creaţii ale lui Puşkin că nici Shakespeare nu s'ar fi ruşinat să le semneze, după cum Byron nu s'ar fi ruşinat să semneze unele dintre poeziile lui Lermontov; n'am putea însă, să afirmăm contrariul, fără a cădea în absurditate, şi anume că Puşkin şi Lermontov nu s'ar fi ruşinat să semneze unele opere ale lui Shakespeare şi Byron. Ii putem denumi pe poeţii noştri Shakes-

peareii, Byronii, Walter Scotii, Goetheii, Schilerii noştri, etc., numai pentru a arăta forţa sau direcţia talentului lor, dar nu şi importanţa lor în areopagul întregii lumi civilizate. Cel ce capătă numele altuia, nu poate fi egal cu adevăratul purtător al numelui ce i se atribue. Byron s'a ivit după Goethe şi Schiller, şi a rămas totuşi Byron, nefiind denumit un Goethe sau un Schiller englez. Când va veni vremea ca Rusia să dea naştere unor poeţi de importanţă universală, aceştia vor purta propriile lor nume, şi fiecare nume al unui asemenea poet, deşi nume propriu, va fi totodată şi un nume comun, pentrucă va deveni un nume *tipic*.

Dacă afirmăm că un mare poet rus, înzestrat de natură cu un talent egal cu cel al unui mare poet european, n'ar putea totuşi în momentul de faţă să se bucure de o egală însemnătate, vrem să spunem că el nu poate rivaliza cu poetul european decât în privinţa *formei*, şi nu şi în privinţa *conţinutului* poeziei sale. Poetul îşi extrage conţinutul operei sale din viaţa poporului său, încât calitatea, adâncimea, volumul şi importanţa acestui conţinut depind direct şi nemijlocit de importanţa istorică a vieţii poporului său, şi nu de persoana acestui poet sau de talentul său. N'au trecut doar decât o sută treizeci şi şase de ani dela neuitata zi, în care Rusia a anunţat lumii întregi, prin bubuiturile bătăliei dela Poltava, ralierea ei la viaţa europeană, ivirea ei în arena existenţei europene ca putere de o importanţă mondială ; şi ce splendid drum de propăşire şi glorie a săvârşit ea în acest scurt timp ! Iată un pas de o măreţie legendară, fără seamăn, ne mai pomenit nicăieri şi niciodată ! Rusia a hotărît destinele lumii contemporane, „aruncând în beznă idolul care gravita deasupra împărăţiilor", încât, ocupând actualmente locul ce-i aparţine, de drept, printre puterile principale din Europa, deţine împreună cu ele, pe cântarul atotputerniciei sale, destinele lumii... Iar acest lucru vădeşte că n'am rămas în urma nimănui, ba mai mult, că i-am şi întrecut chiar pe mulţi în importanţă politică şi istorică, latură însemnată, dar nu unică, nu exclusivă a vieţii unui popor ce are menirea de a îndeplini un mare rol. Marea importanţă politică pe care am căpătat-o este o chezăşie sigură a marii noastre importanţe pe viitor şi în alte privinţe ; numai prin ea, n'am atins însă, definitiv, desvoltarea tuturor laturilor, ce trebue să alcătuiască viaţa unui mare popor în toată amploarea şi deplinătatea ei. In viitor, vom arunca pe cântarul vieţii europene, pe lângă sabia noastră victorioasă şi cugetarea rusă... Vom avea atunci şi poeţi, pe care vom avea dreptul să-i considerăm egali cu poeţii europeni de primă însemnătate. Acum ne mulţumim însă cu ceea ce este, fără a exagera sau micşora cele ce posedăm. Literatura noastră a avut într'un

timp scurt enorme succese, care fac fără îndoială dovada fertilităţii spiritului rus. Prin unele lucrări ale ei, dacă nu încă în totalitatea ei, literatura noastră începe să-i intereseze şi pe străini. Aceştia manifestă deocamdată un interes destul de unilateral, pentrucă ei nu pot găsi în operele poeţilor ruşi, decât coloritul local, pitorescul moravurilor şi obiceiurilor unei ţări atât de mult doesebite de ţările lor...

Scanned with OKEN Scanner

PRIVIRE ASUPRA LITERATURII RUSE DIN 1846[1]

Prezentul este un rezultat al trecutului şi o indicaţiune pentru viitor. De aceea vorbind despre literatura rusă din 1846, înseamnă să vorbim despre situaţia actuală a literaturii ruse în general, trebuind să ne referim astfel la ceea ce a fost ea în trecut şi la ceea ce va trebui să fie în viitor. Nu vom intra însă în niciun fel de amănunte istorice, care ne-ar putea duce prea departe. Scopul principal al articolului nostru este acela de a aduce în prealabil la cunoştinţă cititorilor revistei „Sovremennic" părerile ei asupra literaturii ruse, deci spiritul şi tendinţa ei ca revistă. In această privinţă, programele şi declaraţiile nu spun nimic: ele nu conţin decât promisiuni. Programul „Sovremennicului" este, de aceea, cât se poate de scurt şi scump la cuvinte, mărginindu-se numai la făgăduinţe de ordin strict exterior. Articolul de faţă ca şi articolul directorului revistei, ce e publicat în partea doua a acestui număr, urmează să fie al doilea pe programul „Sovremennicului", sau aşa numitul program *intern*, cu ajutorul căruia cititorii vor putea să verifice singuri până la un anumit grad, în ce măsură sunt aduse la îndeplinire făgăduinţele ce-au fost făcute.

Dacă am fi întrebaţi în ce constă caracterul distinctiv al literaturii ruse contemporane, am răspunde: într'o apropiere din ce în ce mai mare de viaţă, de realitate, într'o apropiere din ce în ce mai mare de maturitate şi virilitate. Se înţelege dela sine, că această caracteristică nu-i poate fi aplicată literaturii din ultimul timp, celei tinere, ivite din spirit de imitaţie, şi nu din izvor original. Literatura originală se formează de veacuri şi epoca maturităţii ei este totodată şi

epoca belşugului numeric al operelor ei remarcabile *(chefs d'oeuvre)*. Nu se poate spune acest lucru despre literatura rusă. Istoria ei, ca şi însăşi istoria Rusiei, nu seamănă cu istoria niciunei alte literaturi. In consecinţă ea ne oferă o privelişte unică, excepţională, care va apărea imediat bizară, neînţeleasă, aproape absurdă, din moment ce va fi privită ca oricare altă literatură europeană. Ca şi tot ce este viu, splendid şi raţional în Rusia contemporană, literatura noastră este un rezultat al reformei lui Petru cel Mare. Acesta n'a avut grijă, ce-i drept, de desvoltarea literaturii şi n'a făcut nimic în vederea afirmării ei. El a avut, însă, grijă de răspândirea culturii, aruncând în glia roditoare a spiritului rus, sămânţa ştiinţei şi a învăţăturii. După aceea literatura s'a ivit dela sine, fără ştirea lui, ca un rezultat necesar al activităţii sale. Tocmai în aceasta constă, s'o spunem în treacăt, vitalitatea organică a reformelor lui Petru cel Mare. Ele au dat naştere multor lucruri, la care Petru nici nu s'a gândit probabil, pe care nici nu le-a presimţit. Talentatul şi inteligentul Cantemir, semi-imitator şi semi-adaptator la moravurile ruse al satirelor poeţilor romani (mai ales ale lui Horaţiu) şi ale lui Boileau, imitatorul şi adaptatorul lor la moravurile franceze, — Cantemir, cu măsura silabică a versului său, cu limba semi-livrescă, semi-populară, care în virtutea însuşi a acestui amestec, fusese limba societăţii culte pe acele vremuri, şi imediat după dânsul Trediacovski, cu erudiţia lui sterilă, cu hărnicia lui lipsită de talent, cu pedantismul lui scolastic, cu încercările lui nereuşite de a inocula poeziei ruse măsurile regulate, tonice ale versului şi hexametrii antici, cu versurile lui barbare şi cu dubla transpunere barbară a lui Rollin, Cantemir şi Trediacovski au fost, ca să zicem aşa, prologul, prefaţa literaturii ruse. Dela moartea celui dintâi au trecut mai bine de 102 ani (Cantemir a murit la 31 Martie 1744), dela moartea celui de-al doilea au trecut doar 77 ani şi ceva (Trediacovski a murit la 6 August 1769). Trediacovski era încă în floarea vârstei şi faimei lui, şi se întitula de abia de şase ani „profesor de elocvenţă şi ingeniozitate poetică", iar Cantemir încă tânăr, deşi bolnav şi slab şi aproape de patul morţii, [1]) trăia încă în 1739, când Lomonosov, acest Petru cel Mare al literaturii ruse, în etate de 28 de ani, şi-a trimis din Germania renumita lui odă, *„Odă în onoarea luării Hotinului"*. Această dată poate fi pe drept cuvânt socotită începutul literaturii ruse. Tot ce făcuse Cantemir rămăsese în lumea cărţilor, fără urmă şi influenţă, tot ce făcuse Trediacovski se vădise nereuşit, chiar şi încercările lui de a introduce în versificarea rusă metri regulaţi, tonici... Şi tocmai din motivul acesta oda lui Lomo-

1) Cantemir avea atunci 31 ani, iar Trediacovski 36 (N. aut).

nosov a fost considerată, de toată lumea, prima poezie scrisă în limba rusă în măsuri regulate. Influenţa exercitată de Lomonosov asupra literaturii ruse seamănă exact cu influenţa pe care a avut-o Petru cel Mare asupra Rusiei, în general: mult timp, literatura rusă a păşit pe drumul indicat de Lomonosov, până când, în cele din urmă s'a eliberat complet de sub influenţa acestuia, apucând pe o cale pe care Lomonosov n'ar fi putut nici când s'o prevadă. El i-a dat literaturii ruse o orientare livrescă, de imitare şi poate de aceea sterilă şi lipsită de viaţă, deci dăunătoare şi nefastă. Iată un adevăr absolut, care totuşi nu micşorează, câtuşi de puţin, marile merite ale lui Lomonosov şi nu-i ia întru nimic dreptul de a purta numele de părinte al literaturii ruse. Nu spun oare partizanii noştri literari ai vechilor obiceiuri acelaşi lucru şi despre Petru cel Mare? Trebue să spunem că greşeala lor nu constă în cele ce susţin ei despre Petru cel Mare şi despre Rusia creată de el, ci în concluziile pe care le trag ei. După părerea lor, reforma lui Petru a omorît poporanismul în Rusia şi deci orice spirit al vieţii, încât pentru a se salva, Rusia trebue să se întoarcă numaidecât din nou la binefăcătoarele obiceiuri semi-patriarhale din epoca lui Coşihin. Repetăm: greşiţi în concluzii, ei au totuşi dreptate în afirmaţiile lor, căci europenismul fals şi artificial al Rusiei, ce a fost creat de reformele lui Petru cel Mare, poate da într'adevăr impresia unei forme exterioare fără de niciun conţinut lăuntric. Nu s'ar putea spune însă acelaşi lucru şi despre toate încercările poetice şi oratorice ale lui Lomonosov? Pentru ce dar, contrazicându-se singuri în mod ciudat, aceşti oameni manifestă adevărată veneraţie pentru numele lui Lomonosov, considerând cu ciudată iritaţiune ca pe o crimă, orice părere liberă asupra acestui retor şi în domeniul poziei, şi în acel al elocvenţei? N'ar fi fost oare din partea lor mai consecvent şi mai conform cu logica şi cu bunul simţ, să-l fi considerat pe Lomonosov tot aşa precum îl consideră şi pe Petru cel Mare ?

Un conţinut străin, luat dinafară nu poate compensa niciodată nici în literatură, şi nici în viaţă, lipsa unui conţinut propriu, naţional; el poate însă să se regenereze, să se prefacă cu timpul într'un conţinut naţional, tot aşa precum mâncarea luată de om dinafară se preface în sângele şi carnea lui, menţinându-i forţele, sănătatea şi viaţa. Nu vom vorbi pe larg asupra modului în care a avut loc această prefacere creată de Petru cel Mare în Rusia, iar în literatura rusă, de Lomonosov ; că s'a întâmplat însă şi se mai întâmplă această prefacere, iată un fapt istoric, un adevăr evident. Comparaţi fabulele lui Crîlov, comedia lui Griboedov, operele lui Puşkin, Lermontov şi mai ales cele ale lui Gogol, comparaţi-le cu operele lui Lomonosov şi cu cele ale scriitorilor şcolii lui, şi nu veţi găsi nimic co-

mun între ele, niciun fel de legătură între ele, veţi căpăta impresia că totul e întâmplător în literatura rusă, şi talentul, şi geniul; şi pot oare lucrurile întâmplătoare să aibă vreo importanţă ? Nu sunt ele numai năluci, vise? Şi într'adevăr, a fost la noi o vreme, când întrebarea dacă avem sau nu avem o literatură, nu părea de loc paradoxală, fiind soluţionată de multă lume în mod negativ. Şi dacă literatura rusă trebue să fie cumpănită pe aceleaşi temeiuri ca şi istoria literaturilor europene, o asemenea soluţie devine naturală şi inevitabilă. Unul dintre cele mai mari succese intelectuale ale vremii noastre constă însă tocmai în faptul, că am înţeles în sfârşit, că Rusia îşi are istoria ei, ce nu seamănă câtuşi de puţin cu istoria niciunui alt stat european, şi că ea trebue să fie studiată şi aşezată numai pe propriile ei baze, şi nu pe acelea ale istoriei popoarelor europene, ce nu au nimic comun cu ea. Acelaşi lucru şi în privinţa istoriei literaturii ruse. Intre scriitorii pe care i-am enumerat mai sus, şi între Lomonosov şi şcoala lui, nu există într'adevăr nimic comun şi nicio legătură, dacă aceşti scriitori sunt priviţi ca două extreme; se iveşte însă imediat o legătură vie, de sânge, între ei, din moment ce veţi începe să-i studiaţi pe toţi scriitorii ruşi în mod cronologic, începând cu Lomonosov şi terminând cu Gogol. Veţi vedea atunci, că până la Puşkin toată mişcarea literaturii ruse a avut, deşi inconştient, tendinţa de a se elibera de sub influenţa lui Lomonosov şi de a se apropia de pulsul vieţii, de realitate, de a deveni deci originală, naţională, rusească. Dacă în operele lui Herascov şi Petrov, preamăriţi în mod atât de nemeritat de contemporanii lor, nu se poate vedea nici cel mai mic progres în această privinţă, se observă, însă, un progres la Sumarocov, scriitor fără geniu, fără gust, aproape fără talent, dar pe care contemporanii l-au considerat rival al lui Lomonosov. Incercările lui Sumarocov, deşi nereuşite, de a scrie comedii cu subiecte din moravurile ruseşti, satirele sale şi mai ales naivele lui ieşiri pline de venin în contra slujbaşilor birocraţi şi şperţari, precum şi câteva dintre articolele lui în proză, referitoare la probleme mai mult sau mai puţin legate de realităţile din vremea lui — vădesc o oarecare tendinţă a literaturii de a se apropia de pulsaţia vieţii. In privinţa aceasta operele lui Sumarocov, lipsite de orice valoare artistică sau literară, merită să fie studiate, tot aşa precum şi numele lui, pe cât de neîntemeiat preamărit la început, pe atât de nedrept ponegrit pe urmă, deoarece, merită respectul posterităţii. Chiar şi Herascov şi Petrov n'ar putea fi priviţi ca un fenomen inutil: consideraţi drept genii de către contemporanii lor şi preamăriţi până în al şaptelea cer, ei au fost totuşi citiţi, şi din moment ce au fost citiţi, înseamnă că aceşti scriitori au contribuit mult la răspândirea gustului pentru literatură

şi a năzuinţei unei desfăşurări literare, în Rusia. Parabolele urâcioase ale lui Sumarocov apărură în fabulele lui Herascov şi Dmitriev, ca elegante traduceri, pentru acea vreme, ale unor fabule franceze, iar după aceea, apărură în basmele lui Crîlov ca excelente opere poporane. Derjavin, imitatorul lui Lomonosov, plin de adâncă veneraţie chiar şi pentru Herascov şi Petrov, deşi n'a fost un poet rus sadea, n'a fost totuşi în niciun caz, numai un retor. Inzestrat dela natură cu un mare geniu poetic, el n'a putut crea o poezie rusă originală, numai pentrucă nu sosise încă timpul acesteia, şi nu din cauză că i-ar fi lipsit forţe şi mijloace proprii. Limba rusă nu era încă şlefuită pe atunci, spiritul livresc şi retoric domnea încă în literatură; şi lucru esenţial, aveam atunci numai o viaţă de stat, fără a avea o viaţă socială [pentru simplul motiv că nu exista încă o societate, ci numai curtea, la care se uita toată lumea, dar pe care o cunoşteau numai cei ce făceau parte din ea. Neexistând societate, n'au existat nici viaţă socială şi nici interese sociale [2]]; poezia şi literatura n'aveau de unde să-şi extragă un conţinut, trăind şi menţinându-se prin protecţia celor puternici şi de neam mare, şi nu prin sine însăşi, având astfel un caracter oficial. Epoca lui Lomonosov nu trebue privită în comparaţie cu epoca noastră: avem în acest caz un progres relativ destul de mare. Dacă n'a existat încă o societate în vremea aceea, ea începuse totuşi să ia naştere, tocmai atunci; splendoarea şi cultura curţii reflecta şi asupra nobilimii de mijloc, şi forma în sânul acesteia obiceiurile pe care le vedem astăzi. Aşa încât, pe lângă marea deosebire dintre geniul poetic al lui Derjavin şi cel al lui Lomonosov, cel dintâi avea deja faţă de cel de-al doilea un prim avantaj în ceea ce priveşte conţinutul poeziei sale, cu toate că fusese un om fără cultură, şi lipsit numai de cunoştinţe speciale ştiinţifice. Poezia lui Derjavin e de aceea cu mult mai variată, mai vie, mai omenească prin conţinutul ei, decât poezia lui Lomonosov. Şi aceasta nu numai din cauză că Lomonosov a fost mai mult un excelent versificator, decât un poet, Derjavin fiind înzestrat de natură cu geniu poetic, ci şi în urma progresului relativ al societăţii de pe vremea Ecaterinei cea Mare în comparaţie cu societatea din vremea împărăteselor Ana şi Elisabeta.

Din aceeaşi cauză literatura de pe vremea Ecaterinei lasă cu totul în umbră literatura premergătoare. Inafară de Derjavin îl mai avem în această vreme şi pe Fonvizin, primul autor talentat de comedii în literatura rusă, scriitor ce nu poate fi numai studiat actualmente cu mare interes, dar şi citit cu mare plăcere. In persoana lui, literatura rusă a făcut, parcă, prea de timpuriu un enorm pas înainte pe calea apropierii ei de realitate; operele lui sunt o cronică vie a epo-

cii. In acelaşi timp, literatura noastră întemeiată pe literatura antică, ce era studiată în seminare şi de manieră seminaristă, a început să aibă înclinaţiuni exclusiv pentru literatura franceză. A început astfel să-şi facă loc aşa zisa *literatură uşoară*, în care a strălucit Bogdanovici. La sfârşitul domniei Ecaterinei s'a ivit Caramzin, care i-a dat literaturii ruse o nouă orientare. Nu vom vorbi despre marile sale merite, despre marea lui influenţă asupra literaturii noastre şi[3] prin intermediul ei, asupra culturii societăţii noastre. Nu vom intra de asemenea în amănunte în legătură cu scriitorii care l-au urmat. Vom spune pe scurt, că la fiecare dintre aceştia se vede o eliberare treptată de sub influenţa tendinţei livreşti, retorice, pe care a dat-o Lomonosov literaturii noastre şi treptată apropiere de societate, de viaţă, de realitate. Citiţi versurile de liceu ale lui Puşkin, şi chiar şi multe poezii din primul volum al operelor lui, înserate chiar de el, şi veţi găsi în ele influenţa tuturor poeţilor, aproape, care l-au precedat, începând cu Lomonosov şi până la Jucovski şi Batiuşcov inclusiv fabulistul Crîlov, care a fost precedat de Hemniţer şi Dmitriev, care a pregătit ca să zicem aşa, limba şi versul pentru comedia nemuritoare a lui Griboedov. Avem deci peste tot în literatura noastră, o legătură vie istorică : faptele cele noi provin din cele vechi, cele ce urmează se explică prin cele precedente, nimic nefiind rod al întâmplării. Dar ne vom întreba poate: In ce constă atunci marele merit al lui Lomonosov, dacă întregul merit al scriitorilor care l-au urmat constă tocmai în faptul că ei au emancipat treptat literatura rusă de sub influenţa lui, cu alte cuvinte, s'au silit să scrie altfel decât a scris Lomonosov? Şi nu e oare o contrazicere bizară faptul de a vorbi pe de o parte cu respect despre meritul şi genialitatea unui scriitor, iar pe de altă parte de a-l numi retor?

In primul rând prin natura sa, Lomonosov n'a fost de loc retor: a fost prea mare pentru aşa ceva; retor l-au făcut împrejurările cu totul independente de el. Operele lui se împart în ştiinţifice şi literare: fac parte din categoria acestora din urmă, odele sale, *Petriada*, tragediile, într'un cuvânt toate încercările sale în versuri ca şi panegiricile. In operele sale ştiinţifice din domeniul astronomiei, fizicei, chimiei, metalurgiei şi navigaţiei, nu există retorică, deşi ele sunt scrise în perioade lungi, amintind construcţia latino-germană şi având verbul la sfârşit; operele sale poetice însă, şi panegiricile sale sunt pline de retorică. De ce oare? Pentru simplul motiv că pentru operele sale ştiinţifice el a avut un conţinut gata alcătuit, pe care-l căpătase pe calea ştiinţei şi a muncii sale în Germania, şi pe care nu trebuia să-l aştepte sau să-l caute în patria lui. Cele dobândite prin studii şi muncă au fost desvoltate şi amplificate de el cu ajutorul

propriului său geniu. A ştiut deci bine ce scrie şi n'a avut nevoie de nicio retorică. Conţinut pentru poeziile sale, însă, nu putea găsi în viaţa obştească a patriei sale, pentru motivul că nu exista nu numai conştiinţa necesităţii unei asemenea vieţi, dar nici măcar năzuinţe spre ea, nu existau deci niciun soi de interese intelectuale şi morale; a trebuit prin urmare să ia pentru poezia sa un conţinut cu totul străin, în schimb însă gata alcătuit, exprimând astfel în versurile sale simţăminte, noţiuni şi idei, ce fuseseră plămădite de noi, de viaţa noastră, pe pământul nostru. Faptul acesta devenea involuntar retoric, deoarece noţiunile unei vieţi străine, prezentate drept noţiuni ale vieţii noastre proprii, nu erau altceva decât retorică. In şi mai mare măsură au fost însă retorică caftanele, camizolele, pantofii, perucele, aluniţele, „asambleele", menuetele, etc., luate dela europeni. Cine ar putea însă afirma, înafară doar de oameni neserioşi, că portul şi obiceiurile europene n'au devenit acum naţionale pentru cea mai bună, adică cea mai cultă parte [1] a societăţii ruseşti, fapt ce n'o împiedecă câtuşi de puţin pe aceasta să fie într'adevăr *rusească* nu numai prin numele ei? Mai mult chiar: toate noţiunile, definiţiile şi cuvintele din viaţa rusească de pe vremurile dinaintea lui Petru cel Mare, au devenit actualmente pur retorice, şi aceasta nu numai pentru pătura cultă a societăţii ruseşti, dar chiar şi pentru întreg poporul rus, încât dacă demnitarii noştri militari şi civili şi-ar schimba acum denumirile în strategi, boieri, stolnici, etc., poporul de jos n'ar înţelege absolut nimic. Acelaşi lucru s'a întâmplat datorită lui Lomonosov şi în lumea literară: toate imitările poporaniste miros acum a vulgaritate, deci a ceva trivial, toate încercările de acest fel, chiar şi ale celor mai talentaţi scriitori, mirosind a retorică.

„Dar, prin ce minune — vom fi întrebaţi — a putut imitarea abstractă a unor elemente străine şi transplantarea lor artificială să dea naştere unui rod viu, organic pe pământul nostru strămoşesc?" Ca răspuns vom spune ce-am mai spus odată: deslegarea acestei chestiuni prezintă fără îndoială interes; nu ne interesează însă acest lucru: va fi destul să indicăm, că astfel, tocmai astfel s'au petrecut lucrurile şi că avem de aface cu un fapt istoric, a cărui exactitate, n'ar putea fi pusă la îndoială de oricine are ochi să vadă şi urechi să audă. Scriitorii exponenţi ai mişcării progresive de eliberare a literaturii ruse de sub influenţa lomonosoviană, nu s'au gândit câtuşi de puţin la acest lucru, ce s'a manifestat în creaţiile lor, în mod inconştient; pentru ei lucra spiritul timpului, ale cărui organe erau ei. Il respectau foarte mult pe Lomonosov ca poet, aveau veneraţie pentru geniul său, se sileau să-l imite, şi se îndepărtau totuşi din ce în ce mai mult de el. Pildă izbitoare, în această privinţă, e Derjavin. Dar vitalitatea

elementelor europene altoite în viaţa poporului nostru de către Petru cel Mare constă tocmai în faptul că ele nu s'au osificat ca ceva mort, ci s'au mişcat, au păşit înainte, s'au desvoltat. Dacă nu i-ar fi venit în minte lui Lomonosov să scrie ode luându-i ca model pe poeţii germani, ce i-au fost contemporani, şi pe liricul francez Jean Baptiste Rousseau, dacă nu s'ar fi gândit să-şi scrie *Petriada*, luându-şi ca model „*Eneida*" lui Virgiliu, pe care-l făcu erou al poemului său, alături de Petru cel Mare, de Neptun, şi aşezându-l împreună cu tritonii şi naiadele sale pe fundul apelor reci ale Mării Albe, dacă, spunem noi, în locul tuturor acestor lucruri livreşti, şcoläreşti, absurde, Lomonosov s'ar fi adresat izvoarelor poeziei noastre populare, „*Cuvânt despre oastea lui Igor*", povestirilor ruse (cunoscute acum din colecţia lui Kirşa Danilov), cântecelor populare şi dacă inspirat, pătruns de ele, pe temeiul lor curat popular, s'ar fi hotărît să zidească edificiul noii literaturi ruse [5], ce-ar fi rezultat în acest caz? Deşi e importantă această întrebare, ea e însă fără de noimă, ca şi următoarele întrebări: Ce-ar fi fost dacă Petru cel Mare s'ar fi născut în Franţa, iar Napoleon în Rusia? Sau ce-ar fi dacă ar urma imediat vara după iarnă, şi nu primăvara, ş. a. m. d.? Putem şti ceea ce a fost şi ceea ce este; cum am putea şti însă ceea ce n'a fost şi nu este? Bineînţeles că şi în sfera istoriei multe lucruri mici, infime, întâmplătoare, ar fi putut fi şi altfel, decât s'au întâmplat de fapt; marile evenimente însă, care au influenţat viitorul popoarelor, n'ar putea fi altfel decât tocmai cum se întâmplă, bineînţeles, fiind luat în consideraţie sensul lor principal, şi nu amănuntele manifestării lor. Petru cel Mare ar fi putut să construiască Petersburgul unde se găseşte acum Schlüsselburgul sau cel puţin ceva mai sus, adică ceva mai departe de mare; ar fi putut să facă din Revel sau Riga noua capitală a Rusiei: mare rol au avut în această privinţă întâmplările, diferitele împrejurări; n'a fost însă acesta fondul chestiunii, ci necesitatea unei noi capitale la ţărmul mării, care să ne poată oferi un mijloc uşor şi comod de a întreţine legături cu Europa. Iar această idee n'a mai avut nimic întâmplător în ea, nimic din cele ce-ar fi putut să fie şi să nu fie, sau să fie altfel decât au fost. De dragul acelora însă, pentru care nu există necesitatea raţională a marilor evenimente istorice, suntem gata chiar să şi admitem importanţa întrebării: ce-ar fi fost dacă Lomonosov ar fi creat noua literatură rusă pe baze poporane [6]? Răspundem că n'ar fi rezultat absolut nimic. Formele puţin variate ale sărăcăcioasei noastre poezii populare au fost suficiente pentru exprimarea conţinutului restrâns al vieţii naturale, simple, semi-patriarhale a vechii Rusii; un conţinut nou nu li s'ar fi potrivit însă, n'ar fi putut încăpea în ele; acestui nou con-

ţinut i-ar fi trebuit şi forme noi. In acele vremuri, salvarea noastră nu depindea de poporanism, ci de faptul europenizării noastre; pentru salvarea noastră, nu era necesar pe atunci să înnăbuşim, să nimicim poporanismul nostru (lucru de altfel imposibil, sau dacă era posibil, cu totul funest), ci ca să zicem aşa, să reţinem pentru un anumit timp mersul şi desvoltarea lui, pentru a altoi pe urmă pe terenul lui noi elemente. Cât timp aceste elemente au fost faţă de cele pământene, ca untdelemnul deasupra apei, toate au fost la noi fireşte retorică, şi moravurile şi expresia lor, adică literatura. Am avut însă pe urmă un început viu de creştere organică, printr'un proces de asimilare *(assimilation)*, încât literatura a progresat mereu dela principiul abstract al imitărilor moarte, spre principiul viu al originalităţii. Lucrurile au ajuns în sfârşit până acolo, încât traducerea în limba franceză a câtorva nuvele ale lui Gogol au atras atenţia întregii Europe, cuprinse de uimire asupra literaturii ruse; spunem: de uimire, pentrucă şi înainte se traduceau romane şi nuvele ruseşti în limbi străine, dar în loc de a atrage atenţiunea asupra lor, ele stârneau în străinătate o neatenţiune cu totul nemăgulitoare la adresa literaturii noastre, pentru simplul motiv că aceste romane şi nuvele ruseşti traduse în limbile europene, erau socotite, tocmai dimpotrivă, traduceri din acele limbi: atât de străine erau ele de tot ce este rusesc, de orice colorit neaoş şi original.

Caramzin a eliberat, în mod definitiv literatura rusă de sub influenţa lomonosoviană. Nu trebue însă să tragem totodată şi concluzia că a eliberat-o definitiv şi de retorică şi a făcut-o şi naţională: el a făcut mult *pentru acest lucru*, fără a-l fi desăvârşit, deoarece mai era un drum lung până la el. Primul poet naţional rus a fost Puşkin [1]). Cu dânsul a început o nouă perioadă a literaturii noastre opusă în mult mai mare măsură celei caramziniene, decât aceasta din urmă celei lomonosoviene. Influenţa lui Caramzin se simte până şi astăzi în literatura noastră şi o completă eliberare, în această privinţă, va fi un mare pas înainte al literaturii ruse. Toate acestea nu micşorează însă câtuşi de puţin meritele lui Caramzin, desvăluind dimpotrivă, toată importanţa lor: dăunătoare în in-

1) Ni s'ar putea observa pe temeiul propriilor noastre cuvinte că primul poet naţional n'a fost Puşkin, ci Crîlov. Crîlov n'a fost, însă, decât un fabulist. Ar fi însă foarte greu să-l defineşti pe Puşkin ca poet, printr'un singur cuvânt. Poezia lui Crîlov este poezia bunului simţ, a înţelepciunii, încât se putea găsi pentru dânsa mai repede, decât pentru oricare alt soi de poezie, un conţinut deagata în viaţa poporului rus. Inafară de aceasta, Crîlov şi-a scris cele mai bune, cu alte cuvinte, cele mai poporane fabule ale sale, în perioada activităţii lui Puşkin şi deci, în timpul noii orientări pe care a dat-o acesta din urmă poeziei ruse. (N. aut.).

fluenţa unui scriitor sunt elementele ce au întârziat, cele rămase în urmă, şi pentru ca acestea să continue să predomine şi după timpul lor, e necesar ca mai înainte ele să fi apărut ca elemente noi, vii, splendide şi măreţe.

Influenţa lui Caramzin a dispărut cu totul în prezent, fără a lăsa niciun fel de urme, în domeniul literaturii, privită ca artă, poezie, creaţiune. In privinţa aceasta, literatura noastră se află foarte aproape de acea maturitate şi virilitate, despre care vorbisem la începutul acestui articol. Aşa zisa *şcoală naturalistă* nu poate fi învinuită de retorică; înţelegem prin acest cuvânt o denaturare vrută sau nevrută a realităţii, o falsă idealizare a vieţii. In niciun caz nu voim să spunem prin aceasta că toţi scriitorii noi, care (spre marea lor laudă sau dojană), sunt consideraţi ca aparţinând *şcoalei naturaliste*, ar fi cu toţii geniali sau ar avea un neobişnuit talent; suntem departe de asemenea iluzii copilăreşti. Cu excepţia lui Gogol, care a creat în Rusia o artă nouă, o literatură nouă şi a cărui genialitate este de mult recunoscută nu numai de noi, şi nu numai în Rusia, putem vedea în *şcoala naturalistă* multe talente, începând cu unele foarte remarcabile şi mergând până la altele destul de obişnuite. Dar nu în faptul prezenţei acestor talente, şi nu în numărul lor vedem noi, de fapt, progresul literaturii, ci în tendinţa lor, în maniera lor de a scrie. Talente au existat totdeauna ; înainte însă ele *înfrumuseţau natura, idealizau realitatea*, descriau adică lucruri inexistente, povesteau lucruri ce nu se întâmplaseră, iar acum redau viaţa şi realitatea în deplina lor veracitate. In consecinţă literatura a căpătat o mare importanţă în ochii societăţii. O nuvelă rusă e preferată acum în reviste, mai mult decât una tradusă, şi mai mult încă: nu e suficient faptul ca nuvela să fi fost scrisă de un autor rus, ea trebue să şi zugrăvească viaţa rusească. Nicio revistă n'ar putea avea acum succes fără nuvele ruseşti. Şi nu este un capriciu acest lucru, nu este o modă, ci o necesitate raţională, cu un înţeles adânc, cu o temelie adâncă : aceasta exprimă tendinţa societăţii ruse de a deveni conştientă de sine însăşi, deci deşteptarea în sânul ei a unor interese morale, a unei vieţi intelectuale. Au trecut pentru a nu se mai întoarce vremurile, în care orice mediocritate străină era considerată mai presus decât orice talent rus. Ştiind să fie dreaptă cu ceea ce este bun la străini, societatea rusă a început să ştie a preţui şi ceea ce este al ei, evitând în aceeaşi măsură atât lauda de sine, cât şi umilirile. Iar dacă o interesează mai mult o *bună* nuvelă rusă, decât un *excelent* roman străin, trebue să fie văzut, în acest lucru, un enorm pas înainte, din partea ei. Să ştii să vezi în

acelaşi timp superioritatea operelor străine faţă de cele ale tale şi să-ţi fie, totuşi, mai aproape de inimă ceea ce e al tău, nu e fals patriotism, nu e mărginită părtinire, ci numai tendinţă nobilă şi legitimă de a deveni conştient de tine însuţi...

Şcoala naturalistă este învinuită că are tendinţa să descrie totul în mod negativ. Precum se întâmplă, din partea unora, învinuirea aceasta e o calomnie intenţionată, iar din partea altora, sinceră plângere. In orice caz, posibilitatea unei asemenea învinuiri nu vădeşte decât doar că şcoala naturalistă, cu toate succesele ei enorme, există de abia de puţin timp, că lumea nu s'a obişnuit încă bine cu dânsa, şi că există la noi, încă multe persoane cu cultură caramziniană, pe care retorica are proprietatea de a-i consola, iar adevărul de a-i mâhni. Nu e posibil, bineînţeles, ca învinuirile ce i se aduc şcolii naturaliste să fie absolut toate nedrepte şi ca ea să aibă, în toate privinţele, absolută dreptate. Dar chiar dacă în tendinţa ei negativă, predominantă, ar fi o unilateralitate extremă, şi acest lucru are partea sa utilă, partea sa bună: deprinderea de a descrie just fenomenele negative ale vieţii va da posibilitate aceloraşi persoane sau adepţilor lor, să descrie just, când va veni vremea, şi fenomenele pozitive ale vieţii, fără a le pune pe catalige, fără a le exagera, într'un cuvânt, fără a le idealiza în mod retoric.

Chiar înafara lumii strict beletristice, influenţa lui Caramzin poate fi resimţită şi acum, precum o dovedeşte cât se poate de bine aşa zisul partid *slavofil*. Se ştie că în ochii lui Caramzin, Ioan al III-lea i-a fost superior lui Petru cel Mare, iar Rusia dinaintea lui Petru, mai bună decât noua Rusie. Iată izvorul aşa zisului slavofilism, pe care noi îl considerăm de altfel, în multe privinţe, ca pe un fenomen foarte însemnat, care vădeşte, la rândul său, că se apropie timpul maturităţii şi virilităţii literaturii noastre. In timpul copilăriei literaturii, toată lumea era preocupată cu probleme, care, chiar dacă erau importante în sine, nu-şi găseau, totuşi, nicio aplicare rezonabilă în viaţă. Aşa zisul slavofilism, atinge, fără nicio îndoială, probleme din cele mai vitale, din cele mai importante ale vieţii noastre obşteşti. Cum le atinge şi cum le concepe, aceasta e o cu totul altă chestiune. Inainte de toate, însă, slavofilismul este o convingere, care ca şi oricare altă convingere, merită întreg respectul, chiar dacă nu sunteţi de loc de acord cu ea. Sunt mulţi slavofili la noi şi numărul lor sporeşte mereu, fapt care, de asemenea, cuvântează în favoarea slavofilismului. Se poate afirma că odată cu literatura noastră, s'a despărţit în două tabere, şi o parte, dacă nu tot

publicul nostru: slavofilii şi neslavofilii. Vorbind despre cauzele care au provocat apariţia slavofilismului, se pot spune multe în favoarea lui; examinându-l, însă, mai îndeaproape, eşti nevoit să constaţi că existenţa şi importanţa acestui cerc restrâns literar sunt de ordin pur negativ, că el n'a fost creat şi nu trăieşte pentru sine, ci întru justificarea şi afirmarea tocmai a ideii, împotriva căreia s'a osândit să lupte. N'ar prezenta de aceea niciun interes să stăm de vorbă cu slavofilii despre cele ce vor ei, ei înşişi nu prea vorbesc şi nu prea scriu cu plăcere pe această temă, cu toate că nu fac din ea niciun secret. Se explică acest lucru prin faptul că latura pozitivă a doctrinei lor se reduce la oarecari presimţiri nebuloase, mistice, referitoare la o eventuală victorie a Răsăritului asupra Apusului, presimţiri, a căror inconsistenţă, este foarte clar invederată de realitatea faptelor în totalitatea lor sau luate fiecare în parte. Latura negativă, însă, a doctrinei lor merită o atenţiune mult mai mare, şi anume nu în ceea ce susţin ei împotriva Apusului, care ar putrezi chipurile (slavofilii nu înţeleg fără îndoială de loc Apusul, deoarece ei îl măsoară cu arşinul răsăritean), ci în cele ce susţin ei împotriva europenismului rusesc. In privinţa aceasta, ei spun multe lucruri rezonabile, cu care n'am putea să nu fim de acord cel puţin pe jumătate, de pildă : faptul că se simte o oarecare duplicitate în viaţa rusească, deci lipsa unei unităţi morale, că acest fapt ne face să nu avem un caracter naţional bine conturat, caracter pe care îl au, spre onoarea lor, aproape toate popoarele europene şi că avem un caracter hibrid deoarece ştim să gândim bine în fraţuzeşte, nemţeşte şi englezeşte, dar nicidecum în ruseşte, şi că de toate acestea sunt de vină reformele lui Petru cel Mare. Toate acestea sunt juste într'un anumit punct. Nu te poţi, însă, mărgini să recunoşti justeţea unui fapt oarecare, trebue să analizezi şi cauzele lui, în speranţa de a găsi în însuşi acest rău mijloacele necesare de a-l înlătura. Slavofilii nu fac acest lucru şi nu l-au făcut; în schimb, ei i-au silit pe adversarii lor să încerce să facă, dacă chiar şi să nu facă acest lucru. Iată care e adevăratul lor merit. Este deopotrivă de lipsit de sens şi păgubitor să adormi în vise ambiţioase, oricare ar fi obiectul lor, gloria noastră naţională sau europenismul nostru, deoarece visul nu e viaţă, ci numai iluzii de viaţă; şi n'am putea să nu exprimăm mulţumirile noastre aceluia care va întrerupe un asemenea vis. Intr'adevăr, studierea istoriei ruse n'a avut niciodată un caracter atât de serios, ca acela pe care l-a căpătat în ultimul timp. Iscodim şi chestionăm trecutul, pentru a ne putea explica prezentul şi a căpăta indicaţii în privinţa viitorului nostru. Ne-am speriat, oarecum, de viitorul vieţii noastre, de importanţa noastră, de tre-

cutul şi de viitorul nostru, şi vrem să răspundem mai repede la marea întrebare: *a fi sau a nu fi?* Nu ne mai punem acum chestiuni, de felul acestora: de unde au venit varegii, — din Apus sau dela Sud, pe Marea Baltică sau pe Marea Neagră, ci problema de a şti dacă prin istoria poporului nostru trece vreo idee organică vie, şi dacă trece, care este această idee, în ce raport ne găsim faţă de trecutul nostru, de care suntem parcă rupţi, şi faţă de Apus, de care suntem parcă legaţi? Şi în urma acestor asidui şi neliniştitoare analize, începe să se vădească mai întâi, că nu suntem chiar atât de rupţi de trecutul nostru, precum crezusem înainte, şi nici atât de legaţi de Apus, precum ne închipuisem. Când se găseşte un rus în străinătate, el este ascultat şi i se arată interes numai atunci când nu reflectează ca un adevărat european asupra problemelor europene, ci ca un rus, chiar dacă părerile sale ar fi din această cauză false, părtinitoare, mărginite, unilaterale. De aceea, el simte necesitatea să-şi atribue neapărat un caracter naţional, şi neavând ceva mai bun, devine uneori slavofil, deşi numai pentru o bucată de timp, şi poate nesincer, numai şi numai pentru a apărea cu ceva personal în ochii străinilor. Pe de altă parte, îndreptându-ne privirile asupra stărilor noastre actuale şi uitându-ne la ele cu ochi cumpănitori şi scrutători, nu putem să nu vedem, în multe privinţe, cât de caraghios şi de jalnic ne-am lăsat liniştiţi de europenismul nostru rusesc, iar neajunsurile noastre ruseşti, au fost doar pudrate şi fardate fără a fi fost îndreptate. In această privinţă ne sunt foarte utile călătoriile în străinătate: mulţi ruşi care trec graniţa ca europeni înfocaţi, se întorc, fără a şti singuri ce sunt, şi cu dorinţa sinceră, de a deveni ruşi autentici. Ce înseamnă toate acestea? Nu cumva au dreptate slavofilii, nu cumva ne-a lipsit într'adevăr reforma lui Petru cel Mare de aspectul nostru poporan, prefăcându-ne într'un soi de hibrizi? Şi nu au ei cumva dreptate susţinând că trebue să ne întoarcem la orânduirea socială şi la moravurile din vremurile legendare ale lui Gostomîsl sau ale ţarului Alexei Mihailovici? (In această privinţă înşişi domnii slavofili nu s'au înţeles încă între dânşii).

Nicidecum. Toate acestea înseamnă cu totul altceva, înseamnă că Rusia şi-a epuizat, şi-a trăit pe deplin epoca prefacerilor, că reforma şi-a îndeplinit misiunea, că a făcut pentru ea tot ce a putut şi a trebuit să facă, şi că Rusiei i-a sosit acum timpul de a se desvolta pe căi proprii, din sine însăşi. Dar oare trecând, sărind, peste aşa zisa epocă a reformei, şi întorcându-ne la timpurile dinaintea acesteia, va însemna oare să ne desvoltăm pe căi proprii? Ar fi caraghios să credem acest lucru, fie şi numai pentru motivul că

toate acestea sunt tot atât de imposibile, ca şi schimbarea ordinei anotimpurilor, ca şi faptul de a face să vină iarna după primăvară, iar după vară, toamna. Ar însemna, să considerăm că apariţia lui Petru cel Mare, reforma lui şi evenimentele ulterioare din Rusia (poate chiar până la 1812, când a început o nouă viaţă în Rusia), au fost fenomene întâmplătoare, un soi de vis greu, ce dispare şi se spulberă imediat ce se trezeşte omul şi deschide ochii. Astfel, pot gândi numai nişte domni Manilovi. Evenimentele de natura aceasta au prea mari dimensiuni în viaţa unui popor, pentru a putea fi întâmplătoare, iar viaţa poporului nu este o barcă fragilă, căreia i-ar putea fiecare da direcţiunea ce-i place, printr'o mişcare uşoară a lopeţii. In loc să ne gândim la lucruri imposibile şi să ne facem de râs în faţa lumii prin imixtiunea noastră plină de ambiţie în destinele istoriei, ar fi mult mai nimerit să recunoaştem realitatea de neschimbat a celor existente, pentru a activa pe temelia ei, călăuziţi de raţiune şi bun simţ, şi nu pe fantezii maniloviene. Preocuparea noastră nu trebue să fie schimbarea unor lucruri care s'au petrecut fără ştirea noastră şi care îşi bat joc de voinţa noastră, ci propria noastră schimbare, în baza drumului care ne-a fost arătat de o voinţă ce se află mai presus de noi. A sosit timpul să încetăm de a *părea* şi să începem *a fi*, a sosit timpul să lepădăm obiceiul urât de a ne mulţumi cu vorbe şi a lua drept europenism formele europeneşti şi exteriorul. Mai mult : a venit timpul să nu ne mai entuziasmăm pentru tot ceea ce este europenesc numai pentrucă nu e asiatic, ci să nutrim dragoste, să stimăm şi să năzuim către acest europenesc, numai pentru faptul că e *omenesc*, respingând cu aceeaşi energie pe acest temei tot ce e european şi nu e omenesc, la fel ca şi tot ce e asiatic şi nu e omenesc. In viaţa rusească, în moravurile ruseşti au intrat atât de multe elemente europene, încât nu mai avem nevoie să ne adresăm fără încetare Europei pentru a ne da seama de necesităţile noastre : iar pe temeiul celor ce ne-am însuşit din Europa, putem foarte bine cumpăni cele ce ne sunt de trebuinţă.

Repetăm : deşi slavofilii au dreptate în multe privinţe, ei au totuşi un rol pur negativ, deşi folositor pentru o bucată de vreme. Concluziunile lor bizare îşi au cauza lor principală tocmai în faptul că ei o iau în mod arbitrar înaintea timpurilor, concep procesul desvoltării ca pe un rezultat, vor să vadă fructul înaintea florii, şi găsind că frunzele n'au gust, declară putred fructul şi propun ca o pădure enormă, crescută pe un spaţiu nemărginit, să fie transplantată în alt loc, pentru a căpăta altă îngrijire. Nu e uşor acest lucru după părerea lor, dar e posibil ! Ei uită că noua Rusie a lui Petru

cel Mare este tot atât de tânără ca şi America de Nord, şi că viitorul îi rezervă mult mai multe decât trecutul. Ei uită că în toiul procesului sar în ochi tocmai fenomenele menite să dispară la sfârşitul procesului, nevăzându-se, de multe ori, tocmai fenomenele ce trebue să devină ulterior rezultatele acestui proces. In această privinţă, Rusia nu trebue să fie comparată cu statele vechi ale Europei, a căror istorie s'a desfăşurat pe o cale diametral opusă drumului nostru istoric, rodind de mult şi floare şi fruct. Unui rus îi este fără îndoială mai uşor să-şi însuşească concepţiile unui francez, englez sau german, decât să gândească ruseşte în mod de sine stătător, pentrucă suspomenitele concepţii se găsesc deagata, atât ştiinţa cât şi realitatea contemporană îl familiarizează uşor cu ele, în timp ce faţă de sine însuşi el e încă o enigmă, pentrucă enigma e încă pentru el semnificaţia şi soarta patriei sale, în care totul e încă germen, embrion, neexistând nimic determinat, desvoltat, format. Iată, de sigur, un motiv de mâhnire, dar în schimb câtă consolare tocmai în acest fapt! Stejarul creşte încet, în schimb însă trăieşte veacuri. E în firea omului să-şi dorească rapida îndeplinire a dorinţelor sale, cele ce se coc însă repede nu sunt temeinice : trebue să ne convingem mai mult ca oricine de acest adevăr. Se ştie că francezii, englezii şi germanii sunt atât de naţionali în felul lor, încât nu sunt în stare să se înţeleagă unul cu altul, pe când rusului îi e deopotrivă de accesibilă şi sociabilitatea francezului, şi activitatea practică a englezului, şi filosofia nebuloasă a germanului. Unii văd în acest lucru o superioritate a noastră faţă de toate celelalte popoare; alţii trag din acest fapt concluziile cele mai triste pe tema slăbiciunii de caracter pe care am fi căpătat-o în urma reformei lui Petru : căci, ei spun : cel ce nu are o viaţă a sa proprie, se poate lua uşor după o altă viaţă, cel ce nu are interesele sale, poate uşor înţelege interesele altora; având de învăţat dela o viaţă străină, nu înseamnă că te şi conformezi acestei vieţi, înţelegând interese străine nu înseamnă că acestea au devenit ale tale. Această din urmă părere conţine mult adevăr, dar nici prima părere nu este cu totul lipsită de justeţe, ori cât de trufaşă ne-ar apărea ea. Afirmăm, înainte de toate, şi în mod hotărît, că nu credem în posibilitatea unei puternice existenţe politice şi de stat a unor popoare, ce ar fi lipsite de naţionalitate, trăind, prin urmare, o viaţă cu totul exterioară. Există, în Europa, un asemenea stat artificial, alcătuit din mai multe naţionalităţi, şi cine nu ştie că forţa acestui stat nu poate fi un lucru de lungă durată?... Noi, ruşii, n'avem motiv să ne îndoim de importanţa noastră politică şi de stat : dintre toate neamurile slave, numai noi ne-am constituit într'un stat puternic şi

viguros, şi atât înaintea lui Petru cel Mare, cât şi după el, până în clipa de faţă, am ţinut piept multor încercări grele ale soartei, am fost de repetate ori la marginea pieirii, reuşind însă întotdeauna să ne salvăm şi să ne afirmăm, apoi, ca un stat şi mai puternic şi mai tare. Poporul care n'ar avea o desvoltare lăuntrică, n'ar putea manifesta asemenea tărie, asemenea forţă. Da, există în noi o viaţă naţională, şi avem menirea să spunem lumii cuvântul nostru, ideia noastră; care anume cuvânt, ce idee, iată o chestiune pe care ar fi prea devreme să ne-o punem. Nepoţii sau strănepoţii noştri îşi vor da seama de acest lucru fără niciun soi de sforţări încordate, fără a se sili să ghicească, deoarece tocmai acest cuvânt, această idee va fi rostită chiar de ei... Intru cât, însă, literatura rusă este subiectul principal al articolului nostru, va fi foarte firesc, în cazul de faţă, să ne adresăm ei însăşi. Literatura rusă există în general numai de *vreo sută şi şapte ani;* totuşi ea dispune de pe acum de câteva opere literare, care apar interesante în ochii străinilor, tocmai pentrucă ei observă că aceste opere nu seamănă cu acele ale literaturii lor, sunt deci opere originale, pământene, naţionale ruseşti. In ce constă acest element naţional rusesc, e greu de definit; e deajuns deocamdată pentru noi, că elementele lui încep să-şi facă drum de pe acum şi să iasă la iveală din noianul scrierilor fără însemnătate şi imitărilor, în care ne-a aruncat reforma lui Petru cel Mare...

Cât priveşte, însă, modul atât de multilateral în care înţelege rusul naţionalităţile străine, faptul reprezintă deopotrivă atât latura lui slabă, cât şi latura lui tare. Slabă, într'adevăr pentrucă la această multilateralitate, contribue mult faptul că el nu se simte în prezent dependent de unilateralitatea unor interese ale sale naţionale. Se poate spune, însă, cu toată certitudinea, că această neatârnare nu face decât să *contribue* la multilateralitatea lui, fără a se putea afirma cu oarecare siguranţă că ea i-a *iscat-o*. Credem, în orice caz, că ar fi prea îndrăsneţ să-i atribuim unei situaţii a omului cele ceea ce ar trebui, cu mai multă dreptate, să fie atribuit însuşirilor lui naturale. Neavând predilecţie pentru povestiri şi visuri şi fiindu-ne teamă mai mult ca de orice de concluziuni arbitrare, ce nu pot avea decât o importanţă subiectivă, nu afirmăm ca ceva absolut, că poporul rus e sortit să exprime prin naţionalitatea sa un conţinut cât mai bogat şi multilateral şi că astfel se explică uimitoarea sa aptitudine de a recepta şi a-şi însuşi cele ce-i vin dela alţii ; îndrăsnim însă să credem că o atare idee, ca presupunere exprimată, fără laudă de sine şi fanatism, n'ar fi lipsită de temei... [8]

Cerem iertare domnilor slavofili dacă le-am atribuit cumva lu-

cruri pe carc ei nu le-au crezut sau pe care nu le-au spus : dacă ar avea motiv să ne aducă un astfel de reproş, îi rugăm să vadă, într'un asemenea fapt, o simplă greşeală, fără nicio intenţie din partea noastră. Oricari ar fi concepţiile lor, sau după părerea noastră, greşelile sau rătăcirile lor, stimăm năzuinţa lor. Putem avea consideraţie pentru orice convingere sinceră, independentă şi nobilă în principiu, nu numai dacă n'o împărtăşim, dar chiar văzând în ea o convingere diametral opusă celei a noastră. Cu cine este adevărul, o va dovedi timpul, marele şi infailibilul judecător al tuturor principiilor intelectuale şi teoretice. Revista, rămasă acum singurul organ al tendinţei slavofile denumise cândva „intransigentă duşmănie" orice tendinţă opusă.[9] Intru cât ne priveşte, având orientarea noastră precisă, convingerile noastre înflăcărate, la care ţinem mai mult decât la orice pe lume, suntem şi noi gata să ni le apărăm din răsputeri pe ale noastre şi totodată să combatem oricari tendinţe şi convingeri opuse ; am dori însă să ne apărăm cu demnitate convingerile şi să le combatem cu tărie şi calm pe cele opuse, fără duşmănie. Ce rost are duşmănia? Cel ce duşmăneşte, se supără, iar cel ce se supără, simte că nu are dreptate. Avem însă ambiţiunea de a ne crede atât de drepţi în liniile principale ale convingerilor noastre, încât n'avem nevoie să nutrim duşmănie sau să ne supărăm, să confundăm ideile cu persoanele, încât în locul unei lupte de idei nobile şi utile să ducem o luptă de persoane şi amor propriu, sterilă şi necuviincioasă...

Nu există nimic, pe lume, absolut important sau neimportant.[10] Acest adevăr n'ar putea fi contestat decât de spirite exclusiv teoretice, care fiind inteligente cât timp se menţin pe terenul abstracţiunilor generale, stârnesc îndoieli în privinţa stării normale a creierului lor, de îndată ce coboară în sfera aplicării generalului la particular, într'un cuvânt, în lumea realităţilor.[11] Despre oamenii aceştia, proverbul rusesc spune: şi-au pierdut mintea de prea multă înţelepciune, expresie pe cât de adâncă pe atât de dreaptă, deoarece ea nu contestă mintea şi nici raţiunea oamenilor de acest soi, vădind doar caracterul eronat, anapoda al acţiunilor lor, ca şi cum am avea două roţi de maşină, care defectându-se, lucrează invers, făcând în acest chip inutilizabilă întreaga maşină. Aşa dar, toate nu sunt pe lume decât relativ importante sau neimportante, mari sau mici, vechi sau noi. „Cum aşa? — ni se va spune — şi adevărul şi virtutea sunt noţiuni relative?" Nu, ca *noţiuni*, ca *idei*, ele sunt absolute şi veşnice; ca *înfăptuiri* însă, ca *fapte* ele sunt relative. Ideia adevărului şi cea a binelui au fost recunoscute de toate popoarele în toate veacurile; dar adevărurile ab-

solute, faptele de bine pentru un popor sau un veac, apar deseori a fi minciuni şi rele în cazul unui alt popor sau într'un alt veac. Iată de ce este foarte uşor să judeci în mod absolut şi necondiţionat, în schimb însă şi extrem de nesigur, aşa numitul mod abstract de a judeca, după denumirea actuală. Nu e nimic mai uşor decât să determini cum trebue să fie un om din punct de vedere moral, şi nu e nimic mai greu decât să arăţi de ce a devenit, de pildă, acest om ceea ce este, şi n'a devenit ceea ce ar fi trebuit să fie conform teoriei filosofiei morale.

Iată punctul de vedere, în virtutea căruia găsim simptome de maturitate ale literaturii ruse contemporane, în fenomene, care par dintre cele mai obişnuite. Uitaţi-vă, ascultaţi : care e tema preferată a revistelor noastre în timpul de faţă? Poporanismul, realităţile. Care e obiectul majorităţii atacurilor lor? Romantismul, iluzionismul, abstracţiile. Se vorbise mult, şi înainte, despre unele din aceste chestiuni, nu însă în sensul actual, cu semnificaţia actuală. Noţiunea „realităţii" e cu totul nouă; „romantismul" era considerat înainte alfa şi omega înţelepciunii omeneşti, menit că dea deslegare tuturor problemelor; noţiunea „poporanismului" avea înainte o semnificaţie exclusiv literară, fără de nicio aplicare în viaţă. Circulă şi acum această noţiune, mai ales în sfera literară; deosebirea constă însă în faptul că însăşi literatura a devenit acum un ecou al vieţii. In ce fel sunt considerate acum aceste chestiuni, iată o altă problemă. Ca de obicei: de unii mai bine, de alţii mai rău, toţi însă aproape în acelaşi sens, văzând, în deslegarea acestor chestiuni parcă propria lor salvare. In special chestiunea „poporanismului" a devenit de ordin general, manifestându-se în două extreme. Unii confundă poporanismul cu obiceiurile din moşi-strămoşi, păstrate actualmente numai în sânul poporului de jos şi nu le place, de loc, să le amintească cineva, fără deferenţă, de cocioabele murdare, de ridichi şi cvas, şi chiar de patima rachiului; alţii, recunoscând necesitatea unui principiu naţional superior şi negăsindu-l în realitate, se silesc să născocească unul al lor propriu, indicând în mod neclar, prin aluziuni, că *smerenia* ar exprima caracterul naţional rus. Cu cei dintâi ar fi ridicol să discutăm, iar celorlalţi li se poate arăta că smerenia este în anumite cazuri o virtute foarte lăudabilă a omului în orice ţară, a francezului, ca şi a rusului, a englezului ca şi a turcului, dar că ea n'ar prea putea să constitue ceea ce denumim noi caracter de „poporanitate". Inafară de aceasta, dacă părerea aceasta poate fi excelentă din punct de vedere teoretic, ea nu este, însă, de loc în concordanţă cu faptele istorice. Perioada noastră de dominaţie a excelat mai curând prin orgoliu şi

încăierări la orice pas, decât prin smerenie. Nu ne-am supus tătarilor nicidecum din smerenie (ceea ce n'ar fi fost o onoare, ci o desonoare a noastră, ca şi a oricărui alt popor), ci din pricina slăbiciunii noastre, ca o urmare a fărămiţării forţelor de către boierii de neam [12] pe ale căror privilegii se întemeia atunci sistemul nostru de stat. Ioan Calita a fost viclean, şi nicidecum smerit; Simeon a fost chiar numit „cel mândru"; iar aceşti cnezi au întemeiat doar forţa statului moscovit; Dmitrii Donscoi le-a prezis tătarilor sfârşitul dominaţiei lor asupra Rusiei, prin sabie şi nu prin smerenie. Ioan al III-lea şi Ioan al IV-lea, denumiţi amândoi „cei groaznici", nu s'au distins prin smerenie. Numai slabul Feodor a constituit o excepţie dela regulă. Şi în general, e cam bizar să vezi în smerenie pricina, în virtutea căreia micul cnezat moscovit ce a devenit întâi statul Moscovei, iar apoi imperiul rus, şi-a putut întinde aripile vulturului său cu două capete asupra Siberiei, Ucrainei, Belorusiei, Novorusiei [1], Crimeii, Livoniei, Estoniei, Curlandei, Finlandei, Caucazului ca asupra unor bunuri ale sale proprii... Se pot găsi, de sigur, în istoria Rusiei, uimitoare trăsături de smerenie, ca şi multe alte virtuţi, manifestate atât de guvernanţi cât şi de persoane particulare; s'ar putea găsi trăsături asemănătoare în istoria oricărui popor, şi întru cât ar fi mai prejos ca smerenie un oarecare Ludovic al IX-lea decât Feodor Ivanovici?... Mai este prezentată ca trăsătură naţională, exclusivă a popoarelor slave, dragostea, spre deosebire de popoarele galice, teutone şi alte popoare din Apus. Această idee a devenit la unii o adevărată monomanie, aşa încât cineva dintre aceşti „unii" s'a decis să afirme chiar în scris că pământul rusesc e udat de lacrimi, şi nu de sânge, şi că prin lacrimi, şi nu prin sânge ne-am salvat nu numai de sub jugul tătarilor, dar şi din chingile invaziunii lui Napoleon... Nu avem oare în aceste cuvinte splendida pildă a unei înţelepciuni, ce şi-a pierdut mintea, tocmai din cauză că s'a lăsat sedusă de un sistem, de o teorie pe deplin contrară realităţii?... Credem dimpotrivă, că dragostea este o însuşire a naturii omeneşti în general, şi că ea n'ar putea să aparţină exclusiv unui singur popor sau ginţi, tot aşa ca şi respiraţia, vederea, foamea, setea, mintea, cuvântul... Aici, greşeala constă, tocmai în faptul că relativul este luat ca absolut. Sistemul de cuceriri, care a pus bazele statelor europene, a dat naştere imediat unei ordine pur juridice a acestor state, în care însăşi violenţa şi subjugarea au luat o formă legală, iar nu bunul plac. La slavi, dimpotrivă, domneau obiceiuri, provenite din

1) Ucraina de Sud (N. Red.).

relaţiuni patriarhale întemeiate pe blândeţe şi dragoste. Acest trai patriarhal a dăinuit mult timp şi ce ştim despre el în mod sigur? Intâlnim în istoria Rusiei încă înaintea perioadei domeniale trăsături cu totul depărtate de ceea ce e dragostea, ca de pildă caracterul şiretului ostaş Oleg şi al cumplitului ostaş Sveatoslav, după aceea Sveatopolc, uciga̧sul lui Boris şi Gleb, copiii lui Vladimir, care s'au răsculat împotriva tatălui lor, etc. Se va spune că toate acestea s'au întâmplat din cauza vareg̃ilor ceea ce a adus denaturarea traiului nostru patriarhal întemeiat pe dragoste. Care e atunci rostul întregii discuţii? Perioada domenială este, de asemenea, tot atât de puţin o perioadă de dragoste şi smerenie; ea e mai curând o perioadă de măcelăriri, intrate în obicei. Despre perioada asupririi tătare nici vorbă nu poate fi: smerenia făţarnică şi înfăptuirea trădării a fost pe atunci mai necesară decât dragostea şi adevărata smerenie. Legile penale, torturile şi execuţiile din perioada statului moscovit şi a vremurilor ce au urmat până chiar în pragul domniei Ecaterinei cea Mare, nu ne îngădue să căutăm dragostea decât în timpurile preistorice ale slavilor. Unde putem deci vedea dragostea ca trăsătură naţională? Aceasta n'a fost niciodată o trăsătură naţională, ci o trăsătură omenească, ce s'a menţinut în seminţii datorită situaţiei lor istorice sau mai bine zis, neistorice. Imediat ce s'a schimbat situaţia s'au schimbat şi obiceiurile patriarhale şi a dispărut cu ele şi dragostea ca o latură a vieţii. Să ne întoarcem cumva la aceste vremuri? De ce nu, dacă ne va fi tot atât de uşor acest lucru, ca şi bătrânului să devină tânăr, şi tânărului să devină copil?...

Asemenea extreme stârnesc firește extreme opuse. Unii s'au aruncat într'un poporanism fantastic, iar alţii într'un cosmopolitism fantastic, în numele întregii omeniri. După părerea acestora din urmă, naţionalitatea are la obârşie influenţe pur exterioare şi exprimă tot ce e inert, grosolan, mărginit, neraţional într'un popor şi diametral opus omenescului. Simţind, însă, că în sânul poporului, n'ar putea fi negată existenţa şi a unor simţăminte generale omeneşti, opuse, după părerea lor, trăsăturilor naţionale, ei împart personalitatea indivizibilă a poporului în majoritate şi minoritate, atribuind celei din urmă însuşiri diametral opuse însuşirilor celei dintâi. Ducând astfel lupta, fără încetare, împotriva unui *asemenea dualism*, pe care îl văd peste tot, chiar acolo unde nu există de loc, ei înşişi cad într'un dualism extrem de abstract. Marii oameni, după părerea lor, se situiază înafara naţionalităţilor lor, şi tot meritul şi toată măreţia lor constă tocmai în faptul că ei păşesc direct împotriva naţionalităţii lor, combătând-o şi biruind-o. Iată o părere pur rusească, şi astfel pur naţională, care nu i-ar fi putut trece

prin cap niciunui european! Părerea aceasta rezultă direct dintr'o greşită concepere a reformei lui Petru cel Mare, care, după părerea generală ce domneşte în Rusia, ar fi nimicit poporanitatea rusă. E părerea acelora, care văd poporanitatea în obiceiuri şi prejudecăţi, neînţelegând că poporanitatea se oglindeşte într'adevăr în ele, dar că ea nu e nicidecum alcătuită numai din ele. A împărţi naţionalul şi omenescul în două trăsături cu totul străine şi chiar adverse, înseamnă a cădea în cel mai abstract, cel mai livresc dualism.

Ce reprezintă în om cea mai înaltă, cea mai nobilă realitate a lui? De sigur ceea ce denumim spiritualitatea sa, adică, simţul, raţiunea, voinţa, în care se exprimă esenţa lui veşnică, permanentă, necesară. Şi ce anume este considerat în om, inferior, întâmplător, relativ, trecător? Trupul lui, de sigur. Precum se ştie, suntem deprinşi de mici să ne dispreţuim corpul, poate tocmai pentrucă, trăind veşnic în fantezii logice, nici nu-l prea cunoaştem. Dimpotrivă, medicii respectă trupul, mai mult decât alţii, pentrucă îl cunosc mai bine decât alţii. Iată de ce ei lecuesc uneori boli pur morale prin mijloace pur materiale şi invers. Rezultă aşa dar, că respectând corpul, medicii nu dispreţuesc sufletul. Ei respectă sufletul, fără a dispreţui totuşi corpul. In această privinţă, ei se aseamănă cu un agronom inteligent, care nu priveşte cu respect numai bogăţia de grâne, rod al pământului, dar şi însuşi pământul, care a rodit grânele, şi chiar şi băligarul murdar şi rău mirositor, care a intensificat fertilitatea acestui pământ. Preţuiţi de sigur, foarte mult simţămintele în om. Excelent! Preţuiţi atunci şi această bucată de carne, care palpită în pieptul lui, pe care o denumiţi inimă, şi ale cărei bătăi încetinite sau grăbite corespund exact fiecărei sbateri a sufletului vostru. Respectaţi mult, de sigur, inteligenţa în om? Excelent! Fiţi atunci plini de veneraţie pentru massa cenuşie a creierului, în care se petrec toate funcţiunile mintale, de unde se răspândesc prin coloana vertebrală în tot organismul omenesc firele nervoase, organe ale perceptibilităţii şi simţirii, pline cu unele lichide atât de fine, încât scapă observării materiale şi cu greu pot fi concepute. Altfel, veţi descoperi în om efecte fără cauze, sau ce e şi mai rău, veţi născoci cauze, care nu există în realitate, mulţumindu-vă cu ele. Psihologia, ce nu s'ar baza pe fiziologie, ar avea tot atât de puţină valoare ca şi fiziologia ce n'ar şti de existenţa anatomiei. Ştiinţa din vremurile noastre nu se mulţumeşte însă nici cu atât: prin analiza chimică ea vrea să pătrundă în laboratorul tainic al naturii, iar prin studierea embrionului, să desvălue procesul *fizic* al desvoltării *morale*. Dar aceasta este lumea lăuntrică a vieţii fiziologice a omului; toate funcţiunile ei ascunse de

ochiul nostru, se manifestă înafară ca efecte, pe faţa omului, în privire, glas, şi chiar în manierele sale. Şi ce sunt totuşi faţa, ochii, glasul, manierele? Toate acestea nu sunt decât corpul omului, exteriorul lui, deci tot ce e trecător, întâmplător, neînsemnat, deci nicidecum deadreptul simţire, inteligenţă, voinţă. Aşa e! *Vedem* şi *auzim* totuşi numai prin intermediul lor, numai prin ele există şi simţirea şi mintea şi voinţa. Nu e nimic mai întâmplător la om decât manierele sale, deoarece ele depind în cea mai mare măsură de educaţie, felul de viaţă, de societatea în care trăieşte el; de ce însă şi în manierele grosolane ale ţăranului ghiceşte uneori simţul d-voastră un om bun, în care puteţi avea toată încrederea, în timp ce manierele elegante ale unui om din lumea mare vă fac câteodată să vă feriţi în mod instinctiv de el? Câţi oameni cu suflet, cu simţământ nu sunt pe lumea asta, şi totuşi simţământul fiecăruia îşi are caracterul său, specificul său. Câţi oameni inteligenţi nu sunt pe lumea aceasta şi totuşi fiecare dintre ei îşi are inteligenţa sa. Lucrul acesta nu însemnează că oamenii au minţi diferite, căci în asemenea caz ei nu s'ar putea înţelege unul cu altul; nu înseamnă decât că fiecare minte îşi are individualitatea sa. Tocmai faptul acesta constitue mărginirea sa, încât mintea celui mai mare geniu este totdeauna nemăsurat inferioară minţii întregii omeniri; tocmai prin aceasta este ea însăşi reală, există de fapt. O minte fără materie, fără fizionomie, o minte ce nu acţionează asupra sângelui şi asupra căreia acesta nu acţionează la rândul lui, este un vis logic, o abstracţiune fără viaţă. Mintea este omul în carne şi oase, sau mai bine zis, omul prin carne şi oase, într'un cuvânt o *indvvidualitate*. Tocmai de aceea, sunt pe lumea aceasta tot atâtea minţi cât şi oameni, numai omenirea având o singură minte. Uitaţi-vă! Câte nuanţe morale în natura omului: mintea unuia de abia se observă din cauza inimii, altuia i s'a aşezat parcă inima în creier; acesta este foarte inteligent şi capabil, nu poate face însă nimic pentrucă n'are voinţă; celălalt însă are o voinţă de fier, dar un cap slab, încât activând, face prostii sau aduce pagube. Enumerarea acestor nuanţe este tot atât de imposibilă ca şi enumerarea diferitelor fizionomii: câţi oameni, atâtea feţe, şi a găsi două feţe absolut asemănătoare este şi mai imposibil decât a găsi două frunze de copac absolut asemănătoare între ele. Când vă îndrăgostiţi de o femeie, nu spuneţi că sunteţi captivaţi de calităţile minţii şi inimii ei, căci altfel, arătându-vi-se o altă femeie, cu însuşiri morale superioare, veţi fi obligaţi să vă transmutaţi dragostea, părăsind fiinţa primei d-voastre iubiri pentru cealaltă fiinţă, precum părăsiţi o carte bună pentru una şi mai bună. Influenţa exercitată de calităţile morale

asupra simţământului iubirii nu poate fi negată, dar când o fiinţă omenească e iubită, ea e iubită pe deplin, nu ca o idee, ci ca o individualitate vie ; iubiţi în ea mai ales ceea ce nu puteţi nici defini şi nici numi. Cum aţi putea într'adevăr să definiţi şi să denumiţi de pildă expresia imperceptibilă, jocul tainic al fizionomiei, nuanţa glasului, într'un cuvânt toate cele ce formează un ce deosebit al acestei fiinţe, făcând-o să nu semene cu altele şi constituind tocmai, credeţi-mă, principalul motiv al dragostei d-voastre? De ce ar mai trebui aşa dar să plângeţi în prada disperării în faţa trupului neînsufleţit al fiinţei iubite? Doar n'a murit odată cu dânsa şi ceea ce a fost mai bun, mai nobil, ceea ce aţi denumit în ea partea spirituală şi morală, ci a murit doar partea brută, materială, accidentală... Deplângeţi însă amarnic tocmai acest ce accidental, pentrucă amintirea calităţilor excelente ale unui om nu poate ţine locul acestui om, după cum omul ce moare de foame nu se poate sătura amintindu-şi de-o masă copioasă, cu care s'a desfătat de curând. Mă declar cu plăcere de acord cu spiritualiştii, în sensul că comparaţiile mele ar fi grosolane, ele sunt însă juste, şi acest lucru este principal pentru mine. Derjavin a exclamat :

Şi aşa, nu voi muri cu totul, ci'n bună parte a mea fire
In urmaşi găsi-va vieţuire.

Impotriva realităţii unei asemenea nemuriri n'am putea spune nimic, deşi prea puţin s'ar putea consola cu ea apropiaţii poetului; dar ce transmite oare poetul urmaşilor săi în creaţiunile sale, dacă nu însuşi individualitatea sa? Dacă n'ar fi o individualitate mai expresivă decât cele obişnuite, o individualitate prin excelenţă, creaţiunile sale ar fi incolore şi palide. De aceea creaţiunea fiecărui poet mare reprezintă o lume cu totul deosebită, originală, încât Homer, Shakespeare, Byron, Cervantes, Walter Scott, Goethe şi George Sand, n'au comun decât faptul că sunt mari poeţi...

Dar ce este această individualitate, ce dă realitate şi simţământului, şi minţii, şi voinţei, şi geniului, şi fără de care nu sunt toate decât un vis fantastic sau o abstracţie logică? V'aş putea vorbi multe pe această temă, dragi cititori; prefer însă să mărturisesc fără înconjur că cu cât contemplu mai viu în sinea mea esenţa individualităţii, cu atât mai puţin sunt în stare să-i dau o definiţie. Iată o taină, ca viaţa însăşi, cu toţii o vedem, ne simţim cu toţii în sfera ei, şi nimeni nu vă poate spune ce anume e. Tot aşa şi oamenii de ştiinţă: cunosc bine acţiunea şi forţele naturii, ca de pildă electricitatea, galvanismul, magnetismul, sunt absolut siguri de exis-

tenţa lor, dar nu pot, totuşi, să vă spună ce reprezintă ele în sine. Mai bizar decât orice e faptul că tot ce-am putea spune despre individualitate se mărgineşte doar la aceea, că ea e cu totul neînsemnată în comparaţie cu simţirea, raţiunea, voinţa, virtutea, frumosul şi celelalte idei asemănătoare, veşnice şi nepieritoare, şi că totuşi fără ea, fenomen trecător şi întâmplător, n'ar putea exista nici simţire, nici raţiune, nici voinţă, nici virtute, nici frumos, după cum n'ar putea exista nici insensibilitate, nici prostie, nici lipsă de caracter, nici viciu, nici neobrăzare...

Ceea ce e *individualitatea* faţă de *ideia* omului, e *poporanitatea* faţă de *ideia* omenirii. Cu alte cuvinte, poporanităţile sunt individualităţi ale omenirii. Fără naţionalităţi, omenirea ar fi o abstracţie logică moartă, un cuvânt fără conţinut, un sunet fără rost. In această privinţă sunt gata să trec mai curând de partea slavofililor, decât să rămân de partea cosmopoliţilor umanitari, deoarece deşi cei dintâi greşesc, ei greşesc totuşi ca oameni, ca fiinţe vii, pe când cei din urmă exprimă chiar şi adevărul ca şi cutare sau cutare ediţie a cutării sau cutării logici... [14] Din fericire, însă, trag nădejde să-mi păstrez propria mea poziţie, fără a trece de partea cuiva...

Omenescul e al omului pentrucă acesta e om, deşi acest omenesc se manifestă întâi pe temeiul propriei individualităţi a omului, în măsura în care ea îl poate cuprinde în sine, iar în al doilea rând, în baza caracterului lui naţional. Individualitatea omului înseamnă excluderea altor individualităţi, fiind implicată astfel o mărginire a esenţei umane : niciun om, oricât de mare ar fi genialitatea sa, nu va putea epuiza vreodată, nu numai toate sferele vieţii, dar nici chiar o singură latură a vieţii. Un om nu numai că nu poate înlocui pe toţi oamenii (să facă adică existenţa lor inutilă), dar nici chiar pe unul singur, oricât i-ar fi de inferior acesta din punct de vedere moral sau intelectual; toţi şi fiecare sunt necesari tuturora şi fiecăruia. Iată şi temelia unităţii şi solidarităţii speciei umane. Omul poate fi tare şi poate avea o existenţă asigurată numai în societate, iar pentru ca şi societatea să fie la rândul ei tare şi să aibă o rezistenţă asigurată, e necesară o legătură lăuntrică, directă, organică, *naţionalitatea*. Rezultat spontan al reunirii oamenilor, aceasta nu este totuşi o creaţiune a lor ; niciun popor nu şi-a creat naţionalitatea sa, aşa precum nu s'a creat nici pe sine însuşi. Faptul acesta vădeşte obârşia de sânge, genetică a tuturor naţionalităţilor. Cu cât omul sau poporul e mai aproape de începuturile sale, cu atât e mai aproape de natură şi e cu atât mai mult robul ei; nu e încă om, ci copil; gintă şi nu popor. Şi în gintă şi în popor, ome-

nescul se desvoltă în măsura eliberării lor de sub puterea nemijlocită a naturii. La această eliberare, contribue de multe ori, diferite cauze exterioare, nu dinafara lui pătrunde omenescul în popor, ci din sânul poporului, manifestându-se întotdeauna în vestmânt naţional.

Lupta dintre omenesc şi naţional nu este propriu zis decât o figură de retorică; în realitate nu există aşa ceva. Chiar şi atunci când un popor progresează făcând împrumuturi dela un altul, progresul acesta capătă totuşi caracter naţional. Altfel n'ar fi progres. Atunci când un popor cedează presiunii unor idei şi obiceiuri străine, neavând puterea lăuntrică de a le preface prin forţa propriei sale naţionalităţi într'o esenţă a lui proprie, el piere politiceşte. Există mulţi oameni pe lume cărora li se zice: „oameni deşerţi": inteligenţi cu mintea altora, aceştia n'au propria lor părere în nicio privinţă, deşi învaţă şi urmăresc tot ce se petrece în lume. Deşertăciunea lor constă tocmai în faptul, că ei adoptă complet totul, mintea lor neasimilând ideia străină, ci retransmiţând-o în aceeaşi formă, în care a primit-o. Oamenii, aceştia sunt impersonali, pentrucă cu cât omul e mai personal, cu atât mai mult e în stare el să asimileze ideile altuia şi să le dea pecetea individualităţii sale. Ceea ce e un om fără individualitate, e şi un popor fără naţionalitate. Ca dovadă, poate fi invocat faptul că toate naţiunile, care au jucat şi joacă roluri principale în istoria omenirii, s'au remarcat şi se remarcă printr'un caracter naţional extrem de pronunţat. Amintiţi-vă de evrei, greci şi romani; uitaţi-vă la francezi, englezi şi germani. In vremurile noastre duşmăniile şi antipatiile dintre popoare s'au stins cu totul. Francezul nu mai nutreşte ură pentru englez, numai şi numai pentrucă acesta e englez, şi invers. Dimpotrivă, din zi în zi, din ce în ce mai mult se manifestă în vremurile noastre simpatia şi dragostea popoarelor, unul pentru celălalt. Acest fenomen consolator şi uman este un efect al culturii. Aceasta nu înseamnă însă, că cultura ar nivela neamurile, făcându-le să semene între ele, ca două picături de apă. Dimpotrivă, timpurile noastre sunt prin excelenţă timpuri ale unei puternice desvoltări a naţionalităţilor. Francezul doreşte să fie francez, şi el îi cere şi germanului să rămână german, manifestând, nu pe acest temei, interes pentru acesta. In asemenea relaţiuni se află acum toate popoarele europene. Şi totuşi fiecare adoptă stăruitor tot ce poate dela altul, fără a-i fi câtuşi de puţin teamă că ar putea păgubi astfel propriei sale naţionalităţi. Istoria ne spune că numai popoarele neputincioase moraliceşte şi nule s'ar putea teme realmente de aşa ceva. Străvechea Eladă a fost moştenitoarea întregii lumi antice, care a precedat-o. In structura ei au intrat înafară de prin-

cipalul element pelasgic şi elemente egiptene şi feniciene. Ca să zicem aşa, romanii au absorbit întreaga lume antică, şi ei au rămas totuşi romani, iar faptul că au decăzut, nu se datoreşte împrumuturilor din exterior, ci împrejurării că ei au fost ultimii reprezentanţi ai lumii antice, ce-şi trăise traiul şi care trebuia să fie regenerată prin creştinism şi prin apariţia barbarilor teutoni. Literatura franceză a imitat-o multă vreme orbeşte pe cea greacă şi latină, prădându-le în mod naiv prin imitaţiuni, dar cu toate acestea ea a rămas naţional-franceză. Toată mişcarea negativă a literaturii franceze din veacul al XVIII-lea şi-a avut obârşia în Anglia; francezii au ştiut însă să şi-o însuşească atât de bine, imprimându-i pecetea propriei lor naţionalităţi, încât nici nu-i vine în gând cuiva să conteste acestei literaturi onoarea unei desvoltări naţionale originale. Filosofia germană şi-a luat începutul dela francezul Descartes, nedevenind totuşi din cauza aceasta de loc franceză.

Divizarea poporului într'o majoritate şi o minoritate chipurile opuse şi duşmănindu-se reciproc, deşi poate fi justă din punct de vedere logic este totuşi categoric greşită din punctul de vedere al bunului simţ. Intr'un sens bun sau rău minoritatea exprimă întotdeauna majoritatea. Şi mai bizar e să-i atribui majorităţii poporului numai defecte, iar minorităţii numai calităţi. Bine ar mai arăta naţiunea franceză dacă ea ar fi apreciată după desfrânata nobilime din vremurile lui Ludovic al XV-lea! Iată o pildă, care arată că minoritatea poate exprima mai curând laturi rele decât bune ale carecterului naţional al poporului, deoarece ea duce un trai artificial, contrapunându-se majorităţii ca o entitate deosebită de aceasta şi străină de ea. Vedem acest lucru şi în Franţa contemporană în persoana acestei *bourgeoisie*, starea ei dominantă actuală. Cât priveşte însă oamenii mari, ei sunt prin excelenţă copiii ţării lor. Un om mare este întotdeauna naţional, ca şi poporul său, el fiind mare, tocmai pentru că îşi reprezintă poporul. Lupta dintre geniu şi popor nu e lupta dintre omenesc şi naţional, ci pur şi simplu lupta dintre cele noi şi cele vechi, lupta dintre idee şi empirism, dintre raţiune şi prejudecăţi. Massa trăieşte întotdeauna cu deprinderile ei, socotind juste şi folositoare numai stările vechi de lucruri. Ea apără cu înverşunare stările de lucruri vechi pe care le-a combătut cu aceeaşi înverşunare ca şi *noi* cu un veac sau mai puţin în urmă. Este necesară această reacţiune a massei împotriva geniului: e un examen pe care-l impune ea geniului iar dacă acesta va răsbate cu toate greutăţile întâmpinate, e într'adevăr un geniu, şi-a câştigat adică dreptul de a exercita o influenţă asupra soartei patriei sale. Altfel, orice raisoneur, orice visător, orice filosof, orice om mic ori mare, ar

putea să învârte poporul ca şi pe un cal, îndreptându-l după capriciile şi fantezia sa, fie într'o parte, fie într'alta... [15]).

Nu e de loc necesar ca poporul să-şi divizeze fiinţa pentru a-şi procura un izvor de idei noi. Izvorul a tot ce e nou sălăşlueşte în cele vechi; în orice caz cele vechi pregătesc ivirea celor noi. Intr'un geniu e uimitor, nu atât descoperirea unor lucruri noi, cât îndrăsneala cu care opune el elementele noi celor vechi, stârnind lupta pe viaţă şi pe moarte între ele. Necesitatea reformelor a fost simţită în Rusia şi de premergătorii lui Petru; ea era dictată de situaţia de atunci a statului; numai Petru a putut introduce reformele în viaţă. In scopul acesta el n'a trebuit nicidecum să se considere în relaţiuni de duşmănie cu poporul său; dimpotrivă, a trebuit să-l cunoască şi să-l iubească, să fie conştient de unitatea de sânge cu acest popor. Ceea ce trăieşte inconştient în popor, ca posibilitate, apare în cazul geniului ca înfăptuire, ca realitate. Intre popor şi oamenii săi mari e aceeaşi relaţiune ca şi între glia şi planta rodită de ea. E unitate şi nu divizare, dualitate. Şi în ciuda *silogiştilor* (un nou cuvânt !), nu există pentru un mare poet mai mare onoare decât aceea de a fi în cel mai înalt grad naţional, pentrucă altfel nici n'ar putea fi mare. Ceea ce numesc resoneurii *omenesc* în opoziţie cu *naţionalul*, nu reprezintă de fapt decât lucrurile *noi*, ce izvorăsc direct şi logic din cele *vechi*, chiar dacă cele dintâi nu sunt decât direct o negare a celor din urmă. Atunci când un oarecare principiu desvoltat până la extrem este dus până la absurd, nu există decât o singură soluţie firească, extrema opusă. Lucrul acesta e şi în firea omului, şi în firea popoarelor. Izvorul oricărui progres, al oricărui mers înainte nu rezidă deci în dualitatea popoarelor, ci în firea umană, după cum tot în aceasta din urmă rezidă şi izvorul abaterii dela adevăr, inerţiei şi imobilităţii.

★

Importanţa chestiunilor teoretice depinde de relaţia dintre ele şi realitate. Chestiunile ce mai sunt importante pentru noi, ruşii, sunt demult rezolvate în Europa, reprezentând demult simple adevăruri ale vieţii, adevăruri de care nu se îndoieşte nimeni, despre care nu mai discută nimeni şi cu care e toată lumea de acord. Şi ceea ce e şi mai bine, chestiunile acestea au fost rezolvate de însuşi procesul vieţii, încât chiar dacă teoria a contribuit la rezolvarea lor, a făcut-o cu concursul realităţii. Imprejurarea aceasta nu trebue, însă, să ne taie cutezanţa şi nici dorinţa de a soluţiona singuri aceste chestiuni, deoarece până nu le vom rezolva singuri şi pentru noi în-

şine, nu ne va fi de niciun folos faptul că ele au fost rezolvate deja în Europa. Transplantate pe terenul vieţii noastre, problemele acestea sunt şi nu mai sunt aceleaşi, ele necesitând o rezolvare de altă natură. Europa este preocupată acum de noi mari probleme. [16] Putem şi trebue să manifestăm interes pentru ele, să le urmărim, căci nimic omenesc nu trebue să ne fie străin, din moment ce vrem să fim oameni. Totodată, ar fi însă cu totul infructuos pentru noi să considerăm că aceste probleme sunt problemele noastre proprii. Ele sunt ale noastre numai în măsura în care sunt aplicabile în situaţia noastră; tot restul ne e străin şi am semăna cu Don Quichotte dacă ne-am înflăcăra (pentru) ele. Am merita [17] din cauza aceasta, mai curând bătaie de joc din partea europenilor, decât respectul lor. La noi, în mijlocul nostru, în jurul nostru, iată unde trebue să căutăm şi problemele noastre şi soluţiile lor. Tendinţa aceasta va fi rodnică, chiar dacă nu va fi strălucită. Germenii acestei tendinţe se văd în literatura contemporană rusă, şi aceştia anunţă zorile maturităţii şi virilităţii literaturii noastre. In această privinţă, literatura noastră a ajuns într'o situaţie, în care succesele ei de viitor şi mersul ei înainte depind mai mult de volumul şi cantitatea obiectelor pe care le va putea îmbrăţişa decât de ea însăşi. Cu cât vor fi mai largi graniţele conţinutului ei, cu cât va avea mai multă hrană activitatea ei, cu atât mai rapidă şi mai fecundă va fi desvoltarea ei. Oricum ar fi, chiar dacă n'a ajuns încă până la maturitate, a găsit totuşi şi a pipăit de pe acum drumul direct ce o duce spre această maturitate şi faptul acesta e un mare succes al ei.

Unul dintre cele mai izbitoare simptome ale maturităţii literaturii ruse contemporane e rolul pe care îl joacă în ea poemul în versuri. A fost un timp, când versurile erau bucuria şi mângâierea publicului nostru. Versurile acestea erau citite şi recitite, învăţate pe dinafară, cumpărate oricât de scump ar fi costat, sau retranscrise în caiete. Un nou poem în versuri, un fragment dintr'un poem, o nouă poezie apărută într'o revistă sau într'un almanah se bucurau de favoarea de a stârni zarvă, discuţii, entuziasm, discuţii în contradictoriu, etc. Versificatorii se iveau în număr enorm, creşteau ca ciupercile după ploaie. Lucrurile s'au schimbat acum. Versurile joacă un rol secundar în comparaţie cu proza. Ele sunt citite aproape fără poftă, de abia observate, cele bune fiind lăudate cu calm, iar cele mediocre trecute sub tăcere. In comparaţie cu trecutul, avem astăzi mult mai puţini versificatori. Din acest fapt, mulţi trag concluzia că veacul poeziei ar fi trecut pentru literatura rusă, că poezia ne-a părăsit aproape pentru totdeauna. Dimpotrivă, noi vedem în faptul acesta, mai curând triumful [18] şi nu declinul poeziei ruse. Ce a sdrun-

cinat şi a înlăturat după aceea cu totul mania de a scrie şi de a citi versuri? Mai înainte de toate, apariţia lui Gogol şi ulterior tipărirea operelor postume ale lui Puşkin şi, în sfârşit, ivirea lui Lermontov. Activitatea poetică a lui Puşkin poate fi împărţită în două perioade : ea e minunată în prima, dar încă puţin adâncă, neformată, accesibilă copierilor şi imitaţiunilor; în a doua perioadă, o găsim, însă, la o înălţime inaccesibilă datorită maturităţii, adâncimii şi vigoarei ei artistice; nu mai poate fi acum nici copiată, şi nici imitată. Talentul lui Lermontov a atras atenţiunea generală încă dela debutul său, tăind oricui pofta de a încerca să-l imite. După toate acestea, drumul gloriei poetice a devenit foarte anevoios, aşa încât talentul care putea juca înainte un rol strălucit, trebuia să se mulţumească acum cu o situaţie mai modestă. Ceea ce însemnează că gustul publicului în domeniul poeziei a devenit mai pretenţios, exigenţele sale au devenit mai severe; e de sigur un progres şi nu un declin al gustului. Pentru ca o carte de versuri să stârnească entuziasmul general al publicului, să producă mişcare în întreaga literatură e necesar acum un nou Puşkin, un nou Lermontov. Domnilor poeţi le-a devenit de pe acum imposibil să atragă atenţia asupra domniilor lor sau să dobândească un renume care să depăşească cât de puţin adevăratele lor merite în ceea ce priveşte talentul lor. Un adevărat talent va fi apreciat întotdeauna; succesul lui nu mai depinde nici de eventualii protectori, şi nici de eventualele persecuţii ale revistelor (acestea nu-i mai pot aduce vreun rău decât prin tăcerea lor, nicidecum însă prin laudele sau criticile lor). El va fi remarcat şi apreciat, numai în măsura adevăratei sale valori.

In anul trecut, 1846, au apărut versurile domnilor *Grigoriev, Polonski, Lizander, Pleşceev,* a doamnei *Iulia Jadovscaia,* „*Troian şi Angheliţa*“ de d-nul Weltman, un soi de poveste pentru copii, nici versuri, nici proză, ci un fel de proză ritmată şi „*Cuvânt despre oastea lui Igor*“, transformat de d-nul Minaev într'un poem după gustul unor vremuri recente, când erau la modă poemele, dar lipsit de aroma lui străveche. D-nul Minaev n'a făcut de fapt decât să dilueze într'un vers destul de vioi, destul de scurtul şi concisul „*Cuvânt despre oastea lui Igor*“. Vom fi bucuroşi dacă încercarea d-lui Minaev va plăcea publicului; întru cât ne priveşte însă pe noi, ne place atât de mult „*Cuvântul despre oastea lui Igor*“ în forma lui originală, încât n'am putea să nu privim cu rezerve adaptarea lui. Credem că nu e de loc necesar să fie schimbat, tradus sau prefăcut, ci doar să fie schimbate cuvintele prea învechite şi neînţelese, prin cuvinte mai noi şi mai pe înţeles, luate chiar din limba populară. Am spus că versurile d-lui Minaev au vioiciune; voi mai adăuga că

ele sunt pe atât de bombastice, pe cât de exaltate, şi că găsim în ele mai multă retorică decât poezie. Domnul Minaev este un adorator entuziast al „*Cuvântului despre oastea lui Igor*“, poezie ce s'ar situa mai presus de toată poezia rusă, începând dela Lomonosov până la Lermontov inclusiv. Lucrul acesta e exprimat în postfaţa lucrării sale în versuri, ce poartă următorul titlu de naivă alură seminaristă: „Pentru tinerele şi tinerii doritori de cunoştinţe“.

Versurile doamnei Iulia Jadovscaia au fost lăudate aproape de toate revistele noastre. Intr'adevăr nu le-ar putea fi contestat un oarecare talent poetic. Păcat însă că izvorul de inspiraţie al acestui talent nu e viaţa ci visul, neavând astfel nicio legătură cu viaţa şi conţinând foarte puţină poezie. Faptul acesta provine din atitudinea doamnei Jadovscaia, ca femeie, faţă de societate. Iată versuri care explică întru totul acest considerent:

De mâhnire mi-e sufletul lovit;
Mi-e greu în lume, amice iubit;
Sătulă sunt de intrigi, şoapte —
Deşertăciunea vieţii o urăsc,
De-a bărbaţilor vorbe netoate,
De-ale femeilor, false suspine,
De-ale lor mătăsuri străine,
De-ale lor inimă şi minte deşartă,
De-ale lor frumuseţe fardată.
Deşărtăciunea vieţii o urăsc,
Dar lumea Domnului, o iubesc,
Şi veşnic va avea a mea iubire —
A stelelor cerească sclipire,
Şi freamătul pomului răcoros,
Şi verdele câmpiei mătăsos,
Şi murmurul izvoarelor ce plâng,
Şi al privighetorii cântec în crâng.

Trebue să aibă o femeie foarte multă îndrăsneală şi eroism, pentru ca îndepărtată în asemenea mod sau îndepărtându-se singură de societate, să nu se închidă într'un cerc restrâns de vis, şi să se arunce în vâltoarea vieţii, dacă nu pentru căutarea unor plăceri pe care nu le poate găsi, cel puţin pentru a duce luptă împotriva ei. Doamna Jadovscaia a preferat pasului acesta greu o neturburată contemplare a cerului şi stelelor. Aproape în fiecare poezie a ei, nu conteneşte de a privi către cer şi stele; n'a putut însă descoperi nimic nou în înălţimile cerului, spre deosebire de Leverrier, care a descoperit planeta *Neptun*, neştiută de nimeni înainte. Leverrier e astfel mai poet,

decât doamna Jadovscaia, deşi el nu scrie de loc versuri. Suntem gata să fim de acord cu cei ce vor găsi această comparaţie a noastră nelalocul ei sau forţată; trebue să spunem totuşi, că a privi cerul tot timpul şi a nu fi în stare să te exprimi decât cu fraze comune, rimate sau nerimate, e o dovadă de proastă poezie. Şi ce lucru cu tâlc ar putea vedea pe cer un poet al zilelor noastre, ce n'ar avea cunoştiinţă de cele mai generale noţiuni de fizică şi astronomie, neştiind că această cupolă albastră, care îi captivează ochii nu există în realitate fiind doar un rezultat al însăşi vederii lui, devenite centrul convexităţii sferice, pe care o vede; că înălţimile pe care le doreşte atât de mult sunt pustii, reci şi fără aerul necesar respiraţiei, că nu poţi ajunge dela o stea la alta sburând chiar şi timp de o mie de ani pe cel mai bun aerostat... Dar pământul ! Ne bucurăm pe el de lumină şi căldură; toate sunt ale noastre, toate ne apar aproape şi de înţeles, pe pământ se împlineşte viaţa şi poezia noastră... Cine se îndepărtează însă de el, nefiind în stare să-l înţeleagă, nu poate fi poet, neputând prinde în înălţimile reci decât doar fraze reci şi deşarte... [19]

Din cărticelele de versuri mai sus amintite, ce au apărut anul trecut, cele mai remarcabile sunt *versurile lui Apolon Grigoriev.* Găsim în ele, măcar luciri de poezie *serioasă,* cu alte cuvinte poezie de care nu ţi-e ruşine să te ocupi în mod serios. Puţine luciri, din păcate, şi pe care d-l Grigoriev le datoreşte influenţei lui Lermontov; influenţa aceasta dispare însă din ce în ce mai mult, cedând loc unei originalităţi, ce se reduce în întregime la o înşiruire de fraze nebuloase şi mistice, pe care citindu-le îţi vine fără vrere în minte vechea epigramă :

Nu-i vorbă, Bibrius în limba zeilor cânta,
Căci niciun muritor, zău, nu-l înţelegea.

Iată o originalitate de mai puţin merit chiar decât o imitaţiune !

Insă o adevărată achiziţie a literaturii ruse, în general, a fost în anul trecut, editarea versurilor lui Colţov. Deşi versurile acestea fuseseră demult tipărite şi citite în almanahuri şi reviste, ele produc impresia a ceva nou, tocmai pentrucă sunt culese la un loc, oferind cititorului o idee asupra întregii activităţi poetice a lui Colţov şi constituind un tot unitar. Această carte constitue o achiziţie capitală, clasică a literaturii ruse, ea neavând nimic comun cu ediţiile efemere, care, deşi posedând oarecari însuşiri relative, sunt răsfoite ca ceva nou, pentru ca apoi să fie uitate. In vremea noastră, un talent doar de versificator e ceva foarte obişnuit; dar pentru ca să

poată avea vreo valoare, nu trebue să fie pur şi simplu un talent, ci un mare talent, înarmat cu o putere de gândire originală, cu o dragoste caldă de viaţă şi cu o adâncă înţelegere a acesteia. Mulţumită discuţiilor din reviste, unele talente mici au înţeles acest lucru într'un fel al lor, apar'e, începând să tipărească pe copertele cărţuliilor lor, epigrafe, spre a atesta că poezia lor excelează prin *tendinţe contemporane*, şi încă epigrafe scrise în limba latină, ca de pildă: *Homo sum et nihil humani a me alienum puto*. Dar nici erudiţia, nici epigrafele latine, şi nici chiar şi o adevărată cunoaştere a limbii latine, nu-i dau omului ceea ce nu i-a dat natura, încât aşa zisele „tendinţe contemporane" ale poeţilor, de o anumită categorie, vor fi întotdeauna „sbucium al gândului captiv".

Iată de ce semi-analfabetul negustor de vite Colţov, fără ştiinţă şi fără învăţătură, a găsit mijlocul de a deveni un poet neobişnuit şi original. A devenit poet, fără să ştie singur cum, şi a murit cu credinţa sinceră că, chiar dacă a reuşit să scrie vreo două, trei poezii cumsecade, a fost totuşi un poet mediocru, jalnic... Entuziasmul şi lauda prietenilor au avut prea puţină înrâurire asupra amorului său propriu... Dacă ar fi trăit acum, s'ar fi bucurat pentru prima oară, deoarece s'ar fi convins de propria lui valoare; soarta i-a refuzat însă această răsplată bine meritată pentru atâtea chinuri şi îndoieli...

Deoarece n'am mai putea adăoga nimic despre poezia lui Colţov, înafară de cele arătate în articolul *Viaţa şi operele lui Colţov*, articol inclus în ediţia operelor sale, îl recomandăm celor care nu l-au citit şi care ar dori să afle ce părere avem despre talentul lui Colţov şi locul lui în literatura rusă.[20]

Printre lucrările în versuri, ce n'au apărut în volumaşe aparte, ci în diferitele publicaţii periodice din anul trecut, pot fi remarcate următoarele: *Moşierul*, poveste *(în Petersburski Sbornic)*, şi *Andrei*, poem *(în Otecestvennâie Zapiski)* de d-l Turgheniev; *Maşenca*, poem de d-l Maicov *(în Petersburski Sbornic)*; *Macbeth* de Shakespeare, în traducerea d-lui Crondberg în versuri şi proză. Poezii, mici, remarcabile, au apărut foarte puţine anul trecut, ca şi în general în ultimul timp. Cele mai bune aparţin penei domnilor Maicov, Turgheniev şi Necrasov.

Despre poeziile lui Necrasov am putea spune ceva mai mult, dacă n'ar fi o piedecă relaţiunile strânse dintre acest poet şi revista noastră *Sovremennic*...

O propos, despre traducerile în versuri ale operelor clasice. Domnul A. Grigoriev a tradus *Antigona* lui Sofocle *(Biblioteca pentru citit*, Nr. 8). Mulţi dintre literaţii noştri şi-au făcut obiceiul să

vorbească cu tainică importanţă despre lucruri foarte demult cunoscute şi să se apuce, cu mare încredere de sine, de nişte lucruri pentru care n'au nicio aplicaţiune. D-nul Grigoriev anunţă într'o scurtă prefaţă a traducerii d-sale, că îşi va „expune la timpul cuvenit concepţia sa asupra tragediei greceşti", concepţie, „ce se bizuie, *de altfel*, pe conexiunea directă dintre această tragedie şi misterele antice". Este cunoscut însă acest lucru până şi de copiii din primele clase de gimnaziu. Ideia de pildă, că în *Antigona* ni s'ar desvălui lupta a două principii ale vieţii omului, dreptul şi datoria *personală* şi dreptul şi datoria *obştească* şi că din formele antice din *Antigona* ar străbate deci prevestirea unei noi vieţi, ideia aceasta îi aparţine exclusiv d-lui Grigoriev şi suntem gata să-i confirmăm cu bucurie prioritatea. Cât priveşte, însă, însăşi *Antigona*, cu greu ar recunoaşte-o Sofocle — „albina atică" — în această traducere pripită, pretenţioasă şi foarte inexactă a domnului Grigoriev. Maiestosul vers antic (iambul hexametric) s'a transformat într'un fel de proză fărâmată şi neregulată, care aminteşte recentele reprezentaţii „dramatice" ale dramaturgilor noştri pământeni; corurile melodice s'au prefăcut într'o adunătură de cuvinte deşarte, lipsite, de multe ori, de orice sens; de coloritul antic, de atributele caracteristice ale fiecărui personaj în parte, nici pomeneală [1]). Se pune întrebarea, în ce scop s'a tot trudit domnul Grigoriev ? Pentru a ne omorî oare dorinţa, şi aşa nu prea mare, de a-i citi pe clasicii antici, cu care s'a comportat cu atâta nechibzuinţă...

Cât priveşte literatura [21] în proză, au apărut anul trecut în ediţii separate, numai două lucrări: *Pădurea Brânscului, episod din primii ani ai domniei lui Petru cel Mare*, roman de d-l Zagoskin, şi partea a doua a *Înălţimilor Petersburgului* de d-l Butcov.

Noul roman al d-lui Zagoskin prezintă toate însuşirile, bune şi rele, ale romanelor sale precedente. Intr'o anumită măsură, acest nou roman nu e decât o nouă imitaţie nu ştiu a câta la număr, a primului său roman, *Iurii Miloslavski*. Eroul ultimului său roman este, însă, şi mai banal şi mai impersonal, decât eroul primului roman. Despre eroină, nici n'avem ce vorbi; nu e de loc, un tip de femeie, şi cu atât mai puţin un tip de rusoaică dela sfârşitul veacului al XVII-lea. Prin intriga lui, romanul *Pădurea Brânsc* aminteşte romanele şi nuvelele sentimentale din veacul trecut. Sotnicul de streliţi Leovşin se îndrăgosteşte *ca în romane* de o fecioară ideală, cu care îl leagă soarta într'un han. Incă din prima parte a romanului, aflaţi

---

1) Nu mai vorbim de nenumăratele greşeli; d-l Grigoriev e de părere că Ares (Marte) trebue să fie pronunţat Arés, etc.

că boierul Buinosov a pierdut o fetiţă mică în pădurea Brânsc, în care făcuse un popas, în timpul unei călătorii, însoţit de suita lui de şerbi, vreo cincizeci de oameni. Aflând acest lucru, ghiciţi imediat că fecioara ideală care l-a captivat pe Leovşin, este fiica lui Buinosov, putând ghici astfel şi cum se va desfăşura romanul şi cum se va termina el. Dragostea celor doi tineri este expusă de frazele banale ale romanelor de duzină din veacul trecut, fraze care nu i-ar fi putut, în niciun caz, trece prin cap unui rus din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, când nu apăruse încă renumita carte: *Pilde de cum trebue scrise diferite complimente* ş.a.m.d. Printre părţile slabe ale romanului, trebue să fie indicată şi tendinţa lui, fruct al dorinţei autorului de a se arăta încântat de obiceiurile şi moravurile vechi, chiar şi pentru cele mai neghioabe, grosolane şi barbare, opunându-le, când trebue şi când nu trebue, obiceiurilor şi moravurilor din timpurile noastre. Acest neajuns n'are, de altfel, prea mare importanţă: atunci când autorul descrie în mod neverosimil şi slăbuţ viaţa din timpurile vechi, nu produce, bineînţeles, niciun fel de impresie asupra cititorilor, plictisindu-i, doar; iar atunci când zugrăveşte *bunele vremuri vechi*, în adevărata lor lumină, ca un scriitor de talent, obţine un rezultat cu totul contrar celui pe care-l urmărise, insuflându-i cititorului convingeri contrare acelora pe care voise să i le insufle şi invers. Cele mai bune pagini ale romanului, scrise cu un minunat talent şi deşteptând mare interes, sunt de pildă: scena din „Zemskii pricaz" şi a domnului subdiac Anufri Trifonovici, povestea unui vătaf al lui Buinosov, — cum se pierduse fiica acestuia în faţa ochilor a şapte dădaci şi o jumătate de sută de şerbi, şi în primul rând, scena judecăţii de arbitraj în maniera tătărească, judecată, în care în persoana boierului Curodavlev şi a doi ţărani, care au venit la dânsul să se judece, este arătat tot farmecul unora dintre vechile moravuri. Printre părţile bune ale noului roman al d-lui Zagoskin mai trebue să fie remarcate de asemenea şi caracterele schismaticilor: Andrei Pomoreanin, stareţul bătrân Pafnutie, părintele Filip, stareţul Volosatîi şi boierul Curodavlev, mucenic voluntar al orgoliului feudal, caractere, în general, destul de bine, iar, uneori, chiar minunat conturate. Cel mai bine e zugrăvit însă, Andrei Pomoreanin. E regretabil doar faptul că domnul Zagoskin oferă în romanul său, atenţiei cititorului mai mult dragostea incoloră şi plictisitoare a eroului său, decât tablouri de moravuri şi evenimente istorice ale acestei interesante epoci. Limba în care e scris acest nou roman al d-nului Zagoskin, ca şi toate romanele sale precedente, apare clară, simplă, lină şi pe alocurea însufleţită şi vie.

Scanned with OKEN Scanner

Partea a doua a *Înălţimilor Petersburgului* de d-nul Butcov, ni s'a părut mult mai bună decât prima, deşi n'am găsit-o rea nici pe prima. După părerea noastră, domnul Butcov n'are talentul necesar pentru a scrie romane şi nuvele, şi el face foarte bine că rămâne întotdeauna în cadrul acestui gen de povestiri şi schiţe fotografice, creat de însăşi domnia-sa [22]. Nu e creaţiune, nu e poezie, conţine, totuşi, anumite elemente de creaţiune şi poezie. Povestirile şi schiţele domnului Butcov sunt faţă de roman şi nuvelă, ca şi statistica faţă de istorie, ca şi realitatea faţă de poezie. Nu găseşti în ele decât puţină fantezie, în schimb, însă, multă inteligenţă şi inimă; puţin humor, în schimb, multă ironie şi spirit, izvorând dintr'un suflet altruist. E posibil că d-nul Butcov să nu aibă decât un talent unilateral şi prea puţin cuprinzător; s'ar putea întâmpla să aibă cineva talent mai multilateral şi mai cuprinzător decât acela pe care îl are d-nul Butcov, amintind cutare sau cutare talent şi mai mare dar deşi talentul domnului Butcov nu aminteşte de nimeni, el îşi are cu desăvârşire propriile sale trăsături. Nu imită pe nimeni şi n'ar putea nimeni să-l imite fără risc. Iată de ce avem deosebită admiraţie şi stimă pentru talentul domnului Butcov. Povestirile, schiţele, anecdotele domnului Butcov, denumiţi-le cum vă place, reprezintă un gen deosebit de literatură, pe care nu l-am avut până acum.

Notăm cu mare satisfacţie că, în această nouă carte, domnul Butcov alunecă mai puţin spre caricatură, întrebuinţând totodată şi mai puţine cuvinte bizare, că limba lui a devenit mai exactă, mai precisă, iar conţinutul mai plin de gândire şi veracitate, decât în prima carte. Inseamnă, deci, că domnul Butcov face progrese. Dorim din tot sufletul ca a treia carte a *Înălţimilor Petersburgului* să apară cât mai repede.

Trecând la lucrările remarcabile de proză literară, apărute în culegerile şi revistele din anul trecut, privirea noastră se va opri, înainte de toate, asupra romanului *Sărmanii oameni*, care a creat o mare faimă unui nume, deunăzi, cu totul necunoscut în literatură. S'a vorbit, de altfel, atât de mult în toate revistele, despre această operă, încât orice alte păreri mai noi şi mai amănunţite asupra acestui roman n'ar mai putea prezenta interes pentru publicul nostru. Nu ne vom opri, deci, pe larg asupra acestei chestiuni. Nu găsim în literatura rusă un al doilea exemplu de o atât de rapidă celebritate, ca aceea pe care şi-a căpătat-o domnul Dostoevski. Vigoarea, adâncimea şi originalitatea talentului domnului Dostoevski au fost imediat recunoscute de toată lumea şi ceea ce e şi mai important, e că publicul şi-a manifestat imediat şi exigenţe necumpătate

față de talentul domnului Dostoevski și o necumpătată intoleranță față de neajunsurile lui, efecte pe care nu le stârnește decât un talent extraordinar. In mod unanim aproape toată lumea găsește în *Sărmanii oameni* ai domnului Dostoevski aptitudinea acestuia de a-l obosi și de a-l entuziasma, în același timp, pe cititor; iar unii au atribuit această proprietate prolixității, iar alții unei fecundități nezăgăzuite. Trebue să recunoaștem, într'adevăr, că dacă *Sărmanii oameni* ar fi apărut într'un volum chiar și cu o zecime mai mic, și dacă autorul ar mai fi avut și prevederea de a curăța din romanul său repetările inutile de fraze și cuvinte, opera aceasta ar fi fost ireproșabilă, din punct de vedere artistic. In numărul al doilea al revistei *Otecestvennâie Zapiski*, d-l Dostoevski a oferit judecății publicului, care manifestă interes pentru el, un nou roman intitulat *Alter ego. Aventurile d-lui Goleadkin.* Cu toate că debutul i-a netezit, îndeajuns, acestui tânăr scriitor drumul spre succes, trebue să constatăm, totuși, că *Alter ego* n'a avut câtuși de puțin succes, Dacă pe acest temei, noua operă a domnului Dostoevski n'ar putea fi totuși condamnată și declarată nereușită, cu atât mai puțin cu cât nu are niciun fel de calități, trebue, totuși, să recunoaștem că și judecata publicului nu e lipsită de temei. Autorul *Alter ego*-ului a dat la iveală o uriașă forță creatoare, caracterul eroului principal făcând parte din galeria celor mai adânci și mai îndrăsnețe creațiuni, cu care se poate făli literatura rusă; această operă e plină de inteligență, de veracitate, și de măestrie artistică; se vede, însă, totodată incapacitatea teribilă a autorului de a dispune și orândui cu economie abundența propriilor sale forțe. Toate neajunsurile, ce erau scuzabile în *Sărmanii oameni*, ca primă încercare, apar în *Alter ego* ca neajunsuri monstruoase. Și ele se reduc la un singur lucru: la incapacitatea unui talent prea bogat în forțe de a-și fixa o măsură rațională și de a da hotare precise desvoltării literare a ideii concepute. Să încercăm să lămurim cele ce spunem, prin exemple. Gogol a concentrat atât de adânc și viu trăsăturile caracterului lui Hlestacov, încât ar fi putut ușor să-l mai întrebuințeze, încă în vreo zece comedii, în care Ivan Alexandrovici să se fi prezentat cu totul fidel caracterului său, deși în situații absolut noi : ca mire, soț, tată de familie, moșier, bătrân, etc. Fără îndoială că aceste comedii, ar fi fost tot atât de excelente ca și *Revizorul*, dar n'ar fi putut avea același succes și ar fi început mai curând să plictisească decât să stârnească plăcere, căci omul se satură mâncând mereu aceeași mâncare. Poetul și-a îndeplinit misiunea dacă și-a exprimat în opera sa o anumită idee, dar nu trebue să stărue asupra ei, de teama de a nu stârni plictiseală. Dăm un alt exemplu în această

privinţă: Gogol a ezclus cele două splendide scene din comedia lui, pentru faptul că ele încetinează destăşurarea acţiunii. Comparativ ele sunt tot atât de excelente, ca şi toate celelalte scene ale comediei; de ce le-a exclus aşa dar Gogol? Pentru simplul motiv că acest scriitor posedă, în cel mai înalt grad, simţul proporţiilor literare, ştiind nu numai cu ce să înceapă şi unde să se oprească, dar să şi desvolte subiectul atât cât e necesar. Ştim că domnul Dostoevski a exclus din *Alter ego* o scenă excelentă, simţind şi el că romanul său a luat proporţii prea mari şi suntem convinşi că dacă ar fi redus *Alter ego* cel puţin cu o treime lăsând la o parte, fără părere de rău şi unele lucruri bune, ar fi avut cu totul alt succes. *Alter ego* prezintă şi un alt important neajuns. E vorba de coloritul lui fantastic. Fantasticul poate avea loc, în timpurile noastre, numai în casele de nebuni şi nicidecum în literatură, el trebuind să fie sub observarea medicilor, şi nu a poeţilor. Din toate aceste cauze, *Alter ego* a fost apreciat numai de câţiva diletanţi ai artei, pentru care operele literare nu alcătuesc numai obiectul unei simple desfătări, ci şi un obiect de studiu. Publicul nu este compus însă din diletanţi, ci din cititori obişnuiţi, care nu citesc decât ceea ce le face pur şi simplu plăcere, fără a reflecta pentru ce le place această operă şi care închid imediat cartea, dacă încep să simtă oboseală, chiar fără a adânci motivul pentru care nu le sunt pe plac cele citite. O operă ce place cunoscătorilor şi nu place majorităţii cititorilor, poate să aibă calităţile ei, o operă într'adevăr bună place însă, tuturor, sau, cel puţin, plăcând primei categorii, este citită şi de a doua. Gogol n'a plăcut tuturor, e citit însă de toată lumea...

In numărul zece al revistei *Otecestvennâie Zapiski* a apărut o a treia operă a d-lui Dostoevski, nuvela *Domnul Proharcin*, care a produs o neplăcută impresie în rândurile tuturor admiratorilor d-lui Dostoevski. Această nuvelă are sclipiri de mare talent, [23] dar îmbrăcate într'o asemenea groaavă întunecime, încât cititorul nu poate întrezări nimic... Avem impresia că această poveste bizară nu e rodul unei inspiraţii, ci al unei creaţiuni libere şi naive, rodul... cum s'o spun? — a cine ştie ce mod de a filosofa, al unei pretenţiozităţi intelectuale... şi se prea poate să ne înşelăm, dar atunci ne întrebăm de ce e atât de afectată această nuvelă, de ce e manierată, neînţeleasă. Dă impresia că e o întâmplare ce a avut loc cu adevărat, dar bizară şi încurcată, şi nu o creaţiune poetică? In artă nu trebue să fie nimic întunecos şi de neînţeles; operele poetice sunt mai presus decât aşa zisele „întâmplări adevărate", tocmai prin faptul că poetul luminează prin flacăra fanteziei sale toate sinuo-

zităţile sufletului eroilor săi, toate cauzele tainice ale acţiunii lor, îndepărtează din evenimentul pe care îl descrie tot ce e întâmplător, prezentând ochilor noştri numai ceea ce e necesar ca un rezultat inevitabil al unei serii de cauze suficiente. Nu mai vorbim de obiceiul autorului de a repeta des unele expresii reuşite (ca de pildă *Proharcin înţeleptul),* slăbind astfel puterea primei impresii ; iată de sigur un neajuns secundar şi mai ales, reparabil. In treacăt observăm că la Gogol nu găsim asemenea repetări. N'avem dreptul de sigur, să pretindem ca operele lui Dostoevski să aibă desăvârşirea operelor lui Gogol ; credem, însă, că nu poate fi decât în folosul unui talent mare faptul de a lua exemplu dela un talent şi mai mare.

Printre operele remarcabile aie literaturii uşoare apărute în anul trecut, pot fi numite nuvelele *Basmul în realitate sau realitatea în basm* de Luganski. precum şi *Satul* de d-l Grigorovici, nuvele ce au apărut în revista *Otecestvennâie Zapiski.* Ambele aceste lucrări au însuşirea comună de a fi interesante ca excelente schiţe fiziologice ale unor laturi ale vieţii de toate zilele şi nu ca nuvele. Nu voim să afirmăm, prin aceasta, că nuvelele lui Luganski n'ar prezenta interes ca atare ; vrem să afirmăm numai că e mult mai interesantă prin diversiunile şi accesoriile ei, decât prin intriga ce se desfăşoară în ea. Cu toate că nu constitue decât unul din episoadele ei şi nu e legat de conţinut, tabloul casei ţărăneşti cu ferestrele încrustate şi în contrast cu casa ţărănească ucraineană, e mai bun decât toată nuvela. „In general, cele mai interesante lucruri în nuvelele lui Luganski sunt tocmai amănuntele şi ultima nuvelă a domniei sale este, îndeosebi, bogată în amănunte interesante, înafară de subiectul general al nuvelei care nu serveşte, aici, decât, doar drept cadru, şi nu ca tablou, ca mijloc şi nu ca ţel. S'ar putea spune mai multe în această privinţă, deoarece însă vom avea în curând ocazia să ne spunem părerea asupra întregii activităţi literare a acestui scriitor, ne mulţumim, deocamdată, numai cu aceste câteva rânduri.

Putem spune chiar dela început că domnul Grigorovici n'are de loc talent de nuvelist, dar are un remarcabil talent pentru acele schiţe ale vieţii obşteşti, care au primit în literatură denumirea de *fiziologice.* Dumnealui a voit, însă, să facă *Satul* său o nuvelă, rezultând, de aici, toate neajunsurile acestei lucrări, neajunsuri pe care le-ar fi putut uşor evita, dacă s'ar fi mărginit la descrierea unor scene din viaţa ţărănească de toate zilele, nelegate exterior între ele, dar însufleţite de o singură idee comună. Nereuşită este şi încercarea dumnealui de a privi în viaţa lăuntrică a eroinei nu-

velei sale ; Aculina d-sale apare în general, ca un personaj destul de incolor şi imprecis tocmai pentru faptul că scriitorul s'a străduit să facă din ea o figură deosebit de interesantă. Printre neajunsurile nuvelei trebue să fie considerată, de asemenea, şi descrierea în unele părţi forţată, rafinată şi afectată a naturii. Schiţele, însă, din viaţa ţărănească propriu zisă, alcătuesc partea strălucită a acestei lucrări a d-lui Grigorovici. El a arătat, în această direcţie, mult spirit de observaţiune şi cunoaştere a stărilor de lucruri, ştiind să ne redea aceste calităţi cu minunat talent în imagini simple, adevărate şi juste. *Satul* lui e una din cele mai bune lucrări beletristice din anul trecut [24].

Articolul lui Luganski, *Ţăranul rus*, care a apărut în partea treia a revistei *Novoselie*, este plin de adâncă semnificaţie, distingându-se printr'o neobişnuită măestrie a expunerii şi figurând în general, printre schiţele fiziologice cele mai bune ale acestui scriitor, al cărui talent neobişnuit n'are rivali în acest gen de literatură.

Romanul d-lui Weltman *„Aventuri din marea vieţii"*, continuă în numărul al şaselea al *„Bibliotecii pentru citit"*, roman ce nu s'a terminat nici în ultimul număr, din anul trecut, al acestei reviste. In acest nou roman al său, d-nul Weltman a dat la iveală aproape un talent şi mai mare, decât în operele sale precedente, dar totodată şi incapacitatea de a dispune de propriul d-sale talent. In *Aventurile* d-sale, apar grămadă foarte multe personaje, dintre care multe zugrăvite cu neobişnuită măestrie; multe tablouri uimitor de juste, din viaţa contemporană rusă; totodată însă şi multe personaje nenaturale, situaţii forţate şi întâmplări prea încurcate, a căror deslegare survine de multe ori ca *deus ex machina*. Toate părţile minunate ale acestui roman aparţin talentului d-lui Weltman, fără îndoială, unul din cele mai remarcabile talente ale timpului nostru ; iar toate părţile slabe ale *Aventurilor* îşi au, la obârşie, dorinţa intenţionată a d-lui Weltman de a dovedi superioritatea moravurilor vechi faţă de cele actuale. Bizară tendinţă ! Nu facem parte, în niciun caz, din categoria admiratorilor necondiţionaţi ai moravurilor actuale ale societăţii ruseşti, văzând tot atât de bine ca oricare alţii, părţile bizare şi neajunsurile lor şi dorind îndreptarea lor. Ca şi slavofilii, avem şi noi un ideal al nostru de moravuri, în numele căruia am dori îndreptarea lor; idealul nostru nu-şi are însă faţa îndreptată către trecut, ci către viitor, sprijinindu-se pe prezent. Inainte se poate merge, înapoi, însă, în niciun caz, şi oricât ne-ar atrage îndărăt unele stări de lucruri din trecut, acesta a dispărut pentru totdeauna. Suntem de acord că tinerii fii de negustori, care chefuesc după o modă nouă, s'au învăţat mai cu-

rând să risipească averea agonisită de părinţi, decât să strângă singuri avere, suntem de acord că ei sunt mai bizari şi mai absurzi decât părinţii lor care ţin dârz la obiceiurile vechi. Nu putem fi însă nicidecum de acord, că părinţii lor nu sunt şi ei bizari şi absurzi. Generaţiile tinere chiar şi cele ale negustorilor, exprimă o perioadă de tranziţie a păturii lor, dela mai rău spre mai bine; acest mai bine nu se va ivi însă, ca atare, decât ca un rezultat al tranziţiei în comparaţie cu stările vechi de lucruri, procesul de tranziţie apare mai curând ca ceva rău decât ca ceva bun. Luptaţi pentru îndreptarea moravurilor prin satiră sau, ceea ce e preferabil oricărei satire, prin zugrăvirea exactă a acestor moravuri; nu luptaţi, însă, în numele unor moravuri vechi, ci în numele raţiunii şi al bunului simţ, nu în numele unor visuri şi a unei imposibile întoarceri înapoi, ci în numele desvoltării posibile a viitorului, din prezent. Parţialitatea în orice direcţie, faţă de cele vechi sau faţă de cele noi, constitue întotdeauna o piedecă în calea atingerii scopului, inducând, întotdeauna, în eroare, chiar şi persoana cea mai pasionată de adevăr şi care acţionează în baza unor convingeri din cele mai nobile. Lucrul acesta i s'a întâmplat d-lui Weltman în noul său roman. El a dat personajelor imorale, din romanul său, un anume colorit, încât ele apar a fi imorale din cauza moravurilor noi, rămânând oameni excelenţi dacă ar fi trăit în vremurile lui Coşihin. Ne credem în drept să tragem, în orice caz, o asemenea concluziune din faptul că autorul nici nu se gândeşte să-şi mascheze simpatia sa pentru moravurile vechi şi antipatia sa pentru cele noi. Păşind pe drumul adevărului, autorul a arătat, de pildă, în mod imparţial adevăratele cauze ale enormei îmbogăţiri a negustorului Zaholustiev. El a crezut, însă totodată necesar să-l înfăţişeze în contrast cu Selifont Miheici, care s'a îmbogăţit şi el enorm, dar în mod cinstit şi drept, şi în primul rând pentrucă „a trăit după obiceiul vechi rusesc". Am vrea să ştim, ce-ar spune negustorii noştri despre această utopie a agonisirii unor averi uriaşe în mod cinstit... După părerea d-lui Weltman, un rus care are nenorocirea să ştie limba franceză, este un om pierdut... Ce mai prejudecăţi găseşti câteodată la oameni cu minte şi talent!...

Eroul romanului, *Dmitriţki*, un fel de Vanea Cain modern sau ceea ce numesc francezii *chevalier d'industrie*, este un personaj foarte firesc şi, în general, conturat cu măestrie de autor. In schimb, eroina Salomeia Petrovna, căreia i-a revenit rolul desavantajos de reprezentantă a noilor moravuri şi de cunoscătoare a limbii franceze, e un personaj cu totul fantastic. Ni se prezintă la început

ca o actriţă nedibace până la trivialitate, plină de fasoane, ipocrită, rece, pentru a deveni, apoi, una dintre cele mai pasionate femei ce s'ar putea închipui. Precum am arătat romanul are o acţiune extrem de încurcată, cu tot atâtea episoade, câte personaje, iar acestea din urmă, fără număr. Imediat ce se iveşte un nou personaj autorul îşi părăseşte, fără multă ceremonie, eroul şi eroina romanului, începând să-i povestească cititorului istoria acestui nou personaj, din ziua naşterii sale, şi câteodată din ziua naşterii părinţilor săi şi până în ziua ivirii lui în roman. Mare parte dintre aceste personaje introduse apar zugrăvite sau conturate cu mare iscusinţă. Romanul are o desfăşurare foarte interesantă, întâmplările au mult adevăr, totodată însă şi multe lucruri neverosimile. În clipa în care autorul n'are la dispoziţie mijloace pentru a deslega în mod natural un nod al intrigii sau a ţese una nouă, se iveşte *deus ex machina* [25]. De pildă, răpirea Salomeiei de către şerbii lui Filip Savici, un moşier din gubernia Kiev, este cea mai imposibilă interpretare forţată de roman, la care s'ar fi putut hotărî un scriitor cu talent. Asemenea improbabilităţi fantastice abundă în viaţa lui Dmitriţki ; recoltând succese în toate, acesta se pricepe să iasă cu bine din orice situaţie grea şi desavantajoasă. Soseşte la Moscova fără acte, numai cu un cervoneţ, se opreşte într'un hotel, bea, trăieşte pe picior mare, iar soarta îi trimite deodată un literat, care ocupase cu o zi înainte aceeaşi cameră în hotel şi care luându-l drept om de litere îl duce la el acasă, propunându-i să locuiască la el şi îi oferă şi bani. Toate acestea se întâmplă ca prin farmec, dând dovadă că d-nul Weltman are mai mult talent pentru descrierea episoadelor şi amănuntelor, decât pentru a crea ceva unitar, că el are mai mult înclinaţiune pentru basme, decât pentru romane şi că sistemul şi teoria prilejuiesc mult rău talentului său remarcabil...

Dacă mai pomenim şi despre *Ungurii*, schiţă fiziologică apărută în *Finskii Vestnic*, terminăm enumerarea a tot ce a fost deosebit de remarcabil în literatura beletristică în anul trecut. Nu e prea mare această enumerare [1]), n'am vrut însă să pomenim multe lucrări, nu pentrucă în toate cele trecute sub tăcere am vedea numai părţi rele şi nimic bun, ci numai pentrucă credem necesar să vorbim doar despre cele deosebit de remarcabile.

După exemplul *Culegerii petersburgiene* a fost editată la Mos-

1) Acest lucru se datoreşte în parte şi faptului că multe opere literare remarcabile, mai ales nuvele, au trebuit să apară anul trecut într'o culegere mare, care n'a fost însă editată. Dată fiind apariţia „Sovremennicului", literatul ce intenţionase să editeze suszisa culegere, a crezut mai potrivit să renunţe la planul său, predând „Sovremennicului" materialul pe care-l strânsese.

cova *Culegerea literară şi ştiinţifică moscovită*, care cu toată tendinţa ei slavofilă, conţine câteva articole interesante, printre care osebit de remarcabil prin conţinutul său inteligent şi măiastra-i expunere e „Tarantas", iscălit cu iniţialele M. Z. C. [26].

Amintirile lui Faddei Bulgarin (fragmente din cele văzute, auzite şi încercate în viaţă), care nu se încadrează de fapt în literatura ştiinţifică, nici în cea poetică, şi nici în aşa zisă literatură uşoară, e o carte interesantă şi remarcabilă în multe privinţe. Dat fiind că a apărut recent partea a treia a acestor amintiri, ne expunem părerea noastră asupra lor în altă parte, mărginindu-ne, aici, numai cu menţiunea făcută.

In acest gen de lucrări, am încadra şi *Notele unui medic* de d-nul Malinovski, dacă aceste note ar fi rămas fidele excelentului lor scop şi ar fi semănat cu adevărate note, şi nu cu o melodramă în formă de roman nereuşit, scris fără talent, fără pricepere, fără tact.

Trecând dela operele pur literare la lucrările cu conţinut ştiinţific sau serios, vom începe cu cele ce au fost făcute anul trecut, în domeniul istoriei ruseşti. Adăugăm, cu această ocazie, că revista *Sovremennic* va acorda deosebită atenţie acestui domeniu. Inafară de articole în domeniul istoriei Rusiei, revista noastră, fără a promite cititorilor săi o bibliografie completă în alte domenii, va publica recenzii asupra a tot ce va prezenta un cât de mic interes în domeniul istoriei ruse.

. . . . . .

Istoria literaturii ruse, în special a celei vechi — XXXIII prelegeri publice ale domnului Şevîrev (au apărut până acum două părţi), face parte din apariţiile remarcabile ale literaturii ştiinţifice ruse din anul trecut. Autorul acestei lucrări a dat la iveală o perfectă cunoaştere a izvoarelor, o vastă cultură, într'un cuvânt o erudiţie ce-ar face cinste celui mai meticulos savant german. Ea excelează printr'o adâncă şi sinceră convingere, printr'o conştiinciozitate din cele mai naive, care nu l-a împiedecat, totuşi, pe harnicul şi onorabilul nostru profesor să prezinte faptele într'un mod cât se poate de inexact. Va deveni foarte clar acest fenomen bizar, dacă se va ţine seamă de extraordinara putere pe care o are asupra unui om cu bun simţ înclinaţia spre sistematizare cu orice preţ, farmecul unei idei luate deagata, considerate ca un adevăr absolut, incontestabil, încă înainte de a fi fost studiate faptele. Iată din ce cauză, voieşte numaidecât d-l Şevîrev să vadă în operele bisericeşti ale Rusiei străvechi şi vechi, opere ale literaturii populare ruse, găsind în viteazul rus legendar, Ilia Muromeţ, trăsături asemănătoa-

re cu Cide, eroul romanţelor naţionale spaniole din evul mediu. N'a găsit oare eruditul şi sârguitorul Venelin că *Atila* este de origină slavă şi n'a văzut el, oare, în merovingienii franci „mirovi" slavi ?... Toate acestea dovedesc că domnii savanţi, plătind tribut slăbiciunilor omeneşti, pot fi atinşi de aceleaşi bizarerii ca şi oamenii cei mai simpli, cu totul analfabeţi... Oamenii din popor, susţin că *cititul sucește capul* unora dintre ei şi că îşi pierd mintea de prea multă înţelepciune; poate există şi alte principii; nu ştim; nu ştim decât un singur lucru, acela că tedinţa de a sistematiza şi doctrinarismul au uimitoarea facultate de a întuneca şi a face să aiureze chiar şi cele mai luminoase minţi... Cartea d-lui Şevîrev are de altfel, înafară de tendinţa ei slavofilă, multe calităţi, constituind o pildă de erudiţie sârguincioasă şi conştiincioasă, deşi unilaterală. De primă importanţă, sunt adnotările, în care autorul prezintă foarte interesante fapte, ce refuză, cu extraordinară îndărătnicie, să confirme ideile favorite ale autorului. Cartea d-nului Şevîrev mai are importanţă şi prin faptul că a dat motiv să apară patru excelente articole critice asupra ei *(în Otecestvennâie Zapiski* Nr. 5 şi 12, în *Biblioteca pentru citit* şi în *Finskii Vestnic).*

Printre achiziţiile strălucite ale literaturii ruse didactice în general — şi nu e numai cea a anului trecut — trebue să fie indicat volumul al doilea al părţii a doua a *Manualului de istorie universală* — opera profesorului Lorenţ. Cu această carte se încheie istoria evului mediu. Aşteptăm, cu nerăbdare, urmarea şi sfârşitul acestei lucrări excelente.

Istoria consulatului şi a imperiului de Thiers a apărut în două traduceri. A apărut de asemenea şi partea şasea a *Istoriei Universale* de Becker.

Moravurile, obiceiurile şi monumentele tuturor popoarelor globului pământesc, ediţie a d-lor Semenov şi Stoicovici, a depăşit prin excelentele ei tablouri ilustrate şi gravuri, ca şi prin luxul ei tipografic, tot ce s'a tipărit, până acum în Rusia, în materie de aşa zise ediţii de lux. Cuprinsul cărţii corespunde frumuseţii ei exterioare, şi fapt de o importanţă deosebită, cartea nu e o traducere, ci (aproape) o lucrare originală a doi literaţi ruşi, care utilizând izvoare străine, au ştiut să-i atribue valoarea unei opere însufleţite de o idee unică. Volumul apărut conţine o descriere a Industanului, făcută [27] de d-l Tiutcev şi a peninsulei *Zagansc,* făcută de d-l Stoicovici. In cartea a doua, editorii făgăduiesc descrierea Chinei şi a Japoniei.

In revistele din anul trecut, au apărut foarte multe articole interesante cu cuprins ştiinţific, originale şi traduse. Printre cele

dintâi pot fi relevate, în special, următoarele: *Scrisori asupra studiului naturii* (a şaptea şi a opta, de Iscander; *Naţionalităţile neruse nomade şi sedentare din gubernia Astrahan,* de baronul F. A. Büller, *Căile ferate europene din punct de vedere istoric, geografic şi statistic* (în *Otecestvennâie Zapiski), Piciorul şi mâna omului* de S. S. Cutorga (în *Biblioteca pentru citit); Viaţa şi obiceiurile şerpilor ; Viaţa şi obiceiurile păianjenilor* de d-l Uşacov (în *Finskii Vestnic).* Printre cele traduse, trebue să fie remarcat cu deosebire, articolul *Oliver Cromwell* (în *Otecestvennâie Zapiski).* Renumita operă ştiinţifică a lui Humboldt a fost tradusă în *Otecestvennâie Zapiski* sub titlul „*Cosmos*" şi în Biblioteca pentru citit sub titlul „*Cosmos*". Faptul că ambele reviste s'au grăbit să aducă la cunoştinţa publicului rus opera acestui mare om de ştiinţă, atât de importantă ca subiect şi atât de popular scrisă, nu merită decât laude. Pare-se, însă, că nici una din reviste nu şi-a ajuns scopul. Expunerea populară a lui Humboldt are un oarecare caracter pur german, ea e deci pe deplin accesibilă numai persoanelor, ce se ocupă în mod special cu ştiinţele naturii şi cu astronomia. In această privinţă, mult mai folositoare decât ambele suszisele traduceri, s'a vădit articolul publicat în *Severnaia Pcela* (numerele 175—180) şi întitulat: *Alexandru Humboldt şi „Universul" lui („Cosmos").* Nu ştim de unde e tradus, sau cine a scris acest articol, el îi familiarizează, însă, cu cartea lui Humboldt pe cei neiniţiaţi în tainele ştiinţei, mai bine şi mai larg, decât traducerile acestei cărţi apărute în suszisele două reviste. In revista *Finskii Vestnic* apare traducerea renumitei opere istorice a lui Thierry, *Cucerirea Angliei de către normanzi.* Această lucrare e, bineînţeles, de mult cunoscută pretutindeni, înafară de Rusia, încât ideia suszisei reviste de a o traduce, merită laude şi mulţumiri.

Au început să apară în ultimul timp, multe cărţi [28], broşuri şi articole cu subiecte speciale. Deocamdată se găsesc printre ele, de sigur, foarte puţine lucrări într'adevăr de valoare, ele prezintă totuşi importanţă, vădind prin apariţia lor o tendinţă serioasă în domeniul literaturii. Au apărut, de pildă, în anul trecut, cărţi foarte remarcabile, pe care le enumărăm, doar, întru cât s'a vorbit mult despre ele în reviste: primul volum al *Analelor Societăţii Geografice ruse;* partea a treia a *Istoriei interegnului,* de d-l Buturlin; *Despre izvoarele şi folosirea datelor statistice,* de d-l Juravski; *Bâlciul din Nijni-Novgorod în anii 1843, 1844 şi 1845* de d-l Melnicov, etc. Deosebit de plăcut e să vezi apărând destul de multe cărţi, broşuri şi articole, care se referă la problemele agricole nu numai din punct de vedere tehnic, ci şi din punctul de vedere al

clasei atât de numeroase, care joacă un rol atât de important în agricultură, ca o forţă productivă vie şi raţională. Merită o deosebită atenţiune minunatul articol al d-lui S. A. Maslov, apărut în Nr. 103 al revistei *Moscovskie Vedomosti* şi întitulat *„Arşiţa şi secerişul grânelor" (Note de vară în gubernia Moscovei).* Acest remarcabil articol, pentru care fiecare om de bine îl va binecuvânta pe onorabilul autor, a fost reprodus în toate revistele editate de autorităţile de stat [29].

N'am amintit de câteva cărţi remarcabile, care au apărut la sfârşitul anului trecut, pentru faptul că dorim să începem cu ele rubrica critică şi bibliografică a revistei *Sovremennic*. Să spunem însă, câteva cuvinte despre această rubrică a revistei noastre. Aproape în toate celelalte reviste critica formează o rubrică separată de cea bibliografică. In urma unei anevoioase experienţe, timp de şapte ani, scriitorul acestor rânduri şi-a dat seama de desavantajul unei asemenea scindări [30]. Se înţelege prin critică un articol de o anumită mărime, şi având chiar şi un ton deosebit de cel al unei recenzii. Intru cât însă la noi, apar atât de puţine cărţi remarcabile, care merită o critică serioasă, obligaţiunea de a scrie în fiecare lună un articol de critică devine un fel de tribut amar, cu atât mai mult, cu cât multe lucruri remarcabile apar în reviste. Vom prezenta, de aceea, publicului nostru dări de seamă asupra tuturor apariţiilor mai mult sau mai puţin importante din literatura rusă, fără a ne sinchisi de ceea ce pot deveni aceste dări de seamă, critici sau recenzii. Hotărască singuri cititorii acest lucru, fiecare după gustul şi înţelegerea sa. Nădăjduim să le facem, astfel, un servici, ferind revista noastră de balastul limbuţiei bombastice inevitabile, câteodată, dacă avem în vedere împărţirea în două a criticii, şi anume cea mare sau critica propriu zisă, şi cea mică sau recenzia. După cum am arătat mai sus, critica noastră va atrage atenţiunea asupra tuturor lucrărilor din domeniul istoriei ruse, care prezintă o oarecare importanţă; îşi va opri, apoi, atenţia, în primul rând, asupra operelor pur literare; dar nici în privinţa acestora, nu promitem o bibliografie completă, căci după părerea noastră, nu trebue să se scrie despre cărţile lipsite de valoare nici măcar lucruri negative şi nici ca ele să fie citite. Vom considera, chiar, de a noastră datorie, din respect faţă de public şi faţă de noi înşine, să trecem sub tăcere scrierile de duzină ale unor scriitori de duzină, care au reuşit să-şi dobândească un renume dubios şi care, crezând că zugrăvesc just viaţa, aşa cum este ea, nu s'au zugrăvit decât pe ei înşişi aşa cum sunt, adică în toată [grandoarea] pretenţiunilor, mărginirii, lipsei de talent, trivialităţii şi slăbiciunii lor mintale.

Fiind, pe de altă parte, străine de noi orice pretenţii la o cultură multilaterală enciclopedică, nu ne vom referi de loc la lucrările de specialitate, oricât de remarcabile ar fi acestea, dacă ele vor depăşi cercul preocupărilor noastre. Despre cărţile uşoare şi neimportante se va vorbi în foiletonul *Sovremennic*-ului la rubrica diverse, iar ca supliment vom da din când în când, indexe complete bibliografice pentru toate cărţile, fără excepţie, apărute în Rusia în limba rusă, indicând după posibilităţi, tipografia, formatul, numărul paginilor şi chiar şi preţul.

Scanned with OKEN Scanner

PRIVIRE ASUPRA LITERATURII RUSE DIN 1847 [1]

I

Timp şi progres. Foiletoniştii, duşmani ai progresului. Intrebuinţarea cuvintelor străine în limba rusă. Privirile generale anuale asupra literaturii ruse, publicate în almanahurile din anii 20.

[„Privire generală asupra literaturii ruse din 1814" de d-l Greci] [2]. Privirile generale din vremea noastră. Şcoala naturalistă. Origina ei. Gogol. Atacurile împotriva şcoalei naturaliste. — Analiza acestor atacuri.

Când nu survin mult timp evenimente de felul acestora care schimbă, în mod radical, într'o direcţie oarecare, obişnuitul mers al lucrurilor, întorcându-l brusc pe altă cale, toţi anii par să semene între ei. Fiecare an nou este marcat cu sărbătoare convenţională de calendar şi oamenii au impresia că toate schimbările, toate cele noi aduse de anul care a trecut constau, doar, în faptul că fiecare dintre ei a mai îmbătrânit cu un an, —

Şi se plâng bunicile într'un glas:
Ne fug anii făr'de popas.

Aruncându-şi, totuşi, o privire înapoi şi revăzând în minte mai mulţi ani de felul acestora, omul observă că toate s'au schimbat întru câtva faţă de modul cum se prezentau înainte. Firește, fiecare are, în asemenea caz, calendarul său personal, lustrii săi, olimpiadele, deceniile, ceasurile, perioadele, epocile sale, determinate şi stabilite de evenimentele vieţii sale personale. Incât unui

va spune: „Cum s'au schimbat toate în ultimii douăzeci de ani!" Pentru un altul schimbările s'au produs în zece ani, pentru un al treilea — în cinci. Nu fiecare poate să precizeze în ce constau aceste schimbări, dar fiecare simte că dela un timp încoace au avut loc anumite schimbări, că parcă şi el nu mai e cel ce a fost, că nici ceilalţi nu mai sunt aceiaşi, şi că nici orânduirile şi mersul celor mai obişnuite lucruri din lume n'au rămas neschimbate. Şi iată-i pe unii plângându-se că toate s'au schimbat în mai rău, iar alţii, dimpotrivă, arătându-se încântaţi, afirmând că totul merge spre mai bine. Firește, răul sau binele este determinat în bună parte de situaţia personală a fiecăruia, fiecare punându-şi propria sa persoană în centrul evenimentelor şi punând în legătură cu persoana sa tot ce se întâmplă pe lume: dacă îi va merge mai rău, va crede că toate lucrurile au devenit mai rele pentru toată lumea şi invers. Astfel înţelege majoritatea lucrurile. Dimpotrivă, persoanele care observă şi cugetă, nu văd numai îmbunătăţiri sau înrăutăţiri ale situaţiei lor personale în schimbările cursului obişnuit al vieţii, ci şi schimbări ale noţiunilor şi moravurilor societăţii, în desvoltarea vieţii sociale. Pentru ele desvoltarea însemnează un pas înainte, deci îmbunătăţire, succes, *progres*.

Foiletoniştii, care s'au înmulţit, în ultimul timp, la noi atât de mult şi care, datori să cugete săptămânal, în gazete, asupra faptului că la Petersburg e întotdeauna vreme urâtă, şi se cred adânci gânditori şi propovăduitori ai unor mari adevăruri, au prins ură mare pentru cuvântul „progres", prigonind acest cuvânt cu acea ingeniozitate spirituală, a cărei incontestabilă şi strălucitoare faimă nu e împărţită de ei decât, doar, cu vodeviliştii noştri. De ce a binemeritat mai ales cuvântul „progres" persecuţiile acestor domni spirituali? Există multe şi diferite pricini. Unuia nu-i e pe plac acest cuvânt, pentrucă nu l-a auzit pe când era tânăr, când ar mai fi putut, întru câtva, să-l înţeleagă; altuia — pentrucă acest cuvânt n'a fost introdus de el, ci de alţii şi anume de persoane care nu scriu nici foiletoane, nici vodevile, şi totuşi au destulă influenţă în literatură pentru a putea pune în circulaţie cuvinte noi. Pentru un al treilea, cuvântul acesta este de nesuferit, pentrucă a intrat în circulaţie fără ştirea şi sfatul lui, sau fără să fi fost consultat, el fiind convins că nimic important nu trebue să se întâmple în literatură fără participarea sa. Se găsesc, printre aceşti domni, mulţi doritori de a născoci ceva nou; acest lucru, nereuşindu-le însă niciodată, născocesc câte ceva, totdeauna însă ceva deplasat, încât toate inovaţiile lor par năstruşnice, provocând doar ilaritate. In schimb, îndată ce exprimă cineva o idee nouă sau întrebuinţează un

cuvânt nou, li se năzare că tocmai această idee sau acest cuvânt ar fi fost inventat neapărat de ei, dacă nu li s'ar fi luat înainte şi n'ar fi pierdut, astfel, ocazia de a se distinge printr'o inovaţiune. Se găsesc între aceşti domni şi unii ce n'au trecut încă de vârsta, în care omul mai este în stare să înveţe, ei putând înţelege încă, la etatea lor, cuvântul „progres", dar care nu pot să ajungă la acest lucru în virtutea „unor împrejurări care nu depind de ei". Cu tot respectul nostru pentru domnii foiletonişti şi vodevilişti şi strălucitul lor spirit de notorietate publică, nu vom intra în discuţie cu dânşii, fiindu-ne teamă că lupta ar fi prea inegală, bineînţeles, pentru noi... Există, încă, un soi deosebit de duşmani ai „progresului", oameni care nutresc faţă de progres o ură cu atât mai mare, cu cât înţeleg mai bine sensul şi importanţa lui. Avem aici de afacere cu o ură propriu zisă, nu împotriva cuvântului, ci împotriva ideii pe care o exprimă el, cuvântul acesta nevinovat trebuind să sufere consecinţele supărării provocate de înţelesul lui. Aceşti oameni ar dori să se convingă singuri şi să-i încredinţeze şi pe alţii, că stagnarea este mai bună decât mişcarea înainte, că cele vechi sunt întotdeauna mai bune decât cele noi, şi că viaţa cu ochii aţintiţi înapoi, este o viaţă adevărată, veritabilă, plină de fericire şi moralitate. Ei admit, deşi, cu durere de inimă, că lumea se schimbă mereu şi nu s'a oprit niciodată pentru mult timp la un punct de pietrificare morală; dar, tocmai în acest fapt, văd ei cauza tuturor relelor pe lume. In locul oricărei discuţii cu aceşti domni, în locul oricăror dovezi şi argumente împotriva lor, trebue să spunem, că aceşti domni nu sunt decât nişte *chinezi*... Acest calificativ rezolvă chestiunea mai bine decât orice fel de cercetări şi raţionamente...

Cuvântul „progres" trebuia să întâmpine, în mod natural, o deosebită aversiune din partea puriştilor limbii ruse, care se indignează împotriva oricărui cuvânt străin, considerându-l erezie sau schismă faţă de ortodoxia limbii strămoşeşti. Un asemenea purism îşi are o bază a sa legitimă şi obiectivă, şi totuşi el înseamnă o unilateralitate dusă la extrem. Unii dintre scriitorii vechi, fără pic de simpatie pentru literatura rusă contemporană (pentrucă au fost întrecuţi cu foarte mult de ea, iar ei au rămas cu mult în urma ei, pierzând, din această cauză, orice posibilitate de a juca, în cadrul literaturii actuale, vreun rol cât de puţin însemnat), se ascund sub masca purismului, afirmând fără încetare, că minunata limbă rusă este schilodită, în prezent, în toate felurile, mai ales prin introducerea unor cuvinte străine. Dar cine nu ştie oare că puriştii au afirmat acelaşi lucru şi cu privire la epoca lui Caramzin? In această privinţă *vremea noastră* e deci învinuită cu totul pe degeaba, şi dacă poartă

vreo vină, în niciun caz, mai mult decât oricare altă epocă de care a fost precedată. Chiar dacă întrebuinţarea cuvintelor străine în limba rusă ar fi un rău, acest rău e inevitabil, el avându-şi rădăcina lui adâncă în reforma lui Petru cel Mare, care ne-a făcut cunoscute o mulţime de noţiuni, până atunci cu totul străine pentru noi şi pentru exprimarea cărora n'aveam cuvinte. De aceea a şi fost necesar, ca noţiunile străine să fie exprimate prin cuvinte străine ce existau deja. Unele din aceste cuvinte au şi rămas astfel neschimbate în limba rusă, căpătând drept de cetăţenie în vocabularul rusesc. Toată lumea s'a obişnuit cu ele, ele sunt înţelese de toată lumea: pentru ce le-am goni aşa dar? Bineînţeles, oamenii din popor nu înţeleg ce înseamnă „instinct", „egoism", dar nu pentrucă aceste cuvinte sunt luate din limbi străine, ci pentrucă noţiunile exprimate prin aceste cuvinte apar străine minţii lor, încât cuvintele: *pobudca, eacestvo* nu vor fi pentru ei întru nimic mai clare, decât cuvintele „instinct" şi „egoism". Oamenii din popor nu înţeleg cuvintele curat ruseşti, al căror sens nu face parte din cercul noţiunilor lor obişnuite de viaţă, ca de exemplu: *„eveniment", „actualitate", „devenire"*, etc., dar înţeleg prea bine cuvintele străine care exprimă noţiuni legate de viaţa lor zilnică sau care nu sunt străine de cercul acestei vieţi, ca de exemplu: *„paşaport", „bilet", „asignaţie", „chitanţă"* ş.a.m.d. Cât priveşte, însă, oamenii culţi, să mă iertaţi — dar cuvântul „instinct" este pentru dânşii mult mai clar şi mai de înţeles decât cuvântul „pobudca", cuvântul „egoism", decât cuvântul „eacestvo" şi cuvântul „factî" (fapte) decât cuvântul „bâti". Totuşi dacă unele cuvinte străine s'au menţinut şi au căpătat în limba rusă drept de cetăţenie, în schimb alte cuvinte străine, au fost cu vremea înlocuite cu succes prin cuvinte ruseşti în mare parte recent alcătuite. Se spune astfel că Trediacovski ar fi introdus cuvântul „predmet" (obiect), iar Caramzin cuvântul „promîşlennosti" (industrie). Sunt multe asemenea cuvinte ruseşti, care le-au înlocuit cu succes pe cele străine. Şi noi suntem primii în a afirma că a întrebuinţa un cuvânt străin, atunci când există un cuvânt rus echivalent, înseamnă a-ţi bate joc şi de bunul simţ şi de bunul gust. Nimic nu poate fi, de exemplu, mai absurd şi sălbatic decât întrebuinţarea franţuzismului „utrirovati" în locul cuvântului „preuvelicivati" (a exagera). Fiecare epocă a literaturii ruse a fost marcată printr'o invazie de cuvinte străine: nici epoca noastră, bineînţeles, n'a putut să evite un asemenea fapt. Şi această situaţie va mai dăinui multă vreme: venind în contact cu idei noi, elaborate pe un teren străin de terenul nostru, vom căpăta întotdeauna şi cuvinte noi. Cu cât va trece, însă, mai mult timp, cu atât mai puţin se va remarca acest lucru, dat fiind că până acum

făceam cunoştinţă dintrodată cu o serie întreagă de noţiuni, ce ne erau, înainte, cu totul străine. In măsura succeselor noastre în domeniul apropierii noastre de Europa, se va micşora, din ce în ce mai mult, suma noţiunilor străine pentru noi, încât noţiuni noi vor deveni pentru Rusia numai acelea ce vor fi noi şi pentru Europa. Şi adoptarea unor cuvinte străine va decurge, atunci, firește mult mai lin, mai încet, pentrucă nu va mai trebui să ajungem din urmă Europa, ci vom păşi alături cu ea. Pe lângă aceasta, nu trebue să uităm că şi limba rusă se va cizela cu timpul, se va dosvolta din ce în ce mai mult, devenind din ce în ce mai mlădioasă şi mai precisă.

Nu încape îndoială că pasiunea de a împestriţa limba rusă cu cuvinte străine, fără nicio necesitate şi fără motiv suficient, jigneşte bunul simţ şi gustul sănătos; ea nu e vătămătoare însă limbii ruse sau literaturii ruse, ci numai acelora care sunt stăpâniţi de o asemenea pasiune. Dar şi extremitatea cealaltă, adică purismul exagerat are acelaşi rezultat, dat fiind că extremităţile se ating. Soarta limbii nu poate depinde de bunul plac al cutărei sau cutărei persoane. Limba îşi are un custode credincios şi sigur: spiritul ei propriu, geniul ei. Iată de ce, din puzderia cuvintelor străine, introduse într'o limbă, nu se menţin decât puţine, restul dispărând dela sine. Acestei legi i se supun de asemeni şi cuvintele ruse recent alcătuite; unele dintre ele se menţin, altele dispar. Cuvântul rus, rău născocit, pentru exprimarea unei noţiuni străine, nu numai că nu este mai bun, dar este incontestabil mai rău decât cuvântul străin. Se afirmă că pentru cuvântul „progres" nici nu este nevoie să se născocească un cuvânt nou, pentrucă el poate fi exprimat în mod mulţumitor prin cuvintele: „uspeh" (succes) „postupatelnoe dvijenie" (mişcare treptată), etc. Nu putem fi de acord; cuvântul „progres" se referă numai la lucrurile ce se desvoltă din sinea lor. Progres pot fi şi cele ce nu cuprind, de loc, succesul, în sine, realizări, sau chiar paşi înainte; şi, dimpotrivă, progresul poate reprezenta câteodată şi un eşec, un declin, o mişcare înapoi. Lucrul acesta se referă, tomai, la evoluţia istorică. Sunt în viaţa popoarelor epoci nenorocite, în care generaţiuni întregi se jertfesc, parcă pentru generaţiunile următoare, Trec anii grei, şi din rău se naşte binele. Cuvântul „progres" se distinge prin semnificaţia sa precisă şi exactă ca termen ştiinţific, iar în ultimul timp, el a devenit foarte curent, întrebuinţat fiind de toată lumea, chiar şi de acei care se pronunţă împotriva folosirii lui. Iată de ce-l vom folosi până se va ivi un cuvânt rus, care să-l înlocuiască cu totul.

Orice desvoltare organică se săvârşeşte prin progrese, se desvoltă, însă, organic numai faptele ce au o istorie, iar o istorie a lor

au numai faptele, în care fiecare fenomen este necesarmente rezultatul unui fenomen precedent, explicându-se prin acesta. Dacă ne-am putea închipui o literatură, în care să apară din timp în timp opere remarcabile, lipsite, însă, de orice legătură şi dependenţă lăuntrică, apariţia lor datorindu-se unor influenţe dinafară, adică imitaţiei, o asemenea literatură n'ar putea să aibă istorie. Istoria ei ar fi un catalog de cărţi. Unei asemenea literaturi nu i s'ar putea aplica cuvântul „progres", şi ivirea unei opere noi, întâmplător excelente, n'ar constitui în sine un progres, pentrucă această operă n'ar avea rădăcini în trecut şi n'ar da roade în viitor. Timpul şi anii nu înseamnă nimic într'un asemenea caz : anii se pot scurge, fără a aduce vreo schimbare. Cu totul altfel se petrec lucrurile într'o literatură cu o desvoltare istorică: fiece an aduce cu sine ceva nou, şi acest ceva constitue un progres. Nu în fiecare an, însă, poate fi văzut şi definit, în mod clar, acest progres; de multe ori acesta nu este întrezărit decât ulterior. Este foarte folositor, totuşi, de a arunca la anumite intervale de timp, de pildă, la sfârşitul fiecărui an, câte o privire generală asupra mersului literaturii, asupra realizărilor ei, asupra bogăţiei sau sărăciei ei. Priviri generale, de asemenea natură, nu vor fi inutile pentru prezent, şi ele îi vor fi de mare ajutor viitorului cronicar al literaturii.

Dările de seamă asupra activităţii literare din cursul fiecărui an expirat au început să devină uzuale la noi din 1823. Marlinski a dat primul exemplu în renumitul almanah din acele vremuri. Şi de atunci, privirile generale anuale asupra literaturii s'au ivit în almanah aproape necontenit timp de zece ani. In reviste ele au apărut ce-i drept rar, iar în ultimul timp ele sunt publicate regulat, de aproape şapte ani într'una din cunoscutele noastre reviste [3]. Rubrica critică a revistei „Sovremennic" („Contemporanul"), din anul trecut, a debutat cu o privire generală asupra literaturii ruse din 1846, şi fiecare prim număr al acestei reviste, în fiecare an nou, va conţine mereu o asemenea privire generală asupra activităţii literare din anul precedent.

Asemenea priviri generale devin, cu timpul, adevărate cronici istorice ale literaturii, alcătuind un important material pentru istoricul ei. Privirile generale, din sus amintitele almanahuri, nu mai prezintă pentru noi, actualmente, decât un interes istoric, deşi ele au început să apară abia acum 24 de ani. Iată cât de repede păşeşte înainte literatura noastră ! Şi cât de îndepărtată de timpurile noastre, cât de antică pare această „Privire generală asupra literaturii ruse din 1814", scrisă de d-l Greci şi publicată în almanahul „Sân Otecestva" din 1815 ! In câteva pagini fluide, autorul enumeră toate

operele ştiinţifice şi comorile literare apărute în 1814. Găsim enumerate câteva cărţi remarcabile, ce apăruseră în acest an, ca de pildă: „Culegere de documente şi convenţii de stat ruseşti", editată de contele N. P. Rumianţev, „Istoria medicinii ruse" a d-lui Richter şi traducerea „Vieţilor bărbaţilor iluştri" a lui Plutarh, făcută de d-nul Destunis. Dar ce sărăcie extraordinară în câmpul aşa numitei literaturi beletristice propriu zise! Traducerea poemului lui Delille „Grădini", făcută de d. Paliţîn; poemul descriptiv al prinţului Şihmatov, „Săteanul"; poezia lui Derjavin, „Hristos"; „Cugetările unei nopţi" de prinţul Şihmatov şi „Reflecţiuni asupra soartei" de prinţul Dolgorucov, poem în gen didactic, care a avut multă trecere pe vremuri, fiind însă demult considerat antipoetic şi uitat cu totul. In privirea sa generală d-l Greci mai relevă apariţia basmelor şi poveştilor lui Alexandru Ismailov şi a basmelor unui domn Agafi, adăugând că basme de-ale lui Crîlov au fost publicate în diferite reviste. Şi atâta tot. Autorul „Privirii generale" observă, în continuare, că în decursul primilor cinci ani ai veacului nostru au apărut mai multe lucrări literare decât în tot decursul celor zece ani precedenţi, dar că începând din 1806 şi până în 1814, din cauza împrejurărilor politice de pe atunci, mişcarea literară a încetat aproape cu totul în Rusia. In a doua jumătate a anului 1812 şi prima jumătate a anului 1813 n'a fost publicată, şi n'a fost nici măcar scrisă vreo pagină, care să nu fi fost legată cu evenimentele de pe atunci: „In sfârşit în 1814 — scrie d-l Greci — an de încununare a tuturor sforţărilor şi a muncii anilor precedenţi, literatura rusă dedicându-şi poezia şi elocvenţa în onoarea marelui ei monarh, s'a îndreptat din nou pe drumul păcii, netezit şi ocrotit pentru vecie. Au apărut, în acest an, multe lucrări originale şi traduceri care vor rămâne deapururi în analele literaturii noastre". E adevărat întru câtva, deşi nu în ce priveşte beletristica. E interesant că recunoscând sărăcia unora dintre rubricile sale, autorul nostru se arată, totuşi, bucuros şi consideră ca un succes al literaturii ruse faptul că la Petersburg şi Moscova au apărut în decursul anului 1814 câte un roman (tradus din germană) şi două nuvele istorice! El nu-şi dădea încă seama atunci, că romanul şi nuvela vor ajunge curând în fruntea tuturor celorlalte genuri poetice şi că însuşi d-sa va scrie mai târziu „Călătoria în Germania" şi „Dama neagră"! Iată încă o trăsătură caracteristică a literaturii noastre sau mai bine zis, a publicului nostru, trăsătură despre care nu s'ar putea spune, din păcate, că a trecut în domeniul trecutului. Faimoasa „Călătorie în jurul lumii" a lui Crusenstern, editată în limba rusă şi germană în 1809-1813, şi „Călătoria în jurul lumii" a lui Lisianski, editată în limba rusă şi engleză

în 1812, nu s'au răspândit în Rusia decât în două sute de exemplare fiecare, pe când în Germania, au apărut trei ediţii ale călătoriei lui Crusenstern, iar la Londra s'a vândut în timp de două săptămâni jumătatea tirajului cărţii lui Lisianski.

„Privirile generale anuale asupra literaturii ruse" au început să se ivească în almanahuri odată cu ivirea spiritului critic. Făcând analiza literaturii dintr'un anumit an, criticul începea, deseori, printr'o schiţă istorică a întregii literaturi ruseşti. Scrierea acestor priviri generale, în acele vremuri, era şi foarte uşoară şi foarte grea. Uşoară — fiindcă totul se reducea la aprecieri superficiale, care exprimau gustul personal al autorului „Privirii"... Grea, sau mai bine zis, plictisitoare, fiindcă cerea îndeplinirea unei munci fracţionare şi mărunte, şi anume: enumerarea, fără excepţie, a tuturor lucrărilor originale şi a traducerilor apărute în decursul anului, fie în ediţii separate, fie în reviste şi almanahuri. Dar ce se tipărea, pe atunci, în domeniul beletristicii în reviste şi almanahuri? Se tipăreau, în cea mai mare parte, mici fragmente din poeme, romane, nuvele, drame, etc. Opere terminate nici nu existau aproape. Se scriau fragmente, fără intenţiunea de a se da o lucrare completă. Autorul „Privirii"... era obligat să amintească şi să-şi spună părerea asupra fiecăruia dintre aceste flecuşteţe, dat fiind că pe atunci, la începutul aşa zisului romantism, toate erau noi, toate trezeau interes, toate erau considerate ca evenimente importante: şi fragmentul unui poem inexistent, fragment ce nu număra mai mult de douăzeci de versuri, şi cutare elegie, şi imitarea pentru a suta oară a cutărei bucăţi a lui Lamartine, şi traducerea unui roman a lui Walter Scott, şi traducerile romanelor unui oarecare Van der Velde.

In privinţa aceasta e mult mai plăcut, acum, de scris „Priviri generale"... Toate cele ce apar de sub teascul tipografic nu mai sunt considerate, acum, ca făcând parte din literatură, căci prin multe am trecut şi multe am văzut şi cu multe ne-am deprins. De sigur, traducerea unui roman ca de pildă „Domby & fiu", constitue şi acum, pentru noi un eveniment literar destul de important, şi autorul unei „Priviri generale" n'ar avea dreptul să-l treacă cu vederea. In schimb, însă, traducerile romanelor lui Sue, Dumas şi altor beletrişti francezi de acest soi, romane ce apar acum cu duiumul, nu mai pot fi considerate neapărat evenimente literare. Scrise la repezeală, aceste romane au ca ţel o desfacere avantajoasă; desfătarea resimţită de o anumită categorie de amatori de o asemenea literatură, nu trebue, se înţelege, să fie atribuită gustului estetic, ci gustului pe care şi-l satisfac unii fumând o ţigară, iar alţii, spărgând nuci... Publicul din timpurile noastre nu mai e acelaşi ca şi înainte.

Eunul plac al criticii literare n'ar mai putea ucide o carte bună şi lansa cumva o carte fără valoare. Revistele noastre sunt pline de romane franceze, care apar şi în ediţii separate, găsind un cerc de cititori destul de larg. N'ar trebui, totuşi, să fie trase, din acest fapt, concluzii severe în privinţa gustului publicului nostru cititor. Multe persoane citesc romanele lui Dumas ca nişte basme, dându-şi seama dinainte de neînsemnata lor valoare literară. Le citesc pentru a se distra cu aventuri extravagante şi pentru a le uita, apoi, pentru totdeauna. Nu e nimic rău, bineînţeles, în acest fapt. Le place unora să se legene în scrânciob, altora să călărească, să înnoate sau să fumeze; iar multe persoane găsesc plăcere în cititul unor povestiri absurde, depănate în mod iscusit. Iată motivul pentru care romanele şi nuvelele traduse nu mai stau în calea operelor originale; dimpotrivă, acestea din urmă sunt incontestabil preferate de publicul cititor. Redacţiile revistelor publică, în consecinţă, romane şi nuvele traduse numai în caz extrem, în lipsa unor romane şi nuvele originale. Această evoluţie a gustului publicului nostru devine din an în an mai vizibilă şi mai precisă. Iar întru cât priveşte operele originale, trebue să remarcăm că farmecul numelui a dispărut cu totul; fără îndoială, un nume bine cunoscut poate fi pentru oricine motiv de a citi o nouă lucrare, nimeni nu va cădea însă în extaz, dacă latura bună a acestei lucrări nu va fi decât numele autorului. Lucrările mediocre, slabe, trec neremarcate, dându-şi sfârşitul nu în urma loviturilor criticii, ci de moarte naturală. Acestei situaţii a literaturii, atât de deosebite de aceea, în care se găsea ea acum douăzeci de ani, trebue să-i corespundă şi o critică nouă. Darea de seamă asupra mişcării literare, în decursul anului respectiv, nu mai trebue să acorde atenţiune numărului lucrărilor apărute şi nici nu trebue să mai conţină aprecieri asupra fiecărei lucrări publicate, de teamă că, fără concursul criticii, publicul nu va şti să hotărască ce e bun, şi ce e rău. Nici nu mai este, măcar, necesar ca operele cu destul de bune însuşiri să fie supuse unei analize amănunţite, pentru a fi subliniate toate frumuseţile şi defectele lor. Pe bună dreptate de o asemenea atenţiune se pot bucura, acum, numai operele de o deosebită importanţă, din punct de vedere pozitiv sau negativ. Principala misiune a criticii e aceea de a arăta direcţiunea principală pe care a luat-o actualmente literatura, caracterul ei general, urmărite fiind în manifestările ei, ideile care o însufleţesc şi o pun în mişcare. Numai în modul acesta s'ar putea schiţa, dacă nu defini, în mod absolut, măsura în care anul precedent a promovat literatura, precizând totodată progresul săvârşit de ea, în acest răstimp.

Anul 1847 nu s'a remarcat, de fapt, prin ceva nou în literatură.

Scanned with OKEN Scanner

Au apărut unele din vechile publicaţii periodice într'o formă într-câtva modificată. A apărut chiar şi o nouă foaie; în comparaţie cu anii precedenţi, anul trecut a fost destul de bogat în însemnate opere beletristice; s'au ivit, pe diferite tărâmuri ale literaturii, câţiva autori noi, noi talente şi noi figuri. Nu s'a ivit, totuşi, niciuna dintre acele opere remarcabile, strălucite, care fac epocă în istoria literaturii, prin apariţia lor, şi care să dea literaturii o nouă orientare. Iată de ce spunem că literatura anului trecut nu s'a remarcat, de fapt, prin ceva nou. Ea a mers, mai departe, pe un drum bătut, ce n'ar putea fi denumit nou, pentrucă fusese de acum desemnat, şi nici vechi, pentrucă s'a aşternut nu demult în literatură, şi anume cu puţin înainte ca cineva să fi aruncat, pentru prima oară, cuvintele „şcoala naturalistă" [4]. Progresul literaturii ruse s'a manifestat, de atunci, prin faptul păşirii ei din an în an, din ce în ce mai hotărît, în această direcţiune. Anul trecut a fost deosebit de interesant, în această privinţă, în comparaţie cu anii precedenţi, atât prin numărul operelor fidele acestei şcoli şi prin interesul prezentat de ele, cât şi printr'o mai mare preciziune, printr'o forţă de conştiinţă şi vigoare a acestei şcoli literare, ca şi prin marele credit pe care l-a câştigat ea în ochii publicului.

Şcoala naturalistă se află acum pe primul plan al literaturii ruse. Putem spune pe de o parte, fără exagerare şi în mod cu totul obiectiv, că simpatiile majorităţii publicului cititor sunt de partea acestei şcoli. Nu e o simplă presupunere, ci un fapt absolut sigur. Toată activitatea literară este concentrată, actualmente, în reviste, şi nu e evident că tocmai revistele, ce publică operele şcolii naturaliste, se bucură de o mai mare popularitate, au cercuri mai largi de cititori şi o mare influenţă asupra opiniei publicului? Ce alte romane şi nuvele sunt citite de public cu un interes deosebit, dacă nu cele ale şcolii naturaliste, sau mai bine zis, citeşte, oare, publicul romane sau nuvele, care nu aparţin şcolii naturaliste? Care critică literară are mai mare influenţă asupra opiniei publicului? Sau, mai bine zis, care critică literară reflectă, în mai mare măsură, părerile şi gustul publicului, dacă nu aceea care ia apărarea şcolii naturaliste împotriva şcolii retorice? Pe de altă parte, în jurul cui se vorbeşte tot timpul şi se încing discuţii? Împotriva cui sunt lansate, fără încetare, atacuri înverşunate, dacă nu împotriva şcolii naturaliste? Partide, care n'au nimic comun între ele, operează în concordanţă, în unanimitate, în atacurile lor împotriva şcolii naturaliste, atribuindu-i acesteia păreri, pe care nu le are, intenţiuni, pe care nu le-a avut niciodată, interpretând fals fiecare cuvânt al ei, fiecare pas, ba hulind-o cu patimă, uitându-se uneori şi de bunăcuviinţă,

ba adresând plângeri împotriva ei, aproape cu lacrimi în ochi. Ce au comun între ei duşmanii de moarte ai lui Gogol, reprezentanţii şcolii retorice învinse, şi aşa zişii slavofili? Nimic! Şi, totuşi, ultimii, văzând în Gogol întemeietorul şcolii naturaliste, lansează ca şi primii atacuri în contra acestei şcoli, pe acelaşi ton, cu aceleaşi cuvinte şi cu aceleaşi argumente, găsind de cuviinţă a se deosebi de noii lor aliaţi doar prin inconsecvenţa lor logică, văzând meritul lui Gogol tocmai în faptele pe care ei le reproşează şcolii acestuia, arătând că Gogol ar scrie datorită unui anumit „imbold de purificare lăuntrică". Trebue să adăugăm, la toate acestea, că şcolile adversare celei naturaliste nu sunt în stare să prezinte nicio lucrare, câtuşi de puţin interesantă, care să dovedească prin fapte că ar putea cineva scrie bine călăuzit de regulile opuse şcolii naturaliste. Toate încercările, de asemenea natură, n'au făcut decât să contribue la triumful naturalismului şi la căderea retorismului. Unii dintre adversarii şcolii naturaliste au încercat, atunci, să-i opună acestei şcoli chiar pe scriitorii ei. Astfel, una dintre gazete şi-a închipuit că va putea nimici, recurgând la d-l Butcov, însăşi autoritatea lui Gogol... [5]

Toate aceste lucruri nu sunt de loc noi în literatura noastră, au mai fost şi vor mai fi. Caramzin a făcut, primul, o diferenţiere în literatura noastră, ce abia se născuse. Până la dânsul, toată lumea era de acord asupra tuturor problemelor literare, şi dacă existau divergenţe şi dispute, acestea nu aveau drept pricină deosebiri de vederi sau convingeri, ci numai amorul propriu meschin şi capricios al lui Trediacovski şi Sumarocov. Dar această armonie nu era decât dovada celei mai crase lipse de viaţă a aşa zisei literaturi, de pe acele vremuri. Caramzin a înviorat-o primul, îndreptându-i privirea dela carte la viaţă, dela şcoală, către societate. Şi au apărut, firește, diferite partide, s'a încins război de condeie, au răsunat vaiete şi strigăte: „Caramzin şi şcoala lui nimicesc limba rusă şi vatămă bunele moravuri ruseşti". In persoana adversarilor săi, părea că se ridicase iar vechea şi încăpăţânata Rusie, care se apărase, cu atâta încordare convulsivă, deşi fără succes, împotriva reformelor lui Petru cel Mare. Majoritatea s'a raliat totuşi dreptăţii, a trecut adică de partea talentului şi noilor necesităţi morale. Strigătele adversarilor au fost înnăbuşite de imnurile de slavă ale admiratorilor lui Caramzin. Toată lumea s'a grupat în jurul acestuia, fiecare îşi găsea în aprecierile acestuia menirea şi importanţa, chiar şi adversarii săi. El a fost eroul, un Achille al literaturii de pe acele vremuri. Dar ce însemnează toată această zarvă, în comparaţie cu furtuna ce s'a ridicat odată cu ivirea lui Puşkin în arena literaturii ruse? Ea este

încă atât de vie în memoria fiecăruia, încât nu e nevoie să ne oprim prea mult asupra ei. Vom spune, numai, că adversarii lui Puşkin au văzut în operele lui o denaturare a limbii ruse, a poeziei ruse, un neîndoelnic rău nu numai pentru gustul estetic al publicului, dar — va crede acum cineva? — şi pentru moralitatea socială! Nedorind să răscolim vechile bârfeli, ne reţinem dela orice precizări; dacă ne vor fi cerute, însă, suntem oricând gata să prezentăm dovezi tipărite. Intr'o critică a „Contelui Nulin", Puşkin a fost învinuit de o necuviinţă, ce merge până la cinism! Recitind această critică, uiţi fără să vrei, când şi cu ce ocazie, a fost scrisă, ai impresia că a fost scrisă, chiar acum, împotriva cutărei opere a şcolii naturaliste: acelaşi limbaj, aceleaşi argumente, aceeaşi manieră critică, ca şi în atacurile actuale împotriva şcolii naturaliste.

Care să fie aşa dar pricina, că adversarii oricărui progres au spus, în toate perioadele literaturii noastre unul şi acelaşi lucru, şi aproape cu aceleaşi cuvinte?

Trebue să fie căutată această pricină, ca şi origina şcolii naturaliste, de altfel, în istoria literaturii noastre. Aceasta a debutat cu tendinţa naturalistă: primul nostru scriitor laic a fost bătrânul Cantemir, care a ştiut să rămână original, pentrucă a rămas credincios naturii şi a scris după ea, cu toate că i-a imitat pe satiricii latini şi pe Boileau. Din păcate, monotonia genului literar, ce şi l-a ales, limba necioplită şi grosolană, ca şi metrul silabic, necorespunzător poeziei noastre, nu i-au dat posibilitatea să devină modelul şi legiuitorul poeziei ruse. Acest rol i-a revenit lui Lomonosov. Deoarece, însă, Cantemir a posedat un talent neobişnuit, el nu poate fi exclus din istoria literaturii ruse, el fiind primul ei poet, în timp. Putem afirma de aceea, fără a denatura faptele şi fără a le da o interpretare forţată, că încă dela începuturile ei, dacă ne putem exprima astfel, poezia rusă a curs în două albii paralele, care, cu trecerea timpului, se contopeau, tot mai des, într'un şuvoi, despărţindu-se apoi iarăşi în două, pentru ca în sfârşit să alcătuiască, în vremea noastră, din nou un curent unic. In persoana lui Cantemir, poezia rusă a manifestat tendinţa ei spre realitate, spre viaţa reală, aşa cum este ea, bizuindu-şi vigoarea ei pe fidelitatea ei faţă de natură. In persoana lui Lomonosov, ea şi-a manifestat tendinţa ei spre ideal, şi-a înţeles misiunea ei ca oracol al unei vieţi înalte, sublime, ca vestitoare a tot ce este înalt şi măreţ. Amândouă aceste tendinţe au fost legitime şi amândouă n'au izvorît din viaţă, ci din teorie, din carte, din şcoală. Dar maniera în care a purces Cantemir asigură primei tendinţe, reprezentate de el, superioritatea adevărului şi a realităţii. In operele lui Der-

javin, talentul său superior, amândouă aceste tendinţe se contopesc, deseori, şi odele sale, „Felicia", „Aristocratului" şi „Norocul" sunt, poate, cele mai bune lucrări ale sale; găsim, în ele, în orice caz, fără îndoială, mai multă originalitate, mai mult rusesc, decât în odele sale solemne. In basmele lui Hemniţer şi în comediile lui Fonvizin găsim o răsfrângere a tendinţei reprezentate în vremea sa de Cantemir. Satira lor capătă mai rar forme exagerate şi caricaturiste, devenind mai naturală pe măsură ce devine mai poetică. In basmele lui Crîlov satira capătă o formă cu totul artistică. Naturalismul devine trăsătura caracteristică distinctivă a poeziei sale. El a fost primul mare naturalist în poezia noastră. In schimb, a fost şi cel dintâi, căruia i s'a reproşat zugrăvirea „naturii vulgare", mai ales din pricina basmului său „Porcul". Uitaţi-vă cât de naturale sunt dobitoacele sale: ele reprezintă adevăraţi oameni, cu caractere complet conturate, şi pe lângă aceasta, ruşi şi nu oameni, în general. Dar basmele sale, în care figurează ţăranii ruşi? Ce reprezintă, dacă nu culmea naturalismului? Şi, totuşi, nimeni nu-i mai reproşează, acum lui Crîlov „Porcul", care „nici rătul nu şi l-a cruţat, şi curtea dindos mai toată a săpat", nici faptul că în basmele sale sunt zugrăviţi ţărani, vorbind într'o manieră pur ţărănească. S'ar putea însă, spune: basmele nu sunt caracteristice, aşa este genul acesta de poezie. Dar oare legile frumuseţii artistice nu sunt aceleaşi pentru toate genurile poeziei? Dmitriev a scris şi el basme, în care introducea şi el, câteodată, ţărani în mod episodic. Basmele acestea însă, care au merite incontestabile, n'au de loc colorit natural, ţăranii lui vorbind o limbă generală, ce nu aparţine niciunei clase. Cauza acestei deosebiri trebue să fie văzută în faptul, că poezia lui Dmitriev din basmele cât şi din odele lui, îl continuă pe Lomonosov, şi nu pe Cantemir, are în faţa ei idealul, şi nu realitatea. Teoria lui Lomonosov se bizuia pe antici, aşa cum erau înţeleşi aceştia pe atunci, în Europa. Caramzin şi Dmitriev, şi mai ales cel din urmă, au privit arta cu ochii francezilor din veacul al XVIII-lea. Şi se ştie că francezii înţelegeau arta, în acele vremuri, ca o expresie a vieţii societăţii înalte, din jurul curţii, şi nu a poporului, *buna cuviinţă* fiind socotită prima şi cea mai înaltă condiţiune a poeziei. Eroii lor greci şi romani purtau, de aceea, peruci şi spuneau eroinelor: *madame!* Această teorie a pătruns adânc în literatura rusă, şi, după cum vom vedea mai departe, urmele influenţei ei nu s'au şters cu totul nici până acum...

Ozerov, Jucovski şi Batiuşcov au continuat, prin operele lor,

tendinţa dată de Lomonosov poeziei noastre. Ei au rămas credincioşi idealului, dar acest ideal al lor începuse să devină din ce în ce mai puţin abstract şi retoric, apropiindu-se din ce în ce mai mult de realitate, sau, cel puţin, tinzând către o asemenea apropiere. In operele acestor scriitori, mai ales în ale celor doi din urmă, au început să ia cuvântul, în versuri, pasiuni, simţăminte şi năzuinţe, al căror izvor nu erau idealuri abstracte, ci inima omului, sufletul său, şi nu numai entuziasmul oficial. S'a ivit, în sfârşit, Puşkin, a cărui poezie este în comparaţie cu poezia tuturor poeţilor precedenţi, ceea ce e succesul în comparaţie cu sforţările făcute pentru el. S'au contopit, în ea, într'un şuvoi larg, ambele curente ale poeziei ruse, care curgeau până atunci separat. Urechea rusă a auzit în acordurile ei complexe şi sunete curat ruseşti. Cu tot caracterul lor, în general, idealist şi liric, primele sale poeme conţin elemente din viaţa reală, lucru ce poate fi dovedit prin curajul, cu care Puşkin, uluind atunci pe toată lumea, a introdus în poeme, haiduci ruşi, înarmaţi cu cuţite late şi buzdugane grele, în locul briganzilor clasici italieni sau spanioli, înarmaţi cu pumnale şi pistolete, ba mai făcându-l pe unul dintre aceşti haiduci să şi vorbească, în delir, despre loviturile cnutului unor straşnici călăi. [6] O şatră ţigănească, cu corturile sdrenţuite între roţile căruţelor, cu urşi jucăuşi şi copii goi în desagi, săltaţi pe măgari, iată un decor cu totul ne mai pomenit până atunci pentru episoadele unei tragedii sângeroase. Iar în „Evghenii Oneghin" idealizarea a făcut şi mai mult loc realismului, sau, cel puţin, ambele s'au contopit atât de mult într'o entitate nouă, situată la mijloc, încât acest poem trebue să fie considerat, pe bună dreptate, piatra de temelie a poeziei ruse moderne. Naturalismul nu mai apare, în acest poem, ca satiră sau în scene comice, ci ca o reproducere exactă a realităţii, cu toate părţile ei bune şi rele, cu toate necazurile vieţii. Pe lângă două sau trei personaje poetizate sau întru câtva idealizate, au fost aduşi în scenă oameni obişnuiţi, nu pentru a fi făcuţi de râs, ca nişte monştri, nu ca o excepţie dela regula generală, ci ca personaje alcătuind majoritatea societăţii. Şi toate acestea într'un roman scris în versuri!

Cum s'a manifestat în timpul acesta romanul în proză ?

El a tins din răsputeri să se apropie de realitate, de naturaleţă. Aduceţi-vă aminte de romanele şi nuvelele lui Narejnîi, Bulgarin, Marlinski, Zagoskin, Lajecinicov, Uşacov, Weltman, Polevoi, Pogodin. Nu e locul să discutăm aci, care dintre aceşti autori are merite mai mari, care dintre aceste talente a fost mai eminent; vorbim numai de tendinţa lor generală de a apropia romanul de realitate, de a-l face o oglindă fidelă a realităţii. Găsim printre aceste opere unele

încercări minunate; ele n'au reprezentat totuşi, în general, decât o perioadă de tranziţie, căci odată cu noile tendinţe, vechiul drum n'a fost părăsit cu totul. Intreg progresul se reducea la faptul, că cu toate ţipetele celor de modă veche, au început să se ivească, în romane, tipuri reprezentând toate stările sociale, iar autorii încercau să imite limba fiecăreia din aceste stări sociale. Această tendinţă a fost denumită pe atunci *poporanism*. Dar poporanismul acesta prea mirosea a mascaradă: persoanele din stările de jos ale Rusiei semănau mai mult cu boieri mascaţi, iar boierii se deosebeau de străini numai cu numele. Se simţea nevoia unui geniu, care să elibereze, odată pentru totdeauna, poezia rusă de sub influenţa străină în zugrăvirea obiceiurilor ruseşti şi a felului de viaţă rus. Puşkin a făcut mult în această direcţie, deşi această operă a fost desăvârşită de un alt talent. In almanahul „Severnîie ţvetî" [1]) din 1829, a apărut un fragment din romanul lui Puşkin „Arapul lui Petru cel Mare" sub titlul „Capitolul al patrulea dintr'un roman istoric". Acest mic fragment a reprezentat o culme a naturalismului! Intr'un cadru atât de îngust, ce larg tablou al obiceiurilor din timpul lui Petru cel Mare! Din nefericire, însă, Puşkin ne-a lăsat din romanul acesta numai şase capitole întregi şi începutul capitolului al şaptelea (toate publicate de abia după moartea poetului).

Cu apariţia „Mirgorodului" şi „Arabescurilor" (în anul 1835) ca şi a „Revizorului" (în 1836) începe marea popularitate a lui Gogol şi puternica lui influenţă asupra literaturii ruse. Dintre toate aprecierile făcute asupra acestui scriitor de către admiratorii talentului său, cea mai remarcabilă şi mai aproape de adevăr vine dela o persoană ce nu se situiază, de loc, printre admiratorii săi, şi care, într'un moment, parcă, de inspiraţiune subită, fără să ştie singură cum de s'a abătut pentru un moment din drumul pe care a mers toată viaţa, i-a ţinut lui Gogol următoarea ditirambă:

„Toate operele lui Gogol arată încrederea de sine a scriitorului, năzuinţa lui spre autoafirmare, un fel se dispreţ intenţionat, zeflemisitor faţă de cunoştinţele, experienţa şi exemplele anterioare. *El citeşte numai cartea naturii, studiază numai lumea reală*, de aceea, idealurile sale sunt naturale şi simple până la goliciune; ele, după expresia lui Ivan Nichiforovici, unul din personajele create de el, se prezintă în faţa cititorului, în natură. Frumuseţiile creaţiunilor sale sunt totdeauna noi, proaspete, uimitoare; *greşelile sale sunt aproape respingătoare* (?); *ca şi cum ar fi uitat istoria, întocmai ca anticii*, el creează, din neant, *o lume nouă a artelor*, în stare *grosolană* (?) *şi haotică* (!?); arta lui nu pare deci a cunoaşte, a înţelege ruşinea; un mare artist, care nu cunoaşte istoria şi care n'a văzut marile modele de artă".

---

1) „Florile nordice". (N. red.).

In această ditirambă, plină de desordonat lirism, fără dorința și intenția autorului ei, este expusă cea mai caracteristică trăsătură a talentului lui Gogol, originalitatea și puternica lui individualitate prin care se deosebește el de toți ceilalți scriitori ruși. Faptul că această ditirambă este întâmplătoare, rod al unui moment de inspirație, este dovedit pe de o parte de paralela pe care o face autorul ei între Gogol și... cine ați crede? — d-l Cucolnic! iar pe de altă parte de cuvintele și expresiile stranii și contrazicătoare din însăși ditirambă, care vădesc că nu-i este cu putință omului să se desprindă, cu totul, chiar pentru o clipă și chiar în elanul inspirației din drumul obișnuit al vieții sale. Trebue să adăugăm că acest autor este un teoretician și că și-a petrecut toată viața în compunerea și predarea diferitelor cursuri de retorică și de poezie, care, ca toate cărțile de acest soi, n'au învățat niciodată pe nimeni a scrie o operă bună, zăpăcindu-i, însă, în schimb, pe mulți. Iată de ce operele lui Gogol l-au uimit mai ales prin completa lor independență și renunțare la orice reguli școlare și tradiții, și dacă el n'a putut, pe de o parte, să nu vadă în acest fapt un merit, totuși, pe de altă parte, n'a fost în stare să nu-i aducă imputări pentru același lucru. El a văzut, deci, în operele lui Gogol „greșeli, aproape respingătoare" și „o stare grosolană și haotică a artei". Întrebați-l, care sunt aceste greșeli, și suntem siguri, că ne va indica, înainte de toate, paznicul ce strivește un mic animal pe unghiile sale („Suflete moarte"), dovedind, astfel, în chip definitiv, că Gogol „nu cunoaște istoria și marile modele de artă". Gogol știe, însă, probabil mai bine decât criticul său, că unul dintre cele mai cunoscute muzee din Europa păstrează ca o comoară de neprețuit tabloul marelui Murillo, în care e zugrăvit un băiețandru, ce se îndeletnicește serios și cu hărnicie, cu același lucru, pe care paznicul lui Gogol îl făcuse în treacăt și fără să se fi trezit bine din somn.

Oricum ar fi, însă, influența teoriei și a școlilor, iată, de fapt, una dintre cauzele principale, datorită căreia mulți au văzut, la început, cu tot calmul, fără dușmănie, sincer și conștiincios, în Gogol, doar un scriitor amuzant, dar trivial și puțin important; oamenii aceștia s'au înflăcărat, numai în urma laudelor entuziaste, cu care a fost copleșit Gogol de către partea adversă, și în urma importanței pe care a câștigat-o, repede, în ochii opiniei publice. Intr'adevăr, chiar dacă tendința pe care a reprezentat-o Caramzin, n'ar fi fost nouă, la vremea ei, ea era justificată prin exemplele literaturii franceze. Oricât de mediocre și oricât de puțin stranii ar fi părut baladele lui Jucovski, cu coloritul lor mohorît, cu mirosul lor de cimitire

şi umbre de morţi, se găseau totuşi în spatele lor numele corifeilor literaturii germane. Pe de o parte, însuşi Puşkin, a fost pregătit de poeţii care l-au precedat, primele lui încercări purtând urme uşoare ale influenţei lor, iar pe de alta, inovaţiile sale au fost înrâurite de mişcarea generală ce începuse în toată literatura Europei, ca şi de Byron, cu autoritatea lui colosală. Gogol, însă, n'a avut niciun fel de model, n'a avut predecesori nici în literatura rusă, şi nici în cea străină. Toate teoriile, toate tradiţiile literare fuseseră împotriva lui, pentrucă el se ridicase împotriva lor. Pentru ca Gogol să fie înţeles, trebuiau să fie izgonite, din capul oamenilor, tradiţiile şi vechile teorii, trebuia să fie uitată existenţa lor, iar acest lucru ar fi însemnat pentru mulţi ca ei să renască, să moară şi apoi să reînvie. Pentru a ne lămuri mai bine această idee, să vedem în ce relaţiune se găseşte Gogol cu alţi poeţi ruşi. Fără îndoială, că şi operele lui Puşkin, în care sunt descrise tablouri străine de viaţa rusească, conţin elemente ale realităţii ruseşti. Dar cine le-ar putea arăta ? Cum să dovedeşti, că, de exemplu, poemele „*Mozart şi Salieri*", „*Oaspetele de piatră*", „*Cavalerul sgârcit*", „*Galub*", ar fi putut fi scrise numai de un poet rus şi nu de unul străin ? Acelaşi lucru se poate spune şi despre Lermontov. Toate operele lui Gogol sunt consacrate exclusiv descrierii vieţii ruseşti, şi el nu are rivali în arta de a reproduce această viaţă aşa cum este ea, în tot adevărul ei. El nu atenuează şi nu înfrumuseţează nimic din dragoste pentru idealuri, din pricina unor idei preconcepute sau din anumite preferinţe, după cum idealizase, de exemplu, Puşkin în „Oneghin" felul de viaţă al moşierilor ruşi. Operele sale au, fără îndoială, drept caracter predominant, negarea; dar pentru ca să fie, însă, vie şi poetică, orice negare trebue să fie făcută în numele unui ideal, şi acest ideal nu e nici în cazul lui Gogol, un ideal propriu al poetului, n'are un caracter neaoş, după cum nu-l are nici în cazul tuturor celorlalţi poeţi ruşi. De ce oare? Pentrucă viaţa noastră socială nu s'a constituit încă, n'a luat încă o formă stabilită, pentru a putea da literaturii un ideal. Toată lumea va fi, însă, de acord, că în privinţa operelor lui Gogol nu se mai poate pune, în niciun caz, chestiunea de a se dovedi că ele n'au putut fi scrise decât de un poet rus şi că un poet străin nu le-ar fi putut scrie. Numai un poet rus poate zugrăvi, se înţelege, realitatea rusă cu o atât de uimitoare fidelitate şi exactitate. Deocamdată, tocmai în faptul acesta constă în cea mai mare măsură, poporanismul literaturii noastre.

Literatura noastră a fost rodul unei gândiri conştiente, şi-a făcut apariţia ca inovaţie, a început prin imitaţiune. Dar ea nu s'a oprit pe acest drum, tinzând tot timpul spre originalitate, popora-

nism, manifestând tendinţa de a părăsi retorica pentru a deveni, din ce în ce, mai reală, mai *naturală*. Tendinţa aceasta, înregistrând vizibile şi permanente succese, alcătuieşte de fapt, sensul şi sufletul istoriei literaturii noastre. Şi putem afirma, fără înconjur, că tendinţa aceasta n'a obţinut în operele niciunuia dintre scriitorii ruşi, un succes atât de mare, ca în cazul lui Gogol. Şi a putut fi înfăptuit acest lucru numai datorită orientării exclusive a artei spre realitate, înafara oricăror idealuri. In acest scop, toată atenţiunea a trebuit să fie îndreptată asupra mulţimii, massei, trebuiau să fie descrişi oamenii de rând, şi nu numai excepţiile dela regula generală şi plăcute, care tentează întotdeauna poeţii pe calea idealizării, purtând şi o pecetie străină. Iată marele merit al lui Gogol, şi tocmai meritul acesta este considerat de oamenii cu cultură învechită ca o mare crimă în contra legilor artei. Da, Gogol a schimbat, cu desăvârşire, părerile existente asupra artei. Li se poate aplica operelor tuturor poeţilor ruşi, deşi în mod oarecum silit, vechea şi caduca definiţie a poeziei ca „înfrumuseţare a naturii"; această definiţie nu se mai potriveşte, însă, operelor lui Gogol. Trebue să le fie aplicată acestora o altă definiţie a artei şi anume: reproducerea realităţii în tot adevărul ei. Totul constă, aici, în redarea *tipurilor*, iar *idealul* nu este conceput ca o înfrumuseţare (ca o minciună, adică), ci ca o corelaţie între diferitele tipuri create de el, in conformitate cu ideia, pe care doreşte acesta s'o desvolte în opera sa.

Arta a depăşit teoria în timpurile noastre. Teoriile vechi şi-au pierdut tot creditul; chiar şi oamenii, ce-au fost educaţi în aceste teorii, le-au părăsit, însuşindu-şi un straniu amestec de noţiuni vechi şi noi. Astfel, de pildă, unii dintre aceştia, respingând în numele romantismului vechea teorie franceză, au dat primii exemplul ispititor al introducerii, în romane, a unor personaje din clasele de jos, chiar şi a unor nemernici, dându-le nume simbolice ca Hoţescu, Cuţitescu, etc. [8], justificându-şi, însă, acest procedeu prin faptul că înfăţişau odată cu personajele imorale, şi altele morale, sub nume simbolice ca Dreptăţescu, Binefăcescu, etc. In primul caz, putea fi constatată influenţa noilor idei, în cel de-al doilea, influenţa celor vechi, dat fiind că în conformitate cu reţeta vechii teorii poetice, este necesar ca odată cu câţiva neghiobi, să fie pus în acţiune măcar şi un deştept şi odată cu câţiva nemernici măcar şi un binefăcător [1]). In ambele cazuri, însă, aceşti scriitori nu prea inteligenţi au pierdut din vedere lucrul cel mai important, arta, căci ei nu şi-au dat seama

---

1) Cuvântul *rezoneur* era pe atunci în comedii un cuvânt tehnic ca şi *jeune premier*, primul amorez, sau *primadonă* în cadrul operei.

de faptul că şi cei ce fac binele şi nemernicii nu sunt oameni, nu sunt caractere, ci personificări retorice ale unor virtuţi şi vicii abstracte. Astfel se şi explică de ce teoria, regula, este mai importantă pentru aceşti oameni decât fapta, fondul; faptele, fondul n'au acces în mintea lor. De altfel, influenţa teoriei nu poate fi evitată, de multe ori, nici chiar de talente geniale. Gogol este unul dintre puţinii autori, care au evitat cu totul influenţa oricărei teorii. Înţelegând şi admirând arta în operele altor poeţi, el a păşit, totuşi, pe drumul său, fidel instinctului său artistic adânc şi just, cu care l-a înzestrat atât de darnic natura, şi nelăsându-se ademenit de succesele altora, în domeniul imitaţiunii. Această împrejurare nu l-a înzestrat, se înţelege, cu originalitate, i-a oferit, însă, posibilitatea să-şi păstreze şi să-şi manifeste întreaga sa originalitate intrinsecă, parte integrantă şi însuşire a individualităţii sale, şi prin urmare, întocmai ca şi talentul său, dar al naturii. Din această cauză, el a şi apărut, în ochii multora ca venit parcă din afară în literatura rusă, pe când el a fost de fapt o necesară apariţie a ei, prilejuită de întreaga ei desvoltare anterioară.

Gogol a exercitat o influenţă enormă asupra literaturii ruse. Nu numai talentele tinere s'au avântat pe drumul arătat de el, dar şi unii scriitori cu renume s'au îndreptat pe acest drum, părăsindu-şi vechea lor cale. Astfel s'a ivit şcoala, pe care adversarii ei s'au gândit s'o înjosească, denumind-o naturalistă. După „Sufletele moarte", Gogol n'a mai scris nimic. In scena literară se află acum numai şcoala lui. Toate imputările şi învinuirile, ce se îndreptau înainte împotriva lui, sunt acum îndreptate împotriva şcolii naturaliste, şi dacă mai există unele ieşiri împotriva persoanei sale, ele sunt legate de şcoala creată de el. Ce învinuiri sunt aduse aşa dar acestei şcoli? Puţine şi mereu aceleaşi. La început, ea a fost învinuită pentru pretinsele ei atacuri permanente împotriva slujbaşilor statului. In descrierea felului de viaţă al acestei stări sociale, unii au văzut, în mod sincer, alţii întradins, caricaturizări rău intenţionate. De câtva timp aceste învinuiri au amuţit. Scriitorii şcolii naturaliste sunt acum atacaţi pentru preferinţa lor de a descrie tipuri din stările de jos, de a-şi alege eroii poveştilor lor printre ţărani, portari, birjari, de a descrie *ungherele*, în care sălăşluiesc foamea, mizeria, şi adesea tot felul de imoralităţi.[9] Pentru a-i face de ruşine pe noii sriitori, acuzatorii aceştia amintesc, cu ton solemn, frumoasele vremuri ale literaturii ruse, din timpurile lui Caramzin şi Dmitriev, care îşi alegeau subiecte înalte şi nobile pentru operele lor; şi ei dau ca exemplu al uitatei eleganţe artistice cântecul sentimental „Iubisem roza mai mult decât orice floare". Ne permitem, însă, să amintim acestor

domni că prima nuvelă remarcabilă din literatura rusă, nuvelă ce a fost scrisă de Caramzin, are ca eroină o simplă ţărancă, *sărmana Liză*, care fusese ademenită de un petit-maître... Aceşti domni, ne vor răspunde, însă, că această istorisire are un ton curăţel şi pur, ţăranca de lângă Moscova întrecând în bune purtări pe cele mai bine educate *cuconiţe*. Atingem, astfel, tocmai miezul disputei: vinovată este, după cum vedeţi, tocmai vechea şcoală poetică. Această şcoală îţi permite să descrii la urma urmei şi ţărani, dar îmbrăcaţi numai în costume teatrale, dând la iveală sentimente şi noţiuni, străine de viaţă, de situaţia şi nivelul lor de instrucţie, şi exprimându-se într'o limbă pur literară, pe care n'o vorbeşte nimeni, şi cu atât mai puţin ţăranii. Dar ce vreţi mai mult: ciobănaşii şi ciobăniţele scriitorilor francezi din secolul al XVIII-lea, iată modele gata, strălucite, pentru zugrăvirea ţăranilor şi ţărancelor din Rusia ; priviţi tabloul de ansamblu, iată şi pălăriuţele de paie cu panglici albastre şi roze, pudră, aluniţa neagră pe faţă, corsetele cu balene, fustele cu sumetere, pantofii cu tocuri roşii, înalte. Numai în privinţa limbii, ţineţi-vă de obiceiurile literare de acasă, pentrucă francezilor nu le-a plăcut, nicicând, să facă paradă cu cuvinte învechite, care nu sunt folosite. în convorbirile de toate zilele. Iată o manieră curat rusească ; chiar şi scriitorii de mare talent dela noi simt plăcere întrebuinţând cuvinte, care fac parte din aşa zisul „stil de nivel înalt". Pe scurt: vechea şcoală poetică vă permite să descrieţi tot ce credeţi de cuviinţă, prescriindu-vă, în acelaşi timp, să coloraţi obiectul descris, astfel, încât să nu existe nicio posibilitate de a se afla ce aţi vrut să descrieţi. Urmând în mod riguros principiile acestei şcoli, poetul poate merge chiar mai departe decât zugravul Efrem, devenit faimos datorită penei lui Dmitriev şi care îi zugrăvise pe Arhip ca Sidor, iar pe Luca ca pe Cuzma: el poate zugrăvi, într'un asemenea mod, portretul lui Arhip, încât să nu semene nu numai cu Sidor, dar cu nimic în lume, nici măcar cu un bulgăre de pământ. Şcoala naturalistă urmează cu totul alte principii : deşi cât mai marea asemănare a personajelor descrise cu originalul lor din viaţă nu constitue întreaga ei esenţă, ea constitue, totuşi, prima condiţiune, fără de îndeplinirea căreia nu mai poate fi nimic bun într'o operă. Condiţiune grea, ce poate să fie îndeplinită numai de un mare talent! Cum să nu fie, aşa dar, venerată şi iubită vechea şcoală poetică de către scriitorii, care reuşiseră, cândva, să se manifeste şi fără talent în arena poeziei ? Cum să nu vadă ei în şcoala naturalistă cea mai mare duşmană a lor, din moment ce aceasta a introdus un mod de a se scrie, inaccesibil pentru ei ? Lucrul acesta se referă, bineînţeles, numai la persoanele, care intervin în această

chestiune, îmboldiţi de amorul lor propriu ; se vor găsi chiar şi multe persoane, cărora, sub influenţa vechii teorii poetice, nu le place, în mod sincer, naturaleţea în artă. Se plâng aceşti oameni cu deosebită amărăciune şi de faptul, că arta şi-a uitat vechea ei misiune. „A fost un timp, spun ei, când poezia ne instruia, ne amuza, făcându-l pe cititor să uite de greutăţile şi suferinţele vieţii, prezentându-i numai scene plăcute şi vesele. Poeţii de altădată descriau şi scene de ale sărăciei, ale unei sărăcii însă curate, spălate, ce se exprima modest şi nobil ; pe lângă aceasta, la sfârşitul povestei se ivea, întotdeauna, o doamnă tânără sau o domnişoară sentimentală, fiica unor părinţi bogaţi şi nobili, sau un tânăr binefăcător, care înscăunau, de dragul iubitului sau iubitei, mulţumire şi fericire acolo unde fusese sărăcie şi mizerie, şi lacrimi de mulţumire udau mâna binefăcătoare, încât cititorul îşi ridica involuntar, la ochi, batista lui de mătase, simţind că devine şi el mai bun şi mai sentimental... Dar acum ? Ia, uitaţi-vă ce se scrie acum ! Ţăranii în opinci şi sumane, care miros de multe ori a rachiu, femeile — un soi de centauri, despre care nu poţi şti, după haine, în prima clipă, de sunt femei sau bărbaţi ; paturi de închiriat, adăposturi ale mizeriei, desnădejdei şi desfrâului, la care poţi ajunge numai trecând printr'o ogradă, unde murdăria şi gunoiul trec de genunchi ; vreun beţiv, dascăl sau învăţător dintre seminarişti, gonit din slujbă şi toate acestea redate după natură, în toată goliciunea teribilului adevăr, încât te poţi aştepta, după lectură, la o noapte de vise grele... Aidoma, sau aproape aidoma vorbesc venerabilii discipoli ai vechii şcoli poetice. Tânguirile acestor domni se reduc, de fapt, la aceea că poezia a încetat să mintă fără ruşine, că dintr'un basm pentru copii, s'a prefăcut într'un fapt al vieţii nu întotdeauna plăcut, că a renunţat să fie sunet de zurgălăi plăcut şi pentru a dansa, şi pentru a aţipi. Ce oameni curioşi, ce oameni fericiţi, care au reuşit să rămână copii toată viaţa şi să fie, chiar, la bătrâneţe minori neisprăviţi, şi tot ei pretind ca toată lumea să semene cu dânşii ! Da, citiţi vechile voastre basme, nimeni nu vă împiedecă, lăsaţi, însă, altora îndeletnicirile inerente maturităţii. Vouă minciuna — nouă adevărul : să ne despărţim fără ceartă, cu atât mai mult cu cât nu vă e necesar tributul nostru, iar noi nu-l vom lua nici chiar de geaba pe al vostru... O asemenea despărţire pe bună înţelegere e, însă, împiedecată de o altă pricină, egoismul, ce se crede virtute. Inchipuiţi-vă, într'adevăr, un om cu existenţa asigurată, bogat poate, care după ce a luat o masă copioasă, gustoasă (are un bucătar execelent), s'a aşezat cu o ceaşcă de cafea într'un fotoliu volterian, în faţa căminului în care pâlpâie focul, îi e cald

şi bine, bine dispus de îndestulare, şi iată că luându-şi o carte, şi răsfoindu-i leneş filele, i se încruntă, deodată, sprâncenele, îi dispare zâmbetul de pe buzele roşii, devine neliniştit, alarmat, întărîtat... Şi pe bun motiv ! Cartea îi spune, că nu toţi oamenii trăiesc atât de bine pe lume, că există unghere, în care tremură de frig în sdrenţe o întreagă familie, care ştiuse poate, nu demult, ce este îndestularea, că există pe lume oameni osândiţi la mizerie, prin naştere, de soartă, că ultimul ban merge pe rachiu, nu întotdeauna din trândăvie şi lene, ci şi din desnădejde. Şi îi e cam neplăcut fericitului nostru, ca şi cum ar avea pe conştiinţă confortul său. Şi de vină e păcătoasa asta de carte : a luat-o pentru a-i face plăcere, iar ea îl face trist şi melancolic. Svârle-o cât colo ! „Cartea trebue să fie o distracţie plăcută, ştiu şi fără ea că viaţa e plină de multe greutăţi şi suferinţe şi citesc, tocmai, pentru a uita de toate acestea !“ — exclamă el. Zi, aşa, iubite şi blând sibarit, pentru liniştea ta trebue să mintă şi cărţile, să-şi uite săracul mizeria sa, flămândul foamea sa, să ajungă la urechea ta gemetele suferinţei în acorduri muzicale, ca să nu-ţi pierzi, cumva, apetitul şi să nu-ţi fie turburat somnul... Inchipuiţi-vă, acum, în aceeaşi situaţie pe un alt amator de lecturi plăcute. Trebue să dea un bal. Se apropie data fixată, n'are însă bani, deoarece vătaful său Nikita Fedorici [10], a cam întârziat cu trimiterea lor. A primit, însă, azi banii, şi balul poate fi anunţat ; culcat pe divan, cu o ţigară între dinţi, vesel şi mulţumit, şi neavând ce face, întinde leneş mâna după o carte. Se repetă aceeaşi istorie. Blestemata de carte îi povesteşte isprăvile mârşavului lui serv, Nikita Fedorici, învăţat încă din copilărie să slujească cu linguşire pasiunile şi capriciile altora şi căsătorit cu o iubită părăsită de tatăl cuconaşului. Şi acestui om, ce nu posedă niciun soi de sentimente omeneşti îi e încredinţată soarta şi destinul tuturor Antonilor... [11] Svârle-o cât colo, păcătoasa asta de carte ! ...Şi închipuiţi-vă acum în aceeaşi confortabilă situaţie un om, care umblase desculţ în copilărie, fusese băiat de alergătură, iar acum, la aproape cincizeci de ani s'a pomenit cu ranguri şi dispunând de „puţini bănuţi“. Toată lumea citeşte şi trebue şi el să citească. Ce va găsi, însă, în aceste cărţi ? Propria sa biografie, şi cât de adevărat povestită, deşi nimeni nu cunoaşte, înafară de el, părţile întunecoase ale vieţii sale, şi niciun *scriitor* n'are de unde să le cunoască !... Şi el nu se simte numai turburat, el turbează pur şi simplu, uşurându-şi cu demnitate necazul, prin următorul raţionament : „Iată cum se scrie, în zilele noastre, iată unde ne duc liberii cugetători ! Aşa se scria oare înainte ? Stil lin şi neted, lucruri gingaşe, înalte, era o plăcere să le citeşte şi n'aveai nicio supărare !“

Există un soi deosebit de cititori, cărora nu le place din aristocratism să se întâlnească, chiar şi în cărţi, cu oameni din clasele de jos, care nu ştiu, de obicei, ceea ce este buna cuviinţă şi bunul ton. Nu le place acestor cititori murdăria şi sărăcia, în contrast cu luxul saloanelor, buduoarelor şi cabinetelor lor. Nu vorbesc aceşti cititori de şcoala naturalistă decât cu dispreţ arogant, cu zâmbete ironice... Cine sunt aceşti baroni feudali plini de scârbă pentru „plebea ticăloasă", mai prejos în ochii lor decât un cal bun ? Nu vă grăbiţi să-i căutaţi prin cărţile heraldice, sau la curţile domnitoare europene : nu veţi găsi stemele lor ; nu sunt invitaţi la curte, şi dacă au văzut societatea înaltă, doar din stradă, prin ferestrele sclipitor luminate şi întru cât permiteau storurile şi perdelele... Ei nu se pot făli cu strămoşii lor ; de obicei slujbaşi de stat, sau boernaşi proaspeţi, bogaţi doar prin tradiţia plebeică a unui bunic administrator, unui unchi arendaş sau câteodată şi a unei bunici ce târguise cu anafură sau a unei mătuşe negustorese. Autorul acestui articol crede că e de a sa datorie să aducă la cunoştinţa cititorilor, că n'are obiceiul să-i reproşeze aproapelui că nu e de obârşie nobilă, acest lucru fiind, fără îndoială, în contrazicere cu toate convingerile sale, şi că nici el personal nu s'ar putea lăuda că ar fi de origine nobilă, nefiindu-i de loc ruşine să recunoască acest lucru. El crede însă, şi probabil că şi cititorii vor fi de acord cu el, că nu poate fi nimic mai plăcut decât să-i smulgi cioarei penele de păun cu care se împopoţonează, dovedindu-i că face parte din specia, ce i s'a năzărit s'o dispreţuiască. Un om din starea de jos nu este, însă, cioară făcând parte din această stare ; cioara este o plăsmuire a naturii şi nu a stărilor, şi sunt ciori în toate stările, precum sunt în toate aceste stări şi vulturi ; firesţe, însă, că numai cioara se împopoţonează cu pene de păun şi se mândreşte cu ele. ¡De ce să nu-i spun eu atunci cioarei că e cioară ? Atitudinea dispreţuitoare faţă de stările de jos, nu este, câtuşi de puţin, în timpurile noastre un viciu al stărilor de sus ; dimpotrivă, ea e o boală a parveniţilor, născută din ignoranţă şi grosolănie de simţăminte şi de noţiuni. Omul inteligent şi cult atins de această boală, n'o va da nicodată în vileag, pentrucă ea nu este în spiritul timpului, pentrucă vădind-o, ar însemna să croncănească despre persoana sa, din tot largul gâtlejului lui de cioară. Credem că oricât ne-ar fi de respingătoare făţărnicia, ea este în acest caz mai bună decât chiar sinceritatea ciorii, pentrucă ea face cel puţin dovadă de inteligenţă. Păunul ce-şi desfăşoară, cu mândrie, coada-i pompoasă în faţa altor păsări e vestit ca pasăre frumoasă, dar nu deşteaptă. Ce să spunem atunci de cioara, ce se fudulesţe cu podoabe străine ? O asemenea fudulie arată, întotdeauna, minte scurtă, fiind un viciu mai ales ple-

beic. Unde vedeţi mai multe fasoane şi pretenţii, dacă nu în straturile sociale, care încep imediat după cele de mai jos? Şi aceasta, pentrucă în aceste straturi domneşte cea mai mare ignoranţă. Uitaţi-vă, cât de adânc îl dispreţueşte lacheul pe ţăran, care e din toate punctele de vedere mai bun, mai nobil, mai uman decât cel dintâi! De unde această mândrie a lacheului? Şi-a însuşit viciile stăpânului său, crezându-se om mult mai educat decât ţăranul. Lustrul de suprafaţă trece, totdeauna, pentru naturile grosolane, drept educaţie, cultură.

„Ce mai poftă şi aceasta de a umple cu ţărani literatura?" exclamă aristocraţii de o anumită specie. In ochii lor, scriitorul este un meseriaş, care scrie ce i se comandă, şi cum i se comandă. Nici prin minte nu le trece că alegându-şi subiectul operei sale, scriitorul nu se poate lăsa călăuzit de vreo voinţă străină, şi nici chiar de bunul său plac personal, căci arta are legile ei, care trebuiesc respectate pentru a putea cineva scrie bine. Ea îi cere, înainte de toate, scriitorului să rămână credincios propriei sale naturi, talentului său, fanteziei sale. Cum s'ar putea explica, că le place unora să zugrăvească lucrurile vesele, altora — mohorîte, dacă nu prin natura, caracterul şi talentul poetului? Ceea ce-i place fiecăruia, ceea ce atrage, aceea se şi ştie mai bine, şi ce se ştie mai bine, se şi zugrăveşte, se descrie mai bine. Iată cea mai bună îndreptăţire a poetului, învinuit că şi-a ales cutare sau cutare subiect. Ea nu e satisfăcătoare doar pentru aceia care nu înţeleg nimic în artă, confundând-o grosolan cu o oarecare meserie. Natura este veşnicul model al artei, şi cel mai înalt şi mai nobil subiect în natură, este omul. Iar ţăranul nu este şi el om? Dar ce poate să fie interesant într'un om grosolan şi needucat? Cum ce? Sufletul lui, mintea, inima, pasiunile, înclinările sale, într'un cuvânt, tot ce ne interesează şi într'un om cult. Să admitem că ultimul îi este superior celui dintâi. Dar botanistul se interesează, oare, numai de plantele îmbunătăţite de grădină, dispreţuind prototipurile lor, ce cresc sălbatic pe câmp? Oare pentru un anatomist sau fiziolog, organismul sălbaticului din Australia nu este tot atât de interesant, ca şi organismul europeanului cult? De ce ar trebui aşa dar, sub acest raport, să se deosebească atât de mult arta de ştiinţă? Şi pe urmă, spuneţi că omul cult e superior celui incult. Putem fi de acord, dar nu în mod absolut. De sigur, până şi cel mai deşert om din societatea înaltă este incomparabil superior unui ţăran. Dar în ce sens? Numai în domeniul instrucţiei laice. Acest fapt nu-l împiedecă, însă, întru nimic pe cutare ţăran să-i fie superior ca minte, sentiment, caracter. Instrucţia nu face decât să desvolte puterile morale ale omului, dar nu i le dă;

omul capătă aceste puteri morale dela natură. Şi în această distribuire a darurilor ei atât de preţioase, natura acţionează orbeşte, neţinând seama de diferitele stări... Dacă din clasele instruite ale societăţii se iveşte un număr mai mare de oameni de seamă, se datoreşte acest fapt posibilităţilor lor materiale de desvoltare, şi, nicidecum, faptului că natura ar fi mai sgârcită cu oamenii din clasele de jos în distribuirea darurilor ei. „Ce ne-ar putea învăţa o carte, în care ne este descrisă viaţa unui nenorocit, ce o ţine întruna în beţie?“ mai afirmă aceşti aristocraţi de mâna doua. Cum ce? (De sigur, nu maniere elegante şi nu bon ton, ci cunoaşterea omului aflat într'o anumită situaţie. Unii devin beţivi din cauza leneviei, a unei educaţii proaste, din cauză că au caracter slab, alţii însă, din cauza condiţiunilor nenorocite ale vieţii, şi de aceea ei n'au poate, nicio vină. In amândouă cazurile, aceste exemple sunt pline de învăţăminte şi interesante de observat. Să-ţi întorci faţa cu dispreţ dela un om decăzut e, firește, mult mai uşor, decât să-l consolezi sau să-i întinzi o mână de ajutor, după cum mult mai uşor e să-l condamni cu asprime, în numele moralităţii, decât să te interesezi de situaţia lui cu compătimire şi dragoste, să analizezi, în adâncime, cauza decăderii lui şi să-l deplângi ca om, chiar atunci, când el s'ar arăta mult mai vinovat de decăderea sa, decât se credea înainte. Mântuitorul omenirii a venit în lume pentru toţi oamenii. Nu pe cei înţelepţi şi culţi, ci pe cei săraci cu mintea şi inima, pe pescari el i-a chemat să „pescuiască oameni“. Nu pe cei bogaţi şi fericiţi, ci pe cei săraci şi suferinzi i-a căutat el, pentru ca pe unii să-i mângâie, iar pe alţii să-i îmbărbăteze şi să-i pună pe picioare. Răni pline cu puroi pe un corp acoperit cu sdrenţe murdare n'au ofensat privirea lui plină de iubire şi caritate, el, fiul lui Dumnezeu, i-a iubit pe oameni, ca om, şi i-a compătimit în sărăcia, murdăria, desonorarea, desfrâul, viciile şi crimele lor; el n'a îngăduit decât acelora, care puteau spune că au conştiinţa fără pată, să arunce cu pietre în femeia desfrânată şi, mustrând pe judecătorii cruzi, s'a adresat femeii decăzute cu cuvinte de consolare; şi chiar şi tâlharul, ce şi-a dat duhul pe eşafod, primind o moarte meritată, a auzit din gura lui, pentru o clipă de pocăinţă, cuvinte de iertare şi împăciuire...[12] Iar noi, fii ai oamenilor, nu vrem să-i iubim dintre fraţii noştri decât pe cei egali cu noi, întorcând spatele celor săraci, ca unor paria, decăzuţi, leproşi... Ce virtuţi şi ce merite ne-au acordat oare acest drept? Nu cumva tocmai lipsa oricăror virtuţi şi merite? !... Dar cuvintele dumnezeeşti de iubire şi frăţie nu zadarnic au fost semănate pe pământ. Cele ce au fost înainte doar de datoria aleşilor, meniţi să slujească la altar sau vir-

tutea unui mic număr de naturi alese, devine acum o obligaţiune a societăţii întregi şi un atribut nu numai al virtuţii, dar şi al culturii fiecărui om în parte. Uitaţi-vă, cum se îndeletniceşte în veacul nostru pretutindeni toată lumea cu soarta claselor de jos, cum se transformă pretutindeni filantropia particulară în filantropia socială, cum iau naştere peste tot societăţi bine organizate, cu mijloace materiale bogate, pentru răspândirea învăţăturii în clasele de jos, pentru ajutorarea celor nevoiaşi şi suferinzi, pentru înlăturarea şi prevenirea mizeriei şi a inevitabilelor ei consecinţe, imoralitatea şi desfrâul. Această mişcare generală, atât de nobilă, atât de omenească, atât de creştină a întâmpinat şi ea defăimători ai ei în persoana admiratorilor vieţii patriarhale stupide şi inerte, admiratori care afirmă că stârnesc moda, pasiunea personală, vanitatea, şi nu iubirea aproapelui. Poate, dar când şi unde n'au fost prezente aceste meschine impulsuri până şi în cele mai bune acţiuni omeneşti? Cum s'ar putea afirma că numai aceste impulsuri pot fi cauza unor asemenea fenomene? Cum s'ar putea crede că principalii iniţiatori ai acestei mişcări, care antrenează mulţimea după ei prin exemplul lor, nu sunt însufleţiţi de un imbold mai înalt şi mai nobil? Se înţelege că e prea puţin demnă de admiraţie virtutea oamenilor, care sunt filantropi din pricina modei, a spiritului de imitaţie, a vanităţii şi nu din aceea a simţământului iubirii aproapelui; această virtute însă, (virtute în raport cu societatea), este însufleţită de un asemenea spirit, încât ea poate îndrepta spre bine chiar şi activitatea oamenilor vanitoşi şi deşerţi. Nu este acesta un fenomen foarte îmbucurător al civilizaţiei contemporane, al succeselor minţii, instruirii şi culturii?

Ar fi fost posibil oare ca această nouă mişcare socială să nu se fi oglindit şi în literatură, care e o permanentă expresie a societăţii? Literatura a făcut chiar ceva mai mult în această privinţă: ea a favorizat mai curând ivirea în societate a unei asemenea mişcări, decât a oglindit-o numai, a păşit mai curând în frunte, decât pe urmele ei. Mai trebue oare să spunem cât de nobil şi înalt este acest rol? Dar tocmai din acest motiv este atacată literatura de aristocraţia fără steme. Credem că am arătat îndeajuns din ce izvoare ies aceste atacuri şi care este valoarea lor...

Mai rămâne să amintim încă de atacurile îndreptate în contra literaturii actuale, şi în general împotriva naturalismului din punctul de vedere estetic, în numele artei pure, scop în sine şi nerecunoscând niciun alt scop înafara ei. Deşi această idee are oarecare temei, caracterul ei exagerat apare la prima ochire. De origină pur germană, această idee a putut lua naştere numai în sânul unui po-

por contemplator, gânditor şi visător, ea nu s'ar fi putut ivi însă în mijlocul unui popor practic, a cărui viaţă socială îi oferă fiecăruia camp larg de vie activitate. Ce înseamnă arta pură, nu ştiu nici măcar cei care militează pentru această idee, ea fiind prin urmare pentru ei un fel de ideal, ce nu există în realitate. Ea este de fapt extremitatea negativă a unei alte extremităţi negative, şi anume a artei didactice, instructive, reci, uscate, moarte, ale cărei opere literare nu sunt decât exerciţii retorice asupra unor teme date. Arta trebue să fie fără îndoială înainte de toate artă, pentru a putea deveni apoi expresia spiritului şi orientării societăţii dintr'o epocă anumită. Oricâte idei excelente ar conţine anume versuri şi oricât ar reda ele un ecou al problemelor contemporane, dacă nu va fi poezie în aceste versuri, nu se vor putea găsi în ele nici idei excelente şi niciun soi de probleme, neputând fi relevată decât cel mult intenţiunea excelentă, dar prost înfăptuită. Atunci când nu există imagini şi personaje într'un roman sau o nuvelă, nu există caractere, nu există nimic *tipic*, oricât de adevărat şi amănunţit vor fi copiate după natură toate cele povestite, cititorul nu va găsi nimic natural, nu va remarca nimic bine observat, nimic prins cu iscusinţă. Personajele se vor confunda în ochii lui, el nu va vedea în această povestire decât încâlcirea unor întâmplări neînţelese. Nu pot fi călcate, fără pedeapsă, legile artei. Pentru a copia bine după natură, e puţin lucru să ştii doar să scrii, să posezi adică arta unui caligraf şi copist. Este necesar să ştii să treci fenomenul din natură prin fantezia ta şi să-i dai o nouă viaţă. O anchetă judiciară cu subiect romantic, bine şi just expusă pe hârtie, nu va fi un roman, ea va putea fi folosită doar ca material pentru un roman, va putea adică să-i dea poetului prilejul de a scrie un roman. In acest scop însă poetul va trebui să pătrundă cu mintea în esenţa lăuntrică a chestiunii, să ghicească tainicile impulsuri sufleteşti, în virtutea cărora au acţionat persoanele aşa cum au acţionat, să prindă punctul central al chestiunii, al cercului evenimentelor, datorită căruia acestea capătă un sens unitar, deplin, complet, închis în sine. Şi acest lucru poate fi făcut numai de un poet. Ce ar putea fi mai uşor, s'ar părea, decât să copiezi exact portretul unui om? Există oameni care se exercită ani de zile în asemenea soi de pictură, nefiind totuşi în stare să copieze o faţă cunoscută, în aşa fel, încât şi alţii să recunoască al cui e portretul. Compunerea exactă a unui portret înseamnă deja un oarecare talent, dar aceasta nu e încă totul. Un pictor obişnuit a făcut portretul unui cunoscut de-al d-voastră. Asemănarea este înafară de orice îndoială, în sensul că n'aţi putea să nu recunoaşteţi imediat al cui este portretul, şi cu toate

acestea sunteţi cam desamăgit, aveţi impresia că seamănă şi în acelaşi timp că nu seamănă cu originalul. Va fi destul însă ca acest portret să fie făcut de Târanov sau Briulov, şi vi se va părea că oglinda nu numai că redă atât de fidel şi atât de bine chipul cunoscutului d-voastră, şi aceasta pentrucă nu veţi mai avea în faţa d-voastră numai un portret, ci totodată o lucrare de artă, în care e prinsă nu numai asemănarea exterioară, ci şi întreg sufletul originalului. Prin urmare just poate copia după natură numai un talent, şi oricât de puţin importantă ar fi opera în alte privinţe, cu cât ţinteşte ea mai mult prin asemănarea ei cu natura, cu atât mai mare e talentul autorului ei. Că nu totul se reduce la această asemănare cu natura, mai ales în poezie, e o altă chestiune. In pictură, dat fiind caracterul şi esenţa acestei arte, fie şi numai dibăcia unei exacte copieri după natură poate face deseori dovada unui talent neobişnuit. In poezie însă lucrurile nu stau tocmai astfel. Dacă nu ştii să scrii exact după natură nu poţi fi poet, dar şi acest lucru nu este îndeajuns pentru a deveni poet, mai ales poet de seamă. Se spune de obicei că justa copiere după natură a unor lucruri îngrozitoare (de exemplu, un omor, o execuţie, etc.) fără pulsul ideii şi al formelor artistice, stârneşte oroare şi nu desfătare. E mai mult decât nejust, e fals. Privelişte a unui omor sau a unei execuţii nu poate produce în general desfătare, încât în opera unui mare poet, cititorul nu este desfătat de scena omorului, a execuţiei, ci de măestria cu care au fost ele descrise de poet, el simte aşa dar o plăcere estetică, şi nu psihologică, amestecată cu groază şi scârbă involuntară, pe când scenele unor mari isprăvi sau fericirea iubirii prilejuesc o desfătare mai complexă şi de aceea deplină, atât estetică, cât şi psihologică. Un om fără talent nu va zugrăvi însă niciodată în mod natural un omor sau o execuţie, chiar dacă el va fi avut ocazia să examineze de mii de ori aceste fapte în realitate; el nu va putea face decât o descriere mai mult sau mai puţin exactă, niciodată el nu va reda însă just tabloul acestora. Descrierea lui poate provoca mare curiozitate, dar nu desfătare. Iar dacă, neavând talent, se va apuca să zugrăvească tabloul unei asemenea întâmplări, acest tablou nu va produce decât desgust, şi nu pentrucă el a fost bine copiat după natură, ci tocmai dintr'o cauză contrară, din aceeaşi cauză pentru care melodrama nu este dramă, efectul teatral nu este o veritabilă exprimare de simţăminte.

Recunoscând pe deplin că arta trebue să fie înainte de toate artă, credem totuşi că ideia unei oarecari arte pure, detaşate, ce ar vieţui în propria ei sferă, neavând nimic comun cu alte laturi ale

vieţii, este o idee abstractă, himerică. N'a existat niciodată şi nicăieri o aşa artă. Viaţa prezintă fără îndoială laturi multiple, care îşi au independenţa lor. Laturile acestea se contopesc însă în mod viu, neexistând nicio linie absolută de separare între ele. Oricât veţi tărâmiţa viaţa, ea va fi totdeauna unică şi integrală. Unii afirmă: ştiinţa necesită minte şi raţiune, creaţiunea — fantezie, crezând că au rezolvat astfel definitiv întreaga chestiune, şi că ar şi putea-o pune la arhivă. Arta însă nu necesită minte şi raţiune? Iar învăţatul ar putea oare lucra fără fantezie? De sigur că nu! In artă fantezia joacă rolul cel mai activ şi primordial, iar în ştiinţă — mintea şi raţiunea, iată adevărul. Există de sigur unele opere poetice, în care nu s'ar putea vedea decât o fantezie puternică, strălucită; nu e însă în niciun caz regulă generală în operele de artă. Nu ştii ce te uimeşte mai mult în creaţiunile lui Shakespeare, bogăţia fanteziei creatoare sau bogăţia unei minţii atotcuprinzătoare. Sunt anumite ramuri ale ştiinţei, care nu numai că nu cer fantezie, dar dimpotrivă, această însuşire ar putea doar să le facă rău. Nu s'ar putea spune însă acest lucru în general despre ştiinţă. Arta este o reproducere a realităţii, este o lume repetată, din nou creată parcă: ar putea dar să fie ea o activitate singuratică, izolată de toate influenţele străine? Ar putea oare poetul să nu se oglindească în opera sa ca om, caracter, ca natură, într'un cuvânt ca personalitate? Se înţelege că nu. Pentrucă însăşi capacitatea de a zugrăvi un fenomen al realităţii, fără nicio legătură cu tine însuţi, este la rândul ei o expresie a naturii poetului. Dar şi această capacitate are graniţele ei. Personalitatea lui Shakespeare se oglindeşte în toate creaţiunile sale, cu toate că el pare tot atât de indiferent faţă de lumea zugrăvită de el, ca şi soarta care îi salvează sau nimiceşte eroii. In romanele lui Walter Scott, ar fi imposibil să nu vezi în autorul lor un om mult mai remarcabil prin talentul său, decât prin larga sa înţelegere conştientă a vieţii, cea a unui tory, conservator şi aristocrat din convingere şi obiceiuri. Personalitatea poetului nu este ceva necondiţionat, stând de o parte, fără nicio influenţă dinafară. Poetul este înainte de toate om, şi apoi cetăţean al ţării sale, fiu al vremurilor în care trăieşte. El n'ar putea să fie influenţat mai puţin decât alţii de spiritul poporului şi al vremurilor. Shakespeare a fost poetul vechii, veselei Anglii, care devenise deodată în decurs de câţiva ani aspră, severă şi fanatică. Mişcarea puritană a avut mare influenţă asupra ultimelor sale opere, punând pe acestea pecetea tristeţii. Precum se vede, aşa dar, dacă s'ar fi născut cu vreo douăzeci de ani mai târziu, geniul său ar fi rămas acelaşi, pe când caracterul

operelor sale ar fi fost altul. Poezia lui Milton este fără îndoială o expresie a epocii sale. Fără să fi bănuit el însuşi, în persoana diavolului său mândru şi posomorît el a făcut apoteoza revoltei împotriva autorităţii cu toate că-şi închipuia că face cu totul altceva, într'atât de mare e influenţa pe care o exercită asupra poeziei mişcarea istorică a societăţii. Iată de ce critica pur estetică, ce nu vrea să aibă de-aface decât cu poeţii şi operele lor, fără a lua în consideraţie locul şi vremea în care a scris poetul, împrejurările care l-au format pe tărâmul poetic şi care au avut influenţă asupra activităţii sale poetice, a pierdut acum orice credit, a devenit imposibilă. Se spune că spiritul de partid, sectarismul ar dăuna talentului, ar strica operele sale. E adevărat. Şi tocmai de aceea el nu trebue să fie organul vreunui partid sau secte, condamnate poate la o existenţă efemeră, osândite să dispară fără urmă, ci exponentul tendinţelor, aspiraţiunilor celor mai adânci ale întregii societăţi, căreia poate nu i-au devenit încă limpezi. Cu alte cuvinte, poetul nu trebue să exprime aspectele particulare şi întâmplătoare, ci cele generale şi necesare care dau colorit şi constitue rostul epocii sale. Cum ar putea însă să ghicească el în haosul de păreri şi aspiraţiuni contrazicătoare, pe acelea ce exprimă într'adevăr spiritul epocii sale? Singurul fir conducător în acest caz poate fi în cea mai mare măsură instinctul său, simţământul său obscur, inconştient, ce constitue adeseori întreaga forţă a unei naturi geniale; păşeşte, pare-se, la întâmplare, deacurmezişul părerilor generale, în pofida noţiunilor dominante şi a bunului simţ, şi păşeşte totuşi deadreptul încotro trebue să meargă lumea, încât în curând chiar şi cei care ridicaseră, mai pătimaş, glasul împotriva lui, se îndreaptă, vrând nevrând, pe drumul lui, ne mai înţelegând, cum s'ar putea merge pe altă cale. Iată de ce cutare poet poate exercita o puternică influenţă, dând o nouă direcţie unei întregi literaturi, cât timp îşi urmează simplu, instinctiv inspiraţiunea talentului său; însă de îndată ce începe cu cugetările şi se lansează în filosofie, îl şi vezi poticnindu-se şi încă cum !... Şi dintrodată viteazul nostru, ca şi Samson, căruia i s'a tăiat părul, devine neputincios; el, care a mers odinioară în capul tuturora se târăşte acum în coadă, în gloata foştilor săi adversari, acum aliaţii săi, şi ridică arma împreună cu aceştia împotriva propriei sale cauze, deşi o, e prea târziu; nu din voinţa lui s'a ivit, şi nu din voinţa lui va pieri această cauză, ea e mai presus de el şi mai necesară acum societăţii, decât însăşi persoana lui. Şi te doare şi ţi-e milă, şi-ţi vine să râzi totodată sarcastic uitându-te la poetul talentat, căruia i s'a năsărit să devină prost *raisonneur*.[13]

In timpurile noastre, arta şi literatura au devenit mai mult decât oricând o expresie a problemelor sociale, pentrucă în vremea noastră aceste probleme au devenit mai generale, mai accesibile tuturora, mai clare, au căpătat un interes primordial pentru toată lumea, situându-se în fruntea tuturor celorlalte probleme. Acest lucru n'ar fi putut, bineînţeles, să nu schimbe sensul general al artei în detrimentul ei. Poeţi, dintre cei mai geniali, de pildă manifestând pasiune pentru deslegarea problemelor sociale, uimesc acum uneori publicul cu opere, a căror valoare artistică nu corespunde de loc talentului lor. In cel mai bun caz acest talent se desvăiue numai în detalii, opera întreagă fiind slabă, prolixă, ofilită, plictisitoare. Să ne amintim de romanele doamnei George Sand: „*Le Meunier d'Angibault*", „*Le Péché de monsieur Antoine*", „*Isidore*". Dar şi în acest caz cauza nenorocirii n'a fost de fapt influenţa problemelor sociale contemporane, ci dorinţa autorului de a înlocui realitatea existentă printr'o utopie, impunându-i în consecinţă artei misiunea de a zugrăvi o lume, care existase numai în imaginaţia lui. Incât, alături de caractere posibile, alături de personaje cunoscute tuturora, autorul a zugrăvit caractere fantastice, personaje ne mai pomenite, romanul său împletindu-se cu basmul, naturalul fiind umbrit de nefiresc, poezia confundată cu retorica. Dar şi în acest caz n'ar fi fost motiv să strigăm că arta decade: aceeaşi George Sand a scris „*Teverino*" după „*Le Meunier d'Angibault*", şi „*Lucrezia Floriani*" după „*Isidore*" şi „*Le Péché de monsieur Antoine*". Coborîrea artei ca o urmare a influenţei problemelor sociale contemporane, ar putea avea loc mai curând în cazul unor talente de o treaptă mai joasă, dar şi în acest caz ea nu rezultă decât din neputinţa autorilor de a face distincţie între realitate şi irealitate, posibil şi imposibil, şi mai ales din pasiunea lor pentru melodramă, pentru efecte forţate. Prin ce excelează romanele lui Eugène Sue? Prin tablourile just redate din viaţa societăţii contemporane, în care se răsfrânge în cea mai mare măsură influenţa problemelor contemporane. Şi în ce constă latura lor slabă, atât de dăunătoare, încât îţi trece pofta să le citeşti? In exagerări, melodramă, efecte artificiale, caractere inexistente, ca de pildă prinţul Rodolphe [14], într'un cuvânt, în tot ce e neadevărat, nefiresc, nenatural, şi toate acestea n'au nicidecum ca pricină influenţa problemelor contemporane, ci insuficienţa talentului, îndestulător pentru detalii, şi niciodată pentru o operă întreagă. Putem aduce ca exemplu, pe de altă parte romanele lui Dickens, atât de adânc pătrunse de caldele simpatii ale vremii noastre

şi care nu sunt astfel câtuşi de puţin împiedecate de a fi excelente opere de artă.

Precum am spus, o artă pură, detaşată, necondiţionată, sau cum o numesc filosofii, o artă *absolută*, n'a existat nicodată şi nicăieri. Dacă ne-am putea chiar închipui aşa ceva, ar putea fi vorba doar de operele de artă din epocile în care arta reprezenta interesul principal, exclusiv al stratului cel mai cult al societăţii. De exemplu picturile şcolilor italiene din veacul al XVI-lea. Ele par să aibă mai ales subiecte religioase ; nu e însă în bună parte decât un miraj, căci aceste picturi au de fapt ca subiect frumuseţea, ca frumuseţe, mai mult în sensul plastic sau clasic, decât în sensul romantic al acestui cuvânt. Să luăm, de pildă, madona lui Rafael, această capodoperă a picturii italiene din veacul al XVI-lea. Cine nu-şi aduce aminte de articolul lui Jucovski, în care e prezentată această minunată operă, cine nu şi-a făcut în anii tinereţii o idee asupra ei citind acest articol ? Cine n'a crezut deci ca într'un adevăr de netăgăduit, că e vorba despre o operă romantică prin excelenţă, că figura madonei este cel mai înalt ideal al frumuseţii nepământeşti, a cărei taină nu se desvălue decât doar într'o contemplare lăuntrică şi încă în rare clipe de inspiraţie exaltată ? Scriitorul acestor rânduri a văzut recent acest tablou. Nefiind bun cunoscător în materie de pictură, nu şi-ar permite să vorbească despre acest tablou uimitor pentru a-i defini importanţa şi marile lui calităţi ; deoarece însă e vorba de o impresie a lui personală şi de caracterul romantic sau neromantic al tabloului, el crede că-şi poate permite să spună câteva cuvinte în această privinţă. Nu citise demult articolul lui Jucovski, de mai bine de zece ani poate, deoarece îl citise însă înainte şi-l recitise cu toată pasiunea, cu toată ardoarea tinereţii şi-l ştia aproape pe dinafară, se apropiase de celebrul tablou în aşteptarea unei anumite impresii. S'a uitat mult la tablou, părăsindu-l, parcurgând cu privirea alte tablouri şi întorcându-se iar la el. Oricât de redus cunoscător ar fi el în materie de pictură, a avut însă dela început o impresie hotărîtă şi precisă : a simţit imediat că privind acest tablou îi va fi greu să preţuiască altele şi să manifeste interes pentru ele. A vizitat de două ori muzeul din Dresda şi n'a văzut decât tabloul madonei, chiar atunci când se uita la altele şi chiar când nu se uita la nimic. Şi acum, ori de câte ori îşi aduce aminte de ea, o are parcă în faţa ochilor, amintirea ţinând aproape loc de realitate. Dar cu cât a contemplat mai mult şi mai atent tabloul, şi cu cât s'a gândit mai mult la el, atunci şi pe urmă, cu atât mai mult i s'a întărit convingerea, că madona lui Rafael şi madona descrisă de Ju-

covski cu eticheta rafaeliană sunt două tablouri cu totul deosebite, care n'au nimic comun şi care nu seamănă de loc între ele. Madona lui Rafael este o figură cu totul clasică, şi nicidecum romantică. Chipul ei exprimă o frumuseţe existentă cu totul independent şi care nu-şi capătă farmecul dela vreo expresie morală a feţei. Nu se poate citi dimpotrivă nimic pe faţa ei. Faţa madonei ca şi întreaga ei figură respiră o demnitate şi o nobleţe nespuse. Iată o fiică a Cezarului, pe deplin conştientă şi de înaltul ei rang împărătesc şi de însuşirile ei personale. Privirea ei are ceva sever şi reţinut, nimic blajin şi milostiv, dar nici mândrie şi dispreţ, ci în locul tuturor acestora o oarecare indulgenţă, ce te face însă să uiţi de propria ei grandoare. E, cum s'ar spune, *l'ideal sublime du comme il faut*. Nici umbră însă de imperceptibil, tainic, nebulos, de sclipiri abia văzute, într'un cuvânt, nicio urmă de romantism ; dimpotrivă, totul de o precizie, cizelare, atât de definitivă, clară, terminată, de o armonie atât de severă şi atât de fidelă şi în acelaşi timp câtă nobleţe şi frumuseţe ţâşnite dintr'un penel! Contemplarea religioasă se exprimă în acest tablou numai în chipul pruncului divin, contemplare însă exclusiv inerentă catolicismului de pe acele vremuri. In întreaga poză a pruncului, în mâinile sale întinse către cei ce se află în faţa lui (adică spectatorii tabloului), în pupilele lui lărgite citeşti mânie şi ameninţare, iar în felul în care are ridicată buza de jos vezi mândrie dispreţuitoare. Nu este un Dumnezeu al iertării şi milei, mielueel al ispăşirii greşelilor lumii, ci un Dumnezeu ce judecă şi pedepseşte... Se vede din cele spuse că nici figura pruncului n'are nimic romantic ; dimpotrivă, expresia sa e atât de simplă şi precisă, atât de perceptibilă, încât înţelegi imediat exact ceea ce vezi. Doar în chipurile îngerilor înfăţişaţi cu o neobişnuită expresie de înţelepciune, contemplând îngânduraţi dumnezeiasca apariţie, ar putea fi descoperită o alură romantică [15].

Aşa zisa artă ar urma să fie căutată în modul cel mai firesc la greci. Intr'adevăr frumosul, element esenţial al artei, a fost aproape elementul predominant al vieţii acestui popor. Arta lui se prezintă deci mai aproape decât oricare alta de idealul aşa zisei arte pure. Cu toate acestea frumosul a fost în arta greacă mai curând forma esenţială a oricărui conţinut, decât însuşi acest conţinut. Şi religia şi viaţa publică i-au oferit subiecte, deşi în condiţiile unei evidente predominări a frumosului. Aşa dar, chiar şi arta greacă e doar mult mai aproape decât altele de idealul artei absolute, fără însă a putea fi denumită absolută, adică independentă de alte laturi ale vieţii naţionale. Este invocat de obicei Shakespeare, şi în

special Goethe, ca reprezentanţi ai artei libere, pure, exemple însă cu totul nereuşite. Că Shakespeare a fost un mare geniu creator, poet prin excelenţă, nu încape îndoială ; rău îl înţeleg însă cei ce nu văd din pricina poeziei lui cuprinsul bogat al operelor sale, nesecat izvor de fapte şi învăţăminte pentru psiholog, filosof, istoric, om de stat, etc. Shakespeare redă totul prin poezie, cele redate însă de el nu aparţin în niciun caz numai poeziei. In general, caracterul artei noi constă în preponderenţa însemnătăţii conţinutului şi nu a formei, pe când caracterul artei antice constă în echilibrul dintre conţinut şi formă. Goethe este invocat în chip şi mai nepotrivit, decât Shakespeare. Vom dovedi acest lucru prin două exemple. In „Sovremennic " a fost publicată anul trecut traducerea romanului lui Goethe „Wahlverwandschaften", despre care vorbise câteodată presa şi în Rusia ; în Germania acest roman se bucură de o mare popularitate, s'au scris despre el un număr enorm de articole şi chiar cărţi întregi. Nu ştim în ce măsură i-a plăcut publicului rus acest roman, şi dacă i-a plăcut în general : ne făcusem datoria de a aduce la cunoştinţa publicului nostru această remarcabilă operă a marelui poet. Credem chiar că acest roman a uimit mai curând publicul nostru, decât i-a plăcut. Te pot uimi într'adevăr multe în acest roman ! O fată transcrie dările de seamă administrative ale unei moşii ; eroul romanului observă că scrisul fetei devine în copiile ei din ce în ce mai asemănător cu al lui. „Mă iubeşti !" exclamă el şi se aruncă de gâtul tinerei fete. Repetăm, o asemenea trăsătură n'ar putea să nu fie considerată bizară, nu numai de publicul nostru, dar şi de oricare altul. Pentru germani însă, ea nu e de loc bizară, pentrucă ea e o trăsătură a vieţii germane, bine prinsă. Pot fi găsite destule asemenea trăsături în acest roman; mulţi vor considera poate, că întreg acest roman e în general o asemenea trăsătură... Nu însemnează oare acest lucru, că romanul acesta a fost scris de Goethe până într'atât sub infulenţa vieţii sociale germane, încât el e considerat straniu, neobişnuit [16] înafara Germaniei ? „Faust", dimpotrivă, este considerat de sigur pretutindeni ca o operă colosală. Le place multora să indice în special această operă ca un exemplu de artă pură, conformă exclusiv cu propriile ei legi. Şi totuşi, cerând iertare onorabililor cavaleri ai artei pure, trebue să spun că „Faust" este o deplină oglindire a întregii vieţi sociale germane, contemporane cu Goethe. Şi-a găsit expresie în el întreaga mişcare filosofică germană dela sfârşitul veacului trecut şi începutul veacului prezent. Nu degeaba citau fără încetare adepţii lui Hegel în lecţiile şi tratatele lor de filosofie versuri din „Faust". Nu degeaba cade fără încetare Goethe în a doua

parte a lui „Faust" în alegorii de multe ori nebuloase şi de neînţeles din cauza ideilor abstracte ce le exprimă. Ce fel de artă pură o mai fi şi aceasta ?

Precum am văzut, nici arta greacă n'a făcut decât să se apropie mai mult ca oricare alta de idealul aşa zisei arte pure, fără a o fi putut însă întruchipa pe deplin; în ceea ce priveşte arta modernă, ea a fost întotdeauna departe de acest ideal, iar în prezent ea s'a îndepărtat şi mai mult ; tocmai acest fapt însă constitue forţa ei. Interesul pur artistic a trebuit să facă loc unor interese mult mai însemnate pentru omenire, şi arta a început să se pună cu noblețe în slujba acestora, ca exponent al lor. Ea n'a încetat însă de loc să rămână artă, căpătând doar un nou caracter. Răpindu-i artei dreptul de a fi în slujba intereselor sociale n'ar însemna s'o înalţi, ci s'o cobori, pentrucă ar însemna s'o lipseşti de forţa ei cea mai vie, forţa ideii, şi să faci din ea obiectul unor desfătări sibarite, jucăria unor trândavi. Ar însemna chiar s'o ucizi, fapt ce poate fi dovedit prin deplorabila situaţie a picturii din vremurile noastre. Ca şi cum n'ar observa viaţa ce clocoteşte în jurul ei, cu ochii închişi faţă de tot ce e viu, actual, real, această artă caută inspiraţie în trecutul perimat, luând din acest trecut idealuri deagata, idealuri pentru care oamenii au pierdut demult orice interes, care nu încălzesc sufletul nimănui şi care nu mai deşteaptă în sufletul nimănui vii simpatii.

Platon văzuse în aplicarea geometriei în sfera meseriilor o înjosire, o profanare a ştiinţei. E de înţeles acest fapt în cazul unui idealist şi romantic atât de extaziat, cetăţean al unei mici republici, în care viaţa obştească era atât de simplă, de puţin complicată. In zilele noastre însă această idee n'are nici măcar originalitatea unei simpatice absurdităţi. Se spune că Dickens a contribuit mult prin romanele sale la îmbunătăţirea şcolilor din Anglia, al căror sistem era bazat în întregime pe bătăi fără milă cu vergile şi un tratament barbar aplicat copiilor. Ce rău, întrebăm noi, s'ar putea vedea în faptul că Dickens a acţionat în acest caz ca poet? Au devenit astfel romanele sale mai proaste din punct de vedere estetic? E la mijloc o crasă neînţelegere: constatându-se că arta şi ştiinţa nu sunt unul şi acelaşi lucru, nu se observă tocmai că ele nu se deosebesc de loc prin conţinutul lor, ci prin modul lor de a trata un anume conţinut. Filosoful vorbeşte prin silogisme, poetul prin imagini şi tablouri, ambii spun însă unul şi acelaşi lucru. Economistul *dovedeşte*, înarmat cu materiale statistice şi acţionând asupra minţii cititorilor sau ascultătorilor săi, că situaţia unei anumite clase a societăţii s'a îmbunătăţit sau înrăutăţit mult în urma cutăror sau cu-

tăror împrejurări. Poetul *arată*, stăpânind arta de a zugrăvi viu şi clar realitatea, în tablouri fidele, acţionând asupra fanteziei cititorilor săi, că situaţia unei anumite clase a societăţii s'a îmbunătăţit într'adevăr, sau s'a înrăutăţit mult din cutare sau cutare cauze. Primul dovedeşte, celălalt arată, şi amândoi *conving*, primul doar prin argumente logice, iar celălalt prin tablouri. Primul este însă ascultat şi înţeles de puţină lume, al doilea — de toată lumea. Propria ei propăşire extinsă deopotrivă la toţi membrii ei, iată cel mai înalt şi mai sfânt interes al societăţii. Conştiinţa, iată calea acestei propăşiri, iar arta poate veni în ajutorul acestei conştiinţe întocmai ca şi ştiinţa. Sunt deopotrivă de necesare şi ştiinţa şi arta, ştiinţa neputând înlocui arta, şi nici arta înlocui ştiinţa.

O proastă, greşită înţelegere a unui adevăr nu spulberă acest adevăr. Văzând câteodată persoane inteligente şi bine intenţionate, apucându-se să expună probleme obşteşti într'o formă poetică, fără a fi fost câtuşi de puţin înzestrate de natură cu talent poetic, n'am putea trage de loc concluzia, că aceste probleme depăşesc sfera artei. Dacă le-ar fi venit în gând acestor persoane să fie slujitori ai artei pure, căderea lor ar fi fost şi mai crasă. Prost a fost de pildă romanul „Pan Podstolici", ce a apărut cu vreo zece ani în urmă, fiind azi complet uitat, şi care a fost scris într'un scop lăudabil, acela de a fi prezentat un tablou al situaţiei ţăranilor beloruşi. Şi totuşi n'a fost pe deplin nefolositor acest roman, căci l-au citit totuşi unii [17], deşi cu mare plictiseală. Autorul lui şi-ar fi atins de sigur mai bine lăudabilul său scop, dacă ar fi expus conţinutul romanului în forma unor însemnări sau note, fără a se lansa în domeniul poeziei: dacă s'ar fi apucat însă să scrie un roman pur poetic, şi-ar fi ajuns şi mai puţin ţelul. Foarte multă lume este captivată în ultimul timp de o vorbuliţă fermecătoare: „tendinţă", crezând că acest cuvânt e nodul chestiunii, şi neînţelegând în primul rând, că în sfera artei nicio tendinţă nu face două parale fără talent, şi în al doilea rând că însăşi tendinţa nu trebue să fie numai în capul, ci înainte de toate în inima, în sângele celui ce scrie, că trebue să fie înainte de toate simţire, instinct, şi pe urmă, mă rog, şi idei conştiente, că trebue să te fi născut pentru ea, pentru această tendinţă, ca şi pentru însăşi creaţia artistică. Dacă ideia citită sau auzită, şi chiar înţeleasă cum trebue, nu este trecută prin propria ta natură, nu a primit pecetea propriei tale individualităţi, ea este un capital mort nu numai pe tărâmul poetic, dar şi pentru orice activitate literară. Oricum aţi copia din natură, oricum aţi îmbunătăţi copiile voastre cu idei deagata şi „tendinţe" bine intenţionate, dacă nu aveţi talent poetic, copiile d-voastră nu vor aminti nimănui de

originalele lor, iar ideile şi tendinţele vor rămâne pur şi simplu retorice locuri comune [18].

Aşa dar, una din două: sau tablourile diferitelor laturi ale vieţii obşteşti, zugrăvite de scriitorii şcolii naturaliste, sunt pătrunse de adevăr, şi redau fidel realitatea, şi atunci ele sunt roade ale talentului, poartă pecetea creaţiunii; sau, în cazul în care lucrurile se prezintă invers, aceste tablouri nu pot să atragă şi să convingă pe nimeni, şi nimeni nu va găsi în ele nici cea mai mică asemănare cu realitatea. Astfel sunt şi tratate ele de adversarii şcolii naturaliste; se naşte însă întrebarea: de ce se bucură, pe de o parte, aceste opere de atâta succes în mijlocul majorităţii publicului cititor, şi cum de izbutesc ele, pe de altă parte, să-i irite până într'atât pe adversarii şcolii naturaliste? Numai mediocritatea de aur se bucură doar de un privilegiu de invidiat, acela de a nu irita pe nimeni şi de a nu-şi face duşmani şi adversari.

Afirmau unii că şcoala naturalistă calomniază societatea şi o umileşte intenţionat; alţii adaugă acum că ea ar avea o deosebită vină în această direcţie faţă de poporul de jos. Această din urmă învinuire a celor ce împroşcă cu noroi şcoala naturalistă e cam contradictorie; unii dintre ei o dojenesc dintr'un punct de vedere filistino-aristocratic, demn de faimosul erou al lui Molière, domnul Jourdain [19], pentru o prea mare simpatie a ei faţă de oamenii din starea de jos, iar alţii, dimpotrivă, tocmai pentru o ascunsă duşmănie a ei faţă de poporul de jos. Am avut până acum ocazia să răspundem pe îndelete şi amănunţit la această învinuire şi să dovedim toată netemeinicia şi necuviinţa ei [20], şi nu avem nimic de adăugat în această privinţă până ce binevoitorii noştri preopinenţi nu vor fi inventat ceva nou în susţinerea acestei învinuiri, care le face deosebită onoare. Vom spune de aceea câteva cuvinte despre o altă învinuire. Afirmă unii (şi pe bună dreptate, de această dată), că şcoala naturalistă a fost întemeiată de Gogol; alţii, de acord în parte, mai adaugă încă, că şcoala franceză a literaturii de exaltare (care nu mai există de vreo zece ani) a contribuit şi mai mult decât Gogol la naşterea şcolii naturaliste. Este cât se poate de absurdă această învinuire: toate faptele sunt categoric împotrivă. In privinţa obârşiei ei, am putea spune că ea a luat naştere fie din pricini într'atât de necuviincioase, încât buna cuviinţă nu ne îngăduie să vorbim despre ele, fie dintr'o completă ignoranţă în materie de literatură. Este chiar probabil ca ultima presupunere să fie cea mai apropiată de adevăr. Cu toate că aceşti domni se războiesc pentru cauza artei, acest fapt nu-i împiedecă totuşi să fie lipsiţi de cea mai mică idee asupra ei. Ce anume opere ale literaturii france-

ze au fost încadrate la noi pentru cutare sau cutare motiv în şcoala literaturii de exaltare? Primele romane ale lui Hugo (şi în special celebrul „Notre Dame de Paris"), Sue, Dumas, „Măgarul mort şi femeia ghilotinată" a lui Jules Janin. Nu-i aşa? Cine îşi mai aduce însă acum aminte de aceste romane, din moment ce înşişi autorii lor au păşit demult pe alte căi? Care este caracterul predominant al acestor opere, nelipsite de altfel în general de anumite merite? Exagerările, melodrama, efectele sgomotoase. Tendinţa aceasta a fost repreaentată la noi numai de Marlinski; influenţa lui Gogol i-a pus capăt în mod categoric. Ce-ar putea deci avea ea comun cu şcoala naturalistă? Nu mai există acum nici măcar rare încercări de a fi scrise opere de asemenea tendinţă, cu excepţia doar a dramelor de pasiuni spaniole, care încântă vizitatorii obişnuiţi ai teatrului Alexandrinski. Şi dacă mediocrităţile şi personificarea lipsei de talent mai încearcă uneori şi aceasta destul de rar, să aibă succes imitând romanele franceze, ele le imită pe cele mai noi, care sunt şi mai absurde şi inepte decât cele ale literaturii de exaltare. O asemenea încercare e romanul „Speculanţii", ce a apărut recent într'una din revistele noastre şi care, deşi plin de ne mai pomeniţi răufăcători, mai bine zis nemernici şi aventuri extraordinare, se încheie totuşi prin pure concluzii morale. Dar ce are deaface şcoala naturalistă cu asemenea opere? Nici în clin şi nici în mânecă.

Incomparabil mai aproape de adevăr, decât toate aceste învinuiri, este faptul că în persoana scriitorilor şcolii naturaliste, literatura rusă a păşit pe o cale adevărată, veritabilă, adresându-se pentru a-şi căuta idealurile unor izvoare băştinaşe de inspiraţie, şi devenind astfel şi modernă şi rusă. Ea nu va mai părăsi probabil această cale, găsindu-se pe drumul drept al originalităţii, al eliberării ei de sub toate influenţele străine şi lăturalnice. Nu vrem să afirmăm astfel câtuşi de puţin că ea va rămâne mereu în starea ei de astăzi; nu, ea va păşi înainte, va evolua, fără a înceta însă vreodată să fie fidelă realităţii şi naturii. Nu suntem de loc seduşi de succesele ei şi nu vrem în niciun caz să le exagerăm. Vedem perfect de bine că literatura noastră se află până în prezent încă pe drumul aspiraţiunilor, şi nu al realizărilor, că ea se formează de abia şi că nu s'a format încă. Intreg succesul ei constă deocamdată în faptul că ea şi-a găsit drumul ei adevărat şi că nu-l mai caută, continuând să înainteze din an în an pe această cale cu paşi din ce în ce mai hotărîţi. Ea n'are acum un conducător [21], militanţii ei nu sunt talente de prim rang şi cu toate acestea ea îşi are de acum caracterul ei, putând păşi fără să fie dusă de frâu pe o cale veritabilă, pe care o vede clar ea însăşi. Ne vin involuntar în minte, în

legătură cu toate acestea, cuvintele spuse de redactorul „Sovremennicului" în primul volum al acestei reviste din anul trecut: „In locul talentelor puternice, pe care nu le are literatura noastră actuală, s'au limpezit ca să zicem aşa, şi sedimentat în ea principiile vitale ale desvoltării şi activităţii ei viitoare. Ea e, precum am observat mai sus, un fenomen bine determinat; ea are conştiinţa existenţei ei de sine stătătoare şi a importanţei ei. E deja o forţă bine organizată, activă, ce se împleteşte prin vlăstare vii cu diferitele necesităţi şi interese obşteşti, şi nu un meteor, ce ne-a căzut întâmplător din sfere străine spre uimirea mulţimii, nu izbucnirea unei gândiri geniale singuratice, ce s'a înfiripat întâmplător în minţi, sguduindu-le pentru o clipă prin intermediul a noi şi necunoscute simţăminte. Nu există părţi deosebit de minunate acum în domeniul literaturii noastre, există însă întreaga literatură. Cu puţin timp înainte ea semăna cu întinsul pestriţ al câmpurilor noastre, de abia slobozite de coaja de ghiaţă: pe coline îşi făcea drum iarba pe alocurea, pe când în râpe mai rămăsese zăpadă înnegrită, amestecată cu noroi. Ea poate fi asemuită acum cu aceleaşi ogoare în podoaba lor de primăvară: deşi verdeaţa nu sclipeşte încă în strălucit colorit, deşi e chiar palidă şi firavă în unele locuri, ea se aşterne totuşi pretutindeni: începe minunatul anotimp al anului".

Credem că e un progres...

Adevărul cuvintelor de mai sus devine şi mai vădit dacă ne îndreptăm atenţiunea şi asupra altor aspecte ale literaturii ruse din vremurile noastre. Observăm fenomene, corespunzătoare celor denumite naturalism în poezie, adică aceeaşi tendinţă spre realitate, adevăr, acelaşi desgust de fantezie şi fantome. Teoriile abstracte, construcţiunile apriorice, credinţa în sisteme îşi pierd din zi în zi creditul lor în ştiinţă, cedând locul tendinţelor practice, bazate pe cunoaşterea faptelor. Ştiinţa n'a prins încă de sigur rădăcini adânci la noi, dar şi în cadrul ei se observă o turnură spre originalitate, şi anume tocmai în sfera, în care originalitatea trebue să se ivească înainte de toate în ştiinţa rusă, în sfera studierii istoriei Rusiei. Evenimentele istorice ale Rusiei, ce erau explicate până acum sub influenţa studiilor istorice din Apus, au început să fie atribuite unor temelii de viaţă proprii numai ei, încât istoria rusă este tălmăcită acum pe ruseşte. Aceeaşi căutare a chestiunilor care au o legătură mai apropiată cu propria noastră viaţă rusă, aceleaşi sforţări de a le deslega pe acestea în manieră rusească se observă şi în studierea existenţei actuale a Rusiei. Pentru a dovedi acest lucru, vom examina tot ce a apărut mai însemnat în anul trecut pe un tărâm sau altul.

racteristice privind diferitele aspecte ale vieţii cotidiene. In sfârşit, înseşi memoriile ce exclud orice ficţiune poetică, fiind apreciate numai în măsura în care redau în mod exact şi fidel evenimentele petrecute, înseşi memoriile, întru cât sunt scrise cu măestrie, formează, putem zice, o deosebită şi ultimă formă a romanului. Dar ce ar putea avea comun între ele născocirile fanteziei şi redarea strict istorică a unor fapte care au avut loc într'adevăr ? Cum ce ? Forma artistică a expunerii ! Nu degeaba istoricii sunt denumiţi artişti. S'ar părea că n'are ce căuta arta în înţelesul beletristic al cuvântului, atunci când scriitorul este legat de izvoare şi fapte, trebuind să aibe numai grija de a reda aceste fapte cât mai exact. Iată însă că tocmai redarea exactă a faptelor nu este posibilă numai cu ajutorul erudiţiei, fiind necesară totodată şi o oarecare fantezie. Faptele istorice pe cari le găsim în izvoare nu sunt decât pietre şi cărămizi, numai o fire de artist va putea înălţa din acest material o frumoasă clădire. Am arătat în primul nostru articol că descrierea exactă după natură e tot atât de imposibilă fără de un talent creator, ca şi născocirea unor ficţiuni asemănătoare cu natura. Apropierea dintre artă şi viaţă, ficţiune şi realitate şi-au găsit expresie în veacul nostru mai ales în romanul istoric. Mai rămăsese un pas până la o înţelegere justă a naturii memoriilor, în care schiţarea caracterelor şi personajelor joacă un rol atât de mare. Din moment ce schiţele acestea apar vii, captivante, însemnează că ele nu sunt simple copii, întotdeauna p[illegible]presie, ci o redare artistică a persoanelor şi evenimentelor. Portretele lui Van-Dyck, Tizian şi Velasquez sunt foarte apreciate, fără ca să se intereseze cineva de persoanele, care au servit de model: ele sunt apreciate ca tablouri, ca opere artistice. Ce putere a artei: o persoană care n'are nimic remarcabil în sine, capătă prin intermediul artei o semnificaţie generală, prezentând egal interes pentru toată lumea, încât se întâmplă ca la un om, care n'a [illegible] unea nimănui în cursul vieţii sale, să se uite veacurile, din graţia artistului, care i-a dat o nouă viaţă cu penelul său! Acelaşi lucru şi în memorii, şi în povestiri, şi în orice soi de reproduceri după natură. In toate acestea, valoarea operei depinde de talentul scriitorului. Şi vă poate produce plăcere într'o carte un om, cu care n'aţi dori să vă întâlniţi nicăieri, şi pe care l-aţi cunoscut, probabil, întotdeauna ca pe o creatură dintre cele mai deşarte şi plictisitoare. Esteticienii întârziaţi afirmă că „poezia nu trebue să fie pictură, pentrucă în pictură totul constă într'o exactă zugrăvire a subiectului, prins într'un moment dat". Dacă poezia însă începe să zugrăvească persoane, caractere, întâmplări, într'un cuvânt tablouri din viaţă, se înţelege

dela sine că ea își asumă în acest caz aceeași îndatorire ca și pictura, aceea de a fi fidelă realității, pe care a purces s'o reproducă, și această fidelitate este prima exigență, prima misiune a poeziei. Talentul poetic al unui autor trebue să fie deci apreciat înainte de toate din punctul de vedere al modului în care el satisface aceste exigențe și se achită de această misiune. Dacă nu e pictor, e un indiciu clar că nu e nici poet, că n'are în general talent. Că poezia nu trebue însă să fie *numai* pictură, iată o altă chestiune, cu care trebue să fim de acord. In tablourile poetului trebue să găsim idei, impresia produsă de acestea trebue să acționeze asupra minții cititorului, trebue să dea o anumită direcțiune părerilor acestuia asupra unor anumite aspecte ale vieții. Romanul și nuvela ca și operele înrudite cu ele sunt în această privință cel mai nimerit gen al poeziei. In sarcina romanului cade mai ales zugrăvirea tablourilor sociale, analiza poetică a vieții obștești.

Anul ce a trecut, 1847, a fost deosebit de îmbelșugat în romane, nuvele și povestiri remarcabile. După succesul enorm pe care l-au avut în sânul publicului, două romane ocupă fără îndoială primul loc: „Cine e de vină?" și „Poveste obișnuită"; vom începe deci cu ele privirea noastră asupra literaturii din anul trecut.

D-l Iscander e cunoscut demult de publicul nostru ca autor al unor diferite articole, ce se disting prin remarcabilă inteligență, talent și spiritualitate, prin originalitatea modului de a vedea lucrurile și originalitatea felului de exprimare. Ca romancier, el apare însă ca un talent nou, care a atras asupra sa în mod deosebit atențiunea publicului rus începând abia din anul trecut. E adevărat că în „Otecestvennîie Zapiski" au fost tipărite două încercări ale d-sale în arta povestirii: „Insemnările unui tânăr" (1840) și „Iarăși din însemnările unui tânăr" (1841), care preziceau un viitor romancier talentat în persoana autorului lor, judecând după justețea și vioiciunea acestor schițe ușoare. D-l Goncearov, autorul romanului „Poveste obișnuită", deși persoană cu totul nouă în literatura noastră, a și reușit totuși să ocupe unul din locurile cele mai de vază. Pentru faptul oare că aceste două romane — „*Cine e de vină?*" și „*Poveste obișnuită*" au apărut aproape în același timp și au împărțit între ele gloria unui neobișnuit succes de librărie, sunt ele amintite împreună și se fac chiar comparații între ele, ca și cum ar fi vorba de apariții omogene? Una dintre revistele noastre, caracterizând de curând romanul lui Iscander ca o operă de artă de cel mai înalt grad, și-a exprimat nemulțumirile ei în legătură cu romanul d-lui Goncearov, pe motiv că acesta din urmă n'ar avea calitățile celui dintâi. Avem și noi intențiunea de a analiza împreu-

nă aceste romane, dar nu pentru a dovedi o oarecare asemănare, ce nu există de loc între ele, fiind vorba despre opere cu totul deosebite în esenţa lor, ci pentru a contura mai just, prin însăşi contrastele ce există între ele, particularităţile fiecăreia şi a arăta calităţile şi neajunsurile lor.

Văzând în autorul romanului „Cine e de vină?“ un artist neobişnuit, ar însemna să nu-i înţelegem de loc talentul. Acest autor posedă într'adevăr calitatea minunată de a putea reda exact fenomenele realităţii: schiţe, precise şi tăioase, tablouri clare şi care atrag imediat atenţiunea. Dar chiar însăşi aceste calităţi dovedesc că tăria lui nu rezidă mai ales în creaţiunea sa, în forţa sa artistică, ci în forţa cugetării, adânc simţite, complet înţelese şi desvoltate. Vigoarea cugetării formează forţa principală a talentului său, pe când maniera artistică de a prinde just fenomenul realităţii alcătueşte forţa secundară, auxiliară a talentului său. Luaţi-i prima, şi a doua se va dovedi şi ea incapabilă de o activitate de sine stătătoare.

Un asemenea talent nu este o apariţie deosebită, excepţională, întâmplătoare. Nu, atari talente sunt tot atât de naturale, ca şi talentele pur artistice. Activitatea lor alcătueşte o sferă deosebită a artei, în care fantezia joacă un rol secundar, iar inteligenţa, unul primordial. Acestei deosebiri i se acordă prea puţină atenţie, din care cauză ia naştere în teoria artei o teribilă confuzie. Unii tind să vadă în artă un fel de Chină intelectuală, separată prin graniţe şi bine fixată de tot ce nu e artă în înţelesul strict al cuvântului. De fapt însă aceste linii de frontieră există mai mult fictiv decât în realitate; în orice caz nu le putem arăta cu degetul ca pe hotarele statelor pe o hartă geografică. Cu cât se apropie mai mult de cutare sau cutare graniţă a sa, arta începe să piardă treptat din esenţa ei şi să şi-o însuşească întru câtva pe aceea a tărâmului cu care se învecinează, încât în locul unei linii de demarcaţiune ea devine domeniul de împăciuire al ambelor sfere.

Poetul artist e mult mai mult pictor, decât se crede de obicei. Simţul formei, iată întreaga lui natură. Cea mai mare plăcere şi-o găseşte el într'o veşnică rivalitate cu natura în domeniul puterii de creaţiune. Să prindă un subiect dat în tot adevărul lui, să-l facă, ca să spunem aşa, să respire viaţa, iată în ce constă puterea, triumful, satisfacţia şi mândria lui. Dar poezia e de o natură mai înaltă decât pictura, graniţele ei sunt mai largi decât graniţele oricărui alt gen de artă, încât poetul nu poate, se înţelege, să se mărginească numai la pictură, lucru despre care de altfel, am vorbit până acum. Dar oricari alte strălucite calităţi ar poseda creaţiunea sa,

calităţi ce ar stârni extaz şi admiraţie, totuşi marea sa forţă trebue căutată în pictura lui poetică. El are capacitatea de a pricepe repede toate formele vieţii, de a se substitui oricărui caracter, oricărei personalităţi, neavând nevoie în acest scop de nicio experienţă, de niciun studiu, fiindu-i câteodată îndestulătoare doar o aluzie sau o singură ochire rapidă. Două, trei fapte şi fantezia lui reconstrueşte o întreagă lume a vieţii individualizate, închisă în sine, cu toate condiţiunile şi relaţiunile ei, cu tot coloritul şi nuanţele ei inerente. Cuvier a ajuns astfel cu ajutorul ştiinţei până la arta de a reconstrui în mintea sa întregul organism al unui animal numai cu ajutorul unui os al acestuia, găsit în pământ. E vorba însă în cazul de faţă de acţiunea unui geniu desvoltat şi secondat de ştiinţă, pe când poetul se bizue mai mult pe simţul său, pe instinctul său poetic.

O altă categorie de poeţi, despre care am început să vorbim şi căreia îi aparţine autorul romanului „Cine e de vină?", poate zugrăvi just numai acele aspecte ale vieţii, care au frapat în chip deosebit dintr'o cauză sau alta gândirea lor, fiindu-le cunoscute îndeaproape. E de neînţeles pentru ei plăcerea de a înfăţişa în mod just un fenomen al realităţii, numai pentru plăcerea de a-l înfăţişa just. N'au nici dorinţa, nici răbdarea necesară pentru o asemenea muncă, după părerea lor, fără de folos. Important nu e pentru ei obiectul, ci sensul lui, şi inspiraţiunea lor izbucneşte numai pentru ca printr'o justă prezentare a obiectului să evidenţieze în ochii tuturora, plastic şi pipăibil sensul acestui obiect. Ei au deci în faţa lor înainte de toate un ţel hotărît şi bine înţeles, poezia nefiind decât un mijloc de a atinge acest ţel. Lumea vieţii accesibilă talentului lor este de aceea determinată de ideia lor favorită, de concepţia lor asupra vieţii. Iată cercul magic, pe care nu-l pot ei depăşi nepedepsiţi, fără a pierde adică imediat capacitatea de a descrie fidel realitatea în chip poetic. Luaţi-le ideia ce-i însufleţeşte, faceţi-i să renunţe la concepţia lor asupra vieţii, şi ei nu vor mai avea nici talent, pe când talentul poetului artist rămâne nedespărţit de el cât timp e în mişcare viaţa în jurul său, *oricare ar fi această viaţă.*

Care e ideia favorită a lui Iscander, ce-i slujeşte ca izvor de inspiraţie, ridicându-l câteodată aproape până la înălţimi atristice, prin modul just în care zugrăveşte el fenomenele vieţii obşteşti? Ideia demnităţii omeneşti, înjosită de prejudecăţi şi ignoranţă, şi umilită fie de nedreptăţile omului faţă de semenul său, fie printr'o denaturare voită a propriei persoane. Eroul tuturor romanelor şi nuvelelor lui Iscander, oricâte va scrie el, a fost şi va fi mereu unul şi acelaşi; omul ca o noţiune generală, în tot largul înţeles al aces-

tui cuvânt, în toată sfânta lui însemnătate. Iscander este prin esenţă un poet al *umanităţii*. Avem de aceea în romanul său o puzderie de personaje, în majoritatea lor schiţate cu măestrie, dar nu există un erou, o eroină. Stârnindu-ne interes pentru familia Negrovilor în prima parte a romanului, autorul ni-i prezintă totuşi ca eroi pe Cruţiferski şi Liubonca. In episodul scris pentru a fi făcută legătura între ambele cărţi ne apare ca erou Beltov; mama lui Beltov însă şi guvernatorul său genevez deşteaptă aproape mai mult interesul cititorului, decât însăşi figura acestui erou. In a doua parte a romanului ne apar ca eroi Beltov şi soţia lui Cruţiferski, numai în această parte desvăluindu-se pe deplin ideia principală a romanului, ce apare la început atât de enigmatică în titlul lui: „Cine e de vină?" Trebue însă să mărturisim că tocmai această idee ne interesează în cea mai mică măsură în acest roman, şi că şi Beltov, eroul romanului, ne pare a fi cea mai nereuşită figură a întregului roman. Doctorul Crupov îi spuse lui Cruţiferski în clipa în care acesta deveni mirele Liuboncei: „Nu e de tine această mireasă, orice ai spune, ochii aceştia, coloarea obrazului, freamătul ce i se strecoară uneori pe faţă, *un adevărat pui de tigru care nu ştie însă ce poate*, iar tu, frăţioare? Ce să-ţi spun, tu eşti mireasa, nemţoaica, şi nu ea, tu vei fi soţia, şi spune şi tu ce poate fi bun în asta?" Avem în cuvintele acestea toată intriga romanului, care după intenţia autorului trebuia să înceapă tocmai cu o nuntă, în loc să se termine cu ea. Făcându-ne cunoştinţă cu Beltov, autorul ne aduce în cuibul tihnit al unei tinere perechi, ce gustă de patru ani fericirea unei vieţi familiare şi liniştite; amintindu-şi însă de sumbra prezicere ca de oracol a scepticului doctor, cititorul se aşteaptă ca autorul să arate chiar în acest tablou al fericirii familiare a Cruţiferskilor germenul şi începutul viitoarelor nenorociri. Intr'adevăr Cruţiferski nu s'a însurat, ci s'a măritat. Soţia îi era cu totul superioară şi, prin urmare, pereche extrem de nepotrivită pentru el. El era, firește, foarte fericit, ar fi fost însă mai puţin firesc, ca ea să se fi simţit calmă şi fericită, să nu fi avut visuri neliniştitoare, să nu fi rămas deseori ziua pe gânduri. Ea putea să-şi respecte şi chiar să-şi iubească soţul, nobilă fiinţă cu suflet curat de copil, şi care, mai cu seamă, a şi smuls-o din iadul casei părinteşti. Dar o aşa iubire ar fi putut oare să satisfacă natura unei asemenea femei, să-i satisfacă necesităţile şi aspiraţiunile, cu atât mai chinuitoare cu cât ele erau mai neclare, mai neconştiente? Cunoştinţa ei cu Beltov, de care, în scurt timp, se îndrăgosteşte, trebuia să-i deschidă ochii asupra situaţiei în care se găsea, s'o facă conştientă de faptul că ea nu

poate fi fericită cu un om ca Cruţiferski. Autorul n'a procedat însă astfel.

Era minunată ideia romanului, plină de adânc tragism. Şi tocmai de această ideie au fost captivaţi cei mai mulţi cititori ai romanului, şi astfel n'au putut observa că întreaga poveste a iubirii tragice dintre Beltov şi soţia lui Cruţiferski e descrisă inteligent, foarte inteligent, chiar cu îndemânare, dar în schimb, de loc artistic. Povestire măiastră, însă fără urmă de vii tablouri poetice. Ideia l-a salvat pe autor şi l-a scos din încurcătură : el a înţeles just cu mintea sa clară situaţia eroilor săi, n'a redat-o însă decât ca un om inteligent, care a înţeles bine problema şi nicidecum ca un poet. Tot aşa, apucându-se câteodată de un rol ce-i depăşeşte mijloacele şi talentul, un actor capabil nu strică totuşi acest rol, realizându-l în mod inteligent şi iscusit, în loc de a-l juca. Nu se pierde ideia rolului, iar sensul tragic al piesei acoperă neajunsul realizării rolului principal, încât spectatorul nu-şi dă imediat seama că n'a fost decât captivat, şi în niciun caz satisfăcut.

Este dovedit acest lucru printre altele şi prin faptul că în partea doua a romanului caracterul lui Beltov este modificat de autor în chip arbitrar. La început Beltov e un om ce arde de dorinţa unei vieţi active, folositoare, pe care n'o găseşte nicăieri din cauza educaţiei greşite, primită din partea nobilului visător genovez. Beltov ştia multe, avea în toate privinţele noţiuni generale, nu cunoştea însă în chip desăvârşit singurul mediu social, în mijlocul căruia ar fi putut activa cu folos. Toate acestea nu sunt doar spuse, ci ele sunt şi arătate de autor cu măestrie. Credem că autorul ne-ar mai fi putut arăta în treacăt şi natura cu totul nepractică a eroului său, natura depravată, nu numai de o educaţie greşită, dar în bună parte şi de bogăţie. Cel ce se naşte bogat trebue să aibă în dar din partea naturii o deosebită vocaţiune pentru o anumită activitate, ca să nu trăiască pe lume în trândăvie şi plictisit din lipsă de îndeletnicire. Nu se simte câtuşi de puţin tocmai o asemenea vocaţiune în natura lui Beltov, natură foarte înzestrată şi multilaterală, dar fără nicio rădăcină adâncă în această bogăţie şi multilateralitate. Foarte inteligent, Beltov avea o inteligenţă contemplatoare, teoretică, ce lunecă mai curând deasupra obiectelor decât le pătrunde adânc. Era în stare să înţeleagă multe, aproape totul, dar tocmai această înţelegere multilaterală îi împiedecă pe oamenii de asemenea natură să-şi concentreze întreaga lor forţă asupra unui lucru, şi să-şi fixeze asupră-i întreaga lor voinţă. Asemenea oameni se avântă necontenit spre acţiune, încercând să-şi găsească drum în viaţă, dar bineînţeles fără rezultat.

Beltov era astfel osândit să lâncezească fără să-şi poată potoli setea de activitate şi fără să se poată debarasa de plictiseala pe care o simţea rămânând inactiv. Autorul ne-a redat cu măestrie toate încercările sale nereuşite de a ocupa o slujbă de stat, de a deveni apoi medic, artist Dacă nu se poate afirma că el a conturat definitiv şi a explicat cu totul acest caracter, el ne-a redat totuşi o figură bine descrisă, înţeleasă şi naturală. In ultima parte a romanului, Beltov apare însă în faţa noastră ca un om de natură superioară, genială, a cărui activitate nu găseşte în realitate un teren destul de vrednic... El nu mai e omul pe care-l cunoscusem atât de bine înainte; nu-l mai avem pe Beltov în faţa noastră ci un personaj asemănător cu Peciorin. Fostul Beltov era se înţelege mult mai reuşit, ca orice om ce-şi joacă propriul său rol. Asemănarea cu Peciorin e cu totul în defavoarea lui. E de neînţeles, ce nevoie a avut autorul s'o ia de pe calea lui pe o altă cale!... A vrut el oare să-l înalţe astfel pe Beltov până la soţia lui Cruţiferski... Trudă zadarnică! In ochii ei, Beltov ar fi fost tot atât de interesant şi în înfăţişarea lui dinainte; şi în această primă înfăţişare a lui, ar fi apărut el alături de sărmanul Cruţiferski ca un adevărat uriaş alături de un pitic. Om matur, bărbat, cel puţin prin inteligenţa şi vederile sale asupra vieţii, pe când Cruţiferski, cu visele sale pline de noblеţe în locul unei adevărate înţelegeri a oamenilor şi vieţii, ar fi arătat şi în comparaţie cu fostul Beltov, ca un copil oprit în desvoltarea lui normală, de o boală oarecare.

Şi soţia lui Cruţiferski, a fost şi ea mult mai interesantă în prima parte a romanului decât în ultima. Nu s'ar putea spune că în această primă parte caracterul ei găseşte o conturare desăvârşită, în schimb însă situaţia ei în casa Negrovilor, e clar zugrăvită. Ea e prezentată tăcând, fără cuvinte, fără acţiune. Cititorul îi ghiceşte natura, cu toate că nu aude aproape niciun cuvânt al ei. Autorul atinge o neobişnuită măestrie în descrierea acestei situaţii a eroinei. Numai în fragmentele jurnalului ei, îi dă el posibilitate să se exprime ea însăşi. Nu ne mulţumeşte însă în totul această spovedanie. Inafară de faptul că metoda de a-l familiariza pe cititor cu eroinele romanelor prin slovele aşternute de acèstea în jurnalele lor intime, e cam veche, banală şi falsă, trebue să mai adăugăm că însemnările Liuboncei par cam contrafăcute: în orice caz n'are toată lumea impresia că au fost scrise de o femeie. Se vede că şi în cazul de faţă a ieşit autorul din sfera talentului său. Acelaşi lucru se poate spune şi despre fragmentele Liuboncei dela sfârşitul romanului. In primul caz, cât şi în acesta din urmă autorul s'a degajat cu 'scusinţă de o misiune ce era mai presus de forţele sale, dar nimic mai mult. In

general, Liubonca, devenind soţia lui Cruţiferski, a încetat de a mai fi un caracter, un personaj, prefăcându-se într'o ideie desvoltată cu inteligenţă şi măestrie. Şi ea şi Beltov, iată singurele personaje pe care nu le-a cizelat autorul cum trebue. Dar şi în zugrăvirea lor trebue să admirăm iscusinţa şi arta, cu care menţine autorul interesul cititorilor până la sfârşit, uimindu-i şi impresionându-i pe cei mai mulţi dintre aceştia tocmai în acele pasaje ale romanului, în care oricare altul, posedând talentul său, lipsit de inteligenţă şi de vederile sale juste asupra lucrurilor, ar fi devenit doar ridicol.

Prin urmare, nu în tabloul iubirii tragice dintre Beltov şi soţia lui Cruţiferski trebue să fie căutată valoarea romanului lui Iscander. Am văzut că nici măcar nu e vorba de un tablou, ci de o anchetă judiciară expusă cu măestrie. In general, „*Cine e de vină?*" nu e de fapt un roman, ci o serie de biografii scrise cu măestrie şi în mod iscusit, dar legate prin fire exterioare într'un tot unic, tocmai cu ajutorul ideii, pe care autorul n'a izbutit s'o desvolte în chip poetic. Există însă în aceste biografii şi o legătură interioară, cu toate că fără de nicio relaţie cu iubirea tragică dintre Beltov şi soţia lui Cruţiferski. E ideia, aşezată adânc la baza acestor biografii, dând viaţă şi suflet fiecărei trăsături, fiecărui cuvânt din povestire, comunicându-i acestuia o putere de convingere şi captivare, ce-i mişcă în mod irezistibil şi deopotrivă pe toţi cititorii, care îl simpatizează sau nu pe autorul romanului, culţi sau inculţi. Această idee e pentru autor un simţământ, o pasiune; într'un cuvânt, se vede din romanul său că această ideie tălmăceşte în aceeaşi măsură patosul vieţii sale, ca şi pe acela al romanului său. Orice ar vorbi el, oricât de departe nu s'ar antrena el, el nu uită totuşi niciodată această idee, întorcându-se fără încetare la ea, ea exprimându-se parcă singură, involuntar sub pana lui. Această idee s'a contopit cu talentul său; ea e forţa lui; dacă ar fi în stare să resimtă răceală pentru ea, să se dezică de ea, şi-ar pierde imediat talentul său. In ce constă această idee? Suferinţa, durerea în faţa demnităţii omeneşti înjosită, ofensată, cu intenţie şi mai mult fără intenţie. E ceea ce germanii denumesc *umanism, (Humanitët)* [23]. Cei ce nu prea înţeleg în mod clar ideia exprimată de acest cuvânt, vor găsi cea mai bună explicaţie a ei în operele lui Iscander. Cu privire la originea acestui cuvânt, vom adăuga că germanii l-au alcătuit din cuvântul latin *humanus*, ce înseamnă omenesc, cuvânt considerat în cazul de faţă în contrast cu cuvântul „animalic". Când omul se comportă cu ceilalţi oameni astfel cum trebue să se comporte cu semenii săi, cu fraţi ai lui prin fire, el se comportă în mod uman; în caz contrar el are o purtare asemănătoare cu aceea a animalului. Umanism înseamnă dragoste

de oameni, desvoltată însă prin conştiinţă şi cultură. Cel ce dă educaţie unui biet orfan, nu din interes, nu din fanfaronadă, ci din dorinţa de a face bine, crescându-l pe acest orfan ca pe un copil al lui, dar făcându-l tot odată să simtă că el e binefăcătorul lui, că el cheltueşte bani pentru dânsul, etc., etc., merită de sigur să fie denumit bun, moral şi iubitor al aproapelui, dar în niciun caz uman. El are multe simţăminte de iubire, care nu sunt însă desvoltate prin conştiinţă şi rămân acoperite cu o coajă vulgară. Mintea lui grosolană nici nu bănueşte că există în natura omului coarde fine şi gingaşe, cu care trebue să umbli cu grijă pentru a nu face nenorocit un om cu toate că condiţiunile lui exterioare sunt acelea ale fericirii, şi pentru a nu trivializa, a nu preface într'o brută pe un om, care, printr'o comportare mai umană faţă de el ar putea deveni foarte cumsecade. Şi câţi binefăcători nu există oare pe lume, care chinuindu-i pe cei copleşiţi de binefacerile lor şi chiar nenorocindu-i uneori fără nicio intenţie rea, ba uneori chiar iubindu-i cu ardoare, dorindu-le sincer tot binele, sunt uimiţi după aceea în naivitatea lor de faptul că nu sunt răsplătiţi cu afecţiune şi respect, ci cu indiferenţă, răceală, şi nerecunoştinţă, ba chiar cu ură şi duşmănie, sau sunt uimiţi de faptul că cei educaţi de ei au devenit nişte nemernici, cu toate că primiseră din partea lor o educaţie în cel mai perfect spirit moral. Câţi părinţi nu-şi iubesc într'adevăr în felul lor copiii, considerând însă ca o datorie sfântă a lor să le amintească acestora fără încetare că ei îşi datoresc părinţilor lor şi viaţa, şi îmbrăcămintea, şi educaţia! Aceşti nenorociţi nici nu bănuesc măcar că se lipsesc ei singuri de copiii lor, înlocuindu-i prin nişte adoptaţi, orfani, pe care i-au luat dintr'un simţământ de binefacere. Ei îşi fac în linişte culcuş din regula morală, că copiii trebue să-şi iubească părinţii, şi tot ei repetă oftând la bătrâneţe sentinţa învechită şi banală, că înafară doar de nerecunoştinţă nu te poţi aştepta la nimic din partea copiilor. Chiar şi această straşnică experienţă nu înlătura coaja groasă de ghiaţă de pe minţile lor înţepenite şi nu-i face să înţeleagă în sfârşit că inima omenească îşi are legile ei proprii, nevoind şi neputând recunoaşte altele; că dragostea din datorie şi obligaţiune este un simţământ contrar naturii omeneşti, supranatural, fantastic, imposibil, inexistent; că dragostea răspunde numai dragostei; că dragostea nu poate fi cerută ca ceva aparţinându-ne de drept, ci dimpotrivă; că orice iubire trebue să fie câştigată, binemeritată din partea oricui ar fi, deopotrivă, dela cel mai de sus sau mai de jos decât noi, fiul dela tatăl lui, sau tatăl dela fiul lui. Priviţi copiii : se întâmplă de multe ori ca copilul să se uite foarte indiferent la mamă-sa, cu toate că acea-

sta îl hrăneşte la preptul ei, şi, deşteptându-se din somn să urle cât îl ţine gura dacă nu va zări îndată dădaca, pe care e deprins s'o vadă mereu lângă el. De ce oare? Copilul, această expresie deplină şi perfectă a naturii, îşi dărueşte iubirea celui ce dovedeşte într'adevăr că are dragoste pentru el, celui ce renunţă pentru dânsul la orice plăceri, terecându-se parcă cu un lanţ de fier, lângă existenţa lui jalnică şi slabă.

Umanitatea nu e de loc în contrazicere cu respectul manifestat faţă de situaţii şi ranguri sociale înalte; ea e însă, în absolută contrazicere cu dispreţul arătat oricui o fi, înafară de nemernici şi ticăloşi. Ea recunoaşte cu plăcere întâietatea socială a oamenilor, nu se uită, însă, numai la aspectul exterior, ci mai mult la aspectul ei interior. Umanitatea nu numai că nu impune politeţă faţă de omul din straturile de jos ale societăţii cu maniere grosolane, cu politeţe cu care el nu este obişnuit, dar chiar interzice acest lucru, pentrucă o asemenea purtare l-ar pune într'o situaţie incomodă, l-ar face să bănuiască, în această politeţă, bătaie de joc sau rea intenţie. Omul uman se va purta cu semenul său încă neevoluat, cu acea politeţă, ce n'ar putea părea stranie sau sălbatică, şi va avea grija totodată să nu-şi coboare propria sa demnitate: nu va îngădui să fie salutat cu închinăciuni până la pământ, nu se va adresa cu diminutive ce se dau de obicei câinilor, nu-l va trage încetişor, pe acest om, de barbă, în semn de bună dispoziţie faţă de el, pentru ca acesta să-i răspundă cu un surâs josnic şi linguşitor „Bună să-ţi fie inima cucoane..." E o ofensă pentru simţământul de umanitate ca oamenii să nu respecte în semenii lor demnitatea omenească, şi cu atât mai mult e o ofensă şi durere pentru acest simţământ ca omul să nu-şi respecte el singur propria sa demnitate.

Tocmai acest simţământ de umanitate alcătueşte, ca să spunem aşa, esenţa geniului creator al lui Iscander. Acesta e predicatul, avocatul lui. Persoanele prezentate de el pe scenă, nu sunt rele. In cea mai mare parte sunt chiar oameni buni, care se chinuesc şi se persecută pe sine, ca şi pe alţii, de cele mai dese ori mai mult din intenţiuni bune decât rele, mai mult din ignoranţă decât din răutate. Chiar şi personajele, care stârnesc repulsie prin simţămintele lor josnice şi faptele lor urâte, sunt prezentate de autor mai mult ca jertfe ale ignoranţei lor şi ale mediului în care trăiesc, decât ca jertfe ale relei lor naturi. Autorul ne zugrăveşte crime, neprevăzute de legi şi considerate de majoritatea oamenilor ca fapte raţionale şi morale. Există puţini răufăcători în operele sale: numai într'una din cele trei nuvele ale sale tipărite până în prezent, „Hoaţa coţofana", este zugrăvit un răufăcător, şi încă un atare răufăcător, încât

mulţi sunt gata şi acum să vadă în acesta un binefăcător şi o persoană perfect morală. Principala armă a lui Iscander, mânuită de el cu multă măestrie, e ironia ce atinge de multe ori sarcasmul, luând totuşi mult mai des forma unei glume uşoare, graţioase şi de o neobişnuită blândeţe: aduceţi-vă aminte de bunul diriginte de poştă, care era cât pe ce s'o omoare de două ori pe mama lui Beltov, întâi printr'o mare durere, iar apoi printr'o mare bucurie, şi care îşi freca atât de blajin mâinile şi îşi gusta atât de mult succesul surprizei, încât „nu există pe lume inimă crudă, care să fi fost în stare să-i facă vreo imputare pentru această glumă şi să nu-i fi oferit o gustare". Şi totuşi, chiar şi în această trăsătură, întru nimic revoltătoare, ci doar hazlie, autorul rămâne fidel ideii sale favorite. Tot ce e în legătură cu această idee în romanul „Cine e de vină?" excelează prin fidela redare a realităţii, prin mândria expunerii, mai presus de orice laude. Această latură, şi nu iubirea dintre Beltov şi soţia lui Cruţiferski concentrează întreaga strălucire a romanului şi triumful repurtat de talentul autorului. Am afirmat mai sus, că acest roman e alcătuit dintr'un şir de biografii legate între ele printr'o singură idee, biografii însă infinit de variate, profund adevărate şi pline de semnificaţie filosofică. In această privinţă autorul se găseşte cu totul în sfera sa. Cele mai bune pasaje din acea parte a romanului dedicată în întregime iubirii tragice dintre Beltov şi soţia lui Cruţiferski, nu sunt oare tocmai biografia onorabilului Carp Condratici, a sprintenei sale soţii, Maria Stepanovna, şi a sărmanei lor fiice Varvara Carpovna, numită de ai săi Vava, biografii ce nu fac decât figură de episod? Când prezintă interes în decursul romanului Cruţiferski şi Liubonca? Atunci când trăiesc în casa Negrovilor, suferind din cauza tuturor celor înconjurătoare. Asemenea situaţii sunt cu totul la îndemână autorului, ce apare ca un neobişnuit meşter în zugrăvirea lor. Când este interesant chiar Beltov? Atunci când citim istoria educaţiei sale denaturate şi false, iar ulterior istoria încercărilor sale nereuşite de a-şi găsi un drum în viaţă. Şi acest aspect intră în sfera talentului autorului nostru. Filosof prin excelenţă şi pe lângă aceasta şi puţin poet, el profită de această împrejurare pentru a-şi expune prin parabole concepţiile sale asupra vieţii. Ce mai bună dovadă în această privinţă e minunata lui nuvelă: „Din lucrarea doctorului Crupov asupra boalelor mintale în general şi desvoltării epidemice a acestora în special". Autorul n'a depăşit în această nuvelă sfera talentului său fie şi prin cea mai mică trăsătură sau prin vreun cuvânt, talentul său căpătând astfel mult mai multă precizie decât în alte opere ale sale. Ideia rămâne aceeaşi, ea ia

însă o formă exclusiv ironică, pentru unii foarte veselă şi amuzantă, iar pentru alţii tristă şi chinuitoare, şi numai în descrierea figurii lui Leovca saşiul — imagine care ar putea face cinste oricărui artist — autorul vorbeşte serios. Şi ca concepţie, şi ca execuţie această nuvelă este cea mai reuşită operă din anul trecut, cu toate că nu i-a făcut publicului o impresie deosebită. Publicul are însă dreptate în acest caz, căci în romanul „Cine e de vină?" şi în câteva alte opere ale altor scriitori el a găsit adevăruri mult mai aproape de el, şi de aceea mult mai necesare şi mai folositoare, deşi în ultima operă găsim acelaşi spirit, acelaşi conţinut, ca şi în prima. In general a-i aduce acestui autor învinuiri de unilateralitate înseamnă a nu-l înţelege câtuşi de puţin. El nu poate zugrăvi bine decât lumea, ce intră în sfera ideii sale fundamentale; schiţele sale măestre se sprijină pe un spirit de observaţie înnăscut şi pe analiza unei anumite laturi a realităţii. Natură sensibilă şi impresionabilă, el a păstrat în mintea sa multe chipuri, care l-au uimit încă în timpul copilăriei. Se poate uşor înţelege că personajele, pe care le înfăţişează, nu sunt simple produse ale fanteziei sale, ci mai degrabă un material şlefuit cu măestrie, şi uneori chiar cu totul prelucrat, luat în întregime din viaţa reală. Am spus doar că autorul e mai mult filosof, şi doar puţintel poet... [24]

Tip cu totul opus este în această privinţă autorul „Povestei obişnuite". Iată un poet, un artist, şi nimic mai mult, ce nu nutreşte nici dragoste, şi nici ură pentru personajele pe care le creează, acestea nici nu-l înveselesc, nici nu-l supără, el nu dă niciun soi de poveţe morale acestor personaje şi nici cititorului, de parcă şi-ar zice: „capul face, capul trage", nu mă amestec. Dintre toţi scriitorii actuali numai el se apropie de idealul artei pure, pe când toţi ceilalţi s'au îndepărtat extrem de mult de ea, putând tocmai astfel recolta succese. Toţi scriitorii actuali mai posedă înafară de talentul lor încă ceva, şi tocmai acest ceva e mai important, alcătuind forţa talentului lor. D-nul Goncearov n'are decât talent şi nimic altceva: e actualmente mai mult decât oricine un poet artist. Talentul său, fără a fi de primul rang, e totuşi puternic, remarcabil. Se evidenţiază ca particularitate a talentului său, neobişnuita lui măestrie în a zugrăvi caractere feminine. El nu se repetă niciodată, niciuna dintre femeile sale n'o aminteşte pe oarecare alta şi toate sunt excelente ca portrete. Ce are comun Agrafena, femeie grosolană şi rea dar în stare să aibă şi ea în felul ei simţăminte gingaşe, cu o femeie din lumea mare cu înclinări spre visare şi cu nervii deranjaţi? Şi totuşi fiecare din aceste portrete reprezintă în felul lor o operă artistică minunată. Mama tână-

rului Aduev şi mama Nadencei, amândouă bătrâne, amândouă bune la inimă, îşi iubesc foarte mult copiii, făcându-le şi rău totodată cu dragostea lor; în sfârşit sunt amândouă proaste şi banale. Totuşi, fiecare dintre aceste două figuri apar cu totul deosebite una de alta: prima, o cucoană provincială de stil vechi, care nu citeşte nimic şi nu înţelege nimic înafară de lucrurile mărunte ale gospodăriei: într'un cuvânt, o bună nepoată a relei doamne Prostacov; a doua, o cucoană care trăieşte în capitală, citeşte cărţi franţuzeşti şi nu înţelege nimic, înafară de lucrurile mărunte din gospodărie: într'un cuvânt o bună strănepoată a relei doamne Prostacova. Scriitorul de talent se remarcă mai bine în zugrăvirea unor asemenea figuri plate şi banale, lipsite de orice independenţă şi originalitate, fiind cât se poate de greu ca acestea să fie conturate prin ceva deosebit. Ce are comun oare voioasa, fluturatica, capricioasa şi puţin cam şireata Nadenca, cu Liza cea liniştită, deşi numai în aparenţă, şi mistuită de un foc lăuntric? Mătuşa eroului acestui roman este o persoană accidentală, desenată în treacăt, dar ce excelentă figură de femeie! Cât de bine este ea în scena, cu care se termină prima parte a romanului! Nu ne vom opri, pe îndelete, asupra măestriei, cu care sunt zugrăvite personajele bărbăteşti: în privinţa celor feminine n'am fi putut trece cu vederea acest fapt, dat fiind că până acum reuşeau rar la noi asemenea portrete chiar şi în operele talentelor de mâna întâia; femeia era în operele scriitorilor noştri sau o fiinţă sentimentală, ca o dulceaţă excesivă, sau un seminarist în fustă, cu fraze învăţate din cărţi. Figurile feminine ale d-lui Goncearov sunt fiinţe vii, creaţii luate din realitate. Iată un lucru nou în literatura noastră.

Să ne oprim, acum, la cele două figuri bărbăteşti principale ale romanului şi anume: tânărul Aduev şi unchiul său, Petru Ivanici: vorbind despre primul, e imposibil să nu spunem câteva cuvinte şi despre ultimul, dat fiind că, prin contrast, acesta din urmă reliefează şi mai mult figura eroului romanului. Spun unii că e învechit chipul tânărului Aduev, că nu mai există asemenea caractere în Rusia. Inexact. N'au dispărut asemenea caractere şi nu vor dispărea niciodată, pentrucă ele nu sunt numai un produs al împrejurărilor vieţii, ci uneori şi al naturii însăşi. In Rusia străbunul lor e Vladimir Lenski, ce-şi trage direct obârşia dela eroul lui Goethe, Werther. Puşkin a observat, primul în societatea noastră, asemenea naturi şi le-a descris. Aceste naturi se vor schimba cu vremea, fondul lor va rămâne însă întotdeauna acelaşi... Sosind la Petersburg, tânărul Aduev visează bucuria cu care îl va îmbrăţişa pe adoratul său unchi şi cât de încântat va fi ultimul, văzându-l.

Scanned with OKEN Scanner

S'a oprit la un han, şi se teme că unchiul se va supăra pentrucă n'a tras direct la el. Primirea rece, pe care i-o face unchiul, îi spulberă visurile provinciale. Până în aceste clipe, tânărul Aduev e mai mult un provincial, decât un romantic. El este rău impresionat, de unchiul care îi numeşte gogomani pe Zaejalov şi pe mătuşa sa dela ţară, cu floricelele ei galbene, unchi şi mătuşă care-i trimet scrisori din cele mai stupide. Provincialii sunt câteodată foarte ridicoli în relaţiunile lor cu rudele şi cunoscuţii. In oraşele mici, viaţa decurge monoton, într'o albie îngustă, mică, locuitorii se cunosc unii pe alţii şi dacă nu sunt în vrajbă, leagă o prietenie foarte gingaşă. Relaţiuni mijlocii aproape că nu există. Şi iată un om tânăr, pornind dintr'un orăşel în capitală în căutarea norocului. Toată lumea se interesează de el, îl petrece, îi urează noroc, îl roagă să nu o dea uitării. In capitală, acesta devine un om în vârstă, orăşelul natal îi apare, demult, ca o viziune nebuloasă; sub influenţa noilor impresii, noilor cunoscuţi, relaţiuni şi interese el a uitat de multă vreme şi numele şi chipul oamenilor pe care i-a cunoscut atât de bine în copilărie, amintindu-şi doar de cei mai de aproape; şi cu toate că aceştia s'au schimbat cu mult, el şi-i aminteşte tot cu înfăţişarea pe care au avut-o când i-a părăsit. Din scrisorile lor, vede că n'are nimic comun cu ei. Răspunzând, el tinde să se adapteze tonului lor, noţiunilor lor, şi nu e de mirare că începe cu timpul să scrie din ce în ce mai rar, până când, în sfârşit, încetează cu totul de a mai scrie. Gândul că soseşte în capitală o rudă sau un cunoscut, îl sperie tot atât de mult, precum sunt speriaţi locuitorii unui oraş de frontieră, în timp de război, de gândul că se vor afla în drumul inamicului. In vârtejul capitalei, oamenii uită unii de alţii când se despart; domneşte părerea că dragostea, prietenia, cunoştinţa sunt menţinute prin relaţiuni personale şi că dimpotrivă acestea dispar şi se răcesc prin despărţire şi absenţă. Inclinaţia către dragoste şi prietenie este uimitor de desvoltată în provincie, din cauza vieţii monotone. Aci, oricine este întâmpinat cu bucurie; se deranjează şi nu se lasă în pace unii pe alţii, şi faptul acesta este considerat ca cea mai sfântă datorie. Dacă cineva nu mai e plictisit de rude şi cunoscuţi, se simte cea mai nenorocită şi cea mai jignită fiinţă de pe lume. Când o hoardă întreagă de rude soseşte în căsuţa unui provincial, dintr'un mic orăşel şi i-o preface într'un butoi ticsit cu scrumbii, el nu ştie cum să se prefacă mai bine că e bucuros: aleargă cu faţa veselă, se agită, cinsteşte toată această mulţime, iar înnăuntrul său o blestemă din tot sufletul. Dar dacă aceşti oameni ar încerca vreodată să se oprească în altă parte, nu le va fi iertat acest fapt

toată viaţa. Da, aşa e logica patriarhală a provinciei! Provincialul, cu toată familia lui soseşte câteodată în capitală pentru afaceri şi cu aceeaşi logică. Are, în capitală, o rudă, care a plecat de vreo douăzeci de ani din orăşelul său şi care şi-a uitat demult, demult toate rudele şi cunoscuţii. Sboară provincialul nostru drept în casa acestei rude, cu braţele deschise, împreună cu copiii drăgălaşi, ce trebue să fie împărţiţi prin diferite şcoli, şi cu adorata soţie, care a venit să facă cunoştinţă cu magazinele de modă din capitală. Incep fel de fel de ahuri, ohuri, strigăte şi ţipete. „Am venit direct la d-ta, n'am îndrăsnit să ne oprim la un han!". Ruda din capitală devine galbenă, nu ştie ce să facă, ce să spună; seamănă cu locuitorul unui oraş ocupat de duşman, în casa căruia au năvălit, pentru pradă, o mulţime de soldaţi inamici. A primit între timp toate explicaţiile, cât e de iubit, că îşi aduc bine aminte de el, că vorbesc despre el tot timpul şi că îşi pun toată nădejdea în el, fiind siguri că le va da ajutor pentru ca Costăchel, Petrişor, Fedea, Mitenca să fie aranjaţi în diferite licee militare, iar Maşenca, Saşenca, Liubocica şi Tanicica în institute. Simţind că salvarea sau pieirea-i depinde de o singură clipită, ruda din capitală îşi ia inima în dinţi, explicând, cu o politicoasă răceală, detaşamentului inamic, că, din nefericire, nu-i poate primi, că apartamentul de care dispune este cam mic chiar şi pentru familia sa, că copiii sunt primiţi în liceele militare şi institute pe bază de examene şi în conformitate cu regulamentele în vigoare şi că în această direcţie, nu poate fi de folos nicio protecţie dacă nu există locuri vacante, iar dacă copiii n'au împlinit vârsta legală, sau cad la examene, protecţia unui om atât de neînsemnat ca el, având serviciul într'un departament cu totul de altă natură şi neavând nicio cunoştinţă printre şefii instituţiilor de învăţământ, poate ajuta cu atât mai puţin. Desamăgiţi, provincialii se retrag plini de turbare, urlând în contra egoismului şi pervertirii celor din capitală şi vorbind despre ruda lor ca despre un monstru. Acesta din urmă, poate fi, totuşi, un om foarte cumsecade. Toată vina lui constă în faptul că n'a vrut să-şi prefacă locuinţa într'o şatră, să se lipsească de orice adăpost în însăşi casa sa, de posiblitatea de a se ocupa, în tihnă, în cabinetul său de lucru de treburile serviciului, de a-şi primi seara, î casă, persoanele apropiate sau în interes de serviciu, strâmtorându-se în acest chip şi expunându-se unor lipsuri grele pentru oameni, ce-i sunt cu totul străini şi cu care n'ar fi dorit să aibă nici măcar o obişnuită cunoştinţă. Dar şi aceşti provinciali nu sunt în felul lor oameni răi şi nici proşti. Toată vina lor constă, în faptul, că plecând în capitală, ei erau

siguri că vor găsi într'însa acelaşi orăşel al lor, cu aceleaşi năravuri, obiceiuri şi concepţii, doar cu excepţia imensităţii, splendorii şi magazinelor de modă. Deşi fără prea mult gust, au şi ei, în felul lor, înclinaţiune pentru lux şi splendoare, fiind gata, atunci când dispun de mijloace, să-şi împodobească cu de toate sala şi salonul lor, n'au habar de existenţa unor cabinete de lucru şi nu înţeleg care e rostul lor; dormitorul şi camera copiilor sunt prefăcute în cele mai murdare încăperi; sunt gata întotdeauna să se restrângă, să se îndese fără jenă, nesimţind necesitatea confortului, învăţaţi fiind să trăiască înghesuiţi şi plăcându-le înghesuiala după zicătoarea: cu cât oamenii se înghesuiesc mai mult, cu atât duhul oamenilor se află mai mult în casă. Ei întâmpină cu bucurie pe oricine, fiind gata, după cum spune Petre Ivanovici, să-ţi pregătească şi noaptea o cină. După o observaţie făcută de nepotul său, în sensul că toate acestea ar fi în general o virtute a ruşilor, Petre Ivanovici protestează cu hotărîre. „Ce virtute o mai fi şi asta — răspunde el: să-l primeşti din plictiseală cu braţele deschise pe orice nemernic: mă rog matale, mănâncă cât pofteşti, numai ţine-ne de petrecanie, ajută-ne să ne omorîm vremea, mai povesteşte-ne ceva despre mătăluţă, căci ceva nou tot vom afla; de mâncare nu ne pasă, oricum nu costă mai nimic pe aici... Halal virtute!" Petre Ivanovici se exprimă cam aspru, deşi nu fără oarecare dreptate. Intr'adevăr, amabilitatea şi ospitalitatea provincială se bazează în cea mai mare parte pe inactivitate, trândăvie, plictiseală, deprindere. Provincialii nu măsoară posibilităţile oamenilor din capitală prin locul ce-l ocupă ei, prin legăturile pe care le au ei, prin influenţa lor, ci prin gradul lor ierarhic, fiind convinşi până în adâncul sufletului, că cel ce are titlul de consilier de stat, este o persoană atotputernică, şi că va fi destul să spună un singur cuvânt pentru ca să câştige un proces, ce ţine de mai bine de cincizeci de ani, să le fie primiţi în şcoli copiii, să li se dea un servici avantajos, grade ierarhice şi decoraţii. Va fi destul să refuzaţi îndeplinirea unei rugăminţi, pe care nu sunteţi în stare s'o îndepliniţi cu toată bună voinţa ce o aveţi, şi veţi deveni omul cel mai imoral din lume, îngâmfat, cu nasul în sus, ţanţoş faţă de provinciali. Căci după părerea lor, prima virtute a omului e să nu fie îngâmfat faţă de nimeni, să nu refuze cunoştinţa nimănui, să se arate gata, întotdeauna, să aducă servicii tuturor şi fiecăruia. Nicăieri, ce-i drept, nu-şi dau oamenii aere mai importante, nu fac mai multe fasoane, nu ţin mai mare socoteală de prioritate, grade şi titluri, ca în provincie; viciul acesta, însă, dăunător păcii şi înţelegerii generale, este atenuat printr'o virtuoasă stare de spi-

rit, aceea de a-ţi cunoaşte locul în prezenţa omului fie şi cu un grad ierarhic mai sus, nepierzându-ţi totodată demnitatea în faţa celor cu ranguri mai joase. Dealtminteri, virtutea aceasta înfloreşte şi în capitală, deşi în forme cu mult mai fine. In provincie, însă, totul se petrece într'o formă naivă, cu adevărat arcadiană. „Ei, fărtate, (spune, un moşier bogat sau un funcţionar înalt unui moşier sau unui funcţionar sărac) m'ai uitat cu totul, ai vreo nemulţumire, sau te înfrupţi rău dintr'ale mele, se pare că la masa mea se găseşte întotdeauna o strachină pentru tine, fir'ai să fii tu, paiaţă ce eşti!" Puţin cam încurcat, săracul murmură cuvinte de scuză, ţinându-se, în faţa mai marelui său, într'o poză respectuoasă; în ochii săi luceşte, însă, mulţumire: ştie că mânia înseamnă şi milostenie, şi că există ocări, care fac dovadă de mai multă dragoste decât unele desmierdări. „Bine, bine, Dumnezeu să te ierte, hai acum la masă, e gata prânzul". Şi sunt amândoi mulţumiţi, primul, pentrucă s'a ţinut întocmai de legile ospitalităţii patriarhale şi a fost binevoitor faţă de un om sărac; celălalt, pentrucă a fost bine primit şi adulat de o persoană, atât de importantă în ochii lui. Şi acest om sărac preferă întotdeauna, în locul societăţii unor persoane egale cu el, nu numai societatea aristocraţilor din colţul său pierdut, dar chiar şi aceea a unor oameni mai jos decât ei, pentrucă el îşi simte prestigiul ridicat numai atunci când se înjoseşte în faţa celor mai mari, şi când face fasoane în faţa celor mai prejos de el. De sigur, nu despre toţi provincialii s'ar putea vorbi astfel. Există pretutindeni oameni culţi, inteligenţi şi demni, dar aceştia sunt pretutindeni în minoritate, iar noi vorbim, acum, tocmai de marea majoritate. Influenţa directă a mediului înconjurător e atât de puternică, încât câteodată chiar cei mai buni dintre provinciali nu scapă de prejudecăţile provinciale şi se pierd în primul moment la sosirea în capitală.

Totul aici e straniu, nimic nu e ca acasă. Viaţa e simplă în provincie, fără ceremonii; umblă oamenii unii la alţii în orice timp şi vreme, fără a se anunţa în prealabil. Iată, un vecin îl vizitează pe un altul; în antecameră nu găseşte pe nimeni; ori doarme pe o canapea murdară un lacheu nebărbierit, ori un băeţaş în sdrenţe, pentrucă nu au ce face, cu toate că murdăria ce-i înconjoară le-ar putea da de lucru pentru vreo două zile. Trece în sală, acolo iar nimeni. Intră în salon, iarăşi nimeni. O ia spre dormitor, şi deodată răsună un „ah" strident. Musafirul exclamă cu o mină dulce, confuză, „pardon", retrăgându-se încetinel în salon, în timp ce gazda aleargă repede întru întâmpinare, arătându-se încântată de vizită şi făcând haz împreună cu persoana venită de întâmplarea

lor amuzantă. Aici însă, în capitală, toate casele cu uşile zăvorîte, peste tot sună clopoţele, peste tot inevitabilul: „pe cine să anunţ?“ şi pe urmă, sau nu e acasă stăpânul, sau e indispus, sau cere scuze fiind ocupat, iar dacă te primeşte, se înţelege că, o face politicos, dar cu indiferenţă, rece, fără bucurie, fără a te învita la dejun sau la prânz...

Dar să ne întoarcem la eroul „Povestei obişnuite“. El are delicateţă şi bună cuviinţă; deşi fusese convins că unchiul îl va primi cu încântare şi-l va găzdui, o oarecare presimţire obscură l-a făcut, totuşi, să se oprească într'un han. Dacă ar fi avut bunul obicei de a reflecta la propria sa lume interioară, s'ar fi gândit mai mult la presimţirea obscură, ce l-a făcut să tragă la han şi nu direct la unchiul său, şi ar fi înţeles repede că nu există niciun motiv să aştepte dela unchiul său decât o primire indiferentă, cu toate că binevoitoare, şi că n'ar putea avea nicio pretenţie de a fi găzduit în casa acestuia. Obişnuit, însă, din păcate, să reflecteze numai pe tema dragostei, prieteniei şi a altor subiecte înalte şi abstracte, el a apărut în faţa unchiului ca un provincial din cap până în picioare. Cuvintele unchiului, pline de înţelepciune şi de bun simţ, nu i-au explicat nimic, stârnindu-i doar o impresie neplăcută, şi plină de întristare şi făcându-l să sufere în manieră romantică. Cu atât mai mult cu cât era de trei ori romantic, prin natură, prin educaţie şi în virtutea împrejurărilor sale de viaţă, atunci când ar fi fost îndeajuns chiar numai una din aceste pricini, pentru a-l încâlci pe un om cumsecade şi a-l îndemna să facă nenumărate prostii. Unii cred că tipul acesta, amestec de visare, realitate şi alte însuşiri din cale afară de copilăreşti, e, mai ales în vremurile noastre, puţin verosimil. Nu contestăm. Are poate un sâmbure de adevăr această observaţie; dar zugrăvirea deplină a caracterului tânărului Aduev nu trebue să fie căutată în această direcţie, ci în aventurile sale amoroase. Iată-l în întregime în domeniul acesta; figură reprezentativă a multor oameni, ce seamănă cu el ca două picături de apă şi care trăiesc, într'adevăr, pe această lume. Să spunem câteva cuvinte despre această interesantă specie de oameni, nicidecum nouă, dar căreia îi aparţine acest mic animal romantic.

E vorba de o specie de oameni, pe care natura i-a înzestrat cu prea multă sensibilitate nervoasă, care, de multe ori devine o adevărată susceptibilitate bolnăvicioasă. Oamenii aceştia manifestă, de timpuriu, o fină înţelegere pentru sentimente şi presimţiri vagi, simt plăcerea de a urmări şi observa asemenea sentimente, văzând, în această manieră a lor, desfăşurări ale sferei vieţii lăun-

trice. Foarte visători, din acest motiv, le place singurătatea sau un cerc de oameni aleşi, cărora ar putea să-şi împărtăşească sensaţiile, simţămintele şi ideile; sărăcia ideilor le e tot atât de mare ca şi belşugul lor de simţăminte. Natura i-a înzestrat în general, cu însuşiri sufleteşti bogate dar însuşiri, pur pasive; unii dintre ei înţeleg multe, dar niciunul nu e în stare să facă, sau să producă ceva; e puţin muzicant, puţin pictor, puţin poet, şi la caz de nevoie chiar şi puţin critic şi literat; toate aceste talente nu numai că nu-i îngădue să-şi dobândească glorie sau reputaţie, dar nici măcar să-i asigure o existenţă mediocră. Dintre toate capacităţile lui mintale, imaginaţiunea şi fantezia, îi sunt desvoltate, în cea mai mare măsură, nu fantezia cu care creează poetul, ci aceea în virtutea căreia omul preferă plăcerea de a visa bunurile vieţii, în loc de a se desfăta cu bunurile reale ale vieţii. Iată ce numesc ei viaţă superioară, inaccesibilă mulţimii disprețuite: a plana în ceruri, pe când mulţimea disprețuită se târăşte pe jos. Foarte buni şi simpatici din natură, capabili de fapte generoase, deoarece fantezia predomină asupra raţiunii şi inimii lor, ajung însă foarte repede să disprețuiască în chip conştient „bunul simţ banal, această însuşire, a persoanelor materialiste, grosolane şi nule, după părerea lor, pentru care nu există nimic înalt şi frumos"; inima lor, neîncetat violată în instincte şi năzuinţele ei de voinţa lor dirijată de fantezie, îşi pierde foarte repede puterea de a iubi, prefăcându-i astfel în straşnici egoişti şi despoţi, fără ca ei să-şi dea seama de acest lucru, ba fiind, dimpotrivă, sincer convinşi că nu mai există oameni în lume iubitori şi plini de abnegaţie ca ei. Uimind toată lumea, încă, din copilărie printr'o desvoltare timpurie şi rapidă a capacităţilor lor şi exercitând atât prin meritele, cât şi prin neajunsurile lor o puternică influenţă asupra celor de o vârstă cu ei, dintre care unii mult superiori lor, ei au fost, firește, mult lăudaţi încă din fragedă copilărie, făcându-şi o părere exagerată despre propria lor persoană. Inzestraţi şi aşa, dela natură, cu un amor propriu prea mare faţă de cel trebuitor unei vieţi omeneşti echilibrate, e de mirare oare ca aceste succese strălucite, căpătate uşor şi fără mari merite, să nu sporească amorul lor propriu într'o măsură exorbitantă? Acest amor propriu al lor rămâne însă mereu atât de mascat, încât ei nici nu-l bănuiesc, fiind, totuşi de bună credinţă şi considerându-l în mod sincer, ca o tendinţă genială către glorie, către tot ce e înalt, sublim şi splendid. Mult timp ei sunt obsedaţi de trei idei favorite: glorie, prietenie şi iubire. Toate celelalte nu există pentru ei în lume, toate celelalte aparţinând, după părerea lor, gloatei odioase. Toate modalităţile faimei apar,

în ochii lor, deopotrivă de ademenitoare şi ei şovăie la început mult timp, neştiind ce drum să apuce pentru a atinge treptele gloriei. Nici nu le trece prin minte că cel ce se crede deopotrivă de capabil pentru toate tărâmurile gloriei, nu e capabil pentru niciunul, că cei mai mari oameni nu şi-au dat seama de genialitatea lor decât după ce au făcut într'adevăr ceva mare şi genial, şi şi-au dat seama de acest lucru în urma strigătelor de aprobare şi entuziasm ale mulţimii, şi nu din lumina propriei lor conştiinţe. Şi iată că-i atrage gloria militară, ar dori mult să devină Napoleoni, dar numai cu condiţiunea de a căpăta, dela început, sub comanda lor, fie şi o mică armată de vreo sută de mii de oameni, spre a-şi putea începe imediat seria lor de victorii strălucite. Ii mai atrage şi gloria civilă, dar nu altfel, decât devenind îndată miniştri şi reformând statul fără întârziere (au în capul lor gata pregătite tot felul de proiecte splendide pentru tot felul de reforme, trebuind doar să le aşeze şi să le aşterne pe hârtie). Deoarece, însă, invidia oamenilor face imposibile atari salturi geniale, cerând ca fiecare om să-şi înceapă cariera dela început şi nu dela sfârşit şi să-şi dovedească genialitatea prin fapte, şi nu numai prin cuvinte deşarte, oamenii noştri de geniu se îndreaptă, în scurt timp, vrând-nevrând, pe alte căi, în căutarea gloriei. Uneori se apucă şi de o activtiate ştiinţifică, dar nu pentru mult timp: ştiinţa e doar o materie uscată şi plictisitoare, trebue să înveţi mult, să lucrezi mult, necăpătând, totodată, niciun soi de hrană pentru inimă şi fantezie. Rămâne arta; dar care anume? Arhitectura, sculptura, pictura şi muzica nu fac din niciun om un geniu, fără o muncă încordată şi îndelungată, şi ceea ce e rău şi jignitor pentru romantici, fără o muncă la început pur materială şi mecanică. Rămâne poezia, şi iată, că ei se aruncă şi asupra acesteia cu tot avântul, şi chiar atunci când nu fac nimic, se văd în visurile lor împodobiţi cu o aureolă de glorie poetică. Principala lor rătăcire nu e numai absurda lor convingere că în poezii sunt necesare numai talentul şi inspiraţia, că odată ce te-ai născut poet nu mai trebue să înveţi nimic, nu trebue să ştii nimic: cel ce e înzestrat într'adevăr cu un mare talent va înţelege repede, chiar în virtutea talentului său, absurditatea acestui gând şi va începe să studieze, să asculte, să observe şi să privească toate cu atenţiune. Nu, principala şi fatala lor rătăcire e convingerea incontestabilă ce şi-au făcut-o despre chemarea lor poetică şi această idee nenorocită e atât de înrădăcinată, încât o eventuală desamăgire trebue să însemne pierderea oricărei încrederi în sine şi în viaţă, devenind astfel, în floarea vieţii, nişte bătrâni paralitici. Şi iată că romanticul nostru se apucă să scrie versuri, exprimând în

ele lucruri spuse demult şi de poeţii mari, şi de cei mici, şi chiar de nepoţi. El preamăreşte în ele suferinţe, pe care nu le-a avut, vorbeşte de nădejdile sale nedesluşite, care nu arată decât că nu ştie singur ce vrea; întinde fraţilor săi, oamenilor, calde îmbrăţişări, vrând să strângă la sânul său întreaga omenire, sau se plânge amarnic că mulţimea evită cu răceală îmbrăţişările sale frăţeşti. Nu înţelege, sărmanul, că nu te costă nimic, şezând în cabinetul tău de lucru, că simţi, deodată, în tine focul celei mai exaltate iubiri pentru omenire şi că în orice caz, e mult mai uşor lucrul acesta, decât să priveghezi o noapte fără somn la căpătâiul unui om greu bolnav. Romanticii atribue de obicei exagerată valoare simţămintelor, crezând că spre deosebire de ceilalţi oameni, numai ei posedă simţăminte puternice, deoarece pe aceia nu-i auzi strigându-şi-le în gura mare. Se înţelege că simţămintele alcătuesc o latură importantă a naturii umane; nu însă totdeauna şi toate persoanele se comportă în viaţă în conformitate cu adânca şi puternica lor simţire. Se întâmplă că cei care plâng impresionaţi de versuri, muzică sau via zugrăvire în romane sau nuvele a unor nenorociri omeneşti, să treacă totodată, cu nepăsare, pe lângă suferinţele reale, ce se perindă prin faţa ochilor lor. [Cutare administrator german de moşie îi citeşte, cu lacrimi în ochi şi plini de extaz, drăguţei sale Minchen o epistolă a lui Schiller către Laura, şi terminând ultimul vers, se duce cu tot atâta satisfacţie să biciuiască ţăranii, care au îndrăsnit să atragă atenţia, cu smerenie, boierului lor milostiv, că nu sunt tocmai mulţumiţi cu grija părintească a administratorului, de pe urma căruia se îngraşă doar acesta, iar ei se usucă mereu]. Versurile romanticului nostru apar netede, strălucite, chiar cu oarecare şlefuire poetică. Deşi versurile acestea sunt diluate cu multă apă retorică, în ele răzbate totuşi, câteodată, şi un simţământ, licăreşte uneori chiar o cugetare (ecou al unor idei străine), într'un cuvânt, se observă ceva ce aduce a talent. Versurile văd lumina tiparului în reviste, sunt lăudate de multă lume, iar dacă romanticul va apare cu aceste versuri într'o perioadă literară de tranziţie, poate căpăta chiar un renume destul de însemnat. Perioadele literare de tranziţie sunt încă deosebit de funeste pentru un asemenea soi de poeţi; renumele căpătat, în scurtă vreme, de aceştia, *prin ceva*, dispare tot în scurtă vreme pur şi simplu din *nimica*; la început versurile lor încetează să fie lăudate, pe urmă să fie citite şi, în sfârşit, să fie tipărite. Tânărul Aduev nu izbuti însă să se bucure, nici pentru o clipă, de un oarecare renume: nici timpul, în care îşi face apariţia cu versurile sale, nici unchiul său inteligen- şi sincer la vorbă nu i-au

permis acest lucru. Din nenorocire, el n'a fost pur şi simplu lipsit de talent, ci dotat cu un semitalent, ceea ce, în poezie, e şi mai rău decât lipsa oricărui talent, pentrucă omul se lasă furat de neîntemeiate nădejdi. Vă aduceţi aminte cât l-a costat desamăgirea de a nu avea chemare poetică...

Şi prietenia îi costă scump pe romantici. Pentru a fi veritabil, orice simţământ trebue să fie, înainte de toate, firesc şi simplu. Prietenia se înnoadă câteodată pe asemănări, iar de multe ori tocmai pe contraste, dar fiind, în orice caz, un simţământ involuntar, tocmai pentrucă izvorăşte spontan; călăuza ei e inima, şi nu mintea şi voinţa. Nu cauţi un prieten ca un antrepenor la lucru, nu poţi alege un prieten: prietenia se leagă întâmplător şi imperceptibil; obişnuinţa şi împrejurările vieţii încheagă prietenia. Adevăraţii prieteni nu dau nicio denumire simpatiei de care se simt legaţi, nu flecăresc fără încetare pe această temă, nu cer nimic unul altuia în numele prieteniei, dar fac unul pentru altul tot ceea ce pot. Au fost cazuri, în care cutare prieten n'a fost în stare să îndure moartea prietenului său, murind şi el după scurt timp; altul, om vesel, a devenit pentru toată viaţa melancolic în urma pierderii prietenului său; iar altul se întristează, suferă, până ce la urma urmei se consolează, şi dacă va păstra pentru totdeauna amintirea prietenului său, amintire ce e pentru el totodată şi tristeţe şi mângâiere, va fi o dovadă că a fost un adevărat prieten al celui dispărut, deşi n'a murit în urma încetării din viaţă a acestuia, n'a înnebunit, n'a devenit melancolic, ci a găsit în sine forţa de a mai fi fericit în viaţă şi fără prietenul său. Gradul şi caracterul prieteniei depind de însuşirile individuale ale prietenilor; esenţial e ca în aceste relaţii să nu existe nimic silit, încordat, nimic exaltat, nimic ce aduce a datorie şi obligaţiune, căci se întâmplă ca unii să fie în stare să facă şi cine ştie ce jertfe pentru prietenii lor, numai şi numai pentru a-şi spune apoi sie-şi şi poate şi altora: „iată ce fel de prieten sunt eu!", sau: „iată de ce fel de prietenie sunt eu capabil!". Tocmai un asemenea mod de prietenie este pe placul romanticilor. Ei se împrietenesc după un program bine stabilit dinainte, ce prevede cu exactitate esenţa, drepturile şi obligaţiunile prieteniei, doar că nu încheie contracte cu prietenii lor. Ei au nevoie de această prietenie pentru a uimi lumea şi a arăta cum se deosebesc, în prietenie, naturile mari de oamenii obişnuiţi, de mulţime. Se simt atraşi în prietenie nu atât de necesitatea unei simpatii, atât de puternică în anii tinereţii, cât de necesitatea de a avea un om pe lângă dânşii, căruia să-i poată vorbi fără încetare despre preţioasa lor personalitate. Exprimându-ne în înaltul lor

stil, prietenul e pentru ei ca un vas preţios în care să-şi poată ei revărsa cele mai sfinte şi mai scumpe simţăminte, gânduri, nădejdi, visuri, ş.a.m.d.; de fapt însă, prietenul e pentru ei o căldare, în care ei îşi varsă lăturile amorului lor propriu. De aceea ei nici nu ştiu ce-i prietenia; prietenii acestora devin în scurt timp ingraţi, perfizi, lepădături, şi ura e cu atât mai mare faţă de acei ce n'au fost în stare sau n'au voit să-i înţeleagă şi să-i aprecieze...

Şi mai scump îi costă iubirea, acest simţământ fiind prin natura lui mai viu şi mai puternic decât altele. De obicei iubirea este clasificată în multe genuri şi specii. Toate aceste clasificări sunt însă în cea mai mare parte absurde, ele fiind născocite de persoane, care sunt în stare mai multe să viseze şi să reflecteze asupra iubirii, decât să iubească într'adevăr. Inainte de toate, iubirea este clasificată astfel: iubire materială sau sensuală, şi iubire platonică sau ideală, prima fiind dispreţuită şi cea de a doua admirată.

[Intr'adevăr, sunt oameni, într'atât de grosolani încât se dedau numai desfătării animalice a iubirii, fără să aibă măcar noţiunea frumuseţii şi a tinereţii, dar chiar şi această iubire, oricât de grosolană ar fi, e mai bună, decât iubirea platonică, deoarece e mai naturală: ultima e bună doar pentru păzitorii haremurilor răsăritene...] Omul nu e fiară şi nici înger; el nu trebue să iubească animalic şi nici platonic, ci omeneşte. Oricât ar fi de idealizată iubirea, nu trebue să se uite, totuşi, că natura i-a înzestrat pe oameni cu acest simţământ minunat, atât pentru fericirea lor, cât şi pentru înmulţirea [şi] menţinerea speciei umane. Există pe această lume tot atâtea soiuri de iubiri, câţi oameni sunt pe pământ, căci fiecare iubeşte după cum îi e temperamentul, caracterul şi noţiunile pe care le are, etc. Fiecare iubire este adevărată şi frumoasă în felul ei, dar dacă vine numai din inimă, şi nu din cap. Romanticii au însă deosebită slăbiciune pentru iubiri cerebrale. Ei îşi compun întâi un program al iubirii, se pun, apoi, în căutarea unei femei demne de dânşii, iar până la găsirea unei atari femei, iubesc deocamdată o femeie oarecare; li-e foarte uşor să-şi impună orice iubire, deoarece intră în joc capul şi nu inima. N'au nevoie de iubire pentru a fi fericiţi, pentru a avea plăcere, ci pentru a îndreptăţi, prin fapte, înalta lor teorie a iubirii. Şi ei iubesc astfel în conformitate cu caietul lor de însemnări, şi li-e frică, mai mult decât de orice, să dea înapoi măcar cu o iotă dela acest program. Principala lor grijă e să apară cât mai mari în iubire şi să nu se înjosească, în niciun caz, în a semăna cu oamenii de rând. Şi totuşi, a fost atâta sentiment adevărat şi viu în iubirea tânărului Aduev pentru Nadenca; natura i-a copleşit pentru un timp ro-

mantismul, fără a-l fi învins însă. Eroul nostru ar fi putut să fie fericit multă vreme, n'a fost însă decât o clipită, stricând el singur totul. Nadenca era mai inteligentă decât el, şi ceea ce e mai important, mai simplă şi mai naturală. Copilă capricioasă şi răsfăţată, ea l-a iubit din inimă, şi nu cu mintea, fără teorii şi fără pretenţii la genialitate; ea n'a văzut în iubire decât latura ei veselă şi luminoasă, şi de aceea a şi iubit parcă glumind: făcea ştrengării, cocheta, şi-l tachina pe Aduev cu capriciile ei. El iubea însă „cu durere şi chin", ca şi un cal ce ridică la deal o căruţă încărcată. Ca romantic era şi pedant: volubilitatea, gluma, ofensau în ochii lui sfântul şi înaltul simţământ al iubirii. Iubind, el voia să fie un erou teatral. Descărcându-i iute Nadencei bagajul simţământelor sale, el se văzu nevoit să reia acelaşi repertoriu, pe când Nadenca aştepta ca el să-i delecteze nu numai inima, ci şi mintea; căci, fire înflăcărată şi sensibilă fiind, ea era avidă de noutăţi, lucrurile obişnuite şi monotone plictisind-o repede. Aduev era, însă, în sensul acesta omul cel mai incapabil din lume, căci mintea lui dormea cufundată într'un somn adânc: crezându-se mare filosof, el nu gândea, ci visa, delira cu ochii deschişi. Dată fiind această atitudine faţă de aceea pe care o iubea, orice rival era periculos, fie chiar şi mai rău decât el, numai să nu-i semene şi să aibă pentru Nadenca farmecul noutăţii. Şi iată, se iveşte deodată contele, om cu o splendidă educaţie aristocratică. Dorind să se comporte faţă de acesta ca un adevărat erou, Aduev are tocmai din cauza aceasta o purtare proastă de băieţel rău educat, stricând astfel totul. I-a explicat unchiul său, dar prea târziu şi fără folos, că în toată această istorie el singur este de vină. Cât de jalnic apare acest nenorocit mucenic al naturii sale denaturate şi mărginite, în ultima scenă explicativă între el şi Nadenca, şi apoi în convorbirea pe care o are cu unchiul său! Suferă straşnic; nu poate să nu fie de acord cu argumentele unchiului său şi nu poate totuşi înţelege chestiunea în adevărata ei lumină. Cum! Să se înjosească el până la şiretenie, el, care s'a îndrăgostit tocmai pentru a se uimi pe sine şi pe toată lumea, prin imensa sa pasiune, deşi lumea nu voia să ştie nici de el şi nici de iubirea lui! După teoria lui, soarta ar fi trebuit să-i trimită o eroină tot atât de măreaţă ca şi el, şi i-a trimis doar o fetişcană fluturatică, o cochetă nesimţitoare! Cu puţin timp înainte, Nadenca fusese în ochii lui mai presus de toate femeile, iar acum ea devenise, deodată, mai prejos decât toate celelalte! Ar fi foarte caraghioase toate acestea, dacă n'ar fi atât de triste. Pricini neveritabile stârnesc suferinţe tot atât de chinuitoare, ca şi cele veritabile. Dar iată că, încetul cu încetul, el trece dela o

stare de desnădejde mohorîtă la rece nostalgie, şi ca romantic pur ce e, începe să facă paradă şi să cocheteze cu „nobila lui tristeţe". A trecut un an şi o dispreţueşte de acum pe Nadenca, afirmând că n'a fost în iubirea ei nici un pic de eroism şi jertfire de sine. La întrebarea mătuşei sale, ce fel de iubire ar cere el dela o femeie, el răspunde: „I-aş cere întâietate în inima ei; femeia pe care o iubesc nu trebue să observe, să vadă alţi bărbaţi, înafară de mine; toţi bărbaţii trebue să-i pară de nesuferit; eu sunt mai presus, mai minunat (ia o poză de erou) mai bun, mai nobil decât toţi ceilalţi. Fiecare clipă pe care o trăieşte fără mine, trebue să-i pară o clipă pierdută; din ochii mei, din conversaţiile ce le are cu mine, trebue să soarbă fericirea şi să nu ştie de nimic altceva; trebue să jertfească orice pentru mine: avantagii, socoteli odioase, să sdrobească jugul despotic al mamei, soţului, să fugă dacă e nevoie până la capătul lumii, să sufere cu energie orice fel de neajunsuri, în sfârşit, să dispreţuiască însăşi moartea, — iată ce înseamnă a iubi!"

Cât de mult seamănă această galimatias cu cuvintele despotului răsăritean, care îi porunceşte eunucului său principal: „Dacă vreuna din odaliscele mele va şopti în somn numele altui bărbat, vâr-o cât ai clipi într'un sac şi arunc-o în mare!" E încredinţat, sărmanul visător, că a exprimat prin cuvintele sale o pasiune, de care sunt capabili numai semizeii, şi nu simpli muritori, pe când el n'a exprimat de fapt decât cel mai neînfrânt amor propriu şi cel mai desgustător egoism. El n'are nevoie de o iubită, ci de o roabă, pe care s'o poată chinui, în impunitate, cu capriciile egoismului şi ale amorului său propriu. Inainte de a-i fi cerut unei femei o asemenea iubire, el ar fi trebuit să se întrebe pe sine însuşi, de va fi în stare să răspundă cu aceeaşi iubire; chiar dacă sentimentele l-au asigurat că va fi în stare, nu poţi da crezare, însă, în asemenea cazuri, nici sentimentelor, nici minţii, ci numai experienţii. Pentru romantic, însă, sentimentul este singura autoritate fără greş în rezolvarea tuturor chestiunilor vieţii. Dar chiar dacă ar fi capabil de o asemenea iubire, ar trebui să-i fie teamă de ea şi să fugă de ea, pentrucă nu e o iubire omenească, ci animalică, un chin reciproc. Iubirea are nevoie de libertate: dăruindu-se, din când în când, unul altuia, cei care se iubesc doresc să aparţină din când în când şi lor înşile. Aduev cere iubire veşnică, neînţelegând că cu cât iubeşti mai puternic, mai pasionat, cu atât te apropii mai mult de idealul favorit al poeţilor, că iubirea e, cu atât mai mult, de scurtă durată şi se răceşte mai repede, prefăcându-se în indiferenţă, uneori chiar în desgust. Şi dimpotrivă, cu cât iubirea e mai

liniştită şi mai tăcută, adică cu cât e ea mai prozaică, cu atât e ea mai de lungă durată: obişnuinţa o consacră pentru toată viaţa. Iubirea poetică, pasionată, iată floarea vieţii noastre, a tinereţii noastre; rari sunt cei ce o cunosc şi numai odată în viaţă, deşi unii se mai îndrăgostesc de câteva ori în viaţa lor, totuşi nu ca prima oară, ci aşa precum spune poetul german: Maiul vieţii nu înfloreşte decât o singură dată [25]. Shakespeare şi-a sfârşit intenţionat tragedia cu moartea lui Romeo şi a Julietei: Romeo şi Julietta rămân astfel în memoria cititorilor eroi ai iubirii, apoteoză a iubirii; dacă ar fi fost lăsaţi în viaţă, ni s'ar fi înfăţişat ca soţi fericiţi, care şezând împreună, cască şi uneori se ceartă, ceea ce nu seamănă de loc a poezie.

Iată însă că soarta i-a trimis eroului nostru tocmai o asemenea femeie, adică o femeie tot atât de stricată ca şi el, cu inima şi creierul pe deandoaselea. La început, era cuprins de beatitudine, uitase totul, aruncase totul la o parte, stând la ea în fiecare zi de dimineaţă până noaptea târziu. In ce constă această beatitudine? In conversaţii asupra iubirii sale. Iată deci un tânăr plin de pasiune, singur în societatea unei femei tinere, frumoase ,care îl iubeşte şi pe care o iubeşte şi el, conversând liniştit fără a roşi, fără a deveni palid, fără a înţepeni în dorinţi chinuitoare, mulţumindu-se doar să converseze pe tema iubirii reciproce!... E de altfel şi de înţeles: o înclinare puternică pentru idealism şi romantism este aproape întotdeauna dovada unei lipse de temperament; oamenii aceştia n'au sex, ei sunt ca criptogamele în lumea plantelor, ciupercile de pildă. Înţelegem această palpitantă, timidă adorare a femeii, în care n'a încolţit nicio dorinţă cutezătoare; dragostea aceasta nu e însă platonism: dimpotrivă, e primul moment al unei iubiri proaspete, virgine, şi nu e lipsa pasiunii, ci o pasiune ce se teme să se divulge ei însăşi. [Astfel începe prima iubire, să te opreşti însă la atât, e tot atât de caraghios şi de stupid, ca şi cum ai dori să rămâi toată viaţa copil şi să călăreşti pe un băţ]. Iubirea îşi are legile desvoltării ei, vârstele ei, ca şi florile, ca şi viaţa omenească. Ea îşi are primăvara ei somptuoasă, vara ei fierbinte şi în sfârşit toamna, care se întâmplă să fie pentru unii caldă, luminoasă şi fertilă, iar pentru alţii rece, putredă şi stearpă. Eroul nostru n'a voit însă să ia în consideraţie, legile inimii, naturii şi realităţii, el şi-a compus pentru el legile sale proprii, plin de orgoliu şi considera că lumea existentă e o himeră, iar fantoma creată de fantezia lui, lumea într'adevăr existentă. In pofida celor ce sunt posibile, el voise persistent să rămână toată viaţa sa la primele momente ale iubirii. Efuziunile cordiale cu Tafaeva începură to-

tuşi să-l obosească foarte curând; crezu că va îndrepta lucrurile printr'o propunere de căsătorie. Ar fi trebuit, în acest caz, să se grăbească; el crezuse însă numai că se hotărăşte, având nevoie, de fapt, doar de un nou obiect pentru noi visuri. Intre timp Tafaeva începu să-l plictisească de moarte cu iubirea ei agasantă; el începu s'o tiranizeze cât mai brutal şi respingător pentru faptul că n'o mai iubea. Incepuse încă dinainte să înţeleagă că libertatea nu e lucru rău în iubire, că e plăcut să fii împreună cu fiinţa pe care o iubeşti, dar că nu e rău să te mai plimbi, când crezi de cuviinţă, pe perspectiva Nevski, să iei masa cu cunoscuţi şi prieteni, să petreci cu dânşii o seară şi că în sfârşit, iubind, poţi să nu te lepezi nici de slujbă. Chinuind nenorocita femeie într'un mod extrem de barbar, aruncând asupra ei toată vina nenorocirii, deşi el era mult mai vinovat decât ea, el se hotărî, în sfârşit, să-şi spună că n'o iubeşte şi că trebue să se despartă de ea. Stupidul lui ideal de iubire fu sfărâmat, astfel, în bucăţi, de experienţa vieţii. El îşi dădu singur seama de falimentul său în faţa iubirii, care fusese visul întregii sale vieţi. El văzu, cu claritate, că nu e câtuşi de puţin erou, ci un om cu totul obişnuit, mai rău decât aceia pe care îi dispreţuise, că suferă de amor propriu fără a avea calităţi, că are pretenţii fără a avea vreun drept, că e arogant, fără a avea forţă, că e mândru şi îngâmfat, fără a avea merite, ingrat şi egoist. Această descoperire îl lovi ca trăsnetul, ea nu-l făcu însă să caute împăcare cu viaţa, să păşească pe un drum adevărat. El căzu într'o apatie de moarte şi se hotărî să se răzbune pe natură şi omenire, pe infimitatea sa, legându-se cu un tip animalic de felul lui Costeacov şi dedându-se unor plăceri deşarte, fără a simţi cea mai mică dorinţă. Ultima sa aventură amoroasă e direct desgustătoare. Vru să nenorocească o biată fată pasionată, numai aşa, din plictiseală, fără a-şi putea măcar scuza acest atentat printr'un acces irezistibil de dorinţe senzuale, scuză de altfel destul de proastă, cu atât mai mult cu cât există un drum mult mai drept şi mai cinstit. Tatăl fetei îi dădu o straşnică lecţie pentru amorul său propriu: îi promise o sfântă de bătaie. Disperat, eroul nostru vru să se arunce în Neva, îl părăsi însă curajul. Concertul, la care îl trase cu sila mătuşa sa, îi răscoleşte din nou visurile, îmboldindu-l să aibă o explicaţie sinceră cu mătuşa şi unchiul său. Işi învinueşte unchiul pentru toate nenorocirile sale. Intr'adevăr în felul său, unchiul se înşela mult, în unele privinţe, de astă dată însă el era logic cu sine însuşi, nu mintea, nu se prefăcea, rostea din convingere, tot ce gândea şi simţea; iar dacă cuvintele sale au influenţat mai mult în rău decât în bine asupra nepotului său, de vină e natura mărginită, bolnăvi-

cioasă şi calicită a eroului nostru, care face parte din categoria oamenilor care, văzând câteodată adevărul, se aruncă pe urma lui, dar nu-l ating sau sar peste el, găsindu-se astfel numai alături de adevăr şi niciodată în centrul lui. Părăsind Petersburgul şi plecând în satul său natal, el găsi de cuviinţă să-şi încheie socotelile cu capitala ţării prin fraze şi versuri, citind poezia lui Puşkin: „Artist barbar cu mâna-ţi somnoroasă"... Nu pot trăi domnii aceştia niciun ceas fără monologuri şi versuri, doamne ce mai palavragii!

Sosi în sat, ca un cadavru viu, cu viaţa morală complet paralizată, chiar şi înfăţişarea i se schimbase până într'atâta, încât mama abia îl recunoscu. Se purtă cu dânsa politicos, dar rece. Nu-i destăinui nimic dintre cele petrecute, şi nu-i dădu nici un soi de explicaţii. El înţelege, în sfârşit, că nu are nimic comun cu mama lui, că dacă ar fi încercat să-i explice de ce şi-a pierdut părul, l-ar fi înţeles tot aşa de bine, ca şi Evsei şi Agrafena. Mângâierile mamei şi străduinţa ei de a-i face toate pe plac încep să-l plictisească, precum şi locurile natale, martore ale copilăriei sale; în el reînvie vechile sale visuri şi el deplânge pierderea lor iremediabilă, zicându-şi că fericirea rezidă în amăgiri şi fantome. Iată convingerea generală a tuturor naturilor veştejite, slabe şi neisprăvite. Experienţa i-a arătat doar, pare-se, îndeajuns că toate nenorocirile sale i-au provenit tocmai din amăgirile şi visurile în voia cărora se lăsa: şi-a imaginat că are un mare talent poetic, neavând de loc talent, că e născut pentru cine ştie ce prietenie eroică, plină de abnegaţie şi enormă iubire, natura sa neavând nimic din ceea ce e eroism şi abnegaţie. Era un om obişnuit, în niciun caz însă trivial. Era bun, iubitor şi destul de inteligent, cu oarecare cultură; om obişnuit, el a vrut să joace rolul unui om neobişnuit, iată cauza tuturor nenorocirilor sale. Cine n'a visat în tinereţe, cine nu s'a lăsat în voia amăgirilor, n'a fugit după himere şi cine n'a încercat desiluzii, cui nu i-au provocat aceste desiluzii convulsiuni, mâhnire, apatie, şi cine n'a râs apoi din toată inima de toate aceste iluzii? Naturile sănătoase trag însă folos din această logică practică a vieţii şi experienţei: ele se desvoltă în virtutea ei şi devin moralmente mature: romanticii însă pier din cauza ei...

Citind pentru prima oară scrisoarea pe care o adresează eroul nostru mătuşei şi unchiului, după moartea mamei sale, scrisoare plină de linişte sufletească şi bun simţ, am avut oarecum un sentiment straniu; ne-am explicat însă acest lucru, în sensul că autorul doreşte să-l trimeată pe eroul său din nou la Petersburg, pentru ca acesta să se apuce din nou de prostii, încheindu-şi astfel în mod

demn cariera sa de Don Quichotte. Cu această scrisoare se încheie partea a doua a romanului; epilogul începe peste patru ani, după a doua venire a eroului nostru la Petersburg. Se iveşte în scenă Petre Ivanovici. Acest personaj a fost introdus în roman numai pentru a fi subliniat, mai bine, prin contrast, eroul romanului. Intregul roman a căpătat, astfel, o oarecare nuanţă didactică, pentru care i-au fost adresate autorului, pe drept cuvânt, multe imputări. Dar şi în această privinţă el a ştiut să vădească un talent neobişnuit. Petre Ivanovici nu e o idee abstractă, [ci] o figură vie, zugrăvită în toată fiinţa ei, de o mână îndrăsneaţă, cu mişcări largi şi sigure. Mulţi îşi fac despre acest personaj sau o idee prea bună sau una prea rea, amândouă aceste păreri fiind greşite. Unii vor să vadă într'un asemenea caracter un ideal, un model de imitat, şi anume persoanele pozitive, cu judecată aşezată. Alţii, şi anume visătorii, văd în el aproape un ticălos. In felul său, Petre Ivanovici e un om foarte bun; inteligent, foarte inteligent, el înţelege bine simţămintele şi pasiunile pe care nu le are, dispreţuindu-le; natură cu totul nepoetică, el înţelege poezia de o mie de ori mai bine decât nepotul său, care deşi citeşte, cele mai bune opere ale lui Puşkin izbuteşte, totuşi, să-şi formeze un spirit, ce poate fi căpătat din citirea operelor retorilor. Egoist, rece din natură, incapabil de gesturi generoase, Petre Ivanovici nu este, totuşi, un om rău, ci poate fi, fără îndoială, şi bun la inimă. Cinstit, nobil, nefăţarnic, nu-i place să se prefacă, te poţi bizui pe el, nu-ţi va făgădui ce nu poate sau ce nu vrea să îndeplinească şi va îndeplini, fără îndoială, cele făgăduite. Intr'un cuvânt, e un om cumsecade în toată puterea cuvântului, dea Dumnezeu să fie câţi mai mulţi ca el. Şi-a format reguli imperturbabile de viaţă, în conformitate cu natura sa şi cu bunul simţ. Nu se mândreşte şi nu se fălăşte cu ele, le socotesc însă infailibile şi drepte. Mantia filosofiei sale practice e, într'adevăr, cusută dintr'o materie solidă şi tare, ce l-a putut apăra bine de toate adversităţile vieţii. Care nu i-a fost însă mirarea şi groaza, observând deodată în mantia lui, după ce a vieţuit până la dureri de şale şi păr alb, o gaură, ce-i drept, numai una, dar cât de mare! Nu l-a preocupat problema fericirii familiei, era sigur că şi-a întemeiat viaţa de familie pe o bază solidă, şi iată, şi-a dat seama, deodată, că biata lui nevastă a fost o jertfă a înţelepciunii sale, că i-a mâncat viaţa, că a sufocat-o într'o atmosferă de răceală şi strâmtoare sufletească.

Ce extraordinar învăţământ pentru oamenii pozitivi, pentru reprezentanţii bunului simţ! Pe semne însă că îi mai trebue ceva omului înafară de bunul simţ. Tocmai la graniţele extremităţilor ne

pândeşte, pe semne, soarta în cea mai mare măsură. Şi pasiunile sunt necesare poate, pentru integritatea naturii omeneşti; nu-i putem impune întotdeauna altuia, fără urmări fatale fericirea ce ne poate mulţumi numai pe noi, căci fiecare om poate fi fericit numai potrivit naturii lui! Cu isteţime şi fineţe Petre Ivanovici, socotise că trebue să pună stăpânire pe noţiunile, convingerile şi înclinările soţiei sale, fără ca să observe aceasta, călăuzind-o pe drumul vieţii, astfel încât ea să creadă că merge singură; a făcut însă o însemnată greşeală în această socoteală; cu toată inteligenţa lui, nu şi-a dat seama că trebuia să-şi aleagă în acest scop o soţie fără înclinări pasionale, fără cea mai mică necesitate, de a iubi şi a compătimi, o femeie rece, de treabă, lipsită de viaţă, şi mai bine, deşartă, şi chiar puţin cam proastă. Probabil, însă, că n'ar fi vrut din amor propriu, să se însoare cu o asemenea femeie; în cazul acesta, n'ar fi trebuit să se însoare de loc.

Petre Ivanovici ne apare zugrăvit cu uimitoare fidelitate, dela început până la sfârşit; în epilog, eroul romanului va deveni o figură falsă, nenaturală. Ar fi fost posibilă o asemenea prefacere, dacă el ar fi fost un simplu palavragiu şi frazeolog, care repetă cuvintele altuia fără a le înţelege şi care îşi însuşeşte simţăminte, extaze, suferinţe pe care nu le-a simţit niciodată; dar tânărul Aduev, spre mai marea lui nenorocire, a fost deseori prea sincer în rătăcirile şi absurdităţile sale. Romantismul îi era în fire; asemenea romantici nu devin niciodată oameni pozitivi. Autorul romanului ar fi avut mai degrabă dreptul să-l lase pe eroul său să lâncezească în monotonia satului, în apatie şi lene decât să-l aranjeze într'un bun servici la Petersburg, dându-i şi o soţie cu o dotă bogată. Şi mai bine şi mai natural ar fi fost să-l fi prefăcut într'un mistic, fanatic, sectant; şi mai bine şi mai natural ar fi fost să-l fi făcut, de pildă, slavofil. Aduev ar fi rămas, astfel, fidel naturii sale şi-ar fi continuat vechea lui viaţă, crezând, totodată că numai el şi divinitatea ştiu cât de departe a păşit înainte, pe când de fapt el şi-ar fi trecut pe un nou teren vechiul steag al visurilor sale. El visa mai înainte, glorie, prietenie, iubire, iar acum ar fi visat popoare şi rase, ar fi visat că le-a fost hărăzită slavilor dragostea, iar teutonilor ura, că în timpurile lui Gostmoîsl, slavii au avut o civilizaţie înaltă, ce putea servi de exemplu întregii lumi, că Rusia contemporană se îndreaptă cu paşi repezi către această civilizaţie, că numai orbii şi capetele îmbâcsite nu văd acest lucru, pe când cei ce au ocii deschişi şi capul plin de fantezie, văd demult, acest lucru. Eroul nostru ar fi devenit astfel un romantic cu totul modern,

şi nimănui nu i-ar fi trecut prin minte că nu mai există oameni de asemenea fel.

Prin nenaturaleţea şi falsitatea sa, desnodământul romanului strică impresia pe care o face această minunată operă. Bine redate până la sfârşit, în epilog, apar numai figurile lui Petre Ivanovici şi Lizabeta Alexandrovna; întru cât îl priveşte pe eroul principal, epilogul nici n'ar merita să-l citeşti... Cum de-a putut săvârşi o asemenea greşeală ciudată un talent atât de puternic? I-a fost oare peste puteri acest subiect? Nicidecum. Lăsându-se târît de dorinţa de a-şi încerca puterile pe un teren, ce-i e străin pe terenul gândirii conştiente, autorul romanului a încetat, astfel, a fi poet. Tocmai în această direcţie, apare cu cea mai mare claritate deosebirea dintre talentul său şi cel al lui Iscander: ultimul a izbutit să iasă din încurcătură cu ajutorul ideii chiar într'o sferă străină de talentul său; autorul „Povestei obişnuite" a săvârşit o greşeală importantă tocmai pentrucă şi-a părăsit pentru o clipă busola talentului. Iscander vede mereu ideia păşind înainte, el ştie dinainte ce şi pentru ce scrie; el zugrăveşte cu o uimitoare fidelitate scena realităţii numai şi numai pentru a-şi putea spune cuvântul asupra acestei realităţi, a-şi da verdictul. D-nul Goncearov portretează figurile, caracterele, scenele, pentru a-şi satisface, înainte de toate, trebuinţele sale sufleteşti şi pentru a se desfăta cu însuşirea ce o are de a face portrete; el va trebui să lase cititorilor sarcina de a vorbi şi judeca, şi de a trage, din toate acestea, concluziuni morale. Tablourile lui Iscander nu excelează atât prin justeţea liniilor şi fineţea penelului, cât printr'o adâncă cunoaştere a realităţii pe care o descrie, ele excelează mai mult prin adevărul lor real, decât poetic, ele nu captivează atât prin stilul lor poetic, cât prin stilul lor plin de inteligenţă, ideie, humor şi spiritualitate, uimind mereu prin originalitatea şi noutatea lor. Principala forţă a talentului d-lui Goncearov e eleganţa penelului, fidelitatea desenului. El se lansează, pe neaşteptate, în poezie chiar şi în zugrăvirea unor împrejurări lăturalnice şi de puţină importanţă, ca de pildă descrierea poetică a modului în care au fost cuprinse de flăcări, în cămin, operele tânărului Aduev. In talentul lui Iscander, poezia este un agent secundar, principalul agent fiind ideia; în talentul d-lui Goncearov poezia e primul, principalul şi unicul agent...

Cu tot epilogul lui nereuşit, sau mai bine zis stricat, romanul domnului Goncearov rămâne una dintre operele cele mai remarcabile ale literaturii ruse. Această operă are un deosebit merit şi din faptul că e scrisă într'o limbă curată, bună, uşoară, liberă, curgătoare. In această privinţă, povestirea domnului Goncearov nu e o

carte tipărită, ci o improvizaţie vie. S'au plâns unii că conversaţiile dintre unchi şi nepot sunt prea lungi şi obositoare. Aceste conversaţii ne apar însă nouă ca cele mai bune părţi ale romanului. Ele n'au nimic abstract, nelegat de chestiune, constând în discuţii vii, pasionate, dramatice, în care fiecare personaj îşi poate desvălui caracterul şi firea umană, îşi apără, dacă se poate spune astfel, existenţa sa morală. E adevărat că în asemenea conversaţii, mai ales, dat fiind coloritul oarecum didactic pe care-l capătă romanul, ar fi putut să se poticnească şi un talent oricât de mare; cu atât mai mare e meritul domnului Goncearov, care a ştiut să rezolve în mod atât de fericit o problemă atât de grea în sine, rămânând poet, într'un caz, în care ar fi putut lua atât de uşor un ton de *rezoneur* [28].

Trecem acum la cartea d-lui Turgheniev: „Insemnările unui vânător". Talentul d-lui Turgheniev are multă analogie cu talentul lui Luganski (d-lui Dali). Schiţarea fiziologică a diferitelor laturi ale traiului rusesc, ca şi ale poporului rus, iată genul specific al acestor autori. D-l Turgheniev a debutat, în câmpul literar, cu versuri lirice: printre poeziile sale mici, sunt vreo trei-patru bucăţi destul de bune, ca de pildă *„Bătrânul moşier"*, *„Balada"*, *„Fedea"*, *„Un om ca mulţi alţii"*, şi i-au reuşit aceste poezii tocmai pentrucă ele n'au de loc lirism în ele sau pentrucă elementul lor principal nu e lirismul, ci aluziile la viaţa rusească. Poeziile lirice, propriu zise, ale d-lui Turgheniev vădesc, însă, lipsa totală a unui talent liric de sine stătător. A scris şi câteva poeme: Primul *„Paraşa"*, care a fost remarcată de public în clipa apariţiei ei, în virtutea stilului ei viu, ironiei vesele, tablourilor fidele ale naturii ruseşti, şi în primul rând în virtutea descrierii fiziologice reuşite a traiului moşierilor ruşi în diferitele lui amănunte. Acest poem n'a putut însă avea un succes trainic datorită faptului că scriindu-l autorul lui nu s'a gândit de loc să facă o schiţă fiziologică, ci să compună un poem tocmai în sensul, în care îi lipseşte talentul necesar pentru un asemenea gen de poezie. Cele mai bune elemente ale acestui poem au strălucit, din acest motiv, oarecum întâmplător, pe neaşteptate. A scris apoi poemul „Convorbire"; versuri sonore şi puternice, de multă simţire, inteligenţă, gândire; având însă o ideie străină, împrumutată, poemul poate chiar să placă de prima dată, a doua oară nu mai doreşti însă să-l citeşti. Al treilea poem al d lui Turgheniev, „Andrei", are multe calităţi, şi, anume, multe schiţe juste din viaţa rusească, în ansamblul lui însă şi acest poem e nereuşit, el fiind o poveste de dragoste, gen în care nu excelează talentul autorului ei. Scrisoarea eroinei către eroul poemului e lungă, prea extinsă, ea trădează mai

mult sensibilitate, decât patos. In general, aceste încercări au vădit talentul d-lui Turgheniev, un talent însă nehotărît, nedeterminat. Acest autor a făcut încercări şi pe tărâmul nuvelei. A scris bucata „Andrei Colosov", cu multe schiţe excelente de caractere şi viaţă rusească. Ca nuvelă, însă, această operă este în general atât de bizară, atât de neconvingătoare, atât de stângace, încât foarte puţină lume şi-a putut da seama de părţile ei bune. Se putea observa că d-l Turgheniev îşi căuta drumul şi că nu şi-l găsise încă, nereuşind întotdeauna acest lucru şi uşor şi repede pentru toţi. In sfârşit, d-l Turgheniev a scris povestea sa în versuri „Moşierul", care nu este un poem, ci o schiţă fiziologică a felului de viaţă moşieresc, o glumă dacă vreţi, dar această glumă se prezintă totuşi cu mult mai reuşită, decât toate poemele autorului. Versul viu de epigramă, ironia jovială, fidelitatea tablourilor şi totodată menţinerea caracterului general al operei dela început până la sfârşit — totul arăta că d-l Turgheniev a dat de genul adevărat al talentului său, s'a apucat de un lucru al său, şi că nu există nicio pricină să părăsească cu totul versurile. In acelaşi timp a fost publicată povestea lui, în proză, „Trei portrete", din care se putea vedea că şi în proză d-l Turgheniev şi-a găsit calea sa adevărată. In sfârşit, în primul număr din anul trecut al revistei „Sovremennic" a apărut povestea „Hori şi Calinîci". Succesul cu totul neaşteptat al acestei mici poveşti, publicate la Miscellanea, l-a făcut să continue cu poveştile de vânătoare. In aceste povestiri, talentul său s'a afirmat pe deplin. E evident că el nu are talentul necesar creaţiunii pure, că nu poate creia caractere, că nu le poate pune în relaţiuni reciproce din care se alcătuesc de obicei, dela sine, romanele sau nuvelele. El poate zugrăvi o realitate văzută şi studiată, poate crea, dacă vreţi, dar dintr'un material gata, dat de realitate. Nu e o simplă copiere a realităţi, aceasta nu-i dă idei autorului, îl îndreaptă însă, îl împinge, ca să zicem aşa, spre ele. El prelucrează conţinutul luat gata, în conformitate cu idealul său, încât tablou ce rezultă e mult mai viu, mai elocvent, mai plin de idei, decât întâmplarea reală ce i-a dat prilejul să compună acest tablou; şi e nevoie, în acest scop, şi într'o anumită măsură, de talent poetic. E adevărat că uneori toată dibăcia lui constă doar în a reda just persoana cunoscută sau întâmplarea al cărei martor a fost, căci în realitate, există uneori fenomene, care trecute fidel pe hârtie, au îndeajuns toate atributele ficţiunii artistice. Dar şi în acest caz, e nevoie de talent, şi asemenea talente îşi au scara lor. In amândouă aceste cazuri, d-l Turgheniev dispune de un talent remarcabil. Principala trăsătură caracteristică a talentului său constă în faptul că i-ar fi greu să cree-

ze just un caracter, al cărui prototip nu l-ar întâlni în viaţă. El trebue să se menţină pe terenul realităţii. Pentru acest gen artistic, natura l-a înzestrat cu mijloace bogate: darul observaţiunii, facultatea de a înţelege şi aprecia repede şi, în mod just, orice fenomen, instinctul de a ghici cauzele şi consecinţele acestuia pentru a-şi putea completa astfel, prin presupuneri şi chibzuiri, tolba de indicaţiuni, ce-i sunt necesare, atunci când problemele ce se ridică nu pot fi de ajutor.

Nu e de mirare deci ca mica povestire „Hori şi Calinîci", a avut un asemenea succes: autorul s'a apropiat în ea de popor, din latura din care niciun autor nu s'a apropiat până acum. Hori, cu simţul lui practic şi natura lui practică, cu mintea lui grosolană, dar viguroasă şi clară, cu dispreţul lui adânc pentru „muieri" şi marea lui antipatie pentru curăţenie şi ţinută îngrijită, e tipul ţăranului rus, care a fost în stare să-şi dobândească o situaţie însemnată în împrejurări foarte defavorabile. Dar Calinîci e un tip şi mai proaspăt şi mai complet al ţăranului rus, iată o natură poetică, la poporul de jos. Cu câtă simpatie şi blândeţe ni-i descrie autorul pe eroii săi, cum ştie el să-i facă pe cititori să-i iubească din toată inima! Anul trecut, au fost publicate, în total, în „Sovremennic", şapte poveşti de vânătoare. Autorul lor ne face cunoştinţă cu diferite aspecte ale vieţii provinciale, cu oameni de situaţii şi ranguri diferite. Toate aceste povestiri n'au aceeaşi valoare: unele sunt mai bune, altele mai slabe; nu există însă, printre ele vreuna care să nu fie într'o anumită privinţă interesantă, atrăgătoare, instructivă. „Hori şi Calinîci" rămâne, până acum, cea mai bună dintre povestirile de vânătoare; urmează „Burnistrul", iar după aceasta „Ovseanicov" şi „Biroul". Nu ne rămâne decât să ne exprimăm dorinţa, ca d-l Turgheniev să scrie fie chiar şi volume întregi de asemenea povestiri.

Cu toate că povestirea d-lui Turgheniev „Petr Petrovici Carataev", apărută anul trecut în numărul al doilea al revistei „Sovremennic", nu face parte din seria povestirilor de vânătoare, ea e totuşi o schiţă fiziologică tot atât de iscusit scrisă, de caracter pur rusesc, şi încă cu o nuanţă moscovită. Talentul autorului s'a desvăluit în ea cu aceeaşi plenitudine ca şi în cele mai bune povestiri de vânătoare.

N'am putea să nu relevăm extraordinara măestrie cu care zugrăveşte d-l Turgheniev tablourile naturii ruseşti. El nu iubeşte natura ca un diletant, ci ca artist, şi nestrăduindu-se deci s'o descrie numai în aspectele ei poetice, o ia aşa cum i se înfăţişează ochilor.

Tablourile sale sunt întotdeauna adevărate; recunoaşteţi întotdeauna, în ele, natura noastră rusească [29])...

Domnul Grigorovici şi-a dedicat talentul, în mod exclusiv, zugrăvirii vieţii claselor de jos ale poporului. Şi talentul său prezintă multă analogie cu talentul d-lui Dali. Şi el se menţine, tot timpul, pe terenul unei realităţi bine cunoscute şi bine studiate. Ultimele sale două încercări, „Satul" („Otecestvennîie Zapiski" 1846) şi mai ales „Anton amărâtul" („Sovremennic" 1847) depăşesc cu mult genul unor simple schiţe fiziologice: „Anton amărâtul" e mai mult decât o nuvelă; iată un roman al cărui conţinut ascultă în întregime de o ideie principală, se raportează în întregime la această idee, intriga şi desnodământul reies în mod liber din însuşi fondul chestiunii. Cu toate că latura exterioară a povestirii se învârteşte tot timpul în jurul dispariţiei unei gloabe ţărăneşti, cu toate că Anton ne apare ca un ţăran simplu, cu totul sfios şi fără şiretenie, el ni se prezintă ca o figură tragică în tot înţelesul acestui cuvânt. Această povestire, e mişcătoare, şi după citirea ei se trezesc involuntar, în minte, unele după altele, idei triste şi importante. Ii dorim din tot sufletul d-lui Grigorovici să păşească şi mai departe pe această cale, pe care se pot aştepta atât de multe dela talentul său... Şi să nu se lase turburat de ocările celor ce-l blamează: aceşti domni pot fi de folos şi necesari ca măsură justă a mărimii talentului unui scriitor, căci cu cât e mai mare haita ce fuge pe urmele succesului, cu atât acest succes e mai mare...

In ultimul număr al revistei „Sovremennic", din anul trecut, a fost tipărită nuvela „Polinca Sacs" a d-lui Drujinin, figură cu totul nouă în literatura rusă. Multe părţi ale acestei nuvele trădează idei necoapte, exagerate, figura Sacsei e cam idealizată. Cu toate acestea, găsim, în nuvelă, atât de mult adevăr, căldură sufletească, înţelegere justă şi conştientă a realităţii, atât de multă originalitate, încât ea a atras imediat atenţiunea generală. Deosebit de reuşit e caracterul eroinei nuvelei; se vede că autorul cunoaşte bine femeia rusă. A doua nuvelă a d-lui Drujinin, ce a apărut anul acesta, confirmă părerea pe care am exprimat-o cu ocazia tipăririi primei nuvele, cu privire la caracterul de sine stătător al talentului acestui autor, ceea ce ne permite să aşteptăm multe dela el în viitor.

Printre nuvelele remarcabile, din anul trecut, trebue să fie menţionată şi nuvela d-lui Dali „Pavel Alexeevici Igrivîi" („Otecestvennîie Zapiski"). Ca tipuri şi caractere, Carl Ivanovici Gonobobel şi căpitanul Şilohvostov, fac parte din schiţele cele mai bune ale autorului. De altfel, toate personajele acestei nuvele sunt

admirabil schiţate, în special, dragii părinţi ai Liuboncăi, iar tânărul Gonobobel şi prietenul său Şilohvostov, sunt creaţiuni geniale [30]). In viaţa reală se întâlnesc adesea asemenea tipuri, arta i-a folosit, însă, acum pentru prima oară, pentru a-i aduce la plăcuta cunoştinţă a întregii lumi. Această nuvelă nu place numai prin detaliile şi particularităţile ei, ca celelalte mari nuvele ale domnului Dali, nu, ea e *aproape* bine închegată în totalitatea ei, ca nuvelă. Spunem aproape, căci întâmplarea tragică a eroului nuvelei îi produce cititorului o impresie cam neaşteptată şi de neînţeles. A iubit atât de mult o femeie, făcuse atât de multe pentru ea, şi aceasta îi răspundea pare-se cu aceeaşi iubire; desfrânatul ei bărbat moare; înaripat, plin de nădejdi, prietenul se grăbeşte să plece în străinătate pentru a se întâlni cu ea şi o găseşte căsătorită cu un altul. Autorul nostru n'a vrut să dea nuvelei sale coloritul necesar, pentru ca cititorul să fi considerat absolut firesc un asemenea desnodământ. Igrivîi e un tip comic de timid şi de ruşionas, şi datorită acestui fapt, doi ticăloşi izbutesc să-i smulgă din mâini mireasa. Cât timp ea a suferit în viaţa ei conjugală, s'a purtat faţă de ea ca un om extrem de delicat şi nobil, în niciun caz, însă, ca un îndrăgostit. Din acest motiv simţământele ei timide, fricoase, s'au prefăcut repede pentru el într'un simţământ de recunoştinţă, respect, mirare şi în sfârşit, veneraţie. Ea a văzut în el un prieten, frate, tată, întruchiparea virtuţii, şi tocmai de aceea, n'a văzut în el un îndrăgostit. După toate acestea, desnodământul respectiv apare de înţeles ca şi faptul că Igrivîi devine pentru tot restul vieţii sale un soi de bufon cu mintea smintită.

In „Biblioteca pentru lectură", au continuat să se perinde „Întâmplările din marea traiului de toate zilele", roman al d-lui Weltman, sfârşindu-se în al doilea număr al sus pomenitei reviste din anul acesta. Deoarece acest roman a început pare-se să apară în 1846, am avut ocazia să ne referim la el [31]). Repetăm deci, că în această operă, romanul se îmbină cu basmul, neverosimilul cu verosimilul, imposibilul cu posibilul. Dmitriţki, de pildă, eroul romanului, servindu-se de hârtiile şi hainele unui tânăr negustor prostuţ, care seamănă cu el la faţă de parcă ar fi fost vrăjiţi, se prezintă ca fiu în faţa părintelui acestuia. El îşi joacă atât de iscusit rolul său, încât nici tatăl, nici mama şi nimeni dintre ai casei, n'au bănuit, nicio clipă, asemănarea dintre impostor şi fiul adevărat. Impostorul se căsătoreşte cu o fată bogată; aflând, însă, în noaptea nunţii că s'a ivit fiul adevărat, el fuge din cuibul străin cu o sumă enormă de bancnote, primite ca dotă şi începe chiar a doua zi să joace, în lumea mare, din Moscova rolul unui bogat magnat ungur.

Da, lucruri cam trase de păr! Punându-şi personajele în situaţii extraordinare, autorul descrie, totuşi, în mod captivant aventurile lor. Iar în părţile, în care romanul n'are lucruri forţate, talentul autorului apare într'o lumină şi mai avantajoasă. De pildă, aventurile fiului adevărat, care se tot pregăteşte, neputându-se totuşi nicidecum hotărî să se arunce la picioarele „tătucului" său, de frică că prea iubitul părinte să nu-l omoare în bătăi, sunt pline de veracitate, arată adânca cunoaştere a realităţii şi sunt de un interes captivant. Pot fi găsite multe asemenea episoade interesante în romanul d-lui Weltman. In cea mai mare măsură, îi reuşeşte acestui autor descrierea moravurilor negustoreşti ale micii burghezii şi ale lumii de jos. Mai slabe sunt tablourile din viaţa societăţii înalte. Un rol important joacă în acest roman al lui, un tânăr din lumea înaltă, Ciarov, al cărui aristocratism se reduce la faptul de a spune tuturor prietenilor şi cunoscuţilor săi în mod cadenţat: dobito-cule, monstru-le!... Cu toate ciudăţeniile şi, am putea spune, cu toate absurdităţile romanului d-lui Weltman, el constitue totuşi o operă remarcabilă. Trecem la enumerarea câtorva lucrări mai puţin remarcabile. In „Otecestvennîie Zapiski" a apărut nuvela d-lui Nestroev [32]) „Sboev". Cu mare iscusinţă este descrisă viaţa de familie a unui funcţionar de stat din Moscova. In special, e zugrăvit caracterul Anei Ivanovna, sărmana soţie a lui Ivan Kirilovici, în culori originale şi fine. O oglindă mare, spartă din întâmplare, provoacă groaza involuntară a cititorilor; atât de iscusit a ştiut autorul să lase să se înţeleagă ce trebue să aştepte sărmana familie din partea capului onorabil al casei... Iată însă numai planul secundar al nuvelei; elementul ei principal e dragostea lui Sboev pentru Olga, fiica unui consilier titular şi, în general, caracterul original al acestor două personaje. Dar tocmai această parte principală a nuvelei e puţin reuşită. Personalitatea eroului, ca şi cea a eroinei nu prea apar naturale, nu în sensul că n'ar putea exista în natură asemenea oameni, ci în sensul că modelarea lor nu e pur şi simplu reuşită. Şi nici nu e de mirare: la începutul nuvelei, însuşi autorul afirmă că a fost inspirat de o altă povestire: ideile împrumutate reuşesc rar. La sfârşit, ne este promisă o nouă nuvelă, ce va trebui să servească de sfârşit celei dintâi: şi asemenea promisiuni reuşesc rar... In revista „Sovremennic" a apărut nuvela „Fără zori" a aceluiaşi autor. Splendida ideie a nuvelei i-ar fi putut aduce autorului un mai mare succes, decât acela pe care l-a avut, şi aceasta, din cauza că personajele secundare ale nuvelei sunt zugrăvite într'un mod mai mult sau mai puţin reuşit după părerea noastră (caracterul soţului eroinei e făcut chiar cu măestrie), pe când caracterul eroinei apare cu

totul palid. Fiinţa aceasta ofilită, negativă, neîmpotrivindu-se câtuşi de puţin împrejurărilor, care o apasă, ar fi putut ea oare să se bucure de simpatia cititorilor? Cu totul altfel se prezintă Polinca Sacs! Educaţia a făcut din ea un copil, experinţa vieţii i-a trezit însă conştiinţa şi a făcut din ea o femeie. *Murind* ea îi scrie prietenei sale: „Degeaba se întinde fratele tău la picioarele mele, dorind să-mi ghicească în ochi dorinţele. Nu-l pot iubi, nu-l pot înţelege, nu e bărbat, e un copil: sunt bătrână pentru iubirea lui. Om e *celălalt*, bărbat în toată puterea cuvântului: ce suflet mare şi liniştit... Il iubesc şi nu voi înceta niciodată să-l iubesc!"

Rămâne să mai amintim de „Insemnările unui om", de Staodin („Otecestvennîie Zapiski"), „Kiriuşa", nuvelă a unui autor necunoscut [33], şi „Evreul" d-lui Turgheniev pentru a termina enumerarea critică a tot ce a fost cât de cât remarcabil din romanele, nuvelele şi povestirile apărute în anul trecut. Trebue să mai spunem, însă, câteva cuvinte despre nuvela d-lui Dostoevski, „Gazda", extrem de remarcabilă, dar cu totul în alt sens, decât bucăţile literare despre care am vorbit până acum. Dacă ea ar fi purtat semnătura unui autor necunoscut, nici n'am fi pomenit-o. Eroul nuvelei, un oarecare Ordînov, s'a cufundat în studii ştiinţifice; în privinţa aceasta, autorul nu ne spune niciun cuvânt despre felul studiilor, cu toate că curiozitatea cititorilor e de această dată, foarte legitimă. Ştiinţa nu-şi pune pecetea ei numai asupra părerilor, ci şi asupra acţiunilor omului: aduceţi-vă aminte de doctorul Crupov. Din cuvintele şi acţiunile lui Ordînov nu se vede, câtuşi de puţin, că el s'ar fi îndeletnicit cu vreo ştiinţă oarecare; putem, însă, bănui că se îndeletniceşte asiduu cu cabalistica, magia neagră, într'un cuvânt cu *vrăjitoria*... De sigur că nu e vorba de o ştiinţă, ci de o curată aberaţie, care şi-a pus totuşi pecetea asupra lui Ordînov, a făcut, adică din el un om fără de o doagă la cap, un smintit. Ordînov întâlneşte undeva o frumuseţe de femeie, o negustoreasă. Nu ne amintim, o fi vorbit ceva autorul de coloarea dinţilor ei, fără îndoială, poate că aceştia erau în mod excepţional de albi, pentru a i se da nuvelei mai multă poezie. Mergea la braţ cu un negustor în vârstă, îmbrăcat în haine de negustor şi cu barbă. Ochii acestuia scăpărau atâta electricitate şi magnetism, încât un fiziolog i-ar fi putut propune chiar o bună plată pentru a fi aprovizionat din timp în timp, pentru observări şi experienţe ştiinţifice, dacă nu cu ochii lui, cel puţin cu privirile lui fulgerătoare şi scânteietoare. Eroul nostru se îndrăgosteşte imediat de negustoreasă. Cu toate privirile magnetice şi surâsul veninos al negustorului fantastic, nu numai că află unde locuesc, dar izbuteşte, chiar, să devină chiria-

şul lor, ocupând o cameră separată. Incep, după aceasta, scene interesante: negustoreasa bate câmpii, de nu putem înţelege niciun cuvânt, iar Ordînov, ascultând-o leşină mereu. Se amestecă deseori şi negustorul, cu privirile lui de foc şi surâsul lui sardonic. Se şi-au vorbit unul altuia, de ce dădeau aşa din mâini, de ce se schimonoseau atâta, de ce se strâmbau, îngheţau, leşinau şi-şi veneau din nou în fire, habar n'avem neînţelegând niciun cuvânt din toate aceste lungi şi patetice monologuri. Nu numai ideia, dar chiar şi sensul acestei nuvele, foarte interesante pe semne, va rămâne o taină pentru priceperea noastră, până când autorul nu va publica explicaţiile şi comentariile necesare în vederea înţelegerii acestei minunate enigme a capricioasei sale fantezii. Ce o mai fi şi asta? Abuz sau sărăcie de talent, talent ce voieşte să se ridice la înălţimi ce-i depăşesc resursele, fiindu-i de aceea teamă să păşească pe căi obişnuite şi căutându-şi un drum ne mai pomenit? Nu ştim; avem doar impresia că autorul a încercat să facă o punte de unire între Marlinski şi Hoffman, amestecând şi puţin humor de cea mai nouă speţă şi dându-şi un puternic lustru cu lacul poporanismului rus. Mai e de mirare, oare, că a rezultat o monstruozitate, ce ne aminteşte de povestirile fantastice ale lui Tit Cosmocratov, care au amuzat publicul rus prin anii douăzeci ai veacului nostru. Nu există, în această nuvelă, niciun cuvânt sau expresie vie şi simplă: totul apare afectat, artificial, ca pe catalige, contrafăcut şi fals. Ce mai fraze sunt şi acestea: Ordînov se *biciueşte* cu nu simţământ întru câtva necunoscut, dulce şi perseverent; trece pe lângă atelierul spiritual al sicrierului, îi zice iubitei sale porumbiţă şi o întreabă din ce cer i-a sburat în cerurile sale, — dar ajunge, ni-e teamă că ne vom pierde extrăgând ciudatele fraze ale acestei nuvele; ar fi fără sfârşit. Ce-o mai fi şi asta? Stranie bucată! Enigmatică bucată!...

Din cărţile de beletristică apărute, anul trecut, în ediţii separate, merită să fie remarcate numai „Insemnările de călătorie" de T. C. Carte mică, frumos tipărită, a apărut la Odesa; autorul — o femeie; se vede din toate, mai ales din felul în care sunt privite lucrurile. Multă căldură sufletească, multă simţire, viaţă, nu întotdeauna înţeleasă sau înţeleasă prea feminin, dar viaţa nepudrată, nefardată, neexagerată, nefalsificată, povestire captivantă, limbă excelentă: iată calităţile celor două povestiri ale doamnei T. C.[34]. Interesantă e, în special, prima povestire „Trei variaţii la o temă veche". O fată s'a îndrăgostit de un băieţandru. L-a pierdut, după aceea, din vedere şi s'a căsătorit cu un om cumsecade, pentru care însă nu simţea nimic deosebit. Pe neaşteptate, se întâlneşte cu Leolea, devenit acum Alexis. Se înnoadă între ei anumite relaţiuni,

care se termină printr'o sărutare pasionată, declaraţii complete şi plecarea lui Alexis, la cererea insistentă a eroinei, în care iubirea n'a învins simţământul datoriei. La pleacă apoi cu soţul ei bolnav în străinătate, la băi. Primeşte acolo o scrisoare dela una dintre prietenele ei, şi află că Alexis o iubeşte cu pasiune. Scrisoarea a emoţianat-o mult. Recitind-o într'o bună zi, şi visându-l pe Alexis, aude, deodată, un sgomot straniu în camera de alături, în care se află soţul ei. Dând fuga în cameră, îşi găseşte soţul aproape leşinat; avuse un straşnic acces de tuberculoză. Venindu-şi puţin în fire, începe să-i spună că va muri în curând, îi mulţumeşte pentru atenţiune şi îngrijire, îşi manifestă bucuria că n'o lasă fără avere şi o sfătueşte să se căsătorească, din nou, întru cât e încă tânără, frumoasă şi copii n'au avut. Ca orice femeie exaltată, ea respinge cu groază această propunere. Pe urmă, încep, bineînţeles s'o roadă remuşcările: îi moare soţul, îi mulţumeşte pentru dragostea şi pentru atenţiunea ei, iar ea se gândea în acelaşi timp la un altul, iubea pe altcineva. Sărmana femeie, era cât pe ce să divulge taina, să-i povestească totul soţului muribund: din fericire însă, leşină şi nu face această mărturisire inutilă şi absurdă, care n'ar fi făcut decât să otrăvească ultimele clipe ale acestui om bun şi nobil. Iată logica femeii exaltate! Soţul eroinei a murit. Ea e în etate de 35 de ani, când îl vede pe Alexei Petrovici, căsătorit şi cu planuri ambiţioase. Eroina noastră abia îşi poate ascunde emoţia, văzându-l, el însă o întâmpină politicos şi rece. Complet decepţionată de aceşti bărbaţi ticăloşi, eroina izbucneşte într'un plâns amarnic. Cum! A uitat totul! Ce era însă să-şi aducă aminte? O sărutare? Istoria unei iubiri, ce nu s'a terminat prin nimic, întrerupându-se chiar dela bun început, una din acele istorii, pe care mulţi bărbaţi n'o au numai odată în viaţă? Bărbatul are multe interese în viaţă, el nu poate reţine în minte decât istoriile mai serioase nu o simplă sărutare. Altfel se prezintă lucrurile cu o femeie: ea trăieşte exclusiv în sfera dragostei, şi trăieşte cu atât mai mult cu simţământele lumii ei interioare, cu cât e mai obligată să facă o taină din ele. Femeile preferă, mai ales, istoriile de dragoste, care nu se termină prin nimic serios, în care nu riscă nimic, care nu cer nicio jertfă, în care îşi pot înşela în inimă soţul, rămânând însă formal fidele jurământului; îşi pot satisface însă dorinţa de a iubi şi îndeplini, totodată, cu sfinţenie îndatoririle impuse de societate. Eroina celeilalte povestiri e o *guvernantă*, una dintre femeile cu o fantezie care predomină inima şi care trebue să fie asaltate începând cu mintea, ele trebuind să fie înainte de toate uimite cu ceva, frapate, curiozitatea lor excitată dacă nu prin frumuseţe, fie şi prin urâciune, dacă nu prin

inteligenţă, fie şi prin prostie, dacă nu prin merite, fie şi prin ciudăţenii, dacă nu prin virtuţi, fie şi prin vicii. Umbla după ea un om urât, ce n'o iubea de loc; şi era totodată iubită cu pasiune de un bărbat frumos şi cumsecade. Ea ştie cât preţueşte fiecare dintre aceştia şi se avântă, totuşi după cei dintâi ca şi fluturele în foc. Nuvela e bine scrisă; eroina n'a găsit, însă, compătimire în publicul cititor, încât prima nuvelă a plăcut mai mult decât a doua. Ambele povestiri vădesc talent, iar dacă acest talent se va desvolta, putem nădăjdui rezultate bune pe viitor.

Din romanele remarcabile străine s'au tradus şi au apărut în revistele „Sovremennic" şi „Otecestvennîie Zapiski", „Lucrezia Floriani" (s'a vorbit despre acest roman în revista noastră) şi urmarea traducerii romanului „Casa comercială Dombey & fiu"; vom vorbi despre acest admirabil roman [35], ce depăşeşte, cu mult, toate operele anterioare ale lui Dickens, atunci când va apare în întregime traducerea lui în limba rusă.

Lucrări literare sunt şi însemnările sau amintirile ce evocă trecutul. Au apărut în „Sovremennic" două articole interesante de acest gen : primul, „Din însemnările unui actor", semnat, şi al doilea, „Ivan Filipovici Vernet, elveţian de origină şi scriitor rus", de de d-l L. [36]. Amintim, de asemenea, şi de admirabilul articol al domnului Nebolsin „Povestiri despre minele de aur din Siberia", atât de interesant ca conţinut şi expunere, şi care s'a tipărit în miscellanea revistei „Otecestvennîie Zapiski". „Scrisorile din Spania" („Sovremennic") ale d-lui Botkin au fost o surpriză plăcută în literatura rusă. Spania este pentru noi o *terra incognita*. Informaţiunile politice nu fac decât să-i încurce pe cei ce ar dori să-şi facă o idee asupra situaţiei din această ţară. Autorul „Scisorilor din Spania" are marele merit de a fi privit lucrurile cu ochii săi proprii, fără să se fi lăsat influenţat de diferitele păreri asupra Spaniei, răspândite în cărţi, reviste şi ziare; simţiţi din scrisorile lui, că întâi a privit lucrurile îndeaproape, a ascultat, a întrebat şi a studiat, nefăcându-şi decât, după aceea, o părere asupra acestei ţări. De aceea, punctul său de vedere asupra acestei ţări e nou, original, şi inspiră din toate punctele de vedere încredere cititorului, convins că nu face cunoştinţă cu o oarecare ţară fantastică, ci cu una ce există în realitate. Maniera captivantă a expunerii măreşte şi mai mult meritul scrisorilor d-lui Botkin. „Scrisorile din Avenue Marigny" au fost întâmpinate de unii cititori aproape cu nemulţumire, cu toate că cei mai mulţi şi-au exprimat asentimentul lor. Autorul lor comite, într'adevăr, involuntar, oarecare greşeli; judecând situaţia actuală din Franţa, el înţelegând prea strâmt semnificaţia cu-

vântului „*bourgeoisie*". El înţelege prin acest cuvânt numai pe capitaliştii bogaţi, excluzând astfel cea mai numeroasă şi deci şi cea mai însemnată categorie de oameni, aparţinând acestei clase. Cu toate acestea, în „Scrisorile din Avenue Marigny" [37] sunt atât de multe lucruri vii, atrăgătoare, interesante, inteligente şi juste, încât ele nu pot fi citite decât cu plăcere, chiar nefiind în totul de acord cu autorul. In aceeaşi categorie de articole, cu conţinut variat şi situându-se, prin forma lor, mai curând în cadrul literaturii beletristice, includem : „Variaţiuni noi la teme vechi" de d-l Iscander („Sovremennic") ; „Povestirile d-lui Ferri" (în aceeaşi revistă) ; „Călătoriile portughezului Fernando-Mendez Pinto, descrise de el însuşi şi apărute în 1614", traduse din vechea limbă portugheză de d-l Butacov şi „Antoni Perez şi Filip al II-lea" de Mignet („Otecestvennîe Zapiski").

Revistele noastre au avut anult trecut un deosebit belşug de articole ştiinţifice, remacabile. Le vom aminti aici pe cele principale. In „Otecestvennîie Zapiski" au apărut : „Proletariatul şi pauperismul în Anglia şi Franţa" (trei articole) ; „Privire fizico-arstronomică asupra sistemului solar" a lui D. M. Perevoşcicov; „Statele Unite ale Americii de Nord" (trei articole) ; „Descoperirile lui Henke şi Levrerrier" de D. M. Perevoşcicov ; „Cauzele oscilărilor preţului cerealelor" de A. P. Zabloţki. In revista „Sovromennic" au apărut : „Privire asupra vieţii juridice a Rusiei vechi" de C. D. Kavelin ; „Cercetare a misterelor eleuzieme" de contele S. S. Uvarov ; „Daniel Romanovici, regele Galiţiei" de S. M. Soleviev ; „Importanţa şi succesele fiziologice" de C. Littré ; „Incercare de a povesti pe înţelesul tuturor cum a fost descoperită o nouă planetă, „Neptun" de A. Savici ; „Constantinopol în veacul al IV-lea" ; „Despre posibilitatea unor măsurări sigure a rezultatelor ştiinţelor descriptive şi în special statistice", lucrare a academicianului Buneacovski, „Economia de stat sub Petru cel Mare" (două articole) de A. Atanasiev ; „Maltus şi adversarii lui" de V. Miliutin, „Alexander von Humboldt şi Cosmosul lui" (două articole) de N. Florov ; „Irlanda" de N. Satin. In „Biblioteca pentru citit" a apărut în decurs de mai bine de jumătate de an un articol foarte curios, „Călătoria şi descoperirile locotenentului Zagoskin în America rusească", articol apărut acum în volum separat cu un alt titlu.

Articolul d-lui Kavelin „Privire asupra vieţii juridice a Rusiei vechi" şi articolul d-lui Zabloţki „Cauza oscilărilor preţului cerealelor în Rusia", se numără fără îndoială printre cele mai remarcabile lucrări ale literaturii noastre ştiinţifice din anul trecut. Ex-

traordinar de interesant, în felul lor, sunt şi articolele d-lui Poroşin, tipărite în revista „Sanct Petersburgskie Vedomosti".

Nu enumărăm aici diferitele lucrări, apărute în decursul anului trecut în volume separate, pentrucă cele mai multe dintre ele au fost analizate în rubrica de critică şi bibliografie a revistei „Sovremennic", iar celelalte sunt cuprinse în „Informaţiile bibliografice" date ca supliment la numerele VII şi XII din anul trecut ale revistei „Sovremennic"...

Dintre articolele critice ale anului trecut, sunt de remarcat cele referitoare la următoarele cărţi: „Fragmente istorico-critice" de d-l Pogodin; „Studiile, observaţiile şi prelegerile de istorie rusă ale lui M. Pogodin"; „Comunicări făcute la Societatea imperială de istorie şi antichităţi ruseşti de pe lângă Universitatea din Moscova"; „Sectele religioase evreeşti în Rusia" de d-l Grigoriev; „Operele lui Fonvizin", editura Smirdin (în „Otecestvennîie Zapiski"). Ultimele două articole nu prezintă deosebit interes numai prin valoarea lor ca formă şi conţinut, dar şi prin faptul că aparţin unei persoane ce n'a mai scris până acum nicăieri. In articolele sale, d-l Dudîşkin vădeşte cunoştinţe în materie; el utilizează bine studiul evoluţiei istorice pentru a explica operele literare dintr'o anumită epocă. Neajunsul principal al unor atari prime articole e de obicei faptul că ele sunt prea lungi şi conţin multă vorbărie; uneori aproape că nu se vorbeşte în asemenea articole de cartea ce trebue să fie analizată, fiind aduse în discuţie multe lucruri, foarte bune uneori, dar fără de nicio legătură, cu totul străine de cartea ce este analizată. D-l Dudîşkin a ştiut să evite aceste neajunsuri; e evident că a luat pana în mână, avându-şi de acum ideile lămurite în cap, şi că-şi stăpâneşte bine gândurile, neîngăduindu-le să se abată sau să-l antreneze într'o direcţie sau alta, că are în vedere mereu obiectul dat pe care-l tratează, începând deci dela început şi terminând la sfârşit, cuvântând cu măsură şi aducându-i pe deplin la cunoştinţă cititorului tema pe care o tratează. Nu ne-am putea opri asupra tuturor articolelor de critică, ce au apărut anul trecut în „Sovremennic": relaţiunile apropiate cu această revistă ale unora dintre autorii acestor articole nu ne permit acest lucru. De aceea ne vom mărgini să atragem doar atenţiunea asupra următoarelor articole: „Ultimele romane ale lui George Sand", de d-l Kronberg; „Literatura istorică în Franţa şi Germania în 1847" de d-l Granovski; „Incercări asupra bogăţiei naţionale, sau baza economiei politice", lucrare a d-lui Butovski (trei articole ale d-lui Miliutin); articolul d-lui Kavelin asupra „Istoriei relaţiunilor dintre cnezii casei Rürik", lucrare a d-lui S. Soloviev. Remarcăm pe

lângă aceasta, că „Sovremennic" a publicat permanent dări de seamă complete asupra tuturor lucrărilor remarcabile în domeniul istoriei Rusiei. Totodată, însă, redacţia revistei „Sovremennic" trebue să indice că în alte privinţe, din motive cu totul independente de ea, revista n'a fost pe deplin la înălţimea aşteptărilor publicului în domeniul criticii. In anul curent, însă, redacţia nădăjdueşte că va putea da acestei rubrici a revistei mult mai multă desvoltare [38].

Critica rusă se bazează acum pe o temelie mai solidă: ea nu-şi mai găseşte loc numai în paginile revistelor, ci şi în mijlocul publicului, datorită desvoltării progresânde a gustului şi culturii. Această împrejurare e menită să favorizeze extraordinar de mult desvoltarea criticii, care a devenit un domeniu în care îşi spune cuvântul şi opinia publică, ne mai fiind o ocupaţiune livrescă fără legătură cu viaţa. Nu oricine poate deveni critic acum, cu condiţia doar să-i treacă acest lucru prin cap, nu orice părere este acceptată din moment ce a fost tipărită. Parţialitatea partidelor nu mai poate nimici o carte bună şi da bună recomandaţie une cărţi proaste. Deseori se aude în cărţile ce apar acum, glasul convingerii, iar persoanele lipsite de convingeri, se străduesc, cel puţin, să-şi dea aere în acest sens. Lupta de idei ce se observă pe tărâmul criticii, e o dovadă că literatura rusă face doar paşi repezi spre maturitate, fără a fi atins-o însă. Există fireşte pretutindeni persoane predestinate parcă de natură să se lege de toată lumea, să se agaţe de toate, să hulească toată lumea, să stârnească fără încetare certuri, gălăgie. Inafară de înclinările lor naturale de care nu se pot desbăra, ele au ca impuls şi amorul lor propriu excitat, şi mici interese personale, fără vreo legătură cu literatura. Asemenea oameni sunt peste tot un rău de neînlăturat, ce-şi are chiar şi o parte a lui bună: aceşti oameni îşi asumă voluntar acelaşi rol în faţa societăţii, ca şi acela ce era impus de spartani iloţilor, pentru a fi jucat faţă de copiii lor... E însă straniu şi întristător că tonul acestor oameni este necontenit imitat de persoane, care n'au pare-se nimic comun cu ele, care se pare că acţionează în baza unor convingeri ale lor favorite, însfârşit, care prin situaţia lor obştească, vârsta şi reputaţiunea lor, au obligaţia să dea, în literatură, exemple de bun ton şi bună cuviinţă. Iată câteva exemple proaspete.

In primul număr din anul trecut al revistei „Sîn Otecestva" a apărut o analiză a prelegerilor domnului Şevîrev. In acest articol, se afirmă şi se dovedeşte, că lucrarea d-lui Şevîrev e un „castel splendid durat în nori; o fermecătoare utopie, cu faţa la spate". Toate acestea se referă mai mult la partea teoretică a prelegerilor,

iar în materialele de fapt, recenzentul nu vede pur şi simplu decât compilaţie. Acest recenzent al revistei „Sîn Otecestva" şi-a tăinuit numele, el nu şi-a tăinuit însă şi erudiţia, cunoştinţele sale în sfera izvoarelor bizantine şi bulgare[39]. De aceea articolul lui l-a influenţat până într'atâta pe d-l Şevîrev, încât acesta nu s'a simţit în stare să răspundă decât după un an dela publicarea recenziei. Cu cât atacul căruia a trebuit să-i facă faţă d-l Şevîrev, a fost mai puternic, cu atât mai multă demnitate era de aşteptat din partea sa, în modul său de a se apăra. Astfel a procedat oare d-l Şevîrev? El îşi exprimă, înainte de toate, nemulţumirea sa deoarece criticul din „Sın Otecestva" şi-a tăinuit numele, ca şi cum chestiunea principală ar fi numele, şi nu ştiinţa, ideile, convingerile. Datorită nemulţumirii resimţite în faţa acestui anonimat supărător, d-l Şevîrev începe probabil să-l atace, din senin, pe d-l Nadejdin, zicându-i ironic „om de ştiinţă" sau „prea erudit filolog"; d-l Şevîrev îşi bate joc de părerile d-lui Nadejdin asupra dialectelor slave, fără să-şi dea seama că sarea lui atică aduce puternic cu sarea de bucate slavă. Aveţi dreptul şi datoria să combateţi părerile altora, din moment ce le consideraţi nejuste, trebue să faceţi însă acest lucru în primul rând în mod just, şi în al doilea, respectând bunacuviinţă. D-l Şevîrev n'ar trebui să uite de calitatea sa de om de ştiinţă, n'ar trebui să uite că e cunoscut în literatura rusă de cel puţin douăzeci de ani şi că acest fapt îl obligă să fie un exemplu pozitiv şi nu unul negativ pentru tinerii publicişti. Nu i-ar strica de asemenea d-lui Şevîrev să-şi amintească că d-l Nadejdin i-a fost cândva coleg de universitate, profesor, ca şi domnia-sa. D-lui Şevîrev îi lipseşte însă cu totul calmul literatului, calm ce alcătueşte forţa acelora, ce se desvoltă prin ştiinţă şi experienţa vieţii; el e dimpotrivă neliniştit şi agitat în literatură, căzând fără încetare în extremităţi şi greşeli, caracteristice tinerilor, care se aruncă în domeniul literar abia ieşind de pe băncile şcolii. Iată încă un exemplu: vorbind de un cunoscut, fost colaborator al revistei „Otecestvennîie Zapiski", care lucrează acum la „Sovremennic", d-l Şevîrev şi-a permis să afirme că suszisul a „trădat steagul revistei „Otecestvennîie Zapiski"![40] Nu e oare această frază tocmai o consecinţă a stării lui de agitaţie şi excitare, despre care am vorbit? Crede oare d-l Şevîrev în cuvintele sale? Nicidecum, el n'a vrut decât să-l împungă pe adversarul său, uitând că numai adevărul împunge, şi nicidecum ficţiunea. Persoana despre care vorbeşte el a făcut un lucru foarte natural: a crezut mai nimerit şi mai bine să-şi publice articolele în altă revistă, şi a avut tot dreptul la acest lucru, neconsiderându-se ataşată de niciun fel de revistă.

Ca o ieşire a lui de acest soi trebue să fie considerată şi părerea repetată de multă lume şi fără încetare, că Gogol, renegându-şi operele sale anterioare, ne-ar fi pus într'o situaţie grea, încât nici n'am şti ce să facem A trecut mai mult de un an dela apariţia acestei cărţi a lui Gogol, şi am vorbit de câteva ori despre operele lui în acelaşi spirit în care vorbisem despre ele şi înainte de apariţia acestei cărţi a lui. In general, am adus întotdeauna laude operelor lui Gogol şi nu lui Gogol ca persoană, le-am lăudat de dragul lor, şi nu de dragul autorului lor. Operele lui anterioare sunt actualmente pentru noi, ceea ce au fost şi înainte ; puţin ne pasă ce crede Gogol despre operele sale anterioare. Cea mai bolnăvicioasă eşire a d-lui Şevîrev îl ţinteşte însă pe Iscander : spiritul excesiv de neliniştit al d-lui Şevîrev faţă de acest autor l-a făcut să ia un ton cu totul neliterar Şi el se străduieşte să extragă din romanul „Cine e de vină ?" toate frazele şi cuvintele, în care voieşte să vadă denaturări ale limbii ruse. Unele dintre aceste fraze şi cuvinte pot fi într'adevăr reprobate ; cele mai multe vădesc, însă, numai antipatia d-lui Şevîrev faţă de Iscander. Nu înţelegem cum are vreme d-l Şevîrev să se ocupe cu asemenea mărunţişuri, demne numai de sârguinţa unui cunoscut profesor de elocvenţă şi viclenii poetice ![41]. Dacă i-ar veni cuiva în minte să extragă din articolele d-lui Şevîrev perioade întregi, în felul celei ce urmează de pildă : „Şi dacă acum, vreun suflet de rus, care nu înţelege adevăratul sens al străvechii vieţi ruseşti, are impresia că este exclusiv bizantin şi că are un fel de filosofie mistică şi teoretică şi „chiar speculaţiune intelectuală măruntă" *ceea ce* conţine în sine adevărurile cele mai simple şi înalte, *atunci aceasta* nu înseamnă *nimic altceva, decât că acel* suflet rusesc a rupt legătura sa cu rădăcinile vieţii poporului rus şi s'a izolat în personalitatea sa abstractă, din al cărei cadru strâmt el vede numai fantomele sale proprii şi nu faptele". N'am putea vedea, de altfel, în această frază periodică vreo denaturare a limbii ruse, ci doar o denaturare a limbii d-lui Şevîrev, şi se înţelege dela sine că, în această privinţă, trebue să fim mai aspri faţă de Iscander, scriitor cu autoritate ; totuşi a te lega de asemenea mărunţişuri înseamnă a vădi mai multă duşmănie faţă de adversarul tău, decât dragoste de limba şi literatura rusă şi a-ţi ameninţa de departe adversarul cu un ac sau cu un bold, atunci când n'ai posibilitate să-l împungi cu o lance.

In anul trecut, critica şi-a concentrat atenţia mai ales asupra „Corespondenţii lui Gogol cu prietenii săl". Se poate spune că această carte n'a dispărut din amintirea publicului decât datorită articolelor ce se scriu despre ea. Cel mai bun articol împotriva ace-

stei cărţi aparţine penei lui N. F. Pavlov. In scrisorile pe care i le adresează lui Gogol, Pavlov adoptă punctul de vedere al acestui scriitor, pentru a-i dovedi infidelitatea faţă de propriile sale principii. Finețea de gândire, sclipirile de dialectică, pe lângă o expunere literară de cel mai înalt grad, fac din scrisorile lui N. F. Pavlov un fenomen cu totul deosebit al literaturii noastre. Ar fi păcat dacă s'ar termina totul numai cu aceste trei scrisori!

Editându-i pe autorii ruşi, cunoscutul nostru editor Smirdin a pregătit şi are intenţiunea să pregătească şi mai multă treabă criticii ruse. El i-a editat de acum pe Lomonosov, Derjavin, Fonvizin, Ozerov, Cantemir, Hemniţer, Muraviev, Cneajnin şi Lermontov. Un ziar a anunţat totodată apariţia pe curând a operelor lui Bogdanovici, Davîdov, Caramzin şi Izmailov. După aceeaşi informaţie, aflăm că vor fi tipărite „Istoria statului rusesc" a lui Caramzin, operele împărătesei Ecaterina II, operele lui Sumarocov, Herascov, Trediacovski, Costrov, prinţului Dolgorucov, Capnist, Nahimov şi ale lui Narejnîi, şi că, înafară de aceasta, vor fi luate măsuri pentru căpătarea dreptului de editare a operelor lui Jucovski, Batiuşcov, Dmitriev, Gnedici, Hmelniţki, Şahovscoi şi Baratînski. Criticii vor avea treabă în deajuns! Să-şi spună deci fiecare părerea, fără teamă de ceea ce cred alţii. Trebue să fim toleranţi faţă de părerile altora. E imposibil să impui tuturora să gândească la fel. Combateţi părerile cu care nu sunteţi de acord, nu le urmăriţi însă cu înverşunare numai pentru faptul că ele sunt în contrazicere cu cele ale d-voastră. Nu faceţi sforţări să le puneţi într'o lumină defavorabilă pe un tărîm deosebit de cel literar. Va fi o proastă socoteală: căutând să câştigaţi mai mult spaţiu pentru părerile dumneavoastră, e posibil să le lipsiţi astfel de orice teren.

★

SCRISORI DIN 1847 - 1848

Către V. P. BOTKIN. Decembrie 1847

(Fragment)

St. Pet. 1847, Decemvrie

Acum, despre scrisorile lui Herzen. Impresia pe care v'au făcut-o aceste scrisori, lui Korsch, Granovski, ţie şi altor moscoviţi, îmi face dovadă că vă lipseşte vouă, moscoviţilor, tocmai toleranţa pe care o socotiţi principala voastră virtute. In părerea ta mai pot vedea, ce-i drept, urmele unei asemenea toleranţe : cel puţin, scrisorile nu te supără, pentrucă nu cugetă în felul tău, ci în felul lor, nu roşeşti ca şi Korsch, nu vezi un ton obraznic în ceea ce trebue să fie considerat de fapt, drept glume, vorbe de spirit, lipsă de pedantism şi seminarism. După mine n'ai dreptate, numai prin faptul că n'ai vrut să recunoşti nimic bun în concepţiile şi părerile contrarii acelora pe care le împărtăşeşti. Aceste scrisori, mai ales ultima, au fost scrise în prezenţa mea, sub ochii mei, în urma unor impresii zilnice, care îi făceau pe francezii cinstiţi să roşească şi să plece capul; până şi escrocii clipeau din ochi oarecum jenaţi [1]. Iar chiar dacă scrisorile lui Herzen au unele exagerări, Doamne, ce mai crimă, şi unde aţi putea găsi desăvârşirea ? Unde puteţi găsi adevărul absolut ? Nu ştiu, domnii mei, poate aveţi dreptate, dar să consideraţi părerile lui Herzen absolut greşite, nemeritând nici măcar să fie contrazise înseamnă că sunt eu prea prost pentru a vă putea înţelege şi pe voi şi înţelepciunea voastră. Eu nu afirm că părerile lui Herzen sunt infailibile şi că au îmbrăţişat toate laturile chestiunii. Admit că problema burgheziei este o chestiune deschisă şi că nimeni n'a rezolvat-o, încă, în mod definitiv, şi de altfel, n'o va rezolva nimeni decât doar istoria, acest jude suprem al

oamenilor. Ştiu, însă, că domnia capitaliştilor a acoperit Franţa contemporană cu veşnică desonoare, amintind timpurile regenţei, cârmuirea lui Dubois, care a vândut Franţa Angliei, şi că ea a dat naştere urgiei industriale. Toate apar meschine, infime, contradictorii ; nu există simţul onoarei naţionale, al mândriei naţionale. Aruncă-ţi o privire asupra literaturii ; ce-o mai fi şi aceasta ? Toţi aceia, în care sclipeşte fie şi o scânteie de viaţă şi de talent, aparţin opoziţiei, nu răpănoasei opoziţii parlamentare, care e fără îndoială incomparabil inferioară chiar şi partidului conservator, ci opoziţiei în ochii căreia burghezia este o plagă sifilitică pe corpul Franţei. Multe prostii conţin anatemele ei în contra burgheziei, dar numai în aceste anateme, se manifestă viaţă şi talent. Uite-te ce se petrece pe scenele teatrelor parisiene. Puneri în scenă inteligente şi scrupuloase, joc excelent al artiştilor, graţie şi agerime a spiritului francez — toate acestea acoperă deşertăciunea, nulitatea şi trivialitatea. Arta aminteşte de existenţa ei numai prin Rachel şi Racine şi uneori prin „Vânzătorii de haine vechi", piesă scrisă cu ajutorul lui Jules Lemaître de către un oarecare Felix Pyat, om cu totul lipsit de talent, dar care se ridică până la rangul unui talent datorită urii lui împotriva burgheziei. Herzen n'a afirmat că procurorii francezi sunt nişte paraţe şi nişte proşti, el a vorbit doar despre fapta unui procuror (cu ocazia procesului unui martor în duelul lui Beauvalon), faptă demnă de un bufon, de un prost şi în plus şi de un ticălos [2]. Faptul acesta n'a fost născocit de el, toate ziarele franceze au scris despre această chestiune. Cât priveşte faptul că Herzen şi-ar ticlui scrisorile sale din informaţiile ziarelor franceze, reproşul acesta e atât de ridicol, încât nici nu merită un răspuns serios. S'ar putea oare vorbi, în general, despre vreun fapt întâmplat în Franţa şi despre care să nu fi amintit ziarele franceze ? Important e cum se răsfrânge acest fapt asupra personalităţii autorului şi cum este relatat el de acest autor. Herzen rămâne în această privinţă, în scrisorile sale, ca şi în tot ce a scris el, un om talentat, încât citindu-i scrisorile găsesc desfătare chiar şi aceea, care constată în ele exagerări şi nu sunt tocmai de acord cu părerile autorului. Căci, ia uită-te : d. Arapetov vorbeşte cu dispreţ şi despre scrisorile lui Annenkov, numindu-le compilaţii din gazetele parisiene [3]. Intru cât îi priveşte pe N. F. Pavlov, l-aş sfătui ca în loc de a compune în bulevardul Sretenski scrisori despre viaţa din Paris, să-i scrie mai bine o a treia scrisoare lui Gogol şi să termine cu totul, căci, pe cât se vede, providenţa nu i-a hărăzit să păşească mai departe. Primind la Paris numărul „Sovremmennic"-ului, în care e publicată scrisoarea a IV-a, am izbucnit într'un hohot de

râs ; Herzen m'a întrerupt, însă, cu tonul cel mai serios, făcând observaţia că e posibil ca scrisoarea a treia să fi fost oprită de cenzură. Am roşit chiar din cauza absurdităţii presupunerii mele. Când m'am întors, însă la Petersburg, am aflat că avusesem dreptate şi că în privinţa literaturii, ca şi în multe altele, moscoviţii îşi arogă, într'adevăr, drepturi deosebite din partea bunului simţ, putând fără teamă să publice întâi sfârşitul, apoi mijlocul şi *în sfârşit* începutul operelor lor [4].

Sunt de acord că având în vedere numai burghezia, nu poate fi explicată, în fond şi definitiv, situaţa josnică şi ruşinoasă a Franţei contemporane şi că această chestiune este straşnic de complicată şi de încurcată, şi că în primul rând ea este o chestiune de istorie şi apoi de morală, filosofică. Inţeleg că burghezia nu este un fenomen întâmplător, ci determinat de istorie, că nu s'a ivit de abia ieri ca o ciupercă după ploaie, că şi-a avut în sfârşit, trecutul ei mare, istoria ei strălucită, şi că a adus omenirii servicii imense. Am fost chiar de acord cu Annencov că cuvântul burghezie nu este tocmai precis, din cauză că are un conţinut prea larg şi elastic. Burghezi sunt şi marii capitalişti, care conduc atât de strălucit soarta Franţei contemporane, şi diferiţi alţi capitalişti şi proprietari, care au puţină influenţă asupra mersului lucrurilor şi dispun de puţine drepturi şi în sfârşit şi oameni care nu posedă, în general, nimic, stau, adică, de partea cealaltă a censului. Cine nu este burghez ? Poate doar *l'ouvrier*, (muncitorul) care îngroaşe cu sudoarea lui proprie un sol străin. Toţi duşmanii prezenţi ai burgheziei şi chiar apărătorii poporului nu aparţin poporului, ci burgheziei, după cum i-au aparţinut ei şi Robespierre şi Saint-Just. Scrisorile lui Herzen sunt atacabile tocmai din punctul de vedere al impreciziunii şi confuziunii cuvântului *burghez*. Sazonov i-a atras atenţiunea asupra acestui lucru încă de pe atunci, fiind susţinut de Annencov împotriva lui Michel [5]. (Neamţul acesta s'a născut mistic, idealist şi romantic şi va muri ca atare, căci a te dezice de filosofie, nu înseamnă a-ţi schimba natura). Herzen s'a declarat de acord cu ei, împotriva acestuia din urmă. Chiar dacă, în scrisori există, un asemenea neajuns, nu înseamnă, de loc să ele sunt proaste. Dar să lăsăm asta la o parte. Aşa dar, nu trebue atacată burghezia ca atare, ci marii capitalişti, care sunt ciuma şi holera Franţei contemporane. Ea se găseşte în mâinile lor şi tocmai acest lucru n'ar trebui să fie. Clasa de mijloc a fost întotdeauna mare în lupte, pentru urmărirea şi atingerea scopurilor ei. In asemenea lupte, ea este şi mărinimoasă şi şireată, şi eroică şi egoistă, căci acţionează, se jert-

fesc şi pier aleşi din mijlocul ei, roadele vitejiei sau victoriei ei fiind folosite de toată lumea. In pătura de mijloc este foarte desvoltat *l'esprit de corps* (spiritul de corp). Ea a acţionat minunat de priceput şi de abil în Franţa şi trebue spus adevărul, de multe ori a exploatat poporul. Ea singură înflăcărează, iar pe urmă îi trimite pe Lafayette şi Bailly să tragă în acelaşi popor cu tunurile. In privinţa aceasta concepţia fundamentală a lui Louis Blanc asupra burgheziei nu este cu totul neîntemeiată, deşi e dusă până la o extremă, la care fiecare gând, oricât ar fi de just la obârşia sa, devine caraghios. Inafară de aceasta, el a uitat că una e burghezia în luptă şi alta burghezia victorioasă, că începutul mişcării ei apare nevinovat, că atunci ea nu-şi desparte interesele ei de cele ale poporului. Chiar în timpul Adunării Constituante ea nu s'a gândit să se culce în tihnă pe laurii victoriei, ci să consolideze această victorie. N'a obţinut drepturi numai pentru ea, ci şi pentru popor : ea a făcut, la început, greşeala de a crede, că poporul cu drepturi va putea să fie sătul şi fără pâine ; iar acum ea supune, în mod conştient, poporul, prin foame şi acţiune capitalului, ea nu mai este, însă, acum o burghezie care luptă, ci o burghezie triumfătoare. Nu asta am vrut, însă să-ţi spun, până acum, asta n'a fost decât o prefaţă, prologul şi nu povestirea propriu zisă. Şi iată şi povestirea : am spus că nu e bine ca statul să se afle în mâinile capitaliştilor, iar acum adaug : vai de statul ce se găseşte în mâinile capitaliştilor, oamenii aceştia n'au simţul patriotismului, n'au câtuşi de puţin simţăminte înalte. Pentru dânşii război sau pace nu înseamnă decât o ridicare sau o scădere a valorilor. Dincolo de acest lucru, ei nu văd nimic. Negustorul este o fiinţă tривială, păcătoasă, josnică din fire, meritând numai dispreţ, căci el se închină lui Plutus, şi acest zeu este mai gelos decât toţi zeii, având mai mult drept, decât toţi ceilalţi să spună: cine nu este cu mine, este împotriva mea. El îl cere pe om cu totul, fără rezerve, şi atunci îl răsplăteşte cu dărnicie. Pe acei însă care nu sunt cu totul de partea lui îi aruncă în braţele falimentului, apoi în închisoare, şi în sfârşit, în ghiarele sărăciei. Negustorul este o fiinţă, care are un singur scop în viaţă, profitul, fiind imposibil să i se pună zăgaz acestui profit. El este ca apa de mare, care nu potoleşte setea, ci o înteţeşte şi mai mult. Negustorul nu poate avea interese, care să n'aibă legătură cu buzunarul lui. Pentru el banii nu sunt un mijloc, ci un scop, oamenii reprezentând în ochii lui acelaşi scop ; el n'are faţă de ei nici dragoste, nici milă ; e mai crud decât fiara, mai neînduplecat decât moartea şi se serveşte absolut de toate mijloacele : asvârle copiii în braţele pieirii, silindu-i să lucreze pentru el, asupreşte proletarul prin frica

morţii de foame (îl biciuieşte adică cu foamea, după expresia unui moşier rus, pe care l-am întâlnit în timpul călătoriei), desbracă pentru datorii cămaşa de pe cerşetor, utilizează desfrâul şi se sluieşte de desfrâu, se îmbogăţeşte de pe urma săracilor...

Vorbind despre negustori, trebue să observăm că omul este denaturat de patimi, care pun stăpânire pe el, şi că înafară de pasiunea profitului, mai există încă multe altele. Toate acestea sunt juste, dar pasiunea profitului este aproape cea mai mârşavă dintre toate pasiunile. Inafară de aceasta, ea dă *l'esprit de corps* şi tonul întregii stări sociale. Iţi dai seama cum trebue să se înfăţişeze această stare socială? Şi ce devine statul, căzând în mâinile ei? In Anglia clasa de mijloc însemnează mult. E reprezentată de camera comunelor şi există multă măreţie şi foarte mult patriotism în activitatea acestei camere. In Anglia, însă, pătura de mijloc este contrabalansată de aristocraţie. Tocmai de aceea guvernul englez este pe atât de imperial, măreţ şi faimos, pe cât de liberal, de josnic, de trivial, de infim şi infam este guvernul francez. Când în Anglia, se va termina epoca aristocraţiei, poporul va contrabalansa clasa de mijloc; altfel, Anglia va prezenta, poate, o privelişte şi mai respingătoare decât aceea pe care o prezintă acum Franţa. Nu aparţin categoriei oamenilor aceia care afirmă ca o axiomă, că burghezia este un rău, că ea trebue să fie nimicită, că numai fără ea, totul va merge bine. Lucrul acesta îl crede neamţul nostru Michel, lucrul acesta sau aproape acest lucru îl crede şi Louis Blanc. Voi cădea de acord cu ei, numai în clipa în care voi vedea, în practică, un stat trăind în fericire fără clasa de mijloc, şi deoarece n'am văzut deocamdată decât că statele fără clasa de mijloc sunt osândite la nulitate veşnică, nu vreau să mă ocup cu deslegarea, *a priori*, a unei asemenea probleme, ce va putea fi rezolvată numai de realitatea practică. Cât timp există burghezia, şi cât timp ea este puternică, ştiu că trebue să fie, şi că nu s'ar putea să nu fie. Ştiu că industria este izvorul multor rele, ştiu însă că este şi izvorul unor mari avantaje pentru societate. Ea este de fapt doar ultimul rău în domnia capitalului, în tirania lui asupra muncii. Sunt de acord că chiar şi specia mizerabilă a capitaliştilor trebue să aibă partea ei de influenţă în treburile publice, vai însă de statul, în care această specie este pusă ea singură, în fruntea lui!...

Al tău,

V. BELINSKI

Scanned with OKEN Scanner

SCRISOARE CĂTRE N. V. GOGOL

3 Iulie 1847 [1]

Nu aveţi decât în parte dreptate, văzând în articolul meu un om supărat: acest epitet ar fi prea slab şi delicat, pentru a putea exprima starea sufletească în care m'a adus citirea cărţii d-voastră. Nu aveţi, însă, de loc dreptate crezând că se datoreşte totul modului, într'adevăr, nu tocmai măgulitor în care îi trataţi pe admiratorii talentului d-voastră. Nici de cum, la mijloc e o cauză mult mai importantă. Sentimentul amorului propriu jignit mai poate fi suportat, iar întru cât mă priveşte, aş fi avut destulă minte pentru a păstra tăcere în această privinţă, dacă lucrurile s'ar fi mărginit la atât; nu poate fi însă suportat sentimentul adevărului jignit şi, a demnităţii omeneşti; tăcerea e imposibilă, atunci când sub vălul religiei şi sub protecţia cnutului, sunt propovăduite minciuna şi imoralitatea ca adevăr şi virtute.

Da, v'am purtat dragoste cu toată pasiunea, cu care un om, legat prin toate fibrele fiinţei sale de patria sa, poate purta dragoste nădejdei, onoarei, gloriei ei, unuia dintre marii ei călăuzitori pe calea conştiinţei, desvoltării şi progresului. Şi pierzând dreptul de a merita atâta dragoste, aţi avut un motiv serios pentru a vă pierde fie şi pentru o clipită liniştea dvs. sufletească. Nu spun acest lucru pentrucă aş vedea în această dragoste a mea răsplata bine-meritată a unui mare talent, ci pentrucă sunt în privinţa aceasta, reprezentantul a foarte multor persoane, pe care nici eu nici d-voastră nu le-am cunoscut, şi care la rândul lor, de asemenea, nu v'au văzut vreodată. Nu sunt în stare să vă fac să aveţi fie şi cea mai mică ideie despre indignarea, pe care a stârnit-o cartea d-voastră în toate inimile nobile şi despre strigătele sălbatice de bucurie, pe care le-au scos, la apariţia ei, toţi duşmanii d-voastră, atât neliteraţi, ca de-alde Cicicovii, Nozdrevii, precum şi poliţaii, şi literaţii, ale căror nume vă sunt prea bine cunoscute. Puteţi vedea, de altfel, că s'au dat înlături dela cartea d-voastră chiar şi persoanele însufleţite de sigur de acelaşi spirit ca şi spiritul ei. Chiar dacă aţi fi scris această carte în baza unor convingeri adânci şi sincere, impresia ar fi trebuit să fie aceeaşi asupra publicului. Şi dacă ea a fost considerată de toată lumea (înafară doar de câteva persoane, pe care trebue să le vezi şi să le cunoşti, pentru a resimţi bucurie de pe urma aprobărilor lor) ca o manoperă vicleană, deşi din cale afară lipsită de scrupule, pentru a atinge, invocând cerul, ţeluri curat pământeşti, singurul vinovat sunteţi numai d-voastră. Şi nu e nimic surprinză-

tor, surprinzătoare e doar surprinderea d-voastră. Şi cred că faptul acesta se datoreşte, împrejurării că nu cunoaşteţi adânc Rusia decât ca om de artă, şi nu şi ca gânditor, rol pe care vi l-aţi asumat într'un mod atât de nereuşit în fantastica d-voastră carte. Şi aceasta nu pentrucă n'aţi avea o gândire puternică, ci pentrucă v'aţi obişnuit de atâţia ani să priviţi Rusia din *splendida d-voastră îndepărtare* [2], şi e ştiut doar, că nu e nimic mai uşor, decât să vezi lucrurile din depărtare numai aşa precum doreşti să le vezi, şi pentrucă în această *splendidă depărtare,* trăiţi cu totul străin în sinea d-voastră, în forul d-voastră interior, sau în monotonia unui cerc cu aceeaşi dispoziţie ca şi a d-voastră, neputincios să se opună influenţei pe care o exercitaţi asupra lui. N'aţi observat, astfel, că Rusia nu-şi vede salvarea în misticism, în ascetism, în pietate, ci în realizările civilizaţiei, culturii, umanităţii ? Ea n'are nevoie de predici (a ascultat prea multe), de rugăciuni (prea mult le-a repetat !), ci de trezirea, în sânul poporului, a simţului demnităţii omeneşti, pierdut atâtea veacuri în noroi şi gunoi, a simţului de dreptate şi de lege, conforme cu bunul simţ şi cu doctrina bisericii, şi de o cât mai strictă respectare a lor Rusia, însă, ne oferă îngrozitoarea privelişte a unei ţări, în care oamenii vând oameni, neavând nici măcar justificarea perfidă a plantatorilor americani, care afirmă că negrii nu sunt oameni ; o ţară în care însăşi oamenii nu-şi spun pe nume, ci se poreclesc Vanica, Vasica, Steoşca, Palaşca; o ţară, în sfârşit, în care nu numai că nu există nicio garanţie a persoanei, onoarei şi proprietăţii, dar în care nu există nici măcar o ordine poliţienească, ci doar enorme corporaţii de diferiţi hoţi şi tâlhari care gireză treburile statului ! Cele mai vii şi actuale probleme naţionale ale Rusiei sunt acum următoarele : nimicirea iobăgiei, desfiinţarea pedepsei corporale, stricta respectare fie şi a legilor care există. (Lucrul acesta îl simte chiar şi guvernul care ştie prea bine ce fac moşierii cu ţăranii lor şi câţi dintre aceştia din urmă îi omoară în fiece an pe cei dintâi), precum se şi vede din măsurile timide şi sterile pe care le ia în favoarea negrilor albi şi din caraghioasa înlocuire a cnutului cu o singură coadă, cu biciul cu trei cozi [3].

Iată problemele ce neliniştesc şi preocupă Rusia în somnul ei apatic. Şi tocmai în acest timp, marele scriitor, care a contribuit atât de vajnic prin minunatele sale creaţiuni artistice şi adânc adevărate la deşteptarea conştiinţei de sine a Rusiei, dându-i posibilitatea să se privească pe sine însuşi ca într'o oglindă, acest mare scriitor se prezintă cu o carte, care îl învaţă în numele lui Hristos şi al bisericii pe moşierul barbar să stoarcă dela ţărani cât mai mulţi bani, să-şi bată joc şi mai crunt de aceştia... Şi să nu mă fi

indignat acest lucru ?... Dar chiar dacă aţi fi încercat să atentaţi la viaţa mea, nu v'aş fi urît mai mult decât vă urăsc pentru aceste infame rânduri... Şi mai doriţi după toate acestea să creadă cineva în sinceritatea orientării cărţii d-voastră ! Nu ! Dacă aţi fi fost într'adevăr însufleţit de adevărul lui Hristos, şi nu de învăţătura diavolului, aţi fi scris cartea dumneavoastră cu totul altfel. Aţi fi spus moşierului că întru cât ţăranii lui îi sunt fraţi întru Hristos, şi că întru cât un frate nu poate fi robul fratelui său, el trebue să-i elibereze, sau măcar să se servească cel puţin de munca lor, într'un chip cât mai folositor pentru dânşii, recunoscând în sine, în adâncimea conştiinţei sale, în ce situaţie falsă se află el, moşierul, faţă de aceşti oameni.

Dar expresia : *„Ah, tu, bot nespălat !“* Aţi auzit-o la Nozdrev sau la Sobakevici, pentru a o transmite lumii, ca o mare descoperire în favoarea şi întru îndrumarea ţăranilor, care şi aşa nu se spală, pentrucă dând crezare boierilor lor, nu se consideră nici ei singuri oameni? Dar concepţiunea d-voastră asupra justiţiei şi judecăţii naţionale ruse, al cărei ideal l-aţi găsit în zicala imbecilă că trebue să fie biciuit şi cel ce are dreptate şi cel vinovat ? Se şi face de altfel lucrul acesta foarte des la noi, deşi mai des este biciuit cel ce are dreptate, dacă n'are cu ce să-şi răscumpere crima, încât o altă zicală spune în cazul acesta : *vinovat fără vină*. Şi o asemenea carte ar fi rodul unui anevoios proces lăuntric, al unei înalte luminări spirituale ! Imposibil ! Sau sunteţi bolnav, şi atunci trebue să vă trataţi cât mai repede, sau... nu îndrăsnesc să-mi termin şirul gândurilor...

Propovăduitor al cnutului, apostol al ignoranţei, promotor al obscurantismului şi beznei medievale, glorificator al moravurilor tătăreşti, vă daţi seama ce faceţi ? Uitaţi-vă sub picioare ; nu vedeţi oare că staţi la marginea unei prăpăstii ?... Că propovăduind o asemenea doctrină, vă bizuiţi pe biserica pravoslavnică : ea a fost întotdeauna un reazim al cnutului şi o slujitoare a despotismului ; cu Hristos însă ce aveţi, de-l amestecaţi şi pe el ? Ce-aţi găsit comun între el şi oricare biserică, şi cu atât mai mult, cea pravoslavnică ? El a vestit cel dintâi oamenilor învăţătura libertăţii, egalităţii şi fraternităţii, pecetluind, întărind prin martirajul său adevărul învăţăturii sale. Şi aceasta a şi fost o mântuire a oamenilor, dar numai până în clipa în care ea s'a organizat în biserică şi a adoptat ca bază principiul ortodoxiei. Biserica a apărut tocmai ca o ierarhie, deci ca apărătoare a inegalităţii, linguşitoare faţă de ocârmuitori, duşmană şi prigonitoare a frăţiei dintre oameni, continuând să fie la fel până în ziua de astăzi. Sensul cuvintelor lui

Hristos a fost însă desvăluit de mişcarea filosofică din veacul trecut, încât un oarecare Voltaire, care făcând uz de arma sarcasmului a stins în Europa rugurile fanatismului şi ignoranţei, este fără îndoială în mai mare măsură fiul lui Hristos, carne din carnea sa şi sânge din sângele său, decât toţi popii, arhiereii, mitropoliţii şi patriarhii voştri! Se poate oare să nu ştiţi acest lucru, ce nu mai e azi o noutate nici măcar pentru un elev de liceu?... Şi se poate deci ca domnia-voastră autorul „Revizorului" şi al „Sufletelor moarte", să intonaţi în mod sincer, din suflet, un imn de slavă ticălosului cler rus, considerându-l mult mai presus decât clerul catolic? Să admitem, că nu ştiţi că acesta din urmă a fost cândva ceva, pe când primul n'a fost niciodată nimic, înafară doar de slugoi şi rob al puterii laice; s'ar putea, însă, într'adevăr să nu ştiţi că clerul nostru este obiectul dispreţului unanim al societăţii ruse şi al poporului rus? Cine e pe buzele tuturora, când povesteşte poporul rus istorii deochiate? Popa, nevasta popii, fiica popii, sluga popii. Nu este oare popa, în Rusia, în ochii tuturor ruşilor, prototipul lăcomiei, al sgârceniei, slugărniciei, neruşinării? S'ar putea oare să nu ştiţi toate acestea? Ar fi foarte ciudat! Poporul rus ar fi după d-voastră cel mai religios popor din lume: minciună! Religiozitatea se bizue pe pietate, veneraţie, frica de Dumnezeu. Rusul, însă, pronunţă numele lui Dumnezeu, scărpinându-se undeva. Şi spune despre icoane: *e bună pentru rugăciune, şi dacă nu, de acoperit oalele.*

Priviţi mai cu atenţiune şi veţi vedea că poporul nostru e din fire profund ateu. E încă foarte superstiţios, dar n'are niciun pic de religiozitate în el. Superstiţiile dispar odată cu succesele civilizaţiei, religiozitatea însă face de multe ori viaţă comună cu ele, pildă vie în această privinţă fiind Franţa, unde se găsesc şi acum mulţi catolici sinceri printre persoanele culte şi instruite şi unde multă lume părăsind creştinismul, mai crede totuşi cu perseverenţă într'un oarecare Dumnezeu. Poporul rus are cu totul altă natură; exaltarea mistică nu e, câtuşi de puţin, în firea lui; are prea mult bun simţ pentru aşa ceva, prea multă claritate şi o minte pozitivă, şi poate că tocmai acest fapt îi hărăzeşte un uriaş destin istoric în viitor. Religiozitatea n'a prins nici chiar în sânul preoţimii, căci excepţia celor câteva persoane, care se evidenţiază printr'o rece contemplare ascetică, nu dovedeşte nimic. Majoritatea preoţimii noastre nu s'a evidenţiat dintotdeauna decât prin burţi mari, pedantism scolastic şi sălbatică ignoranţă. Am păcătui aducându-i învinuiri de intoleranţă religioasă şi fanatism; ea ar putea fi, mai curând, lăudată pentru exemplara ei indiferenţă în mate-

rie de credinţă. Religiozitatea nu s'a ivit la noi decât în sectele schizmaticilor, atât de contrarii massei poporului prin spiritul lor şi atât de neînsemnate ca număr.

Nu mă voi opri pe larg asupra ditirambelor pe care le aduceţi legăturii de dragoste dintre poporul rus şi domnitorii lui. Vă voi spune pe şleau: aceste ditirambe n'au fost în asentimentul absolut al nimănui, înjosindu-vă chiar şi în ochii unor persoane foarte apropiate în alte privinţe de d-voastră, prin tendinţele lor. Intru cât mă priveşte personal, las conştiinţei d-voastră beatitudinea de a contempla divina frumuseţe a autocraţiei (lucru de tihnă, şi încă şi avantajos), continuaţi, însă, numai s'o contemplaţi în mod prudent din *splendida d-voastră depărtare*, căci în apropiere ea nu e chiar atât de frumoasă şi chiar atât de inofensivă... Voi observa, doar, că atunci când un european, şi mai ales un catolic ajunge să fie stăpânit de spiritul religios, el înfierează autorităţile nedrepte, tot aşa precum proorocii evrei au înfierat fărădelegile atotputernicilor acestei lumi. La noi, lucrurile se întâmplă pe deandoaselea: dacă e lovit la noi un om oarecare (chiar şi cum se cade) de boala cunoscută de medicii psihiatri sub denumire de *manie religioasă*, el începe imediat să-l tămâieze pe Dumnezeul de pe pământ mai mult decât pe cel din cer, depăşind, până într'atâta, orice măsură, încât cel dintâi, chiar vrând să-i dea o răsplată pentru râvna lui de rob, vede însă că s'ar compromite astfel în faţa societăţii... Ce bestie mai e şi frăţiorul nostru, rusul!...

Imi mai aduc aminte că afirmaţi în cartea d-voastră ca un mare şi incontestabil adevăr că nu numai că nu i-ar fi folositoare poporului de jos învăţătura, dar chiar hotărît dăunătoare. Ce să vă spun în această privinţă? Să vă ierte Dumnezeul dumneavoastră bizantin, pentru această idee bizantină, dacă aşternând-o pe hârtie, n'aţi ştiut ce spuneţi... Dar veţi spune poate: „Să admitem că mă înşel şi că toate ideile mele sunt greşite, de ce îmi contestaţi, însă, dreptul de a mă înşela, refuzând să credeţi în sinceritatea rătăcirilor mele?" Pentru motivul, vă voi răspunde, că o asemenea tendinţă nu mai e de mult o noutate în Rusia. De curând încă ea a fost pe deplin expusă de Buracioc [1]) şi compania. Fără îndoială, cartea d-voastră face dovadă de mai multă inteligenţă şi chiar talent decât operele lor (cu toate că nu prea, din belşug, în vreuna dintre aceste privinţe); în schimb, ei au desvoltat doctrina pe care o împărtăşiţi, împreună cu ei, cu mai multă energie şi cu mai multă consecvenţă, ducând-o cu îndrăsneală până la ultimele ei conse-

1) S. Buracioc, directorul revistei reacţionare „Farul". *(N. Red.)*

cinţe, oferind totul Dumnezeului bizantin şi nelăsând nimic satanei; pe când d-voastră dorind să aprindeţi câte o lumânare şi unuia şi altuia, aţi căzut în contradicţii, luând de pildă apărarea lui Puşkin, a literaturii şi teatrelor, care din punctul d-voastră de vedere, dacă aţi fi avut conştiinciozitatea de a fi consecvent, n'ar putea în niciun caz constitui mijloace pentru mântuirea sufletului, ci doar pentru pieirea sa... Ce minte ar putea într'adevăr să accepte ideia că nu există nicio deosebire între Gogol şi Buracioc? V'aţi situat la o prea mare înălţime în ochii publicului rus, pentru ca acesta să poată da crezare sincerităţii unor asemenea convingeri ale d-voastră. Ceea ce pare natural în cazul unor imbecili, nu poate să pară, astfel, în cazul unui om genial. Unii ar fi fost înclinaţi să se oprească la gândul că opera d-voastră este rodul unei turburări mintale, ce aduce a nebunie crasă. Ei au renunţat, însă, repede la o asemenea concluzie, căci e clar că această carte n'a putut fi scrisă într'o zi, într'o săptămână şi nici într'o lună, ci probabil, într'un an, doi sau trei; ea are coherenţă; cu toată expunerea neglijentă, se vede totuşi chibzuială, iar imnul înălţat celor puternici aranjează bine situaţia pământească a cucernicului autor. Din acest motiv s'a şi răspândit la Petersburg svonul că aţi fi scris această carte pentru a fi numit preceptor al fiului moştenitorului tronului. Incă înainte a devenit cunoscut la Petersburg conţinutul scrisorii pe care i-aţi adresat-o lui Uvarov şi în care afirmaţi cu mâhnire că operele d-voastră sunt greşit interpretate în Rusia, declarându-vă, în consecinţă, nemulţumit de operele d-voastră anterioare, şi afirmând că nu veţi fi mulţumit cu operele d-voastră, decât atunci când va fi şi ţarul mulţumit cu ele [4]. Judecaţi d-voastră singur după toate acestea; poate fi oare de mirare faptul că această carte a d-voastră v'a înjosit în ochii publicului şi ca scriitor, şi încă şi mai mult ca om?...

Pe cât îmi pot da seama, nu prea înţelegeţi bine publicul rus. Acesta îşi are caracterul determinat de situaţia societăţii ruseşti, în care clocotesc şi tind să răbufnească forţe proaspete; apăsate însă de un jug greu, şi negăsind cale de ieşire, acestea stârnesc numai descurajare, melancolie şi apatie. Numai în domeniul literaturii, cu toată censura tătărească, mai există încă viaţă şi mişcare. Iată de ce e atât de onorat titlul de scriitor la noi, iată de ce e atât de facil succesul literar, la noi, chiar şi în cazul unui mic talent. Titlul de poet şi literat a eclipsat demult, la noi, mozaicul epoleţilor şi uniformelor de diferite colori. Şi iată de ce este răsplătită la noi în mod deosebit cu atenţiunea generală orice tendinţă aşa zisă liberală chiar şi în cazul unui talent slab, şi de ce scade atât de repede popularitatea

marilor talente, care se pun sincer sau nesincer în slujba pravoslavismului, autocraţiei şi poporanităţii. Pildă vie poate fi Puşkin. A fost de ajuns să scrie două, trei poezioare de loialitate faţă de autocraţie şi să-şi îmbrace livreaua de kammer-junker [1]), pentru a-şi pierde imediat dragostea poporului! Şi sunteţi foarte greşit, crezând în mod serios, că această carte a d-voastră n'a căzut din cauza oribilei ei tendinţe, ci datorită adevărurilor prea aspre, pe care le-aţi fi preferat tuturor şi fiecăruia. Să zicem că aţi putea crede, acest lucru despre confraţii scriitori, dar cum ar putea publicul să fie încadrat în această categorie? In „Revizorul" şi în „Suflete moarte" i-aţi spus oare acestui public adevăruri mai puţin amare, cu mai puţină asprime, cu mai puţină dreptate şi talent? Vechea şcoală s'a şi supărat într'adevăr până la turbare. „Revizorul" însă şi „Suflete moarte" n'au căzut, atunci, din această cauză, pe când ultima d-voastră carte s'a prăbuşit ruşinos, în adâncul pământului. In această privinţă, publicul rus are dreptate, căci el vede în persoana scriitorilor ruşi pe singurii săi conducători, apărători şi salvatori împotriva autocraţiei, pravoslavismului şi poporanităţii, fiind gata, oricând, să-i ierte unui scriitor o carte proastă, fără a-i ierta, însă, vreodată o carte dăunătoare. Acest fapt arată cât bun simţ proaspăt şi sănătos, deşi abia încolţit, există în societatea noastră şi tot acest fapt vădeşte marile ei posibilităţi de viitor. Dacă vi-e dragă Rusia, fiţi bucuroşi împreună cu mine că opera d-voastră a suferit un eşec.

Vă afirm, nu fără a încerca oarecare mulţumire de sine, că cunosc oarecum, pe cât e cu putinţă, publicul rus. Cartea d-voastră m'a speriat din cauza unei eventuale influenţe rele asupra guvernului, asupra censurii, nicidecum însă asupra publicului. Atunci când a început să circule la Petersburg svonul că guvernul are intenţiunea să tipărească cartea d-voastră în mai multe mii de exemplare şi s'o vândă cu un preţ ieftin, prietenii mei au cam căzut pradă descurajării; eu le-am spus, însă, chiar atunci, că această carte nu va avea succes şi că ea va fi curând uitată. Şi într'adevăr, ea e cunoscută, acum, mai mult din articolele ce se scriu despre ea, decât prin ea însăşi. Da, rusul are un adânc instinct al adevărului, deşi nedesvoltat încă.

Convertirea d-voastră ar fi putut fi, să zicem, şi sinceră, ideia însă de a o aduce la cunoştinţa publicului a fost din cele mai nenorocite. Timpurile unei evlavii naive au trecut demult şi pentru societatea noastră. Ea a înţeles, demult, că nu are importanţă locul

---

1) Primul grad de nobil dela Curte în Rusia ţaristă. *(N. Red.)*.

unde te rogi, şi că Hristos e căutat la Ierusalim numai de cei ce nu l-au avut niciodată în inima lor sau de cei ce l-au şi pierdut din inimă. Cel ce e în stare să sufere, atunci când vede suferinţa altora, cel ce nu poate suporta privelişteа asupririi unor oameni străini de el, acela îl poartă pe Hristos în inima sa, neavând motiv să pornească pe jos la Ierusalim [5]. Smerenia pe care ne-o propovăduiţi nu e nouă; ea dă naştere, pe de o parte unei straşnice înfumurări, iar pe de altă parte, celei mai ruşinoase înjosiri a demnităţii omeneşti. Ideia de a deveni un fel de desăvârşire abstractă, de a te ridica deasupra tuturor prin smerenie, poate fi rodul mândriei sau al unei minţi slabe, conducând în amândouă cazurile doar la ipocrizie, bigotism, chinezism. Şi, înafară de aceasta, în cartea d-voastră v'aţi permis să vă exprimaţi în mod cinic nu numai despre alţii (ceea ce n'ar fi fost decât doar nepoliticos), dar şi despre d-voastră înşivă, ceea ce e desgustător, pentrucă dacă cel ce-l pălmueşte pe semenul său stârneşte indignare, cel ce-şi dă singur palme, stârneşte dispreţ. Nu, v'aţi cufundat în întunerec, şi în niciun caz n'aţi ajuns la lumină; n'aţi înţeles nici spiritul şi nici forma creştinismului vremurilor noastre. Teama bolnăvicioasă de moarte, diavol şi iad, şi nu adevărul învăţăturii creştine, iată ce respiră din cartea d-voastră!

Şi ce mai limbă, ce mai fraze? „Păcătoşenie, cârpă a devenit fiece om".— Credeţi oare că spunând *fiece* în loc de *fiecare*, înseamnă a te exprima în mod biblic? Ce teribil adevăr: atunci când omul se lasă înlănţuit de minciună, îl părăseşte şi mintea şi talentul. Dacă pe această carte n'ar fi fost tipărit numele d-voastră, cine ar crede că această bombastică şi neîngrijită revărsare gălăgioasă de cuvinte şi fraze este o operă a autorului „Revizorului" şi „Sufletelor moarte" ?

Intru cât mă priveşte personal, vă repet: v'aţi înşelat văzând în articolul meu o expresie a supărării pe care mi-ar fi provocat-o aprecierea, ce mi-o faceţi ca unuia dintre criticii d-voastră. Dacă nu m'ar fi supărat decât lucrul acesta, v'aşi fi răspuns cu mâhnire numai, în această privinţă, exprimându-mă întru cât priveşte restul în linişte, fără părtinire. Este însă adevărat că părerea ce v'aţi exprimat-o cu privire la admiratorii d-voastră constitue un dublu rău. Înţeleg necesitatea de a da câteodată peste nas imbecilului, care prin entuziasmul pe care ţi-l manifestă, te face numai de râs, nu e plăcută însă nici această necesitate, deoarece din punct de vedere omenesc e cam incomod să răspunzi chiar şi unei dragoste false cu duşmănie. D-voastră v'aţi referit însă la oameni care, chiar dacă n'au o minte remarcabilă, nu sunt totuşi imbecili. In admiraţiunea lor pentru creaţiunile d-voastră, oamenii aceştia au preferat poate mai multe

exclamaţii, decât exprimări temeinice asupra lor; entuziasmul lor pentru d-voastră are însă o obârşie atât de curată şi nobilă, încât n'aţi avut dreptul să-i predaţi cu cap cu tot duşmanilor comuni lor şi d-voastră, aducându-le pe lângă aceasta şi învinuirea că ar fi nutrit intenţia de a da o interpretare greşită operelor d-voastră [6]. Aţi făcut de sigur acest lucru antrenat de ideia principală a cărţii d-voastră şi din imprudenţă; Veazemski, acest prinţ în sterele aristocratice şi serv în domeniul literaturii, a tipărit contra admiratorilor d-voastră (ceea ce însemna în primul rând în contra mea) un denunţ ordinar [7]. A făcut acest lucru probabil ca mulţumire pentru faptul că l-aţi înălţat, după câte îmi amintesc, la rangul de mare poet, pe el, un prost versificator, şi aceasta pentru al său „vers ofilit ce se târăşte pe acest pământ" [8]. Iată lucruri regretabile. Iar despre faptul că n'aţi aşteptat decât clipa în care să puteţi aduce prinos de dreptate şi admiratorilor talentului d-voastră (prinos pe care l-aţi adus cu mândră smerenie duşmanilor d-voastră), n'am ştiut, nu am putut şti acest lucru, şi trebue să recunosc, nici n'aş dori să-l ştiu. Am avut în faţa mea cartea d-voastră, şi nu intenţiile d-voastră. Am citit-o şi recitit-o de o sută de ori, şi n'am găsit totuşi în ea nimic, înafară de cele ce sunt în ea, şi cele ce sunt în ea mi-au stârnit în suflet o adâncă revoltă şi ofensă.

Dacă aş fi dat frâu liber simţămintelor, scrisoarea aceasta s'ar fi prefăcut repede într'un caiet gros. Nu m'am gândit niciodată că voi scrie în această privinţă, cu toate că dorisem, în mod chinuitor, acest lucru şi cu toate că aţi dat, prin cuvântul d-voastră, tipărit tuturor şi oricui, dreptul de a vă scrie fără niciun fel de ceremonie numai adevărul [9]. Trăind în Rusia n'aş fi avut posibilitatea să fac acest lucru, pentrucă „Şpekinii" [1]) deschid scrisorile altora nu numai din plăcere personală, ci şi în virtutea slujbei, pentru a proceda la denunţuri. Tuberculoza pe care am contractat-o m'a gonit vara aceasta în străinătate [şi Necrasov mi-a trimis scrisoarea d-voastră la Salzbrunn, de unde plec chiar astăzi cu Annencov la Paris prin Francfurt-pe-Main] [10]. Primind pe neaşteptate scrisoarea d-voastră, am avut posibilitatea să vă spun tot ce aveam pe inimă împotriva d-voastră, în legătură cu această carte. Eu nu pot spune lucrurile numai pe jumătate, nu ştiu s'o fac pe şiretul, toate acestea nu sunt în firea mea. Veţi dovedi poate d-voastră, sau timpul, că sunt greşit în concluziile mele. Mă voi bucura cel dintâi de acest lucru, dar nu mă voi căi de cele ce v'am spus. Nu e vorba nicidecum de persoana mea sau de cea a domniei voastre, ci de ceva cu mult mai

---

1) Şeful poştelor din comedia „Revizorul". *(N. trad.)*

presus nu numai de mine, dar chiar şi de d-voastră, şi anume adevărul, societatea rusă, Rusia. Şi iată ultimul meu cuvânt de încheiere: dacă aţi avut nenorocirea să vă deziceţi cu mândră smerenie de operele d-voastră într'adevăr mari, aveţi acum datoria să vă deziceţi cu sinceră smerenie de ultima d-voastră carte, urmând ca marele păcat pe care l-aţi făcut prin scoaterea ei la lumina zilei, să-l ispăşiţi prin noi creaţiuni, care să le amintească pe cele dinainte.

Salzbrunn, 15 Iulie 1847.

★

Scanned with OKEN Scanner

NOTE

FAPTELE LUI PETRU CEL MARE, INŢELEPTUL REFORMATOR AL RUSIEI

1. Lucrarea lui Belinski „Faptele lui Petru cel Mare“ a eşit de sub tipar în 1841 în două articole. Aceste articole au fost complect schimonosite de cenzura ţaristă şi refăcute de abia de cercetătorii sovietici după textul cenzurat.

In ediţia de faţă pasajele şterse de cenzură sunt publicate în paranteze drepte, toate modificările fiind notate în adnotări speciale în dreptul textului autentic al lui Belinski.

2. Aceste cuvinte au fost astfel modificate de cenzură în modul următor „pot să vorbească serios, întrebând dece a fost începută refacerea Rusiei“.

3. După părerea lui Belinski esenţa oricărei naţionalităţi constă în concepţia ei asupra lumii. Această concepţie la rândul ei constitue izvorul şi fundamentul oricărei literaturi. Problema naţionalităţii ocupă un loc central în articolele lui Belinski; acesta n'a dat însă o definiţie a naţionalităţii, şi chiar crezuse că în acel timp ea nu putea fi încă dată.

4. In locul cuvintelor „om bogat“, s'a tipărit „bogăţia sa“.

5. In locul cuvântului „germanilor“ a fost pus cuvântul: „altora“.

6. In locul cuvintelor „şi începem chiar să ne desbărăm“ s'a tipărit: „de multe ne-am desbărat şi ne desbărăm“.

7. Expresia: „plagă a poporanităţii noastre, mita“ a fost înlocuită prin: „de pildă, mita“.

8. Din „Prea multă minte strică“ de A. S. Griboedov.

9. Expresia: „opoziţia în contra răului general şi-a făcut îndată

drum" a fost astfel schimbată: „o contracarare a răului general şi-a făcut îndată drum".

10. „Prea multă minte strică".

11. In locul cuvintelor cuprinse în paranteze s'a tipărit: „nu existau".

12. Cuvintele „laturile rele ale poporanităţii" au fost înlocuite prin cuvintele „obiceiurile rele".

13. In locul cuvintelor „*asemenea* fel de poporanitate" s'a tipărit „ei".

14. Cuvintele „de poporanitatea ei" au fost schimbate prin cuvântul „de tradiţii".

15. Fraza: „iar ofiţerii trebuiau să fie din stări mai de sus decât acelea" a fost astfel modificată: „iar ofiţerii trebuiau să fie dintr'o stare superioară faţă de acelea".

16. Cuvântul „blestemăm" a fost înlocuit prin cuvântul „mustrăm".

17. Belinski a subliniat, pe bună dreptate, calităţile inalterabile ale marelui popor rus; optimismul, curajul, tăria de caracter, înţelepciunea, iscusinţa şi dragostea de muncă, dovedind că misticismul şi completarea religioasă nu sunt inerente firii poporului rus Totodată însă Belinski a făcut şi greşeala de a vorbi de ataşamentul ţăranului rus faţă de obiceiurile patriarhale („el ară pământul, aşa cum l-au arat părinţii şi bunicii săi, neadăogând fie şi un par la plugul lui de lemn") şi n'a avut dreptate, crezând că poporul rus se cufunda într'o stare de aţipire după fiecare din marile sguduiri în decursul cărora îşi sdrobea duşmanii din afară. Dar chiar şi în acest caz, Belinski fusese de părere că de vină nu era firea poporului rus, ci condiţiile istorice, în care fusese el pus de către stăpânitorii feudali.

SCRISOARE CĂTRE V. P. BOTKIN. 1 MARTIE 1841.

1. Scrisoarea adresată de Belinski lui V. P. Botkin la 1 Martie 1841 a fost publicată pentru prima oară în întregime în 1914. In ediţia de faţă este inclusă numai prima jumătate a acestei scrisori.

2. „Hallische Jahrbücher" — revistă a hegelienilor de stânga, care a fost editată începând din 1837 de Echtermeyer şi Arnold Ruge.

3. Astfel era numit Hegel în cercul lui Stankevici.

4. Prin „istoria lui Catcov" se ţine seama de pasiunea acestuia pentru soţia lui N. P. Ogarev.

Scanned with OKEN Scanner

5. Aluzie la Sofia Kroneberg, fiica profesorului T. I. Kroneberg din Harcov. Belinski a aflat pentru prima oară despre existenţa acestei tinere fete dela V. P. Botkin, care fusese la Harcov şi făcuse cunoştinţă cu familia lui Kroneberg. In 9 Februarie 1840 el îi scrisese lui Belinski : „Am fost la Harcov, şi i-am văzut pe Kronebergi, şi ce? nu roşeşti?... Deşi Sofia nu te-a văzut niciodată, te ştie perfect de bine, îi face plăcere să întrebe de tine, şi nici nu mai vorbesc despre faptul că-i face plăcere să citească articolele tale. In general numele tău e mai cunoscut, zău, la Harcov, decât la Moscova, şi asta tocmai datorită bunei Sofia şi lui Culciţki, iar „Nabliudatel“ [1]) este considerat de Sofia, pur şi simplu, drept revista ei, revista oamenilor de care se simte aproape“...

SCRISOARE CĂTRE V. P. BOTKIN. 27-28 IUNIE 1841.

1. Scrisoarea adresată de Belinski lui V. P. Botkin la 27-28 Iunie 1841 a fost publicată pentru prima oară în întregime în 1914.

2. Anaharsis — scit care a vizitat Grecia în vremurile lui Solon şi care s'a adăpat la cultura greacă. A fost trecut de către Greci printre cei „şapte înţelepţi”. Anaharsis a devenit eroul romanului arheologului francez Jean-Jacques Barthelemy „Călătoria tânărului Anarharsis în Grecia“, roman tradus în principalele limbi europene.

3. Sensul mai adânc, semnificaţia prieteniei între membrii cercului Stankevici a fost desvăluită de Belinski în scrisoarea lui către V. P. Botkin din 8 Septembrie 1841, care este un fel de urmare a scrisorii de faţă.

4. N. A. Polevoi „a dat impuls societăţii“ prin revista sa „Telegraful din Moscova“, revistă ce a fost interzisă de censură în 1834. Incepând din 1838 N. A. Polevoi devine prieten apropiat al lui N. I. Greci şi F. V. Bulgarin. Din acest moment Belinski deveni adversarul lui ideologic. Belinski a fost necruţător cu N. A. Polevoi până la moartea acestuia.

5. Cuvintele cuprinse în paranteze au fost înlăturate de censură.

6. E vorba despre Nicolai Petrovici Botkin.

7. Acest pasaj, ca şi pasajele următoare au fost înlăturate de censură.

8. „Alexandru Filipovici“-Alexandru Macedon.

---

1) Observatorul.

SCRISOARE CĂTRE V. P. BOTKIN. 8 SEPTEMBRIE 1841.

1. Publicată pentru prima oară în întregime în 1914.

2. V. P. Botkin se îndrăgostise de Alexandra Alexandrovna, sora lui M. A. Bacunin, căreia îi şi făcu o propunere de căsătorie. Alexandra Alexandrovna consimţi. Insă fratele şi tatăl Alexandrei Alexandrovna, au fost împotriva acestei căsătorii, încât ea nici nu avu loc.

3. Belinski are în vedere faptul că se îndrăgostise de Alexandra Alexandrovna Bacunina, de care se îndrăgostise după aceea V. P. Botkin.

4. N. V. Stankevici se îndrăgostise de Liubov Alexandrovna Bacunina, devenind logodnicul ei; el se convinsese însă în scurt timp că n'are un sentiment destul de adânc pentru ea. Neîndrăsnind să-i mărturisească logodnicei lui, adevăratele sale sentimente, plecă în străinătate sub pretextul de a-şi căuta sănătatea. Intreaga familie a Bacuninilor află în curând de adevărata cauză a plecării lui, cu excepţia doar a Liubovei Alexandrovna. Aceasta muri curând după aceea, la 6 August 1838, încredinţată fiind până în ultima clipă că este iubită de N. V. Stankevici.

5. Din „Trei izvoare" de Puşkin.

6. „Pionerii" — roman al lui Cooper. Jean Henri Bancal (1750-1826) — fruntaş al revoluţiei burgheze franceze, membru al Convenţiei, girondist.

7. E vorba despre prietenii lui Belinski, care-şi aveau domiciliul permanent la Petersburg formând cercul lui. Rol călăuzitor în acest cerc a avut Belinski.

8. Kiriuşa — Kiril Antonovici Gorbunov, pictor portretist, autor al vestitului portret al lui Belinski.

9. Această scenă barbară a „pălmuirii" lui M. A. Bacunin a avut loc în locuinţa lui Belinski.

10. Este vorba probabil despre „Istoria revoluţiei franceze" de Thiers.

11. „Ce e pentru el Hecuba?" — cuvinte pe care le-a spus Hamlet la adresa artistului, care izbucnise în plânsete pe scenă, vorbind despre regina Hecuba.

12. Textul cuprins în paranteze a fost înlăturat probabil de cenzură.

13. „*Petr Nicolaevici*" — Kudreavţev. „Minunata lui nuvelă" — „Floarea".

14. „Alexandra Alexandrovna" şi „Tatiana Alexandrovna" — surori ale lui M. A. Bacunin.

PRIVIRE ASUPRA CELOR MAI IMPORTANTE APARIŢII ALE LITERATURII RUSE IN 1843

1. Apărută pentru prima oară în „Literaturnaia Gazeta", în 1844.

2. Se ţine seama de librarul şi editorul M. D. Olhin, căruia, din interes, F. V. Bulgarin îi făcea ditirambi în presă.

3. „Abadona", „Ema" şi „Fericirea nebuniei" — opere ale lui N. A. Polevoi.

4. „Moralistul trivial" — F. V. Bulgarin. „Alt rezoner" — O. I. Sencovski.

„EVGHENII ONEGHIN" DE A. S. PUŞKIN

1. Al optulea, ca şi al nouălea articol al lui Belinski asupra lui Puşkin, incluse în ediţia de faţă, au fost publicate pentru prima oară în „Otecestvennîie Zapiski" în 1844.

Belinski se pregăti mult timp pentru a scrie un ciclu de articole asupra lui Puşkin, care ocupă de altfel un loc central în creaţiunile sale literare.

Cele unsprezece articole, pe care le-a scris Belinski despre Puşkin, pot să fie pe bună dreptate considerate ca „o schiţă a istoriei poeziei ruseşti".

2. Aluzie la romanul lui N. M. Zagoskin, „Dor de ţară", în care este înfăţişată o scenă cu un „lacheu beat". Belinski se ocupă pe larg în articolele şi recenziile sale cu combaterea pseudo-romanticilor şi a modului lor de a concepe „adevărata naţionalitate".

3. Citat dintr'un articol al lui Gogol: „Câteva cuvinte despre Puşkin", ce a fost publicat în prima parte a „Arabescurilor".

4. Aceleaşi concepţii, deşi altfel formulate, au fost expuse în „Iluzii literare": „N'au dreptate cei ce susţin că (Puşkin — n. r.) i-a imitat pe Chénier, Byron şi alţii. Byron nu l-a fermecat ca model, ci ca fenomen, ca stăpânitor al gândirii veacului, şi am spus doar că Puşkin a plătit tribut fiecărei apariţii mari a timpului său. Da, Puşkin a fost o expresie a lumii sale contemporane, un reprezentat al omenirii contemporane cu el; însă a lumii ruse, însă a omenirii ruse".

5. Versuri citate din poezia lui Lermontov: „Ziaristul, cititorul şi scriitorul".

6. Prin cuvintele „un mare critic" sunt desemnaţi probabil şi N. I. Nadejdin, şi N. A. Polevoi. Intr'o recenzie a romanului „Ev-

ghenii Oneghin", acesta fusese caracterizat de N. I. Nadejdin drept „amuzantă pălăvrăgeală". Apreciind poemul „Evghenii Oneghin", N. A. Polevoi l-a considerat ca pe „o culegere de însemnări şi idei disparate, incoherente, despre toate şi nimic, încadrate în aceeaşi ramă, şi din care autorul nu poate alcătui nimic de seamă, de sine stătător".

7. Această severă caracterizare a lui Lenski reflectă atitudinea cu totul negativă a lui Belinski faţă de romantism, împotriva căruia a desfăşurat o înverşunată luptă în 1840-1841.

8. Belinski a expus, pentru prima dată aceste păreri asupra femeii, dragostei şi căsniciei în articolele şi scrisorile sale, în 1841, când a început să se pasioneze de ideile socialiştilor utopişti. Ca şi V. P. Botkin, Belinski o biciui pe Tatiana pentru faptul de a fi profanat înaltul sentiment al dragostei, aducându-l jertfă „legilor josnicei, absurdei mulţumiri, pentru care n'am decât dispreţ".

9. In acest mod de a-l examina pe Puşkin din punct de vedere de clasă, G. V. Plehanov a văzut „un germen al criticii ştiinţifice ce se bizue pe concepţia materialistă a istoriei". „La sfârşitul vieţii sale — scrisese el — Belinski părăsise cu totul idealismul lui Hegel, începând să încline spre materialismul lui Feuerbach. Iar în virtutea doctrinei materialiste conştiinţa nu se desvoltă din sine însăşi: desvoltarea ei este condiţionată de existenţă".

RECENZIE. „MISTERELE PARISULUI" de EUGENE SUE

1. A apărut pentru prima oară în „Otecestvennîie Zapiski", în 1844.

2. Belinski nu l-a apreciat cum se cuvine pe Balzac pus de el pe aceeaşi treaptă cu o serie de romantici francezi.

3. Prin cuvintele „Prietenii sinceri" ai poporului francez, Belinski s'a referit, de sigur, la socialiştii utopişti francezi.

GÂNDURI ŞI INSEMNĂRI DESPRE LITERATURA RUSĂ

1. Acest articol a fost publicat pentru prima oară în „Culegerea petersburgheză", editată de N. Necrasov (St. Pt., 1846). Acest articol are deosebită importanţă pentru studierea concepţiilor lui Belinski.

2. In acest pasaj, Belinski dă pentru prima oară o definiţie a intelectualilor, deşi fără a-i numi, în calitatea lor de strat social deosebit al societăţii.

3. De sigur că nu sentimente „patriotice" l-au făcut pe Belinski

să vorbească în acest loc despre forţa militară a Rusiei din timpul ţarului Nicolai, ci dorinţa de a-i desarma pe „patrioţii de cvas", care ar fi putut să-l declare (din cauza ideii sale asupra stării de înapoiere a societăţii şi literaturii Rusiei, exprimate în acest articol), drept „om al desordinei, periculos, suspect, renegat, şi să scrie împotriva sa denunţuri literare". Iată încă o dovadă a stratagemelor la care trebuia să recurgă Belinski, pentru a-şi putea exprima în articole ideile sale.

PRIVIRE ASUPRA LITERATURII RUSE DIN 1846

1. Articolul a apărut pentru întâia oară în „Sovremennic", 1847, vol. I, Nr. 1.

2. In locul textului cuprins între paranteze, se poate citi în revista „Sovremennic": „Şi în consecinţă şi interese sociale".

3. La cuvintele „asupra literaturii noastre şi" manuscrisul se întrerupe.

4. La cuvintele „adică, cea mai cultă parte" începe iar manuscrisul.

5. La cuvintele „edificiul noii literaturi ruse" se întrerupe manuscrisul.

6. La cuvântul „poporan?" începe iar manuscrisul.

7. Este vorba de sigur de Austria, „imperiu lipit".

8. Belinski şi-a exprimat atitudinea sa faţă de „poporanitate" într'un mod şi mai definit în scrisoarea lui către V. P. Botkin din 8 Martie 1847: „sunt rus prin natură, îţi voi spune şi mai clar: „je suis un russe et je suis de l'être" Nu vreau să fiu nici francez măcar, deşi ţin la această naţiune şi o stimez mai mult ca pe oricare alta. Personalitatea rusă nu e deocamdată decât un embrion, dar câtă vastitate şi forţă în natura acestui embrion, cât de înnăbuşitoare şi stranie îi apare orice mărginire şi îngustime!".

Belinski şi-a exprimat părerile sale despre poporanitatea rusă, însoţind-o cu o serie de rezerve, prin care se desolidariza în mod evident de slavofili, care se exprimau în această chestiune cu „lăudăroşenie şi fanatism".

9. Este vorba de revista „Moscviteanin" (1841—1856).

10. Dela fraza: „Nu există nimic în lume... neimportant", începe din nou manuscrisul.

11. Prin aceste cuvinte Belinski îi răspunde lui Valerian Maicov, care-l atacase într'un articol asupra lui Colţov, în mod vehement pe Belinski, fără a-l numi totuşi.

12. La cuvântul „de neam" se întrerupe manuscrisul.

13. La cuvântul „au luat" începe din nou manuscrisul.

14. „Cosmopolit umanitar" — Valerian Maicov.

15. Pasajul acesta ca şi cel următor sunt consacrate polemicii cu Valerian Maicov.

16. Prin aceste „noi mari probleme" Belinski înţelegea, de sigur, problemele pe care le puseseră socialiştii utopişti.

17. La prepoziţia „pentru" şi cuvântul „am merita" se întrerupe manuscrisul.

18. La cuvintele „mai curând triumful" începe din nou manuscrisul.

19. In aprecierea pe care i-o dă Belinski Iulici Jadovscaia, se simte polemica ascunsă a lui Belinski împotriva lui N. V. Maicov. Belinski avusese dreptate: Iulia Jadovscaia n'a depăşit rangul unei scriitoare de a treia mână, fiind astăzi cu totul uitată.

20. La cuvântul „literatura" se întrerupe manuscrisul.

21. La cuvintele „Cât priveşte literatura" începe din nou manuscrisul.

22. Cuvintele „acestui gen deosebit... creat de însăşi domnia-sa" sunt şterse în manuscris şi înlocuite de mâna lui A. Necrasov prin cuvintele: „inerent numai lui".

23. Cuvintele „luciri" şi „mare" sunt şterse în manuscris de o mână vădit străină, precum se poate aprecia după culoarea cernelei şi caracterul celorlalte îndreptări, făcute de Belinski.

24. Sfârşitul aliniatului, începând dela cuvintele: „satul lui", este şters în manuscris, iar apoi restabilit.

25. Sfârşit neaşteptat şi fericit.

26. *M. Z. C.* — I. Samarin, publicist de tendinţă slavofilă.

27. La cuvântul „făcută" se întrerupe manuscrisul.

28. La cuvântul „cărţi" începe din nou manuscrisul.

29. Stepan Alexeevici Maslov (1793—1879) — scriitor şi figură proeminentă în domeniul agriculturii. In articolul său „Arşiţa şi secerişul grânelor", S. A. Maslov zugrăvea teribilul tablou al strânsului recoltei, când femeia cosea zile dearândul sub un soare dogorîtor, îndreptându-şi spinarea doar o clipă pentru a alăpta copilul, pe care-l lua cu ea pe câmp. El indica şi cazurile unor femei, care, chiar pe câmp, năşteau copii morţi.

30. Belinski vorbeşte în acest loc despre „anevoioasa experienţă de timp de şapte ani" pe care o căpătase colaborând la revista „Otecestvennîie Zapiski" (din August 1839 până în Aprilie 1846) unde trebuia în fiecare lună să umple aproape el singur cu articolele sale cronica „Criticii".

Scanned with OKEN Scanner

PRIVIRE ASUPRA LITERATURII RUSE DIN 1846

1. A apărut pentru prima oară în „Sovremennic", în 1847. Textul apărut în revistă conţine o serie de prescurtări şi variaţii esenţiale. Manuscrisul articolului nu s'a păstrat în întregime. Textul de faţă este redat după manuscrisul original. Toate deosebirile dintre textul apărut în Sovremennic şi textul manuscrisului, sunt indicate în adnotările de faţă, în dreptul pasajelor corespunzătoare ale articolului.

2. Incepând dela cuvintele „în literatură" după textul manuscrisului.

PRIVIRE ASUPRA LITERATURII RUSE DIN 1847

1. Cele două articole ce poartă titlul general de „Privire asupra literaturii ruse din 1847" au apărut pentru prima oară în revista „Sovremennic", în 1848.

Toate prescurtările, făcute probabil de censură în textul publicat în „Sovremennic", sunt încadrate în paranteze în ediţia de faţă, iar toate modificările şi variantele sunt indicate în adnotări în dreptul pasajelor corespunzătoare ale textului autentic al lui Belinski.

2. Cuvintele incluse în paranteze au fost probabil omise din eroare în ediţia din 1861.

3. Este avută în vedere revista „Otecestvennîie Zapiski".

4. *„Şcoala naturalistă"* — denumire născocită pentru prima oară de Bulgarin, care a vrut să-i vizeze pe scriitorii de tendinţă gogoliană printr'un atribut de natură să micşoreze meritele lor.

5. Să nimicească autoritatea lui Gogol recurgând la Butcov încercase F. V. Bulgarin, într'unul din foiletoanele lui, „Răsfoind revistele".

6. Este avut în vedere poemul lui Puşkin „Fraţii tâlhari".

7. Această părere asupra lui Gogol îi aparţine lui Vasilii Plaksin.

8. Hoţescu, Cuţitescu, ş. a. m. d. — eroi ai romanului lui F. V. Bulgarin, „Ivan Vâjighin".

9. Aluzie la bucăţile lui Grigorovici, „Satul" şi „Anton-Goremîca", la bucata lui Dal-Luganski „Portarul din Petersburg", şi bucata lui Necrasov, „Ungherele din Petersburg". N. Red.

10. *Nikita Fedorovici,* personaj din nuvela lui Grigorovici „Anton Goremîca". N. Red.

11. E vorba despre nuvela lui Grigorovici, „Avram Goremîca. N. Red.

12. In gura unui ateu convins, precum fusese Belinski în acest timp, apare cam straniu faptul că-l considera pe Hristos ca pe un „fiu al lui Dumnezeu". E clar că aceste cuvinte au fost spuse în vederea censurii.

13. Prin cuvintele „Poetul talentat, căruia i s'a năzărit să devină prost raisonneur", este înţeles, de sigur, Gogol, care publicase la începutul lui 1847 o culegere, „Corespondenţă cu prietenii, pasaje alese", prin care-şi renega operele anterioare. N. Red.

14. Prinţul Rodolphe, principal erou al romanului lui Eugène Sue, „Misterele Parisului".

15. In decursul călătoriei sale în străinătate, în 1847, Belinski fusese de două ori la Dresda: între 15 şi 19 Mai şi 5—9 Iulie (stil vechi). Cu prilejul primei sale vizite în acest oraş el vizită galeria de tablouri din Dresda, unde văzu faimoasa „Madonă Sixtină". Se dusese la această galerie evident şi cu prilejul celei de a doua vizite. El şi-a expus impresia pe care i-a făcut-o tabloul „madonei" într'o scrisoare către V. P. Botkin din 7 Iulie 1847.

16. Traducerea romanului lui Göthe „Wahlverwandschaften" a apărut în revista „Sovremennic" (1847), purtând titlul „Ottilia".

17. Titlul întreg al romanului este: „Pan Podstolici. Roman dintr'un judeţ", de F. Masalski, traducere din limbă poloneză.

18. In anii 30 Belinski fusese adeptul artei pure, iar în anii 40 el atribue artei un rol exclusiv utilitar. In articolul de faţă este expusă concepţia definitivă asupra artei, pe care a avut-o Belinski la sfârşitul vieţii sale.

19. In textul apărut în „Sovremennic" în dreptul cuvântului „Jourdain" este dată următoarea notă în josul paginii: „erou al comediei lui Molière: „Le bourgeois gentilhomme".

20. Belinski are în vedere articolul pe care-l publicase în „Sovremennic" (1847), „Răspuns revistei Moscoviteanin".

21. După apariţia culegerii lui Gogol, „Corespondenţă cu prietenii, pasaje alese", Belinski îl considerase pe Gogol, întemeietorul şcolii naturaliste, un scriitor sfârşit.

22. Fraza inclusă în paranteze există în textul apărut în „Sovremennic", dar e omisă în ediţia din 1861.

23. Judecând după aceste rânduri, cuvântul *umanism* a fost introdus pentru prima oară în limba rusă şi clarificat în modul cel mai amănunţit tocmai de Belinski.

24. Este dată în acest articol o sclipitoare caracterizare a lui A.

I. Herzen, caracterizare ce fusese deja conturată în linii generale în scrisorile, pe care le scrisese Belinski aproape cu doi ani în urmă.

25. In locul cuvintelor: „Maiul vieţii nu înfloreşte decât o singură dată", textul tipărit în „Sovremennic" indică: „floarea vieţii mele nu înfloreşte decât o singură dată".

26. Textul inclus în paranteze este înlocuit în „Sovremennic" prin următoarele cuvinte: „a simţi nici un soi de dorinţe".

27. Textul inclus în paranteze a fost înlocuit în „Sovremennic" prin următoarele cuvinte: „adevărată pasiune".

28. Belinski a înţeles imediat adevăratul sens al „Povestei obişnuite", desluşind în mod strălucit profunda semnificaţie a acestei opere, deoarece împreună cu prietenii săi trecuse şi el în anii 30 printr'o fază îndelungată de romantism şi visări, putând constata şi în anii 40 rămăşiţele acestui romantism în persoana slavofililor.

29. Belinski n'a apreciat în suficientă măsură amploarea şi veritabilul caracter al talentului lui I. S. Turgheniev, cu toate că urmărise cu atenţie desvoltarea literară a acestuia din urmă.

30. E incontestabil că în ultimele luni ale vieţii sale, datorită bolii grele care-l lovise, Belinski a avut momente în care forţa sa de pătrundere estetică îl părăsea. Doar într'un asemenea moment a putut vedea „creaţiuni geniale" în eroii nuvelei destul de obişnuite a lui V. I. Dal. E cu atât mai probabil acest lucru, cu cât articolul de faţă n'a mai fost scris de Belinski, ci dictat, deoarece boala îl ţintuise în pat.

31. Belinski vorbise despre romanul „Aventurile..." în articolul său „Privire asupra literaturii ruse din 1846".

32. Sub pseudonimul A. Nestroev şi iniţialele A. N. îşi publica lucrările sale beletristice P. N. Cudreavţev.

33. Sub pseudonimul „Sto-odin" scria A. D. Galahov. Autor al povestirii „Kiriuşa" fusese P. V. Annencov.

34. Sub pseudonimul A. Temrisov şi iniţialele T. C. îşi publica în diferite reviste poeziile, povestirile, nuvelele şi romanele sale Anastasia Iacovlevna Marcenco.

35. Din cauza bolii sale grele, Belinski nu avu posibilitatea să se refere în mod amănunţit la romanul lui Dickens „Domby & fiu".

36. Belinski se înşelase: articolul „Din însemnările unui actor" fusese altfel iscălit în „Sovremennic". Autorul articolului fusese M. S. Şcepkin. Prin litera L. iscălea N. O. Melgunov, prieten al lui Belinski încă din cercul lui N. V. Stankevici.

37. „Scrisorile din „Avenue Marigny", despre care e vorba, fuseseră trimise de A. I. Herzen şi publicate în revista „Sovremennic" în 1847.

38. Belinski face aluzie la boala sa şi călătoria sa în străinătate, în urma cărui fapt „Sovremennic" n'a fost pe deplin la înălţimea aşteptărilor publicului în domeniul criticii".

39. E vorba despre Nicolai Ivanovici Nadejdin.

40. E vorba despre însuşi Belinski.

41. E vorba despre V. K. Trediacovski.

SCRISOARE CATRE V. P. BOTKIN. DECEMVRIE 1847.

1. Este vorba despre „Scrisorile din Avenue Marigny" ale lui A. I Herzen. Aceste „scrisori" au fost scrise în Iulie-Septemvrie 1847, în timpul şederii lui Belinski în străinătate.

2. Rosemond de Beauvallon — ziarist francez care l-a ucis în 1845, în duel pe un alt ziarist Dujarier. Fu constatat după aceea faptul, că acest duel n'a fost decât un asasinat mascat, înfăptuit de Beauvallon şi de ajutorul său. Beauvallon a fost condamnat la 8 ani, iar ajutorul său la 10 ani de muncă silnică.

3. Sunt avute în vedere „Scrisorile din Paris" ale lui P. V. Annenkov, care apăruseră în „Sovremennic" (1847).

4. A patra scrisoare a lui N. F. Pavlov către Gogol fusese publicată în al optelea număr, iar a doua şi a treia, în al cincilea număr al revistei „Sovremennic", în 1847.

5. Michel — Mihail Alexandrovici Bacunin.

SCRISOARE CATRE N. V. GOGOL — 3 IULIE 1847

1. Apariţia „Corespondenţei cu prietenii, pasaje alese", n'a fost o surpriză totală pentru Belinski. Incă cu o jumătate de an înainte publicase Gogol în „Sovremennic", „Moscovskiie Vedomosti" şi „Moscoviteanin" un articol despre „Odisseea" articol care a alcătuit după aceea unul dintre capitolele „Corespondenţei cu prietenii, pasaje alese". După cum se exprimase Belinski, articolul acesta a stârnit prin caracterul său paradoxal şi „pretenţiile lui pompoase de ton de prooroc" întristarea „tuturor prietenilor şi admiratorilor talentului lui Gogol, stârnind totodată bucuria tuturor duşmanilor lui". După acest articol Gogol publică o a doua ediţie a operei sale „Suflete moarte", însoţind-o cu o prefaţă, care-i inspiră lui Belinski „vii îngrijorări cu privire la gloria viitoare de scriitor a... creatorului „Revizorul"-ului şi „Sufletelor moarte". Intr'o recenzie pe care o scrie referitor la aceasta a doua ediţie, Belinski vede principalele neajunsuri ale operei „Suflete moarte" în pasajele poemului, în care „autorul se străduieşte să se transforme din poet,

din artist, într'un profet, devenind prizonierul unui lirism cam umflat şi pompos". Belinski însă are o atitudine conciliantă faţă de acest neajuns, deoarece poemul conţine foarte puţine asemenea pasaje, „ele putând fi omise în cursul lecturii, nepierzând nimic din desfăţarea pe care o ai citind chiar romanul". Mult mai important era faptul că „aceste ieşiri mistico-lirice din „Suflete moarte" n'au fost simple greşeli întâmplătoare ale autorului, ci grăuntele viitoarei pieiri, poate, totale a talentului lui pentru literatura rusă".

Belinski se aşteptase, aşa dar, la eventuala apariţie a unei lucrări a lui Gogol cum e „Corespondenţă cu prietenii, pasaje alese". Totuşi apariţia acestei cărţi i-a produs o impresie sguduitoare. Intr;un articol mare, pe care-l dedică acestei lucrări, el n'a putut să exprime din cauza censurii decât în mică măsură indignarea pe care o simţise la apariţia „mârşavei" cărţi. Intr'o scrisoare a lui către V. P. Botkin, care se arătă nemulţumit cu acest articol, Belinski îi scria: „Sunt... nevoit să nu mă comport în conformitate cu natura mea, cu caracterul meu: natura m'a condamnat să latru ca un câine şi să urlu ca un şacal, iar împrejurările mă silesc să miaun ca o pisică şi să dau din coadă ca o vulpe. Imi scrii că articolul „nu e scris cu destulă reflecţie şi mai mult, într'o doară, deşi ar fi trebuit să purcezi cu fineţe". Dimpotrivă, prietene dragă, tocmai pentrucă am reflectat, articolul meu n'a putut corespunde prin meritele sale importanţei (deşi negative) a cărţii, în legătură cu care a fost scris. Cât de puţin mă cunoşti ! Cele mai bune articole ale mele nu sunt nicidecum rodul unei reflecţii, ci improvizaţii; aşezându-mă să le scriu, nu ştiam ce voi scrie... Articolul pe care l-am scris despre mârşava carte a lui Gogol ar fi putut să fie splendid, dacă aş fi putut, închizând ochii să mă las în voia clocotului şi furiei din mine... A trebuit însă să reflectez la articol, încât am ştiut dinainte că nu va fi perfect; nu m'am sbătut doar să fiu desluşit şi să arăt mârşăvia ticălosului. Şi aşa mi-a şi eşit de sub pană, şi nu aşa precum l-ai citit tu. Trăiţi la ţară şi nu ştiţi nimic. Cartea aceasta a produs un aşa efect, încât Nikitenco, care a dat drumul articolului, mi-a şters o parte din pasajele citate din carte, tremurând în plus şi după aceea, din cauza celor pe care le-a lăsat. El şi censorii au şters o întreagă treime... Imi faci reproşuri, că m'am supărat şi că nu mi-am stăpânit mânia ? Dar nici n'am vrut să mi-o stăpânesc. Mai înţeleg să fii tolerant faţă de unele rătăciri şi apreciez această calitate cel puţin la alţii dacă nu la mine, dar nu suport toleranţa faţă de ticăloşie. N'ai înţeles absolut nimic din această carte, dacă nu vezi în ea *decât* o rătăcire, şi nu vezi totodată şi o ticăloşie calculată în mod artistic. Gogol nu e de loc K. S. Axacov. El e mai curând Talleyrand, cardinalul Fesch care l-a în-

şelat toată viaţa pe Dumnezeu, iar pe patul de moarte l-a tras pe sfoară pe satana".

Articolul lui Belinski chiar şi în forma lui moderată i-a produs o puternică impresie lui Gogol; deşi acesta nu l-a înţeles, Gogol a avut impresia că Belinski se supărase pe el numai pentrucă s'a considerat vizat de atacurile împotriva criticii şi jurnaliştilor, presărate în „Corespondenţă". In această privinţă el îi scrie lui Procopovici în 20 Iunie 1847: „Mă doare foarte mult această iritare... Vorbeşte, te rog, cu Belinski şi scrie-mi în ce dispoziţie de spirit se află acum faţă de mine. Dacă mai clocoteşte furia în el, să şi-o verse împotriva mea, cu orice expresie va dori, pe paginile „Sovremennic"-ului; să n'o păstreze însă în suflet împotriva mea. Dacă s'a mai potolit puţin, dă-i scrisoarea alăturată". Procopovici predă această „scrisorică" redacţiei revistei „Sovremennic", iar N. A. Necrasov o transmise la Salzbrunn, unde se afla atunci Belinski. Gogol îi scria printre altele lui Belinski: „Am citit cu durere în suflet articolul dvs. în Nr. 2 al „Sovremennic"-ului. Nu pentrucă m'ar fi îndurerat înjosirea, pe care aţi vrut să mi-o aduceţi în faţa tuturora; ci pentrucă deslușesc în ea glasul unui om ce s'a supărat pe mine. Şi n'aş dori să supăr chiar şi pe un om care n'are sentimente bune pentru mine şi cu atât mai puţin să mă supăr pe dvs., pe care v'am considerat din totdeauna un om cu sentimente bune faţă de mine. N'am avut de loc intenţia să vă ofensez în vreunul dintre pasajele cărţii mele. Cum de s'a întâmplat că s'a supărat toată lumea pe mine până la ultimul om în Rusia, nu pot înţelege deocamdată".

Parcurgând scrisoarea lui Gogol, Belinski, după cum povesteşte P. V. Annencov, izbucni: „A, nu înţelege, de ce s'a supărat lumea pe el, va trebui să-i tălmăcesc acest lucru, îi voi răspunde". După trei zile răspunsul era gata. Belinski i-l citi lui P. V. Annencov. Acesta din urmă scrisese despre impresia pe care i-a făcut-o acest răspuns: „M'a speriat şi tonul şi conţinutul acestui răspuns, şi de sigur, nu m'am gândit la Belinski, pentrucă urmări deosebite nu puteau fi încă prevăzute atunci în urma unei corespondenţe cu străinătatea între persoane cunoscute. M'am speriat gândindu-mă la Gogol, ce urma să primească acest răspuns, văzând parcă în faţa ochilor starea lui în clipa în care va începe să citească teribila biciuire. Scrisoarea nu conţinea numai spulberarea părerilor şi concepţiilor lui; ea desvăluia totodată goliciunea şi monstruozitatea tuturor idealurilor lui Gogol, tuturor concepţiilor lui de bine şi cinste, tuturor temeliilor morale ale existenţei lui, mână în mână cu starea de sălbăticie a mediului, al cărui apărător se făcuse. Am vrut să-i explic lui Belinski întreaga amploare a pasionatei lui cuvântări, precum am văzut însă, îşi dă-

dea seama mai bine decât mine de acest lucru. „Ce-aş fi putut face altceva? — îmi spuse el — trebue să fie salvaţi prin orice mijloace oamenii în faţa unui om turbat, chiar dacă turbatul ar fi Homer în persoană. Cât priveşte ofensa pe care i-aş aduce-o lui Gogol, n'aş putea niciodată să-l ofensez, precum mi-a ofensat el sufletul şi credinţa ce-am avut-o în el". A. I. Herzen, căruia îi citise Belinski scrisoarea sa către Gogol, îi spusese lui P. V. Annencov: „E o bucată genială, dar e pare-se şi testamentul său". Caracterizând această scrisoare către Gogol, „ca momentul culminant al activităţii literare a lui Belinski", Lenin sublinia că ea „este una dintre cele mai bune opere ale presei democratice necensurate, ce şi-a păstrat o uriaşă şi vitală însemnătate până în ziua de azi". (Opere, ed. 3-a rusă, vol. XVII, pag. 341).

Belinski n'a supus numai unei critici nimicitoare cartea reacţionară a lui Gogol, el a demascat totodată în această scrisoare întregul sistem iobag autocrat. Numai sfârşitul vieţii sale l-a scutit de o pedeapsă cumplită, pentru faptul de a fi fost autorul acestui admirabil document. Şeful secţiunii a III-a L. V. Dubelt, şi-a exprimat „păreri de rău" pentrucă n'avusese prilejul „să-l facă să putrezească în fortăreaţă" pe marele critic. E cunoscut faptul că F. M. Dostoevski a fost condamnat la pedeapsa cu moartea, comutată după aceea în munca silnică, pentru faptul de a fi citit această scrisoare a lui Belinski în cercul unor adepţi ai lui Petraşevski. Măsurile de rigoare ale guvernului n'au putut opri răspândirea scrisorii lui Belinski în mii şi mii de exemplare în întreaga Rusie. I. S. Axacov îi scrisese tatălui său în 9 Octombrie 1856, adică după mai bine de nouă ani dela apariţia scrisorii lui Belinski: „Am călătorit mult prin Rusia: numele lui Belinski este ştiut de fiecare tânăr ce gândeşte cât de puţin, de orice făptură dornică de aer proaspăt în mlaştina imundă a vieţii provinciale. Nu există un singur profesor de liceu în oraşele guberniale, care să nu ştie pe de rost scrisoarea lui Belinski către Gogol".

Această scrisoare celebră a lui Belinski a fost publicată pentru prima oară de A. I. Herzen în „Poliarnaia Zvezda", în 1855, şi retipărită de câteva ori în străinătate. Textul complet al acestei scrisori a apărut în câteva ediţii ale operelor lui Belinski, şi de asemenea în volumul „Scrisori", apărut în 1914. Manuscrisul original nu s'a păstrat. Textul de faţă este acela publicat în „Poliarnaia Zvezda".

2. In Iunie 1836 Gogol plecase în străinătate, unde trăi mulţi ani cu mici întreruperi.

3. Cnutul cu o singură coadă, utilizat în Rusia ca mijloc de pedeapsă, fusese înlocuit în virtutea Regulamentului de pedepse din 1845 prin biciul cu trei cozi.

4. Gogol se exprimase astfel în scrisoarea pe care i-o adresase prinţului S. S. Uvarov în Aprilie 1845.

5. *Ierusalim* — N. V. Gogol scrisese în „Corespondenţa cu prietenii, pasaje alese" că are intenţia să viziteze Ierusalimul.

6. In „Corespondenţă" Gogol nu-l numise pe Belinski, toată lumea însă înţelegea că-l avuse în vedere tocmai pe Belinski, vorbind despre critica literară fie şi numai în capitolul 7: „Odisseea"... v'a împrospătat critica. Critica a obosit, încâlcindu-se în analiza operelor enigmatice ale literaturii moderne; ea s'a abătut plină de dureri într'o parte şi, evitând chestiunile literare „a început să bată câmpii".

7. Este avut în vedere articolul lui P. A. Viazemski, „Iazîcov şi Gogol".

8. In articolul său „Despre Sovremennic" Gogol scrisese: „Mai trăiesc încă, slava domnului, doi... poeţi ai noştri de prim rang: prinţul Viazemski şi Iazîcov". Inafară de aceasta intenţionând să-şi reediteze „Corespondenţa", Gogol îl rugă pe prinţul Viazemski „să citească, să-i spună părerea, să-i analizeze în mod sever şi să-i îndrepte cartea"... „Consideraţi cartea mea — îi scrisese el — ca şi cum ar fi cartea dvs. proprie... Aşa dar nu mă lăsaţi, bunul meu prinţ, şi să vă binecuvânteze Dumnezeu pentru fapta într'adevăr creştinească şi înaltă pe care o veţi face". Această laudă şi această rugăminte şi-au făcut pe semne efectul: prinţul Viazemski scrisese un articol „Iazîcov şi Gogol", prin care lua apărarea cărţii lui Gogol.

9. In prefaţa lui la a doua ediţie a „Sufletelor moarte", Gogol scrisese: „Multe dintre cele zugrăvite sunt neadevărate în această carte, aşa cum nu se întâmplă în realitate pe pământul Rusiei. Te rog, cititorule, să mă corijezi. Nu te feri de a o face... Te rog să faci acest lucru".

10. Fraza inclusă în paranteze a fost omisă de sigur în mod intenţionat de A. I. Herzen în „Poliarnaia Zvezda", pentru ca să nu fie amintiţi în această scrisoare a lui Belinski, N. A. Necrasov şi P. V. Annencov.

Scanned with OKEN Scanner

INDEX

ABLESIMOV Al. Anis. (1742-1783) — satiric şi dramaturg, autor al operei comice „Morarul, vrăjitorul, şarlatanul şi peţitorul".

AGAFI Alexandr Dmitr. — funcţionar de stat din Astrahan, autorul unor fabule editate în 1814.

ALADIN Egor Vas. (1796-1860) — scriitor şi editor al „Almanahului Nevei", traducător al cărţii lui Bergman „Istoria lui Petru cel Mare".

ALCIBIADE (451-404 a. e. n.) — om de stat al Athenei şi căpetenie militară.

ALEXANDRU I (1777-1825) — împărat al Rusiei.

ALEXANDRU Macedon (356-323 a. e. n.) — elev al lui Aristotel, rege al Macedoniei şi Greciei, mare căpetenie militară.

ALEXANDRU Iarosl. Nevski (1220-1263) — cneaz al Novgorodului, iar apoi al Vladimirului.

ALEXEI Mihailovici (1629-1676) — al doilea ţar din familia Romanovilor, părintele lui Petru I.

ANACREON (mort 495 a. e. n.) — poet liric grec, care a înălţat imnuri poetice dragostei şi ospăţurilor.

ANNENCOV Pav. Vas. (1812-1887) — critic literar şi memoralist adept al „occidentalismului", prieten apropiat al lui Belinski. Annencov a lăsat după moartea sa amintiri foarte preţioase despre Stankevici, Belinski ş. a.

APRAXIN Fed. Matv. conte (1671-1728) — apropiat al lui Petru cel Mare, primul amiral al Flotei ruseşti.

ARAPETOV Iv. Pav. (1811-1887) — scriitor, una dintre figurile reformei agrare.

ARISTARCH din Samothrace — gramatic şi critic din Alexandria (veacul II a. e. n.).

ARISTIDE (540-467 a. e. n.) — căpetenie militară şi om de stat al Athenei.

ARISTOPHAN (apr. 450-apr. 385 a. e. n.) — dramaturg de faimă din vechea Grecie, creatorul comediei politice.

ARISTOTEL (385-322) — celebru filosof grec, „Hegel-ul lumii antice".

AUGUST Caius Iulius Caesar Octavian (63 a. e. n.-14 a. e. n.) — primul împărat roman.

AVRAAMII, cu nume mirean Averchii Ivanovici Paliţîn (mort în 1625) — econom al mânăstirii Troiţko-Serghievscaia, figură din vremea interregnului.

Scanned with OKEN Scanner

BACUNIN Mih. Alex. (1814-1876) — publicist rus. In 1835 se apropiase de cercul lui Stankevici, cu care prilej se împrieteneşte cu Belinski; l-a familiarizat pe Belinski cu filosofia lui Fichte şi a lui Hegel. Ulterior, ideolog al aripei anarhiste a Internaţionalei I-a.

BAILLY Jean-Silvain (1736-1793) — astronom şi om politic francez.

BALZAC Honoré de (1799-1850) — scriitor realist francez de seamă.

BARATÎNSKI (sau Boratînski) Evg. Abr. (1800-1844) — poet, prieten al lui A. S. Puşkin.

BATIUŞCOV Const. Nic. (1787-1855) — poet rus.

BECKER Karl Friedrich (1777-1806) — istoric german, autor al unei „Istorii universale" populare.

BENEDICTOV Vl. Gr. (1807-1873) — poet, versurile sale, mai ales erotice se distingeau prin virtuozitatea formei şi conţinutul lor afectat. In anii 1830 s'a bucurat de o mare popularitate pe când în anii 1840 nu mai era citit.

BERGMANN Weniamin — istoric german, autor al unei „Istorii a lui Petru cel Mare".

BESTUJEV A. A. (1797-1837) — beletrist şi critic, mai cunoscut sub pseudonimul „Marlinski", decembrist.

BEZGLASNÎI — pseudonim al lui V. F. Odoevski.

BLANC Jean-Joseph-Louis (1811-1882) — social-reformist francez, istoric.

BOGDANOVICI Ip. Fed. (1743-1803) — poet, autor al poemei „Duşenca" („Drăguţa").

BOILEAU Nic. (1636-1711) — poet şi critic francez.

BOTKIN Vas. Petr. (1811-1869 — scriitor, prieten al lui Belinski, critic literar de tendinţă „occidentalistă"; a înclinat spre liberalismul burghez. Autor al unor vestite „Scrisori din Spania".

BRIULOV Carl Pavl. (1799-1852) — celebru pictor rus.

BULGARIN Fad. Ven. (1789-1859) — jurnalist, publicist şi beletrist, agent al secţiei a III-a (ohranei).

BULWER-LYTTON, Edward George, lord (1805-1873) — romancier englez.

BUNEACOVSKI Vict. Iacovl. (1804-1889) — matematician, vice preşedinte al Academiei de Ştiinţe.

BURACIOC Step. Anis. (1800-1876) — critic, editor al revistei reacţionare „Maiac", inginer naval şi scriitor.

BUTCOV Iac. Petr. (mort în 1856) — scriitor, autor al „Înălţimilor din Petersburg".

BUTOVSKI Al. Iv. (1817-1890) — scriitor economist şi senator, autor al operei în trei volume „Esseu asupra bogăţiilor naţionale".

BUTURLIN Dm. Petr. (1790-1849) — demnitar ţarist, fost preşedinte al Comitetului supraveghierii spiritului şi tendinţei operelor publicate în Rusia. Autor al unor opere istorico-militare.

BYRON George Gordon, lord (1788-1824) — mare poet englez.

CAIUS Gracchus — v. Gracchi.

CAMILLUS Marcus Furius (403-365 a. e. n.) — căpetenie militară romană, censor.

CANTEMIR Antioh Dm. (1709-1744) — satiric rus.

CAROL XII (1682-1718) — Din 1697 rege al Suediei, vestit prin victoriile sale militare; a fost înfrânt în 1708 la Poltava de armatele ruseşti ale lui Petru cel Mare.

CATO Bătrânul sau Censorul (234-149 a. e. n.) — om de stat şi scriitor roman.

CATO din Utica (95-47 a. e. n) — republican roman, care a luptat împreună cu partidul lui Pompei împotriva lui Cesar.

Scanned with OKEN Scanner

CERVANTES Miguel Saavedra (1547-1616) — mare scriitor spaniol, autorul romanului Don-Quichotte.

CESAR Caius Julius (100-44) — celebru conducător militar roman.

CICERO Marcus Tullius (106-43 a. e. n.) — om de stat roman, orator, filosof şi scriitor.

COOPER James Fenimore (1789-1851) — romancier american.

DAL Vl. Iv. (Kazac Luganski) (1801-1872) — beletrist şi lexicograf, autor al unui dicţionar universal al limbii ruse.

DANILOV Kirşa — v. Kirşa Danilov.

DAVÎDOV Den. Vas. (1784-1839) — poet partizan.

DE LA GARDI Iacob (1583-1652) — conducător militar suedez.

DERJAVIN Gavr. Röm. (1743-1816) — poet rus devenit vestit prin odele sale.

DESTUNIS Spir. Iur. (1782-1848) — elenist rus, traducător al lui Plutarch, autor al lucrării „Istoricii bizantini".

DMITRI IOANOVICI DONSCOI (1350-1389) — mare cneaz al Moscovei, învingător al hoardelor lui Mamai în câmpul Kulicov, în 1380.

DMITRIEV Iv. Iv. (1760-1837) — scriitor, autor al multor satire, epigrame, fabule.

DOLGORUKI Iv. Mih. prinţ (1764-1823) — poet, satiric şi memorialist.

DOLGORUKI Iac. Fed. (1659-1720) — apropiat şi favorit al lui Petru I.

DOSTOIEVSKI Fed. Mih. (1821-1881) — celebru scriitor rus.

DRUJININ Al.-dr. Vas. (1824-1864) — critic şi beletrist, autor al povestei „Polinca Sacs".

DUBOIS Guillaume (1655-1723) — om de stat francez.

DUMAS AL. (Tatăl) (1803—1870) — romancier şi dramaturg francez.

ECATERINA II Alexeevna (1729-1796) — împărăteasa Rusiei.

ELISABETA Petrovna (1709-1761) — fiica lui Petru I, împărătească a Rusiei.

FABIUS — familie patriciană romană. Belinski s'a referit probabil la unul dintre membrii ei — Quintus Fabius Maximus, conducător militar roman, care a murit la sfârşitul veacului al III-lea a. e. n.

FEDOR Alexeevici (1661-1682) — al treilea ţar din dinastia Romanov-ilor, frate al lui Petru cel Mare.

FELIX Pyat (1810-1889) — revoluţionar francez, beletrist şi dramaturg, autor al operei „Vânzătorii de haine vechi", caricatură la adresa burgheziei.

FICHTE Johann Gottlieb (1762-1814) — filosof german, reprezentant clasic al idealismului subiectiv.

FILIP II (1525-1598) — rege spaniol (1556-1598).

FOKION — conducător militar atenian, care a trăit în veacul al IV-lea (a.e.n.).

FONVIZIN Denis Iv. (1745-1792) — scriitor rus, satiric, autor al comediilor „Neisprăvitul" şi „Brigandierul".

GEORGE SAND (pseudonim al Amantinei Aurorei Dupin, baronesă Dudevant (1804-1876). Celebră scriitoare franceză, care a luat atitudine în romanele ei împotriva inegalităţii între femee şi bărbat, inegalitate ce există în societea burgheză.

GNEDICI Nic. Iv. (1784-1833) — poet, traducător al Iliadei.

GODUNOV Bor. Fed. (1552-1605) — ţar al Moscovei.

GOETHE Johann Wolfgang (1749-1832) — mare poet şi savant german, autor al dramei „Faust" şi altor opere.

GOGOL Nic. Vas. (1809-1852) — mare scriitor rus.

GOLICOV Iv. Iv. (1735-1801) — istoric, autor al „Faptelor lui Petru cel Mare".

Scanned with OKEN Scanner

GOLIŢIN Mih. Mih. (1674-1730) — feldmareşal, apropiat al lui Petru cel Mare, preşedinte al Colegiului militar.

GOLOVIN Fed. Al., conte (1650-1706) — apropiat al lui Petru cel Mare, amiral şi diplomat eminent.

GOLOVKIN Gavr. Iv. (1660-1734) — cancelar de stat, apropiat al lui Petru cel Mare.

GONCEAROV Iv. Alex. (1812-1891) — mare romancier rus.

GOSTOMISL — figură legendară, de al cărei nume este legat în multe letopiseţe povestea descălecării variagilor.

GRACCHII, fraţii, Tiberius (162-133 a. e. n.) şi Caius Sempronius (153-121 a. e. n.) — oameni politici ai Romei, luptători pentru democraţia plebeiană, reformatori agrari.

GRANOVSKI Tim. Nic. (1813-1855) — istoric, profesor al universităţii din Moscova, occidentalist. A fost în legături strânse cu Stankevici, Belinski şi Herzen.

GRECI Nic. Iv. (1787-1867) — istoric literar, beletrist şi jurnalist de tendinţă reacţionară. A editat împreună cu Bulgarin revistele: „Sîn Otecestva", „Severnaia Pcela".

GRIBOEDOV Al. Serg. (1795-1829) — celebru dramaturg rus, autor al comediei „Prea multă minte strică".

GRIGORIEV Apoll. Al. (1822-1864) — poet şi critic, adept al lui Belinski.

GRIGORIEV Vas. Vas. (1816-1881) — orientalist, profesor al universităţii din St. Petersburg.

GRIGOROVICI Dm. Vas. (1822-1899) — beletrist, autor al operelor „Satul", „Anton Goremîca" ş. a.

GRUZINŢEV Al. Nic. (născ. în 1779) — autor dramatic rus şi poet. Autor al poemei „Petriada".

HANENCO Iv. Iv. — prieten al lui Belinski, profesor.

HEGEL Georg-Wilhelm-Friedrich (1770-1831) — filosof celebru, cel mai mare reprezentant al idealismului clasic german.

HEMNIŢER Iv. Iv. (1745-1784) — autor de fabule, unul dintre premergătorii de seamă ai lui Crîlov.

HERASCOV Mih. Matv. (1733-1807) — poet, dramaturg şi romancier.

HERZEN (Iscander) Al. Iv. (1812-1870) — revoluţionar rus, scriitor eminent, filosof şi publicist. Începând din 1840 Herzen devine prieten apropiat al lui Belinski. După 1847 Herzen s'a mutat în străinătate, unde a întemeiat publicaţii revoluţionare libere — „Poliarnaia Zvezda" (Steaua Polară) şi „Colocol" (Clopotul).

HOMER (veacul al XIX-lea a. e. n.) — poet grec, creator legendar al Illiadei şi Odisseei.

HORATIUS Quintus Flaccus (65-8 a. e. n.) — vestit poet roman.

HUGO Victor (1802-1885) — poet şi romancier vestit, fruntaş al romanticilor francezi.

IOAN I Danilovici Calita (1304-1341) — cneaz al Moscovei, mare cneaz al Vladimirului.

IOAN III Vasilievici (1440-1505) — mare cneaz al Moscovei.

IOAN IV Vasilievici cel Groaznic (1530-1584) — ţar al Rusiei.

IRACL sau Heracl sau Hercules — eroul dintr'o epopee elină, înfăţişat ca ideal al forţei fizice.

ISCANDER — pseudonim al lui A. I. Herzen (v. Herzen).
ISMAILOV Al. Efim. (1779-1831) — autor de fabule şi jurnalist.
ISMAILOV Vl. Vas. (1773-1830) — beletrist, traducător şi jurnalist, adept al lui Caramzin.
JADOVSCAIA Iulia Val. (1824-1883) — poetesă şi scriitoare.
JANIN Jules (1804-1874) — critic şi foiletonist teatral francez, membru al Academiei franceze.
JURAVSKII D. Petr. (1810-1856) — scriitor statistician, autor al lucrării „Asupra izvoarelor şi utilizării datelor statistice."
CALITA — v. Ioan Danilovici Calita.
CAMENEV Gavr. Petr. (1772-1803) — poet, negustor, autor al baladei „Gromwal".
KANT Immanuel (1724-1804) — filosof german, întemeietorul idealismului clasic german.
CAPNIST Vas. Vas. (1757-1823) — poet şi dramaturg, autor al comediei „Clevetirea".
CARAMZIN Nic. Mih. (1766-1826) — celebru istoric şi jurnalist rus, autor al „Istoriei statului rus", figură conducătoare a curentului sentimentalist din literatura rusă.
CATCOV Mih. Nikif. (1818-1887) — la început traducător, iar apoi cunoscut filolog şi publicist. In 1834 C. se apropie de cercul lui Stankevici, familiarizându-l pe Belinski cu „Estetica" lui Hegel. Colaborează la „Moscovskii Nabliudatel", iar apoi la „Otecestvennîie Zapiski". Incepând de prin anii 40 se desemnează evoluţia lui în direcţia reacţiunii. Incepând din anii 50 este redactor al ziarului „Moscovski Vedomosti".
CAVELIN Cons. Dmt. (1818-1885) — jurist, istoric al dreptului rus, publicist, profesor la Universităţile din Moscova şi Petersburg, occidentalist
CAZAC LUGANSKI — pseudonim al lui V. I. Dali (v. Dali). „de tendinţă burghezo-liberală".
KIMON (m. 449 a. e. n.) — căpetenie militară a Atenei, care a învins de repetate ori pe Perşi.
KIRŞA DANILOV — culegător apocrif de poveşti, basme şi cântece ruseşti din veacul al XVIII-lea.
KLAUREN — pseudonim literar al romancierul german Karl Hain (1771-1854) — ale cărui romane sentimentale au avut mare succes pe vremea lui.
CLIUCINICOV Iv. Petr. (1811-1895) — poet, ce şi-a tipărit poeziile iscălindu-le cu iniţiala „—e—"; unul dintre participanţii cercului lui Stankevici.
CNEAJNIN Iac. Bor. (1742-1791) — dramaturg, autor al tragediei „Vaidim din Novgorod", arsă în 1793 în urma sentinţei Senatului, pentru ideile ei republicane.
COLŢOV Alex. Vas. (1808-1842) — celebru poet rus autodidact, fiu de negustor de vite. Prieten al lui Belinski, care i-a apreciat mult talentul poetic.
CORSCH Evg. Fed. (1810-1897) — publicist, jurnalist şi traducător.
COSTROV Erm. Iv. (apr. 1750-1796) — poet rus.
COTOŞIHIN sau Coşihin, Grig. Carp. (1630-1667) — subdiac, care a fugit în Suedia. Autorul unei cărţi care oferă bogat material în vederea studierii Rusiei dinaintea lui Petru cel Mare: „Rusia în timpul domniei lui Alexei Mihailovici".
COZLOV Iv. Iv. (1779-1840) — poet şi traducător.

COZLOVSKI Petr. Dm. — pedagog, inspector al Institutului de ingineri hotarnici din Moscova, prieten al lui Belinski.

CRÂLOV Iv. Andr. (1768-1844)) — celebru fabulist rus.

CRONEBERG Andr. Iv. (m. 1855) — traducător talentat. Vestit prin traducerile lui din Shakespeare; își publica traducerile mai ales în „Sovremennic".

CRUSENSTERN Iv. Fed. (1770-1846) — amiral și navigator rus.

CUCOLNIC Nest. Vas. (1809-1866) — poet, dramaturg și beletrist, autor al unor drame pompoase cu conținut „patriotic" oficial, ca de pildă „Mâna divină a salvat patria" ș. a. m. d.

CUDREAVȚEV Petr. Nic. (Nestroev) (1816-1858) — istoric, beletrist și critic, profesor al Universității din Moscova, prieten al lui Belinski.

CULCIȚKI Alex. Iac. (1815-1845) — poet și prozator, prieten al lui Belinski, a iscălit cu pseudonimele „P. Remizov" și „Govorilin".

CURBSKI Andr. Mih., cneaz (apr. 1528-1583) — voevod și scriitor care a exprimat în corespondența sa cu Ivan cel Groaznic părerile boerimii opoziționiste.

CUTORGA Stepan Sem. (1805-1861) — profesor de științe naturale la Universitatea din Petersburg.

LA FAYETTE Marie-Jean-Paul (1757-1834) — om politic francez.

LAFONTAINE August (1758-1831) — romancier german.

LA FONTAINE Jean (1621-1695) — celebru fabulist francez.

LAJECINICOV Iv. Iv. (1792-1869) — scriitor și dramaturg, autor al unei serii de romane istorice.

LERMONTOV Mich. I. (1814-1841) — celebru poet rus.

LEVERRIER Urbein-Jan-Joseph (1811-1877) — astronom francez.

LISEANSKI Iur. Fed. (1774-1837) — explorator și navigator, autor al „Călătoriilor în jurul pământului în 1803, 1804, 1805 și 1806".

LITTRE Emil (1801-1881) — savant francez, pozitivist, adept al lui Comte.

LIZANDER Dm. Karlovici (1824-1894) — poet.

LOMONOSOV Mih. Vas. (1711-1765) — celebru savant rus, filosof și poet.

LORENȚ Fr. K. (1803-1861) — profesor istoric, autor al unei „Istorii contemporane" și altor lucrări.

LOUIS BLANC — v. Blanc Jan-Joseph-Louis.

LOUIS VIARDOT — v. Viardot Louis.

LUDOVIC IX (1215-1270) — rege al Franței.

LUTHER Martin (1483-1546) — reformator religios german.

MACEDON Filip (382-336 a. e. n.) — rege al Macedoniei, părintele lui Alexandru Macedon; a cucerit în 338 întreaga Grecie.

MARAT Jean Paul (1744-1793) — șef al jacobinilor, fruntaș de seamă al revoluției burgheze franceze. Redactor al ziarului, „L'ami du peuple".

MARCOV Mih. Al. (apr. 1810-1876) — beletrist, poet și dramaturg.

MARIUS (apr. 156-86 a. e. n.) — căpetenie militară romană.

MARLINSKI A. — pseudonim al lui A. A. Bestujev (v. Bestujev).

MARRYAT Frederick (1792-1848) — romancier englez, autor al unor povestiri maritime.

MARTIN Zadeca — figură mitologică; inspiră visele; izvor de oracole.

MASLOV Step. Alex. (1793-1879) — scriitor și agrarian, redactor al revistei „Zemledelceskii Jurnal".

MELNICOV (Andr. Pecerski) Pav. Iv. (1819-1883) — etnograf și beletrist.

MENȘICOV Al. Dan (apr. 1670-1729) — favorit al lui Petru cel Mare.

Scanned with OKEN Scanner

MENZEL Wolfgang (1798-1873) — publicist și istoric german.
MEȘCERSKI A. I., cneaz (m. 1779) — prieten al lui Derjavin
MILIUTIN Vl. Al. (1826-1855) — economist, jurist și scriitor.
MILTIADE Junior (m. 489 a. e. n.) — căpetenie militară athenianã.
MINAEV Dm. Iv. (1808-1876) — poet, părintele poetului D. D. Minaev, autor al traducerii „Cuvânt despre oastea lui Igor".
MININ (Suhoruc) Cuz. Zah. (m. 1616) — negustor din Nijni-Novgorod, organizator al armatei populare împotriva polonezilor în 1612.
MNIȘEC Marina (m. 1614) — soția falsului Dimitrie I.
MURAVIOV Andr. Nic. (1806-1874) — literat clerical oficial.
NADEJDIN Nic. Iv. (1804-1856) — istoric literar și publicist, profesor de arte și arheologie la Universitatea din Moscova, redactor și editor al revistei „Telescop" adept al lui Schelling în filosofie.
NAHIMOV Akim Nic. (1782-1815) — poet satiric.
NAPOLEON I Bonaparte (1769-1821) — împărat al Franței.
NAREJNII Vas. Trofim (1780-1825) — beletrist.
NEBOLSIN Pav. Iv. (1811-1896) — etnograf, istoric și economist.
NECRASOV Nic. Alexeev. (1821-1878) — eminent poet revoluționar democrat rus.
NEPLIUEV Iv. Iv. (1693-1773) — diplomat, organizatorul ținutului în Orenburg, autor al unor „Insemnări".
NESTROEV A. — pseudonim al lui P. N. Cudreavțev (v. Cudreavțev).
NEVSKI Alexandr Iarosl. (v. Alexandr Iarosl. Nevski).
NIKITENCO Al. Vas. (1804-1877) — scriitor, profesor la Universitatea din Petersburg și censor guvernamental, autor al unei lucrări „Povestea vieții mele și a celor ce-am văzut în viață".
NOVICOV Nic. Iv. (1744-1818) — publicist și fruntaș al vieții publice în vremea Ecaterinei, editorul unei serii de reviste și cărți.
ODOEVSKI Vl. Fed. (1803-1869) — beletrist, filosof a cărui gândire seamănă cu aceea a lui Schelling, critic muzical; și-a tipărit deseori lucrările sub pseudonimul: „Moșul Irinei", „Gomozaica Irinei Modestovici", „Bezglasnâi", „i scurt".
OLEG — primul cneaz al Kievului.
OZEROV Vladislav Al. (1769-1816) — dramaturg, a scris în spiritul clasicismului francez.
PALIȚIN Avramii — v. Avramii.
PAVLOV Nic. Fed. (1805-1864) — beletrist, publicist și critic.
PEREVOȘCICOV Dm. Matv. (1788-1880) — matematician și astronom, profesor la Universitatea din Moscova.
PERICLE (apr. 493-429 a. e. n.) — om de stat atenian, șef al partidului democrat.
PETRU I CEL MARE (1672-1725) — ultimul țar al Moscovei și primul împărat al Rusiei.
PETROV Vas. Petr. (1736-1799) — poet și traducător.
PINDAR (522-443 a. e. n.) — poet liric grec din antichitate.
PLATON (430 sau 427-347 a. e. n.) — mare filosof idealist grec din antichitate.
PLEȘCEEV Al. Nic. (1825-1893) — poet și beletrist.
PLUTARCH (apr. 46-120) — scriitor moralist și istoric grec din antichitate.

POGODIN Mih. Petr. (1800-1875) — istoric, arheolog şi jurnalist. Editor al revistei „Moscoviteanin".

POJARSKI Dm. Mih., cneaz (apr. 1578-1641) — voevod, figură din vremea interregnului; a condus împreună cu Minin armata populară împotriva polonilor.

POLEVOI Nic. Al. (1796-1846) — critic, beletrist, dramaturg, istoric şi jurnalist, organizator şi editor al revistei „Moscovski Telegraf".

POLONSKI Iac Petr. (1820-1898) — poet şi beletrist.

POROŞIN Sem. Andr. (1741-1769) — scriitor, autor al unor însemnări despre Pavel I, al cărui preceptor a fost.

PUŞKIN Al. Serg. (1799-1837) — genial poet şi scriitor naţional rus, întemeietorul limbii literare ruse.

PUŞKIN Vas. Lv. (1767-1830) — poet, unchi al lui A. S. Puşkin.

RACHEL Elisa (1821-1858) — tragediană franceză.

RACINE Jean Baptiste (1639-1699) — dramaturg şi poet, reprezentant tipic al clasicismului francez.

RAFAEL (1483-1520) — mare pictor italian.

REPNIN Anikita I., cneaz (1668-1726) — feldmareşal, colaborator al lui Petru cel Mare.

RICHTER Iohann-Paul-Friedrich (1763-1825) — scriitor german, cunoscut mai mult sub pseudonimul „Jean-Paul".

RJEVSKI Vlad. Const. — rudă îndepărtată a lui Bacunin, prieten al lui Belinski.

ROBESPIERRE Maximilien (1758-1794) — jacobin, unul dintre conducătorii proeminenţi ai primei revoluţii burgheze franceze.

ROLLIN Charles (1661-1741) — istoric şi pedagog francez.

ROUSSEAU Jean-Baptiste (1670-1741) — liric francez, izgonit din Franţa pentru satirele sale.

ROUSSEAU Jean-Jacques (1712-1778) — eminent filosof francez şi scriitor enciclopedist.

RUMEANŢEV Nic. Petr. conte, (1754-1826) — om de stat şi editor al unor documente din istoria rusă. A adunat o imensă bibliotecă, în baza căreia a fost întemeiat muzeul Rumeanţev.

SAINT-JUST Louis-Antoine (1767-1794) — revoluţionar francez, colaborator al lui Robespierre, cu care a fost ghilotinat la Paris.

SATIN Nic. Mih. (1814-1873) — poet-traducător, prieten al lui Herzen, Ogarev şi Belinski.

SAVICI Alex. Nic. (1810-1883) — astronom, academician.

SAZONOV Nic. Iv. (1815-1862) — scriitor, emigrant.

SCHILLER Friedrich (1759-1805) — celebru poet german, dramaturg de tendinţă romantică.

SCIPIONE Publius Cornelius (235-184 a. e. n.) — căpetenie militară romană.

SCOPIN-ŞUISKI Mih. Vas., cneaz (1587-1610) — boier şi voevod, figură din vremea interregnului.

SCOTT Walter (1771-1832) — celebrul romancier englez.

SEMEN Aug. Iv. (1783-1862) — proprietar de tipografie şi editor.

SHAKESPEARE William (1564-1616) — celebru dramaturg englez.

SIMEON IOANNOVICI cel Mândru (1317-1353) — mare cneaz al Moscovei, fiu al lui Ion Calita.

SMIRDIN Al. Filip. (1795-1857) — librar şi editor.

SOCRATE (470-399 a. e. n.) — filosof idealist elen.

SOFOCLE (apr. 495-405 a. e. n.) — poet dramaturg elen, care a scris multe tragedii, din care s'au păstrat până în vremurile noastre numai şapte.

SOLLOGUB Vlad. Al., conte, (1814-1882) — scriitor.

SOLON — (sec. VII-VI a. e. n.) — legiuitor şi poet athenian, unul dintre cei şapte înţelepţi elini.

SOLOVIOV Serg. Mih. (1820-1879) — istoric, profesor al Universităţii din Moscova.

STANKEVICI Nic. Vl. (1813-1840) — literat, publicist şi filosof, prieten apropiat al lui Belinski, Colţov, Granovski ş. a., şef al unui cerc literar şi filosofic din anii 30.

STOICOVICI Ar. Ar. (1814-1886) — bibliotecar şi scriitor.

SUMAROCOV Al. Petr. (1718-1777) — dramaturg şi poet, director al primului teatru petersburghez.

SUVOROV Al. Vas. (1729-1800) — celebru general rus.

SVEATOPOLC I Vladimirovici (apr. 980-1019) — mare cneaz al Kievului. denumit „Păcătosul".

SVEATOSLAV Igorevici (942-972) — mare cneaz al Kievului.

SUE Eugène (1804-1857) — scriitor francez, romancier, autor al romanului „Misterele Parisului".

ŞAFIROV Petr Pavl., baron (1670-1739) — diplomat şi scriitor. A scris împreună cu Petru cel Mare „Reflecţiuni asupra războiului cu suedezii".

ŞAHOVSCOI Al. Andr., prinţ (1777-1846) — poet şi dramaturg, autor al poeziei.

ŞEIN Mih. Borisov (executat în 1634) — boier şi voievod.

ŞEVÎROV Step. Petr. (1806-1864) — critic, profesor de istoria literaturii şi jurnalist de tendinţă reacţionară; el a combătut tot timpul pe Belinski; a organizat împreună cu Pogodin editarea revistei „Moscoviteanul".

ŞIRINSKI-SIHMATOV Serg. Andr., prinţ (1783-1837) — membru al Academiei de Ştiinţe din Rusia, poet.

ŞUVALOV Iv. Iv. (1727-1797) — om de stat, general-adjutant, favorit al împărătesei Elisabeta Petrovna, protector al lui Lomonosov.

TACITUS Publius Cornelius (apr. 55-apr. 120) — istoric roman.

TEMISTOCLE (apr. 527-460 a. e. n.) — căpetenie militară ateniană şi om de stat în epoca războaielor greco-persane.

THIERRY Augustin (1795-1856) — istoric francez.

THIERS Louis Adolf (1797-1877) — om de stat francez, istoric şi publicist, autor al unei „Istorii a Revoluţiei Franceze".

TIMOLEON (411-337 a. e. n.) — căpetenie militară din Corinth; a eliberat Siracusa de sub tirania lui Dionisie junior şi a restabilit republica în toate oraşele Siciliei.

TIZIAN Vecellio (1477-1576) — pictor italian, principal reprezentant al şcoalei veneţiene.

TIRANOV Al. Vas. (1808-1859) — portretist rus.

Scanned with OKEN Scanner

TIUTCEV Fed. Iv. (1803-1873) — poet, funcţionar al Ministerului de Externe; ulterior preşedinte al comitetu lui censurii pentru străinătate.

TREDIACOVSKI Vas. Chir. (1703-1769) — profesor de retorică rusă şi latină la Academia de Ştiinţe, poet şi savant filolog.

TURGHENIEV Iv. Serg. (1818-1883) — celebru scriitor rus.

UŞACOV Vas. Apol. (1789-1838) — beletrist, autor al unei nuvele, în care-şi bătea joc de Belinski.

UVAROV Serg. Sem., conte (1786-1855) — ministru de instrucţie ţarist. Îi aparţine faimoasa formulă: „ortodoxism, autocraţie şi poporanitate".

VAN DER VELDE Franz Karl (1779-1824) — beletrist şi dramaturg german.

VAN DYCK Ant. (1599-1641) — portretist flamand şi autor de picturi istorice.

VELASQUEZ Diego Rodriguez de Sylva (1599-1660) — pictor spaniol.

VELTMAN Al. Tom. (1800-1860) — romancier şi arheolog, autor al unor lucrări istorice şi opere beletristice.

VENELIN Iur. Iv. (1802-1839) — scriitor bulgar.

VENEVITINOV D. V. (1805-1827) — poet rus talentat şi filosof de tendinţă schellinghiană, întemeietor al unui cerc filosofic.

VIARDOT Louis (1800-1883) — scriitor francez, traducător şi critic.

VIRGILIU PUBLIUS MARO (70-19 a. e. n.) — poet roman, autorul „Eneidei".

VLADIMIR Sveatoslavici (m. 1015) — cneaz al Novgorodului, iar după aceea mare cneaz al Kievului.

VOLTAIRE François-Marie-Arouet (1694-1778) — mare enciclopedist francez în veacul al XVIII-lea, poet, istoric, filosof, deist.

VOROTINSKI Iv. Mih., prinţ (m. 1627) — boier moscovit.

WALTER Scott — v. Scott.

ZABLOŢKI-DESEATOVSKI Andr. Parf. (1807-1881) — publicist şi om politic rus, care a scris în chestiunea eliberării ţăranilor.

ZAGOSKIN Mih. Nic. (1789-1852) — beletrist de tendinţă slavofilă, autor al unei serii de nuvele şi romane istorice, dintre care cel mai popular e „Iurii Miloslavski".

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS:

	Pag.
A. Fadeev: V. G. Belinski și actualitatea	5
Recenzii din anii 1840—41	
Faptele lui Petru cel Mare, înțeleptul reformator al Rusiei de I. I. Golicov și V. W. Bergmann . .	23
Articole alese, recenzii și scrisori din anii 1840—45	
Către V. P. Botkin: Martie 1841 (Fragment).	65
Către V. P. Botkin: 27—28 Iunie 1841 (Fragment). .	69
Către V. P. Botkin: 8 Septemvrie 1841.	74
Privire asupra celor mai de seamă apariții din literatura rusă în 1843	83
Operele lui Alexandru Pușkin	
Articolul al optulea „Evghenii Oneghin".	93
Articolul al noulea „Evghenii Oneghin".	139
Recenzii din anii 1842—1845	
Misterele Parisului. Roman de Eugène Sue.	175
Articole alese, recenzii și scrisori din anii 1846—1848	
Gânduri și însemnări despre literatura rusă	178
Privire asupra literaturii ruse din 1846	201
Privire asupra literaturii ruse din 1847	247
Scrisori din 1847—1848	
Către V. P. Botkin: Decemvrie 1847 (Fragment) .	334
Către N. V. Gogol: 3 Iulie 1847	339
Note	349
Index	365

Scanned with OKEN Scanner

N. G. CERNÂȘEVSKI

ARTA ȘI REALITATEA
DIN PUNCT DE VEDERE ESTETIC

La 24 Iunie 1948 s'au împlinit o sută douăzeci de ani dela nașterea unuia dintre cei mai mari gânditori ruși ai veacului trecut, unul dintre precursorii marxiștilor ruși, Nicolae Gavrilovici Cernâșevski. Vorbind despre Cernâșevski, într'un articol al său publicat în 1911, Lenin spunea:

„Cernâșevski a fost un socialist utopist, care visa că trecerea spre socialism se va face prin vechea obște țărănească semifeudală. In deceniul al șaptelea al secolului trecut, el nu vedea și nu putea să vadă că numai desvoltarea capitalismului și a proletariatului este în stare să creeze condițiile materiale și forța socială capabilă să realizeze socialismul. Dar Cernâșevski n'a fost numai un socialist utopist. El a fost și un democrat revoluționar, care știa să influențeze în spirit revoluționar toate evenimentele politice ale epocii sale, purtând, peste obstacolele și barierele cenzurii, ideia revoluției țărănești, ideia luptei maselor pentru răsturnarea regimului autocrat vechi".

Astfel ne este înfățișată gigantica figură a aceluia care, fără să fi cunoscut operele lui Marx și Engels, contemporanii lui, a știut să sintetizeze tot ce a dat mai bun gândirea progresistă din Rusia, ajungând singur la o serie de concluzii filosofice, care fac din el filosoful nemarxist cel mai apropiat de materialismul dialectic.

Scanned with OKEN Scanner